Borbándi Gyula

A MAGYAR EMIGRÁCIÓ ÉLETRAJZA

1945 — 1985

Mikes International
Hága, Hollandia

Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, Magyarország

2006.

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: ***http://www.federatio.org/mikes_bibl.html***

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The book can be downloaded from the following Internet-address: ***http://www.federatio.org/mikes_bibl.html***

If you wish to subscribe to the email mailing list, please send an email to the following address:

mikes_int@federatio.org

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070 ISBN 90-8501-068-3 NUR 686

A KIADÓ ELŐSZAVA

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International szervezésében — a hollandiai Elspeetben 2005. szeptember 8-11. között — megrendezett 46. Tanulmányi Napok ('Nyugati Magyar Szellemvilág') konferencián megegyezés született Borbándi Gyula és a Mikes International között, hogy a szerző életművét a Mikes International megjelenteti elektronikusan a Bibliotheca Mikes International keretében. Az életmű kiadását a nyugati magyar emigráció 1945-1985 közötti történetét feltáró, enciklopédikus munkával kezdjük, amely eredetileg 1985-ben az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) gondozásában jelent meg '*A magyar emigráció életrajza — 1945-1985*' címmel.

A könyv elektronikus változatának technikai előállításában az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársai vettek részt. A szkennelést, formázást Elter András, a korrektúrát Góczán Andrea végezte. E munkát az Internet Szolgáltatók Tanácsa (http://www.iszt.hu/) támogatta.

A Bibliotheca Mikes International könyvkiadásunk keretében az alábbi kötetek jelentek meg eddig a *nyugati magyar irodalom* sorozatban:

- **Czigány Lóránt**: Angol az útlevelem de magyar a büszkeségem — A „Mikes nevében Czigány Lóránt emlékezik a száz éve született Cs. Szabó Lászlóra – 2005. november 11.
- **Eszmék nyomában**
- **Három tanulmány az *avantgarde*ról**
- **Hogyan látjuk egymást — látjuk-e egymást (Közép-)Európában?**
- **Kultúrák térhódítása — Új világrendeződések. Magyar életmezők.**
- **Magyar ífjúság world-wide és emlékünnepély 50 év Mikes 1951–2001**
- **Nyugati Magyar Költők Antológiája, 1980.** (szerk. Kemenes Géfin László)
- **Nyugati Magyar Próza Antológiája, 1982.** (szerk. Ferdinandy György)
- **Nyugati Magyar Esszéírók Antológiája, 1986.** (szerk. Borbándi Gyula)
- **Nyugati Magyar Tanulmányírók Antológiája, 1987.** (szerk. Borbándi Gyula)
- **Paszternák, Borisz Leonyidovics**: Karácsonyi csillag — Kései versek (1945-1960) (ford. Gömöri György és Sulyok Vince)
- **Segesváry Viktor**: Ífjúkori versek és írások
- **Sulyok Vince**: Céltalan ég alatt
- **Sulyok Vince**: Fényörvény életünk — Szubjektív válogatás 44 év verseiből
- **Sulyok Vince**: Rámdöntött világ
- **Sulyok Vince**: Tegnapodban élsz
- **Új Atlantisz**
- **Vold, Jan Erik**: Jégcsapidő (ford. Sulyok Vince)

Hága (Hollandia), 2006. január 25.

MIKES INTERNATIONAL

PUBLISHER'S PREFACE

Gyula Borbándi and Mikes International reached an agreement at the 46th Study Week conference (Western Hungarian Spirituality) that was organized jointly by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Associatiuon for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and Mikes International between 8-11 September 2005 in Elspeet, the Netherlands. According to the agreement, Mikes International will publish electronically the œuvre of Gyula Borbándi. We commence this work today by publishing the author's encyclopaedic work written on the history of Hungarian diaspora between 1945 and 1985. The volume entitled '*Portray of the Hungarian Diaspora — 1945-1985*' was originally published in traditional book format in 1985 by the Protestant Academy for Hungarians in Europe (Bern).

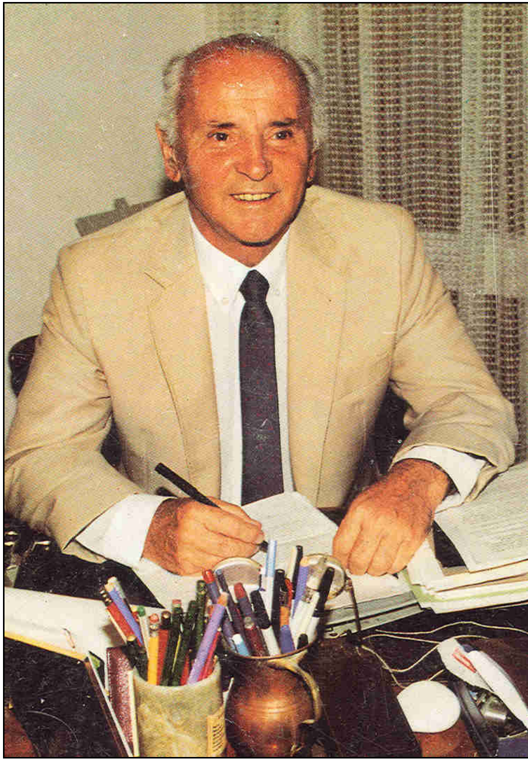
Two fellows of the National Széchényi Library Hungarian Electronic Library contributed to the creation of the digital version of the volume; András Elter did the scanning and formatting, Andrea Gózcán did the proofreading. This work was sponsored by the Council of Hungarian Internet Providers (http://www.iszt.hu/).

Other titles published within the Western Hungarian Literature series:

- **CZIGÁNY, Lóránt**: "MY PASSPORT IS ENGLISH, BUT MY PRIDE IS HUNGARIAN" (in Hungarian)
- **IN QUEST OF IDEAS** (in Hungarian)
- **THREE ESSAYS ON AVANTGARDE** (in Hungarian)
- **HOW DO WE SEE EACH OTHER - DO WE SEE EACH OTHER IN (CENTRAL-)EUROPE?** (in Hungarian and in English)
- **EXPANSION OF CULTURES** (in Hungarian)
- **HUNGARIAN YOUTH WORLD-WIDE** (in Hungarian)
- **KEMENS GÉFIN, László** (Ed.): ANTHOLOGY OF HUNGARIAN POETS IN THE WEST, 1980 (in Hungarian)
- **FERDINANDY, György** (Ed.): ANTHOLOGY OF HUNGARIAN PROZE IN THE WEST, 1982 (in Hungarian)
- **BORBÁNDI, Gyula** (Ed.): ANTHOLOGY OF HUNGARIAN ESSAY IN THE WEST, 1986 (in Hungarian)
- **BORBÁNDI, Gyula** (Ed.): ANTHOLOGY OF HUNGARIAN TREATISE IN THE WEST, 1987 (in Hungarian)
- **PASTERNAK, Boris Leonidovich**: CHRISTMAS STAR – Late poems (1945-1960) (Translated into Hungarian by GÖMÖRI, György & SULYOK, Vince) (in Hungarian)
- **SEGESVARY, Victor**: EARLY POEMS AND WRITINGS (in Hungarian)
- **SULYOK, Vince**: A WORLD KNOCKED OVER ON ME (in Hungarian)
- **SULYOK, Vince**: LIGHT SWIRL LIFE — Subjective selectionfrom 44 years' poems (in Hungarian)
- **SULYOK, Vince**: UNDER AIMLESS SKY (in Hungarian)
- **SULYOK, Vince**: YOU LIVE IN YOUR PAST (in Hungarian)
- **NEW ATLANTIS** (in Hungarian)
- **VOLD, Jan Erik**: ICICLE PERIOD (Translated from Norwegian into Hungarian by: SULYOK, Vince)

The Hague (Holland), January 25, 2006

MIKES INTERNATIONAL

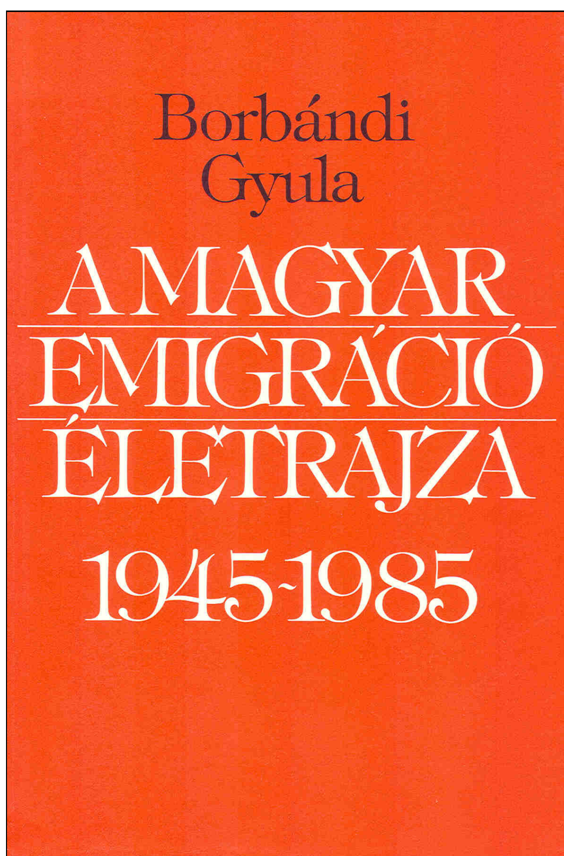

BORBÁNDI GYULA

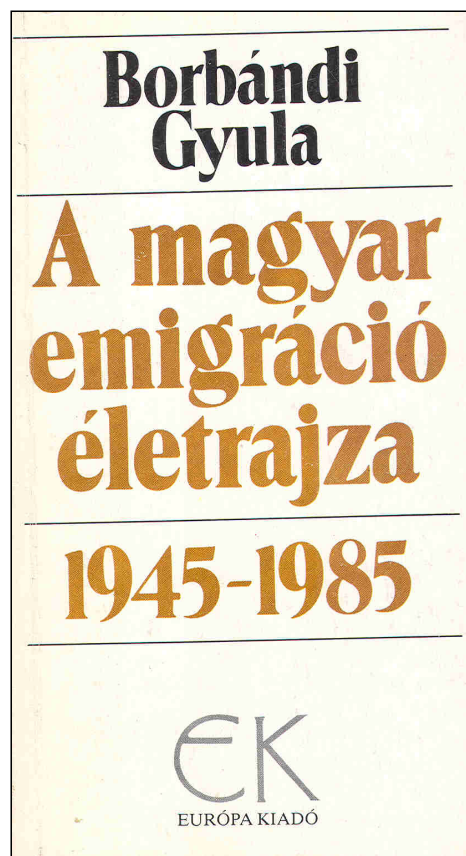
1919. szeptember 24-én született Budapesten. 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett államtudományi doktorátust. 1941 és 1949 között a Vallás- és Közoktatási Minisztérium tisztviselője volt. 1949-ben politikai okokból elmenekült Magyarországról. Egy ideig Svájcban fizikai munkából élt, majd 1951 nyarán áttelepült Münchenbe. Gyulai Ernő néven a Szabad Európa Rádió munkatársa lett. 1979 és 1984 között a Magyar Osztály helyettes igazgatója volt. 1951-ben Zürichben résztvett a *Látóhatár* megindításában, később a folyóirat egyik főszerkesztője lett. 1958 és 1990 között pedig az *Új Látóhatár* című folyóiratot felelős szerkesztőként jegyezte. Írásaiban irodalomtörténeti, történelmi és politikai kérdésekkel foglalkozik. Úgyszólván minden jelentős emigráns folyóiratban jelentek meg írásai. Több magyarországi és németországi folyóirat munkáját segíti ma is. Münchenben él.

Főbb művei: *Tanulmányok a magyar forradalomról* (társszerk.), München, 1966; *Der ungarische Populismus.* Mainz. 1976; A *magyar népi mozgalom,* New York, 1983, Budapest, 1989*; A magyar emigráció életrajza,* Bern, 1985, Budapest, 1989, Hága 2006; *Nyugati magyar esszéírók antológiája* (szerk.), Bern, 1986, Hága, 2005; *Nyugati magyar tanulmányírók antológiája* (szerk.). Bern, 1987, Hága, 2005; *Ötszáz mérföld.* Esszék, München, 1989; *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia,* Budapest. 1992; *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története.* Budapest. 1996, 2004; *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1984-1995,* Basel-Budapest, 1996; *Magyar politikai pályaképek,* Budapest, 1997; *Alkony és derengés,* Lakitelek, 1999; *Nem éltünk hiába,* Budapest, 2000; *Népiség és népiek.* Budapest, 2000; *Értékőrzés,* Budapest, 2001: *Emigránsok,* Budapest, 2002.

A fényképeket Molnár József készítette. [Mikes International Szerk.]

A mű eredeti kiadása az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* (Bern) gondozásában, 1985.

A mű második kiadása az *Európa Kiadó* gondozásában, (Budapest) 1989.

Amikor ez a könyv napvilágot lát, a Kárpát-medencében élő és szerte a világban szétszórt magyarok negyven év távlatából egyaránt a második világháború befejezésére, a régi Magyarország végére, valamint a bekövetkezett hatalomváltásra emlékeznek.

E hatalomváltást néhány év leforgása alatt olyan társadalmi megrázkódtatások követték, amelyek az ország határain túlra szorították a lakosság egy tekintélyes hányadát.

Az erőszakkal végrehajtott változásokkal párhuzamosan felduzzadt a nyugati magyar emigráció és kialakult egy öntörvényű, autonóm, saját intézményrendszerrel bíró nyugati magyar élet.

Ennek a folyamatnak az elemzésére vállalkozott Borbándi Gyula. Könyve az első kísérlet a magyar emigráció – 1945 és 1985 közötti – négy évtizedes történetének átfogó, részletes, tényekre alapozott és előítéletektől mentes bemutatására.

Az eredeti 1985-os kiadás fülszövege. [Mikes International Szerk.]

TARTALOM

ELŐSZÓ

Lehet, hogy vállalkozásom a nyugati magyar emigráció négy évtizedes történetének áttekintésére korainak, sőt merésznek tűnik. Nem lezárt eseménysorozattal van dolgunk és az a bizonyos távlat is hiányzik, amelyet általában a történetírás feltételei közé szoktunk sorolni. Ez a magyarázata annak, hogy amikor munkám címéről gondolkodtam, rövid habozás után az emigráció „története" helyett annak „életrajza" mellett kötöttem ki.

Mind a történet, mind az életrajz valamely személy vagy közösség életének fontosabb eseményeit, azok összefüggéseit és jelentőségét van hivatva bemutatni, azzal a különbséggel, hogy míg az előbbi rendszerint a befejezett múlttal foglalkozik, az utóbbi lehetővé teszi folyamatban lévő tények előadását is.

A magyar emigráció története nem fejeződött be, de négy évtized elég hosszú időnek látszik arra, hogy leltárt és mérleget lehessen készíteni. És, ha ez mint egész nem nyújt is lehetőséget végső tanulságok levonására vagy ítéletek megfogalmazására, a három vagy négy évtized előtti jelenségek és folyamatok számbavételére már rendelkezünk némi történelmi távlattal.

Ami a periodizációt illeti: fejezetcímeknek évszámokat választottam és ebből az olvasó könnyen kiderítheti, mely dátumokat tartom a négy évtized történetében a legfontosabbaknak. *Negyvenöt* a kezdet, amikor a háború vége sok százezer magyart sodort ki nyugatra. *Negyvenhét* jelzi a magyarországi demokratikus kísérlet kudarcát, a második menekülthullám elindulását és az emigrációs intézményrendszer kiépülését. *Ötvenhat* a magyar forradalom éve és a harmadik nagy exodus nyitánya. *Hatvanhárom*ban kezdődött, a megtorlás évei után, a magyar társadalom és a nyugat felé való nyitás, az emigrációban a szembenállás enyhülése. *Hetvenöt*ben volt a helsinki konferencia és nem sokkal később visszakerült Budapestre a Szent Korona, a nyugati magyarok körében észlelhetővé vált a politikai tevékenység térvesztése és a szellemi munka fokozatos térnyerése.

Ez a könyv nem nyújthatja az 1945 után nyugatra került magyarok tevékenységének hiánytalan leltárát és életének teljes képét. Ennek elkészítése kötetek sorát igényelné. Terjedelmi okok miatt el kellett tekintenem például az írók, művészek, tudósok, papok munkájának aprólékos felmérésétől és értékelésétől, valamint a különböző szakemberek és vállalkozók teljesítményeinek részletes felsorolásától. A magyar kolóniák, szervezetek és intézmények működése is bővebb tárgyalást érdemelt volna. Helyenként csak érinteni tudtam jelenségeket és tüneteket, amelyek bizonyára alaposabb elemzést kaptak volna, ha nem ötszáz, hanem, mondjuk, ezer vagy ezerötszáz oldal áll rendelkezésemre

Az eseményeket igyekeztem a korabeli történelemben elhelyezni és jelentőségüket az akkori fogalmaink szerint ítélni meg. Azt vizsgáltam, hogy mi minek látszott, minek minősült, hogyan bíráltatott el akkor, amikor végbement. Arra törekedtem, hogy mindent a maga idejében, a kor és környezet adottságai figyelembevételével, nem pedig később nyert tapasztalatok, felismerések alapján és mai szemmel nézzek. Bírálni olyasmit bírálok, ami a maga idejében is bírálatot érdemelt. Megpróbálom elkerülni, hogy mai ismereteket vetítsek vissza a múltba és azok birtokában mondjak ítéletet negyven vagy harminc év előtti dolgokról. Nem szeretnék abba a látszatba kerülni, hogy a mai bölcsesség emelvényéről pillantok a múltbeli hibákra, fogyatékosságokra, gyarlóságokra és gyengeségekre.

A szóban forgó negyven év feldolgozását azzal a céllal és szándékkal végeztem, hogy közben magam is megismerjem, mi és hogyan történt, a hazát vesztett vagy a szülőföldet elhagyni kényszerült magyarok mit miért tettek, cselekedeteiket milyen elképzelések és érdekek irányították. Elfogulatlanságra és tárgyilagosságra törekedtem. Annak eldöntése, hogy ez mennyiben sikerült, az olvasó feladata.

A kutatásban személyes tapasztalataimon és élményeimen kívül elsősorban arra a gazdag archívumra támaszkodtam, amelyet három és fél évtized alatt összegyűjtöttem. Ezenkívül haszonnal forgattam a barátaim és ismerőseim által rendelkezésemre bocsátott dokumentumokat és kiadványokat. Sokat tanultam azokból a szóbeli vagy írásbeli felvilágosításokból, amelyeket a különböző események résztvevőitől kaptam.

Köszönettel és hálával tartozom mindenkinek, aki munkámban bármilyen módon támogatott, elsősorban az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek, amely könyvemet kiadói programjába felvette és kinyomtatásának anyagi kockázatát vállalta, Szöllősy Pálnak, aki írásomat gondosan és lelkiismeretesen lektorálta, végül Thorma Editnek, aki a kézirat legépelésében, a nyomdai korrektúrák egyeztetésében, valamint a név- és tárgymutató összeállításában segített.

München, 1985. augusztus 1. *Borbándi Gyula*

I. NEGYVENÖT

1. ELŐZMÉNYEK ÉS KEZDETEK

Amikor 1945. május 8-án Európában befejeződött a második világháború és a frontokon elhallgattak a fegyverek, több mint egymillió kitelepített és elhurcolt magyar tartózkodott Ausztriában és Németországban. Ez az ország lakosságának körülbelül egy tizedét kitevő embertömeg a következő csoportokból állott: katonák, rendőrök, csendőrök, leventék, köztisztviselők, kitelepített intézmények és vállalatok alkalmazottai, diákok, a szovjet megszállás elől menekülő férfiak és asszonyok, politikusok, újságírók, művészek, a német nemzetiszocialista hatóságok által elhurcolt közéleti emberek és koncentrációs táborokban fogva tartott zsidó polgárok. Pontos adataink ezekről nincsenek, de korabeli becslések szerint családtagokkal együtt egymillió magyar hagyta el a háború befejező szakaszában, kényszerből vagy önként az országot Nyugat felé.

Ebből az egymillió emberből rekrutálódott a jelenlegi nyugati magyar emigráció egy legkorábbi és legnépesebb csoportja.

Miután 1944. október 15-én Horthy Miklós kormányzót a németek elfogták és a Lakatos-kormánnyal együtt lemondásra kényszerítették, a hatalmat pedig Szálasi Ferenc és a nyilasok kezére játszották át, ez utóbbiak az ország személyi és anyagi kiürítését a legfontosabb kormányzati tervek közé emelték. Abban reménykedtek, hogy a hadiszerencse hamarosan megfordul és a biztosra vett „csodafegyverek" segítségével a végső győzelemmel kecsegtető hitleri ellentámadás sikerrel végződik. Ebben bízva vontak vissza a front mögé minden emberi és anyagi erőt, hogy átvészelve a nehéz időt és megmentve a rendszer személyi és anyagi állományát, a visszanyert területeken zavartalanul rendezkedhessenek be újból. A kiürítéseket és a kitelepítéseket egy 1944. október 20-i kormányrendelet szabályozta. Kiürítési és kitelepítési kormánybiztos vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes lett. A rendelet kiterjedt polgári személyekre, hivatalokra, intézményekre, vállalatokra, üzemekre, különféle jellegű vagyontárgyakra. Nagyobb méretű akciók – a szovjet haderő előnyomulása következtében – novemberben kezdődtek és a front nyomásának ütemében kerültek újabb és újabb területek a kiürítési és kitelepítési rendeletek hatálya alá. Másfelől mind kisebb területre – végül már a Dunántúl nyugati felére, majd Ausztria egyes vidékeire – zsúfolódott össze az oroszoktól megmenteni óhajtott emberi és anyagi erőtartalék. A Szálasi-kormány hivatalai Sopron, Kőszeg és Szombathely városát, illetve környékét szállták meg, miután 1944 decemberében Budapestet elhagyni kényszerültek. Szombathely lakossága ez idő alatt megduplázódott.

Akik a kitelepítési rendelet hatálya alá estek, csak nehezen vonhatták ki magukat azok teljesítése alól, habár sokan és sokhelyütt játszották ki őket és maradtak otthon. Ugyanakkor szép számmal voltak az elmenők között olyanok, akik nem csupán a kényszernek engedtek, hanem hittek és bíztak az állandóan ígért csodafegyverekben, vagyis abban, hogy azok révén visszakerülhetnek régi életkörülményeik közé és megóvhatják magukat, családjukat a szovjet hadsereggel való találkozástól. Ettől nemcsak azok féltek, akik magas hivatallal vagy vagyonnal rendelkeztek, de olyanok is, akiknek polgári egzisztenciájukon kívül semmijük sem volt. A szovjet katonák viselkedéséről olyan hírek keringtek, amelyek joggal keltettek riadalmat és amelyek forrása nem a kommunistaellenes propaganda, hanem megbízható és hiteles tapasztalatok voltak. Ez az érthető és indokolt félelem fontos eleme volt sokak elhatározásának, amikor arról kellett dönteni, hogy menni vagy maradni. Az erdélyi és tiszántúli menekültek beszámolóinak nagy szerepük volt abban, hogy Budapestről és a dunántúli városokból oly sokan tettek eleget a kormány kiürítési felszólításának és legszükségesebb holmijaikat összecsomagolva útnak indultak nyugat felé. Bizonyos, hogy a közeli visszatérés reménye erősen élt az eltávozókban, különben valószínűtlen lett volna, hogy százezrek hagyják el az országot.

A kitelepülés és menekülés nem ment simán, a dunántúli városok és falvak lakói olykor bizalmatlanul és ellenérzéssel fogadták a jövevényeket, nemkülönben azok az osztrák és német községek, ahová 1945 márciusában és áprilisában nagyobb számban kerültek magyarok. Az ebből származó konfliktusok számosabbak és élesebbek lehettek volna, ha a befogadó nép – saját korábbi vezetőitől kifosztva, a háborútól megtizedelve és a megszállóktól megalázva – nem élt volna ugyanolyan nyomorúságos körülmények között, mint a jóindulatára és segítőkészségére támaszkodó idegenek.

A háború befejezésének pillanatától Közép-Európa országútjai új népvándorlás tanúi lettek. Emberkaravánok népesítették be északról-délre, délről-északra, keletről-nyugatra, nyugatról-keletre vonulva. Gyalogosan, kerékpáron, kis kocsikat húzva, szekereken, lovakat, ökröket hajtva, lassan cammogó vonatok marhakocsijaiban vagy nyitott teherkocsijaiban összezsúfolódva vándorolt a sok nép a szélrózsa minden irányába. Kocsin, szekéren, férfiak hátizsákján apró zászlócskák vagy nemzeti színű szalagok, annak feltüntetésére, hogy mely nép fiairól van szó. Élen jártak ebben a szövetségeseknek vagy áldozatoknak tekintett országok polgárai, mintegy tüntetve, hogy nem a legyőzöttekhez és vesztesekhez tartoznak.

A magyar katonaság, a rendőrség, a minisztériumok és egyéb hatóságok Ausztriába való áttelepedése rendben és szervezetten ment végbe. Ezek java március utolsó napjaiban hagyta el Magyarország területét. Az ország nyugati széle katonai védővonallá alakult át, várta a front közeledtét, majd annak átvonulása után – április 4-én –, megszűntek magyar földön a háborús cselekmények.

Szálasi Ferenc nyilas „munkatörzsé"-vel (valamivel több mint 200 személy) március 29-én vonaton utazott el Kőszegről. A szovjet csapatok ugyanaznap délután vonultak be a városba. Szálasiék ausztriai visszavonulása eléggé lassú volt, csak április 15-én értek Bleibachba, ahol egy hétig vesztegeltek. A helyi német hatóságok megalázóan bántak a magyar államfővel. A berlini kormány nem tudta megvédeni, a szerelvényt nem nyilvánították kormányvonattá, tehát semmilyen különleges elbánásban nem részesült. Szálasi és munkatársai azután Salzburgba kerültek. A kormányt az Österreichischer Hof nevű szállodában, Szálasit pedig a Salzburg közelében lévő Mattseeben, a Gasthof Seewirt nevű fogadóban helyezték el. Itt őrizték a Szent Koronát is. A nyilas kormány az utolsó minisztertanácsot az Österreichischer Hofban tartotta. Ezen tudomásul kellett vennie, hogy megszűnt létezni. Edmund Veesenmayer – aki továbbra is birodalmi főmegbízottként működött mellette – azt ajánlotta, hogy önkéntesen adja meg magát a megszálló amerikai hadseregnek.

Szálasi kénytelen volt beismerni, hogy Hitler vereségével az ő uralma is megdőlt. Azt hajtogatta viszont, hogy a háborút Németország vesztette el és nem a nemzetiszocializmus. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy ennek létjogosultsága nem szűnt meg, sőt szabadon töltött utolsó napjaiban különböző irreális terveket szőtt, amelyek alapján megmenthetőnek vélte bukott eszmerendszerét. Azt is emlegette, hogy a Szálasi-kormány hivatalosan nem kapitulált. Őt és minisztereit a május 10-én bevonuló amerikaiak hamarosan őrizetbe vették. A magyar származású, pásztói születésű Himler Márton ezredes, az amerikai titkosszolgálat egy részlegének vezetője kutatta fel őket embereivel és juttatta az illetékes katonai szervek kezébe. Szálasit május elejétől július végéig Augsburgban őrizték, majd visszakerült Salzburgba, a Landeshaftanstaltba, ahonnan szeptember közepén átvitték egy közeli amerikai táborba, a Marcos Camp-be. Innen szállították repülőgépen – a háborús bűnösséggel vádolt és az ideiglenes magyar kormánynak kiszolgáltatott más szélsőjobboldali politikusokkal együtt – október 3-án Budapestre.[1]

A nyilas koronatanács és a minisztertanács utolsó ülésén a többi között szó volt a korona biztonságba helyezéséről és megmentéséről is. A magyar Szent Koronát, a jogart és az országalmát Pajtás Ernő koronaőrezredes – mint annak idején leírta – április 26-ról 27-re virradó éjszaka két megbízható beosztottjával egy benzines hordóba helyezve, Mattsee község határában elásta, majd július végén kiásatta és megőrzésre az amerikai hadseregnek átadta. A koronaékszereket tartalmazó ládákat először a Német Nemzeti Bank frankfurti épületének egy széfjében helyezték el, innen az amerikai Fort Knoxba kerültek, ahol az Egyesült Államok aranykészletét is őrzik. Ebből az erődből szállították vissza majd harminchárom évvel később, 1978. január 5-én Budapestre.[2]

Horthy Miklós kormányzó – mint Emlékirataiban olvasható[3] – a bajorországi Starnbergi-tótól délre fekvő Hirschberg kastélyban töltötte SS-őrizetben 1945 tavaszának napjait. Ide május 1-én értek az amerikaiak. A volt kormányzót először Göppingenbe, a 7. hadsereg főhadiszállására vitték, ahol közölték vele, hogy tekintse magát hadifogolynak. Innen Augsburgba került egy magasabb rangú politikusoknak és katonáknak berendezett táborba, ahol egy ideig Szálasi is tartózkodott. Itt értesült arról, hogy fia, ifj. Horthy Miklós életben van és német koncentrációs táborokból szabadult más foglyokkal együtt Dél-Tirolban tartózkodik. A kormányzó aztán táborról táborra vándorolt, egyikben összeakadt a Keresztes-Fischer fivérekkel, kik közül

---

[1] Himler Márton és csoportja hosszú évekig a negyvenötös emigránsok támadásainak egyik célpontja volt. Himlerrel szorosan együttműködött Sombor-Schweinitzer József rendőrfőtanácsos, a budapesti rendőrfőkapitányság rendészeti csoportjának volt vezetője. Angolszász rokonszenve miatt a Gestapo 1944 márciusában letartóztatta és Németországba hurcolta. Szabadulása után az amerikaiak igénybe vették szolgálatait. Ebbéli tevékenységét sok és éles kritika érte. Az amerikai titkosszolgálat olykor hiányos és megbízhatatlan adatokkal dolgozott. Néha a rosszindulatú denunciálások is célba találtak, ártatlan embereket is leültettek, vagy a méltányosnál súlyosabban büntettek. Hennyey Gusztáv vezérezredest, a Lakatos-kormány külügyminiszterét, aki náci koncentrációs táborból szabadult, összetévesztették Henney Árpád nyilas miniszterrel és már a Budapestre induló repülőgépen ült, amikor a névcsere kiderült. Az utolsó pillanatban sikerült őt a gépről leszedni.

[2] Pajtás Ernő ezredes 1950 decemberében meghalt. A korona elásásának helyén, Mattseen 1983. szeptember 15-én márványból készült emlékművet állítottak fel, amelyen a következő magyar és német nyelvű felirat áll: „Bujdosó útján ezen a dombon volt elásva a Magyar Szent Korona, 1945. április 27-e és július 24-e között. Ezt az emléket menekült magyarok állították István király szenttéavatásának 900-ik évében, 1983-ban." Az emlékművet – amely Szamosi József tervei alapján készült – a salzburgi érsek avatta fel.

[3] Első kiadása Buenos Airesben jelent meg 1953-ban. Második kiadását a torontói Vörösváry-Weller Kiadó jelentette meg 1974-ben.

az egyik, Ferenc hosszú ideig belügyminiszter, a másik, Lajos tüzérségi tábornok és a kormányzói katonai iroda főnöke volt.[4] Horthy május közepén Belgiumba került táborba. Tito a háborús bűnösök listájára tette és a jugoszláv kormány kiadatását kérte. Anglia és Amerika ezt elutasította, de nem kívánta felelősségre vonását a Szovjetunió sem, jóllehet erre magyar részről is történtek kísérletek. Visszakerülve német területre, szeptember 24-én tanúként történt kihallgatásra Nürnbergbe vitték. Hivatalosan védőőrizetben volt, amelyből december 17-én szabadult. Nürnbergből a Münchentől délnyugatra fekvő Weilheimbe vitték, ahová előzőleg már családját is elhelyezték. Négy évet töltött Weilheimben. 1948 márciusában kihallgatták Veesenmayer nürnbergi perében. Az amerikai segélyszerv, az UNRRA támogatásával, baráti segítségből, Montgomery és Pell volt budapesti amerikai követek szeretetcsomagjaiból, valamint XII. Pius pápa pénzadományaiból fedezte háztartása költségeit. Később anyagi támogatására néhány híve „Horthy-alap”-ot létesített. Akkor azonban már Portugáliában, a Lisszabon közelében fekvő tengerparti Estorilban élt.[5] A Casa S. José nevű villát, amelyben 1957. február 9-én bekövetkezett haláláig lakott, barátok bocsátották rendelkezésére.

Az 1945 tavaszán nyugatra került magyarok nagy része Ausztriában és Bajorországban érte meg a háború végét. Többségük ez országok amerikai megszállási övezetébe került. Hamarosan megismerkedtek a *dipi* szó fogalmával, amellyel a megszállók státuszukat illették. DP-k, vagyis *Displaced Persons* eredetileg azok a személyek voltak, akik a) 1939 és 1945 között idegen kényszermunkásokként a náci Németországba kerültek, b) a háború alatt német hadifogságba jutottak, c) külföldiekként hitleri koncentrációs táborokban rabságukat túlélték (tehát politikai foglyok és megsemmisítésre ítélt zsidók). Mindezeket a szövetségesek szabadították fel és mentették meg a további szenvedésektől. A dipik később kiegészültek azokkal a hontalan külföldiekkel, akik a nácizmus alatt Németországba kerülve hazájukba visszatérni nem szándékoztak, vagy a szovjet kommunista uralom elől elmenekültek.

A szövetséges haderők főparancsnokságának szakértői 1944 júniusában a német birodalom területén 8 millió dipivel számoltak. Dwight D. Eisenhower tábornok-főparancsnok elrendelte, hogy az elhurcolt személyeknek ott kell maradniok, ahol vannak, nehogy a szövetséges erők mozgását zavarják. Egy 1945 áprilisában megfogalmazott szövetséges memorandum a következő csoportokra osztotta a dipiket: a) Az Egyesült Nemzetek tagállamainak polgárai, b) volt ellenséges országok polgárai („Ex-enemy DPs”, pl. olaszok, finnek, románok, bulgárok, magyarok) és c) ellenséges dipik (németek, osztrákok, japánok). Ugyanez a memorandum intézkedett arról is, hogy ezek felszabadítása, ellátása és hazájukba való visszaszállítása elsőrendű háborús cél. A szövetségesek az általuk megszállott területeken nyomban hozzáláttak, hogy a memorandum előírásai szerint német területen 1500 háromezer embert befogadó tábort létesítsenek és biztosítsák minden dipi napi 2200 kalória értékű élelemmel való ellátását.

A dipik száma azonban nagyobb volt, mint ahogyan a szövetséges főhadiszálláson elképzelték. Csak német területen 1945 augusztusában majd hat és fél millliónyian voltak és ha ehhez hozzáadták a Belgiumban és Franciaországban felszabadítottakat, az osztrák dipiket és a szovjet hadsereg hadműveleti területén találtakat, a számuk – egy nyugatnémet történelmi szakmunka szerint – 10,8 milliót tett ki. A dipik – vagy ahogyan Nyugat-Németországban 1951-től hivatalosan nevezték őket, a hontalan külföldiek („heimatlose Ausländer”) a katonai kormányzatnak, majd a német közigazgatásnak (amely 1951-ben vette át őket a megszállóktól) sok gondot és munkát okoztak. Nemcsak fedél alá kellett helyezni és élelmezni őket, de gondoskodni arról is, hogy – főleg a fiatalok – ne váljanak bűnözőkké és szervezetten jussanak vissza hazájukba.

A repatriáló bizottságok munkáját a szövetséges katonai kormányzat előmozdította, segítette, olykor az erőszaktól sem riadva vissza, hogy a dipik hazatérjenek. Különösen a szovjet repatriáló bizottságok tevékenységének amerikai támogatása okozott sokhelyütt megütközést és felháborodást. Nemegyszer közös szovjet-amerikai erőszak kényszerített oroszokat, ukránokat, baltiakat hazatérésre abba az országba, ahol a visszatértekre halál vagy kényszermunkatábor várt. A dipik botrányosnak érezték a velük szemben olykor tapasztalt és emberi tragédiákat is okozó szovjet-nyugati együttműködést. A németek oldalán harcoló Vlaszov-hadsereg 2200 tisztjéből néhány száz öngyilkos lett, mielőtt átadták volna őket az ausztriai Judenburgban a szovjet hadseregnek. Az UNRRA egy 1946 májusi adatfelvétele szerint tíz lengyel dipiből nyolc megtagadta a hazatérést.

---

4 Keresztes-Fischer Ferenc 1948 márciusában, Keresztes-Fischer Lajos 1948 májusában halt meg Ausztriában.

5 Weilheimet 1949 decemberében hagyta el, Svájcon és Olaszországon keresztül érkezett Lisszabonba. Portugáliát egészségi okokból választotta lakóhelyül. A Horthy-alap megteremtői között volt Montgomery volt amerikai követ, Chorin Ferenc volt felsőházi tag, a GYOSZ volt elnöke és báró Weiss Jenő volt gyáriparos. A két utóbbi magyar iparmágnás az Egyesült Államokban élt.

Az Eisenhower tábornok által elrendelt helybenmaradás nem volt keresztülvihető. A dipik türelmetlenek voltak és nem várták be, hogy elszállításukról szervezetten, mások gondoskodjanak. Ellepték az országutakat és mentek, ahová szívük húzott, hazájukba, vagy új otthont keresve. Sokan viszont Németországban vagy Ausztriában maradtak, ha nem is ott, ahol a háború vége érte őket. A háború befejezése után egy évvel a nyugati megszállási övezetekben még egymillió dipi élt. Olyanok, akiket nem lehetett repatriálni vagy akik egyénileg sem mentek vissza oda, ahonnan származtak. A szövetséges dipik, néha a volt ellenségek sem éltek rosszabbul, mint a németek. A helybeliek a sok juttatást, kedvezményt nem kis irigységgel nézték, ami olykor feszültségekhez vezetett. Az amerikaiak némileg a németek büntetésének is szánták a dipik előnyben részesítését velük szemben. A britek viszont 1946 végén már mostohábban kezelték a dipiket, ellátásukat a német lakosságéhoz igazították, a német igazságszolgáltatásnak alávetették és német üzemekben való munkavállalásra kényszerítették őket. Az amerikaiak csak 1948 közepén – mikor megszállási övezetükben még mindig mintegy félmillió dipi élt – kezdték követni a brit példát. 1951-ben a bonni parlament – a választójog kivételével – a szövetségi köztársaság polgáraival egyenjogúvá tette a volt dipiket.[6]

A magyar menekültekről nagyon nehéz pontos adatokat találni, hiszen senki sem számolta őket rendszeresen és módszeresen, hivatalos statisztika valamennyiről nem készült, a forgalomban lévő adatok csaknem kizárólag becslésen alapulnak. 1945–46 amúgy is átmeneti időszaknak bizonyult, hiszen hullámzott az egész kinti magyarság. Volt, aki hazament, mások országot változtattak, ismét mások sokszor cseréltek lakhelyet, úgyhogy vagy egyáltalán nem voltak regisztrálva, vagy két helyen is nyilvántartották őket. Taubinger László, aki 1945–46-ban a németországi magyar menekültek ügyeivel foglalkozott, úgy tudja, hogy az amerikaiak előtt kapitulált magyar alakulatok tagjai közül mintegy 120 000 volt Dél-Németországban, a legtöbben Passau, Regensburg és Bad Aibling térségében. Nagyobb számú egységek tisztikara és legénysége tette le a fegyvert Németország és Ausztria angol övezetében. Németország francia övezetében 7000 magyar katona esett hadifogságba. Az amerikaiak a magyarokat lefegyverezték, de csak körülbelül 30 000 embert vittek hadifogolytáborba. A többiek alakulataikban, régi parancsnokaik felügyelete alatt maradtak, de szabadon mozoghattak. 1945 végén az amerikaiak a magyar hadifoglyokat áttelepítették a franciaországi Mailly le Camp-ba. 1946 elején szabadon engedték őket. Nagy részük nyomban hazament.

A foglyok helyzete – Taubinger szerint – eléggé nyomorúságos volt. Naponta csak 600–800 kalória értékű élelmet kaptak, vizes barakkokban laktak, nehéz fizikai munkát végeztek. Kérésük általában az volt, hogy különítsék el őket a németektől, javítsák fel az élelmezést, kapjanak megfelelő szálláshelyet, mielőbb szállítsák őket haza, a leventéket és betegeket azonnal szereljék le, bocsássák el azokat, akiknek családja Németországban van, engedélyezzék a levelezést. Taubinger László, aki a hadifoglyok ügyében az illetékes amerikai katonai hatóságoknál – a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével – eljárt, ígéretet kapott a kérelmek teljesítésére, kivéve azt, hogy azonnal hazaszállítsák őket, a családosokat leszereljék és a foglyok levelezhessenek. Az elhelyezés és az élelmezés kétségtelenül javult, 1945 őszétől kezdve a legtöbb helyen megfelelt a Genfi Konvenció előírásainak. Az angol megszállási övezetben a honvédség tagjait nem zárták fogolytáborokba, nem kezelték őket hadifoglyokként. Ugyancsak kielégítő volt azok állapota, akik az amerikai övezetben volt katonákként szabadon mozoghattak. A franciák a Németországban kapitulált magyar katonákat Franciaországba vitték fogolytáborba.[7]

A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége által 1950-ben a hadifoglyokról készített Fehér Könyv szerint összesen 280 000 magyar katona került nyugaton hadifogságba.[8] Kisbarnaki Farkas Ferenc visszaemlékezéseiben azt írta, hogy 1945-ben 100 000 katona, 150 000 levente, 300 000 polgári személy – köztük 40 000 nyilas – és 250 000 népi német jutott nyugatra. Ez összesen 800 000 személy.[9] Az adatok látnivalóan becslések, és az eltérések nagyrészt abból adódtak, hogy nem ugyanarra az időre vonatkoztak és a becslőknek sem volt mindig kellő áttekintésük a valóságos és teljes helyzetről.

A magyarok körében mind időszerűbbé vált a kérdés, hogy hazamenni vagy maradni. Amikor megnyílt egy esetleges hazatérés lehetősége, mind többen latolgatták, vajon mi az okosabb és ésszerűbb, visszatérni Magyarországra vagy pedig új életet kezdeni idegenben. A döntést legtöbbször nem politikai meggondolások, hanem egyéni szempontok és személyes érdekek befolyásolták. Aki katonaként,

---

6 Vö. a Spiegel című hamburgi hetilap cikkét Wolfgang Jacobmeyer braunschweigi történésznek a Displaced Personsról szóló könyvéről. (Spiegel, 1983. aug. 8.)

7 Az adatok Taubinger Lászlónak e kérdésről Gosztonyi Péternek adott tájékoztatójából valók (1983. szept. 15.)

8 Fehér könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről. MHBK 1950. 181. l. (Gosztonyi Péter archívuma)

9 Kisbarnaki Farkas Ferenc: Az altöttingi országgyűlés, München 1969, 12. l.

leventeként vagy kényszerkitelepítettként ment nyugatra, mindent elkövetett, hogy minél előbb otthon maradt családjánál lehessen. A család, a rokonok, a hivatás, a megszokott környezet mind a hazatérést sugalló tényezőkként hatottak. A politikai vagy származási okok miatt elhurcoltak magától értetődőnek tekintették, hogy szabadulásuk után visszatérjenek korábbi lakóhelyükre. A koncentrációs táborokból kiszabadított zsidók nagyobb része a Palesztinában, illetve 1948 után az Izraelben való letelepedés vagy a tengerentúli kivándorlás, kisebb része – amint lehetett és az egészségi állapot megengedte – a Magyarországra való visszatérés mellett döntött. Ez már nem mondható el azokról a náciellenes konzervatív, liberális, demokrata, szocialista, de ugyanakkor kommunistaellenes politikusokról, akiket a megszálló német hatóságok biztonsági szervei 1944 tavaszától kezdve letartóztattak és különböző koncentrációs táborokba zártak. Közülük nagyon sokan szabadulásuk után nyugaton maradtak, mert jól tudván, hogy kiknek a kezében van a magyarországi rendőri apparátus, a kommunistáktól sem remélhettek különb elbánást, mint amilyenben a hitleristák részesítették őket.

Az természetesnek tetszett, hogy akik korábban távol tartották magukat az uralkodó politikai áramlatoktól és nem vettek részt a negyvenes évek politikai eseményeiben, könnyebben dönthettek a hazatérés mellett, mint azok, akiknek politikai pártállásuk, hivatali beosztásuk vagy a magyar szélsőbaloldal szervezeteivel szemben tanúsított magatartásuk miatt üldözéssel vagy előmeneteli hátránnyal kellett számolniok. Kétségtelen, hogy a nyilas pártok tagjainak vagy a Szálasi-féle hatalmi apparátus embereinek nem volt tanácsos Magyarországra visszatérni. A vezető katonák, csendőrök, rendőrök, tisztviselők, akik a nemzetiszocialista kormányt szolgálták, ugyancsak jobban tették, hogy külföldön maradtak. Akik ezek közül hazatértek, hamarosan esetleg megbánták, mert ha nem csapott is le rájuk azonnal a megtorló és olykor bosszúálló hatalom, évek múltán mindjobban érezni kényszerültek, hogy az intézményesült új rend kiveti magából a régi rendhez tartozó ama személyeket is, akik a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodni és a kialakuló új társadalomba beilleszkedni hajlandók.

Az 1945 és 1948 közötti koalíciós korszak a magyar nép demokratikus törekvéseinek nagyszerű és maradandó jelentőségű megnyilatkozása volt. Lehetőségeit kihasználatlanul hagyni súlyos mulasztás lett volna. A demokrácia megteremtésének meghiúsulása és a kísérlet bukása ellenére is megérte a sok erőt, energiát és fáradozást, amit az ország lakossága e vállalkozásba belefektetett. Az 1956-os forradalom eredményei visszamenőleges hatállyal igazolnak sok mindent, amire a magyar demokraták 1945 és 1948 között törekedtek és részben kivívtak.

A kint maradt nyugatosokat – ahogyan az országból 1945-ben eltávozottakat nevezték –, akkoriban sokan, és nemcsak ellenfeleik, elmarasztalták, hogy kivonták magukat a demokratikus kezdeményezésből és az ország újjáépítéséből, de negyven év távlatából ítélve bizonyára akkori kritikusaik is elismerik, hogy nem alaptalan félelmek tartották őket vissza a hazatéréstől. Ami akkor iszonyattal töltötte el őket, nem volt ugyan közvetlen veszedelem, de évek múltán bekövetkezett valóság, amelybe egy egész nemzedék rokkant bele. Nem a nemzetiszocialista eszme megszállottjairól és a nyilas törvénytelenségek, embertelenségek elkövetőiről van szó, hanem azokról a hazafias, jóérzésű és józan szemléletű magyarokról, akikre a negyvenötös elindulásban szükség lett volna és akiknek hiányát az ország akkor erősen érezte. Elvesztésük fájdalmas volt. Ők sejtettek és előre láttak valamit, amire az otthon élők csak később döbbentek rá, még ha a közelgő veszedelem némely jelét észlelni vélték is. Mégis, aligha hiszem, hogy mindenki rosszul cselekedett, aki 1945-ben hazament, még ha hamarosan ismét vándorbotot kellett fognia is. Az 1945-ös ilyen vagy olyan, döntés, ugyanúgy tiszteletet érdemlő egyéni elhatárolás volt, mint azoké, akiknek évekkel később a zsarnokság előli menekülés vagy az előrelátható megpróbáltatások elviselése között kellett választaniuk.

Egyoldalú és igazságtalan volt az a hazai szélsőbaloldali felfogás, hogy akik kinn maradtak, azok fasiszták, nyilasok, reakciósok voltak. Sok akadt ezekből, kétségtelenül, de az egész nyugatos magyar társadalomra ráütni e megszégyenítő bélyegeket ugyanolyan méltánytalan volt, mint emezek körében terjedő nézet, hogy aki otthon maradt vagy hazament, az kommunista vagy legalábbis az oroszok és a kommunisták kiszolgálója. Amennyire a hazai események ez utóbbit megcáfolták, annyira megcáfolta a nyugatosok nagy részének viselkedése a róluk terjesztett rosszindulatú megállapításokat is. Némelyek, persze, hangoztattak szélsőséges véleményeket, de a többség józan és mérsékelt volt, még ha szemléletében nagyobb hangsúlyt kaptak is a konzervatív, hagyományőrző, a múltat megszépítő hajlamok, mint a világban végbement változások megértésére és tudomásulvételére irányuló szándékok.

A nyugaton maradt magyarok kezdetben aligha gondolhattak másra, mint önnön és családjuk létfeltételeinek biztosítására, lakásra, élelemre, egzisztenciateremtésre és az új környezetbe való beilleszkedésre. Könnyebb volt a magánosoknak, nehezebb a családosoknak. Ráadásul többnyire olyan országokban, amelyek még nem heverték ki a háború csapásait és pusztításait, lakosságuk szintén szegény és nyomorult volt, az új viszonyok közötti élést ugyanúgy meg kellett tanulnia, mint a menekülteknek. A menekültsors nemcsak társadalmi deklasszálódással járt, hanem a fizikai, a testi munkára való átállással, hiszen a befogadó országokban a magyar menekültek szellemi elfoglaltságra nem számíthattak.

Többségükben katona-, rendőr- és csendőrtisztek, politikusok, állami főtisztviselők, értelmiségi hivatásúak voltak. Nemcsak a rangnak, de a tanult foglalkozásnak is búcsút mondhattak. Így lett belőlük gyári és mezei munkás, éjjeli őr, cipész, pincér, szabó, kertész, sofőr, asztalos, áruházi eladó, biztosítási ügynök, irodai szolga és urasági inas. A tapasztalat azt bizonyította, hogy ezek a hajdani magyar „urak" új kenyérkereseti pályáikon megállták a helyüket és szorgalmuk, igyekezetük, tehetségük révén befogadó országaik gazdasági konjunktúrájának fejlődésével és megerősödésével egyenes arányban, végül is megtalálták a képességüknek és szakértelmüknek megfelelő foglalkozást. Emberileg példamutató volt a viselkedésük. És magyar szempontból az sem mellékes jelenség, hogy a fiatalok közül csak nagyon kevesen züllöttek el vagy kerültek a bűnözők közé. A kalandkedvelők közül némelyek a francia idegenlégiónál kötöttek ki, részt vettek afrikai és indokínai harcokban, de a leszerelt légiósok is hamarosan polgári egzisztenciát teremtettek és meglelték helyüket a társadalomban.

De maradjunk még a kezdeti időknél. Bachó László ezredes 1953 novemberében bekövetkezett halála előtt még megírta emlékeit, tapasztalatait és felismeréseit a németországi emigráció első éveiről.[10] Ebben a kéziratban fennmaradt munkában a többi között ez olvasható az indulás éveiről: „A Bajorországban letelepült magyar katonai egységek és polgári menekült csoportok sorsának további alakulása... a megszálló helyi parancsnokságok helyenként nagyon különböző intézkedéseitől függött, noha erélyes és hivatásuk magaslatán álló tisztek ügyessége, talpraesett intézkedései sok esetben enyhíteni tudtak a magyarságra szakadt, számtalan szenvedésen és igazságtalanságon... Egyes járásokban az amerikaiak bevonulása után is megtartották a katonai szervezetet, a járás- és szálláscsoport-parancsnokok zavartalanul működhettek tovább, napiparancsokat adtak ki, eligazítást tartottak. Viszont más járásokban ezt szigorúan megtiltották és csak családgondozókat engedélyeztek, élelmezéssel alig törődtek és csak szórványosan fordult elő, hogy utasították a polgármestereket, hogy teremtsék elő az élelmezést – térítés ellenében – a magyarok számára, amíg erre fedezetük volt."[11]

A magyar tiszteket és legénységet az amerikaiak lefegyverezték és hadifogságba vitték. A fogolytáborok sok esetben kezdetlegesek voltak, néhol a körülkerített szabad mezőn táboroztak a foglyok, ami csak azért volt valamennyire elviselhető, mert nyár volt és a szabadban való táborozás nem tartott sokáig. A hadifogolytáborokban őrzött magyar katonák elzüllésének és elvadulásának megakadályozására a neustadti táborban fogva tartott 26 magyar tábornok 1945. október 11-én memorandummal fordult az amerikai főhadiszálláshoz, kérve, engedje szabadon kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest, hogy az a kitelepített magyarok ügyeivel foglalkozhassék és az amerikai katonai hatóságoknál a magyarok érdekeit képviselhesse.[12] Ez a magyar érdekvédelem hamarosan meg is szerveződött. Amint lezáródott a repatriálások, egyéni hazamenetelek folyamata, lassan megindult a politikai szervezkedés.

1945 és 1948 között a magyarországi viszonyok megítélésében két egymástól eltérő felfogás és egymással szembenálló emigrációs réteg működött a nyugati országokban. Az egyik politikai ellenfelének tekintette a budapesti kormányt és a kommunista befolyást eltűrő demokratikus koalíciót, a másik pedig – a két háború közötti rendszer baloldali emigránsait felölelő csoport – rokonszenvvel szemlélte és támogatta a magyarországi hatalomváltást, a nyomában kialakult új állami berendezkedést. Az előbbi hívei a szovjet megszállást kezdettől fogva nemcsak személyes, de politikai meggondolásokból is elfogadhatatlannak tartották, olyan kényszerítő körülménynek tekintve, amelynek feltételei között magyar érdekek nem védhetők meg és valamennyire is elviselhető élet nem képzelhető el. A Horthy-ellenes nyugati emigráció tagjai – azok is, akik 1945 és 1948 között nem tértek haza – a szovjet megszállást mint a háború elkerülhetetlen következményét tudomásul vették, abban bízva, hogy a kommunisták diktatórikus szándékai ellenére is mód nyílik a sürgető társadalmi reformok véghezvitelére és demokratikus berendezkedésre.

Az úgynevezett nyugatosok – vagyis az akkori új menekültek – kritikájának meggyőző erejét nagyban csökkentette, hogy úgy állították be a helyzetet, mintha a szovjet hadsereg egy demokratikus berendezkedésű és egészséges közélettel rendelkező, emberi jogokat és szabadságokat biztosító Magyarországot igázott volna le, elfelejtve, olykor tagadva, hogy az oroszok által megsemmisített rendszer – Szálasié és a nyilasoké – ugyancsak önkényuralom volt, éppoly kevéssé törődött jogokkal, szabadságokkal, demokráciával, mint a szovjet rendszer, amelynek berendezkedését undorral szemlélték. A szovjet hadsereg nem egy szabad országot foglalt el és hódított meg, hanem a náci német megszállást váltotta fel egy más előjelű, de ugyancsak antidemokratikus ideológiával és gyakorlattal. A nyugatra került konzervatív és

[10] Bachó László 1950-ig írta meg az emigráció történetét. Az anyaggyűjtést 1953-ig végezte. Az 1944–47-re vonatkozó rész összesen 1200 gépelt oldalt tesz ki. Ebből 1955-ben megjelent néhány részlet a kölni Amerikai Magyar Kiadó egy 28 lapos füzetében. (B.L.: Szemelvények az „Emigráció Történeté"-ből.)

[11] Bachó: Szemelvények, 9–10. l.

[12] Uo. 11. l.

horthysta politikusok gyengéje volt, hogy nem vontak világos és határozott választóvonalat a maguk és a nyilasok érvelése közé, módot nyújtva az utóbbiaknak, hogy a negyvenöt előtti kort szerves egységnek állítsák be és ezáltal az általuk elkövetett cselekedetekért a felelősséget a volt kormányzó híveire is áthárítsák, tehát azt megosztva, a maguk felelősségét csökkentsék.

A liberális, radikális és szociáldemokrata emigránsok közül sokan meg azt a hibát követték el és ezzel hitelüket is rontották, hogy – némely kivételtől eltekintve – a kommunista önkényre csak akkor figyeltek fel és azon csak akkor háborodtak fel, amikor az már magyarországi elvbarátaikat is elérte. Azt megelőzően a demokrácia védelmében szükségessé vált intézkedésnek minősítettek minden olyan akciót, amelyet végbevivői demokratikus jelszavakkal álcáztak ugyan, de alapjában véve a politikai partner gyengítésére, kikapcsolására és végül megsemmisítésére irányult. A nyugati emigráció szociáldemokratái például semmi kivetni valót nem találtak a kisgazdapárt megtörésére indított és a későbbi kirakatperek sok jegyét magán viselő, úgynevezett összeesküvési per ellen és csak akkor szisszentek fel, amikor Rákosi már a szociáldemokrácia megsemmisítését jelölte ki törekvései következő láncszemének. Károlyi Mihály rendben levőnek tekintett mindent, amíg a kommunista pártvezetőség csak konzervatívokat, katolikusokat, kisgazdákat, népieket üldözött, de nyomban a porondon termett tiltakozásával, amint Rákosiék tébolya a kommunista párttagokat is elérte. Kétségtelen, hogy az ilyen magatartás, a kettős morál jelentősen csökkentette a Horthy-ellenes régi emigráció némely tagjainak szavahihetőségét és tekintélyét.

Több országban a háború alatt szerveződött magyar antifasiszta, függetlenségi csoportok működése megszűnt, vagy legalábbis erősen visszaesett a háború után, részben mert tagjaik hazatértek, részben mert külföldön a budapesti koalíciós kormány szolgálatába álltak (pl. Svájcban, Franciaországban). A legerősebb és legjelentősebb demokrata emigráns csoport Franciaországban, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban működött.

Franciaországban a háború alatt a német nemzeti szocializmussal és magyarországi szövetségeseivel szembenálló magyarokat a *Magyar Függetlenségi Mozgalom* tömörítette. Ennek lapja, a *Magyar Szemle* 1943-tól éles kritikában részesítette a budapesti kormányt és a szélsőjobboldal tevékenységét. A háború befejezése után egy ideig még együtt maradt e magyar antifasiszta csoport, a budapesti kormányt támogatva és részben feladatot vállalva a koalíciós kormányzat franciaországi képviseletében. Az 1947 májusában tartott kongresszusán a Függetlenségi Mozgalom megváltoztatta nevét, *Franciaországi Magyarok Demokratikus Egyesülete* lett, a Magyar Szemle pedig a Mozgalom hivatalos közlönyéből „a franciaországi magyarság hetilapjá"-vá vált. Az Egyesület díszelnökké a hazatért Bölöni György írót, elnökké Pór Bertalan festőművészt választotta, aki 1948-ban ugyancsak visszatelepedett Budapestre. Amint 1947-től mind élesebbé vált a magyarországi koalíción belüli válság, úgy töredeztek le mind többen az Egyesület törzséről, amely végül is teljesen a kommunista politika irányába fordult, elfogadva és jóváhagyva, amit Rákosi és társai műveltek. A Magyar Szemle ugyanezt tette és következményeként mind jobban vesztett tekintélyéből és népszerűségéből. E társasággal ellentétben a párizsi és franciaországi magyarság túlnyomó többsége akkor már határozottan szembefordult a Magyarországon kibontakozó sztálinista és rákosista uralommal.

Angliában az antifasiszta magyarok három szervezetben tömörültek. Az egyik az *Angliai Szabad Magyarok Egyesülete* volt, amelynek élén Révai András állott. Révai a budapesti német nyelvű kormánylap, a Pester Lloyd londoni tudósítója volt, de Teleki Pál halála után megszakította kapcsolatát a hivatalos Magyarországgal. A másik szervezet Károlyi Mihály körül tömörült és a harmadikat – a *Londoni Magyar Klub*ot, Szusz Miklós vezetésével – a kommunisták alkották.

A három társaságot sok ellentét választotta el egymástól. Károlyiék és a kommunisták Révaiékat egyszerűen „horthystáknak" titulálták, de a háború végső szakaszában – Magyarország német megszállása után – mégis közös szervezetbe tömörültek. Révai András hatékony közreműködésével 1944 áprilisában létrejött az *Angliai Magyar Tanács*, amelynek elnöke Károlyi Mihály lett. Az említetteken kívül Balogh Tamás és Káldor Miklós közgazdász, Hatvany Lajos, Havas Endre, Ignotus Pál és Pálóczi-Horváth György írók és újságírók, Polányi Mihály manchesteri egyetemi tanár, Buday György fametsző művész, a Polányi Károly-Duczýnska Ilona házaspár voltak a legismertebb angliai demokrata emigránsok.

A háború befejezése után a kommunista Szüsz Miklós Budapestre ment, Károlyi viszont különböző feltételek teljesítésétől tette függővé hazatérését. Fő kívánsága az volt, hogy a kormány és a Függetlenségi Front pártjai hívják vissza, a szabadon választott magyar parlament meg nyilvánítsa semmisnek azt az 1923-as ítéletet, amellyel őt annak idején hazaárulásban marasztalták el. Az 1945 novemberében megválasztott parlament három más emigránssal – Bartók Bélával, Bölöni Györggyel és Vámbéry Rusztemmel – egyetemben mint pártonkívüli képviselőt beválasztotta a nemzetgyűlés tagjai közé. 1946-ban érvénytelenítették birtokai elkobzását, elvben tehát visszakapta minden földjét. A kormány hivatalosan hazahívta, 1946. május 8-án érkezett Budapestre, ahol a nemzetgyűlés az ország lakossága nevében ünnepélyesen fogadta. Köztársasági elnök nem lett belőle – jóllehet ezt némely radikális és

szociáldemokrata pártiak, valamint többen a kisgazdapártból (Nagy Vince, Bartha Albert, Tombor Jenő és mások) méltányosnak tartották volna –, de Nagy Ferenc lemondása után a disszidált Auer Pál helyébe a kormány őt küldte Párizsba követnek.

Révai András rokonszenvvel kísérte és támogatta a magyar köztársaságot, de nem tért haza és fokozódó fenntartásai, kételyei eredményeként, 1949. május 15-én végleg szakított a budapesti kormánnyal. Hatvany, Havas, Ignotus és a kommunistává lett Pálóczi-Horváth hazatért. Az utóbbi kettő Rákosi börtönébe került, ahonnan csak Nagy Imre kormánya alatt szabadultak.

Az Egyesült Államokban ugyancsak három jelentősebb antifasiszta emigráns csoport működött. Az Eckhardt Tibor által 1941-ben alapított *Független Magyarországért* nevű mozgalom, a polgári liberálisokat és radikálisokat tömörítő *Amerikai Magyarok Demokratikus Szövetsége* (Jászi Oszkár elnökletével) és a kommunisták által irányított *Amerikai Magyar Demokratikus Tanács*. E csoportok között a háború alatt erős volt az ellentét és versengés. Eckhardt mozgalmát a másik kettő Horthy-barátnak minősítette és támadta. Valóban, Eckhardt határozottan küzdött a hitleristák és magyarországi híveik ellen, de Horthy és különösen a Kállay-kormány iránt megértést javasolt, a magyar–német háborús szövetséget kényszerhelyzetnek és Magyarországot e kényszerhelyzet áldozatának tüntette fel. A másik két csoport ugyanolyan hévvel harcolt Horthyék, mint a nyilasok ellen. Eckhardtéhoz hasonló magatartást tanúsított az öreg-amerikások csúcsszerve, az *Amerikai Magyar Szövetség*, valamint a két tekintélyes lap, az *Amerikai Magyar Népszava* és a *Szabadság*. A magyar kormány helyzetének és működésének megítélése, egészen az 1944 márciusi német megszállásig állandó feszültségek oka volt. A legharcosabb orgánum, a szociáldemokrata Göndör Ferenc szerkesztésében megjelenő New York-i *Az Ember* ezt az ellentétet még évekkel a háború befejezése után is szította, nem mulasztván el egyetlen alkalmat sem, hogy Eckhardt, az Amerikai Magyar Szövetség és az említett két rivális lap „Horthy-barátságát” denunciáló célzattal ne emlegesse, jóllehet a szóban forgó szervezetek közötti nézeteltérések a háború vége után enyhültek, sőt, ezek közös bizottságot hoztak létre *Amerikai Magyar Segélyakció* néven és hathatósan közreműködtek a Magyarországra juttatandó segélyek, ruha-, gyógyszer-, élelmiszer- és pénzküldemények, valamint magán szeretetcsomagok érdekében. Az amerikai demokrata és kommunista emigránsok közül aránylag kevesen tértek haza 1945-ben. Bartók Béla, a nevesebb írók közül Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért, az ismertebb októbristák (Jászi Oszkár, Kéri Pál, Göndör Ferenc), valamint Eckhardt Tibor Amerikában maradtak.

Az 1945-ben kialakult új emigrációban külön színt képviseltek a diplomaták, akik hivatali működésük alatt támogatták a nyugati kapcsolatok fenntartása és a háborúból való kiválás gondolatát, lemondásuk után pedig arra törekedtek, hogy Magyarország lehetőleg szakítson Hitlerrel, a nyugati szövetségesek mutassanak megértést a sajátos magyar helyzet iránt és a kiugrási próbálkozások szolgáltassanak arra vonatkozólag bizonyítékot, hogy a magyar nép nem ért egyet a németek oldalán tett háborús erőfeszítésekkel. E diplomaták megszervezésének munkáját Barcza György volt londoni követ vállalta magára. Barcza 1943 tavaszán a magyar ellenzék megbízásából, Horthy és Kállay tudtával Svájcban összeköttetést teremtett az angol kormánnyal, hogy a háborúból való kiválás lehetőségeit, feltételeit és várható fogadtatását kipuhatolja.[13] A németellenes diplomaták összefogását az ország 1944. március 19-i megszállása után határozta el. „A magyarországi események folytán elérkezettnek láttam az időt a tervezett külföldi szabad magyar diplomácia szervezetének létrehozására. Bessenyey berni kollégámmal együtt megbeszéltük, hogy diplomata csoportot alakítunk *Követi Bizottság* (Comité des Ministres) néven, mindazon követek és más diplomaták részvételével, akik a szerintünk német erőszakkal beültetett, tehát törvénytelen magyar kormányt nem ismerik el és avval hivatalos kapcsolataikat megszakítva, hozzánk csatlakoznak. Az erre vonatkozó felhívások biztos távirati úton elmentek mindenüvé, ahol ilyen kollégáink voltak. A szervezet alapítólevelében nyomatékosan kijelentettem, hogy az belpolitikával nem kíván foglalkozni, mert erre nem érzi magát hivatva. Célja a szövetségesek támogatásával, azok mellett minden magyar vonatkozású kérdésben tájékoztató és tanácsadó szervként szerepelni, külföldön és amennyire lehet, otthon is a hazafias demokratikus ellenállásban részt venni, mindaddig, amíg Magyarországnak a háború végével szabad, törvényes és alkotmányos kormánya nem lesz, melynek – amennyiben az kívánja – rendelkezésére fogunk állani.”[14]

A Bizottság formálisan 1944. április 3-án alakult meg. Az év őszéig 10 követ és 25 követségi tisztviselő csatlakozott hozzá.[15] Amikor 1944 végén Debrecenben megalakult az ideiglenes kormány, Barcza György a

---

[13] Ennek részleteiről vö. Barcza György: A svájci misszió, München 1983, különlenyomat az Új Látóhatár 1983/2. és 3. számából.

[14] Barcza, 37. l.

[15] Barcza György egy későbbi – már Szálasi hatalomátvétele után összeállított – listája 42 nevet tartalmaz, ezen kívül 3 olyan követségi tisztviselőét, akik megtagadták a nyilas kormány szolgálatát.

Bizottság nevében – angol–amerikai diplomáciai közvetítéssel – üdvözlő táviratot intézett Dálnoki Miklós Béla vezérezredes miniszterelnökhöz. Bakach-Bessenyey György volt berni követ 1945. június 4-én Párizsból, a szovjet külképviseletek útján, levelet küldött Gyöngyösi János külügyminiszternek, tájékoztatva őt a Követi Bizottság felfogásáról. Svájcban Bakach-Bessenyey elnöklete alatt és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tagjainak bevonásával Segélybizottság alakult, amely gyűjtést indított és a befolyt összeget (kb. 30 000 svájci frankot) magyar diákok és menekültek segélyezésére fordította. A Követi Bizottság – Ghyka György volt washingtoni követ révén – támogatta az Amerikai Magyar Segélyakció emberbaráti munkáját. Vladár Ervin volt genfi főkonzul a Nemzetközi Vöröskeresztnél igyekezett összeköttetéseit a magyar menekültek érdekében hasznosítani. Amikor megkezdődött a szlovákiai magyarok kiutasítása, a bizottság tiltakozó memorandumot fogalmazott és juttatott el az angol és amerikai követségeknek.

A budapesti kormány nem vette igénybe a külföldön tartózkodó fasisztaellenes diplomaták szolgálatait. Igaz, azok sem mutattak különös hajlandóságot, hogy a külügyminisztérium rendelkezésére álljanak, miután a Követi Bizottság Miklós Bélához intézett távirata és Gyöngyösi Jánosnak írt levele megválaszolatlanul maradt. A Követi Bizottság 1945 novemberéig működött. Barcza György a berni angol és amerikai követnek írt levelében arról tájékoztatta a londoni és a washingtoni kormányt, hogy mivel felvették a diplomáciai kapcsolatokat az új magyar kormánnyal, a bizottság elvesztette létjogosultságát és ezért mint annak elnöke feloszlatta.[16] A diplomaták egy része visszavonult a magánéletbe, másik része társadalmi feladatokat vállalt, többen később együttműködtek a New Yorkban létesített Magyar Nemzeti Bizottmánnyal.

A háborús kormányok náciellenes diplomatái, talán éppen azért, mert tájékozottak voltak a nemzetközi politikában, mindenesetre józanabbul és reálisabban ítélték meg a lehetőségeket és tennivalókat, mint a nyugatra települt magyarok szószólói és hangadói, akiknek körében némely kérdésben a valóságtól idegen és délibábos nézetek uralkodtak. Nem az volt a meglepő, hogy konzervatív felfogást vallottak és a letűnt világ iránti vonzódásukat hirdették, hanem az, hogy mintha nem vettek volna tudomást a háború elvesztéséről és annak bármily megalázó, de elkerülhetetlen következményeiről, jóllehet mindennapos életükben és személyes sorsukban tapasztalniok kellett, hogy összeomlott mindaz, amiben hittek és bíztak. Az Érsekújvárról származó Ölvedi János, aki a németországi magyarok legtevékenyebb és legtekintélyesebb közíróihoz tartozott, a földreform ügyében tanúsított magatartáson mérte le, mennyire tarthatatlan volt némelyek viselkedése.

„Az idő, az események végig gázoltak rajtunk – írta 1945 nyarán –, és bárhogyan is alakul a magyarság sorsa, a tényeket ma már tudomásul kell vennünk. Az egyszerű igazságot, melyet voltaképpen mi fogalmaztunk meg, a fiatal Magyarország, az elmúlt húsz-huszonöt év alatt, és amely úgy hangzott, hogy a magyar parasztot földhöz kell juttatni. Mi megálltunk az igazság meghirdetésénél. Megálltunk, mert a gondolat végrehajtásához nem volt elég erőnk. Most mások valósították meg a gondolatot, amelyet mi is vallunk. Idegen megszállás alatt, idegen erőkre támaszkodva, más lélekkel és más célokat szem előtt tartva. Ez mind igaz. De változtat-e ez a lényegen? Változtat-e ez az alapvető igazságon? Megtagadhatjuk-e a jelenlegi földreform igazságát, korszerűségét csak azért, mert a gondolatot nem mi váltottuk tetté?

Valaki azt mondta, nekem tegnap: A mostani magyar földreformot pedig magyar ember nem ismerheti el törvényesnek. Nem ismerheti el, mert idegen megszállás alatt jött létre. Másodszor, mert olyan forradalmi erők valósították meg, olyan politikai pártok és irányok, amelyek nem képviselik a magyar nemzet többségét. Demagóg játékot űztek a magyar földdel, aminek eredménye elsősorban az lesz, hogy lezüllik gazdaságilag az ország, süllyed a mezőgazdasági termelés, és elsősorban azok a parasztok fognak éhezni, akik között szétosztották a földet... A magántulajdon elvének ezt a szemérmetlen arculcsapását nem nézhetik egykedvűen a nyugati demokráciák sem.

És hozzá kell tennem, hogy ezt az érvelést mind gyakrabban hallom manapság. Itt is, ott is megjelennek a régi Magyarország pókhálós figurái, és hivatkoznak idegen megszállásra, a demagóg forradalmi erőkre, az értelmetlen földosztás szükségképpen bekövetkező gazdasági csődjére, a magántulajdon elvének megsértésére, sőt a nyugati demokráciákra is. Csak egy dologról hallgatnak. A hárommillió magyar mezőgazdasági proletárról, akiknek évtizedek óta ígért fűt-fát a nemzet, csak adni semmit sem adott. A hárommillió magyar koldusra, akik katonát adtak a hazának, véreztek az elmúlt harminc esztendő alatt Európa valamennyi csatamezőin, védték az országot, melyből nem mondhattak magukénak egyetlen barázdát sem. És arról is hallgatnak, hogy minden másként lenne talán a vérző és szenvedő

[16] Barcza Györgynek a Követi Bizottságra vonatkozó feljegyzéseit leánya, Morawski-Barcza Erzsébet bocsájtotta rendelkezésemre. (Barcza Erzsébet nem sokkal utána, 1983 októberében Sydneyben meghalt.)

Magyarországon, ha ezt a hebehurgya és demagóg módon végrehajtott földosztást nem mások, nem a jelenlegi urak, de ők, a régi Magyarország valósította volna meg."[17]

Ölvedi János a népiség felé hajló és a népi mozgalom több kezdeményezésében résztvevő, de alapjában mégis inkább konzervatívnak tekinthető közíró volt, akinek ez a józan, megfontolt és mérsékelt hangja fehér hollónak számított a korabeli emigráns publicisztikában. Szavainak, írásainak kevés foganatja lett, mert a németországi és ausztriai magyarok inkább a dagályos szónoklatokra hallgattak, nem pedig a tárgyilagos és realista elemzésekre. Könyvalakban is megjelent írásai – „Levelek a számkivetésből" – az első figyelemre méltó tudósítások azokról az állapotokról, amelyek között a magyar menekültek éltek és azokról az eszmékről, amelyek gondolkodásukat befolyásolták. 1948 nyarán „Az ismeretlen légió" címen megjelentetett öt tanulmányát ezzel a lehangoló helyzetképpel vezette be: „Úgy élünk mi németországi számkivetésünkben, immár három esztendeje, mint valami vastagfalú csigaházban. Valami különös, szomorú dermedtség üli meg még mindig a lelkünk és bénítja testünket. Alig veszünk tudomást arról, ami csigaházunkon kívül történik és nem egyszer úgy gondoljuk, hogy odakinn megállott és megbénult az élet. Pedig nem, nem állt meg. Csak szét kell törnünk végre csigaházunk falait, csak szét kell néznünk a világban, hogy lássuk: elérkezett lassan az idő, amikor nekünk is szólnunk és cselekednünk kell. Mert elmúlt a kétségbeesés ideje, az éjszakát lassan felváltja a hajnal. Ébrednünk kell végre, látni lehetőségeinket és feladatainkat, hogy ne találjon bennünket készületlenül a reggel."[18] Vékonyka kis könyvét a szerző az idegenben élő magyar ifjúságnak ajánlotta, arra serkentvén, hogy lépjen ki tétlenségéből, lássa el magát megfelelő szervezetekkel és intézményekkel, mert „hovatovább kevesebb reményünk lehet arra, hogy Magyarország felszabadulását Németországban várjuk meg".[19] A fiatalságnak valahol meg kell vetnie lábát, Európában vagy a tengeren túl, ha nem is egy életre szólóan, de legalábbis arra az időre, amíg hazájába ismét visszatérhet. Elsősorban rendszeres és intézményes kulturális munkát javasolt, amelyben kialakulhat egy a realitásoknak megfelelő és korszerű új magyar közgondolkodás. Ölvedi ezzel kívánta kiegyensúlyozni azokat az avult és tarthatatlan nézeteket, amelyeket cikkeiben nem győzött ostorozni.

Az ismeretlen légió, vagyis fiatalság, amelynek – Ölvedi szerint – a társadalmi, politikai, gazdasági vezetést majdan át kell vennie, fél évvel később már hallatta szavát. A Jákli István szerkesztésében megjelenő *Pásztortűz* című sokszorosított formájú folyóirat 1949 áprilisában közölte, hogy az ismeretlen légió jelentkezése a niederaudorfi konferencia volt, amelyen a különféle világnézetű és pártállású fiatalok, mintegy 35–40-en megvitatták helyüket a világban és az emigrációban. A bajorországi Niederaudorfban rendezett tanácskozás résztvevői a magyarság és a testvérnépek együttműködését sürgették, kijelentve, hogy nincs külön történelmi sors a Duna völgyében, valamennyi ott élő nép egy közös sors hordozója és részese. Hitet tettek a népi kultúra mellett, amely mint mondották, megtarthatja magyarnak a magyart.[20]

Persze, ezeknek a fiataloknak az elképzelései és tervei eléggé általánosságokban mozogtak, a maguk személyes jövőjét illetően is tanácstalanok voltak, a világ eseményeiről szerzett ismereteik sem voltak hiánytalanok, mégis jelét adták annak, hogy éles szemmel nézik sorsukat és jó irányban akarnak tájékozódni. Az imént említett folyóiratban Jákli István az emberiességet és az európaiságot nevezte a fiatalokat lelkesítő eszméknek, Zoltán Sándor pedig Bartók Bélára emlékezve azt írta, hogy „a külföld nem utánzó képességünkre kíváncsi, nem arra, hogy mi mindent tudunk tőle elmajmolni, hanem arra, hogy milyen eredeti vonásokkal gazdagítottuk a világ kultúráját."[21] A Bartókra mint példaképre való hivatkozás és a népi kultúra melletti állásfoglalás némi képet nyújthat arról, hogy a nyugatos fiatalok hol és miben tértek el apáik szemléletétől.

Hasonlóan józan és mérsékelt hangok jelentkeztek azon a két ifjúsági konferencián is, amelyet a Chiemsee partján fekvő Prienben rendeztek és amelyeknek ugyancsak az volt a feladatuk, hogy a fiatalok helyes tájékozódását és munkakedvét előmozdítsák. A kialakult politikai program kétségtelenül konzervatív volt, magán viselte a háború előtti keresztény-nemzeti gondolkodás sok jegyét, de nem zárkózott el a párbeszéd és másokkal szemben tanúsított türelem elől. Hatása az emigráns közvéleményre azonban csak korlátozott mértékben érvényesült.

A magyar szervezeteknek és intézményeknek kezdetben a menekültek támogatása és segélyezése volt a legfontosabb feladatuk, hiszen elsősorban a létet kellett biztosítani és csak azután lehetett a politikai

[17] Levelek a száműzetésből, München 1947, 30–31. l.

[18] Az ismeretlen légió, München 1948, 3. l.

[19] Uo. 17. l.

[20] Pásztortűz, Európai kiadás, 1949 április, 13–14. l.

[21] Uo. 6–9. l.

munkára gondolni. Az utóbbit egyébként is megnehezítették a megszálló hatóságok különféle előírásai és talán még ennél is inkább a kitelepült magyarokkal szemben észlelhető bizalmatlanság. Nemcsak a megszállók, de többen a befogadó területek új közigazgatási és politikai vezetői közül is a bukott világnézet és háborút vesztett rezsim híveinek tartották a magyarokat. Ha nem is nevezték őket náciknak, mégis sokszor éreztették velük, hogy a magyarok Hitler oldalán álltak és némelyek az utolsó pillanatig kiszolgálták a Harmadik Birodalom urait. A magyar emigránsok többsége ezt nehezen vette tudomásul. Abban a meggyőződésben és arra való utalással, hogy mégiscsak a nyugati kereszténység része és alkotmányos felfogása folytán idegenkedik mindenféle szélsőségtől, tehát szívéhez közelebb állnak a nyugati demokráciák, mint Hitler vad eszméi és diktatórikus módszerei, a magyarság úgy viselkedett, mintha a szövetségesekhez való tartozása természetes és magától értetődő volna. Ennek tudomásulvételét és elismerését elvárta. Méltánytalannak és felháborítónak érezte, ha angolok, amerikaiak, franciák „volt ellenségként" kezelték. Nem ritkán kellett a vezetőknek a magyar menekülteket figyelmeztetni, hogy idegen országban élnek, ki vannak szolgáltatva a megszálló hatóságoknak és a helyi közigazgatásnak, különféle megkötöttségek korlátozzák tevékenységüket és legjobb, ha ennek tudatában rendezik be életüket.

A menekült magyarság nagyobb csoportokban ott élt, ahová még a nyilas kormánynak és a hitleri német hatóságoknak a megállapodása alapján kitelepítésre került. Zömük Ausztriában és Dél-Bajorországban kapott helyet. Ennek alapján alakultak ki a magyar menekült szigetek is. Ausztriában Grác, Salzburg, Innsbruck, Bajorországban München, Landshut, Passau, Pfarrkirchen, Eggenfelden, Dingolfing, Gangkofen, Metten, Rosenheim voltak a legnépesebb központok. A táborok közül a legnagyobb Pockingban működött, ide gyűjtötték azokat, akik nem akartak Nyugaton maradni és a hazatérés mellett döntöttek. A menekült magyarok kezdetben megtartották azokat a kereteket, amelyekben kitelepítésre kerültek (katonai, rendőri, csendőri alakulatok, minisztériumok, hivatalok) és tudomásul vették addigi vezetőik további irányító szerepét. Mennél inkább önállósultak azonban és szakadtak el korábbi hivatali felsőbbségüktől, annál tudatosabban fordult bizalmuk a számkivetésben támadt új vezetők felé. Ebben a korabeli sajtó a közélet demokratizálódásának jelét látta. 1948-ban Bajorországban az úgynevezett járásvezetőknek – kiket a müncheni *Magyar Iroda* fogott össze – már csak 15 százaléka volt kinevezett, a többiek már a magyarok véleményének meghallgatásával kerültek az élre. Ilyen irányú folyamat volt észlelhető a tartományvezetők és a táborparancsnokok körében is. Az irányító szerepet mindinkább a Magyar Iroda vívta ki, fokozatosan igyekezve magához ragadni a jogvédelmi, segélyező, kulturális munkát, ezzel arányban a képviseleti jogot is. A magyar ügyekben eljárók kiválasztásában a személyi adottságokon és tapasztalatokon kívül mind fontosabb szemponttá és feltétellé vált a nyelvismeret, amelynek hiánya olykor komoly előmeneteli akadálynak bizonyult.

A magyarok – mivel a nácik szövetségesének számítottak – nem részesültek UNRRA-segélyben, az Egyesült Nemzetek által intézményesített segítségben. Magukra voltak tehát hagyatva. A kitelepített *Magyar Vöröskereszt*nek az amerikai övezet katonai parancsnoksága 1945 júniusában adott ugyan működési engedélyt, de bajok támadtak a vezetője miatt azért, mert Szálasi alatt került az intézmény élére. Taubinger László vezetésével megalakult egy *Magyar Menekültügyi Bizottság*, amelyet a katonai kormányzat 1945 októberének végén elismert és jóléti kérdésekben partnernek elfogadott. Ez a Bizottság nemcsak szorosan vett szociális kérdésekkel foglalkozott, hanem közreműködött hadifoglyok leszerelésének lebonyolításában, a németek által elhurcolt magyar javak regisztrálásában, a repatriálások előkészítésében. Közvetlen kapcsolatban volt az amerikaiak európai főhadiszállásával, amely elfogadta magyar képviseletként, mint *Representation of Displaced Hungarians in the US Zone*, vagyis *Magyar Dipik Képviselete Németország amerikai övezetében*. Magyar viszonylatban azonban mint *Magyar Jóléti Bizottság* működött, karitatív és mindenféle segítségnyújtó tevékenységet fejtett ki.[22] Taubinger László 1946. június 1-én betegsége miatt tisztéről leköszönt és az amerikaiak hozzájárulásával a Jóléti Bizottság élére Hennyey Gusztáv vezérezredes, volt külügyminiszter került.

Ebben az időben sok belső ellentét emésztette a magyar segélyszerveket és jóléti bizottságokat, mert egymással ellentétes törekvéseket kellett egy szervezeten belül képviselniök. Így például a Taubinger által vezetett Bizottság segédkezett a hazaszállítások előkészítésében, amit a magyar vezetők egy része helytelenített és akadályozni igyekezett. Azután abban is eltértek a nézetek, lehet-e és milyen mértékben a budapesti kormányzattal – a kinti magyarokat érintő kérdésekben – együttműködni. Az e kérdést pozitívan megválaszolók mind élesebb összeütközésbe kerültek azokkal, akik a teljes elkülönülés mellett, minden hazai kapcsolat ellen foglaltak állást. A Jóléti Iroda és más hasonló szervezetek mindinkább a határozott és félreérthetetlen emigráns magatartás mellett kötötték le magukat.

[22] Taubinger László 1983. aug. 23-i tájékoztató levele Gosztonyi Péternek. (Gosztonyi archívum)

Ebben a folyamatban, a karitatív munkában, mind fontosabb szerephez jutott az Ordódy Sándorné által vezetett *Magyar Segítő Szolgálat*, amely Münchenben székelt, egész Bajorországra kiterjedő hatás- és munkakörrel. A Magyar Segítő Szolgálat a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével jelentős nyugati (francia, angol, amerikai, kanadai) adományokat kapott, amelyeket a menekülteknek juttatva, erősen megalapozta helyzetét és tekintélyét. A Segítő Szolgálat élelmet, ruhaneműt, gyógyszert, szállást juttatott az arra rászorulóknak, eljárt lakásügyekben, vásárlási utalványok, kórházi és táborba való beutalások érdekében, illetékes helyekre továbbított kérelmeket és panaszokat.

A képviseleti és a jóléti szervezeteken kívül az egyházak is hamarosan felismerték azokat a feladatokat, amelyek a kitelepített magyarok nagy számának menekültté válásából adódtak. A katolikusok már 1945 tavaszán amolyan központot építettek ki a bajorországi Landshutban, ahol néhány pap és világi ember mindenki mást megelőzve kezdte el a magyarok lelki és kulturális gondozását. Kótai Zoltán volt tábori lelkész és mások közreműködésével létrejött egy *Tudakozó Iroda*, mely segített a szétszórt magyarokat megtalálni, családtagokat összehozni, hadifoglyokat, elhurcoltakat számon tartani.

A Szentszék kezdeményezésére a németországi amerikai főhadiszálláson 1945 novemberében *Vatikáni Misszió* létesült. Ennek vezetője, Carlo Chiario püspök kieszközölte, hogy a különböző nemzetiségű menekültek részére lelkigondozói hivatalok létesülhessenek. A Vatikáni Misszió első magyar delegátusa Gallus Tibor jezsuita volt. Megindult a táborokban a magyar lelkigondozás. Chiario püspök Gallus javaslatára Kótai Zoltánt nevezte ki németországi és ausztriai állandó magyar delegátusnak, akinek irányításával megkezdődött a katolikus hívek számbavétele, nyilvántartása és megszervezése. A *Vatikáni Tudakozó Iroda* kérdőívek segítségével rövid idő alatt százezer magyar menekültet kutatott fel. Kótai 1946. január 1-én kiadott jelentése szerint Németországban 82, Ausztriában 27 magyar világi pap és szerzetes végzett lelkipásztori munkát. Mindszenty bíboros prímás Kótaihoz intézett levelében arra kérte a papokat, hogy tartsák együtt a rájuk bízott csoportokat és szükség esetén a kivándorlásban is kövessék a katolikus hívőket. A delegátus a fiatalok vallásoktatását is elindította, a papok imakönyvekről, bibliákról, katekizmusról gondoskodtak. *Iránytű* címen 1947 szeptemberében kőnyomatos közlönyt indítottak. Fő karitatív szervezetük a müncheni *Magyar Katolikus Karitász Egyesület* volt.

Hasonló módon indult el a protestánsok lelkigondozó és segítőszolgálata. A kitelepítettek között aránylag több református lelkész volt, mint katolikus pap. (A katolikus püspökök arra szólították fel papjaikat, hogy ne hagyják el helyüket és az országot.) A protestáns többségű Egyesült Államokból több szeretetadományt kaptak, mint a katolikusok. Sok protestáns lelkész azonban hamarosan hazatért. Bajorországban 1947-ben 20 magyar protestáns lelkész és 7 lelkigondozó működött. A Németországba került és szétszórtan élő protestáns lelkészeket 1945 végén ugyancsak Landshutban Nagy Sándor református konventi titkár gyűjtötte össze, létrehozva ott a németországi protestáns lelkigondozó központot és megalkotva a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozói Szolgálat *Szervezeti Szabályzat*át. Nagy Sándor és társai indították él – *Harangszó* címen – 1946-ban az első németországi kőnyomatos időszaki lapot. Ugyancsak 1946-ban létesült a protestáns segítőszolgálat, amely felekezeti különbség nélkül támogatta az ínségben szenvedő magyarokat.

Nagy Sándor, aki előzően bukaresti magyar református lelkész volt, 1944 novemberében a Református Egyetemes Konventtől kapott (Ravasz László által aláírott) megbízatást arra, hogy a nyugatra távozó menekült hívek lelkigondozását megszervezze. Ezt a megbízást a Konvent a háború befejezése után megújította. A szervezői munkában két fő segítőtársa Harsányi András egyháztörténész és Soós Géza, a Soli Deo Gloria elnöke volt. Ők hárman, néhány lelkésztársukkal karöltve teremtették meg a *Szórványban Élő Magyar Református Egyház*at (SZEMRE) , amely 1956-ig működött. E testület gondoskodott a református lelkigondozás megindításáról részben Európában, részben tengerentúl. Volt időszak, amikor negyven lelkész foglalkozott a református menekültek hitéletével, kiépítve közben a segélyezési, egyesületi és sajtóhálózatot is. E munka irányítója, Nagy Sándor 1952-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol 1954-ben meghalt. Soós Géza ugyanott halt meg 1953-ban.

Igen tevékeny és rendszeres segítő munka és kulturális tevékenység folyt mindazokban a városokban és községekben, ahol magyarok nagyobb számban éltek. Az alsóbajorországi Eggenfeldenben és környékén például 1945 nyarán mintegy 15 000 magyar tartózkodott. Viszonylag sok nő és sok családfő nélküli család. A férfiak hadifogolytáborokban voltak. A lelkészi hivatal családfelkutató munkája igen eredményesnek bizonyult, nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szétszórt családtagok egymásra találtak, a hozzátartozók értesülhettek a fogolytáborokban sínylődő apák és fiúk hollétéről. Persze, amikor a hazatérés nagyobb méreteket öltött, a magyar közösségek tagjainak létszáma megcsappant.

A legnagyobb gondot az ifjúság okozta. Függetlenül attól, hogy a kitelepített vagy kitelepedett magyaroknak az Európában maradás vagy a tengerentúlra való kivándorlás volt a céljuk, a legtöbben

gyermekeiket meg akarták tartani magyarnak. A táborokban, ha hosszabb tartózkodásra volt kilátás, azonnal felvetődött az iskolai oktatás megszervezésének kérdése és a magyarok egymás után hozták létre iskoláikat.

Például Passauban, a várostól hat kilométerre keletre, a Duna partján fekvő Waldwerke-táborban. A menekülttábor 12–15 fabarakkból állott, valamint katonai sátrakból, amelyekben eléggé zsúfoltan helyezték el a különböző közép-kelet-európai menekülteket, köztük nagy számban magyarokat. A barakkok egyikében már 1945 őszén elkezdte a magyar gyerekek tanítását Csejtey Béla ferences tanár. Az iskola hivatalosan 1946-tól működött. Később oda került Kálózdi Nándor lelkész is. 1948-ig Csejtey volt az iskola igazgatója, utóda Ambrus Szaniszló katolikus lelkész lett, aki így emlékezett vissza az iskolára:

„Egyetlen barakk volt a kápolna és az iskola. Vasárnap benne tartották a katolikus és református istentiszteletet, hétköznap pedig a 8 osztályos gimnázium tanterme volt. Egy osztály: egy asztal. Az osztályasztalokat a tetőről dróton lefüggő karton választotta el egymástól. Egyszerre magyarázott nyolc tanár, egyszerre feleltek 8 tantárgyból a gyerekek. Ezért, ha az idő megengedte, Pajor tanár úr lefoglalta a barakk előtti teret a fekete tábla és a matematika óra számára. A többiek is igyekeztek az erdő szélére az osztályukkal. Az elemi iskolának jobb volt a helyzete, mert külön barakk-szobát kapott. A fiúk fél-, a lányok negyed-barakkban kaptak elhelyezést. Nappal ott tanultak, éjjel ott aludtak. Szigorú tanrend szerint folyt a munka. A tanárok is a táborban laktak, ott kaptak élelmezést és havi 40 márka fizetést."[23]

Ez már azonban a német valutareform után volt. Az iskola – elemivel és gimnáziummal – ellátásáról magánosok és szervezetek gondoskodtak. Amikor megindult a nagyobb méretű kivándorlás, az iskolások létszáma is fokozatosan csökkent. A tábort 1951-ben feloszlatták, tanárok és diákok az új lindenbergi iskolába települtek át.

A passauival egy időben Rosenheimben is indult magyar iskolai oktatás. 1945 nyarától kezdve a dél-bajorországi városkában, egy vasúti szerelvényben Fekete Géza ferences szerzetes, Rozsályi Ferenc piarista és Ravasz Dezső tanár összegyűjtötte és tanítani kezdte a környék magyar gyerekeit. Ez hamarosan kicsinek bizonyult és új helyiséget keresve bukkantak rá a Niederaudorf melletti Raisachban az Alpenhof nevű panzióra és kávézóra, amely alkalmasnak látszott a tanulók felvételére. Niederaudorf ugyancsak Dél-Bajorországban van, mintegy húsz kilométerre Rosenheimtől. Itt 1945 decemberében kezdődött el a tanítás, elsősorban lányok számára. Az iskola neve *Niederaudorfi Magyar Leánygimnázium* volt. A tanárok: Fekete Géza, Román Endre, Kovács Ferenc, Ravasz Dezső és Marczell Árpád kitűnő oktatást adtak a gimnazista lányoknak, akiknek Passauban, majd Lindenbergben kellett érettségi vizsgát tenniök, mert a niederaudorfi gimnáziumnak nem volt joga érettségiztetni. A tanulók létszáma 1946 szeptemberében 130 volt. A következő évben megkapták a helyi karmelita kolostor egy szárnyát, amelyben ugyancsak eléggé zsúfoltan laktak. A bennlakó diákok részére leánykollégium létesült. Az iskolát anyagilag a katolikus Karitász, Ordódy Sándorné Magyar Segítő Szolgálata, valamint amerikai és német segélyszervek támogatták. Itt alakult 1947 októberében az első cserkészcsapatok egyike, a 32. Czeczei Éva leánycserkészcsapat.[24] A kivándorlások következtében azonban apadni kezdett a létszám és ezért az iskola 1951. április 1-én bezárt.[25]

A niederaudorfi diákok a passauiakkal egyetemben Lindenbergbe – a Bodeni-tó közelébe – kerültek, hol a *Magyar Iskolabizottság* kibérelte és a tanítás céljaira átalakította az üresen álló Korona Szállót, amely hamarosan kicsinek bizonyult, úgyhogy a magyar gimnáziumnak – fiú- és leánytagozattal – ismét költöznie kellett. 1954 áprilisában kezdte meg újbóli működését a Pforzheim közelében lévő Bauschlottban, az ottani, mintegy száz hektáros parkkal rendelkező volt hercegi vadászkastélyban. A magyar gimnázium igazgatója mind Lindenbergben, mind Bauschlottban Ambrus Szaniszló volt. A tanulók száma Bauschlottban ismét jóval száz fölé emelkedett. Ambrus Szaniszló 1959-ig állt az iskola élén.[26]

Az imént csak az idegenben működött legjelentősebb első magyar iskolákat említettem, de szólni lehetett volna másokról, kisebbekről is, amelyekben ugyancsak szorgos és áldozatkész munka folyt a magyar tanulóifjúság érdekében. Ezek olykor eléggé mostoha körülmények között működtek és gyakran a csodával volt határos, hogy egyáltalán létezhettek. Szerepük azonban felbecsülhetetlen volt. Amikor a menekültek még lágerekben éltek, a maradásról, a hazatérésről vagy a tengerentúli kivándorlásról véglegesen még nem döntöttek, a magyar nyelvű tanítás ebben az átmeneti időben szinte parancsoló szükségként jelentkezett, ha

[23] Húsz éves a magyar gimnázium Kastlban, Kastl 1978, 20. l.

[24] Vö. id. m. 18–28. l. Kiegészítve Zoltán Sándor és Piroska (Cleveland), Sztáray Nóra (San Bernardino), valamint Fekete Géza rk. lelkész és tanár adataival.

[25] A tanárok közül Ravasz Dezső és felesége 1947 végén visszatért Magyarországra, Kovács Ferenc és Román Endre kivándorolt Amerikába. Fekete Géza Németországban teljesített lelkészi szolgálatot és egy ideig a müncheni Karitász-irodát vezette.

[26] Húsz éves... 22. l.

a szülők nem akarták, hogy gyermekeik éveket veszítsenek. A pedagógusok hivatástudatára és áldozatvállalására mi sem jellemzőbb, mint ami a niederaudorfiakról olvasható: „A tanárnők délelőtt takarítottak és főztek, délután tanítottak. A tanárok is hasonlóan szorgoskodtak. Segítettek a takarításban, fát vágtak, havat lapátoltak, és munkát vállaltak a szomszéd parasztoknál mindenféle természetbeni fizetésért.”[27] A tanári kereset alacsony volt. A lindenbergi iskolában a fizetés még az ötvenes évek közepén sem volt több, mint a szabad lakáson és ellátáson kívül havi 64 márka.

Az iskolákkal párhuzamosan, sokszor azokkal karöltve újjáéledt idegenben a cserkészet is. A nyugatra került cserkészvezetők hamarosan maguk köré gyűjtötték a fiatalokat és megkezdődött a csapatok szervezése. Az elsők már 1945–46-ban összeálltak és például a bajorországiak 1947 augusztusában Altöttingben táborozást rendeztek. 1946 áprilisában a passaui Waldwerke-táborban Farkas Ferenc főcserkész kezdeményezésére megalakult a *Teleki Pál Cserkész Munkaközösség* nevű központi szerv, majd létrejött a *Külföldi Magyar Cserkész Szövetség*, amelynek 1953-as jelentésében olvasható, hogy addig 41 csapat szerveződött. Ezek együttes létszáma meghaladta a 2800 főt, akik közül több mint kettőszáz cserkésztiszt volt.[28] A főcserkészi tisztet kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes látta el. A cserkészet szervesen egészítette ki az iskolai nevelést és igyekezett a fiatalokban a magyarságtudatot ébren tartani. Amikor pedig Magyarországon megszüntették a cserkészetet, a külföldi magyarokra hárult a régi hagyományok és a magyar cserkészet nemzetközi hírnevének további ápolása. Az ifjúsági szervezetek között említést érdemel az YMCA/YWCA, amelynek első magyar csoportja Ingolstadtban alakult 1949 januárjában. Ennek a mozgalomnak eleven hagyományai voltak Magyarországon. Az YMCA magyar tagozata, a KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) jelentős szerepet játszott a protestáns fiatalok nevelésében.

Az egyetemisták és főiskolások szervezkedése is megindult, amint tanulmányaikat ismét megkezdték és egy-egy egyetemi városban nagyobb számú magyar diák összeverődött. A németországiak központja München volt, ahol megalakult a *Katolikus Magyar Diákok Szövetsége*, a *Magyar Diákok Önsegélyező és Tudományos Egyesülete*, a *Soli Deo Gloria Protestáns Magyar Diákok Szövetsége*.

A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején a müncheni egyetemi szervezeteken kívül igen tevékeny volt a belgiumi katolikus diákok csoportja, kik közül legtöbben a löweni egyetemen tanultak.[29] Említést érdemelnek a gráci, az innsbrucki magyar egyetemisták is. Az 1949 tavaszán Niederaudorfban rendezett emigrációs magyar ifjúsági konferencián az egyetemisták voltak a hangadók, szenvedélyesen vitatkozva azokon a kérdéseken, amelyeket az előadók – köztük Ölvedi János író, Soós Géza református lelkész, Kovács Ferenc iskolaigazgató – felvetettek. A Külföldi Katolikus Magyar Diákszövetség 1950-ben Grácban rendezte első európai konferenciáját. Ezen a résztvevők az ateizmus és a materializmus elleni küzdelmet jelölték meg tevékenységük fő céljának és kijelentették, hogy példaképük Mindszenty József, a mártír prímás, akit az evangélium és az emberi méltóság hirdetésében követni kívánnak. „A KMDSZ – olvassuk a gráci irányelvekben – végső célkitűzésként leszögezi, hogy minden egyes diáknak, aki az istentelen bolsevista terror elől mentve életét, külföldre menekült, legfőbb célja, hogy szellemiekben és lelkiekben gyarapodva hazájába visszatérjen és minden tudását és képességét hazájának szellemi és anyagi újjáépítésére fordítsa.”[30]

Nem véletlen, hogy a katolikus diákszövetség mindenki mást megelőzve kezdte meg a szervezkedést és mindenki másnál nagyobb tekintélyre tett szert ebben az időben. A szélsőjobboldal háborús veresége, hitelvesztése után és a baloldali, valamint haladó gondolatokkal szemben a nyugatra került magyarok körében táplált bizalmatlanság következtében a katolicizmus bizonyult a legelfogadhatóbb tájékozódási pontnak, még olyanok részéről is, akik nem jeleskedtek a hitelvek megvallásában és a vallásos buzgalomban. Tüntetően katolikusnak lenni nemegyszer politikailag is kifizetődőnek látszott. Másfelől az sem tagadható, hogy a háborús bénultságból a katolikus papok és vezető laikusok tértek először magukhoz

---

[27] Uo. 28. l.

[28] E jelentés szerint Észak-Amerikában 18, Dél-Amerikában 12, Európában 8 és Ausztráliában 3 csapat működött. A tengerentúli első magyar cserkészcsapat Szondi György néven 1949-ben a brazíliai Sao Paulóban alakult. A Teleki Pál Munkaközösségből 1948 júliusában lett Külföldi Magyar Cserkész Szövetség, azután, hogy Magyarországon megszűnt a cserkészet. A Szövetség központja 1951 tavaszán az Egyesült Államokba költözött.

[29] A müncheni ifjúsági szervezet ismertebb tagjai voltak: Csonka Emil, Jákli István, Kováts András, Szeberényi László, Szöllősi Antal, Thoma Zsolt, Zoltán Sándor, Zsakó István. A lőwenieknél Nagy István, Rezsőházy Rudolf, Szabó Dénes játszott vezető szerepet az ötvenes évek elején. A belga egyetemi városnak három elnevezése illetve írásmódja terjedt el a korabeli magyar emigráns sajtóban: Löwen, Löven és Louvain. E könyvben úgy szerepel a város, ahogyan a vonatkozó forrásokban nevezték.

[30] Magyar Szabadság, 1953 december.

és ítélkezés, panasz, siránkozás helyett alkotó munkához láttak, elsősorban a hitélet felújításával, emberi kapcsolatok kiépítésével és nagyszabású karitatív tevékenységgel.

Az eddig tárgyalt szervezetek és intézmények túlnyomó többsége Németországban, annak amerikai övezetében működött. Ausztriában viszont úgy látszott, hogy Innsbruck lesz az a város, amelyben jelentősebb magyar társadalmi és politikai tevékenység kialakulhat. Innsbruck a francia övezetben feküdt és a francia megszálló hatóságok viselkedése nem nehezítette a menekültek összefogását. A tiroli fővárosban már 1945 őszén megalakult a *Magyarok Egyesülete*, amely arra törekedett, hogy karitatív és kulturális tevékenységével a magyaroknak amolyan egységes szervezetévé váljék. Az egység azonban itt sem született meg, akárcsak Németország és Ausztria más vidékein, mert a közös menekültsors ellenére is hamarosan kiütköztek a világnézeti és politikai ellentétek. Említésre méltó volt az amerikai, illetve angol övezetben a salzburgi és a gráci magyar szervezkedés is. Bécsben ellenben a város négyhatalmi igazgatása, illetve a szovjet övezet léte miatt ilyesmi nemigen alakult ki. Jelentősebb volt viszont az osztrák fővárosban a katolikus karitatív tevékenység, különösen akkor, amikor megindult a Magyarországról való menekülés. 1947-ig a mozgás iránya nyugatról kelet felé mutatott, hogy azután átcsapjon egy kelet-nyugati irányú lakóhelyváltozásba. Amilyen mértékben csökkent a háborúban kikerültek visszatérése, olyan mértékben növekedett a kommunizmus előli menekülés, a politikai indítékú emigrálás.

2. A negyvenötös politikai színkép

1946 elejére tehető az az idő, amikor eldőlt, hogy a kitelepült magyarok közül ki marad nyugaton. Az 1945 tavaszán kikerültek nagy része a nyár és az ősz folyamán akár szervezetten, akár egyénileg visszatelepedett Magyarországra. Persze, későbben is voltak, akik hazatértek, de a nagy hullám 1946 elejére befejezettnek volt tekinthető. Akik maradtak, azok az ideiglenességről áttértek a tartósságra és elkezdték hosszabb távra berendezni az életüket. Beleértve a politikai életet is. A kitelepítettekből hontalanok, önkéntes száműzöttek lettek. Nagy részük nem politizált, akik pedig politikailag tevékenyek voltak, megoszlottak elsősorban a tekintetben, hogy Horthy Miklós vagy Szálasi Ferenc hívének tekintették-e magukat.

Szám szerint az előbbiek alkották a többséget. A honvédség tagjai, a kitelepített állami alkalmazottak, valamint az önként kitelepülők között jóval többen voltak Horthy, mint Szálasi követői. A hangadók politikai múltját és tekintélyét nézve is a horthysta tábor sokkal erősebb volt, mint a különféle árnyalatú nemzeti szocialisták csoportja. Természetesnek és magától értetődőnek tetszett tehát, hogy amikor megindult a kinti magyarok összegyűjtése és szervezése, az előbbiek kecsegtetőbb eredményre és nagyobb sikerre számíthattak, mint az utóbbiak, kiknek helyzetét az is nehezítette, hogy az idegen katonai és polgári hatóságoknál idegenkedés, elutasítás, helyenként megvetés kísérte őket. Magyarok képviseletére márcsak ezért is alkalmatlanoknak minősültek.

A kitelepült kormánnyal, törvényhozással és közigazgatással igen sok politikus került nyugatra. Ezek nemcsak azért hagyták el az országot, mert rokonszenveztek a szélsőjobboldali áramlatokkal vagy kötelességüknek érezték az „államot” útjára elkísérni, hanem azért is, mert tartottak az új megszállók és az új vezetők ítélkezésétől, vagy ahogyan ők érezték, bosszújától. Megbízható adatok nincsenek arról, hogy hány felsőházi tag és képviselő maradt nyugaton 1945–46-ban, de egy adat szerint, amikor a politikai szervezkedés megindult, jóval több mint száz volt törvényhozó mutatott készséget és hajlandóságot, hogy a kezdeményezésekben részt vegyen.

Megfigyelhető, hogy az emigrációs tevékenység elkezdése vagy az abba való bekapcsolódás némileg összefüggött a világpolitikai helyzet alakulásával is. Amilyen mértékben romlott a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti együttműködés, olyan mértékben erősödött a politikai tevékenység megkezdésének és ezáltal a világpolitikában bekövetkező fordulatra való „felkészülés” vágya. Némelyek ugyanis jeleket véltek látni, amelyek egy közeli összecsapás lehetőségére és ezáltal a menekültek reményeinek megvalósulására mutattak. Akiben tehát politikai ambíciók buzogtak, nem akart felkészületlenül állni, amikor üt a cselekvés órája. Az 1946-os és 47-es nyilatkozatokban, beszédekben, publicisztikai írásokban mind gyakrabban feltűnt a változás lehetőségének emlegetése és annak sürgetése, hogy az emigrációnak egységesen készen kell állnia a nemzet majdani újbóli szolgálatára.

A jelentősebb politikai szervezetek közül a *Magyar Szabadság Mozgalom* a Münchentől délre, a Starnberg melletti Mühltalban 1946. május 17-én rendezett megbeszélésen indult el.[31] Ez a csoport kisbarnaki Farkas Ferenc körül tömörült, akinek tekintélyét nagymértékben emelte, hogy 1944 őszén Horthy Miklós bizalmasának számított és a kormányzó miniszterelnök-jelöltje volt arra az esetre, ha az október 15-i kiugrás sikerül és Lakatos Géza nem vállalja tovább a kormány vezetését. Farkas azonban nem maradt hű legfelső hadurához, átállt a nyilas kormányhoz és esküt tett Szálasira, aki vezérezredessé léptette elő. Nyugaton szívesen elevenítette volna fel Horthy barátságát, amely bizonyára hasznára lett volna kinti politikai pályafutása elindulásakor, de a pálfordulását nem tehette meg nem történtté és a kormányzó kegyeibe nem kerülhetett vissza. Nem maradt más választása, mint amolyan középállást foglalni el a kormányzó és annak ellenfelei között. Jogi alapot keresett és talált arra, miért nem ismerheti el az államfői hatalom törvényes birtokosának, de óvakodott attól, hogy amolyan kormányzóellenes frontba bevonják és Horthy ellenfelei között tartsák számon. A Magyar Szabadság Mozgalom a Farkas számára nem éppen kellemes kérdésben nem foglalt állást, legalábbis nem nyíltan és programatikusan. Horthy személyét és szerepét illető állásfoglalást egyébként óvatosan kerülgették mindazok, akik hajdan hívei voltak, de 1944. október 15-e után elpártoltak tőle.

Farkas még a kapituláció előtt vezetője lett a Honvédelmi Minisztérium egy négyes bizottságának, amely azt a feladatot kapta, hogy az amerikai megszállás után a szövetséges katonai főhadiszálláson a magyar honvédség érdekeit képviselje. A bizottság el is jutott a franciaországi Sedan melletti Revinbe, ahol az amerikai főparancsnokság székelt Patton tábornok vezetésével. Farkasék megfogalmaztak egy memorandumot, amelyben adatokat szolgáltattak a katonák és polgári személyek elhelyezéséről, kérték a Szent Korona és a Szent Jobb méltó megőrzését, a Nemzeti Bank aranykészletének megóvását, a Magyarországról kihozott javak nyugaton tartását és azt, hogy a magyar honvédeket, mivel nem harcoltak a nyugati szövetségesek ellen, ne vigyék hadifogolytáborba.

Farkas Ferencet egyébként a hadifogságba került tábornokok és tisztek közül sokan szószólójuknak tekintették, kérve elbocsátását a normandiai Foucarville-i hadifogolytáborból és megbízását a magyarok ügyeivel való foglalkozással. Ennek tudható be, hogy az amerikaiak 1946 januárjában e tábornoki hadifogolytáborból elengedték. Nyomban hozzálátott valamilyen magyar szervezet és képviselet létrehozásához. Így jött létre négy hónappal később a Szabadság Mozgalom. Ez 1947 elején hatvan tagú intéző bizottságot választott, amelyben a táborok is kaptak képviseletet. 27 volt törvényhozó csatlakozott a szervezethez. Célja „az örök életű magyar eszme és nemzeti gondolat önzetlen szolgálata” volt. A Szabadság Mozgalomban Farkason kívül Liptay Lajos volt felsőházi tag, Bokor Pál és Jámbor Pál játszott vezető szerepet. A szervezet díszelnöke az idős Habsburg József főherceg tábornagy volt, aki ekkor egész családjával együtt Regensburgban élt a Thurn und Taxis hercegi család birtokán, de vagy nyolc évig abból a vagyonból, amelyet Magyarországról kimentett. (Fia, József Ferenc főherceg és annak népes családja 1948-ban Portugáliába költözött.)

A megalakulást követő időben kisbarnaki Farkas Ferencet és a vele tartó politikusokat elsősorban az általuk észlelt közjogi űrnek a kitöltése, vagyis a megszűnt régi állami apparátusnak idegenben történő újjáteremtése foglalkoztatta. A Magyar Szabadság Mozgalom érdemleges szervezeti tevékenysége csak akkor bontakozott ki, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az elképzelt alkotmányjogi tervek megvalósíthatatlanok.

A közjogi űr megszüntetésének tervét melengették abban a társaságban is, amely *Bolsevizmus-Ellenes Nemzeti Erők* néven alakult meg 1947 elején Innsbruckban. A kezdeményezés célja az volt, hogy „tekintet nélkül az egykori pártkeretekre, egybe fogja a magyar emigráció jellemben és szellemben értékes bolsevizmus-ellenes egyéniségeit”. Egykori pártkereteken gyakorlatilag a volt jobboldali és szélsőjobboldali pártok értendők, hiszen a szervezkedés elindítóinak konzervatív, restauratív beállítottsága folytán, mint lehetséges csatlakozókra azokra lehetett számítani, akik az 1945 tavaszán a Szálasi-rendszer politikai intézményeivel vagy németbarátságuk miatt kerültek nyugatra. A szervezet alapelvei szerint „A bolsevizmus magyarországi hatalomrajutása következtében hazáját vesztett magyarság a nemzet kétségtelenül igen értékes elemeiből tevődik össze. Nem nézhetjük tétlenül, miként szóródnak szét és sorvadnak el azok az erők, amelyekre Magyarország és Európa újjáépítésének munkájában nagy szolgálat vár. Ennélfogva... a

[31] Vö. Farkas Ferenc id. m. 18. l. Egy Kanadába kivándorolt politikus visszaemlékezve a MSZM elindulására, a tervekről szólva a többi között ezt írta: „Magyar újságot akartak alapítani és ízléses gombjelvényt forgalomba hozni, melybe hazánk testéből kiemelt és az egyházak által ünnepélyesen megáldott magyar föld néhány porszemét kívánták elhelyezni. Nyírségi szívem dobbanása szinte megáll pár pillanatra e szép szándék előtt. A földet ugyanis a Nyíregyházáról Németországba menekített kisvasúti kocsikban elhelyezett muskátli virágok cserepeiből gyűjtötték össze. Mintegy hat kiló nyíregyházi földet, melyet a vilshofeni körzet német hatósága hivatalosan is igazolt.” (Nyíregyházy Pál: Az altöttingi országgyűlés története, Kanadai Magyarság, 1969. szept. 6.)

magyarság összes Nyugatra vetődött és a bolsevizmussal megalkuvás nélkül szembenálló nemzetpolitikai vezető egyéniségeinek komoly és szerves összefogásában látjuk a célt és a magyar emigráció politikai erejének megnyilatkozását."[32] A program szerint a szervezet a magyarokat keresztény-nemzeti alapon kívánta tömöríteni, őket gazdasági egzisztenciájukban megerősíteni, bennük a visszatérés iránti bizalmat éleszteni, valamint nyugati hatalmak rokonszenvét a magyarság iránt megszerezni. Mindezt, persze, egységesen és közösen.

A korabeli programokra egyébként jellemző volt, hogy az elveket tekintve, az antikommunizmus állt az első helyen, azután a Magyarországon kialakult politikai berendezkedés tagadása, a keresztény-nemzeti beállítottság és a nyugati hatalmak megértő támogatásának feltételezése, azon az alapon, hogy a magyarsággal szemben felelősség terheli őket és ennek a felelősségnek a tudata irányítja magatartásukat. Minden alakulás a pártoskodás ellen szólalt fel és az egység jegyében látott munkához, de mindenki az egységet a maga elvei és érdekei alapján kívánta megvalósítani, úgyhogy minden egységre törekvő új szervezettel nőtt a megoszlás és az egyenetlenség. Azt sem vallotta be senki, hogy pártpolitikát űz. Kedvelt kifejezéssé lett a „nemzetpolitika", amelynek fedele alatt természetesen világnézeti elfogultság és pártönzés is vígan burjánzott.

Egy harmadik, ugyancsak konzervatív színezetű társaság Salzburgban tanyázott. Ennek legtevékenyebb tagjai Szemák Jenő bíró, a nyilas puccs után a Kúria elnöke és Horváth Ferenc országgyűlési képviselő voltak.

Mind a három említett csoport az 1939-es törvényhozás jogfolytonosságát hirdette. A minden külső befolyástól mentes, tehát utolsó szabad választásnak az 1939-est tekintette, a képviselők – miután az 1939-es parlamentet nem oszlatták fel – továbbra is mandátumaik birtokosainak vélték magukat.

Ilyen álláspontot vallottak a nemzetiszocialista vezetők is, akik jóval nehezebb körülmények között és légkörben gondolhattak a nyilas párt szétszórt tagjainak összegyűjtésére és az újbóli szervezkedés megindítására. Nem kétséges, hogy legnagyobb arányban a szélsőjobboldali szervezetek tagjai kerültek nyugatra, hiszen nekik mindenki másnál több okuk volt arra, hogy a szovjet megszállással és az országban bekövetkezett hatalomváltással együttjáró felelősségre vonástól féljenek, az elől elmeneküljenek. Persze, a legfőbb vezetőket nem kerülte el sorsuk, a nyugati szövetségesek kiszolgáltatták őket, de néhány ismert pártfunkcionárius és állami főtisztviselő – olykor rövidebb fogság után – szabadon élhetett. A párt újjászervezésére is gondolhatott.

A nyilasok körében erősen megoszlottak a vélemények, hogy a háborús vereségből és a nemzetiszocialista rendszer összeomlásából milyen következtetések vonandók le. Voltak, akik magukévá tették azt a tételt, hogy a nemzetiszocializmus bukása átmeneti jellegű, mert egy, a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió között biztosan kitörő háború újból politikai erővé teheti a mozgalmat és visszasegítheti Magyarországra a külföldre kényszerült nyilasokat. Szálasi hazaszállítása előtt egy közvetlen munkatársát, Henney Árpádot bízta meg a pártmunka újbóli elindításával. Henney a nyilas kormány idején tárcanélküli miniszter lett és „országos munkarend-vezető"-ként „a nemzetvezető munkatörzse" tevékenységét irányította, sőt Szálasi a volt tüzértisztet szk. altábornaggyá nevezte ki. Szálasi azonban más tanácsokat is osztogatott. A többi között azt, hogy egy időre lehetetlen és korszerűtlen lesz nemzetiszocialista szervezkedést folytatni, ezért – ajánlotta több hívének – a nyilasok vonuljanak az egyházak védőszárnya alá és azok türelmét, a keresztényi szeretetet és megbocsátást élvezve vészeljék át az előttük álló nehéz időket. És valóban, sokan – főleg fiatalok – követték ezt a tanácsot, a legtöbben nem kivárási szándékkal, hanem a nemzeti szocialista ideológiával szakítva, világnézetet és politikai felfogást változtattak. Akik megmaradtak az „eszme" bűvöletében, hűtleneknek és árulóknak nevezték a leszakadókat és más útra térőket, sohasem bocsátva meg a mozgalommal való szakítást.[33] Voltak azután nyilasok, akiket a kudarc és csalódás nemcsak a nemzetiszocializmusból, de a politikából is kiábrándított.

A nyilaspárt újjászervezése lassan indult meg. A tengerentúli kivándorlás is nehezítette. Csak az ötvenes években alakultak ki a nagyobb központok és születtek meg a tartósabbnak bizonyult sajtóorgánumok és más intézmények.

---

32 BENE Központi Tájékoztató, 1951. augusztus, 4. l. (Gosztonyi archívum)

33 Ilyen „renegát"-nak számított a Hungarista Mozgalom ifjúsági szervezetének több tagja, pl. Csonka Emil, Jákli István, Zsakó István.

3. Az altöttingi országgyűlés

Azok a politikusok, akik az 1939-es parlamenti jogfolytonosság alapján álltak és a Magyarországon bekövetkezett közjogi változásokat – mindenekelőtt az 1945-ös választást és a köztársasági államformára való áttérést – tudomásul venni nem tudták, 1947-ben döntő lépésre szánták el magukat. Emigrációban akartak nagy horderejű alkotmányjogi kérdéseket megoldani, anélkül, hogy kellően átgondolták volna, határozataik keresztülvitelére van-e erejük, ezeket el tudják-e fogadtatni azokkal, akiknek képviseletét maguknak igényelték és a nyugati hatalmakkal, kiknek rokonszenve, vagy legalábbis elnéző türelme nélkül az egész közjogi vállalkozás kudarcra volt ítélve.

A politikai felfogását és magatartását illetően a történelmi alkotmányra hivatkozó csoport a következő meggondolásokból indult ki. Kisbarnaki Farkas Ferenc szerint: „Az utolsó magyar békerendszerű, demokratikus és alkotmányos parlament, az 1938. évi XIX. t.-c. alapján általános és titkos választással 1939-ben alakult meg. Az időközben kitört 2. világháború miatt az alkotmányosan meghozott 1944. évi VII. t.-c. az országgyűlés élettartamát a békekötés ratifikálásától számított további fél évre meghosszabbította és ugyanilyen törvényes módon lehetővé tette, hogy kényszerhelyzetben külföldön is ülésezhet. Erre már volt példa a történelemben, így az 1. világháborúban a menekült szerb parlament Korfu szigetén, a 2. világháborúban a belga országgyűlés Hollandiában ülésezett.

Az országgyűlés a háborús események következtében 1944 végén Sopronba tette át székhelyét, majd az ország legnyugatibb területeinek elvesztése után, 1945. március 29-én elhagyta az országot és Nyugat-Németországban és részben Ausztriában telepedett le. Ezzel azonban léte nem szűnt meg, mert az országgyűlést senki sem oszlatta fel, nem napolta el, tehát működése csak kényszerből szünetelt. Ebben az időben, mivel az államfői tisztség üresedésben volt, egyedül az országgyűlés volt a magyar nép egyetlen emigrációban élő alkotmányos és jogfolytonos szerve."[34]

Ez elmélet szerint az 1939-es választás alapján összeült országgyűlés mandátuma nem járt le és például a nyilas puccsot, Szálasi kormányának jogtipró és szabadságkorlátozó, az állampolgárok százezreit üldöző és az ország pusztulását előidéző politikáját fedező parlament továbbra is a magyar nép illetékes képviselete volt, amely bármikor összehívhatónak nyilváníttatott. Ez meglehetősen abszurdnak látszott két évvel a háború vége után. A náci Németország és szövetségesei felett aratott győzelem ugyanis nemcsak egy világhatalmi és katonai konfliktus befejezése volt, de megsemmisítése olyan eszméknek, magatartásoknak és uralmi szerkezeteknek, amelyeknek tarthatatlansága és az egész emberiséget veszélyeztető volta bebizonyult.

„A történelmi magyar alkotmány alapján álló" politikusok és jogászok merő közjogi mérlegelésekből indultak ki, figyelmen kívül hagyva a tényleges politikai erőviszonyokat és állapotokat. Légüres térben mozogtak, aminek következtében alkotmányosnak és törvényesnek tekintett lépéseik nem voltak többek, mint alkotmányosdi játék, amely kielégíthette némelyek kedvtelését, de sehova sem vezetett és a magyarságnak semmit sem használt.

Miért nem ismerték fel az érdekeltek a valóságot? Melyek voltak azok a jelek, amelyeket nyilván félreértettek és helytelenül értékeltek?

A valóság felismerésére irányuló képességükből már a háború alatt is rosszul vizsgáztak. Ha el is fogadjuk, hogy a hatalmas és erőszakos Németország szomszédságában Magyarország önálló cselekvési lehetőségei és esélyei eléggé korlátozottak voltak, mégis csekélynek látszik az az erőfeszítés, amely a felesleges áldozatvállalás, a kockázatok és a várható megpróbáltatások csökkentésére irányult. Túl gyakori volt a helyzet nem ismeréséből származó téves számítás, az alaptalan várakozás, túl sok a csalódások sorozatát okozó szövetségesben való rendíthetetlen bizalom és a vak remény, hogy a magyarok majd csak megússzák valahogy. Nem meglepő tehát, hogy 1946–47-ben oly sokakban a nyers tények helyett ismét ábrándok, képzelgések, délibábos remények befolyásolták a gondolkodást. Kétségtelen, hogy 1946-tól kezdődően szaporodtak a nagyhatalmi együttműködés zavaraira utaló jelenségek és egymást érték az olyan nyilatkozatok, amelyekből mindinkább kiolvasható volt az egymással szembeni fenntartás és kritika. Téves volt azonban mindebből azt a következtetést levonni, hogy elérkezett ismét azok ideje, akik csúfosan megbuktak, nem azért, mert a túlerővel szemben alulmaradtak, hanem azért, mert nem egyenlítették ki a magyar néppel szembeni tartozásukat, nem oldották meg a súlyos társadalmi bajokat, elodázták a sürgető reformokat és rázúdították történelme legnagyobb csapásainak egyikét. Az is illúzió volt, hogy a nyugati szövetségesek egyhamar hajlandók partnernek tekinteni olyanokat, akik – ha nem is fegyverrel –, de politikai állásfoglalásaikkal éveken keresztül szemben álltak velük.

---

[34] Farkas id. m. 25. l.

Az elhatározó közjogi lépésre készülődők, kik 1946-ban és 1947-ben a megbeszélések sorozatát tartották, hogy tervük részleteit kidolgozzák, abból indultak ki, hogy – mint kisbarnaki Farkas írta – „az USA és a Szovjet közötti feszültség már oly nagy volt, hogy a közeli háború lehetősége a levegőben lógott”. Úgy érezték, sietniök kell, nehogy lemaradjanak a történelem vonatáról. Amikor 1947 tavaszán Truman amerikai elnök olyasmit mondott, hogy „a szavak ideje elmúlt, s most tettek következnek. A népek szabadsága és a béke megóvása érdekében, ha kell a legvégsőbb eszközökhöz folyamodunk”,[35] némely magyar emigráns vezető az elnök szavaiból azt olvasta ki, hogy elérkezett a várva várt cselekvés ideje.

Kisbarnaki Farkas Ferenc szerint: „Ebben a felette zavaros világpolitikai helyzetben a nyugat-európai megszálló erők engedékenyebbek lettek és bizonyos politikai tevékenységet is elnéztek, sőt pártoltak is. Így tehát minden nemzeti emigráció igyekezett valamilyen politikai csúcsszervet kialakítani. A lengyelek már kezdettől fogva rendelkeztek jogfolytonos parlamenttel és kormánnyal. Magyar részről a Nyugatra kitelepült 1939-es országgyűlés tagjai voltak hivatva akcióba lépni.”[36]

Akcióba lépni, de hogyan. Mindenekelőtt tisztázni kellett Horthy kormányzó lemondásának körülményeit, az országgyűlés mandátumának kérdését és az országtanács ügyét. Az 1939-es országgyűlés tervezett összehívásának előkészítésére úgynevezett „törvényhozói intéző bizottság” létesült. Ez a következő véleményt fogalmazta meg Horthy kormányzó lemondásáról:

„A törvényhozói intéző bizottságnak rendelkezésére állott a kormányzó lemondó levele, amit az alkotmányos »Országtanács« és a törvényhozás két háza egyhangúlag tudomásul vett és törvénybe iktatott. Az erről szóló 1944. X. t.-c.-et Báró Perényi Zsigmond felsőházi elnök és Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke írták alá és hirdették ki.

Az említett törvénycikk 3. §-a kimondja, hogy az országgyűlés a kormányzói tiszt betöltéséig az államfői teendők ellátását Szálasi Ferenc m. kir. miniszterelnökre bízza, akit a »Nemzetvezető« cím illet meg. A 7. §. szerint pedig: »A Nemzetvezető működésének ideje alatt az országtanács működése szünetel.«

Az intéző bizottság megállapította azt is, ha Horthy Miklós kormányzó utólag bizonyítaná, hogy lemondása kényszer hatása alatt történt, akkor az Országgyűlés hivatott az általa már becikkelyezett törvényt hatálytalanítani.”[37]

Az Országtanács felállításáról a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló 1937:XIX. törvénycikk intézkedett, arra az esetre, ha az államfői tisztség megüresednék. Az imént említett 1944:X. törvénycikk alapján az országgyűlés a békekötést követő hatodik hónap végéig meghosszabbította mandátumát és kimondta, hogy rendkívüli helyzet esetén külföldön is jogerősen működhet. Ugyanígy határozott az Országtanácsról is. Amikor az altöttingi országgyűlés összehívásáról megindultak a tanácskozások, az Országtanácsnak csak egyetlen tagja – Szemák Jenő, a Kúria Szálasi által kinevezett elnöke – élt nyugaton. Újbóli összehívása tehát keresztülvihetetlennek bizonyult.

Az intéző bizottság nem látta bizonyítottnak, hogy a kormányzó erőszaknak engedve adta át az államfői tisztet Szálasinak és külön nyilatkozatot várt tőle, hogy az országgyűlés hatálytalaníthassa az 1944:X. törvénycikket. Horthy érdemeit azonban elismerte, a kormányzósága alatti országot alkotmányos jogállamnak nevezte, javára írta, hogy „az országtól elszakított magyarlakta területek – nemzetközi konferenciák útján – visszakerültek”.

A Horthy-rendszerről így vélekedett: „A magyar nép szívós munkával és hazaépítő politikájával lassan erőre kapott. Mintaszerű iskoláink, speciális intézményeink, egészségügyi reformok, egyedülálló testnevelési rendszerünk, magas színvonalú mezőgazdaságunk és egész kultúránk két évtized alatt rendkívüli haladást mutatott. Kétségtelen, hogy a társadalmi demokratikus átalakulás lassan haladt előre és a földbirtokreform sem lett megoldva, de a szociális fejlődés elkerülhetetlenné tette volna az általános és nagyarányú földbirtok-rendezést. A közbejött világháború lefékezte ezt a természetes folyamatot.”[38]

Ami az országgyűlés mandátumát illeti, az intéző bizottság megállapította, hogy az nem járt le, tehát megbízatása továbbra is érvényes. Az is marad mindaddig, amíg szerinte szabad választásokat nem tartanak.

---

[35] Uo. 27. l.

[36] Uo. 28. l.

[37] Uo. 28–29. l.

[38] Uo.

Az Országtanács feltámasztásának gondolata a bizottság szerint nem vonható be a tervekbe. Mint kisbarnaki Farkas Ferenc beszámolójában megállapította: „Az 1937. évi XIX. t.-c.-kel életre hívott *Országtanács* közjogi elrendezésünk egyik fontos láncszeme és szerves része volt. Az emigrációban azonban nem jöhet tekintetbe, mert a törvényben előírt és otthon szabályszerűen kinevezett 7 tagja közül csupán egy úr él az emigrációban, aki egymaga nem lehet tanács és nem egészítheti ki magát hét tagra. Különben is az Országtanács működésének időtartama és hatásköre korlátolt, ad hoc intézmény volt. Feladata a kormányzói tiszt megüresedése esetén haladéktalanul intézkedni, hogy a kormányzót választó országgyűlés 8–16 napon belül összeüljön, addig bizonyos megkötöttségekkel gyakorolja az államfői jogokat.”[39]

1947 nyarán befejeződtek az előkészületek és összehívhatóvá lett „az 1939-es országgyűlés”. Ünnepélyes keretet is találtak hozzá. A Szent István napjára tervezett magyar zarándoklatot, amelynek színhelyéül a dél-bajorországi Altöttinget választották. A városkának magyar vonatkozása is van. A kalandozó pogány magyarok a Karoling-dinasztia kihalása után elpusztították. Csodával határos módon csak egy Mária-szobor maradt épen. A város és bazilikája később újjáépült és a 16. századtól kezdve Európa neves búcsújáró helyei közé tartozik. Az altöttingi Madonnát azóta is sokan látogatják meg. Épült mellette egy kegykápolna is. (Falára, a zarándoklat emlékére, magyar szövegű emléktábla került.) A zarándoklaton tizenkétezren vettek részt, nemcsak a környéken, de távolabb lakó magyarok is. Tekintélyes részük még táborlakó volt.

A kétnapos zarándoklatot Kótai Zoltán, a németországi vatikáni delegátus szervezte. Az ő közbenjárásával kapta meg a „Magyar Parlament” ülésezése tartamára a Guttenberg-kastélyt, ahol katolikus lelkigyakorlatokat szoktak rendezni.

Az országgyűlés összehívásával tagjai – írta Farkas Ferenc – „nem akartak egyebet, mint megőrizni a független magyar állameszmét, a magyar alkotmányosság, a magyar szuverenitás elvét, gondolatát és erkölcsi tartalmát, hogy mindezt egy jobb jövőre átmentse, annak töretlen folytonosságát fenntartsa és az abban rejlő erőt tisztán adhassa át a magyar népnek, minden fenntartás és haladék nélkül, mihelyt szabad országban, szabad népként veheti át tőle”.

Az is sarkallta őket, hogy – mint mondották – nem lehetnek némák és tétlenek, amikor Mindszenty József bíboros-prímás sokkal súlyosabb és veszélyesebb helyzetben küzd az emberi szabadságjogokért. Nekik is fel kell emelniük szavukat az országban uralkodó állapotok ellen és létre kell hozniok egy olyan szervet, amely érintkezést tarthat a nyugati kormányokkal. Arra persze nem gondoltak, hogy az országgyűlés összehívása nem a legjobb ajánlólevél azoknak a nyugati kormányoknak, amelyek Magyarország koalíciós kormányát elismerték, vele békét kötöttek és normális diplomáciai kapcsolatokat létesítettek.

Kiderült, hogy Farkas Ferencék a várható reakciók tekintetében is tévedtek. A parlamenti akciót nem fedezték le kellően a megszálló hatóságoknál. Pedig tudhatták, hogy nem rendelkeznek a szükséges cselekvési szabadsággal, idegen, ráadásul megszállott országban élnek, ahol nyilvánosan nem folyamodhatnak politikai demonstrációhoz. A kezdeményezők közül többen, köztük Farkas Ferenc, érezték azonban, hogy bármit határoznak is, határozataikat keresztülvinni úgysem tudják, tehát a következő magyarázathoz folyamodtak: a jövő szempontjából másodlagos jelentőségű körülmény, hogy a jogok gyakorlására van-e hatalmuk vagy nincs. Jognak és hatalomnak nem kell szükségszerűen kölcsönösen feltételeznie egymást. A közjogi döntések egy bizonyos időre vonatkozó álláspontok kifejezői, amelyek a politikai viszonyoktól függően módosulhatnak. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a szervezők mégsem voltak olyan biztosak elképzeléseik időszerűségét és hatékonyságát illetően.

Magyar részről sem lelkesedett mindenki az ötletért. Elsősorban azok nem, akik politikailag távol álltak az Altöttingben összesereglett társaságtól, de olyanok sem, akik realitás érzéküktől sugallva kételkedtek a tervezett akció értelmében. Ezek közé tartozott a németországi magyarok egyik tekintélyes vezetője, Hennyey Gusztáv volt külügyminiszter, a müncheni Magyar Iroda vezetője. A szervezőknek az ellen a vád ellen is védekezniük kellett, hogy a társaság a német nácikkal együttműködő Törvényhozók Nemzeti Szövetségének az utóda és fedőszerve.

Farkas Ferenc egyébként azzal indokolta az országgyűlés 1944 őszi viselkedését, hogy „ha a parlament 1944. október 15-én leteszi a fegyvert, az orosz 24 óra alatt eljutott volna az ország nyugati határáig. Ez az önvédelem nem volt bűn, hanem erény”.[40]

[39] Uo.

[40] Uo. 30. l.

Az altöttingi gyülekezet szerint az 1945-ös magyarországi választás alapján összeült nemzetgyűlés nem volt sem törvényes, sem alkotmányos, mert idegen megszállás alatt jött létre és nem a nemzet szabad akaratából. Nem indulhattak szabadon a politikai pártok. A 39-es törvényhozók szerint Magyarországon kialakult közjogi viszonyok nem lehetnek jogalap, alkotmányos és törvényes jogforrás. Elismerték azonban, hogy megvalósultak bizonyos szociális reformok, de mindezekre orosz parancsra került sor és ezért nem lehetnek „egy nemzet egészséges újjáépítésének alapjai".

A Németországban és Ausztriában élő volt törvényhozók közül ötvenhatan tettek eleget az intéző bizottság ama felhívásának, hogy az 1939-ben megválasztott országgyűlés 1947 Szent István napján üljön össze Altöttingben.

Az altöttingi eseményekről mindmáig a legalaposabb és legrészletesebb, habár erősen személyes színezetű és önigazoló beszámoló Farkas Ferenc visszaemlékezése. Ennek alapján a történtek a következőképpen rekonstruálhatók.

A politikusok augusztus 19-én este gyülekeztek a Guttenberg-kastélyban, hogy meghallgassák az Előkészítő Bizottság jelentését. E bizottság tagjai előzőleg tájékoztatták az illetékes amerikai katonai hatóságokat tervükről. Ezt ők hallgatólagosan tudomásul vették. Kérték a résztvevők listáját, az ülés egyéb adatait és közölték, hogy a tanácskozásba nem kívánnak beavatkozni. Úgy látszik azonban, hogy az amerikaiak különböző hivatalai nem ítélték meg egységesen az altöttingi összejövetelt, aminek következtében kisebb incidensekre került sor. A CIC – a Counter Intelligence Corps nevű katonai elhárító szolgálat – rosenheimi kirendeltségének egy fegyveres különítménye megjelent Altöttingben és magyarázatot kért, miféle gyűlésezés folyik a kastélyban.

A különítmény vezetője felelősségre vonta a jelen lévő József főherceget, mit keres ezen „a nyilas összeesküvésen", menjen vissza Regensburgba, ahol azzal a feltétellel kapott tartózkodási engedélyt, hogy nem mártja be magát a politikába. Farkas Ferencék a CIC akciója mögött Hennyey Gusztávot sejtették, talán nem is alaptalanul, ami tovább növelte a két magas rangú tábornok közötti ellentétet. A társaság – miután az altöttingi katonai igazgatás vezetője megengedte – együtt maradt és augusztus 20-ra virradó hajnalon, 3 órakor megnyílt „az Országgyűlés Képviselőházának és Felsőházának együttes ülése".

Az ülésen báró Feilitzsch Berthold, a Felsőháznak a nyilas hatalomátvétel után választott alelnöke és Spett Ernő volt mezőtúri képviselő elnökölt.

Az első felszólaló – Bocsáry Kálmán, a Magyar Élet Pártja (MÉP) volt budapesti képviselője – azt javasolta, hogy az ülés *országos határozat*ként fogadja el a következőket:

„a) Az országgyűlés megállapítja, hogy megbízatása ma is tart, alkotmányos jogköre ma is fennáll és a nemzeti szuverenitás kérdésében megosztatlan magyar államhatalom gyakorlására – az alkotmányos jogfolytonosság alapján – egyedül jogosult.

b) Ennek a közjogi jogállapotnak birtokában felismerve a világtörténelmi jelenségek során a magyar nemzetre nézve sorsdöntő idő elérkezését, az országgyűlés ünnepélyesen kijelenti, hogy a háborús események kényszere folytán megszakadt működését folytatja és egyúttal megállapítja, hogy a nemzet szuverén akarata, a magyar állam nevében és képviseletében ezen az országgyűlésen nyilvánulhat meg és nyilvánul meg.

c) Az országgyűlés ünnepélyesen kijelenti, hogy a történelmi szükség parancsára cselekedett és a világesemények forgatagában kötelességszerűen a változatlan és legfőbb cél vezérli: biztosítani a nemzet fennmaradását, szabadságát, függetlenségét, biztonságát és egységét, tehát az örök nemzeti életet.

d) Az országgyűlés figyelembe veszi mind a haladás és a fejlődés nemzetfenntartó eszméjét, mind a rendkívüli idők rendkívüli adottságaihoz és lehetőségeihez való alkalmazkodás szükségességét, ezért törvényerejű határozatait a »Suprema Lex« elvének szellemében hozza meg.

e) Mindazon alkotmányjogi intézmények és alapelvek tárgyában, amelyek a magyar államban koronként ugyan változó tartalommal, de ezer év óta élnek és amelyek Magyarország államszerkezeti és kultúrpolitikai életét egy évezredre áthatják, véglegesen határozni kizárólag a magyar nemzet jogosult és érvényes döntéseit csak szabadságának és szuverenitásának teljében hozhatja meg.

Az országgyűlés azzal az ünnepélyes ígérettel fordult a magyar néphez, hogy az idegen elnyomás megszűnte után a népakarat szabad megnyilvánulását új választással fogja biztosítani.

f) Az országgyűlés elismeri minden nemzetnek azt a kötelességét, hogy a nemzetek szabadságán és az emberi szabadságjogokon épülő világbékének egyetemes céljai érdekében közreműködni tartozik és ünnepélyesen kijelenti, hogy ennek a célnak megvalósítását Magyarország nevében legjobb tudásával és erejével, építő akarattal kívánja szolgálni.

g) Magyarország országgyűlése Istennel és a Nemzettel szemben érzett felelőssége tudatában ünnepélyesen kijelenti, hogy: Magyarország Szent István óta ősi nemzeti hagyományaihoz híven a nyugati hatalmakhoz csatlakozik, azokkal együtt kíván haladni és küzdeni a közös célok érdekében és ezeréves dicső múltjának megfelelően ezen az úton akarja elérni Magyarország felszabadítását.”

Bocsáry voltaképpen az Intéző Bizottság felfogását tolmácsolta, azok nézetét és javaslatát tehát, akik az országgyűlés ötletének értelmi szerzői voltak. A javaslatot elfogadták mint az országgyűlés országos határozatát. A következő eldöntendő kérdés az volt, hogy alakíttassék-e valamilyen bizottság vagy kormány.

Marton Béla – volt MÉP-képviselő és a Nemzeti Munkaközpont nevű kormánypárti munkásszervezet volt elnöke – javasolta, az országgyűlés bízza meg kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest, hogy a magyar nép „független nemzeti életéhez” és a külföldre menekült magyar állampolgárok érdekében szükséges lépéseket megtegye. Ezenkívül biztosítsa a törvényhozás további működésének lehetőségeit, a magyarok gazdasági és katonai megszervezését. A javaslat szerint az országgyűlés azzal is bízza meg Farkas vezérezredest, hogy kezdjen tárgyalásokat egy menekült kormány megalakítására, majd később tegyen előterjesztést a kormánylistára vonatkozóan. A kormányban legyenek képviselve „az összes antibolsevista nemzeti erők”.

Incze Antal volt Imrédy-párti képviselő az előbbi javaslattal szemben azt ajánlotta, hogy „az országgyűlés, mint a magyar nemzet és az állami szuverenitás képviselője, átérezve történelmi hivatását és a nemzeti érdek szolgálatának szükségét, vitéz Farkas Ferenc vezérezredest Magyarország miniszterelnökévé megválasztja és őt az 1920:I t.-c. által meghatározott államfői jogok ideiglenes gyakorlásával megbízza és egyben felkéri, hogy ebben a közjogi hatáskörben tovább folytassa tárgyalásait a nyugati hatalmakkal, ezenkívül a rendkívüli közfeladatok által indokolt ügykörben szükséghez képest felelős magyar kormányt alakítson.”

A két javaslat alapján a kérdés tehát az volt, hogy a menekült kormány azonnal alakuljon-e meg, vagy csak egy későbbi időpontban. Az utóbbi mellett szólalt fel a nemzetiszocialista Maróthy Károly is, aki szerint még nem érkezett el az idő ellenkormány szervezésére. Még néhányan szót kértek, majd szavazásra került a sor. A nagy többség Incze Antal javaslatát fogadta el, amely ezzel – mint kihirdették – országos határozattá emelkedett, vagyis Farkas Ferenc az államfői jogok ideiglenes gyakorlásával megbízott miniszterelnök lett.

Az eskü lététele után kijelentette, hogy „el kell jönni annak az időnek, amikor a Nyugat szeme felénk fordul, amikor a köd felszakad a népek szemeiről és akkor majd leméri javunkra vagy kárunkra mindazt, ami ma itt történt. Meg vagyok győződve, hogy az utókor fejet fog hajtani igazságunk nagysága, önzetlensége és komolysága felett. Fel fogja ismerni megnyilatkozásunkban az ősi magyar lélek rendkívüli értékeit, szépségeit és emelkedettségét, amelyek különösen a nagy veszedelmek idején Magyarország és a Nemzet fennmaradásának s boldogulásának biztosítékai voltak”.

Szép szavak és emelkedett légkör, amely azonban nem takarhatta el a résztvevők számára lehangoló valóságot, hogy hiába alakítottak kormányt, azt senki el nem ismerte, sőt a menekült magyarok többsége körében sem számíthatott tekintélyre és elfogadásra.

Az országgyűlés ünnepélyes kiáltványában kijelentette, hogy a budapesti kormány a magyar nemzet nevében nyilatkozni és határozni nem jogosult, nem volt tehát illetékes az államforma kérdésében határozni és a békeszerződést aláírni. Az érvelés merőben közjogi volt, semmibe véve a történelem alakulását és a tényleges politikai erőviszonyokat, amelyek eleve lehetetlenné tették, hogy ez az országgyűlés érvényes és bárkire kötelező határozatokat hozzon. A kiáltvány a háborúba lépést és az abban való végső kitartást a magyar történelmi hivatástudattal indokolta, amely szinte parancsolóan írta elő a nemzet létének és szabadságának, nyugati és keresztény kultúrájának védelmét. Egyetlen szót sem ejtett azonban mindarról, ami az országban 1944-ben a nemzeti hivatástudat, önbecsülés és a keresztény európai kultúra lábbal tiprásával éppen e felemelő eszmények megcsúfolására történt.

Az országgyűlés második ülésén, augusztus 20-ának délutánján – miután a politikusok délelőtt részt vettek a zarándoklat egyházi ünnepségein – Farkas Ferenc bemutatta kormányának tagjait. A miniszteri lista így festett: miniszterelnök-helyettes és pénzügyminiszter: Liptay Lajos volt takarékpénztári vezérigazgató, felsőházi tag; belügyminiszter Esseő Sándor ügyvéd, volt MÉP-képviselő; földművelésügyi miniszter Máté Imre, volt MÉP-képviselő; igazságügyminiszter Bocsáry Kálmán; kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter Tömböly Dénes építészmérnök, volt MÉP-képviselő; iparügyi miniszter Zsilinszky Gábor – Bajcsy-Zsilinszky Endre öccse –, a Stádium Sajtóvállalat volt vezérigazgatója; kisgazda miniszter Szilvássy Pál, a MÉP volt borsodi kisbirtokos képviselője; nemzetnevelési miniszter Nyírő József író; közegészségügyi

miniszter Incze Antal orvos. A külügy- és honvédelmi miniszteri teendőket Farkas Ferenc magának tartotta fenn.[41]

Mint látható, a kormány főleg a hajdani Magyar Élet Pártja és Imrédy Magyar Megújulás Pártja tagjaiból állott. Hatáskörének és ténykedéseinek valódi lehetőségeit illetően maga Farkas Ferenc is meglehetősen borúlátó volt. Emlékezéseiben megállapítja, hogy „a kormány természetesen nem működhetett – mint ilyen – kifelé és nem akart az emigráció vezető szerve sem lenni. Nagyon kicsinyes törekvés lett volna ez".

Valóban, de akkor mi szükség volt rá? Az országgyűlés és kormányalakítás mással nem magyarázható, mint azzal, hogy a kezdeményezők egy közeli háborúra számítottak és abban reménykedtek, hogy ebben az esetben a nyugatiak partnerévé válhatnak. Ezt indokolhatta az a fogadkozás is, hogy az Altöttingben összegyűlt törvényhozók egy Szovjetunió elleni háborúban a nyugati hatalmak oldalán állnak, azokkal együtt kívánják Magyarország felszabadulását előmozdítani. Az országgyűlés kiáltványát Farkasék megküldték valamennyi nyugati külügyminisztériumnak.

A kormány programnyilatkozata szerint: támogatja az Egyesült Nemzetek Szervezetét, elfogadja Alapokmánya elveit, helyesli az Egyesült Európa megteremtésére irányuló törekvéseket és a dunai népek szorosabb együttműködését. Vázlatosan azt is elmondja, hogyan képzeli el „a felszabadulás utáni" magyar államberendezkedést. Ennek lényege, hogy a demokráciának és a parlamentarizmusnak kell érvényesülnie, a háború előtti némely intézmények – pl. a Felsőház – reformra szorulnak, a köztársasági alkotmány érvényét veszti és a gazdasági újjáépítést amerikai segítséggel kellene elvégezni. A gazdasági életben a magántulajdon és a szabad vállalkozás szelleme uralkodik, de a munkavállalók érdekképviseleti, szakszervezeti jogának biztosításával.

A németországi amerikai katonai hatóságok nyomban elrendelték, hogy kifelé ne történjenek megnyilatkozások az országgyűlésről és a kormányról, mivel a megszállási rendeletek szerint menekülteknek ilyen természetű politikai tevékenysége tilos.

Két héttel az altöttingi összejövetel után az amerikaiak írásban közölték felfogásukat. A müncheni főkonzulátuson tartott értekezleten részt vett egy helyettes konzul és a katonai kormányzó képviseletében egy alezredes, valamint a berlini polgári közigazgatás egy képviselője, magyar részről pedig Farkas Ferenc és Esseő Sándor. Az utóbbiakat lehangolhatta, hogy ily alacsony beosztású tisztviselők közlik velük az amerikaiak lesújtó döntését. Az értekezletről jegyzőkönyv készült, amely szerint az amerikai megbízottak kijelentették, hogy

„a) Semmiféle menekült kormány nem tűrhető az amerikai megszállási övezetben, legyen az nyílt vagy titkos.

b) Menekült- és DP-csoportok politikai tevékenysége a katonai kormányzóság rendeletébe ütközik.

c) Szervezett menekült- és DP-csoportok által egy másik akármilyen szövetséges nemzet ellen kifejtett kritika nem tűrhető.

d) Minden menekült kormány megalakítására vonatkozó kísérlet azonnal megszüntetendő."[42]

A jegyzőkönyvet a két magyar is aláírta, tehát tudomásul vette az amerikaiak félreérthetetlen álláspontját.

Horthy Miklós személyéről Altöttingben nem történt érdemleges említés. Farkas Ferencék azonban szükségesnek érezték, hogy a kormányzót az országgyűlésről tájékoztassák. Horthy akkor még Nürnbergben volt, ahol a nemzetközi bíróság előtt tanúskodott. Ott azt a kijelentést tette, hogy továbbra is kormányzónak tekinti magát, miután annak idején csak az erőszaknak engedve írta alá a lemondási nyilatkozatot. A kormányzó tájékoztatására Nyírő József és Máté Imre kapott megbízást. Levelükben arról biztosították Horthyt, hogy az altöttingi gyülekezet nem gondolt az országtanács feltámasztására, amelyre csak akkor kerülhetett volna sor, ha az államfői tisztség megürültnek lett volna tekinthető. Ez az eset nem állt fenn. Farkas Ferenc ideiglenes államfői megbízatása „arra az időre szól, amíg a kormányzó az 1944. október 15-én történtek tekintetében szabadon nem nyilatkozik és a törvényhozás számára vitathatatlan tényállás rendelkezésre nem áll". A levelet decemberben vette át Weilheimben a kormányzó menye, közölve apósa nevében, hogy „a jelenlegi körülmények az alkotmányos államfői jogkör gyakorlását nem teszik lehetővé, s hogy ez a helyzet – legalább ideiglenesen – Portugáliában sem fog megváltozni".[43]

---

[41] Uo. 45. l.

[42] Uo. 51–52. l.

[43] Uo. 55–56. l.

Az altöttingi kormány tevékenységét – mint hamarosan a kezdeményezők előtt is világossá vált – több körülmény lehetetlenné tette. Mindenekelőtt az amerikai katonai hatóságok által kimondott tilalom, azután a 47-es magyar koalíciós politikusok megjelenése nyugaton és az irántuk Washington részéről megnyilvánult bizalom, majd az 1948-as elnökválasztás, amely Farkas Ferencék reményei ellenére nem a republikánusok győzelmét, hanem Harry Truman újbóli megválasztását eredményezte. Nehezen képzelhető el azonban, hogy a republikánus kormány az altöttingi kezdeményezés ügyében másképpen gondolkodott volna, mint a demokrata. Az ellenkormány csak papíron létezett, működni nem tudott. 1949 elején már semmi kétség nem lehetett afelől, hogy a vállalkozás nem tartható fenn és legjobb lenne a kudarcot bevallani.[44]

Farkas Ferenc visszaemlékezésében az előbb említett okokon kívül másokat is felsorolt: a) Horthy jogilag kormányzónak tekintette magát, mellette Farkas nem tetszeleghetett – még ha ideiglenes érvénnyel is – az államfői méltóságban, b) az újabb menekültek között több 39-es képviselő és felsőházi tag volt, akik az országgyűlés újbóli összehívását és személyi változásokat sürgettek, c) belső szakadást okozott, hogy az altöttingiek körében némelyek nyílt kiállást követeltek, mások tartózkodást ajánlottak, d) néhány 39-es képviselő a 45-ös alapon álló Nemzeti Bizottmányhoz csatlakozott, e) a Szálasi uralma idején behívott képviselők és az „Országtanács" egyetlen nyugaton élő tagja, Szemák Jenő szembehelyezkedtek az altöttingi határozatokkal. Maga Farkas Ferenc is szívesen szabadult volna az államfői megbízatástól, amely mind kényelmetlenebbé vált számára és olykor nevetség tárgyává tette.

Farkas 1949. május 29-én a Münchenben tartott miniszteri ülésen lemondott. Az országgyűlés tagjaihoz intézett levelében részletesen megindokolta a lemondást. Hozzáfűzte, hogy az 1939-es országgyűlés közjogi alapján álló felsőházi tagok és képviselők *Egységbizottság*ot hoztak létre, amely Innsbruckban működik. Kijelentette, hogy „e lemondás ténye nem veszélyeztette a jövőben esetleg szükségessé váló kormányalakítást, mert ha egyszer olyan politikai helyzet áll be, hogy az 1939. évi országgyűlés közjogi alapján alakulhat és működhet magyar kormány, akkor nyilván annak lehetősége is meglesz, hogy az országgyűlés újból összeüljön és új kormányt válasszon".[45]

Farkas Ferenc és hívei tehát kénytelenek voltak belátni, hogy sem a nemzetközi helyzet, sem a magyar menekültek körében uralkodó nézetek és törekvések nem alkalmasak arra, hogy az úgynevezett „alkotmányvédő" csoport közjogi űrt próbáljon kitölteni, magának kifelé a nemzeti képviselet jogát igényelje és olyan személyeket állítson az előtérbe, akik múltjuknál fogva bizalomra és elismerésre nem számíthatnak. Bárhogyan igyekeztek is Altöttinget történelmi fordulatnak beállítani, végső soron nem volt több, mint a 45-ös emigráció történetének egy jellegzetes és némely részletében mulattató epizódja.

4. A negyvenötösök intézményrendszere

Az előző fejezetek talán adtak már némi képet arról, hogyan születtek meg és fejlődtek ki azok az intézmények, amelyek a nyugatra került magyarok nézetei, törekvései kifejezését és érdekeinek képviseletét voltak hivatva ellátni. Ezek az intézmények főleg akkor lendültek fel, amikor a menekültek életében már bizonyos tartósság és állandóság jegyei mutatkoztak, vagyis amikor eldőlt, hol, melyik országban fognak élni és hogyan alakul személyes sorsuk. A közügyekkel való foglalkozást, a kulturális és társadalmi tevékenységet az esetek túlnyomó többségében megelőzte a polgári egzisztencia megteremtése, a családról való gondoskodás és a környezetbe való zavartalan beilleszkedés.

Mivel a Németországba és Ausztriába került magyarok tekintélyes hányada katona volt, hamarosan sor került a volt katonák összefogására és szervezeteik kiépítésére. Az ún. katonai emigráció működését hosszú ideig két szövetség versengése jellemezte. Az egyik kisbarnaki Farkas Ferenc már többször említett Magyar Szabadság Mozgalma, a másik a *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége* (MHBK) volt. A Szabadság Mozgalom voltaképpen nemcsak katonákat tömörített, hanem civileket is az antibolsevizmus és az 1939-es jogfolytonosság szellemében. Élesen szembenállt tehát nemcsak a kommunizmussal, de mindazokkal is, akik 1945-ben a koalíciós kormányzásban részt vettek és a demokratikus kísérlet éveiben szerepet játszottak, a kommunistákkal együttműködtek. Mivel a mozgalom élén Farkas Ferenc személyében egy mind politikailag, mind katonailag ambiciózus személy állott és sok katona-, rendőr- és csendőrtiszt csatlakozott hozzá, katonai szervezetnek is számított.

---

[44] Az altöttingi „kormány" felbomlását siettette három tagjának, Liptay Lajosnak, Nyírő Józsefnek és Incze Antalnak a lemondása. Farkasnak nem maradt más választása, mint követni őket és az egész kormány lemondását bejelenteni.

[45] Farkas id. m. 60. l.

A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége csak a volt katonákra terjesztette ki érdeklődését, azok összefogására alakult és kizárólag katonai szervezetnek tekintette magát.

A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének megszervezése különböző helyeken és egymástól függetlenül indult meg. Elsősorban ott, ahol magyar katonai egységek telepedtek le és magyar menekültek nagyobb számban éltek. Ezzel magyarázható, miért születtek az összefogásra irányuló első kezdeményezések Innsbruckban, Ausztria francia övezetében, Karinthiában, Ausztria angol övezetében, és Németországban az amerikai övezetben, különösen Bajorországban.

Innsbruckban és környékén szép számmal éltek volt magyar tisztek, altisztek és honvédek, élvezve a francia megszálló hatóságoknak az amerikaiakkal és angolokkal összehasonlítva megértőbb és engedékenyebb magatartását. A háborúban Magyarország nem volt hadiállapotban Franciaországgal. Az ausztriai francia megszálló csapatok parancsnoka, Bethouart tábornok ennek alapján jóindulattal kezelte a magyar katonákat. Belőlük rekrutálódott az a század, amely vitéz Levalt-Jezierski László vitézvk. őrnagy vezetésével a francia biztonsági szervek utasítására alakult 1946 október elején. Fegyverzete 180 puska, 11 golyószóró és 3 géppuska volt. A század főleg a megszálló hatóságok körleteit és vagyontárgyait őrizte.

Ez őrszázad szervezése közben támadt a gondolat, fel kellene térképezni és össze kellene gyűjteni a magyar katonákat, elsősorban a bajtársi együvé tartozás szellemének ápolása, másodsorban bármikor adódható változásokra való felkészülés céljából. Mint már szó volt róla, a Szovjetunió és a nyugati hatalmak közötti esetleges konfliktus a lehetőségek közé tartozott és főleg a katonák körében volt sok híve annak, hogy a menekült magyarok elemi érdeke a nyugatiakkal való szolidaritás, ha kell áldozatvállalás. A katonák közös szervezetbe való tömörítése napirendre került.

Innsbruckban L. Jezierski László vitézvolt a szervezkedés elindítója és ennek érdekében több magasabb rangú katonatiszttel tárgyalt. E megbeszéléseken korántsem volt egyetértés a tekintetben, hogy mennyire időszerű egy bajtársi szervezet létrehozása. Vitéz Vasváry József altábornagy, az V. hadtest volt parancsnoka például korainak tartotta, abból indulva ki, hogy a francia övezetben még érvényben volt a gyülekezési tilalom, tehát bárminő szervezkedés nehézségekbe ütközik. A bajtársi szervezet létrehozásának fő célja az volt, hogy segítse a családokat, adjon tájékoztatást a maradás vagy a hazamenés kérdésében, támogassa a volt katonákat minden ügyes-bajos dolgukban.

Egy napon megjelent a tiroli fővárosban kisbarnaki Farkas Ferenc és egyfelől a franciák által felállított magyar alakulat, másfelől a szóban forgó bajtársi szervezkedés iránt érdeklődött. Elmondotta, hogy őt is foglalkoztatja a honvédség volt tagjainak összegyűjtése, de azon túlmenően a külföldre került egész magyarság politikai összefogása, amelyről már hosszabb ideje tárgyal különböző közéleti személyiségekkel. Mint a honvédség rangban egyik legidősebb tábornoka – mondotta – már parancsot adott a honvédség, a rendőrség és a csendőrség tagjainak számbavételére. Ajánlotta, hogy az innsbruckiak kutassák fel Zákó András vezérőrnagyot (a háborúban a vezérkar II. osztályának főnöke volt), aki valahol Burgenlandban (a szovjet megszállási övezetben) tartózkodik és aki szerinte alkalmas volna a szervezés irányítására.

Az angol övezetben élő Korponay Miklós vk. századosnak sikerült néhány tiszttársával Zákó tartózkodási helyét megtalálnia és őt, nem kis akadályok közepette, az angol megszállási övezetbe átcsempésznie. A menekültek akkor lakóhelyüket engedély nélkül nem hagyhatták el. Zákót az angolból a francia övezetbe Jezierskivitéz őrnagy segítette át. A franciákat nem zavarta Zákó feltűnése Innsbruckban, igen megértően és elnézően viselkedtek. Zákó álnéven érkezett a tiroli fővárosba, ahol mint éjjeli őr állást kapott az absami menekülttáborban. Absamban – Innsbruck mellett – éjjel a tábort őrizte, nappal a bajtársi szervezkedést vezette. Ennek központja is ott rendezkedett be, mégpedig a Bogner-szállodában.

A másik bajtársi szervezkedés színhelye Karinthia volt, Ausztria angol megszállási övezetében. Itt lakott vitéz Adonyi-Naredy Ferenc vk. őrnagy, az 1. magyar hadsereg utolsó főszállásmestere, aki amolyan „összekötő tiszt”-ként működött az angol katonai megszállási hatóságoknál. Ő is foglalkozott a volt magyar honvédek szervezésével és 1948 nyarán megindította a *Honvéd Bajtársak Közössége* nevű szervezetet, azzal a céllal, hogy feltérképezze, nyilvántartsa, tájékoztassa és erkölcsileg, anyagilag támogassa a honvédség volt tagjait. A végleges megalakulás – 5 bajtársi csoporttal – 1949-ben történt.

Adonyi Ferenc még 1948-ban felvette a kapcsolatot a Magyar Szabadság Mozgalom vezetőjével, Farkas Ferenccel, aki tőle is azt kérte, lépjen érintkezésbe Zákó tábornokkal, akit ő a „katonai ügyek intézésére” már felkért. Zákó akkor már Innsbruckban volt. A kapcsolat létrejött és Zákó 1948. október 23-án Klagenfurtban jóváhagyta a megalakult szervezetet, kérve, hogy nevét változtassa meg *Magyar Harcosok Bajtársi Közösségére.* A karinthiai szervezet néhány nappal később, november 1-én már kiadta az 1. számú Bajtársi Tájékoztatót.

Az innsbrucki és a klagenfurti kezdeményezésekkel azonos céllal indult meg 1947-től kezdődően a németországi magyar katonák nyilvántartása és összegyűjtése is, szoros kapcsolatban az innsbrucki

szervezkedéssel. Az első MHBK-csoportokat a különböző magyar központokban Koszorús Ferenc vk. ezredes, Almay Béla vk. ezredes, vitéz Radnóczy Antal vk. százados, vitéz Sónyi Kurt vk. ezredes, Hódossy Pál rendőr vezérőrnagy hozta létre.

Csakhamar megalakultak az MHBK égisze alatt az egyes országok főcsoportjai. Franciaországban vitéz Bak András vk. százados, Belgiumban Kozma Ferenc vk. őrnagy volt a kezdeményező, s a kivándorlásokkal egy időben Angliában, az Egyesült Államokban, Kanadában és a világ más részeiben is megszerveződtek az MHBK-csoportok.

Az absami központban az első időben Zákó András mellett Nádas Lajos vk. ezredes és Korponay Miklós vk. százados dolgozott, e törzs később kibővült és a munkatársi gárda megerősödött.[46]

Mivel Zákó egyike volt a honvédség rangban legfiatalabb tábornokainak, valami módon „legalizálni” kellett a szervezetben elfoglalt vezető tisztét, „parancsnoki” minőségét. Az erre irányuló kezdeményezés – mint általában a szervező munka – a vezérkari tisztektől indult ki. Ők – a kivándorlások megindulása előtt – zömmel Ausztria és Németország területén éltek. E vezérkari tisztek túlnyomó többsége 1948-ban közös nyilatkozattal alárendelte magát Zákónak. Kereken százan írták alá az erről szóló nyilatkozatot.

A „legalizálás” második aktusa a Weilheimben élő kormányzó tájékoztatása és hozzájárulásának megszerzése volt. Zákó vezérőrnagy két vezérkari tiszt kíséretében kereste fel Horthy Miklóst, aki közölte, hogy neki a kiadatás elkerülése végett a nyugati hatalmaknak nyilatkozatot kellett tennie, amely szerint tartózkodik minden nyilvános szerepléstől és politikai tevékenységtől. Egyébként azonban semmi kifogása a katonák szervezkedése ellen. Ezt Zákóék hallgatólagos beleegyezésnek vették.[47]

A tagok közötti érintkezést az MHBK tájékoztató körlevelekkel tartotta fenn, egészen addig, amíg megindult a *Hadak útján* című havi értesítő. Az 1949 újév napján kiadott felhívásban a Közösség vezetői leszögezték, hogy „ha szükség lenne ránk, úgy kizárólag csak a magyar nemzet egyetemes érdekében, hivatott és elismert politikai vezetés rendelkezhet velünk. Addig függetlenségünket minden irányban és mindenkivel szemben megőrizzük... Minden jog egyedüli forrásának jelenleg csak a Hazánk felszabadítása érdekében végzett munkát ismerhetjük el. Ezért saját magunk is addig, ameddig a felelős politikai vezetés meg nem alakulhat, vezetőinknek azokat tartjuk, akikben volt annyi hit és erő, hogy a harcos gondolat zászlaját a legnehezebb körülmények között is tudták és merték töretlenül magasban tartani”.

A korabeli hasonló felhívásoktól eltérően ebben a szövegben az volt az új, hogy az MHBK nem ismert el korábbi méltóságokból és tisztekből eredő jogokat, nem állt valamilyen régebbi közjogi folytonosság alapján, hanem az emigrációban végzett munkából eredeztetett a jövőre szóló minden jogot és illetékességet.

Ami a program elvi alapvetését illeti, az említett felhívásból az derül ki, hogy a szervezet indokoltnak és helyesnek tartotta – Horthy fegyverszüneti proklamációja ellenére is – a harc folytatását 1944. október 15-e után, mert „jövőnk és létünk védelmében harcba kellett szállnunk akkor is, ha elbukunk”, és addig folytatta a harcot, „amíg fegyvertelen sorsát arra a Nyugatra bízhatta, melyet nemzeti függetlensége ellenségének sohasem tekintett”.

Horthy Miklós e felhívás megjelenése után (és a szövetségesek közötti egyre feszültebb viszonyra való tekintettel is) levélben közölte, hogy az 1944 októberi zavaros helyzetben véleménye szerint a tisztikar semmiképpen sem követett el parancsmegtagadást, hiszen kormányzói szózatában nem volt szó fegyverletételről, csak arról, hogy „fegyverszüneti tárgyalásokat kezdtem”.

Az MHBK abban az időben kezdte meg tevékenységét, amikor megindult a kivándorlás és ezért magától értetődőnek tetszett, hogy a kivándorlásban tagjainak segítséget nyújtson. Főleg tanácsok formájában, amire az adott körülmények között mindenkinek szüksége volt. Mivel sokan igyekeztek az Egyesült Államokba és Kanadába, az amerikai főcsoport fő feladatainak egyike volt a bevándorlókat a legfontosabb tudnivalókkal ellátni. Ezek legtöbbször angol nyelvtudás és helyi ismeretek nélkül álltak új életük küszöbén. Az amerikai MHBK által kiadott *Tájékoztató Körlevél*ben például 1949 novemberében a főcsoportvezető nemcsak arról világosította fel a bevándorló magyarokat, hogy mi a szervezet célja és feladata („a szellemi és érzelmi közössége ama magyaroknak, akik a bolsevizmus elleni harcot, akár fegyverrel a kézben is hajlandók vállalni”; „minden erejét Magyarország felszabadítására és függetlenségének visszaállítására gyűjti”; „a nyugati értelemben vett demokratikus elvek alapján végzi munkáját”; „az USA-ban az erre

---

[46] Az MHBK megalakulásáról vö. L. Jezierski László: vitéz Visszaemlékezésem az MHBK születésére c. kézirat (Sarasota, 1978 november), Adonyi-Naredy Ferenc: A „Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének” története (Kézirat) és a Hadak Útján 1952 januári száma. Adataimat kiegészítette vitéz Darnóy Pál (München).

[47] A Münchenben élő Radnóczy Antal közlése. Ugyancsak tőle való az információ Horthy Miklósnak az MHBK 1949 újévi felhívása után írt leveléről.

leghivatottabb hatóságnak bejelentette működését”; „napi politikával nem foglalkozik, gyűléseket nem tart, tagdíjakat nem szed, igazolványokat nem ad ki”; „minden szélsőséges irányzatot elvet, az alkotmányosság és az ezeréves történelmi tradíciók alapján áll és ezért jelvényébe felvette a Magyar Szent Koronát”), hanem arra vonatkozóan is eligazítást adott, hogyan viselkedjenek a bevándorolt tagok az Egyesült Államokba való megérkezésük után. Íme, néhány tanács:

„A Bajtársak javarészt volt D.P.-k és nem rendelkeznek még polgárlevéllel, ezért kérem őket, hogy fokozottan vigyázzanak magatartásukra, hogy az USA-ban is megbecsülést szerezzenek a magyarság számára. Az USA alkotmányát, törvényeit és társadalmi szokásait a legmesszebbmenőkig tartsák tiszteletben!

Ne felejtse egyik Bajtárs sem, hogy az USA népe igen nagy rokonszenvet tanúsított a magyar D.P.-k iránt és ezért hálásoknak kell lennünk egyrészt az assurance-ot aláíró személyeknek, másrészt azoknak a szervezeteknek, akik a kijutást ingyenesen tették lehetővé.

Az USA-ban bejelentési kötelezettség nincs. A munkavállaló csakis az ún. Social Security Number-rel léphet munkába. Ezért a megérkezett Bajtárs legelső dolga legyen e kártyát a Social Security Administration Board Field Office-ban kikérni. (Díjmentes.)

Ugyancsak tanácsos, mindjárt a megérkezés után az ún. first paper-t (első papírt) kikérni. Az erre vonatkozó kérvényűrlapot az U.S. Department of Justice, Immigration and Naturalization Service nevű hatóság díjmentesen adja. A kiállított nyomtatványt 3 darab aláírt fényképpel kell visszaküldeni. Kb. hat hét leforgása alatt 3 dollár befizetése mellett a kérvényezőt eskütételre behívják, aminek megtörténtekor (mindjárt helyben) kiadják a first paper-t. E papír kiállítása napjától számított 5 év elteltével, de nem előbb a polgárlevelet lehet kérni.

A first paper majdnem azokat a jogokat biztosítja, mint a polgárlevél. Természetesen a választási jogok gyakorlását nem.

Az USA-ban a közoktatás ingyenes, tehát bűn elmulasztani az iskolába járást. Különösen kérek minden Bajtársat, hogy az angol nyelv elsajátítása céljából, legalább az esti iskolába rendszeresen járjon.

Az USA erős munkatempója miatt a társadalmi élet itt más, mint odahaza volt. Az USA-ban a magyarok nagyobbik része a templomokban csoportosul. A jó Istennek legyen hála, amiért az itteni magyar egyházak – majdnem kivétel nélkül – antibolsevista alapon állnak. Ezért kérem a Bajtársakat, hogy istenfélő életüket továbbra is őrizzék meg és megérkezésük után vallásuk szerinti egyházakba lépjenek be, ahol építő és segítő munkájukat mindjárt meg is kezdhetik.

A megérkezett Bajtársak a magyar élet további fejlesztésére nagyon alkalmasak lehetnek. Azonban, hogy a régi amerikások önérzetét meg ne sértsék: míg az USA-t nem ismerték meg, a közügyek terén semmi esetre se vállaljanak vezető szerepet. Különösen óvakodjanak tanácsadásoktól és bírálatok gyakorlásától.

Békében a legszebb munkát szociális téren tudjuk elérni. Ma a legfontosabb segítség a csomagküldés és az assurance-ok szerzése. Minden Bajtárs tartsa erkölcsi kötelességének, hogy az Óceán másik oldalán maradt Hozzátartozóit és Bajtársait olyan mértékben segítse, mint amilyen mértékben az itteni magyarok megsegítettek bennünket.”

Arról is tájékoztatást kaptak az új bevándorló volt katonák, hogyan alakíthatják meg helyi bajtársi csoportjaikat („a legalkalmasabbnak mutatkozik az asztaltársaság”), megtudták, hogy a csoport vezetése nincs rendfokozathoz kötve, a képesség a legfontosabb ismérv. A kiadásokat a vezetők saját keresetükből fedezik. Megemlékezések tartandók március 15-én, Hősök napján, Anyák napján, Szent István napján, október 6-án. „Karácsonykor pedig – olvassuk tovább – tartsuk valamennyien kötelességünknek a szeretet lángjait táplálni mindazok karácsonyfáján, kiknek apja, vagy férje harcosként áldozta életét a Hazáért, vagy még mindig hadifogságban sínylődik.”

Az MHBK-nak katonai szervezet lévén arra is volt gondja, hogy a kommunista ügynökök leleplezését el nem hanyagolható feladatai közé sorolja. Az amerikai főcsoportvezető a következőket ajánlotta a bevándorlók figyelmébe:

„A bolsevizmus Amerika biztonságát épp úgy veszélyezteti, mint a magyarságét. A bolsevizmus ellen Amerikában is védekeznünk kell. A fennálló törvények értelmében az alkotmány megdöntésére irányuló törekvések bejelentése, itt is polgári kötelesség. A Kominform, a közelmúltban a szovjet hadseregek parancsnokainak, a partizán mozgalmak irányítóinak, továbbá a kommunista pártok legfőbb vezetőinek parancsba adta, hogy háború esetén a menekülteket, elfogásuk helyén és idejében ki kell végezni. A magyar államvédelmi hatóságok, illetve a katonapolitikai rendőrség felderítéseinek alapján, eddig több mint 800

ügynököt küldtek Nyugatra (az USA-ba is megérkeztek), hogy a magyar emigráció nemzeti munkálatait szétbomlasszák.

A közöltek után arra kérem a Bajtársakat, hogy a kommunista mozgalmak megfigyelésére súlyt helyezzenek és a konkrét esetben észlelt veszélyt az arra legilletékesebb hatósággal közöljék. E ténykedés a bolsevizmus elleni harc legelső lépése. A kommunista szervezkedés legalább oly veszélyes, mint a szovjet hadsereg háborús előkészülete."

A honvédség volt tagjainak szervezésével egy időben a rendőrök és a csendőrök összefogására is történtek kezdeményezések. Mind a Magyar Szabadság Mozgalom, mind az MHBK nemcsak a katonákat, de a két másik fegyveres testület tagjait is a maga kebelében akarta látni, és nem is eredménytelenül. A csendőrök azonban külön és önálló szervezetet is létesítettek.

A csendőrök tömörítése Grácban kezdődött, mégpedig nem egy magas rangú tiszt, hanem egy altiszt – Jegenyés Pál főtörzsőrmester – kezdeményezésére és elsősorban nem az 1945-ben kijött csendőrökre gondolva, hanem azokra a friss menekültekre, akik 1947 nyarától kezdődően mind nagyobb számban hagyták el Magyarországot és érkeztek Ausztriába. Az újonnan érkezettek között több csendőr volt és a velük való törődés ébresztette fel Jegenyésben és társaiban a csendőrség bajtársi összefogásának a gondolatát.[48] 1947 júniusában egy gráci vendéglőben elhatározták egy segélyező társaság megalakítását, amelynek feladata lett az újonnan jöttek támogatása. E csoporthoz, amely altisztekből és tisztekből állt, egy újságíró is tartozott, Béldi Béla, aki 1944 elején szakított nyilas múltjával és hónapokon át rejtegette Szakasits Árpádot, aminek következtében 1945 után semmi bántódása nem volt. Gyülekezési és szervezkedési tilalom miatt a helyi rendőrkapitányság azt ajánlotta, alakítsanak kocsmai asztaltársaságot. Így jött létre 1947 júniusában a *Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Asztaltársaság.* Hat csendőr egyhangúan Jegenyés Pált választotta meg ügyvezetőnek. Heten voltak, mindegyik letett 10 schillinget (két ebéd árát) és 70 schillinggel elkezdte működését az asztaltársaság. Főleg menekülteket segített tanáccsal, lakással, ruházattal, állással. Hamarosan ötvenen lettek. A kapcsolatot a távolabb élőkkel bajtársi körlevelekkel tartották fenn, majd Béldi Béla közreműködésével négyoldalas tájékoztató újságot is kiadtak. A véletlen folytán hozzájuk verődött egy tiszt, Karsay Jenő csendőralezredes, akit nyomban megválasztottak vezetőjüknek. A tájékoztató újságból 1948 végén a *Bajtársi Levél* című rendszeres közlöny lett.

Az asztaltársaság 1949 nyarán már eléggé népes szervezet volt és működését addigra már kiterjesztette az egész világra. Nevét *Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség*-re változtatta.

Az MHBK-hoz hasonlóan az MKCSBK is hangoztatta, hogy nem politizál, „a történelmi magyar alkotmány alapján állunk – mondották –, s csakis hazánk alkotmányosan hozott és szentesített törvényeit tartottuk magunkra nézve kötelezőnek". A királyságot létező valaminek fogták fel, történelmi alkotmányon az 1945 előtti közjogi helyzetet értették és csak az ezt megelőző törvényekhez – mint szentesítettekhez – tartották magukat. Az nem volt mindig világos, hogy a Szálasi-uralom törvényeit is ezek közé sorolták-e, nyilvánosan és hivatalosan bizonyára nem, de állásfoglalásaik nem bizonyultak mindig félreérthetetlennek. Közvetlen feladatuk egymás számontartása és támogatása volt.

1950-ben Folkusházy Lajos altábornagy közölte, hogy át akarja venni az MKCSBK irányítását. Ez nemsokára meg is történt, mivel az eddigi vezetők közül Karsay Jenő Bregenzbe költözött, Jegenyés Pál pedig kivándorolt Amerikába. A vezetés 1951 májusában átkerült Folkusházy és Dobolyi Lajos ezredes kezébe.

A németországi csendőr-szervezkedés Passauból indult el 1949-ben Mátéffy István ezredes irányításával. A kivándorlások következtében nemsokára Angliában, az Egyesült Államokban, Kanadában és másutt is alakultak csoportok. (A Karsay Jenő alapította „Bajtársi Levél" is vándorolt. Grácból Salzburgba, Bregenzbe, Hollandiába, majd Kanadába. Egy ideig hasonló nevű versenytársa akadt Salzburgban, később Clevelandben.)

A volt magyar csendőrök, bárhová kerültek is, minden évben megünnepelték a február 14-i csendőrnapot, arra emlékezve és emlékeztetve, hogy 1881. február 14-én indult el az első csendőrjárőr Székesfehérvárott.

A csendőrök jóval nehezebb körülmények között szervezkedtek, mint a többi fegyveres testület tagjai vagy más hivatási csoportok. Sokhelyütt érthető bizalmatlanság fogadta együttes jelentkezésüket, hiszen nemcsak külföldi körökben idegenkedtek tőlük, hanem a magyarok táborában is megoszlottak a vélemények múltbéli szerepük megítélése kérdésében. Ők maguk mindent elkövettek, hogy kétségtelen szakmai felkészültségük és a bűnüldözésben elért eredmények méltánylásban részesüljenek, de nem tudták a testületről lemosni annak bélyegét, hogy a kormányok politikai célokra is felhasználták és az ellenzéki

---

[48] A csendőrség megalakulásáról vö. Jegenyés Pál: Csendőrök az emigrációban, Bajtársi Levél, Calgary 1980 október.

magyarok hatósági üldözésében igénybe vették őket. Arról nem is szólva, hogy a zsidók elleni intézkedésekben is szerepet kaptak. Egyénenként természetesen volt közöttük sok feddhetetlen személy, akivel szemben a kollektív ítélet mindenképpen méltánytalannak bizonyult, de a testület maga súlyosan kompromittálódott és ennek negatív következményeit eléggé érezhették azok, akik a bajtársi kötelékek és hagyományok ébrentartásán fáradoztak.

A volt fegyveres testületek tagjairól szólva, nem maradhat említés nélkül, hogy nyugatra került tagjaik közül többen, főleg a fiatalabbak és sokan a leventék közül a táborélet nyomora és a nélkülözés, valamint az emigráció előrelátható bizonytalansága elől az idegenlégióba menekültek. A francia idegenlégió a háborút követő években bő utánpótlást kapott a kelet-közép-európai országokból származó fiatalokból és a toborzó munka minden nehézség nélkül folyt. Pontos adataink nincsenek a magyarok számáról és arányáról. Egy 1951-es beszámoló szerint[49] Indokínában mintegy tízezer magyar idegenlégiós harcolt. Ezek nagy része 1945-ben került el Magyarországról. A régiek között volt huszonöt éves légiós szolgálattal rendelkező magyar zászlós és őrmester is. Állítólag a 45-ös honvédség tisztjei közül is akadt, aki idegenlégiós lett.

Visszatérve a polgári politikai szervezetekhez, az altöttingi parlament kísérletének kudarca után Farkas Ferenc és hívei minden erejüket a Magyar Szabadság Mozgalom növelésére és fejlesztésére fordították. Az altöttingi politikusok java része Farkas táborához tartozott, nem meglepő tehát, hogy ezek a Szabadság Mozgalomban voltaképpen az Altöttingben kifejezésre jutott közjogi és politikai elveket vallották és azokat igyekeztek népszerűsíteni.

Farkas Ferenc félkatonai, félpolgári szervezetét előszeretettel használta fel más területeken – és különösen nemzetközi környezetben – végzett tevékenysége hátterének. A veterán szervezetekben, az európai egységmozgalomban, a svájci Caux-ban működő Erkölcsi Felfegyverzés nevű társulásban, a különböző antikommunista tömörülésekben, elsősorban az ABN – Antibolshevic Block of Nations – nevű nemzetközi szövetségben ő képviselte a Szabadság Mozgalmat, olykor az egész menekült magyarságot.

Az ABN még a háború alatt jött létre. Szovjetellenes ukrán felkelő szabadcsapatok és szomszéd országok katonai alakulatainak együttműködéséből született. Az *Antibolsevista Nemzetek Blokkja* formálisan 1943. november 23-án alakult meg nyolc nemzet részvételével. Célja az volt, hogy az összefogásban résztvevő katonák együttes erővel küzdjenek a szovjet kommunizmus ellen, a népek szabadságáért, függetlenségéért és önrendelkezési jogáért. Az ukránok például az önálló Ukrajnáért, a baltiak, szlovákok, horvátok stb. az állami önállóságért. Mindet összekötötte a Kreml vezetőivel és a szovjet kommunizmussal való kibékíthetetlen ellentét. Az 1943-ban létrejött tömörüléshez az emigrációban számos csatlakozás történt, úgyhogy 1952 nyarán már 22 különféle nemzeti szervezet képviseltette magát, magyar részről a Szabadság Mozgalom. Az ABN egy vezető tagjának nyilatkozata szerint: „Az ABN nemzetei nem azért egyesültek, hogy egymás közötti nézeteltéréseikről, igényeikről vitatkozzanak, vagy bármilyen megállapodást kössenek – erre felhatalmazásuk nincs és nem is lehet –, hanem azért fogtak össze, hogy Istenbe vetett mélységes hittel, elszántan és megalkuvást nem ismerve küzdjenek egy barbár és zsarnok imperializmus ellen."[50]

A gyakorlatban ez a szándék nem érvényesült mindig, hiszen a nemzeti érdekek és igények ütközését nem lehetett teljesen kikapcsolni és ezeket az együttműködés oltárán feláldozni. Az ABN elvetette a Párizs-környéki békék területi rendezését, a nyugati hatalmakat arra ösztönözte, hogy ne elégedjenek meg katonai fölényükkel és annak érvényesítésével, hanem azonosuljanak „a szabadság eszméjével". „Ha az elnyomott népek, a felkelő erők, sőt a vörös hadsereg katonája már most biztosítva látja felszabadított hazája töretlen szabadságát és függetlenségét, akkor adott esetben tudni fogja a kötelességét. A bolsevizmus elleni küzdelem legfontosabb tényezője a szabadság eszméje. A szabadság eszméjének praktikus gyakorlata nélkül a nyugat győzelme illuzórikussá válik."[51] Az ABN élén központi bizottság állott. Több fővárosban képviselettel rendelkezett és hivatalos lapja több nyelven jelent meg. Magyar kiadását *ABN-Híradó*nak hívták, Münchenben jelent meg 1952 augusztusától.

Az ABN legfontosabb bizottságának a katonait tekintette. Ennek élén kisbarnaki Farkas Ferenc állott. 1949 novemberében alakult a közös katonai kérdések egyeztetésére és az ABN katonai képviseletére. Farkast titkos szavazással 1950 márciusában választották meg vezetőnek. Ez a bizottság leszögezte, mint maga a szervezet is, hogy napi politikával nem foglalkozik. Ezt betartani a dolgok természeténél fogva nem tudta, hiszen az ABN elsőrendűen politikai szervezet volt és egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy az őt érdeklő vagy érintő nemzetközi politikai kérdésekben ne foglaljon állást. Farkas Ferenc mint a katonai bizottság elnöke az ötvenes évek elején számos nemzetközi értekezleten vett részt, amelyeken katonai

---

[49] Hungária, 1951. dec. 7.

[50] N. Proczyk New York-i beszéde, ABN-Híradó, 1952 augusztus.

[51] Uo.

kérdéseket tárgyaltak, és szívesen látott előadó volt magyar és nem magyar egyesületekben, amelyek az ABN-nel rokon nézeteket és törekvéseket képviseltek.

A Magyar Szabadság Mozgalom kifelé különböző memorandumokban fejtette ki véleményét az időszerű kérdésekről, befelé pedig a *Magyar Szabadság* című közlönye hasábjain népszerűsítette azokat a nézeteket, amelyek tevékenységét irányították. A szervezet memorandummal fordult például 1947-ben a nyugati hatalmakhoz, a békeszerződéssel kapcsolatos felfogását ismertetve, 1948-ban az IRO nevezetű nemzetközi menekültügyi szervezetet arra kérte, ne alkalmazzon megkülönböztetést a katonák, csendőrök, „vitéz”-ek és leventék regisztrálásában, ugyanannak az évnek végén az ENSZ-nél és a Vatikánnál tiltakozott Mindszenty bíboros letartóztatása ellen, 1949-ben panaszt emelt az ENSZ-nél a régi magyar címer eltörlése ellen.

A Szabadság Mozgalom egyszerre kívánván katonai és nem katonai szervezet lenni, nemigen tudta meggyőzővé és elfogadhatóvá tenni, hogy mik a céljai és azokat milyen módon kívánja elérni. A katonai és a polgári jelleg állandó összeütközésben állt egymással. A katonák politikai tevékenységre is kényszerültek, a polgári személyeknek pedig el kellett viselniök bizonyos katonai előírások és meggondolások érvényesülését. Például sok ellentmondáshoz vezetett az a körülmény, hogy polgári személyek számára is a katonai „szolgálati szabályzat” volt a magatartást szabályozó előírás. A katonai szervezet és a polgári tömörülés közötti ingadozást érzékletesen tükrözte az a tájékoztató cikk, amelyben a katonai kérdések címszó alatt a többi között ez állott:

„A katonai emigrációba és a belőle képzett katonai erőbe minden megbízható magyar beletartozik. (A politikus is, bármiképpen is képzeli az ország újjáépítését.) Minthogy a katonai szervezetben minden pártállású becsületes magyar részt vehet, a politizálást a tisztán katonai szervezetből elvileg ki kell hagyni, ami nem érinti az illető választójogának érvényességét és ebből kifolyólag kellő helyen politikai ténykedésnek lehetőségeit.

Katonai szervezkedés csakis a törvényerejű szolgálati szabályzat és a hierarchia alapján jöhet létre. Ez a szabályzat pontosan előírja, hogy ki és hogyan vezethet. Félreérthetetlenül tisztázza a katonák közötti szolgálati viszonyt, a vezetés módját stb., stb. A Szolgálati Szabályzat szelleme nem vak, hanem öntudatos, amit ésszerű logikai változtatásokkal az emigrációban is követni kell és lehet.

Az emigráció helyzetéből önként adódik, hogy itt egy ilyen irányú összefogásban való részvétel senkire sem kötelező, de azoknak, akik az emigrációban egy ilyen szellemű összefogás és az abból eredő kötelességek és harc részesei kívánnak lenni, joguk van előre tudni, hogy kik, mi címen és hová akarják vezetni őket?

Katonai szervezet semmiféle politikai vagy alkotmányjogi kérdésekkel nem foglalkozhatik és a sok jogfolytonosság közül számára csak egy örök jogfolytonosság lehet és ez a Nemzeté. A katonára tehát csak a Nemzet szava lehet a döntő, de addig is az ország és a magyar nép ellenségnek tekint minden idegent, aki a nemzetet leigázta, vagy leigázására tör, de ellenség az a honfitárs is, aki politikai vagy közjogi ambícióit akár idegen vagy magyarokból verbuvált erővel akarja a Nemzetre kényszeríteni és így az igazi felszabadulást és a Nemzet szabad politikai fejlődését megakadályozni.”[52]

Kisbarnaki Farkas Ferenc vitathatatlan tekintélyként állt a Magyar Szabadság Mozgalom élén. Mindvégig ő volt a szervezet elnöke és kifelé első számú képviselője. Az 1952 decemberi tisztújításon társelnöknek Nyírő József írót, Liptay Lajos volt felsőházi tagot és Justy Emil vezérezredest választották meg. (A Spanyolországban élő Nyírő József 1953 október 16-án Madridban meghalt.) A társelnökök kiválasztása a Mozgalom tevékenységének három vetületét – a politikait, művelődésit és katonait – kívánta tükrözni. A MSZM-nek a szervezet hivatalos adatai szerint 1953 nyarán 32 országban több mint száz csoportja működött és több mint 21 000 tagja volt.[53]

A Szabadság Mozgalom kiadványaiban, más szervezetekhez hasonlóan, gyakran sürgette a magyar menekültek egységének megteremtését és valamilyen közös csúcsszerv létrehozását. Ez nem sikerült, főleg a szervezeteket elválasztó ellentétek és a vezetők közötti versengés miatt. Németországban például ilyen

---

[52] Magyar Szabadság, 1953 december, 4. l.

[53] Az ugyanakkor megválasztott elnöki tanácsban Andreánszky István a belgiumi, Horváth Ferenc a marokkói, Kálmán Imre az ausztriai, Szappanos József az angliai, Szepesváraljay-Haendel Vilmos, Thorma Tibor és uzoni Zayzon Sándor a németországi tagokat képviselte. Andreánszky mint független szociáldemokrata – szakítva a pártjával – csatlakozott Farkas Ferenchez. A rendőrség nyilvántartásba vételére Thorma Tibor volt rendőrtanácsos kapott megbízást és ő volt – Csopaki József néven – a Magyar Szabadság szerkesztője. Zayzon Sándor mint a Cserkész Szövetség vezetője lett az elnöki tanács tagja.

versengés tört ki három volt magas rangú és politikai babérokra is törekvő katonatiszt között. Hennyey Gusztáv, Farkas Ferenc és Zákó András vitája évekig foglalkoztatta a politikai érdeklődésű menekülteket. Az első mögött a müncheni Magyar Iroda és később a Magyar Nemzeti Bizottmány, a második mögött a Magyar Szabadság Mozgalom és a harmadik mögött a mind jelentősebbé váló MHBK állt. A szemléleti különbözőségek és az eltérő törekvések eléggé nehezítették, hogy valamelyes egység jöjjön létre.[54]

Az Ausztriában alapított BENE – *Bolsevizmus-Ellenes Nemzeti Erők* –, amelynek elnöke Marton Béla volt, távolról sem érte el az imént említett katonai-polgári szervezetek erejét és hatását. Ez az együttes is sok időt és energiát fecsérelt el az egység létrehozására. Siker nélkül. Sem az altöttingiekkel, sem a salzburgiakkal – Szemákékkal – nem tudott egyezségre jutni. 1948 augusztusában is eredmény nélkül zárult az az értekezlet, amelyet a nézeteltérések elsimítására összehívtak. A BENE időközben kiegészült több erdélyi képviselővel, de ezek hamar hátat is fordítottak neki.

A mérsékeltebb harminckilencesek 1949 elején megalakították a *Történelmi Magyar Alkotmány Alapján Álló Törvényhozók Csoport*ját, ugyancsak Innsbruckban. Ily hosszú névvel azonban nehezen lehetett maguk iránt a figyelmet kellő módon felhívni és ezt a szervezők nyilván érezték is, úgyhogy később átkeresztelték magukat *Unió*-ra. E csoportban az irányító szerepet a BENE-ből átlépett gróf Teleki Béla, az Erdélyi Párt volt elnöke és Máriaffi Lajos volt földbirtokos játszotta. 1949 májusában kijelentették, hogy: „a közjogi felfogást illetően a csoport az 1939-es választás alapján megalakult országgyűlés közjogi alapján áll és az országgyűlés valamennyi tagja részére igényli az alkotmányban lefektetett jogokat".[55]

A BENE nem akart elszigetelődni, ezért nem zárkózott el az eszmecsere elől és megpróbált még az 1947 nyara után Amerikába került, a harminckilences koncepcióval szembenálló demokrata politikusokkal is kapcsolatba kerülni. Marton Béla egy 1947 decemberi – Szemák Jenőhöz intézett – levelében azt írta, hogy: „A tengerentúlra kerültek bizonyosan elzárkóznak majd a velünk való együttműködéstől; nekünk ezt nem szabad megtennünk, mert a mi készségünk fogja – a magyar sorsközösséget megtagadókkal szemben – úgy az otthoniak, mint a külföld előtt erkölcsi fölényünket bebizonyítani. Minden kérdésben össze kell egyeztetni a jogfolytonossági és az alkotmányos felfogást a gyakorlati élet követelményeivel. Alkotmányosságáért mindent feláldozhat a magyarság, de önmagát soha. Nem lehet szembeállítani egymással az ellenforradalmi és jogfolytonossági gondolatot sem, mert mindkettőből annyit kell a nemzet érdekében felhasználnunk, amennyit az elérendő cél megkövetel."[56]

A Marton és társai által szorgalmazott széles körű együttműködés és a sokat emlegetett „felső grémium" nem született meg. Minél hangosabban követelték az egységet, annál több részre szakadt a politizáló menekültek viszonylag kis tábora.

Az erdélyi Teleki Béla 1949 tavaszán három hívével együtt lépett ki a BENE szervezetéből, amelyet később elhagyott a Hungarista Párt képviselője is. Bonczos Miklós, a Lakatos-kormány belügyminisztere néhány társával *Magyar Szolgálat* nevű, szociális programmal fellépő csoportot alapított, de érdemleges eredményeket ez sem tudott elérni. A BENE gyengülését az MHBK megalakulása is siettette, mert több tagja a tevékenyebb és harciasabb katonai szervezet mellé állt. A 39-es táboron semmit sem segített a *Magyar Nemzeti Erők Egyesülése* (M.N.E.E.) nevű törvényhozói csoport megalakulása sem. Bármennyire erőlködtek, sem egységet nem tudtak teremteni, sem külső elismerésüket nem tudták lényegesen előbbre vinni.

A BENE megcsonkulva ugyan, de tovább működött. Határozatokat fogalmazott meg, memorandumokat szerkesztett, tagjaiban élesztette az „alkotmányos kérdések" iránti érdeklődést és a különböző jogi konstrukciókból születő igényeket. Nyugati kormányokhoz intézett beadványaiban – akárcsak a többi szervezet is – szót emelt fontosnak tekintett magyar érdekek mellett és tiltakozott a moszkvai, valamint a budapesti kormány különböző intézkedései ellen.

Az eredmények elmaradása miatt érzett keserűség és csalódás szól abból a nyilatkozatból, amelyet a BENE az 1951-es tisztújító értekezlete után adott ki. „A magyar politikai emigráció ez ideig megalakított különböző csoportjainak nem sikerült az olyannyira szükséges – és minden magyar által óhajtott – egységet

---

[54] 1952 második felében létrejött és egy ideig működött a magyar érdekképviseletek csúcsszerve, amelyben a többi között részt vett a Szabadság Mozgalom, az MHBK, a Karitász, a Cserkész Szövetség, a Diákszövetség, a Segítőszolgálat. E csúcsszervezet élére Hennyey egy közvetlen munkatársa, báró Pongrácz Imre és az MHBK németországi vezetője, Szilágyi Lajos ezredes került. Neve a következő volt: Magyar Menekültügyi Szervezetek Szövetsége. Ez tagja lett a németországi Zentralverband der Ausländischen Flüchtlinge nevű menekült organizációnak.

[55] BENE Központi Tájékoztató, 10. l.

[56] Uo. 8. l.

megteremteni. Sok jó magyar erő felőrlődött a meddő küzdelemben. Ez a küzdelem nemcsak azért maradt meddő, mert sajnos az egyes vezetők mereven elzárkóztak az egység megteremtése elől, hanem azért is, mert az egyes csoportok többé-kevésbé a régi pártkeretek szerint alakultak meg és így soraikban tovább élt az egymás elleni pártharc szelleme. Ha nem is rosszindulatból, de minden csoport a másikat önmaga számára „tehertételnek" tartja és így az eddigi megkísérlett utakon eredményt elérni nem lehet."[57]

Felvetődik a kérdés, miért volt a negyvenes és ötvenes évek politikai eszmecseréjének oly fontos eleme az egység. Nem vitás, hogy elsősorban azért, mert egyetlen szervezet sem volt olyan népes és erős, hogy önmaga jelentős tetteket vagy változásokat vihetett volna végbe. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a politikai ambíciókkal rendelkező vezetők önös érdekét sem, akik úgy érezték, hogy amilyen mértékben sikerül másokat együttműködésre bírni és ebben az együttműködésben az irányító szerepet kivívni, olyan mértékben nő a tekintélyük, befolyásuk, kifelé is észrevehető pozíciójuk. Mert tagadhatatlan, hogy mindenki a maga vezetésével akarta megteremteni az egységet, nyereséggel és nem veszteséggel zárva a vállalkozást. A 39-es csoport tagjainak érthető fájdalma volt, hogy sokukkal sem a nyugati hatalmak megbízottai, sem azok által kedvezőbb partnernek tekintett 47-esek nem akartak együttműködésre lépni. A 39-es parlament tagjai közül azoknak lehetett csak politikai jövőjük, akik nem kompromittálták magukat sem a németek, sem a magyar nyilasok melletti kiállással. Bár sok 39-es nem bánta volna a náci és nyilas környezettől való szabadulást, mégis úgy érezte, hogy az egész közjogi konstrukció összeomlanék, ha a 39-es törvényhozói táborban személyi megkülönböztetés érvényesülne. Ez a magyarázata annak, hogy legalábbis a kezdeti időszakban a 39-esek kifelé egységes tömb látszatát keltették.

Visszatérve a BENE működésére, sem az 1951-es átszervezés, sem a munkások és az ifjúság iránti nagyobb figyelem meghirdetése nem hozott javulást. Ennek ellenére a BENE-tagok olyan messzemenő célokat melengettek keblükben, mint „az új magyar szociális rend" alapjainak lefektetését. A lelki megújulás jegyében támogatták a katolikus és a protestáns egyház jóléti munkáját, s kijelentették, hogy az MHBK-t tekintik „az emigráció katonai szervezetének" s ezért vele a legszorosabban együttműködnek. A BENE jelvénye így festett a hivatalos leírása szerint: „Fehér mezőben az erőt jelképező acélszürke páncélozott kar magasra emeli a nemzeti életünk szimbólumát, az arany kettőskeresztet. A pajzsforma felső díszítése piros-fehér-zöld. A BENE jelmondata: Becsülettel a nemzetért!"[58]

A történelmi magyar alkotmány alapján álló törvényhozók csoportjából lett 1950 októberében – névváltoztatással – az *Unio*, amely nemcsak közjogi kérdéseket feszegetett, de mivel tagjai között szép számú erdélyi, felvidéki és délvidéki képviselő is volt, a kisebbségi kérdéseket is napirenden tartotta, támogatván az elszakított területek magyar képviseletének megszervezését. A vezetők hangsúlyozták, hogy nem pártként, hanem munkaközösségként működnek, amelyet közös elveket valló emberek hoztak létre.

Az Unio élén gróf Pálffy József, a Demokrata Néppárt hajdani vezetője, Teleki Béla és Máriaffi Lajos állt. Ismertebb tagjai voltak még bádoki Soós Károly volt vezérezredes, Krüger Aladár ügyvéd és képviselő, Megay Károly volt képviselő és Keresztes Tamás, aki 1947-ben a Pfeiffer Párt listáján került be a Parlamentbe.

Az Unio – és hasonló nevű hivatalos közlönye – erősen konzervatív színezetű volt és önmagát tudatosan a politikai konzervativizmus képviselőjének tekintette.[59] Hogy ezen mit értett, azt részletesen kifejtette egy elvi állásfoglalásában. Eszerint: „Ha a konzervatív politika alatt azt értik, hogy mindent meg kell őrizni, ami a múlté és át akar menteni olyan intézményeket, berendezéseket és gondolatokat, amelyek felett eljárt az idő, akkor: nem vagyunk konzervatívok és nem is voltunk egy pillanatig sem. De ha a konzervativizmus azt jelenti, hogy meg akarunk őrizni minden valódi értéket, hogy a múltat vállaljuk és nem szégyelljük, hogy tanulni akarunk a hibáiból és bűneiből is, hogy az ősi értékek és ezeréves alapok felhasználásával akarjuk felépíteni az új Magyarországot, akkor: konzervatívok vagyunk, ha valaki mindenáron ragaszkodik ehhez a megjelöléshez. Mi azt hisszük, hogy a mi utunk a haladás, a fejlődés útja, a gyors, alapos és szükséges változások útja, a korhoz és a nemzetközi viszonyokhoz való alkalmazkodás útja, de semmi esetre sem a forradalomé."[60]

---

[57] Uo. 15. l.

[58] Uo. 19. l.

[59] Az Unio című közlöny 1950 júniusában indult. Sokszorosított, majd nyomtatott formában jelent meg. Felelős kiadója Bornemisza János volt. A leggyakoribb cikkírói: Máriaffi Lajos, Pálffy József, Teleki Béla, Stomfay-Stitz János, Torjai Szabó István, Zathureczky Gyula, Homonnay Elemér, Emődy József, Mészáros Gyula, Várady Imre, Thewrewk-Pallaghy Attila, Jaszovszky József.

[60] Unio, 1952 június.

A szavak és szándékok őszinteségében aligha lehet kételkedni, legfeljebb azt lehetne észrevételezni, hogy az iménti elvi állásfoglalást az Unio nem tudta félreérthetetlenné tenni, hiszen tagjai egy részének a múltja annak ellentmondott, sőt a jelenben is napvilágot láttak olyan nyilatkozatok, amelyek a felvilágosult konzervativizmus helyett inkább a magyar maradiság irányába mutattak. Alig lehetett jelét látni annak, hogy az Unio vezetői méltányolták volna a társadalmi változások, a sürgető reformok igényét és legalább annyit elismertek volna, hogy Magyarországon – sok negatív kísérőjelenség ellenére is – a polgári átalakulás felé 1945-ben mégiscsak történtek jelentős lépések. A demokratikus kísérlet teljes elvetésével legalábbis kétségessé tették, hogy a „gyors, alapos és szükséges változások" útján járnak. A szovjet megszállással és a kommunizmussal szembeni elutasító magatartás nem zárta volna ki némely magyarországi polgári reform tudomásulvételét és méltánylását.

Kanadában szervezték és csak rövid ideig működött a *Magyar Mozgalom,* amely arra szólította fel Horthy Miklóst, álljon az emigráció élére, de ennek a felszólításnak az idős, volt kormányzó nem tett eleget, mindvégig távol tartotta magát az emigráns politikától és legfeljebb időnként foglalt állást, elsősorban a katonai szervezetek ügyeiben.

Horthy egyébként 1946-ban összejött Habsburg Ottóval, akit ragaszkodásáról biztosított, de a találkozónak a jövőre és a két férfiú táborára nézve semmilyen hatása és következménye nem volt. Legfeljebb annyiban, hogy a Horthy-hívek közül többen lassan átpártoltak Habsburg Ottóhoz – anélkül, hogy a legitimista szervezkedésben részt vettek volna –, különösen azután, hogy a volt kormányzó semmi hajlandóságot nem mutatott a vezető szerep átvételére, még kevésbé valamilyen közjogi igény bejelentésére. Amikor Horthy meghalt, ez az átállás minden feltűnés nélkül történhetett, nemcsak a keresztény-nemzeti oldalon, de például az európai és amerikai magyar nagypolgári rétegben is. A korábban Horthy mellett álló volt iparmágnások közül többen Habsburg Ottó hívei lettek, a szellemi emberek közül Fenyő Miksa.

A legitimisták a 45-ös emigráció kezdeti éveiben eléggé gyengék voltak, mind számukat, mind népszerűségüket tekintve. Ők a politikájuk közjogi alapját még korábbra vezették vissza, mint a 39-es törvényhozók. Szerintük a magyar parlament által hozott 1920:1. törvénycikk – amely a kormányzói méltóságot bevezette és kimondta, hogy míg a királyi szék betölthető nem lesz, kormányzóra bízza az államfői teendőket – erőszak következménye és ezért nem fogadható el. Hivatkoztak az 1920:II. törvénycikkre is, amely tényként állapította meg Horthy kormányzóságát, de fennállónak jelentette ki a királyságot és hangsúlyozta, hogy a kormányzó megbízatásának csak ideiglenes hatálya van. A kormányzóság – érveltek a legitimisták – az első világháború után szükségmegoldás volt, nem lehet tehát a jövőre is érvényes jogalap.

Maga Habsburg Ottó akkoriban eléggé el volt foglalva Ausztriába való visszatérésének rendezésével és a különböző akadályok elhárításával. Magyar hívei számára kevés ideje maradt. A nyugati hatalmaknál mint Hitler ellenfele és határozottan antifasiszta beállítottságú politikus tekintélyt és megbecsülést élvezett, de ausztriai helyzetének tisztázása előtt nyilvánvalóan nem akart a magyar emigrációban szerepet vállalni.

Hívei izzó magyarnak állították be és ami neveltetését, műveltségét, a magyar történelemben való tájékozottságát illeti – nem is szólva kifogástalan magyar nyelvtudásáról és olvasottságáról –, nem jártak messze az igazságtól, de Habsburg Ottó végső fokon mégiscsak a Monarchiában gondolkodott, „minden alattvalójával" szolidáris volt, szívügyének tekintette nemcsak a magyarok, de az osztrákok, szudétanémetek, csehek, szlovákok, szlovének, horvátok sorsát is. Ez nem kisebbítette magyar elkötelezettségét, de vitathatóvá tette hívei ama meggyőződését, hogy kizárólag a magyaroké. Nem kétséges, hogy az osztrákokon kívül a magyarokkal és a szudétanémetekkel volt a legközvetlenebb kapcsolata. Ez valószínűleg nemcsak rajta múlott, hanem azon is, hogy szláv részről csak kevés érdeklődésre és rokonszenvre számíthatott, aminek ismert történelmi okai voltak.

Magyarokhoz szólva Habsburg Ottó, mint azok egyike, többes szám első személyben beszél, például 1948-as karácsonyi üzenetében: „Mi, akiket a kemény sors távoli országokba sodort, csak imáinkkal vehetünk részt a hazai szent harcban. De amellett itt külföldön is van komoly feladatunk. Igyekeznünk kell a haza nagy hőseihez méltókká válnunk példaadásunkkal. Meg kell értenünk, hogy az emigráció csak akkor lesz hasznára a nemzetnek, ha nem kíván parancsolni és a jövőn uralkodni, hanem a hazai erőket kívánja szolgálni. Ezt a feladatot csak úgy teljesíthetjük, ha egységesek maradunk."[61]

A legitimisták szócsöve a New York-i *Krónika* – Tarcz Sándor havilapja – volt, amely a művelt és felvilágosult Habsburg Ottónak bizonyára nem okozott sok örömet. Eléggé kétes színvonalú, túláradó, lelkes, dagályos királypárti cikkeivel inkább derűt keltett, mint komoly érdeklődést. IV. Károly fiát csak mint Ottó

[61] Hungária, 1949. jan. 14.

„örökös király"-t, Őfenségét szólítgatta és emlegette, és e bizánci stílusú cikkek gyakran azzal fejeződtek be, hogy a magyar nép életének legfelemelőbb és legboldogabb pillanata az lesz, amikor Ottó trónörökös fejére az esztergomi érsek felteszi Szent István koronáját. A provincializmus keveredett itt olyan személyi kultusszal, amely más előjellel és más összefüggésben Magyarországon is éppen divatozott. Úgy látszik, Habsburg Ottó sok magyar híve elfelejtette, a huszadik és nem a tizennyolcadik században élünk.

Habsburg Ottó 1950-től kezdte rendszeresebben látogatni a közép-európai emigránsokat. Magyarokkal főleg tábor- és kórházlátogatásokon, előadásokon és esti beszélgetéseken találkozott. Semmi jelét nem mutatta, hogy csak a legitimistákkal törődik. Nem a legitimisták vezére kívánt lenni, hanem olyasvalaki, akit az egész menekült magyarság ügye érdekel és aki nyitott azok felé is, akik nem királypártiak.

A negyvenötös politikai intézményrendszerről szólva, érdemes még megemlíteni a nyilasokat, akik eléggé elszigetelten működtek és erősen érezték, hogy hajdani partnereik közül is mind többen tehertételnek tekintik őket, nem akarván velük közösködni és ezzel esélyeiket elsősorban a megszálló hatóságok, másfelől a helyi közigazgatás felé rontani. A kisebb-nagyobb nyilas társaságok élték a maguk életét, szélesebb körű emigráns megnyilvánulásokban legtöbbször egyénenként és nem szervezetten vettek részt. Sokan hajtogatták, hogy Hitler elvakultsága és hozzá nem értése miatt buktak el, nem voltak a nácik csatlósai, mert Szálasi önálló politikát folytatott és több kérdésben Hitlernek ellentmondott. A végsőkig való kitartást azzal indokolták, hogy a magyar honvédség harca nélkül, Horthy fegyverszüneti kérelme után, az egész Kárpát-medence napok alatt a szovjet hadsereg birtokába került volna. Az oroszok hamarosan már Európa szívében találták volna magukat, ahonnan soha többé eltávolítani nem lehetett volna őket. A magyar nyilasok váltig hangoztatták, hogy az ő erőfeszítéseik nélkül Sztálin maga alá gyűrte volna egész Németországot és csapatai sokhelyütt előbb érkeztek volna meg, mint a nyugatiak, tehát a háború után majd egész Európa vörös lett volna. Az emberi jogok és szabadságok eltiprását, zsidók és politikai ellenfeleik üldözését a háborús érdekkel magyarázták. Szálasi zavaros elméleteiről az volt a véleményük, hogy a „nemzetvezető" megelőzte korát, egy majdani nemzedék a mainál jobban fogja megérteni és értékelni, hogy valójában mit akart. Az érvelés nem volt meggyőző, de kifejezésre juttatta, hogy némelyekbe milyen mélyen beivódott a nemzetiszocialista eszme és a hamis propagandatételeket még a legnyilvánvalóbb tények sem tudták kiirtani.

Hogy a negyvenötös magyarországi fordulatról milyen elítélően gondolkodtak, az nem volt meglepetés és az sem, hogy mindenkit árulónak, szovjetbérencnek, a magyar nemzet ellenségének tekintettek, aki Magyarországon szerepet vállalt vagy a koalíciós kormányzattal együttműködött. Szerintük Nagy Ferenc ugyanolyan „gazember" volt, mint Rákosi és némi megértést csak azok iránt mutattak, akiket oroszok vagy kommunisták meghurcoltak, vagy akik azokkal kezdettől fogva szembenálltak. Így lett nekik egyszerre rokonszenves Mindszenty bíboros, akit uralmuk idején annyira nem szívleltek, hogy letartóztatták.

A nyilasok közötti érintkezés és kapcsolattartás szempontjából jelentős fordulat volt, hogy megindultak lapjaik és lassan kialakult a szervesebb összeköttetés az Európában maradt és tengerentúlra került „testvérek" között. Az Egyesült Államokba nem sokan jutottak el, de annál többen vándoroltak ki dél-amerikai országokba és Ausztráliába. Nem véletlen, hogy a tengerentúli nyilas központokat is ott találtuk. Szálasiról is ott emlékeztek meg leggyakrabban, főleg a születése évfordulóin rendezett istentiszteleteken. A nyilas táborban vitathatatlan volt Henney Árpád vezető szerepe, mivel mindenki tudta, hogy Szálasi nevezte ki és ez ellen nem lehetett szót emelni. Henney eléggé visszahúzódott a maga kis táborába, nem igyekezett emigráns összefogásokban részt venni vagy nyilvános alkalmakkor szerepelni. Ennek tudható be, hogy a széles emigráns közvéleményben eléggé ismeretlen maradt és népszerűségben messze előtte jártak azok, akik írásaik révén szereztek nevet maguknak, például Alföldi Géza, Ráttkay R. Kálmán, Málnási Ödön, vagy 1956 után Fiala Ferenc.

A legjelentősebb nyilas sajtóorgánum a *Hídverők* volt, amely 1948 tavaszán jelent meg először, de a fellendülése akkor következett be, amikor az év őszén Alföldi Géza került az élére mint főszerkesztő. Alföldi államtitkár volt a Szálasi-kormány propagandaminisztériumában, verseket írt és mint költőt a nyilas táboron kívül is ismerték. A Hídverők mellé gyűjtötte a szélsőjobboldal írástudóit és anyagilag is annyira megalapozta a lapot, hogy az rendszeresen és zavartalanul meg tudott jelenni. Különösen a tengerentúli keresethez jutott kivándoroltak révén, akik nagyfokú áldozatkészséggel segítették a Németországban szerkesztett és kiadott lapot. A Hídverők Pfaffenhofenben indult el, azután Zandtban jelent meg, majd 1953 januártól Neumarkt-St. Veitben saját sokszorosító üzemben állították elő. Ettől kezdve Alföldi egyedül jegyezte a lapot mint kiadó és szerkesztő. Havonta kétszer, néha egyszer jelent meg. A Hungarista Mozgalom hivatalos lapja az *Út és Cél* volt, amely kezdetben – 1949-től – *Tájékoztató Szolgálat* címen jelent meg, mint „magyar nemzeti alapon álló antibolsevista kézirat". A szerkesztők gyakran változtak, a megjelenési hely is (Grác, Salzburg, München után először Dél-Amerikába, majd Hollandiába, végül Ausztráliába került). Külső formája és a megjelenés gyakorisága is attól függött, hol, milyen körülmények között látott napvilágot.

Az emigrációs párt- és képviseletalapítások között találunk mulatságos képződményeket is. Ezek a kezdeti zavaros idők és kiforratlan elképzelések termékei voltak, inkább elnéző sajnálkozást érdemeltek, mint szigort és elutasítást. Az ilyen szervezetekben került sor nemlétező magyarországi tisztségek osztogatására, rangok és címek adományozására, előléptetésekre, de áthelyezésekre, címektől és rangoktól büntetésből történt megfosztásra is. Korabeli anekdota volt, hogy pl. az Ausztriában élő „budapesti rendőrfőkapitányt" büntetésből „Szegedre helyezték át". Nagy megszégyenítésnek számított az ilyesmi, és nem lehetetlen, hogy az érintettek nem hagyták annyiban. Ezek inkább derűs, mint komolyan vehető mozzanatai voltak a nyomorúságokban, csalódásokban és ugyanakkor reménykedésekben, várakozásokban oly gazdag kezdeti emigrációs éveknek.

Az ilyen szervezetek között nevezetes volt Pataky Imre *Magyar Nemzeti Királyi Exilkormánya.* E „kormány" hivatalos közleménye szerint „A magyar nemzetet, amely 1945 óta csak elnyomást és tragédiákat él át, a szabad nyugaton Pataky Imre képviseli. A *Magyar Tanács*-ot 1947-ben alakították meg, amikor Pataky Imrét 35 000 menekült magyar (volt miniszterek, képviselők, tábornokok és munkásvezetők) nemcsak a Tanács elnökévé, de a magyar exilkormány vezetőjévé is megválasztotta." E kormány azzal a követeléssel fordult a bajor kormányhoz, hogy miután 1942 és 1945 között Magyarországtól kétmilliárd (nem mondja meg, hogy márka vagy pengő) értékű élelmiszert és nyersanyagot kapott, és eddig ezt nem fizette vissza, legfőbb ideje, hogy erkölcsi kötelezettségeit betartsa. Pataky Imre szerint a Magyar Tanácsot a bajor kormány 1948-ban elismerte és a menekült kormánynak területen kívüliséget biztosított. Említett közleményben arról is tájékoztat, hogy kormányát nemcsak a müncheni, de a bonni kormány, valamint az amerikai kormány is elismerte.[62] Szervezetének hivatalos kiadványai pedig telve voltak olyan utalásokkal, hogy levelezésben és tárgyalásban áll különböző nyugati kormányokkal – így a bajorral –, amelyekkel fontos kérdésekben megállapodásokat is kötött. De Gaulle-lal állítólag arról, milyen lesz majd Magyarország területe egy majdani „területi rendezés után" és azt is bejelentette, hogy az új Magyarország határait feltüntető térkép lapja szerkesztőségében kapható.[63] Vajon, mindebben mennyi volt az igazság és a valóság, és mennyi egy ambiciózus ember képzelgése, ábrándozása, önámítása? A levélpapíron, amelyen levelezett – és fél Európát elárasztotta beadványaival – a jobb felső sarokban ez állt: „Ideiglenes magyar kormány" és utána a miniszterek neve. Gyanakszom, hogy e levelek címzettjei egyet sem ismertek. A történet mulattató és derűs színfoltja volt az egyébként meglehetősen szürke és sivár emigrációs hétköznapoknak.

Viszont, amikor az 1956-os forradalom kirobbanása után a bajor rádió mikrofonja elé állított egy magyart, nem kis meglepetésre Pataky Imre volt az a „szakértő", aki a budapesti népfelkelés értelmét és jelentőségét megmagyarázta.

A negyvenötös politikai színképről és intézményrendszerről szólva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a sajtót. Emigrációban a cselekvéshez szokott politikusok és más közéleti emberek szinte tétlenségbe esnek, hiszen hiányzik az a társadalom, amelyben kezdeményezéseket és vállalkozásokat keresztül lehet vinni. Szükségképpen a kimondott és a leírt szó lép elő politikai tetté, és a tényleges alkotó munka helyett a szónoklat, az írás, a kommunikáció a cselekvés megjelenési formája. Nem véletlen, hogy az emigrációban oly sok sajtótermék jelent meg és minden összeállásnak a megalakulás utáni második lépése újság, közlöny, tájékoztató, hetilap vagy folyóirat kiadása volt.

Az első lapok már a táborokban jelentek meg, kezdetleges formában, az első időben mint faliújság, majd nagyobb példányszámban sokszorosítva. Németországban és Ausztriában a legolvasottabb és legtartósabb lapnak a *Hungária* bizonyult. 1948 januárjában indult meg Bad Wörishofenben angol néven, mint a magyar dipik tájékoztatására szolgáló kiadvány, a katonai kormányzat jóváhagyásával és ellenőrzésével. Neve így hangzott: *D.P. Express Newspaper Hungarian Edition.* Vagyis a D.P. Express című lap magyar kiadása. A szerkesztője Lippóczy Miklós volt. Ugyanannak az évnek a tavaszán már ez a név állott a fejlécen: *Weekly Express Hungarian Edition,* vagyis a heti Express magyar változata. Lippóczy mellé főmunkatársakként Ölvedi János és Bakó Elemér volt debreceni egyetemi tanársegéd került, aki a müncheni egyetemen magántanári címet szerzett. Bakó Elemér igen kiterjedt írói és újságírói munkásságot fejtett ki, Ölvedivel együtt nagyban emelték a mind népszerűbb hetilap színvonalát. Hamarosan azonban mind a ketten kiváltak. Lippóczy kivándorolt, de 1952 januárjáig még főszerkesztőként jegyezte a lapot, amely 1948 szeptemberétől kezdve Münchenben Hungária néven jelent meg. Bakó és Ölvedi helyébe először Zathureczky Gyula – a kolozsvári Ellenzék volt főszerkesztője –, majd báró Radvánszky Antal, a Magyar Nemzeti Bank volt

---

[62] Information über den Ungarischen Rat und die Ungarische Exilregierung, München, 1969. okt. 16.

[63] Pataky Imre lapja 1947 februárjában indult Hungária címen. Rendszertelenül jelent meg. 1949-ben megszűnt. 1953-ban újra megjelent Régi Hungária címen, de 1954-ben végleg beszüntette megjelenését.

vezértitkára került főmunkatársként a laphoz. Radvánszky az elkövetkező években mindinkább a Hungária szerkesztőségének politikai irányítója lett.

A lap mérsékelten konzervatív volt, a közjogi vitákban nem foglalt állást, de inkább a 39-es koncepció híveihez és nem a 47-es politikai garnitúrához húzott. Az emigrációs politika fő kérdéseiben, különösen a Nemzeti Bizottmány megalakulása után Eckhardt Tiborral tartott, főleg abban a vitában és versengésben, amely közte és Nagy Ferenc között fellángolt. A Hungária ügyesen lavírozott a 39-es jogfolytonosság vallói és a Nemzeti Bizottmánynak Eckhardttal rokonszenvező szárnya között, egyaránt támogatva az egyik és a másik törekvéseit, küzdve ezek mindenkori versenytársai, különösen a negyvenhetes kisgazda-, parasztpárti és szociáldemokrata politikusok ellen. A Hungária nem volt csak politikai lap, gyakran és viszonylag nagy oldalszámmal jelenvén meg, olvasóközönsége – éppen politikamentes cikkei miatt – jóval nagyobb volt, mint az a kör, amelynek szemléletét és törekvéseit kifejezni akarta. 1951 őszétől Herp János müncheni nyomdájában állították elő. Ebben a nyomdában sok magyar könyv és újság készült az elkövetkező évtizedek folyamán.

Az MHBK lapja, a *Hadak útján* az ausztriai Solbad Hallban – Innsbruck közelében – indult mint *Központi Tájékoztató*. A Hadak útján címet 1950 januárjában kapta, ettől kezdve havi rendszerességgel jelent meg. 1952-ben átköltözött Münchenbe.

Egy 1962-ben publikált felmérés és azt megelőző évekig tartó adatgyűjtés szervezője, Mildschütz (Abay) Kálmán volt csendőrezredes (mindmáig egyetlen alapos sajtófeldolgozás szerzője) megállapította, hogy Németországban 1945 és 1962 között kisebb-nagyobb időtartammal 158 időszaki sajtótermék jelent meg, legalábbis annyinak az adatait sikerült összeszednie és rendszereznie.[64] Voltak, amelyek már az első szám után megszűntek. A már nevezetteken kívül említést érdemel a passaui *Bujdosó Szemle,* a landshuti *Harangszó,* a cserkészek által Pfarrkirchenben kiadott *Központi Értesítő,* majd *Magyar Cserkész,* a Szabadság Mozgalom által megjelentetett *Magyar Szabadság* és *Nemzetpolitika,* a Rosenheimben – Jákli István közreműködésével – megindult *Pásztortűz* és a főleg nők körében terjesztett *Magyar Nők,* amelynek első száma 1948 decemberében látott napvilágot, Fekete Sándor és felesége, Korény Lívia szerkesztésében. Az első nagyobb példányszámú magyar sajtótermék a *Magyar Vándor* volt, amelyet 1946 és 1949 között adtak ki a müncheni Simmern Schule-ban működő magyar tábor lakói. Hetenként jelent meg mint politikai tájékoztató lap. Münchenben „a katolikus magyarság lapjaként” 1950 májusa és októbere között jelent meg a *Szózat,* amelyet a Szölgyémy József lelkész irányítása alatt álló németországi magyar katolikus lelkigondozó szolgálat adott ki és Kovách Aladár szerkesztett. (Fő munkatársai közé tartozott Ölvedi János és Szamosi József.) 1950 decemberétől 1953 januárjáig jelent meg mint „a külföldi katolikus magyarság lapja” először Innsbruckban, majd Rómában az *Élet.* Kéthetenként látott napvilágot és eléggé elterjedt volt. Kiadóként Zágon József jegyezte.

Az Ausztriában a negyvenes évek második felében megjelent és a negyvenötösök szemléletét és magatartását tükröző lapok közül egyik sem keltett az ország határán túlmenő érdeklődést. Kivétel talán az *Unio* volt, amelyet Ausztrián kívül is olvastak a szervezethez közelálló, illetve konzervatív beállítottságú magyarok.

Az emigrációban létrejött első kulturális szervezetek közül a legjelentősebb a Münchenben létesült *Magyar Kulturális Szövetség* volt. Legalábbis ez indult a legígéretesebb tervekkel és elképzelésekkel. Elképzelésekben és tervekben korábban sem volt hiány, de az emigrációs körülmények viszontagságai és az általános szegénység következtében majd minden csak papíron maradt, megvalósításra nem került. Így például azok a célok, amelyeket az ilyen szándékkal alakult *Hungária Magyar Közművelődési Egyesület* tűzött maga elé. Komolyabb munka lehetősége akkor nyílott meg, amikor bekapcsolódott Baranyai Lőrincz Gusztáv festőművész és Beethoven-kutató, aki a húszas évek óta élt Münchenben, jó kapcsolatokkal és a bajor főváros egy villanegyedében, Bogenhausenban nagy házzal rendelkezett. Baranyai is elkészített egy tervezetet, amelynek alapján összeülhettek és egy kulturális intézmény szervezését megindíthatták mindazok, akik szívükön viselték a magyar művelődés ügyét.

Így született meg 1948. szeptember 25-én Baranyai tágas műtermében a Magyar Kulturális Szövetség. A közgyűlésen Nyírő Józsefet választották meg elnöknek és elhatározták, hogy a munka megkönnyítésére szakosztályokat létesítenek. Az irodalmi szakosztály vezetője például Flórián Tibor, erdélyi származású költő lett, a képzőművészetié Baranyai Lőrincz Gusztáv, a sajtóé Ölvedi János, a szellemtudományé

---

64 Vö. Mildschütz Kálmán: A magyar nyelvű emigrációs sajtó Bibliográfiája (Német Szövetségi Köztársaság 1945–1962), München 1963 és Koloman Mildschütz: Bibliographie der ungarischen Exilpresse (1945–1975), Studia Hungarica, Nr. 12. München 1977.

Ferenczi István egyetemi tanár, a jogié Moór Artúr ügyvéd, a külföldi szellemi kapcsolatoké Bakó Elemér lett. Összesen tíz szakosztály létesült.

E Szövetség is a magyar kezdeményezések általános hibájába esett. Ahelyett, hogy reálisan mérte volna fel lehetőségeit és anyagi erőforrásait, a Münchenben vagy Németországban élő magyarok szellemi igényeinek kielégítésére gondolt volna, világméretű tervekkel állott elő, nyugati művelődési kapcsolatokról ábrándozott és az ENSZ-szel akart kooperálni, amiből – müncheni előadóesteken kívül – természetesen semmi sem lett, úgyhogy amikor egy évvel később egy gazdasági szakember, Lázár Pál, a Németországi Magyar Vagyongondnokság elnöke előállt egy „Magyar Szellemi Központ” tervével, Nyírő Józsefnek nyílt levélben kellett megmagyaráznia, hogy ilyen már létezik, de amelyről Lázárnak és másoknak is az volt a tapasztalatuk, hogy keveset tett. Legalábbis nem annyit, hogy senkinek se juthasson eszébe egy hasonló intézmény megteremtésének ötletével előállni.

A Nyírő–Lázár-vita és a nyomában kibontakozó szélesebb körű eszmecsere végső fokon azzal a felismeréssel járt, hogy a magyarok művelődési igényeinek kielégítése még mindig várat magára és az önmagában nem elegendő, hogy a Kulturális Szövetség időnként előadásokat és ankétokat rendez. Az 1952-es tisztújító közgyűlés után Baranyai Lőrincz Gusztáv elnök így jelölte meg a szövetség feladatait: „Célunk a magyar szellemi értékek felkutatása, velük szoros kapcsolat létesítése, fenntartása és megmentése a jövőre; a magyar sajátos kultúrának ápolása és továbbfejlesztése. Működésünk teljesen politikamentes, csak egyetemes nemzeti összefogást ismerünk. A kultúra az egyetlen szilárd kapocs, amely az idegenben élő magyarságot összetartani képes és az alámerüléstől meg tudja menteni.”[65]

Mind igaz és való, csakhogy ismét nem történt lényegében több, mint nemes elvek meghirdetése. A Kulturális Szövetség nemhogy európai vonatkozásban nem tudta az értékeket felkutatni, de még müncheni vonatkozásban sem, mert mereven elzárkózott minden olyan kapcsolattól, amely sérthette volna az irányító személyek 39-es politikai alapkoncepcióját és azt a felfogását, hogy megmentésre érdemes érték csak az ún. „nemzeti emigráció” talaján teremhet. Ez volt a Szövetség gyengéje, a bátortalanság, hogy valóban nyitott legyen és érvényesüljön a személyi összetételben is a programban hangoztatott politikamentesség.

A Szövetség legjelentősebb vállalkozása az 1952 decemberében elindított közvéleménykutatás volt, az első kísérlet arra, hogy legalábbis a magyar emigráció egy kis hányadának állapotáról, beállítottságáról és véleményéről valamelyes kép alakulhasson ki. A közvéleménykutató akciót a Szövetség illetékes szakosztályának vezetője, Thorma Tibor irányította. Egy húsztagú csoport végezte a kérdőívek kiküldését és beérkezésük utáni nyilvántartását. 1953. január 31-én, amikor lezárult az adatgyűjtés, statisztikai csoport kezdte el az adatok kiértékelését. Valamivel több mint ezer kérdőívből 30 százalék érkezett vissza, tehát háromszáznál több. Nem nagy szám, és ezért a közvéleménykutatás csak érdekes támpontokat nyújthatott, de aligha adhatott meggyőző képet a nyugaton élő magyarokról. Másik gyengéje, hogy majd kétszáz megkérdezett Németországban élt és 170 válaszoló 1945-ben hagyta el Magyarországot. Tehát, ha valamire vonatkozóan megbízható képet nyújtott az akció, akkor az a Németországban élő negyvenötösök nézete és magatartása volt.

A foglalkozásokat illetően a legtöbben katonatisztek, tisztviselők, iparosok, munkások és háztartásbeli nők voltak. 88 százalék azt mondta, hogy haza kíván menni. Nemmel négy százalék felelt. Az emigráció kulturális munkájával 62 és a szociális, segítő szolgálatával 70 százalék volt elégedetlen. Az újságok közül a legtöbben a Magyar Szabadságot, a Hungáriát, a Hídverőket, az ABN-Híradót és a Hadak Útján-t olvasták. „A magyar ifjúság átmentését a jövő Magyarország számára” 61 százalék látta biztosítottnak. A nyugati magyar rádiók műsorával és szellemével 61 százalék elégedetlen volt. A kihozott magyar javak sorsára vonatkozóan 64 százalék vizsgálatot kért. Az emigráns szervezetekkel elégedetlen volt 60 százalék. A magyar szervezetek közül a legeredményesebbnek tartották a Magyar Szabadság Mozgalmat, az ABN-t, az MHBK-t, valamint a Magyar Országos Bizottságot. Majd 70 százalék tartotta szükségesnek egy egységes emigráns szervezet felállítását. A legtöbben kisbarnaki Farkas Ferencet javasolták e szervezet vezetőjének. A listán messze mögötte maradt a második, illetve harmadik helyen József főherceg és Eckhardt Tibor. 60 százalék nem tartotta szükségesnek a politikai pártokat. Viszont 83 százalék helyeselte az „emigrációs katonai megmozdulást”, itt is a legtöbben Farkas Ferenc parancsnoksága alatt. Háború esetén a szovjet hadsereg elől 60 százalék kívánt nyugatabbra települni. A legtöbben az Egyesült Államokba. Az államformát illetően 34 százalék kívánta a királyságot, 16 százalék a köztársaságot, 24 százalék népszavazást az államformáról. 81 százalék elítélte, hogy a szovjet megszállás alatt megváltozott Magyarországon az államforma.[66]

---

[65] Magyar Szabadság, 1952 december, 7. l.

[66] ABN-Híradó, 1953 március-április, 7–8. l.

A kérdésekre adott válaszokból az derült ki, hogy a megkérdezettek többsége a Szabadság Mozgalom hívének látszott, ami nem meglepő, ha meggondoljuk, mily szoros kapcsolat létezett a Szabadság Mozgalom és a Kulturális Szövetség között. A kérdőívek elsősorban az előbbi szervezet tagjaihoz jutottak el. Ennek ellenére a közvéleménykutatás érdekes képet nyújtott a németországi magyarok körében terjengő felfogásokról és véleményekről. A Szabadság Mozgalom az adatokat így kommentálta: „Milyen kár, hogy a közvélemény ilyen ... megnyilatkozása a gyakorlati megvalósítástól mennyire távol áll."[67]

Művelődési célok vezették azt a társaságot is, amely Innsbruckban született az 1848-as szabadságharc századik fordulója évében, 1948. június 3-án. Egy ottani vendéglőben húsz magyar megalakította az *Innsbrucki Magyar Társaság*ot, Nádas János vezetésével. Nádas a Magyar Élet Pártja országos főtitkára volt és 1945 áprilisában hagyta el Magyarországot. Elnökletével a Magyar Társaság minden héten összejövetelt tartott, előadásokat, kulturális esteket rendezett. A szervezet baráti és családi jellegű volt, a tagok kölcsönösen támogatták egymást és menekült társaikat. Előadásai közül a legemlékezetesebb az az egyhetes szeminárium volt, amelyet C. A. Macartney professzor tartott a Társaság meghívására. Innsbruckban végezte el „October Fifteenth" című könyvén az utolsó simításokat.[68] Az Innsbrucki Magyar Társaság addig működött a tiroli fővárosban, amíg Nádas János és mások ki nem vándoroltak az Egyesült Államokba. A Társaság 1952 novemberében alakult újjá Clevelandben, ugyancsak Nádas irányításával.

A negyvenes évek menekült irodalmi életének központja München volt, még ha nem élt is minden negyvenötös magyar író a bajor fővárosban vagy Dél-Németországban. Münchenben jelentek meg az első fontosabb sajtóorgánumok és itt láttak napvilágot az első emigráns könyvek is. Persze, elsősorban azok, amelyek politikai és világnézeti mondanivalójukkal a többség meglehetősen konzervatív és keresztény-nemzeti felfogását tükrözték. A Bajorországban tartózkodó írók – szám szerint mintegy tizenöten –, Nyírő József elnökletével 1949 májusában Freilassingban, az osztrák határon, értekezletet tartottak, amelyen kijelentették, hogy legfőbb céljuk: „írni, harcolni a bolsevizmus ellen és a magyar népért".

Az 1945 tavaszán Németországba és Ausztriába került írók és újságírók közül a nevesebbek voltak: Nyírő József, Wass Albert, Vaszary János, Milotay István, Flórián Tibor, Ölvedi János, Marschalkó Lajos, Ráttkay R. Kálmán, Kovách Aladár, Zathureczky Gyula, András Károly, Csiky Ágnes Mária. A negyvenötös menekültek közé tartozott Horváth Béla költő, ő azonban Németországból hamarosan Olaszországba ment és ott telepedett le.

Számos kitűnő színész is elhagyta 1945 tavaszán Magyarországot. A többi között Szeleczky Zita, Vaszary Piroska, Muráti Lili, Gárdos Kornélia, Komár Júlia, Eszenyi Olga, Páger Antal, Szilassy László és Hajmássy Miklós.

Az első nyugati magyar színház a pockingi menekülttáborban működött 1945–46-ban. Ez a tábor fogadta magába azokat a menekülteket, akik vissza kívántak térni Magyarországra. Estéről estére megtöltötte a közönség a nézőteret, hogy élvezze a színészek nagy erőfeszítéssel és lelkesedéssel előadott produkcióját. A színtársulat vezetője Köpeczi Bócz Lajos volt, akitől 1946 nyarán Lózsy Hugó vette át a színházat, ugyancsak szép eredménnyel folytatva a munkát. Nem egy darab 50–60 előadást is elért. A színház sztárja Vaszary Piroska volt. „A pockingi tábor 1946 őszén feloszlott – emlékezett vissza a színészek egyike –, a színház bezárta kapuit, a felszerelést ott kellett hagyni a tábor új lakóinak. A társulat tagjainak nagy része visszatért Magyarországra, egy része szétszóródott Németországban."

Az utóbbiak egy része ismét találkozott Münchenben, ahol Lózsy Hugó a Magyar Diákszövetség támogatásával színházi előadásokat szervezett a Simmern-Schule magyar menekülttáborban. A társulat nagyrészt műkedvelőkből állott, de sikeres előadásokat tartott. „Pedig egyelőre igen primitív eszközök állottak rendelkezésre. Néhány szál deszkából összerótt dobogó volt a színpad, pár pokróc szolgált színfalul, a közönség maga hozta a széket magával, de folytak az előadások és játszottunk szívvel-lélekkel, mert tudtuk, hogy ezzel tartozunk a magyarságnak" – írta az előbb már említett emlékező.[69]

1947-ben a Hungária Magyar Közművelődési Egyesület, de különösen annak egyik vezetője, Fraknóy József orvos magáévá tette a tervet, hogy a bajor fővárosban állandó magyar színház létesüljön. Ennek vezetésével Thuróczy Gyula volt kassai színigazgatót bízták meg, akinek irányításával megindult a munka és a Simmern-iskola tornaterme pár hét múlva átalakult színházteremmé. 1947. augusztus 19-én megnyílt a *Hungária Kamaraszínház* Herczeg Ferenc Sirokkó című darabjának előadásával. A társulat hetente kétszer

---

[67] Magyar Szabadság, 1953 június, 7. l.

[68] Vö. Somogyi Ferenc: A Magyar Társaság három évtizedének vázlatos története, Magyar Társaság, Cleveland 1983, 8–11. l.

[69] Thuróczy Gyula: A németországi magyar színházak élete, Hungária, 1949. szept. 30.

játszott és néhány közismert darabon (pl. Zilahy Lajos Fatornyok című drámáján)[70] kívül, németországi magyar szerzők munkáit is színpadra vitte. A társulat erőssége Hajmássy Miklós volt. A legsikeresebb bemutatónak a János vitéz 1948. március 14-i előadása bizonyult, amelyet Ekecs Ferenc rendezett. Ez emlékezetes színházi estje maradt a müncheni magyar menekülteknek. Az 1948-as pénzreform azonban e vállalkozásnak véget vetett, az emberek szegényebbek lettek és a színház anyagi gondjai szaporodtak. A pénzügyi nehézségek megölték a reményteljes kezdeményezést.

A Németországba került magyar színészek legjobbjai hamarosan Argentínába vándoroltak ki és Buenos Airesben megkezdték magyar darabok bemutatását. A *Magyar Színjátszók Társasága* – amelynek oly neves tagjai voltak, mint Szeleczky Zita, Vaszary Piroska, Komár Júlia, Eszenyi Olga, Páger Antal, Hajmássy Miklós, Szilassy László – igényes programmal állt elő és évekig képes volt tartós magyar színházi életet teremteni az argentin fővárosban. A társulat gazdasági ügyeinek intézője Cselle Lajos volt, akinek a többi között olyan problémákkal is meg kellett küzdenie, hogy a magyarok hétvégeken is játszhassanak, mert kezdetben csak akkor rendezhettek előadást, amikor az argentin színházak heti szünnapjukat tartották, tehát hétköznapokon. A vállalkozás azonban kifizetődőnek és sikeresnek bizonyult, ébren tartotta a magyar szót és művészi élményt nyújtott a messze szakadt magyar menekülteknek.

Argentínában ugyanebben az időben egy másik fontos és tartós művelődési intézmény is született, a *Mindszenty Akadémia* – a védnöksége alatt működő Pázmány Péter Szabadegyetemmel –, amely előadásokkal, vitaestekkel, tudományos szemináriumokkal járult hozzá a magyarok szellemi igényeinek kielégítéséhez. Az Egyesült Államokban is létrehozták az új bevándorlók a maguk kulturális szervezetét, amely *Irodalmi Kör* néven kezdte meg működését.

5. Kivándorlás

1948-ban kezdődött el és két-három évig tartott az a kivándorlási hullám, amelynek révén a Németországban és részben Ausztriában élő kelet-közép-európai kitelepítettek és menekültek jelentős hányada Nyugat-Európa más országaiba költözött vagy kivándorolt tengerentúli államokba, Észak-Amerikába, Dél-Amerikába és Ausztráliába.

A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején a Németországban (a Szövetségi Köztársaságban) és Ausztriában nyilvántartott magyarok száma, de a világ különböző részeibe kivándoroltaké is a hivatalos statisztikák szerint alacsonyabb volt a valóságosnál, hiszen sokhelyütt a születési helyet vagy állampolgárságot vették alapul, aminek következtében például Erdélyben, Felvidéken, vagy Délvidéken született, ottani állampolgársággal rendelkező magyarok románokként, csehszlovákokként vagy jugoszlávokként kerültek nyilvántartásba. Az amerikai kivándorlásban mindenki olyan nemzetiségűnek számított, amilyen országban született. A többi között ez is egyik magyarázata annak, hogy a különböző statisztikai adatok nem fedik egymást és eltérések mutatkoznak a magyarok számát illetően.

A menekültek ügyeivel és kivándorlási problémákkal az IRO (International Refugee Organization) – a *Nemzetközi Menekültügyi Szervezet* – foglalkozott. A displaced persons hatalmas tömegét kezdetben az UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) nevű intézmény – az Egyesült Nemzetek menekültügyi segélyszervezete – gondozta, majd ezt a munkát 1947 nyarán az IRO vette át.

Az intézmény 1947. július 1-én kezdte meg tevékenységét, amely kiterjedt – mint egy erről megjelent magyar szakmunkában olvasható –, „a hazatelepítésre, személyazonosság megállapítására, segélyezésre, jogi és politikai védelemre, valamint a tengerentúli országokba történő kivándorlás és letelepedés elősegítésére. Egyik legfontosabb munkaköre annak a körülménynek a megállapítása volt, hogy a nála nyilvántartásra jelentkező menekült valóban *menekült*nek tekinthető-e".[71]

A menekültek érdeke volt tehát minél előbb az IRO-nál jelentkezni és a menekültként való elismerést kérni. „Az intézmény Szervezeti Szabályzata elég bonyolult meghatározását nyújtotta a menekülti minőségnek s éppen ezért szükség volt egy külön eljárás megszervezésére és bizottság felállítására, amelyik a menekültként jelentkező személy alkalmassága (elfogadhatósága, kiválaszthatósága) felett döntött.[72] Angolul „eligibility", franciául „eligibilité" volt ennek megjelölése.

---

[70] A főszerepet Hajmássy Miklós és Nyilassy Katalin játszotta.

[71] Töttösy Ernő: Menekült és menekültjog, Brüsszel-Köln 1961, 6–7. l.

[72] Uo. 7. l.

Az IRO-nak minden nyugat-európai országban volt kirendeltsége, amely a szervezet feladatkörébe eső ügyekkel és tennivalókkal foglalkozott. Kivándorlásra az jöhetett számításba, akit az IRO menekültként elismert.

A menekültek jogállását egyébként az ENSZ menekültprogramban résztvevő országok meghatalmazott minisztereinek 1951 júliusi genfi értekezlete szabályozta. Szavazati joggal 27 állam képviseltette magát és a tanácskozásokon részt vett minden olyan intézmény is, amelynek menekültkérdéssel dolga volt. A konferencia – Knud Larsen dán diplomata elnökletével – 1951. július 25-én elfogadta a menekültkérdés rendezéséről szóló egyezményjavaslatot, amelyet a következő tíz évben összesen 29 ország ratifikált. Az értekezleten természetesen nem vettek részt a kommunista rendszerű országok, de hiányzott az Egyesült Államok, Kanada és Argentína is, hogy csak a jelentősebb bevándorló országokat említsük. A Genfi Menekültegyezmény ratifikálásával ennek előírásai léptek a korábbi IRO-szabályzat helyébe. Akkorra azonban már lezajlott az első nagyobb kivándorlási hullám.

Ami a magyarokat illeti, az IRO nemcsak a tengerentúlra történő kivándorlásban működött közre, de az Európán belüli áttelepedéseknél is. Németország és Ausztria táboraiból majd minden nyugat-európai országba került magyar, elsősorban oda, ahol általában kedvezőbb megélhetési viszonyok uralkodtak és amelyeket a háború pusztításai megkímélték, de ugyanúgy azokba is, amelyek hajlandók voltak a menekülteknek munkát és megélhetést biztosítani. Egyetlen ország volt, amelybe nemigen kívánkoztak a menekültek – ez ország természeti szépségei és kultúrtörténeti emlékei ellenére –, Olaszországba, amelyben a megélhetés talán még nehezebb volt, mint ahol a menekültek tartózkodtak. Olaszország az elkövetkező évtizedekben csak közvetlenül Magyarországról érkező menekülteket kapott.

Németországból és Ausztriából szép számmal jutottak magyarok Franciaországba, amely ugyan nem volt bevándorló ország, de a háború után szívesen fogadott Kelet- Közép-Európából származó munkavállalókat. Akadtak is ilyenek, mert Németországban kevés volt a munka és körülbelül tízmillió menekültet kellett integrálnia. Ezek túlnyomó többsége természetesen a keleti részekről eljött német volt.

A németországi és ausztriai magyar lapok 1948–49-ben tele voltak az áttelepedésre és kivándorlásra vonatkozó információkkal, felhívásokkal, tanácsokkal. A franciaországi lehetőségekre jellemző volt az a tájékoztató, amely a kivándorlási programról megjelent. Eszerint a franciák: „keresnek földmunkásokat, munkásokat és bányászokat. Legjobban a földmunkások iránt érdeklődnek. A kormány főleg családosokat keres. Megszűnik az igen kedvezőtlen eljárás, hogy a dolgozó elmegy, míg családja egy-két hónapig itt marad. Tehát a kitelepítés együttesen történik. Az új terv szerint az egész család teljes felszerelésével együtt elmegy Ludwigsburgba, ahol a kötelező orvosi vizsga történik. Ha itt megfelel, csoportba osztják és igen rövid időn belül Franciaországba szállítják az elosztó állomásokra. A munkás az elosztó állomásokon tárgyal először a munkaadójával, tehát nem előzetes szerződéssel megy ki. A munkaadó és a munkás közötti viszonyra igen ügyelnek úgy az IRO, mint a különböző francia szervezetek. Minden körzetben van egy ún. munkásfelügyelő, aki hivatott a munkásoknak panasz esetén segíteni. Ha a munkásnak a hely nem felel meg, egy hónapon belül munkaadójának felmondhat és elhelyezkedhet máshol, de természetesen csak ugyanabban a szakmában. Ezt a munkás három esetben ismételheti meg. A bevándorlók a franciákkal teljesen egyenlő elbánásban részesülnek”.[73]

Az így befogadott munkások csak a következő csomagot vihették magukkal: 30 kg ruhanemű és más egyéni holmi, 80 kg háztartási felszerelés, 500 kg bútor és 2000 kg-ig terjedő súlyú gépek (kerékpár, varrógép stb.). A tapasztalatok szerint viszonylag a legjobb helyzetük a mezőgazdasági munkásoknak volt, kielégítő élelmezéssel és elhelyezéssel.

Az IRO-nál történt regisztrálások kezdetén némi zavart és tanácstalanságot okozott az a kérdés, hogy vajon fennmarad-e a magyar menekültek volt ellenségként való kezelése, vagyis az úgynevezett „ex-enemy” státus. A nyugtalanságot az illetékes magyar vezetőknek kellett lecsillapítaniuk. Hennyey Gusztáv, a müncheni Magyar Iroda vezetője 1948 augusztusában kijelentette, hogy „az IRO vonalán ex-enemy státus nincs. A regisztrálás után már ilyen különbséget nem lehet tenni. Az IRO ilyet nem ismer”.[74] A regisztrálásra történő IRO-felhívás 1948 februárjában jelent meg, a magyarok attól fogva jelentkezhettek menekült mivoltuk és kivándorlásra való jogosultságuk elismertetésére.

Többször előfordult, hogy az IRO magyarok regisztrálását megtagadta, vagy valamilyen oknál fogva elakadt. A Magyar Iroda vezetője felszólított mindenkit, hogy jelentkezzék, ha a regisztrálása körül fennakadás mutatkozik.

---

[73] Hungária, 1949. jan. 28.

[74] Express Hungarian, 1948. aug. 14.

*Angliá*ba 1948 elejétől érkeztek magyarok, részben szervezett, részben egyéni munkavállalással. A brit munkaügyi minisztérium rendelete szerint négyéves munkát kellett vállalniok, elsősorban mezőgazdasági üzemekben, háztartásokban, gyárakban és bányákban. 1949 őszéig körülbelül 4000 németországi és ausztriai magyar dipi telepedett le Nagy-Britanniában, ahol már volt szép számú magyar kolónia. A régiek és az újak – mint másutt is – nehezen melegedtek fel egymás iránt, kezdetben alig volt érintkezés közöttük. Az újonnan érkezettek megszervezését a katolikus, a református és az evangélikus egyház kezdte meg, az illetékes brit egyházi intézmények támogatásával.

A világi szervezés is megindult. 1948-ban Süli József megalapította a *Hungarian Week*-et, az „angliai magyarok hetilap”-ját. Az első szám augusztusban jelent meg a Market Drayton-i menekülttáborban. Ebből a lapból lett 1954-ben a *Hídfő,* amely később némely kérdésben meglehetősen szélsőséges felfogást vallott, és nézeteivel a szélsőjobboldali eszmekörben mozgott. A lapot akkor azonban már Németországban állították elő. Ugyancsak a negyvenötös menekültek alapították – Nádasdy T. Jenő irányításával – 1949 októberében az *Angliai Magyar Szellemi Központ*ot, amelynek kebelében működött a *Rákóczi Szabadegyetem.* Bár 800 tagja volt egy időben, 1954-ben mégis be kellett szüntetnie tevékenységét. (A londoni Knightbridge-ben, a lengyel hadsereg volt háza, ahol rendszeresen összejöttek a tagok, leégett és ezzel megszűnt az ülésezési lehetőség.)[75]

*Svájc*ba jutni a negyvenötös magyar menekülteknek nem volt könnyű, hiszen nem volt munkaerőhiány és az ipar munkaerő-szükséglete sem volt olyan nagy, hogy rászorult volna a menekültek olcsó munkaerejére. A szálloda- és vendéglátóiparban is szívesebben vették az olasz és osztrák vendégmunkásokat, mint a magyar vagy más kelet-közép-európai menekülteket. A Svájcba került magyarokat egy korabeli tudósítás három csoportra osztotta: „a németországi koncentrációs táborokból kollektíve idekerült zsidóvallásúak, akiket erre a célra bérelt hotelekben helyeztek el. A pénzzel rendelkező magyar menekültek, akik az ország városaiban szállodákban és penziókban helyezkedtek el saját költségükön, s végül a pénztelen magyar menekültek nagy tömege, akik a svájci államtól és közületektől kaptak és kapnak még ma is anyagi segítséget”.[76] Ami az utóbbi megállapítást illeti, a svájci tudósítás szerzője tévedett, mert a svájci állam anyagilag nem támogatta a menekülteket. Ezt a feladatot teljes mértékben átengedte a segélyszervezeteknek, amelyek valóban gondoskodtak mindenkiről, akit az országba befogadtak. A katolikusokat a Caritas, a protestánsokat az Evangélikus Segélyszerv, a szociáldemokratákat a Munkás Segélyező támogatta és más hasonló szervezetek is foglalkoztak menekültek segítésével. Ez a támogatás az esetek túlnyomó többségében abból állt, hogy a frissen érkezettek, ha rászorultak, ruhaneműt kaptak, azonkívül havonként szerény lakhelyet és élelmet biztosító összeget, valamint valamelyes zsebpénzt közlekedésre, cigarettára, bélyegre. A segély arra az időre szólt, amíg a menekült nem kapott állást. Mindent egybevetve, senki sem éhezett és minden menekült feje felett volt fedél. Svájc viszont nem lévén bevándorló ország, a menekültek befogadását átmenetinek tekintette és mindenkit arra kötelezett, hogy minél előbb vándoroljon ki Európa más részébe vagy a tengerentúlra.

Az IRO központja – olvassuk az imént említett beszámolóban – Genfben működik és a svájci „magyarokat – akik jelentkeznek – simán és gyorsan regisztrálja és a kivándorolni szándékozóknak minden anyagi és más segítséget adott. Az itteni IRO magyar osztályának vezetői és tisztviselői mind svájciak és ez magában azt a hatalmas előnyt jelentette, hogy az IRO-hoz forduló magyar hontalanok ügyeit nemcsak megértéssel, hanem emberfeletti segíteni akarással intézték el”.[77] Ebben a tudósításban feltűnik, hogy a magyar menekültek szívesebben vették, ha idegenek és nem magyarok foglalkoztak ügyeikkel, abból a feltehetően rossz tapasztalatból kiindulva, hogy a magyaroknál sokkal erősebben érvényesülnek személyes elfogultságok és irigységek, mint nem magyaroknál. Ami pedig a svájci tisztviselőknek a kivándorlásnál észlelt megértését és segítőkészségét illeti, nem szabad elfelejteni, hogy Svájc lakói ugyanúgy érdekelve voltak a menekültek mielőbbi eltávozásában, mint a hatóságok vagy a segélyszervek. Valóban, sehol sem támogatták hatósági közreműködés és anyagi segítség formájában a kivándorlást annyira, mint Svájcban.

Németországi fogoly- és menekülttáborokból 1945–46-ban körülbelül 2–300 magyar érkezett *Svédország*ba. A magyarok száma nagyot ugrott 1947-ben, amikor az év végén a svédek és a budapesti kormány közötti egyezmény alapján majd 500 család, több mint 1000 személy ment dolgozni Svédországba, nagy többségükben mezőgazdasági munkások, akik a szokatlan északi életformához hamar hozzáidomultak és beilleszkedtek a svéd társadalom mindennapjaiba. Két esztendő alatt megtakarított pénzükből több mint 100 000 dollárt küldtek haza. 1948-ban már volt tájékoztató lapjuk (a Svédországi Magyar Szó). A

[75] Vö. Lajossy Sándor (Tamás Sándor ref. lelkész írói neve): Magyar emigráció Angliában, in: Politikai írásaim, London 1982.

[76] Hungária, 1948. nov. 19.

[77] Uo.

kommunista hatalomátvétel után a legtöbbjük nem tért vissza Magyarországra, hanem menedékjogot kért. A munkavállalási szerződés két évre szólt, 1949-ben kellett tehát dönteniök a maradás vagy a hazamenetel között. A stockholmi követség minden erőfeszítése ellenére a magyar munkások többsége inkább menekültként Svédországban maradt, minthogy visszatérjen Magyarországra. (174 család, 458 személy tért haza). Az 1949 után érkezettek már nagyrészt más európai országokból jöttek, mivel Magyarországot meglehetősen nehéz volt már elhagyni és csak kevesen szánták rá magukat, hogy messze északon kössenek ki. (Két neves sportoló is közöttük volt, Pajor Kornél korcsolyázó bajnok, aki 1949-ben került Svédországba és Tóth Mátyás labdarúgó válogatott, akit VI. Gusztáv Adolf király hozatott oda egy olasz menekülttáborból.) 1945 és 1955 között 2200–2300 volt a magyar bevándorlók száma.[78]

A háború utáni letelepedésekkel megduplázódott a *belgium*i magyarok száma. Itt a két háború között mintegy 6000 magyar élt. A negyvenötös menekültek közül körülbelül 5000 ment Belgiumba és a negyvenes évek második felében további 2500–3000 magyar választotta új lakhelyéül ezt a kellemes életformájú és a magyarokkal szemben barátságos kis országot. Persze, a menekülteknek kezdetben itt is csak a fizikai munka jutott. Igen sok magyar talált elfoglaltságot a belga bányákban és ipari üzemekben. A főiskolás korban lévő fiatalok egy része a löweni egyetemre került, ahol hamarosan magyar kollégium és diákszervezet létesült.

Németország Szövetségi Köztársaságban és *Ausztriá*ban az európai országokba való áttelepedések és a tengerentúli kivándorlások következtében nagymértékben leapadt a magyar menekültek száma. Németország amerikai övezetében azonban 1949-ben még mindig 108 000 magyar élt táborokban és 73 000 táboron kívül, összesen tehát 181 000 magyart tartottak nyilván.

Ausztriában 1950 elején több mint 21 000 magyar élt, ezek túlnyomó többsége Magyarországról, kisebbik része a szomszédos országokból érkezett osztrák földre.

A tengerentúlra kivándorolni szándékozók álma az *Egyesült Államok* volt. Mivel azonban a hagyományos nemzeti kvóták nem tették lehetővé, hogy nagyobb számú kelet-közép-európai bevándorlót be lehessen fogadni, az amerikai kongresszusnak külön törvénnyel kellett az új menekültek, illetve bevándorlók számát szabályozni. Erre először 1948 júniusában, majd utána 1950-ben került sor. Az 1948-as törvény kimondta, hogy az Egyesült Államok 1950 júniusának végéig, tehát két esztendő leforgása alatt Európában tartózkodó 202 000 elhurcolt és hontalan személyt fogad be. Ezenkívül külön 3000 árva gyereket is beenged az Államok területére. Európában tehát mindenütt megkezdődött a kivándorlások előkészítése és lebonyolítása.

Az európai kikötőkből elindult kivándorló hajókon szép számmal utaztak magyarok is. A törvény szerint bármely amerikai polgár kérhette rokonának és családjának, vagy nem rokon európai hontalanoknak Amerikába való befogadását, ha eskü alatt igazolta, hogy lakást és munkalehetőséget biztosít, amelyet nem vesz el amerikai állampolgártól, gondoskodik a bevándoroltnak a kikötőből a lakóhelyig való elszállításáról és garanciát nyújt, hogy a befogadott nem esik az állam terhére. Ez a nyilatkozat úgynevezett *assurance* formájában történt és ez előfeltétele volt annak, hogy valaki a kivándorlási listára kerüljön, illetve, hogy egyáltalán a kivándorlási bizottság elé jusson, amely megvizsgálta, hogy a kérelmező eleget tett-e minden előírásnak.

Az amerikai magyarok nagy megértésről és segítőkészségről tettek tanúságot, amikor ezrével küldték át Európába az assurance-okat és segítettek a bevándorlóknak új életet kezdeni. Persze, voltak velük szemben fenntartások is, különösen a régi amerikások egy kis baloldali militáns rétegében, amely nyugtalankodott amiatt, hogy az Amerika földjére lépők között lehetnek olyanok, akik 1944-ben a magyar szélsőjobboldali törekvésekkel egyetértettek és a nyilas rendszert kiszolgálták. Főleg Az Ember című New York-i hetilap foglalkozott előszeretettel a bevándorlás e vetületével. A lap egy vezető munkatársa, Kéri Pál még a törvény megszavazása előtt a következőket írta: „A nemsokára kétségtelen ideözönlő földönfutók közt magyarok is lesznek, nem kis számmal. A mi feladatunk, hogy amerikai posztunkon, Amerika jóhiszeműsége iránt való tiszteletből, őrködjünk az Egyesült Államok érdekein. Nekünk majd gondunk lesz rá, hogy Amerika jóságos nagylelkűségével ne lehessen visszaélni és se nácik, se nyilasok, se megrögzött Horthy-gonosztevők ennek az akciónak kapcsán ide be ne csempészhessék magukat. Ezeknek kívül tágasabb, ezek csak maradjanak DP-k. Még az is túl jó nekik. Viszont, természetesen, hogy ki az, aki nem idevaló, azt nem a mai magyar uralom tetszésének megfelelően döntik majd el. Nagyon sokan vannak, és egyre többen lesznek, akiket a mai magyar uralom kerget és üldöz ki a hideg világba, hontalanságba, derék, becsületes, demokratikus hitű emberek."[79]

---

[78] Vö. Szöllősi Antal: Magyar bevándorlás Svédországban, Új Európa, 1982/1. és Gyallay-Pap Zsigmond: Magyar Földmunkások Svédországban, Szociáldemokrata Népszava, 1950 január.

[79] A földönfutó DP-k letelepítése New York Államban, Az Ember, 1948. máj. 22.

Kéri Pál cikke egyfelől már azt jelezte, hogy Az Ember felhagyott a magyarországi rendszer kritikátlan dicséretével és észrevette, hogy a kommunisták nemcsak az ellenzék és a kisgazdák kiirtására törekszenek, hanem célba vették a szociáldemokrata pártot is, amelyhez Az Ember igen közel állott. A New York-i lap számított a negyvenhetes menekültek nagyobb számú bevándorlására és azokat előnyben részesítette a negyvenötösökkel szemben. A másik oldalon az Amerikai Magyar Szövetség és a vele egyetértő Amerikai Magyar Népszava – különösen annak tulajdonosa, Szántó Lajos – minden megkülönböztetés nélkül hívta és fogadta az Európában élő hontalan magyarokat. Az Amerikai Magyar Szövetség – amely az amerikai magyar egyesületek csúcsszervezete volt – arról értesítette a németországi központi Magyar Irodát, hogy az utóbbi által ajánlott menekülteknek segít megszerezni az assurance-ot és mindenben támogatja Amerikába való kijutásukat. Az AMSZ-nek csupán egyetlen feltétele volt, az, hogy a bevándorlók legyenek dolgos, szorgalmas, becsületes, kiegyensúlyozott emberek és természetesen, feleljenek meg a bevándorlási követelményeknek.

A bevándorlási törvény megjelenése után nemsokára útnak indultak a dipiket szállító hajók. Az IRO információs szolgálata 1948 novemberében jelentette, hogy „az Amerikába települő DP-k második csoportja, 802 fő, elindult Bremerhavenből az USA felé. A hajó indulása előtt a DP-ik köszönő táviratot küldtek Truman elnöknek, akit egyúttal megválasztása alkalmából is köszöntöttek”.[80] Az emigráns lapok rendszeresen jelentették, hogy mikor indulnak a hajók és milyen szállítmányok érkeznek a különböző tengerentúli kikötőkbe. Egy ilyen tudósítás szerint 1949 januárjában a génuai és az északnémet kikötőkből 6819 személy hagyta el Európát. Legtöbben Brazíliába utaztak, pontosan 2438 személy, Kanadába 2099, az Egyesült Államokba 1441, Ausztráliába 841 személy távozott. Az IRO statisztikái szerint 1948 decemberében 5056, novemberben 6681 hontalan vándorolt ki. Persze, nemcsak magyarok, hanem mindenféle nemzetiségű menekült. A túlnyomó többség Németország és Ausztria amerikai övezetéből való volt.

A kivándorlók hajóutazását érzékletesen írta le egy Amerikába megérkezett magyar menekült: „1948. november 15-én hívtak be Münchenbe a Funk-kaszárnyába orvosi vizsgálatra. Ellentétben az előző vizsgálatokkal, ez alkalommal minden szokatlanul gyorsan ment s így mindössze három napig tartózkodtunk a kaszárnyában, hol a tömeges elhelyezés és a gyenge élelmezés miatt amúgy sem volt kellemes. Majd visszatértünk otthonainkba, mert senki sem tudott felvilágosítást adni, hogy a transzport mikor indul. Megnyugtatásul azt közölték, hogy december eleje előtt nem indul.

A következő nap telefonon kaptunk értesítést, hogy azonnal térjünk vissza, mert 1-én indul a szerelvény. Végre december 2-án el is indultunk. A poggyász részére külön teherkocsikat csatoltak a szerelvényhez s úgy tájékoztattak minket, hogy a csomagokat csak New Yorkban látjuk viszont. Útközben csak a magunkkal vitt kézipoggyászt vehetjük igénybe. Brémában kiderült, hogy ez a közlés helytelen volt.

Münchentől Brémáig 2 napig tartott az út. Mindenkinek volt ugyan ülőhelye, a 2 éven aluliak kórházkocsiban utaztak s mivel ez nem telt meg, éjszakára a nagyobbak édesanyjukkal is átmehettek oda. Az út folyamán az étkezés kis darab vaj, sajt és húskonzervből állott. Ersatz-kávé bőségesen volt.

Fontos mozzanat a csomagfeladás. Az egész brémeni tartózkodás alatt mindenki hozzáférhetett csomagjaihoz. Az utolsó nap a raktárhelyiségben csomagjainkat számba vették, ráragasztották az „United States Lines” rakjegyét a névvel megegyező betűvel. Mindenkit felszólítottak, hogy csomagjait adja le és csak egy kis kézikoffert vigyen magával a hajóra. Az Amerikai Vöröskereszt cigaretta, dohány és mosdószerekből álló ajándékcsomagot osztott ki.

A hamburgi kikötőben mindenkit sorszámán szólítottak (ez megegyezett a névsor sorszámával) s a koffert kézben tartva, egyesével kellett a hajóra szállani. Közben kiosztották az ún. Embarkation Card-t, amin már rajta volt a kabin- és ágyszám is. Egy bizottság ellenőrizte a vízumfényképek alapján a személyazonosságot.

390 IRO-utasa volt a hajónak. A többi amerikai állampolgár és katonamenyasszony. Az elég szép számú magyarul beszélők közül csak kettő vallotta magát magyarnak. A hajón minden kifogástalan volt. Férfiak 28-an, nők 14-en aludtak egy kabinban, kényelmes, emeletes ágyakon. Mint a gyerek, nézte mindenki a sok újdonságot s hosszú évek óta kevés annyi mosolygó, boldog, megelégedett arcot lehetett látni.

A hajón mindenki kapott az IRO-tól 2 és fél dollárt. Ezért a kantinban cigarettát (11 cent csomagja), candit, frissítő italokat lehetett vásárolni. Mindenki kézhez kapta a vízumot és személyi okmányait. Ki kellett tölteni egy vámnyilatkozatot, amelyben nagy vonalakban kellett feltüntetni a poggyász tartalmát. Az USA-ban elvileg mindent be lehet vinni. Legfeljebb vámot kell fizetni. Pl. a teljesen új használati tárgyakért, amiket ajándékba visz az ember, vagy a 100 dolláron felüli ékszerért, amibe a személyi ékszerek – mint óra, cigarettatárca stb. – nem számítanak bele. Személyenként mindenki vihet egy fényképezőgépet, bármilyen

[80] Hungária, 1948. dec. 3.

értékű is. De viheti mindenki a foglalkozásához tartozó műszereket, gépeket is. Viszont előfordult, hogy valaki hangszert vitt és a vámtisztviselő előtt be kellett mutatnia tudását. Ellenkező esetben vámot fizetett. De, még egy oltás-ellenőrzésen is át kellett esni.

December 23-án későn este vetett horgonyt a hajó a New York-i kikötőben. A városból nem sokat lehetett látni, csak a fényreklámokat. Nagy megkönnyebbülés volt, hogy nem mozgott az utasok lába alatt a talaj. Reggel kis hajón számos tisztviselő érkezett a hajóra, amely röviddel azután megindult s lassan haladt a dokk felé. Ez a félórai út volt talán a legszebb a tíznapos útból."[81]

Érdekes gyakorlati tapasztalatokat és tanácsokat közölt egy másik kivándorolt is, az utána következők óvására és okulására: „A hajón takarítás, konyha, rendőrség, adminisztráció, betegápolás stb. a DP-k dolga. A mi hajónkon sok magyar volt a munkáscsoportban és az IRO-tiszt kijelentette, hogy régen utazott ilyen kellemes együttessel. Az út kilenc napig tartott. A Dramamin nevű szer az utasok 90 százalékának használt a tengeri betegségek ellen és adnak is belőle annyit, amennyi szükséges. Napi két darabnál többet nem szabad bevenni és ezért nem érdemes a kivándorlóknak utolsó pénzükből készletet beszerezni ebből az orvosságból, amely tíz éven aluli gyerekeknek különösen is ártalmas. Még valamire szeretném a figyelmet felhívni. A grohni táborban előfordult, hogy például New York-i utasokat egy bostoni hajóra tesznek fel, mert ott van még hely, de a New York-i hajón nincsen. A kivándorlók sokszor annyira idegesek és sietnek, hogy beszállnak a bostoni hajóra, mert onnan a vonatot New York felé úgyis a sponsor fizeti. Ez igaz, de a sponsor azután le is vonja és ha részletekben is, de nehéz kifizetni a számlát, mert nagyobb családnál csomagokkal együtt 200 dollárt is kitesz. Jobb tehát nyugodtan kivárni az út végcéljához legközelebb kikötő hajót.

Még megemlítem, hogy megérkezésünk után azonnal magyar iskolát kerestem, hogy gyermekünk magyar nevelésben részesülhessen, hiszen angolul úgyis hamar meg fog tanulni játszótársaitól. Sajnos, New York 100 ezer magyar lakosa nem tud egy magyar iskolát fenntartani. Vajon, nem lehetne ezen segíteni? Új hazánk megismerése és kötelességeink teljesítése mellett nem szabadna gyermekeinknek rögtön elszakadni a magyar kultúrától."[82]

Az amerikai bevándorlásból ki voltak zárva azok, akik embertelenségeket követtek el, vagy azokat pártolták és elnézték, a nyilas kormány idejében szerepet vállaltak, szélsőjobboldali felfogásukat tüntetően kifejezésre juttatták. Az ilyenek nagy része nem is jelentkezett amerikai vízumért, aki pedig megpróbálta, részben be is jutott az Egyesült Államokba, részben valamelyik szűrőn esett ki, legkésőbben már Amerika földjén, Ellis Island szigetén működő bevándorlási szerveknél. Volt, kit onnan szállítottak vissza Európába. Problémát okozott a katonák elbírálása. Az amerikai kivándorlási törvény 13. szakasza szerint nem nyerhetett bebocsátást az Egyesült Államok területére „aki a második világháború alatt az Egyesült Államok ellen fegyvert fogott". Magyarország hadi állapotban állt Amerikával, de magyar katonák nem harcoltak amerikai alakulatok ellen. Jogi mérlegelés kérdése lett tehát, hogy mi értendő fegyverfogáson és a magyar honvédség tagjai valóban kizárandók-e a bevándorlásból. Erről sok tárgyalás folyt illetékes amerikai szervek és a magyar menekültek képviselői között. 1950 elején a németországi Magyar Iroda vezetője amerikai és IRO-megbízottaktól azt a felvilágosítást kapta, hogy megkezdődött a magyar katonaviseltek kivándorlása. A magyar katonaviseltek kérelmét azonban külön felülvizsgálta egy erre a célra rendelt bizottság. E bizottság nemcsak a németországi, de az ausztriai és olaszországi menekült katonák kivándorlási ügyével is foglalkozott, ezért érthető ügytorlódás állt elő, ami késleltette a volt katonák elutazását az Egyesült Államokba. Az IRO úgynevezett DP Commíssion-ja előtt 1950 májusában még 4700 elintézetlen ügy hevert, úgyhogy az Amerikában működő nemzeti bizottságoknak kellett közbelépniük, kérve az eljárás gyorsítását. Akiknek a vízumkérelmét elutasították, azoknak módjuk volt annak okát megtudni és a döntés ellen fellebbezni. (A legtöbb elutasítás a törvény 13. szakasza alapján történt.)

Az 1950 nyarán elfogadott második DP-törvény újból szabályozta, ki tekinthető bevándorlásra jogosultnak és ki nem részesülhet ebben a kedvezményben. Nem vándorolhatott be, aki a) kommunista vagy náci (fasiszta) pártnak vagy olyan csoportnak volt a tagja, amelynek ideológiája az imént említett irányzatokéval azonos; b) olyan rendszernek a híve, amely a képviseleti kormányzás vagy a gazdasági szabadverseny ellen irányul; c) olyan szervezetnek a tagja, vagy volt tagja, amelyet az Egyesült Államok főügyésze kommunista szervezetnek minősített; d) olyan mozgalomban vett részt, amely az Egyesült Államok vagy annak kormányzati rendszere ellen irányul e) valakit faji, vallási vagy nemzeti származása miatt üldözött, annak üldözését helyeselte vagy abban részt vett; f) a második világháborúban 1941. december 8-a után az

[81] Hungária, 1949. márc. 4.

[82] Hungária, 1950. júl. 21.

Egyesült Államok, vagy annak szövetségesei ellen a nyugati fronton (beleértve Afrikát és Olaszországot) valamely hadseregben vagy annak segédszervezeti kötelékében harcolt.[83]

Varga Béla, a Magyar Parlament volt elnöke 1948 végén az illetékes amerikai hivatalhoz fordult, sürgetve, hogy járjon közbe a bevándorlási ügyek világos és végleges tisztázása, megfelelő eljárás kidolgozása érdekében.[84] 1950. október 2-án levelet intézett az amerikai igazságügyminiszterhez, kifejtve, hogy azok a katonák esnek el a kivándorlás lehetőségétől, akik adott esetben Európában maradva a szovjet hadsereg első áldozatai lennének. Hangsúlyozta, hogy a magyar honvédség tagjai szinte kivétel nélkül a kötelező katonai szolgálatról szóló 1939:11. törvénycikk alapján vonultak be, tehát nem önkéntesen harcoltak. Voltak ezenkívül leventék, akiket a nyilas kormány halálbüntetés terhe mellett kényszerített Magyarország elhagyására. Méltánytalan tehát, hogy a bevándorlási hivatal katonákat és leventéket hátrányos megkülönböztetésben részesít és nem hoz egyértelmű határozatot. A Bevándorlási Hivatal elismerte, hogy európai tisztviselői helytelenül bíráltak el kérelmeket, de 1950 október elején olyan utasítást kaptak, hogy minden esetet egyénileg döntsenek el. Később csak akkor hoztak elutasító végzést, ha bebizonyult, hogy valaki valóban önkéntesen viselt fegyvert az Egyesült Államok ellen.

Az IRO-statisztikák szerint 1947 és 1951 között csaknem 17 000 magyar került bevándorlóként az Egyesült Államokba. A magyarok valóságos száma azonban nagyobb volt, mert az iménti adat nem foglalja magában azokat, akik a szomszédos országok állampolgárai voltak és azokat sem, akik nem az IRO segítségével kerültek Amerikába. Sokan egyénileg és más úton jutottak amerikai vízumhoz és letelepedési lehetőséghez.

Az első bevándorlási törvény alapján több mint 200 000 hontalan került Amerikába, az 1950-es második törvény 341 000 menekült bevándorlását engedélyezte. Ez utóbbi 1951 június végén járt le, de fél évvel meghosszabbították.

Kanadába 1948-ban indult meg a tömeges kivándorlás. A kanadaiak elsősorban jó munkaerőt kívántak és ezért az európai országokat felkereső bizottságaik mindenekelőtt azt vizsgálták, hogy a jelentkezőknek milyen a fizikai erejük és képesek-e nehezebb testi munkát végezni. Elsősorban telepeseket, vagyis a mezőgazdasághoz értőket, favágókat, gyári munkásokat és ipari szakmákban jártas embereket kerestek. A British Columbia-i hatóságok a jelentkezőktől nem kértek mást, jó fizikai erőnléten kívül, mint a név, tanult vagy átképzett foglalkozás, születési idő és hely, valamint az IRO regisztrálási szám közlését. A családos bevándorlók először csak maguk mentek át Kanadába, majd hónapokkal később követte őket a család. Később már hat hét után mehetett a család.

Kanadában a háború befejezésekor körülbelül 50 000 magyar élt, elsősorban a dohányvidékeken, Ontario államban. Ezek a régi kanadások támogatni igyekeztek a háború után nélkülöző magyar népet és 1945-ben nagy számban vettek részt az országos „Magyar a magyarért" segélyakcióban, amikor pedig megnyílt a magyar hontalanok bevándorlási lehetősége, ugyancsak segítették az országba érkező menekülteket. 1950-ig mintegy ötezerrel nőtt a kanadai magyarok száma. 1952-ben megalakult Torontóban az egyházakat és egyesületeket összefogó csúcsszervezet, a *Kanadai Magyarok Szövetsége,* Böszörményi Nagy Béla elnökletével. Az újonnan érkezettekkel elsősorban az egyházak foglalkoztak és ugyancsak az ő kebelükben indult meg a magyar gyerekek iskoláztatása, valamint a cserkészet is.

Ugyancsak 1948-ban kezdődött meg a magyarok kivándorlása *Ausztráliá*ba. E messzi kontinensre való távozás fiatalságot, erőt, függetlenséget és vállalkozó kedvet igényelt. Ausztrália is elsősorban munkásokat keresett. Munkaerő-szükségletét kívánta kielégíteni európai hontalanok beengedésével. 1954-ig mintegy 14 000 magyar érkezett az országba. Jellemző módon ezekből 6000 volt nőtlen vagy hajadon. A legtöbb Sydneyben és Melbourne-ben (4000, illetve 3000) helyezkedett el, de jutott Adelaidebe (1200), Brisbanebe (600) és Perthbe (600) is szép számmal magyar.[85]

Az angolszász származású ausztrál lakosság nem volt felkészülve a közép- és kelet-európai bevándorlók oly értelmű integrálására, hogy azok természetüket és nemzeti sajátosságaikat megtarthassák. Türelmetlenül és makacsul azt kívánta, hogy rövid időn belül hasonuljanak hozzá, vegyék át szokásait, másolják le életvitelét, sajátítsák el az angol nyelvet. Megtörtént, hogy például magyarokat nyílt utcán szólítottak fel helybeliek, beszéljenek angolul, ne azon az idegen nyelven. „A bevándorlók kezelése – írta egy ausztráliai beszámoló szerzője – reájuk nézve minden vonalon lealacsonyító nemcsak általánosságban,

---

[83] Nyugati Hírnök, 1950. aug. 25.

[84] Nyugati Hírnök, 1948. dec. 24.

[85] Az ausztráliai magyarok történetéről mindeddig a legátfogóbb és legalaposabb munka a canberrai egyetemen dolgozó Kunz Egon tollából Blood and Cold címen 1969-ben jelent meg.

hanem sokszor egyéni értékelésben is. A „Migrant”, a „Reffo”, a „Dago”, a „Balt” és a valamivel finomabb „New Australian” megnevezés feltétlenül fokozatbeli megkülönböztetést jelentett, mikor is mindig a bevándorló húzta a rövidebbet. Az „asszimiláció” nem jóindulatú tanács, hanem kemény követelmény és parancs.”[86]

Egy ausztráliai bevándorlási megbízott 1948 végén Európában járva közölte, hogy „Ausztrália benépesítési politikáját hosszabb időre tervezi és készítette elő. A kormánynak az a szándéka, hogy egy emberöltőn belül a lakosság létszámát 7,5 millióról 20–25 millióra növelje. Ez idő szerint Ausztráliában 200 000 üres munkahely van az ipar és a kereskedelem minden ágában; a mezőgazdaságban, az eü. intézményeknél, a rendőrségnél, szabad iparágakban, építőiparban, a fémiparban”. Egy sajtókonferencián arra a kérdésre, hogy kívánja-e az ausztrál kormány a bevándorlók asszimilálását, s van-e lehetőség arra, hogy az egyes népcsoportok saját nyelvű iskolákat és berendezéseket létesíthessenek, az ausztrál főtisztviselő habozás nélkül kijelentette, hogy „A kormányzat fő célja a teljes asszimilálás; a bevándorlók ausztrálokká legyenek. Kizárt dolog, hogy saját nyelvű iskolákat stb. létesíthessenek. Jóllehet, van lehetőség arra, hogy anyanyelvüket a főiskolákon vagy szaktanfolyamokon művelhessék. Ausztrália részére az új bevándorlottak nem időszakos vendégek, hanem új állampolgárok, akiknek segíteniök kell az országot felépíteni, szabaddá és boldoggá tenni.”[87] E tervek az évek során módosultak. A bevándorlók számát csökkentették és azt a tervet is ejtették, hogy egy emberöltőn belül 20–25 millióra nőjön az ország lakossága. Ma sem több a 15 milliónál. Az asszimilációs politikát pedig felváltotta az úgynevezett multinacionális koncepció.

A magyarok helyzete kezdetben eléggé sanyarú és vigasztalan volt. Táborokban laktak. Csak fizikai munkát vállalhattak. Kevés kivételtől eltekintve: „Nemcsak az életkörülményekkel kellett megküzdeniük, hanem túl kellett tenniök magukat azon is, hogy többnyire másodrendű embereknek tekintették őket, csak úgy, mint valamennyi más bevándoroltat is. Ehhez járult az a körülmény, hogy diplomásoknak az elhelyezkedése szinte lehetetlennek bizonyult, főként nyelvi tényezők, de még hivatalbeli féltékenykedés miatt is.[88]

Az Ausztráliába került magyarok között egyetlen jelentősebb közéleti személyiség volt, Barcza György volt londoni követ, aki hamarosan a magyarok első számú képviselőjévé lett, s akit a mintegy 200 000 kelet-közép-európai bevándorlót összefogó Ausztráliai Bevándorlók Egyesített Tanácsa 1953-ban elnökévé választott.

Szép számban jutottak magyarok *Argentíná*ba is. 1948-ban sok magyar került ebbe a dél-amerikai országba karitatív alapon, de ez a későbbiekben úgy módosult, hogy az argentin kormány mindinkább a munkaerő szempontjából mérlegelte a vízumok kiadását. Gácsér Imre bencés szerzetes, aki a párizsi Magyar Katolikus Misszióban a kivándorlási ügyekkel foglalkozott, 1948 végén közölte, hogy hivatalos felfogás szerint az eddigi gyakorlat „nem szolgálta a befogadó Argentína állam érdekeit. Mivel az eddig kiérkezettek nagyrészt Buenos Airesben maradtak és többségükben nem azt a munkát vállalták, amelynek címén a vízumot igényelték, az argentin kormány revízió alá vette az egész kivándorlást.[89] A párizsi katolikus misszió azért vállalta magára az argentin kivándorlás előkészítését, mert az Argentínába való bejutás ügyeivel a párizsi főkonzulátus foglalkozott. A kormány szerint az iménti intézkedés nem zárta ki, hogy a jövőben is sor kerülhet karitatív alapon történő vízumkiadásra, de felszólította a nemzeti szociális intézményeket, hogy nagyobb felelősséggel válogassák ki a jelentkezőket kor, foglalkozás és erkölcsi megbízhatóság szempontjából.

*Brazíliá*ba elsősorban azok kaptak bevándorlási engedélyt, akik munkaszerződéssel vagy brazil állampolgárok garancialevelével rendelkeztek, vagy olyan diplomájuk, mesterlevelük volt, amely képessé tette őket Brazíliában minden további nélkül álláshoz jutni. Hiány volt például mérnökben, mezőgazdászban és bizonyos iparos kategóriákban. (Fodrászra például nem volt szükségük.)

Egy Brazíliába került újságíró 1950 augusztusi riportja szerint: „A kezdeti nehézségeken az új magyarok átvágták magukat, elsimították a kezdeti bizalmatlanságot és sikeresen kapcsolódtak be a brazíliai magyarság életébe. Jó neve volt a magyarnak mindig Brazíliában. Az első nagy emigráció derék magyarjai megbecsülést vívtak ki nemzetüknek. Mindenütt tudták, hogy a magyar iparos, a magyar munkás becsületes

---

[86] Bernhardt Béla evangélikus lelkész: Az ausztráliai magyar élet, in: A VI. Magyar Találkozó krónikája, Cleveland 1967, 160. l.

[87] Hungária, 1948. dec. 3.

[88] Bernhardt id. m. 160–161. l.

[89] Beszélgetés P. Gácsér Imrével, Hungária, 1948. dec. 10.

és megbízható. Az új emigrációban új arcáról mutatkozott be a magyarság – sikeresen. Az új bevándorlók nagy része intellektuel és ma már a brazilok nemcsak a magyar iparost és a magyar munkást ismerik, hanem a magyar orvosokat, mérnököket, művészeket, tanárokat. A szabadság klasszikus földje Brazília. Partra lépés után minden bevándorló azt csinál, amit akar. Nyugodtan kezdhet egyéni vállalat alapításához, nyithat üzletet, boldogulhat, ahogy akar. Semmi akadály nincs előtte. Brazília népe nem nézi le az „estrangeirot" és e sorok írója még csak egy éve él itt, de még soha nem hallotta se gúnyosan se fölényesen sehol a „gringo", „zöldfülű" jelzőt. Éppen ez a szabadság teszi lehetővé, hogy a magyar kolónia magyar életet élhessen."[90] Az új menekültek mindenütt megteremtették vallási, kulturális és társadalmi intézményeiket, amelyek közül némelyek az ország határain túl is elismerést vívtak ki.

Argentínától és Brazíliától eltérően *Venezuelá*ban nem volt jelentősebb magyar kolónia akkor, amikor a második világháború után a kivándorlási hullám elindult. Közvetlenül a háború befejezése után sok magyar zsidó telepedett le és voltak hónapok, amikor Magyarországon a háborút átvészelt zsidóság körében annyira népszerűvé vált a venezuelai letelepedés gondolata, hogy a sajtó mintegy feladatának tekintette a túlzott remények lelohasztását. Feltehetően a németországi és az ausztriai menekültek is amolyan paradicsomnak hitték a dél-amerikai országot és az első benyomások nem is bizonyultak rosszaknak. Idővel azonban kiderült, hogy nem minden olyan rózsás, mint némelyek beállítani igyekeztek és a távolból látszott.

Egy 1950 novemberi olvasói levél éppen abból a célból íródott, hogy a túlzott várakozásokat lehűtse. Ennek szerzője szerint: „Az emigránsokat érkezésük után barakktáborban helyezik el, amelyek tiszták, de amelyekben nemre és korra való tekintet nélkül tömegesen történik az elszállásolás. Az elhelyezkedés az utóbbi időben megnehezedett. Az érvényben lévő rendeletek értelmében minden vállalat csak 25 százalékban alkalmazhat külföldit és bár az európai munkaerőt nagyon megbecsülik, ez a rendelet az elhelyezkedést nagyon megnehezíti. Petróleum és egyéb jól fizető vállalatoknál, ahol angol nyelvre is szükség van, a 25 százalékot leginkább amerikaiaknak tartják fenn. Háztartási alkalmazottakat általában keresnek (ellátás és havi 150 bolivar fizetés), de főleg egyedülálló nőket. Szakemberek, iparosok, építészmérnökök, villany- és rádiószerelők, angolul és spanyolul beszélő jó könyvelők még elhelyezkedhetnek, orvosok csak nehezen és nem a fővárosban, hanem az Interiorban, ahol a klíma a magyarok számára nagyon nehéz." A levélíró szerint a hatóságok udvariasak és segítőkészek, de azért ajánlatos jól megfontolni és nem elhamarkodni a döntést, könnyű elhelyezkedésről nem szabad álmodni. „Aki sokat akar és tud dolgozni és hajlandó hónapokig napszámos munkával megkeresni a kenyerét, az nekivághat az útnak és mindenesetre teljes emberi szabadságban lesz része."[91]

Rozanich István, a caracasi magyar lap tulajdonosa és főszerkesztője egy előadásban elmondotta, hogy Venezuelában a második világháborút megelőzően magyar élet nem volt és amikor a háború után Caracasba került, összesen négy öreg venezuelás magyarra bukkant. „Ez annál meglepőbb volt – folytatta –, mert amikor Németországban és Franciaországban megindult a szervezkedés, hogy vándoroljunk ki Venezuelába, kezembe került egy olyan közlemény, amely szerint, amikor a venéz kormány anyagi jótállást kért a bevándorló magyarokért, akkor a venezuelai magyarok határtalan lelkesedéssel álltak össze és többszázezer holdat kitevő birtokaikat ajánlották fel biztosítékul az újonnan érkező magyarok javára. Hamarosan meg kellett állapítanunk, hogy ennek a közleménynek semmi alapja nem volt. A megérkező magyarokat senki sem várta. Java részük nyelvtudás nélkül érkezett meg. Az a néhány szó, amelyet a hajón megtanultak, a venezuelai spanyol nyelvtől annyira eltért, mint a hamburgi kikötői munkás német beszéde a bajor parasztétól. Elképzelhető, hogy milyen nehezen indult az élet. De megindult, mert meg kellett indulnia, hiszen a magyarok java része nem egyedül, hanem családostól érkezett. Érthető tehát, hogy eleinte nemigen volt idejük és módjuk a magyar szervezkedésre. A második és harmadik évben azonban már magyar csoportok alakultak azzal a célzattal, hogy néha-néha – március 15-én, Szent István napján – összegyűljenek, elmondják közös imáikat, együtt énekeljenek el egy-egy közös magyar éneket és – elbeszélgessenek egymással."[92]

Az összefogás elindításában a kezdeményezés vitéz Sziklay Ödön ezredes, volt berlini katonai attasé nevéhez fűződik. Cserkészcsapat alakult, megszerveződött a katolikus és az evangélikus egyházközség, egyesületek létesültek és felvetődött egy caracasi Magyar Ház gondolata is.

A haláltáborokból visszatért magyar zsidók első számú új letelepedési helye *Izrael* volt. A nyugaton maradt és a magyarországi zsidók közül a negyvenes évek második felében mintegy 115 ezren „alijáztak", vagyis éltek azzal a jogukkal, hogy Izrael államban végleges lakhelyet válasszanak. Aki zsidónak számított –

---

[90] Hungária, 1950. aug. 18.

[91] Hungária, 1950. dec. 1.

[92] Rozanich István: Magyarok Venezuelában, in: VI. Magyar Találkozó krónikája, Cleveland 1967, 169–170. l.

vagyis, akinek anyja zsidó volt –, minden engedély nélkül „térhetett haza”, elegendő volt ebbéli szándékát közölni. Minden egyebet elintézett a Jewish Agency nevű szervezet. Aki az izraeli törvények alapján nem számított zsidónak, vagyis anyja nem volt zsidó, de annak tudta és érezte magát, az is bejuthatott engedéllyel az újonnan alakult önálló zsidó államba. A történelmi Magyarország területéről származó és Izraelben letelepedett zsidók nagy része kibucokban és más mezőgazdasági üzemekben kezdte új életét. Tehetségükkel, szakértelmükkel és szorgalmukkal azonban hamarosan az élet más területén is megjelentek és azzal egy időben létrejöttek a magyar nyelvű lapok, kiadók, valamint olyan egyesületek – főleg területi alapon szervezve –, amelyekben sokkal inkább a magyar, mint az ivrit, az újhéber volt a beszélt nyelv. Ha a magyar nyelvterületről származó zsidók a politikában nem is juthattak – talán a vallási pártokat kivéve – olyan szerephez, mint például az oroszországi vagy lengyelországi zsidók, néhol – sajtóban, színházban, irodalomban – jelentős volt a hajdani magyarországiak részesedése. (Az izraeli karikaturisták jelentős hányada például Magyarországon született.)

Izraelen kívül sok magyar zsidó jutott a háború befejezése utáni években az Egyesült Államokba, ahol jelentős intézményeik és szervezeteik alakultak, időnként a magyar zsidóság központjának szerepét játszva. Az amerikainál kisebb számú, de ugyancsak jelentős volt a kanadai, a brazíliai, a mexikói és a venezuelai magyar zsidó kolónia. Európában pedig az ausztriai, angliai és a franciaországi. Az asszimilálódás vagy a zsidó jelleg megtartása közötti dilemma a Magyarországon kívül élő zsidókat is foglalkoztatta és foglalkoztatja. Aki Izraelt választotta hazájának, az a kérdést a maga és családja számára eldöntötte.

II. NEGYVENHÉT

1. A demokrácia bukása, demokrata politikusok emigrálása

1947-ben megkezdődött az 1939–1945-ös világháború utáni magyar emigráció történetének második szakasza, amely 1956-ig, a magyar októberi forradalom és szabadságharc menekültjeinek megjelenéséig tartott.

Az első szakasz természetesen nem zárult le 1947-tel. Mint az előző fejezetben láttuk, az 1947 utáni magyar menekült közéletnek számos eseménye és jelensége kapcsolódott még ahhoz a réteghez és annak intézményeihez, amelyeket erősen jellemzett és meghatározott a régi Magyarországhoz való kötődés, a németekkel és a magyar szélsőjobboldallal való nyugatra távozás, valamint a Magyarországon 1945-ben elkezdődött demokratikus kísérlet elutasítása.

1946–47-ben megjelentek nyugaton az első olyan magyar menekültek, akik már nem álltak feltétlenül szemben az 1945-ben elkezdődött, de hamarosan megfeneklett fejlődéssel és a tagadás helyett megértést mutattak olyan reformok és változások iránt, mint a földreform, a köztársasági államforma bevezetése, a régi címek, rangok és előjogok eltörlése, az alsóbb néprétegek jogainak és szervezkedési lehetőségeinek nagyobb fokú biztosítása, a művelődés kiterjesztése és a népi tehetségek pártfogolása. Ezekkel bizonyára sok negyvenötös menekült is egyetértett, de elfogadhatatlannak tartotta, következésképpen érvénytelennek, hogy mindez szovjet megszállás alatt és a kommunisták tevőleges közreműködésével történt. A 46–47-es menekültek, de még inkább azok, akik az azt követő években hagyták el az országot, a megszállás, a törvénytelenségek, a terror, az általános elnyomás tényét elítélték és tovább elviselni nem tudták, de nem tartottak mindent törvénytelennek, ami a szovjet hadsereg jelenlétében történt.

A menekülteknek azt a rétegét, amelynek személyes tapasztalatai voltak a szovjet megszállásról és a Magyarországon intézményesült új rendről, a könnyebbség kedvéért nevezzük negyvenheteseknek, függetlenül attól, hogy 1946-ban vagy az 1947-et követő években hagyták-e el Magyarországot.

Az ország elhagyását politikai megfontolások, de személyes okok is befolyásolták. 1945 és 1947 között azonban, kevés kivételtől eltekintve, még nemigen mutatkoztak olyan okok, amelyek – eltekintve a hajdani szélsőjobboldal exponenseitől – nemcsak egyedi esetekben, de szélesebb keretekben is az emigrálást sugallták volna. Akik bizalmatlanul és ellenérzéssel fogadták a kommunisták vagy más pártok tevékenységét, három választáson is kifejezésre juttathatták véleményüket, még ha nem is volt túlságosan nagy választék pártokban. A magyar nép élt is ezzel a lehetőséggel, mert az 1945 őszi budapesti és országos, majd az 1947 augusztus végi újabb országos választáson világosan és félreérthetetlenül kifejezésre juttatta, hogyan gondolkodik és érez. A hajdani jobb- és szélsőjobboldali pártok indulásának tilalma mit sem von le a választásoknak abból a jellegéből, hogy a nemzet kinyilváníthatta akaratát, és olyan számban vonult az urnák elé, mint soha azelőtt a magyar történelemben.

Az emigrálás akkor válhatott szükségessé, amikor valaki személyes szabadságát látta veszélyeztetve (és ez a veszély nem volt lebecsülendő), vagy amikor már megszűnt minden lehetősége annak, hogy valaki komolyabb kockázat nélkül véleményt nyilváníthasson, a gyülekezési szabadság megszűntéről nem is szólva.

1947–48-ra tehető az az idő, amelytől fogva a demokratikus rend és a társadalmi változások hívei is arra kényszerülhettek, hogy emigrációba vonuljanak.

Megjelenésük nyugaton mindenekelőtt felélénkítette a politikai eszmecserét és láthatóvá tette az emigránsok körében kialakult frontokat, immár nemcsak közjogi kérdésekre korlátozva az ellentétet, hanem kiterjesztve a történelemszemléletre és társadalomképre is.

Nyitánya e fordulatnak Nagy Ferenc miniszterelnök nyugatra távozása és lemondása volt. A magyar kormányfő 1947. május 14-én több heti szabadságra Svájcba utazott. Két héttel később Szviridov szovjet altábornagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nevében jegyzéket nyújtott át a magyar kormánynak, amelyben azt állította, hogy a szovjet biztonsági szervek által februárban letartóztatott Kovács Béla, a Kisgazdapárt főtitkára a köztársaság elleni összeesküvésben vett részt és az ellene elindított vizsgálat még tart. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban Nagy Ferenc elleni terhelő adatokat emlegetett. Rákosi, aki helyettes miniszterelnökként a kormányt vezette, rendkívüli minisztertanácsot hívott egybe, amely felszólította Nagy Ferencet, hogy magát tisztázandó, térjen vissza Budapestre. Június 1-én a miniszterelnök – sejtvén, hogy mi várna rá Budapesten, ha visszatér – bejelentette, hogy lemond miniszterelnöki tisztéről, a Kisgazdapárt elnökségéről és nem tesz eleget Rákosi hazahívási felszólításának.

Június 2-án elhagyta az országot Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke is. Egyszerre emigrált tehát a kormány és a parlament feje. Nagy Ferenc lemondása utáni hetekben disszidált Magyarország washingtoni,

berni, párizsi, ankarai, prágai, bécsi, brüsszeli és római követe is. Nagy Ferenc és Varga Béla még abban az esztendőben az Egyesült Államokba ment, ahol tevőleges részvételükkel egy évvel később megszületett a minden korábbinál szélesebb körű és hatékonyabb nemzeti képviselet, a Magyar Nemzeti Bizottmány. A két kisgazdapárti politikust még ugyanabban az évben követte Sulyok Dezső, a Szabadság Párt volt elnöke, aki augusztus 14-én távozott nyugatra, majd novemberben Pfeiffer Zoltán, a Függetlenségi Párt elnöke és Peyer Károly, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezeti tanács volt vezetője. Ugyancsak novemberben hagyta el Budapestet és távozott Zürichbe – Prágán keresztül – Kovács Imre író, a Nemzeti Parasztpárt volt főtitkára. Az említetteken kívül még számos képviselő, diplomata, lapszerkesztő, pártfunkcionárius és közíró menekült el, kilátástalannak minősítve az országon belüli harcot a szovjet hadsereg és a védelmében a teljes hatalom meghódítására indult kommunista párt ellen.

A demokrata politikusok törekvése a koalíciós együttműködés fenntartására és a közösen vállalt politikai feladatok elvégzésére hiábavalónak bizonyult. Rákosi és az őt kritikátlanul követő kommunista párt a koalíciót csak átmenetnek tekintette és szovjet támogatói segítségével az ország bolsevizálására törekedett. A kommunizmusnak azt a változatát kívánta megvalósítani Magyarországon, amelyet Sztálin ültetett át a gyakorlatba és amelyről egyik utóda, Hruscsov mondott megsemmisítő bírálatot 1956 februárjában. A kommunista párt legnagyobb gyengéje, hogy nem rendelkezvén demokratikus felépítéssel és ügyintézői mechanizmussal, bármikor ki van téve annak, hogy Sztálin- vagy Rákosi-fajtájú önkényurak magukhoz kaparintják a korlátlan hatalmat és a pártot a nekik tetsző irányba viszik. Rákosi demokrata partnereinek legkésőbben 1948-ban be kellett látniok, hogy az egyeduralomra törő kommunista párttal szemben fellépni nincs kellő erejük és kitartásuk. Az a reményük is szertefoszlott, hogy a nyugati hatalmaktól segítséget kapnak. Ezek a fegyverszüneti megállapodással és a békeszerződéssel felelősséget vállaltak Magyarország jövőjéért. A Szovjetunióval való viszonyuk zavartalansága érdekében viszont nem voltak hajlandók a kormánykoalíció demokrata pártjai mögé állni és a választásokon kialakult politikai erőviszonyok tiszteletben tartását Moszkvától kieszközölni.

Nagy Ferenc megkísérelte, hogy a demokrácia fenntartásáért vívott küzdelmében nyugati támogatást kapjon, de csalódottan kellett tapasztalnia, hogy sem Washington, sem London nem volt hajlandó a magyarok kedvéért viszonyát Moszkvával elrontani. Amikor meg az más okok miatt mégis elromlott, Magyarországon már elveszett a demokrácia ügye és az ország maradéktalanul ki volt szolgáltatva Sztálin terveinek, amelyeket Rákosi ravasz taktikájával meglehetősen simán valósított meg.

A kritika, amely az emigrációba kényszerült demokrata politikusokat állítólagos gyengeségük és megalkuvásuk miatt érte, méltánytalan, mert a demokráciát egy demokráciaellenes hatalommal és annak elkötelezett segítőtársakkal szemben, az adott körülmények között, külső segítség híján, csak a maguk erejére támaszkodva, semmilyen módon nem tudták volna megmenteni.

A nyugati hatalmak eltűrték, hogy a moszkvai kormány a maga tetszése szerint magyarázza a jaltai egyezményt és mellőzze annak a hitlerizmus alól felszabadított országok számára fontos ígéretét, hogy ez országoknak joguk van szabadon választott kormányokra. Jaltát szokás felelőssé tenni Kelet- Közép-Európa háború utáni nyomorúságáért, holott a bajokat nemcsak az érdekszféra-elmélet okozta, hanem az erőviszonyoknak oly értelmű alakulása, hogy a nyugati hatalmak képtelenek voltak a jaltai megállapodás nekik kedvező pontjainak érvényt szerezni. Ezért bizonyult rövid ideig tartó provizóriumnak a szabadon választott kormányok uralma és ezért tekinthette zsákmányának az egész területet a Szovjetunió. A magyar demokrata politikusok a dolgok ily értelmű alakulásáért a legkevésbé felelősek és aligha marasztalhatók el azért, hogy nem álltak a sarkukra.

Az 1947-ben megindult második emigrálási hullám számszerűen nem vetett oly nagy tömeget nyugatra, mint az 1945-ös, de súlyban és jelentőségben felülmúlta azt. A 47-es emigránsok túlnyomó többsége politikus volt, vagy legalábbis részt vett a politikai életben. Nemcsak olyanokból állt, bár azok voltak többségben, akik helyeselték és támogatták a 45-ös belpolitikai fordulatot, hanem olyanokból is, akik azt megelőzően viseltek közéleti szerepet, de nem lévén németbarátok vagy szélsőséges jobboldali eszmék hívei, az országban maradtak, amikor a háború elveszvén, orosz megszállás alá került.

Mivel az 1947 és 1949 között nyugatra távozott magyarok politikailag erősen elkötelezettek voltak és az emigrálást azért vállalták, hogy odahaza elkezdett politikai küzdelmüket idegenben folytassák, hamarosan megkezdték az emigráns politikai keretek megteremtését és azoknak az intézményeknek a létrehozását, amelyek a politikai cselekvéshez szükségesnek látszottak.

1947–49-ben nemcsak a hazai demokratikus kísérlet résztvevői emigráltak, hanem az akkori politikai szerkezeten és intézményrendszeren kívülállók is. Kijövetelükkel nemcsak az új szervezetek, de a régiek is gyarapodtak. Az a politika, amelyet Rákosi és társai a demokrácia felszámolására és az ország bolsevizálására elindítottak, egyéb ártalmain kívül annak okozója is volt, hogy az országot egyaránt elhagyták olyanok, akik a) 1945-ben a régi közéletben szerepet játszottak, de a nyugatra távozást

elutasították és a beilleszkedés szándékával otthon maradtak; b) a Hitlerrel szembeni ellenállásban részt vettek, a német nácizmus és a nyilasuralom végét örömmel üdvözölték, az új rend elindításában közreműködtek; c) nem kis számban olyanok is, akik egy emberséges és türelmes szocializmust is tudomásul tudtak volna venni. Megbocsáthatatlan vétke a Rákosi szellemében és irányításával működő kommunista pártnak, hogy száműzetésbe kergette az ország demokrata politikai garnitúrájának jelentős részét és megfosztotta a társadalmat sok értékes és tehetséges tagjától, akiknek tudására, képességeire, szakértelmére a nemzetnek szüksége lett volna.

Egy elvakult és velejéig kártékony koncepciónak – a sztálinizmus magyarországi változatának – volt tulajdonítható, hogy még a kommunista párttal a társadalmi pluralizmus jegyében együttműködni és az országot közösen felépíteni hajlandó demokrata politikusokat is belekergette az antikommunista táborba és szovjetellenessé tett olyanokat, akik – minden rossz tapasztalatuk ellenére – a realitások talaján állva, elsődleges célnak és az ország érdekében állónak tartották a hatalmas szomszéddal való jó viszonyt.

A magyarországi demokraták kommunista- és szovjetellenességét az a kommunista párt termelte ki, amely megtűrte és támogatta Rákosi utólagosan személyi kultusszá szépített önkényuralmát. A nyugati magyar demokrata emigráció kommunistaellenességéért egyes egyedül azok a történelmi fejlemények felelősek, amelyeknek részbeni elítélése ma már a kommunistáknak sem idegen. És ezek nem azért keletkeztek csupán, mert Rákosi és a hozzá hasonló funkcionáriusok önkényesen meghamisították a szocializmus és a kommunizmus elveit, ahogyan a szovjet hatalmi övezetben mondani szokták: „letértek a lenini útról", hanem azért, mert a párton belüli döntési mechanizmus és demokratikus centralizmusnak nevezett egy-kéz bármikor lehetővé teszi, hogy az eszmék a gyakorlatban a visszájukra forduljanak.

A negyvenhetes emigrációt azonban nemcsak az úgynevezett népi demokratikus fejlődésre való áttérés, vagyis a kommunista egyeduralomra való berendezkedés elítélése jellemezte, hanem a háború előtti és alatti kormányzati rendszertől való idegenkedés is. A kommunizmusnak szerintük a demokrácia volt az ellenszere és nem az a tekintélyi elv, amely a Horthy Miklós nevével jelzett korszakot meghatározta.

A negyvenötös emigránsokkal szemben a negyvenhetesek azt az előnyt élvezték, hogy a nyugati hatalmak és a Nyugat-Európában a háború után uralomra került kormányzatok rokonszenvére számíthattak, mivel azok a szabadnak tekintett magyarországi választásokból kikerült demokratikus koalíciós kormányt elismerték. (Kivétel volt a spanyol Franco-kormányzat, amely továbbra is a Marosy Ferenc által vezetett madridi magyar királyi követséget tekintette Magyarország egyedüli képviseletének.)

Az 1947-et követő években a negyvenötös és a negyvenhetes emigráció ridegen és barátságtalanul, olykor ellenségesen állt egymással szemben. Mind a két tábor vétkesnek tekintette a másikat. Az egyik azért részesült ellenfelétől súlyos elmarasztalásban, mert „kiszolgálta Hitlert, háborúba sodorta az országot, a végsőkig vívott harccal kiheverhetetlen pusztulások és veszteségek okozója volt, embertelenül bánt faji és politikai okokból magyar állampolgárok százezreivel, a nemzet nyakára szabadította a nyilas uralmat", a másik azért minősült vétkesnek, mert „kiszolgálta Sztálint, elfogadta az ország szovjet megszállását, közreműködött a rablásnak tekintett földosztásban, az államforma megváltoztatásában, magyar kormányférfiaknak – háborús bűnösség címén történt – elítélésében és kivégzésében, vezető társadalmi rétegek deklasszálásában".

Az ellentét kibékíthetetlennek látszott és az indulatok, amelyek a különböző kérdésekben kirobbant vitákban fellángoltak, mindkét oldalon olykor kölcsönös személyes vádaskodásokba és durvaságokba csaptak át. Amilyen bárdolatlanul és civilizálatlanul vitatkozott a budapesti kommunista rezsim a nyugati emigránsokkal, olyan modorban és stílusban folyt azok körében is az egymás közötti vita. Bár szép számmal akadtak kivételek és sokan kivonták magukat a rosszízű csatározásokból, mégis lehangoló volt látni, hogy néhol mily mélyre süllyedt a politikai kultúra és a vitatkozási módszer.

Az 1947 és 1949 között Magyarországról eltávozott menekültek, ellentétben a negyvenötös kitelepítettekkel, nem csoportosan érkeztek és nem tömörültek egy helyre, hanem egyenként jöttek és szétszóródtak egész Európában. Majd közülük is sokan útra keltek valamely tengerentúli államba. A németországi és ausztriai háborús pusztulások és a nélkülözés miatt a két országot lehetőleg kerülték. Inkább Franciaországba, Angliába, Svájcba, a Benelux-országokba és Skandináviába törekedtek. Olyan országokba tehát, ahol munkát és nélkülözéstől mentes életet reméltek. Egzisztenciális szempontból Franciaország nem volt előnyös letelepedési hely, de a politizálási és szervezkedési szabadság, amelyet nyújtott, vonzóvá tette a demokrata emigránsok előtt. Nem véletlen, hogy a negyvenhetes emigráció európai központja Párizsban alakult ki.

2. A Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulása

Természetes és magától értetődő volt, hogy a nyugatra távozott negyvenhetes magyar politikusok külföldre érve nem vonulnak vissza a magánéletbe, hanem a Magyarországon kezdett politikai tevékenységet idegenben folytatják és új környezetükben küzdenek azokért a célokért, amelyek megvalósítása Magyarországon lehetetlenné vált.

Az is természetes és magától értetődő volt, hogy a megváltozott viszonyok és feltételek között a hangsúlyok elhelyezése és általában a politikai érvelés módosult. A hajdani koalíciós politikusoknak immár nem kellett tekintettel lenniök a partnerek érzékenységére, különösképpen azokéra, akik a sztálinista szovjet modell lemásolásában és utánzásában a magyarországi megszálló hatóságok hathatós támogatását élvezték. A Magyarország átalakítására és szovjet mintára való átszervezésére irányuló terveket és elképzeléseket jóval élesebben bírálhatták, mint akkor, amikor még Magyarországon működtek és a koalíciós összjátékban részt vettek. Külföldön a kommunizmussal és a szovjet rendszerrel szembeni elutasító magatartás erősebben és élesebb hangon jutott kifejezésre, mint a magyarországi politikai munkában.

A nyugati magyar emigráció egy éles bírálója, a Londonból 1982-ben Magyarországra visszatért Nagy Kázmér a negyvenhetes politikusokról szólva azt írta, hogy „szerepük hasznos lett volna”, ha megmaradnak „a történelmi tények megállapításánál és az egész magyar politikai fejlődést visszahúzó, erőszakos, egyszemélyes diktatúra elleni kiállásnál”. Ehelyett „egyszerre nemcsak antikommunisták, de szovjetellenesek is lettek”.[1] Ez az észrevétel teljesen történelmietlen, irracionális és valóságellenes gondolkodást tükröz. A negyvenhetesek ugyanúgy nem maradhattak meg Rákosi vétkei puszta megállapításánál, aminthogy Rákóczi sem állhatott meg közvetlen ellenfelei elmarasztalásánál, Kossuth Lajos kormányzó Windischgrätz, Haynau és Paskievics elítélésénél, Károlyi Mihály sem elégedhetett meg azzal, hogy megbélyegzi Horthy Miklóst. Amiként az említettek a magyar nemzettel szemben értetlen Habsburg-ház, illetve az első világháború utáni ellenforradalmi rendszer felelősségét is felvetették, ugyanúgy a negyvenhetes politikusoknak is ki kellett terjeszteniük bírálatukat a Rákosit és önkényuralmát lehetővé tevő, azt nemcsak eltűrő, de bátorító magyar kommunista és szovjet rendszerre is. Rákóczi nemcsak megállapította, hogy Bécs hitványul viselkedett, hanem igyekezett nemzetközi koalíciót szervezni ellene. Kossuth Lajos nemcsak megállapította, hogy az osztrák ház becsapta a magyar népet és még az oroszokat is a nyakára szabadította, hanem élete végéig harcolt ellene. Károlyi Mihály nemcsak megállapította, hogy mi történt uralma néhány hónapja után, de minden követ megmozgatott az ellenforradalmi rendszer hitelének rontása érdekében. Ha e magatartásokat helyesnek tekinti a mai magyar történetírás, akkor nem lehet haszontalannak nevezni a negyvenhetes politikusok kommunista- és szovjetellenes érzelmei felülkerekedését. Magyarország történetének Rákosi nevével fémjelzett sötét korszaka azután kezdődött, hogy a koalíciós politikusok egy csoportja elhagyta az országot és már külföldön tartózkodott. Hogyne támadtak volna fel bennük kommunista- és szovjetellenes érzelmek, amikor a közállapotok vészes romlását nap mint nap észlelték.

Az antikommunistává és szovjetellenessé válás folyamata ugyanolyan természetes és szükségszerű volt, mint az, hogy Rákócziék és Kossuthék Habsburg-ellenesek, Károlyi és a tizenkilences népbiztosok Horthy-ellenesek lettek. Lélektanilag azonos fejlődés tanúi vagyunk és semmi csodálkozni való nincs azon, hogy Nagy Ferencék nemcsak saját sorsukat panaszolták el, hanem mindent elkövettek, hogy az emigrációjukat kiváltó okok megszűnjenek.

Nagy Ferenc és a többi menekült, volt koalíciós politikus ugyanúgy viselkedett külföldön, mint viselkedett volna helyükben bárki más, aki nem akart a magánéletbe visszavonulni, hanem a Magyarországon elkezdett küzdelmet folytatni. Nem volt ez éveknek egyetlen menekült magyar politikusa, aki nem állott volna szemben nemcsak az önkényuralmat megtestesítő diktátorral, de azzal az államberendezéssel és politikai mechanizmussal is, amely az ilyen diktátorok felemelkedését és korlátlan hatalmát lehetővé tette.

A Magyarországot elhagyó politikusok azzal érkeztek külföldre, hogy miután a demokrácia Magyarországon meghiúsult, külföldről igyekeznek a demokrata eszméket ébren tartani és az országot további katasztrófáktól megóvni. Kétségtelen, hogy a hónapok múlásával a helyzet egyre rosszabb és rosszabb lett, következésképpen annak a reménye is csökkent, hogy Magyarország nagyobb károk nélkül vészeli át a sztálinista korszakot. Az magától értetődőnek tetszett, hogy minden menekült politikus a maga irányzatának és pártállásának megfelelően alakítja ki emigrációs politikáját. Számolni lehetett tehát a hazai

[1] Elveszett alkotmány, München 1974, 47. l. (Az 1984-es budapesti kiadásban 87. l.)

pártkeretek átültetésével. Másfelől az is valószínűnek látszott, hogy ezek összefognak és létrejön valamilyen szélesebb képviseleti keret.

Nagy Ferenc és Varga Béla nyugatra való távozásuk után nem sokkal Washingtonban tűntek fel, ahol azután más menekült politikusok is megjelentek. Eckhardt Tibor az Egyesült Államokban élt a háborús évek óta. Bakach-Bessenyey György – aki Barcza Györgyön kívül a legaktívabb volt a követi bizottság tagjai közül – 1946 végén telepedett le az Egyesült Államokban. Nagy Ferenc a távozása utáni hónapokat Svájcban töltötte, majd ő is az Egyesült Államokban telepedett le. Politikai pályafutásának, elsősorban miniszterelnökségének történetét megírta *Struggle behind the Iron Curtain* (Küzdelem a Vasfüggöny mögött) című könyvében,[2] de ezt megelőzően a nagy amerikai hetilapokban és folyóiratokban részletesen beszámolt a magyarországi eseményekről, a demokratikus kísérlet kudarcáról és a kommunisták terjeszkedő politikájáról. Az ezekért az írásaiért kapott tetemes összegekből farmot vásárolt a Washington közelében fekvő Herndonban, ahol négy évig maga gazdálkodott, tejgazdaságot vezetett. Utána a farmot bérbe adta, de háza mindvégig ott volt e Virginia állambeli kis településen. Sulyok Dezső távozása után egy ideig ugyancsak Nyugat-Európában élt. Megírta ő is emlékeinek történetét, amely *Zwei Nächte ohne Tag* (Két éjszaka nappal nélkül) címen németül jelent meg egy svájci könyvkiadó gondozásában.[3] A két éjszaka a német és az orosz megszállást jelképezte. Még európai tartózkodása alatt Rómában fogadta XII. Pius pápa, amit nagy sikernek és megtiszteltetésnek könyvelt el. Amerikába érkezve a New York melletti New Brunswickban telepedett le. New Yorkban lelt új otthonra Pfeiffer Zoltán, a Függetlenségi Párt volt elnöke. 1948 októberében érkezett Amerikába Fábián Béla volt szabadelvű politikus, aki hitlerista koncentrációs táborból szabadult 1945 tavaszán.

1948 januárjában telepedett le az Egyesült Államokban Nagy Vince, az 1918-as belügyminiszter, a Szabadságpárt volt társelnöke. Ő 1947 júliusában hagyta el Magyarországot. Hamarosan a Zell am See közelében lévő Saalbachba került, ahol amerikai támogatással már több kisgazda- és szabadság-párti menekült képviselő tartózkodott (Sulyok, Halter Béla, Nyirjessy Sándor, Szilyné Oberschall Ilma, Czupy Bálint, Hajdu-Németh Lajos, Horányi Tibor, Keresztes Tamás, Vándor Ferenc stb.). Nagy Vince saalbachi tartózkodásának legnagyobb élménye a Jászi Oszkárral való találkozása volt, amelyről elérzékenyült hangon számolt be emlékirataiban.[4] A két hajdani októbrista 1947 késő őszén jött össze. Az Amerikában élő Jászi európai körútján Magyarországról jövet útban volt hazafelé. Neki is örömöt okozott a volt minisztertársával való találkozás. Nagy Vince Amerikába érkezve munkásként helyezkedett el. Televízió szerelő lett egy tv- és jégszekrény-kereskedésben.

Peyer Károly 1949 szeptemberében és Kovács Imre 1949 októberében került ki Amerikába. Kovács Imre először Svájcban, majd Franciaországban élt. Zürichben adta ki politikai visszaemlékezéseit *Im Schatten der Sowjets* (A szovjetek árnyékában) címen német nyelven. Ez a könyv hamarosan franciául is napvilágot látott.[5] A volt népi író és parasztpárti főtitkár gyakran hallatta hangját az emigráns sajtóban. Nem egy cikkét heves vita követte. Nagy Ferencen kívül ő lett a legtöbbet támadott koalíciós politikus, különösen a volt szélsőjobboldali közírók kedvelt céltáblája. Az említettekhez valamivel később csatlakozott Barankovics István, aki csak 1951 szeptemberében vándorolt ki az Egyesült Államokba. Barankovics 1949 tavaszán hagyta el Magyarországot. Hosszabb időt töltött Salzburgban, ahol a magyar menekült iroda vezetője volt.

A nevesebb politikusok közül Auer Pál és Közi Horváth József Európában maradt, az előbbi Párizsban, ahol 1947-ig mint követ működött, az utóbbi szintén Párizsban, valamint Németországban élt. Rövid időre azonban Közi Horváth is áttelepedett New Yorkba.

Többé-kevésbé ez volt az az együttes, amely létrehozta a Magyar Nemzeti Bizottmányt és hosszú éveken keresztül ez intézmény élén állott.

Nagy Ferenc, Varga Béla és más negyvenhetes politikusok arra a meggyőződésre jutottak, hogy össze kell fogniok és meg kell teremteniök a magyar nép külföldi képviseletét. Felismeréseik és tapasztalataik arra indították őket, hogy a magyar demokráciáért vállalt küzdelmüket közösen és egységesen kell megvívniok. Ugyanakkor két kérdést kellett eldönteniök. Az egyik: hol találják meg a nélkülözhetetlen külső támogatást és melyik az a hatalom, amelynek céljai megegyeznek a menekült magyar politikusok szándékaival. A másik eldöntendő kérdés az volt, mi legyen az a közjogi alap, amelyre az új nemzeti képviselet épül.

---

[2] New York 1948.

[3] Zürich 1949.

[4] Októbertől októberig, München 1962.

[5] Im Schatten der Sowjets, Zürich 1948; D'une occupation à l'autre, Paris 1949.

Hamarosan kiderült, hogy az Egyesült Államok az a hatalom, amelynek külpolitikája a legközelebb áll ahhoz, amire a menekült politikusok törekedtek. 1947 második felében már érezhető volt, hogy Washingtonban kezdik bizalmatlanul nézni a Szovjetunió terjeszkedését, az érdekkörébe került országoknak csatlós státusba való beleszorítását és a demokrácia intézményeinek felszámolásával egy időben, ez országok fokozatos bolsevizálását. Az Egyesült Államok még tartotta magát keleti szövetségesével kötött megállapodásaihoz, de lassan be kellett látnia, hogy ez a szövetséges nem elégszik meg a neki átengedett terület feletti biztonsági és katonai felügyelettel, hanem átplántálja oda a maga egész politikai és rendőri rendszerét. A neki elkötelezett kommunista pártok segítségével gyors ütemben átalakította a társadalmat és már látnivaló volt, hogy a Szovjetunióban megteremtett félelmi légkör a kelet-közép-európai kis országokra is átterjed. A magyar menekült politikusok ugyanígy, vagy még sötétebben látták a helyzetet és amikor partner után néztek, kézenfekvőnek látszott az Egyesült Államok felé való tájékozódás. Különösen azután, hogy a washingtoni kormány részéről is mutatkozott érdeklődés a demokrácia magyar képviselői iránt és ha közvetlen támogatásban nem részesítette is, nem hagyott kétséget az iránt, hogy rokonszenvvel kíséri őket. Nyilvánvalóvá vált, hogy Amerika és a magyar emigráció között nagy dolgokban érdekazonosság áll fenn (az Egyesült Államok is a szovjet terjeszkedés megállítására és visszaszorítására törekszik) és a kisebb jelentőségű dolgokban is rokonok az érdekek.

A negyvenhetes politikusokat sok bírálat és elmarasztalás érte – elsősorban Magyarországon – az amerikai orientáció miatt. Az e kérdésben használt hang oly durva és bárdolatlan még ma is, hogy komoly eszmecserére sor sem kerülhetett. A civilizálatlan vádakat hasonló színvonalú válaszok követték. Az olyan állítások, hogy Nagy Ferenc és társai az agresszív amerikai külpolitika szolgálatába álltak, a nyugati imperialistákkal a szocialista tábor ellen szövetkeztek, Magyarország ellen amerikai támogatással rágalomhadjáratot indítottak és belső rendszerének megdöntésére szervezkedtek, a dolgok lényegét képtelenek érzékeltetni. Csak indulatok felkorbácsolására alkalmasak, de nem komoly eszmecserére és tisztázó megbeszélésre.

Ha abból indulunk ki, hogy külső támogatásra minden politikai emigrációnak szüksége van, akkor a valóság könyörtelen tényei alapján a negyvenes évek végén ez másutt nem volt megtalálható, mint az Egyesült Államokban. Minden emigrációnak olyan támogatói vannak, amelyek adódnak és nem olyanok, amelyeket kedve szerint választ. 1947–48-ban a demokrata emigráció hiába keresett volna partnert másutt, nem talált volna. Sem Nagy-Britanniának, sem Franciaországnak nem volt határozott kelet-közép-európai politikája, még kevésbé az a hajlandósága, hogy a Magyarországról kiszorult politikai garnitúra hóna alá nyúljon. London és Párizs – még ha némely politikus, pl. az angol Bevin, tett is baráti gesztust – semmi jelét nem mutatta, mintha megértené és méltányolná az emigrációba szorult magyar politikusok törekvéseit. A rokonszenv és együttérzés nem volt elegendő. Támogatásra pedig sem a francia, sem a brit fővárosban számítani nem lehetett. Mind a két kormány napnál világosabbá tette, hogy esze ágában sincs emigráns csoportok mögé állni és ezáltal viszonyát az érintett államokkal veszélyeknek kitenni. Olaszország és Németország gyenge és erőtlen volt, a vesztett háború előidézte problémák amúgyis elég gondot okoztak nekik. A magyar emigrációnak támogató partnere Európában nem akadt.

Méltánytalan és igazságtalan a negyvenhetes politikusoknak szemrehányást tenni azért, hogy pillantásukat Washingtonra vetették és az Egyesült Államokban találták meg azt a partnert, amelyre szükségük volt.

A politika a lehetőségek művészete. Minden politikus olyan adottságokkal és lehetőségekkel dolgozik, amelyek rendelkezésre állnak és nem olyanokkal, amelyeket magában elképzel és amelyek után a szíve vágyik. Aki az utóbbit műveli, azt képzelgőnek, ábrándkergetőnek, önáltatónak szokás nevezni.

A negyvenhetesek realisták voltak. Az adottságok és lehetőségek az amerikai tájékozódást sugallták. Minden fenntartás és kritika ellenére, amellé a hatalom mellé álltak, amely elfogadta őket, az együttműködésre hajlandóságot mutatott és amelynek külpolitikai céljaiban a magyar igényeknek is helyük lehetett.

Jellemző módon, az amerikai orientációt a politikai színskála két szélén helyet foglaló irányzatok egyaránt támadták. Mind a szélsőbaloldal – tehát a kommunisták –, mind a szélsőjobboldal – tehát a nyilasok és 1944-ben kompromittált elemek – hevesen elutasították az amerikaiakkal való együttműködést. A kommunisták azért, mert ezt írta elő a mindinkább amerikaellenessé vált szovjet külpolitika, a szélsőjobboldaliak meg azért, mert továbbra is élt bennük az a torz kép, hogy az Egyesült Államok „judeo-kapitalista” erők irányítása alatt áll és nem őszinte barátja az európai kis népeknek.

A negyvenhetes politikusoknak tehát két irányban is védekezniük kellett és olyan érveket találniok, amelyek a realitásokra épülő koncepciójukat igazolták.

Ennél bonyolultabb és nehezebb volt a második kérdés megoldása, a közjogi alap tisztázása.

Az ezzel foglalkozók azonban nyomban dilemmába kerültek. Két megoldás jöhetett számításba. Az egyik az, hogy a negyvenötösökhöz hasonlóan ők is megfogalmaznak egy közjogi elméletet, amely módot nyújt nekik arra, hogy alkotmányos érvekkel igazolják a megteremtendő külföldi magyar politikai képviselet létjogosultságát. A másik megoldás az lehetett volna, hogy a közjogi alap szilárdságával nem törődve, a reprezentativitásra helyezik a hangsúlyt, tehát a szóba jöhető politikai színkép teljességére törekszenek. Vagyis, minden nyugaton élő volt törvényhozót, politikust és diplomatát bevonnak a tervezett testületbe, kivéve azokat, akik szélsőséges eszmék bódulatában és szolgálatában szembehelyezkedtek az emberiesség és a demokrácia elveivel.

Ha a nemzeti képviselet megszervezői az első megoldást választják, szilárd közjogi talajon állhattak volna, azzal a veszéllyel azonban, hogy a létesítendő testület nem lesz eléggé reprezentatív. Ebben az esetben ugyanis csak azokat vehették volna be, akik a közjogi elmélet alapján arra jogosultak lettek volna. Az feltehető volt, hogy a közjogi kiindulópont az 1946-os magyar köztársasági alaptörvény és az a tétel, hogy a parlament elnökének kényszerű távozásával az 1945-ben megválasztott parlament alkotmányosságán csorba esett. Az ilyen alapon összeállított nemzeti képviselet nem állhatott volna másokból, mint az 1945-ben megválasztott és 1947 május végéig nyugatra menekült képviselőkből.

A második megoldás, nem törődve az alkotmányjogi vonatkozásokkal és a közjogi alappal, arra törekedett volna, hogy a nemzeti képviselet magába tömörítsen minden törvényhozót, diplomatát és politikust, aki nyugati országokban tartózkodik. Számszerűen népes és a benne helyet foglaló tagok révén reprezentatív testület lett volna, de azzal a gyengével, hogy alkotmányjogi érveléssel könnyen kikezdhető.

A negyvenhetes vezető politikusok egy közbenső megoldáshoz folyamodtak. Hivatkoztak az 1946-os alkotmányra és megkonstruáltak egy közjogi alapot, de kiterjesztették a részvételi jogot az 1939-ben megválasztott országgyűlés – képviselőház és felsőház – tagjaira, a volt miniszterekre és diplomatákra, valamint azokra a szóba jöhető politikusokra, akik a nemzeti képviselet megalakulása után hagyták el Magyarországot, tehát a parlamentnek az 1947-es választási manipulációk és csalások után is tagjai maradtak. (Egy megbízhatónak látszó számlálás szerint 1950-ben az 1939-es, az 1945-ös és az 1947-es parlamentnek 188 tagja élt emigrációban.)

Varga Béla, az 1945-ben megválasztott nemzetgyűlés le nem mondott elnöke e parlament törvényességéből indult ki és ezt az álláspontot képviselte azokon a tárgyalásokon, amelyeket a nemzeti képviselet megteremtése érdekében folytatott. Az 1945-ös parlament törvényességét a 39-es országgyűlés tagjainak nagy része tagadta, különösen azok, akik részt vettek az altöttingi összejövetelen. Varga Béláék némileg ezek lába alól is ki akarták húzni a talajt azzal, hogy noha ők a 46-os alapra helyezkedtek, elismerték a 39-es törvényhozók részvételi jogát az új nemzeti képviseletben. Fő törekvésük azonban mégis csak az volt, hogy az altöttingi kezdeményezéshez nem csatlakozó 39-eseket nyerjék meg és ezáltal tágítsák, legalábbis számszerűen, az új testület kereteit. Arról, persze, kezdettől fogva szó sem lehetett, hogy a nyilasok és más nemzeti szocialista frakciók tagjai, valamint a magukat Sztójay és Szálasi mellett elkötelezettek az új képviseletbe bekerüljenek. Ilyen lehetőség azonban egy pillanatig sem vetődött fel, mert az említettek kezdettől fogva elzárkóztak a negyvenhetesekkel való bárminő együttműködéstől.

Varga Béla – elsősorban Nagy Ferenccel, de az Egyesült Államokban élő vagy akkoriban oda érkező politikusokkal, valamint illetékes amerikai személyiségekkel folytatott megbeszélései után – 1947. november 15-én jelentette be a *Magyar Nemzeti Bizottmány* megalakulását. Céljának azt jelölte meg, hogy „az elnyomott magyar népet a szabad világban képviselje". A „bizottmány" szó némi történelmi csengést adott a testület nevének. Mivel ennek megfelelője idegen nyelvekben nincs, angolul *Hungarian National Council*-nak nevezték. A council szó tanácsot, tanácsadó testületet jelent. Varga Béla bejelentésében az is állt, hogy a Bizottmány irodája New Yorkban nyílik meg, de lesz képviselete Washingtonban is. Feladatának azt tekintette, hogy a magyar népnek a kommunista uralom alól való felszabadulását előmozdítsa. A nemzeti egység jegyében csatlakozásra hívta fel az összes demokrata politikusokat. A munkát koalíciós alapon képzelte el, széles körű részvétellel, de a pártpolitikai ellentéteknek lehető félretételével. A pártpolitikának akkor érkezik el ismét az ideje – mondták Varga Béla és társai –, amikor Magyarország ismét szabad lesz és a magyar nép újból megválaszthatja parlamenti képviselőit.

Több mint fél évvel később, 1948. június 10-én kiadott „Értesítés"-ben Varga Béla a többi között a következőket jelentette be: „A magyar politikai élet szabad földön élő vezetőivel való előzetes megbeszélés alapján és azok felkérésére vállalkoztam arra, hogy megteszem az előkészületeket a magyar parlamentet helyettesítő szerv életre hozására.

Feladatom teljesítésére törvényes jogalapot ad nekem, mint a szabadon választott nemzetgyűlés le nem mondott elnökének az 1946. évi I. t.c. 45.§. 2-ik bekezdése, amely akként intézkedik, hogy »ha a köztársasági elnök tisztségének ellátására egyéb okokból tartósan képtelenné válik, az új köztársasági elnöknek megválasztásáig a köztársasági elnöki jogkört a nemzetgyűlés elnöke gyakorolja«.

Az 1947. évi május 28–31 közötti időben a törvényes magyar kormányt az orosz katonai beavatkozás erőszakkal letaszította helyéről és a köztársasági elnökkel szemben alkalmazott orosz megfélemlítés segítségével Moszkva ügynökeit ültette a magyar kormány elnöki székébe.

A törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalom teljesen orosz kommunista befolyás alá került, a nemzet akaratának szabad nyilvánítása magyar földön lehetetlenné vált.

Törvényes kötelességemnél fogva ezt az »Értesítést« azzal küldöm meg a szabad választások alapján összeült parlament szabad földön élő tagjainak, hogy a magyar törvényhozás szerepét ideiglenesen betöltő „Magyar Nemzeti Bizottmány" összehívása iránt a szükséghez képest fogok intézkedni."

Egy évvel később – 1949. július 21-én – Varga Béla egy újabb „Értesítés"-ben bejelentette, hogy a beérkezett csatlakozási nyilatkozatok alapján a Magyar Nemzeti Bizottmányt megalakultnak mondja ki.

Varga Béla a maga közjogi illetékességét abból vezette le, hogy mivel a szovjet erőszak (Kovács Béla elhurcolása, Nagy Ferenc nyugatra kényszerítése, Dinnyés Lajosnak a kormány élére való erőszakolása, Tildy Zoltán köztársasági elnök megfélemlítése), az ország közjogi helyzetét gyökeresen megváltoztatta és mivel a köztársasági elnök nem cselekedhetik szabad akarata szerint, neki mint a parlament le nem mondott, tehát hivatalban lévő elnökének feladata új, ideiglenes parlament összehívása. Ez lett volna a Magyar Nemzeti Bizottmány, azoknak a megválasztott törvényhozóknak a részvételével, akik kivonták magukat a magyarországi kényszerítő, a szabad cselekvést lehetetlenné tevő körülmények alól.

A Magyar Nemzeti Bizottmányt soha nem hívták össze.

A Bizottmány létrehozását bejelentő okiratok tanúsága szerint ennek közjogi alapja majd olyan gyenge volt, mint az Altöttingi Országgyűlésé. Emigrációban létesült nemzeti képviselet illetékessége azonban elsősorban nem a közjogi alap szilárdságától, hanem a belső és külső elismeréstől függ. Altötting kudarcát az okozta, hogy sem az Egyesült Államok, sem más ország támogatását nem tudta megszerezni. A Nemzeti Bizottmány viszont kezdettől fogva a washingtoni kormány jóindulatú egyetértését és támogatását élvezte, ami megnyitotta a Bizottmány vezetői előtt más kormányelnöki és külügyi hivatalok ajtaját is. A versengést Altötting és a Bizottmány között nem a közjogi alap értéke, hanem mindenekelőtt a külvilág magatartása, a nemzetközi elismerés döntötte el.

A Magyar Nemzeti Bizottmány nemcsak a washingtoni kormány politikai támogatását, de anyagi segítségét is élvezte. Ez tette lehetővé, hogy az élére megválasztott Végrehajtó Bizottság tagjai anyagi gondok nélkül végezhettek politikai munkát, olyan irodát tarthattak fenn, amely felszerelésben és külsejében is illő volt egy fontos politikai testülethez, európai menekült irodák pedig eligazítást nyújthattak a Rákosi-rendszer idegenbe került és kezdetben tanácstalan magyar menekültjeinek. A Végrehajtó Bizottság ama tagjai, akiknek más kenyérkereső foglalkozásuk nem volt, kezdetben 300, majd 400 dollár, később annál is több havi javadalmazásban részesültek. Ez megfelelt egy kis fizetésű munkás vagy tisztviselő mindenkori havi jövedelmének. A szervezet 1951. október 15-én beköltözött a New York-i 72. utca keleti felének egy előkelő épületébe, amelynek egyik emeletén berendezte irodahelyiségeit és ott székelt egészen megszűnéséig.

A Nemzeti Bizottmány vezetői – Varga Béla elnök, Nagy Ferenc és a többiek – abból kiindulva, hogy a magyar nemzet külföldön élő képviselői, nem vettek fel idegen állampolgárságot. Mindvégig megtartották menekült státusukat, úgy érezve, idegen állampolgárság felvételével a lojalitásuk már nemcsak a magyarsághoz, hanem egy idegen államhoz is köti őket. Ezt mindenképpen el akarták kerülni. A magyarság szószólóinak tekintve önmagukat, minden más kötöttséget elhárítottak. Eckhardt Tibor például csak akkor folyamodott amerikai állampolgárságért, amikor végrehajtó bizottsági tagságáról lemondott és visszavonult a Bizottmány belső ügyeiben való részvételtől. Nagy Ferenc sohasem lett amerikai állampolgárrá. De mások sem, amíg politikai vezető szerepet játszottak.

A Magyar Nemzeti Bizottmánynak önmaga szerepéről és feladatáról vallott felfogását kitűnően érzékeltette az a nyilatkozat, amelyet 1950 nyarán bocsátott ki. Ebben a következők olvashatók: „Két éve annak, hogy Varga Béla, a Magyar Nemzetgyűlés utolsó törvényesen megválasztott és le nem mondott elnöke, mint a tisztségének ellátására tartósan képtelenné vált köztársasági elnök jogkörének gyakorlója – miután Magyarországon az alkotmányos élet megszűnt – törvényes kötelességénél fogva az 1939. év óta működő magyar parlamentek szabad földön élő tagjait összehívta és ezek határozata alapján a magyar törvényhozás szerepét ideiglenesen betöltő Magyar Nemzeti Bizottmányt megalakultnak jelentette ki.

A Magyar Nemzeti Bizottmány feladata, hogy az egyetemes magyar nemzeti érdekeket képviselje és szószólója legyen a szovjet hódoltság tartama alatt a magyarság igazi akaratának.

A Magyar Nemzeti Bizottmány és annak Végrehajtó Bizottsága az ország felszabadítása után, a nyugati demokratikus elveknek megfelelően, kizárólag a magyar nép döntésére bízza, hogy építsen a romokon új

hazát. A mi feladatunk megteremteni a magyar nemzet számára a szabad akaratelhatározás előfeltételeit és a tiszta demokratikus elvek alapján megválasztott törvényhozásnak az ország vezetését átadni. A Magyar Nemzeti Bizottmány célja, hogy osztály, faj, felekezet és pártkülönbség nélkül a világon szétszóródott szabad földön élő magyarság támogatását és bizalmát biztosítsa a felszabadítás nagy küzdelmében.

A Végrehajtó Bizottság hangsúlyozza, hogy ebben a küzdelemben a krisztusi ethika és humanizmus s azok a közös nyugati örökségen nyugvó alapelvek fogják irányítani, amelyeket első, 1949 májusában kiadott deklarációjában már leszögezett.

Mindenekfelett harcol Magyarország felszabadításáért az orosz elnyomás alól, a nemzet önrendelkezési jogának, független államiságának és alkotmányos kormányzatának helyreállítása érdekében, nehogy akár a nácizmus, akár a bolsevizmus rémségei megismétlődjenek. Az új Magyarország nem lehet a régi Magyarország hibáinak folytatása.

Feladatának tekinti a magyar nép visszatérését a nyugati kultúrközösségbe és az Egyesült Európa szabad népeinek politikai rendszerébe. Ugyancsak kötelességének tartja a felszabadítandó szomszéd népekkel való együttműködés és barátság intézményes alapokra helyezését.

Elítél és szembe fog szállni minden olyan törekvéssel, mely egyetemlegesen akar felelősségre vonni osztályokat, pártokat, nemzetiségeket vagy felekezeteket. A felelősség kérdését egyedül a felelős magyar bíróságok illetékesek megállapítani, és előre a leghatározottabban elítéli és meg fogja akadályozni akár egyesek, akár csoportok bárminemű bosszúálló tevékenységét.

Elismeri és biztosítani kívánja minden magyar állampolgár számára az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, különösen a személyes szabadság, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, mentesség az elnyomástól, félelemtől és nélkülözéstől, a tulajdonhoz, személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog és részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában. Ezeket a jogokat a magyar állam valamennyi polgárának, minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül egyformán és egyenlő mértékben kell biztosítani."

E nyilatkozatból világosan kivehető, hogy a Bizottmány vezetői erősen bíztak Magyarország felszabadulása közeli lehetőségében. A *felszabadítás* szó használata meg azt tükrözi, hogy a felszabadulást nem belső átalakulás formájában, hanem külső beavatkozás eredményének képzelték el. Mai szemmel nézve, ez álomnak és ábrándnak tetszik, de 1950-ben nem tartozott a lehetetlenségek birodalmába. Aki pedig azt állítja, hogy a felszabadításban való bizakodás már akkor is önámítás és önáltatás volt, az ezt ugyanolyan spekulatív elemekre építi, mint sok emigráns a közeli háború feltételezését és remélt kedvező kimenetelét. 1949–51-ben mind a két lehetőség fennállott, a közeli háború és annak elmaradása is.

A program, amelyet a Nemzeti Bizottmány meghirdetett, egy polgári demokratikus elveken nyugvó társadalom és államberendezkedés képét vetíti elénk és nagyjából olyan követeléseket fogalmaz meg, amelyek részben a harmincas évek magyar ellenzéki programjaiban, részben a negyvenötös polgári pártok nyilatkozataiban is szerepeltek. Fő követelés ismét az emberi jogok és polgári szabadságok helyreállítása volt, kiegészítve a félelem- és nélkülözésmentes élet igényével, amely a háborús és háború utáni emberi jogi karták fontos részévé vált. Némely tekintetben a Márciusi Front 1937-es pontjaira emlékeztet, persze, annak társadalomképe és távolabbi céljai nélkül, de szinte kísértetiesen azonos követelésekkel, ami az elemi jogokat és szabadságokat illeti, ékes jeleként annak, hogy a Sztálint és a szovjet modellt követő kommunisták éppen azoktól a jogoktól fosztották meg a magyar népet, amelyek kivívására 1937-ben Horthyék ellenében a népiek mellé álltak. A függetlenség és a demokrácia követelését kiegészíti a szomszéd népekkel való szóértés meghirdetése, a velük való együttműködés és barátság intézményes alapokra való helyezése. Ismét olyan pont, amely a korszak egyetlen demokrata programjából sem maradt ki.

A Magyar Nemzeti Bizottmány nemcsak az 1945-ös és 1947-es parlament nyugatra menekült tagjait tömörítette, de az 1939-es országgyűlés – felsőház és képviselőház – ama tagjait is, akik nem állottak az Altöttingben megfogalmazott közjogi alapon és hajlottak törvényszerűnek, alkotmányosnak elismerni a 45-ös parlamentet, illetve annak legfőbb alkotását, a köztársasági államformát kimondó 1946. évi I. törvénycikket. (Ennek nem mondott ellent, hogy a Bizottmány tagjai között is akadtak a királyságnak hívei és adott esetben a monarchiára szavaztak volna. A legitimista érzelmek felülkerekedése némely bizottmányi tagban nem semmisítette meg azt a felfogást, hogy 1945-ben és 1947-ben a magyar nép – a megszállás és a visszaélések ellenére is – szabadon választott, annak eredménye tehát tényként tudomásul vehető.) Ez a helyzet lehetővé tette, hogy az emigrációs politikai életbe bekapcsolódhassanak olyan személyiségek is, akik ettől addig visszahúzódtak, a 39-es alapon való tevékenységtől idegenkedtek, mert az politikai felfogásuknak és törekvéseiknek ellentmondott, vagy mert látták, hogy az semmilyen külső rokonszenvre és támogatásra nem számíthat. A Bizottmány létrejötte aktivizálta a) azokat a náciellenes konzervatív és

liberális politikusokat, akiket a németek elhurcoltak, koncentrációs táborba zártak és akik 1945-ben szabadulásuk után nyugaton maradtak; b) csaknem az összes diplomatát, akik eleve reménytelennek tartottak minden nemzetközi háttér nélküli emigrációs képviseletet és c) azokat az 1946 után nyugatra került hajdani közéleti férfiakat, akik Magyarországon nem vettek részt a háború utáni politikai életben és külföldre érve az ott talált szervezetekben sem érezték jól magukat.

A Magyar Nemzeti Bizottmány formális megalakulása után két évvel – 1950-ben – 90 taggal rendelkezett. Jóval népesebb és tekintélyesebb szervezet volt tehát, mint az altöttingi országgyűlés. Többségét az 1945-ös és 1947-es nemzetgyűlés, illetve országgyűlés tagjai alkották, de szép számban csatlakoztak hozzá az 1939-es képviselőház és felsőház tagjai is.

A Bizottmány élén a Végrehajtó Bizottság állott, amelynek – 1950-ben – 13 tagja volt. Az elnöki tisztet Varga Béla – mint a Magyarországról való távozásakor a legmagasabb közjogi méltóságot betöltő személy – látta el, a két alelnök Nagy Vince, a Szabadság Párt volt társelnöke és Dombay János volt szociáldemokrata képviselő lett. A Végrehajtó Bizottság a következő politikusokból állott: Auer Pál kisgazdapárti képviselő és volt párizsi követ, báró Bakach-Bessenyey György volt berni követ, Barankovics István, a Demokrata Néppárt volt elnöke, Eckhardt Tibor, a Kisgazdapárt volt vezére, Fábián Béla ügyvéd, volt szabadelvű képviselő, Közi Horváth József volt kereszténypárti képviselő, a Keresztény Népmozgalom elnöke, Nagy Ferenc volt miniszterelnök, Peyer Károly volt miniszter, a Szakszervezeti Tanács és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt hajdani vezetője, Pfeiffer Zoltán, a Függetlenségi Párt volt elnöke és Sulyok Dezső, a Szabadság Párt volt elnöke.

A további 77 bizottmányi tag közül a nevesebbek voltak: gróf Apponyi György, a Polgári Szabadság Párt volt képviselője, Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank volt elnöke. Bartha Albert volt honvédelmi miniszter, Chorin Ferenc, a volt Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ) elnöke és a volt Felsőház tagja, Gordon Ferenc volt pénzügyminiszter, ifj. Horthy Miklós volt követ, Kállay Miklós volt miniszterelnök, Kelemen Krizosztom volt pannonhalmi főapát és felsőházi tag, báró Kornfeld Móric volt felsőházi tag, Kovács Imre író, a Nemzeti Parasztpárt volt főtitkára, Mihalovics Zsigmond kanonok, az Actio Catholica volt igazgatója, Scitovszky Tibor volt külügyminiszter és az Általános Hitelbank volt elnöke, gróf Teleki Béla, az Erdélyi Párt volt elnöke, Vészy Mátyás polgári demokrata párti képviselő.[6]

A tagok közötti érintkezés előmozdítására és a külvilág tájékoztatására a Végrehajtó Bizottság két kőnyomatost adott ki. A magyar nyelvűnek *Bizottmányi Közlöny,* az angolnak *Hungarian Observer* volt a neve. Az előbbi csak rövid ideig, az utóbbi 1955-ig jelent meg.

A Barankovics István által vezetett vallás- és közoktatásügyi bizottság „Kis Magyar Könyvtár" címen könyvsorozatot indított. Ennek hat kötete jelent meg. A litografált füzetek szerzői között szerepelt Horváth Barna jogtudós *(A magyar közjog kis tükre, A magyar jogtörténet kis tükre),* Kovrig Béla szociológus *(Magyar társadalompolitika),* Juhász Vilmos történész *(Bartók Béla amerikai évei)* és Kubinszky Lajos történész *(Magyar közoktatásügyi politika a két háború között).*

A végrehajtó bizottsági tagok egy-egy szakterület kezelését is magukra vállalták, elméletben tehát a végrehajtó bizottság amolyan kormánynak is elképzelhető volt és az általuk vezetett szakbizottságok potenciális minisztériumoknak is felfoghatók voltak. Szerkezetében tehát előttünk állt egy teljes kormánynak a magva, amely bármikor a szükségnek megfelelően feltölthető és bővíthető volt.

A kezdetén Bakach-Bessenyey vezette a külügyi, Sulyok Dezső a belügyi, Eckhardt Tibor a honvédelmi, Nagy Ferenc a gazdasági és pénzügyi, Peyer Károly a munkaügyi és szakszervezeti, Közi Horváth József a menekültügyi, Pfeiffer Zoltán az igazságügyi és sajtó, Fábián Béla a társadalompolitikai bizottságot. Ez az összetétel 1950 tavaszán megváltozott. Sulyok Dezső kilépett a Bizottmányból. A korábbi belügyi és

---

[6] Vö. Kovács Imre (szerk.): Facts about Hungary, New York 1966, 303–304. l. – Az 1950 eleji bizottmányi névsorban a már említetteken kívül a következők szerepeltek: Acsay László, Albrecht Dezső, Andaházy-Kasnya Béla, gróf Andrássy Mihály, Antl Ödön, Babóthy Ferenc, Barkányi Ferenc, Belső Gyula, Borsos Sándor, Braunecker Antal, Csorba (Mikita) István, Czermann Antal, Czipó László, Czupy Bálint, Dajkovich Ferenc, gróf Dessewffy Gyula, Erőss Gyula, Eszterhás György, gróf Esterházy János, Fábry Pál, Falcione Árpád, Fricke Valér, Gunde László, gróf Hadik Béla, Hajdu-Németh Lajos, Halter Béla, Hokky Károly, Holota János, Hám Tibor, Horányi Tibor, Hunyady Imre, báró Jankovich-Bésán József, Jékely László, Keresztes Tamás, báró Korányi János, Kovács K. Zoltán, Kövér Gusztáv, Lénárt Iván, Maár Gyula, Medey István, Mézes Miklós, Nyirjessy Sándor, Padányi-Gulyás Jenő, Palinay Ferenc, Papp György, Pap István, gróf Pálffy József, Pethe Ferenc, Pócza Lajos, gróf Révay István, Saláta Kálmán, Séra István, Szabó Gyula, Sz. Szabó Pál, gróf Széchényi Károly, Szent-Iványi Sándor, Szilyné Oberschall Ilma, Varga László, Vatai László, Vándor Ferenc, Veér Imre, Vértessy Károly, Villányi Miklós, Zoltán Pál, Zserci Molnár Dezső. Egy 1954-es bizottmányi listán az előbbi névsorból 19-en hiányoztak, viszont új tagként hozzájött Gara János, gróf Teleki Géza, báró Ullmann György és Végh Jenő.

menekültügyi bizottságot összeolvasztották, ennek élére Közi Horváth került. A Peyer által vezetett bizottság nevét ipari és munkaügyi bizottságra változtatták. A két alelnök mellé egy harmadik társult: Auer Pál, aki a Bizottmány párizsi képviseletén kívül elsősorban európai federációs kérdésekkel foglalkozott. Nagy Vince alelnököt két feladattal bízták meg. El kellett készítenie egy új választójogi törvényjavaslatot és a közigazgatás reformjának tervezetét. A cél és feladat azonban lényegében az alapelvek lefektetése volt. Nagy Vince ezenkívül elkészítette a Bizottmány ügyrendjét és rendszerbe foglalta az elvi jelentőségű határozatokat. Létrehozott a Bizottmány egy igazoló és összeférhetetlenségi bizottságot is, amelynek tagjai lettek: Nagy Ferenc, Peyer Károly, Pfeiffer Zoltán, Czermann Antal.

Auer Pálnak 1951 áprilisában kereskedelemügyi bizottságot létesítettek. Barankovics István ezt megelőzően, 1951 januárjában vezetője lett a vallás- és közoktatásügyi bizottságnak. Amikor pedig Eckhardt Tibor 1954 tavaszán lemondott végrehajtó bizottsági tagságáról, örökét Kállay Miklós vette át.

A Bizottmány washingtoni menekültügyi irodájának 1949 és 1951 között Saláta Kálmán, a New York-inak Horányi Tibor, a salzburginak Barankovics István, majd Nagy Mihály ezredes, a bregenzinek Vasváry József altábornagy, a müncheninek Hennyey Gusztáv volt külügyminiszter és a párizsinak Gácsér Imre bencés szerzetes volt a vezetője.

Aki a Magyar Nemzeti Bizottmányt amolyan emigrációs parlamentnek fogta fel, az hajlott arra, hogy a Végrehajtó Bizottságban kormányt lásson, különösen azután, hogy a VB-tagok mellé bizottságok szerveződtek és ezek könnyen kelthették majdani minisztériumok kisméretű előképét. A washingtoni kormány azonban nem tekintette sem a Bizottmányt emigráns parlamentnek, sem a Végrehajtó Bizottságot menekült kormánynak, még ha hivatalos vagy félhivatalos amerikai személyiségek néha főleg udvariassági gesztusok formájában ilyen látszatokat keltettek is. Az elnök és a végrehajtó bizottsági tagok szerepe kimerült abban, hogy a józan, mérsékelt, demokrata, középutas magyar emigráns politikai csoportokat összefogták, időnként az egységet jelképezendő közös akciókat kezdeményeztek és a nyugati kormányok rendelkezésére álltak, ha azok a magyarországi fejleményekről informálódni kívántak, vagy maguk jelentkeztek felvilágosítással, ötlettel, tanáccsal, javaslattal.

A Bizottmány a magyar politikai színkép eléggé széles spektrumát képviselte. Benne voltak az 1945-ben újjászervezett vagy utána alakult pártok, de ugyanakkor az 1945-ös fordulat előtti évek pártjainak képviselői is, valamint a hajdani Felsőház inkább konzervatívnak számító néhány tagja.

A Szociáldemokrata Pártnak csak a Peyer Károly által vezetett szárnya vett részt a New York-i kezdeményezésben. Peyer Károly nemzetközi kapcsolatait tekintve elsősorban az amerikai szakszervezetekre támaszkodott és a Nemzeti Bizottmányban mindvégig konstruktív szerepet játszott. Pártjának több volt képviselője is vele tartott. A Szociáldemokrata Párt másik szárnya – amelyet Bán Antal volt iparügyi miniszter és Szélig Imre képviselő, volt politikai bizottsági tag vezetett – elutasította a Bizottmányban való részvételt, és általában az amerikai orientációt. Ezt az irányzatot támogatta 1949-ben bekövetkezett haláláig Böhm Vilmos is, aki 1948 őszén mint stockholmi követ szakított a Rákosi irányítása alá került budapesti kormánnyal. Ez a csoport élvezte a Szocialista Internacionálé támogatását. Az Internacionálé Londonban székelt és amikor Bán és Szélig nyugatra került, Nagy-Britanniának munkáspárti kormánya volt. E két körülmény is amellett szólt, hogy a menekült magyar szociáldemokraták Londonban rendezzék be központjukat. Nemzetközi hátteret a Szocialista Internacionáléban és Nagy-Britanniában kerestek, elkülönítve magukat azoktól, akiknek – mint a Bizottmánynak is – az Egyesült Államok volt a nemzetközi hátterük.

Nagy-Britannia eléggé tartózkodó volt az emigráns nemzeti képviseletek kérdésében, kivéve a lengyel emigráns kormányt, amely még a háborúból mentődött át és a kelet-nyugat viszony kiéleződése következtében részleges tudomásulvételben részesült. De az új alakulásokat Londonban kételyekkel és fenntartásokkal fogadták, nem kis részben azért is, mert mögöttük a washingtoni kormány állott. Ez történt a magyar Bizottmány esetében is, amely iránt London sohasem tudott felmelegedni. Abban nem volt semmi meglepő, hogy megalakulásakor Knox Helm budapesti brit követ kormányának hűvös magatartást ajánlott („jó úton járunk, amikor nem kötelezzük el magunkat"), hiszen a magyar fővárosban működő brit diplomaták még 1948 nyarán is reménykedtek a dolgok jobbrafordulásában és bizalmatlanok voltak Nagy Ferenccel szemben, kiről a követ megjegyezte, hogy „nem a mi emberünk".[7] Az angolok 1946–47-ben reálisabban ítélték meg a magyarországi helyzetet és lehetőségeket, mint az amerikaiak. Ezeknél is jobban ajánlgatták Nagy Ferencnek és társainak, hogy ne élezzék ki a helyzetet, hanem igyekezzenek kompromisszumot kötni az oroszokkal és a kommunistákkal egyaránt. 1948–49-ben már az amerikaiak bizonyultak realistábbaknak,

[7] Vö. Nagy Kázmér: Diplomáciai iratok a magyar politikai emigrációról 1948-ban, Kritika (Budapest), 1982/6.

amennyiben az angoloknál hamarabb ismerték fel a bekövetkezett fordulatot és a koalíció sorsának végleges megpecsételődését.

Egy 1950-es kimutatás szerint a Magyar Nemzeti Bizottmány 21 országban létesített diplomáciai képviseletet. Ezek élén az esetek túlnyomó többségében volt követek és külügyi főtisztviselők álltak. Argentínában Bobrik Arnó, Ausztráliában Barcza György, Ausztriában Bartók László, Belgiumban gróf Apponyi György, Brazíliában ifj. Horthy Miklós, Chilében Rosthy Forgách Ferenc, Egyiptomban Páthy László, Franciaországban Auer Pál, Görögországban Bogdán Iván, Kanadában Vladár E. Imre I., Kolumbiában Riegler-Rosenberg Lola, Marokkóban Éliássy Iván, Mexikóban Hollán Sándor, Nagy-Britanniában Ullein-Reviczky Antal, Németország Szövetségi Köztársaságban Hennyey Gusztáv, Olaszországban és a Vatikánban báró Apor Gábor, Portugáliában Bartheldy Tibor, Svájcban Nickl Alfréd, Törökországban báró perényi Lukács György és Uruguayban Vladár E. Imre II. képviselte a Nemzeti Bizottmányt. Spanyolországban ugyan Marosy Ferenc mint magyar királyi követ működött, de egyben a M.N.B. képviseletét is ellátta.[8]

Bécsben – amely a Magyarországról elmenekültek első állomása volt – ekkoriban még nemigen voltak menekült szervezetek és emigrációs intézmények. Ez abból adódott, hogy 1955-ig Bécs négyhatalmi igazgatás alatt állott és a város egy negyedét – valamint egész Burgenlandot, Alsó- és Felső-Ausztria egy részét – a szovjet hadsereg tartotta megszállva. Emigráns politikai tevékenységről ott nem lehetett szó. Csaknem kizárólag segélyszervezetek működtek, többségükben katolikus papi irányítással, amelyek nemcsak élelemmel és ruhaneművel, de tanáccsal és egyéb segítséggel támogatták az oda érkezett menekülteket. Felbecsülhetetlen értéke volt ennek, hiszen a túlnyomó többség illegálisan, az éj leple alatt, akadályokat és ellenőrzést kikerülve gyalog ment át a határon, legfeljebb kis táskát vagy hátizsákot hozva magával.

3. Szabad Európa Bizottság és Szabad Európa Rádió

A Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulásáról szóló 1949. július 21-i hivatalos bejelentés előtt – június 1-én – megalakult a *Szabad Európa Országos Bizottság* (National Committee for a Free Europe), amelyet amerikai magánemberek alapítottak azzal a céllal, hogy a kelet-közép-európai kommunista rendszerű országok menekült demokrata politikusait támogassa és az általuk vezetett intézmények munkáját előmozdítsa, valamint saját kezdeményezéseivel a szóban forgó területek lakosságában a sztálinista elnyomás alóli szabadulás reményét és a demokrácia jövőjébe vetett bizalmát ébren tartsa.

Az előzmények azt mutatják, hogy e Bizottság rendkívül rövid idő alatt, szinte hirtelen született meg. Az előkészületi idő nem volt több, mint néhány hónap. 1948-ban mind több kelet-közép-európai országból érkező menekült politikus kopogtatott az amerikai külügyminisztérium kapuján, egyfelől személyes támogatást, másfelől lehetőséget kérve a hazája érdekében való munkára. E politikusok rokonszenvet és bátorítást reméltek a washingtoni kormánytól nemcsak önmaguk, de országuk számára is.

Amerikai részről a rokonszenv megvolt és a szándék sem hiányzott az együttérzés kifejezésre juttatására. Kérdés volt viszont, hogy ez hogyan vihető végbe, amikor az amerikai kormány diplomáciai kapcsolatokat tart fenn a menekült politikusok országaival. Egy amerikai kutató, Robert T. Holt 1958-ban megírta a Szabad Európa Rádió történetét. Könyvében egy külügyminisztériumi tisztviselőt idéz, aki szerint zavarbaejtő volt az a helyzet, hogy „előszobájában várakozik két úriember, az egyik egy vasfüggönymögötti ország hivatalos képviselője, a másik pedig ugyanez ország üldözött volt kormányférfia". Bármennyire aggályos lett az előbbivel való kapcsolat, a diplomáciai érintkezésnek vannak bizonyos szabályai. Magyarán, az amerikai kormánynak kellett valami megoldást találnia, hogy a diplomáciai előírásokat ne szegje meg, ugyanakkor azokat se hagyja cserben, akik hazájukban szövetségesei és barátai voltak, és akiknek törekvéseit jóakaratú figyelemmel kíséri.

Kormányon belüli és kívüli férfiak egy csoportja összeült George Kennan, a neves politikai író és diplomata vezetésével, hogy a problémát megvitassa. Arra a felismerésre jutottak, hogy ne a kormány, hanem a társadalom segítsen a menekült politikusoknak. 1949 februárjában Kennan a kérdést megvitatta Joseph C. Grew-val, az amerikai külügyi szolgálat egy volt magas rangú tisztviselőjével, a volt tokiói nagykövettel, valamint összefoglalta Dean Acheson külügyminiszter számára ezzel kapcsolatos gondolatait és elképzeléseit. Acheson röviddel utána felkérte Grew nagykövetet, hozzon létre egy magánemberekből

[8] Vö. Facts, 304–305. l.

álló társaságot, amely foglalkozhatnék a menekült politikusok ügyeivel. Joseph C. Grew a felkérésnek eleget téve, először maga mellé vette barátját és külügyminisztériumi kartársát, DeWitt C. Poole-t, akivel együtt megkezdte a tervezett bizottság összeállítását. A cél az volt, hogy ez a bizottság mintegy ötven tagból álljon és tükrözze az amerikai társadalom összetételét. Helyet kapjanak tehát a jelentősebb társadalmi rétegek, egyházak, gazdasági és politikai csoportok. Abban is egyetértettek a kezdeményezők, hogy a bizottság munkája ne merüljön ki a jótékonykodásban, hanem a menekült politikusokat segítse abban, hogy képességeiknek és szakismereteiknek megfelelő munkához jussanak. Ugyanakkor sem Kennan, sem Grew nem tévesztette szem elől a történelem olykor meglepő fordulatainak lehetőségét és azt a szerepet, amely ezekre a politikusokra adott esetben hárulhat.

Négy hónapig tartó megbeszélések után, 1949. június 1-én, a Bizottság megalakult és mint részvénytársaságot jegyezték be a New York-i cégjegyzékbe. Nyereséget nem produkáló szervezetként (non-profit organization) működött, ami azzal járt, hogy a céljaira juttatott adományok az adózás alá eső bevételekből levonhatók lettek. Az első bizottsági tagok között volt Dwight D. Eisenhower tábornok, a későbbi elnök, Adolf A. Berle volt külügyi államtitkár, James B. Carey szakszervezeti vezető, Allen W. Dulles, az OSS, a háború alatti amerikai titkosszolgálat volt vezetője (később, 1953 és 1961 között a CIA igazgatója), William J. Donovan és Lucius D. Clay tábornok, Herbert H. Lehman szenátor, Cecil B. De Mille és Darryl Zanuck filmrendező és producer, Frank Altschul New York-i bankár, akinek feladatkörébe került a sajtó és a rádió megszervezése.

A nevét később *Szabad Európa Bizottság*-ra (Free Europe Committee) változtató szervezet igazgatóságának első elnöke Joseph C. Grew, a bizottsági tagok testületének az elnöke DeWitt C. Poole és alelnöke Frederic R. Dolbeare lett.

Az 1949. június 1-én tartott első sajtókonferencián Grew nagykövet a szervezet céljairól és feladatairól szólva kijelentette, hogy a vállalkozás részben a jaltai egyezményből ered. Abban ugyanis az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió a náci önkényuralom alól felszabadított országoknak nemzeti függetlenséget és elemi demokratikus szabadságokat ígért. Ez nem történt meg. Egy új önkényuralom ütötte fel fejét és ennek lett következménye a kelet-közép-európai demokratikus politikusok menekülése.[9]

A Szabad Európa Bizottság mellé később *Kereszteshadjárat a Szabadságért* (Crusade for Freedom) néven az anyagi alapot előteremtő cég társult, amelynek feladata volt adományokat szerezni és gyűjtési akciókat lebonyolítani.

A Szabad Európa Bizottság létrejöttét kétségtelenül az Egyesült Államok, általában a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti háborús együttműködés megingása, a kölcsönös viszony megromlása és a bizalmatlanság szembeszökő növekedése váltotta ki. A Szovjetunió a jaltai egyezmény önkényes magyarázatával, más megállapodásoknak eredeti értelmükből való kiforgatásával jogcímet vélt találni arra, hogy a háborúban általa elfoglalt országokban a megígért önkormányzat és szabad választások helyett a szovjet rendszer sztálini változatát honosítsa meg. Miután ehhez a népek hozzájárulását nem kapta meg, a kommunista pártok segítségével erőszakkal irtotta ki a demokratikus intézményeket és vezette be az egypártrendszeres diktatúrát. Ez a felismerés vezette a Szabad Európa Bizottság alapítóit arra a meggyőződésre, hogy ha az amerikai kormány a szovjet hódítást és berendezkedést megakadályozni nem tudta, az amerikai társadalom kötelessége, hogy legalább ez országok menekült szellemi és politikai elitjének segítséget nyújtson. E szándék megvalósulását elősegítette, hogy azokban az években némelyek egy közelgő konfliktus kirobbanására számítottak és együtt kívánták tartani azt a politikai garnitúrát, amely a konfliktus sikeresnek feltételezett vége után az Egyesült Államok partnerévé válhat az érintett országokban. A magyar Nemzeti Bizottmányon kívül megalakultak más kelet-közép-európai országok nemzeti képviseletei is.

A Szabad Európa Bizottság 1949. július 25-én két bizottságot szervezett. Az egyik a szellemi, társadalmi és jóléti együttműködés, a másik a sajtó és rádió ügyeivel foglalkozott (Free Europe Citizens' Service, Radio Free Europe, Free Europe Press). A bizottságok száma később növekedett. Külön bizottság (Free Europe Exile Relations) intézte a különböző nemzeti képviseletek és általában az emigráns szervezetek ügyeit, amelyek az esetek túlnyomó többségében anyagi természetűek voltak. Az emigránsok anyagi erőforrásai a negyvenes-ötvenes években bizony nagyon gyengék és szegényesek voltak. A külső támogatásra rá voltak utalva. A Szabad Európa Bizottság menekült tudósok, kutatók, politikai analisták támogatására tanulmányi központot (Mid-European Studies Center) és az egyetemi, főiskolai hallgatók tanulmányai folytatásának előmozdítására egyetemi segélyszervezetet (Free Europe University in Exile) is alapított.

*

[9] Vö. Robert T. Holt: Radio Free Europe, Minneapolis 1958, 9–11. l.

Ehelyütt kellene talán érinteni az 1947-ben létesített amerikai CIA (Central Intelligence Agency, Központi Hírszerző Szervezet) szerepét a magyar emigráció működésében.

Az amerikai kormányrendszernek egy sajátossága, hogy a központi igazgatást csak kevés hatóságra korlátozza, aminek következtében talán sehol sincs oly kevés minisztérium, mint az Egyesült Államokban. E minisztériumok illetékességi területe és jogköre ennél fogva olyan nagy, mint más országokban sok minisztériumé együttvéve. A Belügyminisztérium például annyi ügyet kezel, mint másutt a kormány harmada vagy negyede. (A kommunista rendszerű országokról nem is szólva, ahol még az egyes ipari ágazatoknak is külön-külön minisztériumuk van, még inkább volt, különösen a sztálini korszakban.) Ennek az államszervezési elvnek megfelelően az általában titkos szolgálatnak nevezett intézménynek – a mi esetünkben a CIA-nak – tevékenységi köre is jóval tágabb, mint más országokban működő titkosszolgálatoké. A CIA nemcsak a hagyományos hírszerző – és vele rokon – tevékenységgel foglalkozik, hanem olyasmivel is, amit másutt egyéb állami szervek és intézmények látnak el. Ennek megfelelően a CIA-ról alkotott kép is más az Egyesült Államokban, mint mondjuk az európai országokban, ahol a titkosszolgálatok csak hagyományos feladataikat látják el, tehát a külföldi hírszerzést, kémelhárítást, az ellenfél terveinek keresztezését, titkos kártevést. A CIA tevékenysége olyan területekre is kiterjed, amelyek nem tartoznak az ilyen szervezetek hagyományos munkakörébe. Ezért nem kelti Amerikában senkinek rossz hírét, hogy a CIA-nak dolgozott és ez nem zárja el a további érvényesülés útját sem. A titkosszolgálat vezetői másutt is kerülhetnek magas állami pozícióba, nemcsak az Egyesült Államokban, de itt nem kísérik őket régi munkakörükről alkotott negatív képzetek.

A CIA más és több, mint általában a titkosszolgálatok. Olyan feladatokat is kapott, amelyek nem ellenszenvesek vagy visszataszítók. Így például a második világháború utáni években az ő ügykörébe került a hitlerista, a fasiszta, valamint más színezetű nemzeti szocialista kormányok által elpusztított európai demokratikus intézmények újjászervezésének, az ifjúság demokratikus nevelésének, a szabad sajtó és rádiózás felélesztésének az elsősorban anyagi eszközökkel történő előmozdítása. A hatvanas években kiderült, hogy nyugat-európai szakszervezetek, ifjúsági mozgalmak, írói és tudományos társulások részben a CIA közvetítésével nekik juttatott pénzekből tüntették el a háborús pusztítások nyomait és építették fel demokratikus intézményhálózatukat.

A CIA támogatásával született meg a Congress for Cultural Freedom (A Kultúra Szabadsága Kongresszus), amely írókat, művészeket, tudósokat támogatott, hogy munkáik megjelenhessenek és konferenciák, szemináriumok, előadóestek révén a közönséggel kapcsolatba kerülhessenek. A háború utáni Nyugat-Európa legjobb folyóiratai – a londoni Encounter, a párizsi Preuves, a berlini Monat, a bécsi Forum, a római Tempo presente – nem születtek volna meg és működhettek volna, ha nem támogatja őket a Congress, pontosabban a CIA. Költők, írók, publicisták, tudósok, művészek százai jutottak ily módon munkához és keresethez. A lebombázott, összelőtt, nyomorban tengő európai fővárosok képtelenek lettek volna amerikai segítség nélkül fenntartani azokat az intézményeket, amelyek a demokratikus, liberális és toleráns közgondolkodás meggyökerezését mozdították elő. A CIA tehát olyan tevékenységet is végzett, amelyet másutt respektábilis hivatalok és szervezetek végeznek. És ezért nincs mit szégyenkeznie. És azért sem, hogy az európai demokratikus közgondolkodás újjáélesztésére végzett munkája egybeesett az antikommunizmus fellángolásával. Az ötvenes évek elején a szovjet- és kommunistaellenes hullám nem azért indult el, mert a CIA szervezte – mint némely szovjet és kommunista propagandisták állítják –, hanem azért, mert Sztálin és hívei mindent elkövettek, hogy mind a Szovjetuniót, mind a kommunista rendszert a lehető legellenszenvesebb oldaláról mutassák be. Enélkül semmilyen amerikai pénz nem tudta volna a Szovjetunió és a kommunizmus ellen fordítani a kontinens liberális és baloldali szellemi embereit, ifjúságát, a szervezett dolgozók hatalmas tömegeit.

Az európai értelmiségnek juttatott amerikai pénzek amolyan szellemi Marshall-segély szerepét töltötték be, amelyre az elszegényedett Európának ugyanolyan szüksége volt, mint a gazdasági újjáépítést lehetővé tevő dollármilliókra.

A magyar emigráció és a CIA viszonyának másik vetülete, hogy a menekültek szükségszerűen kapcsolatba kerültek a titkosszolgálatokkal. Minden ország igyekszik hasznot húzni abból a tudásanyagból, amellyel menekültek határaikat átlépik. Ez így van a világ minden táján és így volt a múltban is. A menekült az idegenben nyomban közigazgatási hatóságok kezébe kerül, hiszen azoktól függ a menedékjog és a letelepedési engedély. A menekült minden kérdésre válaszol, hiszen hallgatással vagy tagadással helyzetét csak ronthatja. Olykor nem is gondol arra, hogy feleletei nemcsak a róla kialakuló képet segítenek megvilágítani, de az illető ország titkosszolgálatának információtárát is gazdagítják. Aki pedig az emigrációs közéletben kíván tevékenykedni és politikai munkát végezni, az aligha kerülheti el, hogy bele ne ütközzék ezekbe a szolgálatokba, még ha idegenkedik is tőlük.

A kormányok a világ minden táján e szolgálatok révén tartanak kapcsolatot az országukba került emigránsokkal. Mindaddig, amíg egy kormány diplomáciai kapcsolatban áll egy másik országgal, az onnan érkező emigráns politikusokkal ez a kormány közvetlen érintkezésbe nem lép. Csak közvetve, titkosszolgálata révén adja tanújelét annak, hogy rokonszenvezik velük és érdeklődéssel kíséri tevékenységüket. Az Egyesült Államok kormánya a CIA feladatai közé az emigránsokkal való kapcsolattartást is besorolja. Nem úgy, hogy csak a CIA érintkezik velük, de úgy, hogy az illetékes kormánytisztviselők a mindenkori külpolitikai helyzettől és az érdekelt országokkal ápolt diplomáciai viszonytól függően döntik el, hol végződik a hivatalos, a közvetlen érintkezés és hol kezdődik a közvetett, vagyis a CIA útján kiépített kapcsolat. A Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulásánál is bábáskodtak CIA-tisztviselők, ha nem voltak is mindig világosan felismerhetők. Az amerikai elnökök, külügyminiszterek és kongresszusi vezetők viszont megtalálták a módját annak, hogy az emigráns nemzeti képviselet iránti érdeklődésüknek és rokonszenvüknek nyilvánosan is tanújelét adják. Olyannyira, hogy ezt a budapesti kormánynak mint tényt tudomásul kellett vennie és nem faraghatott belőle diplomáciai sérelmeket. Anyagi segítséget természetesen ilyen nyilvánosan a washingtoni kormány nem nyújthatott. A pénzt a Szabad Európa Bizottság adta. Az idők folyamán kiderült, hogy ennek nagy része a CIA pénztárából folyt, abból az alapból, amelyet a kormánynak nem kellett részletesen a költségvetésben feltüntetnie és tételenként a kongresszussal megszavaztatnia.

A CIA-val való összeköttetés természetesen aligha lehetett a Nemzeti Bizottmány és a különböző magyar emigráns intézmények vezetőinek kedvére, még ha tudatában voltak is annak, hogy az amerikai titkosszolgálatnak mi az igazi társadalmi helye és felépítése, sokszor milyen egymástól eltérő és egymásnak ellentmondó feladatokat lát is el. Mégis, senki sem ápolta örömmel e kapcsolatokat és leplezte, ha lehetett. Szívesen fogadott volna el mindenki kevésbé rossz hírbe hozott szervezettől támogatást és segítséget. A választáshoz azonban alternatívák kellenek és ilyenek nem voltak.

Bármilyen magyar szervezet és intézmény folyamodott is külföldi segítségért, az esetek túlnyomó többségében, más lehetőségek híján, az amerikaiaknál kötött ki, és a pénzforrás nem egyszer a CIA volt, akár közvetlenül, akár fedőszervezetnek igénybe vett, ártalmatlannak látszó társaság vagy alapítvány közbeiktatásával.

Tömegével lehetne felidézni a történelemből hasonló eseteket és dilemmákat. A közelmúlt és a jelen is kínál bőven példákat. Politikai emigráció és titkosszolgálat, a világ minden felében és minden társadalmi rendszerben, sajnos, összetartozó fogalmak és nehezen választhatók szét. Aki ezt ki tudta kerülni vagy meg tudott tőle menekülni, örülhet jó sorsának.

A Magyar Nemzeti Bizottmány a közvetlenül vagy közvetve a CIA-tól eredő pénzek nélkül kevesebb vagy semmilyen lehetőséggel nem rendelkezett volna, hogy a nemzeti képviseletet fenntartsa, tekintélyes és megbecsült szervezetként működhessék, vezetői utazhassanak, előadásokat tarthassanak, nemzetközi konferenciákon részt vehessenek, a magyar igényeknek és törekvéseknek hangot adhassanak.

Ha e pénzt az emigráns politikusok jó célra fordították, értékest alkottak, előmozdították azt az ügyet, amelynek érdekében összeálltak és amelyet nemesnek tekintettek – tehát a harcot a Rákosi-féle önkény ellen és az elviselhető magyar közállapotok visszatéréséért –, akkor rájuk is állhatna, amit Brecht darabjában az öreg Galilei mond a bepiszkolódott kezéről példálódzó tanítványának, hogy az inkább legyen piszkos, mint üres.

*

A Szabad Európa Bizottság legjelentősebb intézménye a *Szabad Európa Rádió* volt, amely 1949-ben alakult New Yorkban és 1951 nyarán indította meg rendszeres napi adásait Münchenből. A rádió magyar részlege – a *Szabad Magyarország Hangja* – 1951. október 6-án kezdte rendszeresen sugározni műsorait, először a város Bogenhausen nevű negyedében lévő Possart-strassei ideiglenes stúdióból, majd 1952 tavaszától az Englischer Garten-ben akkor létesült nagy épületkomplexumból.

Ennek az intézménynek a története egymagában kitöltené egy könyv terjedelmét. De máskülönben sem tartozik jelen munka témakörébe, mert az nem a magyar emigráció, hanem az amerikai külpolitika és tájékoztatás része volt, még ha lehetőséget adott is a hontalanságban élő magyar íróknak és újságíróknak a megszólalásra, arról nem is szólva, hogy milyen szerepet játszott azok egzisztenciális problémáinak a megoldásában. 1951-től kezdve mostanáig több száz magyar író, újságíró és színész – mint belső vagy külső munkatárs – a Szabad Európa Rádiónak köszönhette, hogy hivatásában megmaradhatott és nem kényszerült attól idegen területeken a mindennapi kenyeret megkeresni. Adottságainál fogva a SZER

minden más nyugati magyar rádiónál nagyobb mértékben járult hozzá magyar szellemi emberek foglalkoztatásához és megélhetéséhez. De nem volt a magyar emigráció intézménye.

Kezdetben a Magyar Nemzeti Bizottmány mindent elkövetett, hogy a Szabad Európa Rádiót ellenőrzése alá vonja és műsorpolitikájában befolyását érvényesítse. E törekvései végül is kudarcot vallottak, mert a Szabad Európa Bizottság – és nyilván a washingtoni kormány – nem akarta kitenni a rádiót az emigráns egyenetlenségek és konfliktusok káros hatásának. Irányának és műsorpolitikájának meghatározását magának tartotta fenn. A rádió kapcsolata a különböző emigrációs vezetőkkel, szervezetekkel, intézményekkel kimerült abban, hogy azok tevékenységéről, jelentőségéhez mérten, rendszeresen beszámolt. A rádió nem lett emigrációs politikusok szószéke. A Nemzeti Bizottmány több tagjának a rádióval szembeni kritikáját és fenntartásait nagymértékben befolyásolta az a körülmény, hogy nem jutottak mikrofonhoz, jóllehet az volt a meggyőződésük, hogy ahhoz, „mint a magyar nép illetékes képviselőinek" joguk van. A SZER azonban e kérdésben nem engedett.

Következésképpen az emigráns politikusok nem voltak közvetlenül felelősek a rádió műsorpolitikájáért, közvetve is csak annyiban, hogy időnként ilyen vagy olyan irányban befolyásolni igyekeztek a rádiót irányító amerikai vezetőket. Frederic R. Dolbeare, a Szabad Európa Bizottság alelnöke a magyar adások megkezdése alkalmából rendezett müncheni ünnepségen a többi között ezt mondotta: a Szabad Európa Rádió „...az önöké lesz, a magyar nemzeté. Mi, amerikaiak szabad magyarok kezébe adjuk át ezt a rádiót és csak azt kérjük, maradjanak jó magyarok, szolgálják híven és pontosan hazájukat, fejezzék ki a magyar nép szabadságvágyát, állítsák ezt a rádiót a szabad Magyarország, azon át pedig a szabad emberiség szolgálatába".[10] E szavak kétségtelenül bátorítóan és lelkesítően hatottak, de nem leplezhették azt a nyilvánvaló tényt, hogy a rádió az amerikaiak intézménye, ők adják rá a pénzt és határozzák meg tevékenysége irányát. A magyarok szerepe annyi, hogy kihasználják a kínálkozó alkalmat és az adott keretek, lehetőségek, feltételek között nemcsak szakmailag jó műsort produkálnak, de teljesítik azt a feladatukat is, hogy hűséggel szolgálják hazájukat és a magyar nép szabadságvágyát. A rádió ilyen értelemben volt az övék. Az irányító szerep azonban mindvégig amerikai kézben maradt és a többször ígért partnerség – az egyenlőtlen erőviszonyok miatt – sohasem alakulhatott ki.

Az mindenképpen szerencsésnek mondható, hogy a Szabad Európa Rádió nem magyar, hanem amerikai irányítás alatt állott, és nem vált az emigráció szócsövévé. A hibák, amelyeket e rádió az évek folyamán elkövetett, súlyosabbak és helyrehozhatatlanabbak lettek volna, ha mondjuk a bizottmányi vezetők állapítják meg a műsorpolitikát. Némely kivételtől eltekintve, az illetékes amerikai vezetők magyar partnereiknél józanabbak, realistábbak és felelősségteljesebbek voltak. Magyar irányítás esetén az emigrációs ellentétek meg is béníthatták volna e rádió működését.

A SZER magyar osztályának első vezetője gróf Dessewffy Gyula kisgazdapárti politikus, a Kis Újság hajdani főszerkesztője volt. Helyettese Thury Lajos publicista és regényíró, a budapesti Esti Újság volt szerkesztője lett. A szerkesztőség összeállításában az amerikaiakat a reprezentativitás elve vezette, arra törekedtek, hogy a szélsőségek kizárásával lehetőleg minden politikai árnyalat képviselve legyen. A kezdeti időszak nevesebb munkatársai közé tartozott Jánosi József jezsuita, egyetemi tanár, Mikes Imre, Kovách Aladár, Zathureczky Gyula, Albrecht Dezső, Czupy Bálint, Szabó Zoltán, Körösi-Krizsán Sándor, Indig Ottó, Béry László, Bogyay Tamás, Stankovich Victor, Vaszary Gábor, Horváth Béla, Gellért Andor, Kemény György, Petrovich Iván színművész és rendszeres külső munkatársként Márai Sándor.

4. Pártok az emigrációban

A negyvenötös és a negyvenhetes emigrációs politikai struktúra abban is különbözött egymástól, hogy a negyvenötösök nem szervezték újjá – a hungaristák kivételével – korábbi politikai pártjaikat, hanem új politikai tömörüléseket hoztak létre. Ezeknek azonban nem adták a párt nevet. 1945-ben és utána nehéz is lett volna elképzelni, hogy a hajdani és a Szálasi-kormányzat hónapjaiban kompromittált pártok nyugaton feltámadjanak. A nyilasok ily meggondolásokon túltették magukat, minden aggályoskodás nélkül megkezdte működését a Hungarista Mozgalom.

A negyvenhetesekben sem kisebbségi érzések, sem félelmek nem voltak, bizton számíthattak arra, hogy pártjaik feltámasztásán sehol sem ütköznek meg. Úgy érezték, hogy magyarországi működésük éveiben olyan célokért szálltak síkra, amelyek Amerikában és Nyugat-Európában rokonszenvesek. Mindegyikük

[10] Hungária, 1951. okt. 12.

tehát folytatni kívánta ezt a munkát és a cselekvés keretének önként kínálkozott a hazai demokrata pártok emigrációs képviseleteinek megteremtése. Persze, nem mindig és mindenhol abban a formában, amelyben Magyarországon megjelentek.

Annak eldöntésében, hogy érdemes és célszerű-e emigrációban párt-jellegű szervezeteket teremteni, fontos szerepet játszott a nemzetközi háttér, vagyis az a kérdés, hogy vannak-e nyugaton rokon mozgalmak és pártok. E tekintetben mindenki másnál előnyösebb helyzetben voltak a kereszténydemokraták, és a szociáldemokraták. Nyugat-Európában a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején a kereszténydemokrácia és a szociáldemokrácia bizonyult a két legjelentősebb politikai erőnek. Olaszországban, Franciaországban, Németországban, Ausztriában, a Benelux-országokban a kereszténydemokraták hatalmon voltak, vagy erős ellenzéki pozícióban ott, ahol időnként – mint Belgiumban és Franciaországban – éppen szociáldemokrata állt a kormány élén. Nagy-Britanniának 1945 nyarától 1951-ig munkáspárti kormánya volt és az azt követő időszakban egymást váltogatták konzervatív és munkáspárti miniszterelnökök. A magyar kereszténypártiak és szociáldemokraták számára tehát adva volt, hogy pártjaikat az emigrációban feltámasszák és nyugati elvbarátaikkal az együttműködést megteremtsék. Ugyanez volt a helyzet a liberálisokkal, akik több országban tekintélyes parlamenti képviselettel rendelkeztek és olykor a kereszténydemokrata-szociáldemokrata versengésben a mérleg nyelvének szerepét játszották. A magyar liberálisok ezt a kínálkozó helyzetet nem használták ki. Sem Apponyi György, sem Vészy Mátyás – a két legjelentősebb liberális emigráns politikus[11] – nem volt képes a szabadelvűség magyar híveit összefogni és pártszerű keretben összetartani. Pedig akadtak, akik erre hajlandóságot mutattak, de vezető nélkül ilyesmire gondolni sem lehetett.

Az említettekkel szemben jóval kedvezőtlenebb helyzetben voltak a Kisgazdapárt – a belőle kiszakadt Szabadság és Függetlenségi Párt –, valamint a Parasztpárt nyugatra került vezetői. Nyugaton nincsenek agrárpártok, legalábbis nem voltak azokban az országokban, amelyekben a magyar emigránsok nagyobb számban éltek. Partnerként legfeljebb a parasztszövetségeknél jelentkezhettek volna – amelyek közül különösen a német és a svájci játszott jelentős szerepet –, de e lehetséges szövetségeseknél politikai támogatást aligha kaphattak volna, lévén ezek elsősorban szakmai és érdekképviseleti jellegűek, napi politikával nemigen foglalkoznak. A magyar agrárpolitikusok úgy érkeztek nyugatra, hogy nemzetközi háttér nem várta őket és ez nagymértékben megnehezítette érvényesülésüket a világpolitika színpadán.

Érdekes módon, a magyar konzervatív köröknek sem akadt kellő nemzetközi hátterük, holott Nyugat-Európában nem jelentéktelen politikai erő volt a konzervativizmus. Szervezeti keretek hiányában azonban a kapcsolat néhány kevés személyi összeköttetésre korlátozódott. Az Egyesült Államokban, ahol a konzervatívok jelentős politikai tényező, a magyar emigránsok részéről már kezdettől mutatkozott érdeklődés, létre is jöttek kapcsolatok, de a magyarok nem mint hazájuk konzervatív irányzatainak képviselői léptek fel, hanem a pártkeretek figyelembevétele nélkül, az esetek túlnyomó többségében nem is magyar indítékoktól, hanem Amerikában élve az amerikai belpolitikai állásfoglalásoktól vezettetve. Az Egyesült Államokban az a különös helyzet állott elő, hogy a konzervatívoknak volt és van szép számú magyar hívük, de ez esetleges és nem szervezett, mivel a magyar konzervativizmusnak nincsenek pártkeretei és intézményei. Az amerikai konzervatív pártnak nincs magyar konzervatív párti emigráns partnere. Ugyanez a helyzet egyébként Nagy-Britanniában és azokban az országokban is, amelyekben konzervatív párt működik.

Az eddigiekből már kitűnt, hogy a jelentősebb és a Magyar Nemzeti Bizottmány megalapításánál bábáskodó politikusok a Független Kisgazdapárt garnitúrájából kerültek ki, akár úgy, hogy mindvégig e párt tagjai voltak, akár úgy, hogy abban kezdték meg háború utáni politikai tevékenységüket. Ezek közé tartozott Nagy Ferenc, Varga Béla, Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán. Lássuk először a két utóbbit.

Amikor Sulyok Dezső az Egyesült Államokba érkezett, nyomban bekapcsolódott a Magyar Nemzeti Bizottmány munkájába és tagja lett a végrehajtó bizottságnak. Annak az elvnek megvalósítása érdekében, hogy a nemzeti képviselet széles körű legyen, Sulyokot kihagyni nem lehetett, jóllehet nyilvánvaló volt, hogy éles ellentétek választják el Nagy Ferenctől és Varga Bélától, nemkülönben a Bizottmány más tagjaitól is. Viszont elnöke volt a Szabadság pártnak, a 45-ös koalíció első jelentős ellenzékének, arról nem is szólva, hogy azt megelőzően a Kisgazdapárt tekintélyes tagja, sőt 1945 végén, 1946 elején e párt többségének

[11] Gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter és Szent-Iványi Sándor unitárius püspöki vikárius, az 1945-ös Polgári Demokrata Párt két vezető alakja távol tartotta magát az emigrációs politikától. – A politikai tevékenységtől való tartózkodás jellemezte egyébként a hajdani katolikus közélet emigrációba került több ismert személyiségét is. Kelemen Krizosztom pannonhalmi bencés főapát, volt felsőházi tag visszavonultan élt. Hász István volt tábori püspök sem politizált, de ennek oka főleg a szélsőjobboldali rendszerben tanúsított magatartása lehetett. Nem kapcsolódott be az emigráns politikába Mihalovics Zsigmond és az 1944-es zsidómentésben jelentős szerepet vállaló Köhler Ferenc lazarista szerzetes sem.

miniszterelnök-jelöltje volt. Kétségtelen, hogy a Bizottmányban tudomásul kellett venni és meg kellett kísérelni a vele való együttműködést. Ő Nagy Ferencéknek azt vetette a szemére, hogy 1946-ban engedtek a szovjet és kommunista nyomásnak, közvetve segédkezet nyújtottak a Rákosi-féle szalámipolitika elindításához. A Nagy Ferencék elleni kritikája és fellépése miatt Sulyok rokonszenvezőket talált a negyvenötösök körében, ahol ugyancsak az a nézet uralkodott, hogy a Nagy Ferenc–Tildy–Varga-vezetés túlságosan engedékeny volt és tétlenül nézte Rákosiék térfoglalását. Viszont ebben a táborban sokan nem bocsátották meg neki, hogy népügyészi szerepet vállalt az Imrédy-perben.

sikeresnek bizonyult amerikai egzisztenciájának megteremtésében. New Yorkban pert indított a budapesti kormány ellen azon a címen, hogy mint a Pénzintézeti Központ elnökének fizetési és ellátási követelése áll fenn ez intézménnyel szemben. Elmaradt fizetést és nyugdíjat követelt. A New York-i bíróság ennek helyt adott és Sulyoknak nagyobb dollárösszeget ítélt meg. Ezt a Pénzintézeti Központ amerikai folyószámlájának zárolt követeléseiből kapta meg. Ha nem is lett vagyonos ember, anyagilag függetlenné vált és nem szorult rá a végrehajtó bizottsági tagoknak juttatott havi tiszteletdíjra. Joggal érezhette tehát, hogy pozíciója a Szabad Európa Bizottsággal szemben és vetélytársai ellenében növekedett. Ezt kihasználni azonban nem tudta.

Pártjának tagjai Ausztriában még mellette vagy közelében voltak, de aztán szétszóródtak és jóllehet Sulyok olykor mint a Szabadság Párt elnöke és annak nevében lépett fel, a volt szabadságpártiak mint pártszervezet nem működtek. Sulyok önmagát súlyos és tekintélyes személyiségnek képzelte el, mások segítségére és támogatására, úgy látszik, nem volt szüksége. A Nemzeti Bizottmányon belüli tevékenységét is nagyrészt arra használta fel hogy, hajdani koalíciós partnereit, kik szerinte hűtlenek lettek a demokrácia ügyéhez, elmarasztalja. 1954-ben megjelent *Magyar tragédia* című könyve is mintha csak azért született volna meg, hogy ezeket újból pellengérre állítsa, ami egy sereg sértődöttséget és további elidegenedést idézett elő.

Pfeiffer Zoltán is inkább egymagában igyekezett képviselni azt a pártot, amelynek hajdani elnökeként a Nemzeti Bizottmány alapítói közé és a végrehajtó bizottságba került. A Függetlenségi Párt emigrációba vonult tagjait nemigen tudta összetartani, mert azok, akár a Sulyok-párt tagjai, világnézetüknek és pillanatnyi politikai érdekeiknek megfelelőbb kereteket választottak. Ez is mutatta, hogy milyen alkalmi és múlékony képződmény volt mind a Szabadság, mind a Függetlenségi Párt.

Pfeiffer Zoltán a végrehajtó bizottsági munkamegosztásban a sajtó- és propagandaügyek intézését kapta, amihez nagy lelkesedéssel és energiával fogott hozzá, de maradandó eredményeket elérni nem tudott, nemcsak szakmai fogyatékosságai, de politikai előítéletei, elfogultságai, valamint robbanékony természete miatt. Képtelen volt a sajtó és a hírverés területén dolgozó embereket hosszabb ideig összefogni, őket termékeny együttműködésre megnyerni és a dolgok természetéből eredő ellentéteket elsimítani. Ráadásul pénzek felett is rendelkezett, ami azzal járt, hogy akinek anyagi alapjából nem vagy csak kevés jutott, az máris feljogosítva érezte magát, hogy szembeforduljon vele. Amikor még nem tisztázódott, hogy a Szabad Európa Rádiónak milyen felügyeleti szervei lesznek és a Bizottmány erősen azon dolgozott, hogy az ő irányítása alá kerüljön, Pfeiffer Zoltán közreműködésével szerveződött meg az innsbrucki magyar rádiólehallgató szolgálat, amely aztán integrálódott a Münchenben létesült európai rádióközpontba.

A Nemzeti Bizottmányon belül Sulyokhoz hasonlóan Pfeiffer Zoltán is a Nagy Ferenc–Varga Béla–Kovács Imre hármas ellenzékének számított. (Kovács Imre volt a helyettese a sajtó- és propagandabizottságban.) Nemcsak üléseken és értekezleteken, de hírlapi cikkekben is állandóan hadakozott ellenük, gyakori érvként használva fel „együttműködésüket” a kommunistákkal.

A Kisgazdapárt tagjaiként nyugatra érkezett politikusok Nagy Ferenc és Varga Béla körül tömörültek. Közülük politikai múltjánál és nemzetközi összeköttetéseinél fogva a legjelentősebb Auer Pál volt, aki Nagy Ferenc lemondása után mint követ Párizsba disszidált és haláláig a legbefolyásosabb magyar emigránsnak számított Franciaországban. Azokat a kapcsolatokat, amelyeket nemzetközi szervezetekben végzett munkája és a francia fővárosban viselt követi tiszte éveiben kiépített, a száműzetés idejében is kamatoztatta, nemcsak barátokat szerezve Magyarországnak, de hasznos támogatókat a magyar demokrácia ügyének. Annak a politikai koncepciónak, amelyet Nagy Ferenc és Varga Béla képviselt, Európában Auer Pál volt az első számú támasza. Ugyanakkor kivételes integráló képességekkel rendelkezett. Párizsban, valamint nemzetközi szervezetekben – például az Európa Mozgalomban – példás módon tartotta együtt a magyarokat, mindig megtalálva a közös nevezőket és egyeztetve az eltérő nézeteket. A magyar csoportok az ő kiegyenlítő és pártpolitikán felül álló magatartása révén váltak képessé arra, hogy egységesen léphessenek fel. Ilyen értelmű és szellemű volt a tevékenysége a Nemzeti Bizottmányban is, amelyben Bakach-Bessenyeyn kívül elsősorban reá hárultak a külpolitikai feladatok.

A nyugatra került kisgazdapárti miniszterek közül – Nagy Ferencen kívül – egyik sem játszott kimagasló szerepet az emigrációban. Bartha Albert ny. vezérezredes, volt honvédelmi miniszter Salzburgból 1950

tavaszán áttelepedett Brüsszelbe, majd 1951 októberében New Yorkba érkezett és Amerikában élt haláláig. Amikor 1951 tavaszán alaptalanul jobboldali katonai szervezetekkel kapcsolatba hozták, a sajtóban nyilatkozatot tett közzé, amelyben elpanaszolta, hogy vannak, akik fasisztának, vannak, akik kommunista érzelműnek kiáltják ki. „Mindkettőtől egyenlően távol vagyok – írta. – Nem állottam mellet verve hordóra, hogy kérem én szabadalmazott demokrata vagyok, de viszont úgy éltem. Én voltam az a miniszter, aki egy szobát laktam, mert senkinek a lakását nem rekviráltattam el a magam számára, az elhagyott javakból egy varrótűt igénybe nem vettem, mert a más nyomorúságából nem akartam magamnak előnyöket szerezni, s hogy függetlenségemet megóvjam, hogy mindennek még a látszatát is elkerüljem, mikor rozoga miniszteri autóm üzemképtelenné vált, akkor gyalog jártam, s nem voltam hajlandó, minden meghívás ellenére, Moszkvába sem elmenni. Az emigrációt nem tartom karrierlétrának, amelynek fokain mindenki feni a kardját és szép beszédet mond (de majd ha arra kerülne a sor, hogy fegyverrel gyerünk felszabadítani a hazát, akkor menjen a másik). A hazaszeretet az összmagyarság köztulajdona, abból kirekeszteni senkit sem szabad, nincs patentírozva egyesek számára. Nem szabad kételkedni senki jószándékában. Lehet, hogy vannak, akik eltévesztették az utat, de ugyanakkor mások eltévesztették az erőviszonyok helyes megítélését, voltak, kik saját képességeiket és önmagukat túlméretezték, s nem egyszer messze elragadták a lovak."[12]

Bartha Albert már túl öreg volt ahhoz, hogy e nyilatkozatának megfelelő tevékenységet is kifejtsen és küzdjön azért a szabadelvű, türelmes, józan álláspontért, amely szavain átsütött. Eléggé visszavonulva élt, de időnként megjelent a Bizottmány és a Parasztszövetség ülésein. Washingtonban jelen volt 1952-ben a Nemzetközi Parasztunió nagyszabású kongresszusán.

Gordon Ferenc, aki 1947-ben berni követként szakított a Rákosi által irányított kormánnyal, Argentínában telepedett le, ahol a gazdasági életben helyezkedett el. Emigrációjának kezdeti éveiben magyar és spanyol nyelven publikált. Mint volt pénzügyminiszter részletesen beszámolt a háború utáni magyar–szovjet pénzügyi kapcsolatokról és a szovjet érdekek egyoldalú érvényesítésének jegyében született közös vállalatokról.[13] Nyárády Miklós pénzügyminiszterként szakított a kormánnyal és maradt nyugaton 1948-ban. Egy évvel később az Egyesült Államokban telepedett le, tanár lett egy egyetemen, majd a külügyminisztérium vette igénybe szolgálatait tanácsadói minőségben. Az emigráns politikában nem játszott szerepet. Argentínát választotta új lakóhelyének Andaházy-Kasnya Béla kisgazdapárti politikus, aki 1947-ben Magyarország ankarai követeként disszidált. A Buenos-Aires-ben élő volt képviselő és követ csatlakozott a Nemzeti Bizottmányhoz, de az emigráns politikában csak mérsékelt szerepet játszott. Nála tevékenyebb volt Antl Ödön, a háború előtti parlament kisgazdapárti tagja, aki később elsősorban a magyar zsidó szervezetekben végzett munkája és az Izraelnek nyújtott segítség révén szerzett nevet és tekintélyt. Antl Ödön Dél-Amerikában kezdte emigráns tevékenységét, de azután áttelepedett az Egyesüli Államokba.

A nyugatra távozott kisgazda miniszterek közül volt egy, aki minden emigrációs tevékenységtől tartózkodott és teljesen visszavonult a magánéletbe: Jékely László, aki Tildy köztársasági elnök hivatalának volt a vezetője, miniszteri rangban. Ő formálisan tagja volt a Nemzeti Bizottmánynak, de mindvégig tétlen maradt, feltehetően azért is, mert kijövetelét követően éles támadásokban részesült és ez elvehette a kedvét a további politizálástól.

A kisgazdapárti képviselők közül többen nem maradtak meg Nagy Ferenc és Varga Béla politikai vonzáskörében, hanem menekülésük után másfelé orientálódtak. Ilyen volt a két katolikus parasztképviselő, Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos, akik a Keresztény Népmozgalomhoz csatlakoztak, gyengítve ezzel a volt kisgazdapártiak csoportjának paraszti bázisát, amely ezek után, Nagy Ferencen kívül, Cséplő Jenőre és Czipó Lászlóra apadt le. A kisgazdapártiak csoportjában az előbbiekben már említetteken kívül értelmiségi hivatásúak lettek a hangadók (Hám Tibor, Saláta Kálmán, Vatai László, Soós Géza, Dessewffy Gyula, Palinay Ferenc, Vándor Ferenc, Bokor Béla).

Amikor a kisgazdapárti emigránsok körében felvetődött a pártpolitikai szervezkedés kérdése, voltaképpen csak két lehetőség között választhattak. Az egyik a kisgazdapárt külföldi képviseletének megalakítása lett volna. A másik egy ennél szélesebb keret létrehozása, abból az elvi megfontolásból kiindulva, hogy az emigráció jó alkalom és lehetőség annak megvalósítására, ami Magyarországon nem sikerült, a parasztegység megteremtésére. Azaz valamennyi paraszti érdeklődésű és érdekű politikus közös szervezetben való tömörítése. A közös szervezetnek *Magyar Parasztszövetség* lett volna a neve, azon az alapon, hogy a Parasztszövetségben együttműködtek a különböző pártállású parasztok és paraszti politikusok. E szervezet meg ugyancsak áldozata lett a kommunista hatalomátvételnek, tehát feltámasztása

---

12 Nyugati Hírnök, 1951. márc. 31.

13 Vö. Adalékok 1945–47 történetéhez, Látóhatár, 1954 november-december, 1955 január-február.

szinte parancsoló szükségként jelentkezett. A kisgazdapártiak a parasztszövetségi megoldás mellett döntöttek. Ahhoz azonban, hogy ezt gyakorlatilag megvalósíthassák, vagyis a parasztegységet dokumentálhassák, szükség volt a parasztpártiak csatlakozására is. Az nyilvánvalónak tetszett, hogy azok a volt parasztszövetségiek, akik nem voltak sem a kisgazdapárt, sem a parasztpárt tagjai, minden fenntartás nélkül odaállnak felélesztett szervezetük mellé.

Nagy Ferenc és elvbarátai a parasztszövetség emigrációs szervezetének megalakítását nem tették függővé attól, hogy a parasztpártiak csatlakoznak-e vagy sem. De mindent elkövettek, hogy a parasztegységet jelképező együttműködéshez a parasztpártiakat megnyerjék. 1949 első felének hónapjai nagyrészt az erre irányuló tárgyalásokkal teltek.

A Nemzeti Parasztpárt emigránsainak sorát Kovács Imre nyitotta meg azzal, hogy 1947-ben elhagyta az országot. Az a körülmény, hogy ő emigrációjának kezdetén Zürichben lakott, érthetővé tette, miért igyekeztek a nyugatra menekülő parasztpártiak Svájcba. Ezek ugyanis azzal a szándékkal hagyták el az országot, hogy csatlakoznak Kovács Imréhez, akinek hívei voltak és vele együtt döntik el emigrációs tevékenységük irányát. Még Kovács Imre előtt vált emigránssá Borsody István, aki a washingtoni követség tanácsosaként Nagy Ferenc lemondása után disszidált. 1948–49-ben a következő ismertebb parasztpártiak hagyták el Magyarországot: Sz. Szabó Pál volt népjóléti államtitkár, Mikita István (a parlamentben a parasztképviselők csoportjának vezetője), Pap István és Borsos Sándor országgyűlési képviselők, Molnár József, a párt nagy-budapesti szervezetének főtitkára, Kárász Artúr, a Nemzeti Bank volt elnöke és Dabasi-Schweng Lóránd volt pénzügyi államtitkár. 1949 tavaszán disszidált mint a párizsi követség kulturális attaséja, Szabó Zoltán író, aki Londonban telepedett le. Kovács Imre 1949 őszén hagyta el Európát és ment New Yorkba, ahol élete végéig lakott. Hamarosan mások is követték, miután Svájcban emigráns politikai tevékenységre mind kevesebb lehetőség nyílt.

Amikor a magyarországi Nemzeti Parasztpárt 1949. február 1-én beszüntette működését, a nyugaton élő emigráns parasztpártiakban felvetődött annak terve, hogy létrehozzák a párt külföldi képviseletét. Miután a legtöbben Svájcban éltek – Kovács Imrén, Sz. Szabó Pálon, Mikita Istvánon, Pap Istvánon, Borsos Sándoron, Molnár Józsefen kívül Vámos Imre, Gál Mihály és e könyv szerzője, akik Magyarországon másodvonalbeli tisztségviselők voltak – Zürichben folytak az esetleges pártalapításról szóló tárgyalások.

A fő kérdés az volt, hogy önálló pártszervezet vagy csatlakozás a Nagy Ferencék által javasolt Parasztszövetséghez. Abban a parasztpártiak is egyetértettek, hogy ha már Magyarországon nem lehetett, az emigrációban valósuljon meg a paraszti egység. Kovács Imre és barátai már odahaza is inkább a kisgazdapárttal, mint a kommunista párttal való szorosabb együttműködést szorgalmazták. Kézenfekvő volt tehát, hogy amikor ennek akadályai elhárultak, a parasztegység megteremtése napirendre kerül.

A pártalakítás sürgetői úgy képzelték el az együttműködést, hogy a parasztpárt emigrációs képviselete önálló egységként csatlakozik a Parasztszövetséghez és azon belül küzd céljaiért. A másik lehetőség az lett volna, hogy a parasztpártiak egyénenként lépnek be a Parasztszövetségbe.

Már a kezdeti megbeszéléseken kiderült, hogy az értelmiségi tagok az önálló párt gondolatát támogatják, a két parasztképviselő – Sz. Szabó Pál és Mikita István – a Parasztszövetségbe való egyénenkénti belépés mellett foglalt állást. A vita 1949. március 27-én a Zürich melletti Walliselenben dőlt el. Kovács Imrének, jóllehet az önálló pártszervezet mellett foglalt állást, az volt a véleménye, hogy rosszul festene egy olyan emigrációs parasztpárt, amelyből éppen a parasztok hiányoznak. Sz. Szabó és Mikita ugyanis félreérthetetlenné tette, hogy egy paraszt*párti* alakulásban nem venne részt. A többség – Kovács Imre ajánlására – nem akarta kiélezni a helyzetet. Miután nem sikerült egységre jutni és a pártalapításhoz egyhangú határozat kellett volna, az ügy lekerült a napirendről. A „Magyar Parasztpárt” megalakulása meghiúsult. A két parasztképviselő kijelentette, hogy hajlandó lesz a pártalapításról újra tárgyalni és azt esetleg megszavazni, ha a későbbiek folyamán kiderül, hogy a kisgazdákkal való együttműködés a parasztszövetségen belül nem sikerül.[14]

A parasztpártiak egyénenként jelentkeztek Nagy Ferencnél, bejelentve a Parasztszövetséghez való csatlakozásukat, azzal azonban, hogy a szervezeten belül népi politikai eszméiket és céljaikat kívánják megvalósítani. Kovács Imre és társai csatlakozási ígéretének birtokában Nagy Ferenc biztos lehetett, hogy mind a parasztegység, mind a parasztszövetség, abban a formában ahogyan elképzelte, megvalósul.

A parasztpártiak reményei nem váltak be, nemcsak arra nem volt módjuk, hogy egy népi irányvonalat kezdeményezzenek, de arra sem, hogy képességeiknek megfelelő szerepet kapjanak. A csalódásoknak később majd mindegyik levonta a következményeit.

---

[14] A jegyzőkönyv egy eredeti példánya a szerző birtokában.

A csatlakozások és belépések hónapokat vettek igénybe. Így Nagy Ferenc csak 1949 novemberében jelentette be, hogy megalakult a *Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezete*. Abban a nyilatkozatban, amelyben a szervezet céljait és feladatait körvonalazta, a többi között kijelentette, hogy: „Legelső célunk küzdeni Hazánknak, Magyarországnak a szovjet elnyomás és a kommunista diktatúra alóli felszabadításáért, állami függetlenségéért, a nyugati keresztény kultúrközösségbe való visszavezetéséért, népünk önrendelkezési jogáért és az emberi szabadságjogok biztosításáért.” Közölte Nagy Ferenc, hogy a Parasztszövetség „az őszintén demokratikus felfogás határain belül” részt vesz a Nemzeti Bizottmány munkájában, de „lehetetlennek tartjuk az együttműködést azokkal, akik elősegítették az idegen elnyomást mint a náci vagy a kommunista diktatúra támogatói, vagy akik esetleg a magyar nép által megunt álparlamentáris kisebbségi uralom visszaállításán fáradoznak”. Az elutasítás tehát nemcsak a nyilas és kommunista uralom támogatóinak, hanem azoknak is szólt, akik a Horthy-rezsimre emlékeztető államberendezkedés és társadalmi szerkezet felélesztésére gondoltak. A Parasztszövetség távolabbi céljait és programját érintve, Nagy Ferenc hangsúlyozta, hogy: „Nem kívánunk osztálypolitikát folytatni és nem hirdetünk osztályharcot, mint ahogy a magyar parasztság soha nem törekedett osztályuralomra. A történelmi válságok és idegen beavatkozás által mesterségesen széttört egész nemzet, nem pedig egyik vagy másik részének a megbékélését keressük. Nem akarjuk a kisebbség diktatúráját a többség diktatúrájával felváltani; az egész népet akarjuk a nemzet állapotába emelni, hogy a magyar állam minden intézményével az egész népé legyen. A magyar paraszt nem kiváltságos osztály tagja, hanem független ország szabad polgára akar lenni s érvényesülését a tiszta demokráciában biztosított egyenlőségre építi fel. Ezen az alapon keressük az együttműködés lehetőségét a társadalom minden rétegével, így elsősorban a parasztság után a legjelentősebbel, a munkássággal és küzdünk minden esetleges olyan törekvés ellen, mely politikai, vagy gazdasági kihasználás céljából a parasztságot és a munkásságot egymással szembe akarná állítani. Felismerve a parasztságra, mint a legnagyobb magyar néprétegre váró feladatot és felelősséget, magunkévá tesszük a magyar értelmiség jövőjének ügyét s vállaljuk a harcot annak érdekében, hogy független, szabad emberként dolgozhasson a maga, a családja s a nemzet javára és senki ne akadályozhassa abban, hogy igaz barátja legyen a parasztságnak és munkásságnak.”[15]

A szövegezés népi sugallatra vall és összhangban áll azzal az elvi mondanivalóval, amit a népiek vallottak a szóban forgó kérdésekben. Olyan program, amelyet a Parasztszövetséghez csatlakozó volt parasztpártiak minden fenntartás nélkül magukévá tehettek.

Szembefordult a Parasztszövetség a kollektív felelősségre vonás elvével, vagyis a feltételezett majdani hazatérés, illetve, ahogyan mondotta, a felszabadulás után nem kívánja a nép ellen elkövetett bűnöket önhatalmúan megbosszulni, hanem független és pártatlan bíróság útján megvizsgáltatni és megítéltetni. „Nem szabad engedni, hogy úrrá legyen a bosszúállás szelleme és a gyűlölködés átkos érzése tegye lehetetlenné, az egység és megbékélés helyett, az építő munka megindítását. Az otthon élő magyarság a puszta létéért küzd; ha a létének biztosítása alkalmazkodást kíván, akkor ezt nem szabad kollaborációnak minősíteni, már csak azért sem, mert ez az alkalmazkodás az igazi érzelmeket nem érinti és népünk megmaradását biztosíthatja.”[16]

Ne feledjük, hogy e szavak 1949 végén íródtak és akkor még nem tükrözték a nyugatra került magyarok többségének véleményét. A negyvenötösök táborában, különösen a politikailag tevékenyek körében, még erősen élt a megtorlás és büntetés szelleme, amely felmentést csak azoknak volt hajlandó adni, akik szembefordultak a kommunista hatalmi célokkal és nemigen érzékelte az egyéni kiszolgáltatottságból fakadó alkalmazkodási kényszereket. Az emigráns Parasztszövetség álláspontja ezekben a körökben érthetetlenségbe ütközött, még ha senki sem vállalkozott arra, hogy ennek nyilvánosan és nyomtatásban hangot adjon.

Félreérthetetlenné tette a Parasztszövetség, hogy a majdani – a szovjet uralom és a kommunizmus alól felszabaduló – Magyarország „politikai irányának meghatározása, az újjászervezés elveinek megállapítása, államformájának megválasztása és a meglévő intézmények felől való döntés joga az otthon szenvedő népé. Az emigrációs állapotot nem érdemnek, hanem lehetőségnek tekintjük, amely arra kötelez, hogy küzdjünk a felszabadításáért, illeszkedjünk bele szervesen a nemzetközi politikába, gyűjtsünk tapasztalatokat a külföldi népek életének megismeréséből, s tanácsainkat és javaslatainkat az egyszerű polgári állapot jogán terjesszük a döntésre hivatott nemzet elé. Már az emigrációban küzdünk minden törekvés ellen, amely idegen akaratot kíván a nemzetre kényszeríteni és minden erőnkkel szembeszállunk az olyan

[15] Nagy Ferenc: A Magyar Parasztszövetség célja az emigrációban és a felszabadulás után, Nyugati Hírnök, 1950. márc. 6.

[16] Uo.

próbálkozásokkal, melyek különítmények szervezése révén puccsal szeretnék valamelyik csoport politikáját a nemzetre erőszakolni”.[17]

Azt természetesen senki sem gondolhatta komolyan, hogy majdan nem a hazában maradt nép, hanem a hazatért emigráció fogja eldönteni a nemzet jövőjét, de hogy Nagy Ferencék mégis belevették az ennek ellentmondó törekvések elítélését, az a korabeli vitákkal és ellentétekkel magyarázható. Abban a gyűlölködő légkörben, amelyet némely negyvenötösök teremtettek és abban az indulatban, amely a hajdani koalíciós politikusokkal szemben érvényesült, könnyen észrevehető volt az a szándék, hogy az ítélkezők a sztálinizmussal és a rákosizmussal egyetemben az egész demokratikus kísérletet és koalíciós kormányzást is a vádlottak padjára kívánnák ültetni, nem kímélve azokat sem, akik otthon maradva alkalmazkodó magatartást tanúsítanak, következésképpen a jövő feladatairól másként gondolkodnak majd, mint az emigránsok. Némely megnyilatkozásból az volt kiolvasható, mintha ezek az emigránsok nemcsak ítélkezni, de politikailag dönteni is akarnának. A Parasztszövetség ennek megvalósítása ellen emelte fel szavát, nem hagyva kétséget afelől, hogy az emigrációnak legfeljebb javaslattevő és a világpolitikában nyert tájékozottsága alapján felvilágosító szerepet igényel.

A Parasztszövetség nevében Nagy Ferenc kijelentette, hogy „az 1945-ben végrehajtott földreformot demokratikus életünk legfontosabb alapjának tekintjük és fenn akarjuk tartani”. A földreform elismerésén kívül ugyanolyan határozottsággal foglalt állást a kelet-közép-európai federáció eszméje és a szomszéd népekkel való együttműködés mellett. „Hazánk felszabadulása után javasolni akarjuk a nemzetnek olyan külpolitika folytatását, amely a kelet-európai népeket regionális unióba kívánja összefogni, hogy az addig kihasznált, elnyomott és gyakran egymással szembeállított kis népek hatalmat jelentő, erős szervezet nevében jelenhessenek meg a világpolitika színterén és az Európai Egyesült Államok asztalánál. E biztonságot jelentő nagy cél érdekében már az emigrációban lépéseket teszünk. A szomszéd népekkel való viszonyunk igazságos rendezése után így kívánjuk a Kelet-Európában élő magyarság egészének biztosítani az akadálytalan együttműködést.”[18]

E program megfogalmazói a továbbiakban magukénak vallották az emberi egyenlőség elvét és azt a társadalmi elrendezés vezérgondolatának nevezték. Szerintük Magyarországon érvényesülnie kellene a többségi akaratnak, tiszteletben kellene tartani a kisebbségi jogokat, biztosítani kellene az emberi személyiség, az oktatás, a tanulás, a véleménynyilvánítás, a sajtó, a gyülekezés, a szervezkedés, a vallásgyakorlat és az egyházak szabadságát, a felekezeti egyenlőséget, a magántulajdon és az emberi munka megbecsülését, a kezdeményezés, az érdekképviselet, az önkormányzatok szabadságát, a vezetők szabad megválasztásának lehetőségét és a félelemmentes életet.

A Parasztszövetség tehát annak a politikai irányvonalnak és feladatnak a folytatására gondolt, amelyet Magyarországon kisgazdapártiak, parasztpártiak és parasztszövetségiek elkezdtek, megszabadítva a programot azoktól a korlátoktól, amelyeket a hazai helyzet előírt és gazdagítva olyan elemekkel, amelyeket egy szabad nemzeti döntés lehetővé tesz. Realizmusa tagadhatatlan volt. A későbbi viták és belső ellentétek viszont megmutatták, hogy e program szellemében való következetes cselekvésnek hol vannak és milyen jellegűek a határai.

A program elfogadásának nem voltak akadályai, hiszen a szöveget magukévá tehették mind a kisgazdapárt paraszti és polgári tagjai, mind a parasztpárti népiek. Az egyetértés megmutatkozott a közösen szerkesztett és kiadott közlönyben, a *Parasztszövetségi Értesítő*ben, amelyet mint főszerkesztő Nagy Ferenc és mint szerkesztő Kovács Imre jegyzett. Az 1950 februárjában Washingtonban megjelent első számban Nagy Ferenc jelentette be a Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezetének megalakulását. Varga Béla köszöntötte a Nemzeti Bizottmány nevében, kijelentve, hogy: „A magyar paraszt mindig a szeretet, a béke, a nyugalom s az építés embere volt. Megszokta a földrengető viharokat s ott élt földjén, a jó Isten tenyerén. Közel volt hozzá, s élte az ideális ember életstílusát. Nyugalma, hite megrendíthetetlen, idegei elnyűhetetlenek. Ezt kell belevinnie az emigráció életébe is, ahol a haza-, az egzisztencia-vesztés oly sok magyar idegrendszerét felőrölte. Ezzel teszi itt kint a bujdosás nyomorában ugyanazt a szolgálatot nemzetének, amit otthon földjén, falujában testvérei. Olyan erősek leszünk itt kinn az idegenben, a nemzetek frontján, s olyan eredményes a munkánk, ahogyan szeretni tudjuk egymást s amilyen erős az összefogásunk.”[19]

„Parasztegység – nemzeti egység” című cikkében Kovács Imre lényegében ugyanazt fejtette ki, amit Nagy Ferenc a parasztszövetségi alakulási nyilatkozatban. Felszólította a hajdani parasztpártiakat, hogy

[17] Uo.

[18] Uo.

[19] Parasztszövetségi Értesítő, 1950 február.

álljanak az új, egységes társulás soraiba. A programról szólva kifejtette, hogy: „Nem akarunk osztálypolitikát, még kevésbé osztályharcot: a nemzet egyetemében kívánunk politizálni, azzal a feltétellel, hogy a magyar parasztságot egyenlő jogú partnernek tekintsék és fogadják el. A tényleges erőviszonyok és a reális politikai helyzet kialakulásáig csupán összébbhúzódunk. Az utóbbi években annyi meglepetés és csalódás, annyi megpróbáltatás és szenvedés érte a parasztságot, hogy nem lehetünk mindenki iránt bizalommal, nem léphetünk minden emigráns csoportosulással szövetségre: a paraszti óvatosság belső terére állunk a velünk együttérző tanult emberekkel, de készek vagyunk minden demokratikus célkitűzésű és magatartású egyénnel, csoporttal, mozgalommal vagy párttal a nagy feladatra, Magyarország és benne a magyar nép felszabadítására szövetkezni. Az emigráns és a nemzeti egység hívei vagyunk – pozitív értelemben. Tudni akarjuk, hogy ki miért és főleg mire óhajtja, vagy akarja az emigráns egységet. Mi nem értjük a 'síkok' és a 'terek' politikáját: számunkra a 'fizikai tér' a föld, a műhely, a bánya, a gyár és az iroda, a 'szellemi tér' a szabadság, ez a sok dimenziójú magasztos fogalom. Aki velünk szót akar érteni, az pozitíve mondja meg, hogy mit akar a földdel, a gyárral, a néppel; hajlandó-e az emberi jogokat és a demokráciát százszázalékig biztosítani, vagy csak valamilyen 'abszolút többséghez' keresi a nemzeti egységet, hogy azután kénye-kedve szerint rendezkedhessek be.

Mi csak azokkal vagyunk hajlandók együttműködni, akik elismerik a parasztság szerzett jogait: elismerik a földreform 1945. évi állagát és nem akarják a parasztságot a háború előtti népi ghettóba visszaszorítani azzal az indoklással, hogy a jelenlegi átalakulás alkotmány- és nemzetellenes és minden elmozdulást vissza kell csinálni. Az államélet, a közigazgatás, a közoktatás, a közgazdaság, a rendőrség és a hadsereg bármily pozícióiba emelkedett parasztoknak, vagy parasztfiúknak, ha nem követtek el bűnt – rablást, gyilkosságot stb. – és nem árulták el a fajtájukat, a helyükön kell maradniuk."[20]

E programatikus írások mai olvasójának feltűnhetik, hogy az emigráns politikusok 1949–50-ben közelinek képzelték el a felszabadulást. Különben nem foglalkoztak volna oly sokat a hazatérés utáni magatartással és a politikai programokkal. A viták túlnyomó része is akörül folyt, hogy ki hogyan képzeli el a jövendő Magyarországot, vissza akarja-e állítani az 1945 előtti állapotokat, azt akarja-e folytatni, amit Rákosiék 1949-ben erőszakkal megállítottak vagy ettől eltérő alapon képzeli el a majdani politikai közviszonyokat.

Mire alapozták az emigráns politikusok azt az érzésüket, hogy e kérdések tisztázásával sietniök kell, mert a világ és benne Magyarország hamarosan sorsdöntő változások előtt áll?

Elsősorban a nemzetközi helyzetre, amely 1948-tól kezdődően a Szovjetunió és a nyugati hatalmak közötti viszony elhidegülésének mind több jelét mutatta. A berlini blokád és Nyugat-Berlin lakosságának megsegítésére létesített amerikai légihíd, a kétoldali harcias nyilatkozatok és a kelet-közép-európai kommunista pártok viselkedésének moszkvai sugallatra történt megváltozása az emberekben azt az érzést táplálta, hogy egy fegyveres összecsapás küszöbön áll. Ilyen érzések nemcsak Nyugat-Európa népeiben vertek gyökeret, hanem például Magyarország lakóiban is. (E könyv szerzője 1949 januárjában politikai barátaival folytatott beszélgetései alapján abban a reményben hagyta el Budapestet, hogy emigrációja aligha tarthat tovább 2–3 évnél. Komoly és tájékozott emberek is táplálták benne a meggyőződést, hogy rövid tartamú „nyugati tanulmányút"-ra indul. Svájcba érkezve nyilatkozatok és kommentárok kerültek a szeme elé, amelyek mind egy közeli összecsapás valószínűségét sejtették. Churchill a francia Riviérán egy magyar újságírónak azt mondotta, hogy „Uram, Ön két év múlva otthon lesz". Az Amerikából érkezett levelek – köztük Kovács Imréé – komoly formában jövendölték a szovjet-nyugati háborút.)

Nem meglepő, hogy ilyen körülmények között a magyar emigráció berkeiben is mind többen törték a fejüket politikai programokon és magatartási formákon, sietve és siettetve másokat, hogy le ne késsenek és még időben elvégezzék a nagy napra való felkészülést. Nemcsak a negyvenötös csoportokban, de a negyvenhetesek között is sürgető feladattá vált a jövőn való gondolkodás és a rendelkezésre álló idő értelmes felhasználása. Voltak, kik végleges lakóhelyet nem választottak és biztos egzisztenciát sem teremtettek, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy nem érdemes véglegesen lecövekelniök magukat valamely országban, mert hamarosan úgyis beköszönt a változás és a hazatérés.

Amilyen mértékben azonban kitolódott a hazatérés lehetősége és vált távoli céllá az idekint megfogalmazott program megvalósítása, olyan mértékben gyérültek a programatikus írások és lohadtak le az általuk kiváltott indulatok és szenvedélyek.

A Parasztszövetségben vitathatatlan volt Nagy Ferenc vezető szerepe és elnöki tiszte. A megalakulástól kezdve ő állott a szervezet élén, nemcsak a magyar emigrációs politikában elfoglalt helye, de nemzetközi tekintélye és kapcsolatai révén is. Sokkal vitatottabb volt az egyéb tisztségek felosztása. A Parasztszövetségen belüli csoportosulások mind úgy érezték, hogy nem jutnak kellő szerephez és

[20] Uo.

beleszóláshoz. Elsősorban a parasztpártiak elégedetlenkedtek, keveselvén részesedésüket a választmányban és a közös döntésekben. Különösen az európai értelmiségi tagok háborogtak, mert a szervezet tevékenysége túlontúl Amerikára helyeződött át és a parasztpártiak által végzett európai szellemi munka csak kevés megbecsülésben részesült. Belső ellentétek is felütötték fejüket e körben, mivel az európai tagokat nyugtalanította Sz. Szabó Pál és Mikita István orientálódása Nagy Ferenc felé és elhidegülése az autonómista európai csoporttól.

A Parasztszövetséget megosztó másik üggyé a Magyar Közösség szerepének kérdése lett. A központi figura ebben az ellentétben Saláta Kálmán volt, akiről az a vélemény terjedt el, hogy erősen befolyásolja Nagy Ferencet és rajta keresztül igyekszik a közösségiek szándékait diadalra juttatni. Kovács Imre és parasztpárti társai, valamint a kisgazdapártiak polgári szárnya nem jó szemmel nézte, hogy némely jelekből ítélve a Magyar Közösség az emigrációban is jelentkezett és a titkos társaságokat jellemző személyi összetartással a parasztszövetségen és az emigrációs politikán belül az angolszász politikai nyelv kifejezésével élve, amolyan pressure groupként működik. Persze, sem a benne résztvevő személyeket nem lehetett pontosan azonosítani, sem ténykedéseiket konkretizálni, éppen ezért a Közösség emlegetése és támadása legfeljebb utalások és célzások formájában történhetett, legtöbbször nem is a nyilvánosság előtt, hanem a levelezésben és szóbeli érintkezésben.

A belső parasztszövetségi ellentétek látszólag személyes természetűek voltak, de mögöttük elvi és gyakorlati politikai kérdések is meghúzódtak. Az Európában élő tagok gyakran úgy érezték, hogy a Washingtonban és New Yorkban működő központ hangadói a Nemzeti Bizottmányban uralkodó viszonyokhoz, valamint az amerikaiak egységszólamaihoz túlságosan alkalmazkodtak és nem különítik el magukat kellően a „jobboldali" és „konzervatív", sőt „reakciós" köröktől, amelyek látszólag együttműködnek a negyvenhetes politikusokkal és elfogadják a bizottmányi konstrukciót, de valójában csak azért, hogy Washingtonban szalonképesekké váljanak és ennek örve alatt mozdítsák elő velejében maradi, a régi világot feltámasztani akaró politikájukat. Az európai parasztpártiak Nagy Ferencet azért marasztalták el, mert állítólag nem lépett fel kellő eréllyel ez irányzatok és törekvések ellen, a parasztszövetséget meg nem segítette abban, hogy a programjának megfelelő gyakorlati tevékenységet folytasson.

1951 nyarára annyira elmérgesedett a helyzet, hogy amikor Nagy Ferenc meghirdette a Parasztszövetség Washingtonban megrendezendő kongresszusát, a parasztpártiak részéről Molnár József az elégtelen politikai előkészítés miatt annak elhalasztását követelte. Leszavazták és a kongresszust június 21–22-én megtartották, gyakorlatilag az Amerikában élő tagok részvételével és az európaiak távolmaradásával. A helyzet furcsaságát Nagy Ferenc is érezhette, mert kétórás elnöki megnyitójának elején a többi között ezt mondotta: „Talán túlzásnak látszik kongresszusnak nevezni ennek a maroknyi embernek az együttlétét és tanácskozását. De mi tudjuk, hogy sokan vagyunk ma is együtt. Hacsak azokat veszem, akik az emigrációból írásban bejelentették részvételüket, máris kibontakozik egy olyan együttes, amely morális bázisánál, szellemi felkészültségénél és a legnehezebb időkben bebizonyított áldozatkészségénél fogva a hontalanságba került magyarság leghomogénebb csoportját alkotja. De én itt érzek körülöttünk másokat is. Úgy érzem, mintha 1946. szeptember 8-a óta (utalás a budapesti parasztnapok Hősök terei nagygyűlésére, B.Gy.) mind a mai napig ugyanazon a dobogón állanánk, amelyet akkor félmillió magyar vett körül, megadva egész életünkre küzdelmünknek kötelező irányát, de egyben felelőssé téve bennünket minden szavunkért, lépésünkért és tettünkért, amit az ő nevükben teszünk."[21]

Megnyitójában Nagy Ferenc érintett csaknem minden időszerű kérdést. Például a negyvenötös demokratikus kísérlet megítélését, amelyet az emigráns közélet jobb- és szélsőjobboldalán nem szűntek meg kárhoztatni és támadni, benne csak a kommunistákkal való együttműködést és a szovjet megszállók tudomásulvételét látva. Az eredményeket illetően Nagy Ferenc megjegyezte, hogy 1945-ben „hónapok alatt helyreállt a rend, melyet csak az idegenből hozott kommunisták, a hozzájuk csatlakozott erkölcsi sebesültek és az idegen megszállók zavartak meg... megindult az építés, melynek eredményeképpen egy és fél év alatt a magyar föld 93 %-a termést hozott s az ipari üzemek 70 %-a munkában állt. ...megindult felénk a külföld elismerése. A legyőzött, ellenséges ország erőfeszítései és erkölcsi organizálódása felénk fordította a nyugati népek figyelmét. És végül, eredménynek kell tekinteni azt, hogy a magyar élet átállása úgyszólván vér nélkül zajlott le, mert sem a gonosztevők bűncselekményeit, sem a nemzetre kiszabott kötelező eljárások lefolytatását nem lehet a forradalom vérengzéseinek tekinteni. Nem szabad elfelejtenünk egy tényt. Mi nem voltunk függetlenségünk birtokában. A függetlenség gyakorlatilag kockára került 1941-ben, amikor Magyarország belesodródott a háborúba, és elveszett a háború elvesztésével".[22]

---

[21] Parasztszövetségi Értesítő, 1951 július.

[22] Uo.

A szövetség céljait és szándékait részletezve Nagy Ferenc kitért azokra is, akik „ennek a korszaknak a legszebb magyar erőfeszítéseit szeretnék bemocskolni itt kint az emigrációban, gyakran a szabad világ előtt is. Vannak emberek és irányzatok, amelyekre nézve lidércnyomást jelent az a tudat, hogy a nép maga is képes kézbe venni az országvezetést. Vannak, akik értetlenül állnak szemben azzal a jelenséggel, hogy a nép odaáll eltűnt vezetők helyébe s felemelkedik anélkül, hogy egyeseknek alkalmuk lenne magukat megváltóknak kijátszani. Küzdenek a múlt tényei és a jövő hasonló jelenségei ellen. Nagyobb bűnnek tartják, hogy mi részt vettünk népünk két függetlenségi harcában, mint amilyen bűnnek mi tartjuk, hogy ők kivonták abból magukat. De mi a népre nézünk, nem a gyűlölködőkre és kritikusokra. A mi kritikánk ezzel a magatartással szemben benne van abban a tényben, hogy emigrációs politikánkat és a jövőért való programunkat a háború előtti politikai harcainkra, a háború alatti ellenállásunkra és a háború utáni alkotó forradalomra építjük fel. Igen, a Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezete apró napi trükkök helyett folytatja azt a politikát, amelyet hazai földön abbahagyni kényszerült. Amely jelenti a haladás és nemzeti érzés egységét, a hazafiasság és a népért végzett áldozatos munka azonosságát, jelenti a jövendőre a magyar nép korszerű Magyarországát”.[23]

Nagy Ferenc megemlítette, hogy a szövetségen belül jelentkeztek hangok, amelyek szerint az együttes új néven alakuljon át párttá és a Parasztszövetség maradjon meg merőben érdekvédelmi szervezetnek. Valóban, a kettős jelleg – politikai testület és érdekvédelmi tömörülés – okozott némi zavart és tanácstalanságot, arról nem is szólva, hogy a szervezetnek voltak tagjai, akik érdekvédelmi alapon csatlakoztak hozzá, de politikai programját nem osztották (Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos például, akik politikailag a Keresztény Népmozgalomnak kötelezték el magukat). Némelyekben az is felmerült, hogy politikai szervezetről lévén szó, nem szűkíthető-e a szervezet neve és nincs-e osztályharcos felhangja. Nagy Ferenc az aggályoskodókat azzal nyugtatta meg, hogy a parasztság mindig felülemelkedett a szűk osztályszempontokon és kész volt az osztályérdekein túl az egész nemzetben gondolkodni, más osztályok és az értelmiség érdekeit magáévá tenni.

Visszautasította Nagy Ferenc azt a vádat, hogy a Parasztszövetség baloldali és a tradíciók ellensége. Szerinte a középen áll és egyaránt elutasítja a jobb- és a baloldali szélsőségeket. A hagyományokat nem veti el, de szemben áll „azzal a konzervatív felfogással, amely makacsul elzárkózik a haladás elől, amely sohasem tanult”. Nem szívesen – mint mondotta –, de érintette a jobboldal magatartását is. „Esztendőkön át szinte szótlanul tűrtük a leghitványabb rágalmakat és a tudatos hazugságokat. Hallgattunk, mert úgy éreztük, róluk jobb nem beszélni. Azt reméltük, hogy a többséget jelentő, megtévesztett, de tisztességes réteg, kenyeret lelvén a hontalanság állapotában, velünk együtt várja türelemmel a hazatérés lehetőségét. A fegyverrel, börtönnel, szóval és tollal gyilkoló kisebbség pedig észretér, nem hivalkodik a bűnökkel, hanem keresi a megbékélést és a nemzet bocsánatát, vagy eltűnik az idegen népek között. Várakozásunk csak részben teljesedett be. A háború végén külföldre került úgynevezett nyugatos magyarságnak egy része, letelepedvén az idegen népek között, magatartásával és munkájával megbecsülést szerez a magyar névnek. Az izgatók azonban nem csendesedtek le. Nem akarják, hogy a nemzet és a szabad világ elfeledkezzék róluk.”[24]

Kemény szavak voltak ezek, de érthetővé és indokolttá válnak, ha arra gondolunk, hogy milyen fékeveszett és durva rágalmazási hadjárat folyt Nagy Ferenc és elvbarátai, általában az egész negyvenhetes tábor ellen. Az akkori szélsőjobboldal a legképtelenebb vádakkal hozakodott elő, hogy lejárassa azok tekintélyét, akik mértékadó nyugati körök, elsősorban az amerikaiak bizalmát élvezték. Nagy Ferenc beszédével elégedettek lehettek belső kritikusai is, jóllehet az elvek és a gyakorlat között továbbra is eltérést éreztek, a programatikus tételek következetes érvényesülését hiányolták, mindenekelőtt a Nemzeti Bizottmányban tanúsított viselkedésben és a partnerek kiválasztásában.

A kongresszusi felszólalók – Vatai László, Hám Tibor, Saláta Kálmán, Csicsery-Rónay István, Cséplő Jenő, Sz. Szabó Pál és Bay Zoltán, a kiváló fizikus – a megnyitó beszédet kiegészítve, több ötlettel és javaslattal álltak elő, abban a reményben, hogy azok bővíthetnék és javíthatnák a szövetség munkáját. Cséplő Jenő azt ajánlotta, hogy a parasztság szerepének demonstrálására a Parasztszövetség minden szervében a tagok fele paraszti származású legyen. Az erről kialakult vitát Nagy Ferenc azzal zárta le, hogy az 50 százalékos arányt nem lehet az emigrációban biztosítani, mert a vezető parasztpolitikusok otthon maradtak.

A tisztújítás során Nagy Ferencet elnökké választották és megválasztottak egy politikai bizottságot és választmányt is. A politikai bizottságnak a következők lettek a tagjai: Auer Pál, Bokor Béla, Cséplő Jenő,

[23] Uo.

[24] Uo.

Dessewffy Gyula, Hám Tibor, Kárász Artúr, Kovács Imre, Saláta Kálmán, Sz. Szabó Pál, Vatai László, Vincze István. A parasztpártiak három taggal voltak képviselve (Kárász, Kovács, Sz. Szabó). A választmánynak 49 tagja volt.[25] Nyolc bizottságot is szerveztek. A külügyit Auer Pál, a közgazdaságit Kárász Artúr, a mezőgazdaságit Mikita István (aki az emigrációban mind gyakrabban Csorba-Mikita Istvánnak nevezte magát, és e neve mellett ki is tartott), a szociálist Soós Géza, a közigazgatásit Hám Tibor, a kulturálist Vatai László, az érdekvédelmit Cséplő Jenő vezette. A honvédelmi bizottság összeállítását későbbre halasztották, ugyancsak egy földmunkás szakosztály megalakítását. Az adminisztratív ügyek intézésével a kongresszus Hám Tibort bízta meg. Feltűnhetik, hogy a hajdani vezető kisgazdapárti politikusok közül nem szerepel Varga Béla. A Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke pártokfelettiségét demonstrálandó nem lépett be a Parasztszövetségbe.

A kongresszus kibocsátott egy memorandumot, amelyben néhány javaslatot tett a Nemzeti Bizottmánynak. Ebben megállapította, hogy „a magyar emigrációnak tekintélye van az amerikai nép és más nemzetek emigrációi előtt s hogy itt az emigrációban megszűnt az a tragikus mellőzés és elszigetelés, amelyet a két világháború között és a második világháború alatt a magyar nemzet kénytelen volt elszenvedni". A Bizottmány súlyát érdemes volna rendszeres és fokozott munkával növelni. Kívánatos volna, hogy a bizottmányi elnökség készítse el a nemzeti képviselet alkotmányát, tárgyalási és döntési ügyrendjét, szervezeti szabályzatát. Szerezzen érvényt alapítási okmánya azon rendelkezésének, hogy nem lehet tagja sem a nyilas, sem a kommunista diktatúra támogatója. „A Magyar Nemzeti Bizottmány és a magyar emigráció tekintélye és jövő eredményei kívánják meg a teljes elkülönülést a kizárt rétegektől, mert nem remélhet támogatást legszentebb céljaihoz sem a szabad világ képviselőitől, polgáraitól és intézményeitől, ha bármily közösséget vállal azokkal, akik a szabadság és demokrácia ellen harcoltak. Szólítsa fel a Magyar Nemzeti Bizottmány összes tagjait: nyilatkozzanak, tagjai-e olyan szervezetnek, amelyben volt nácik vagy kommunisták szerepet játszanak és szólítsa fel őket az ilyen szervezetekből való kilépésre." Javasolta a Parasztszövetség, hogy a Bizottmány tagjai tevékenyebben vegyenek részt az emigrációs politikában és gondoskodjék a Bizottmány az emigrációban élő katonai személyek megszervezéséről is, feddhetetlen előéletű és pártpolitika által nem érintett magas rangú katonatisztekből alakuljon egy bizottság, amely nyilvántartásba veszi, igazolja és a Nemzeti Bizottmány politikai irányítása alatt megszervezi az emigráns katonaságot. Gondoskodjék a Bizottmány egy átfogó menekültügyi program elkészítéséről is és emlékezzék meg különös ünnepélyességgel március 15-ről, október 6-ról és augusztus 20-ról, kiemelkedő jelentőséget adva e nemzeti emlékező napoknak.[26]

Ami a javaslatokat illeti, kevés valósult meg belőlük. A Nemzeti Bizottmányon belüli ellentétek és a széthúzás lehetetlenné tették a közös munkát és annyi erő egyesítését, ami szükséges lett volna a tervek végrehajtására. A katonák megszervezésével meg eléggé elkésett a Bizottmány, hiszen azok már erős kötelékekben megszerveződtek a negyvenötös garnitúra által indított tömörülésekben és onnan nehezen voltak kimozdíthatók. Említésre méltó kísérlet nem is történt ebben az irányban. Az ezzel próbálkozóknak hamarosan be kellett látniok, hogy sikerre nem számíthatnak.

Az 1951 júniusi washingtoni kongresszus sem a belső ellenzéket nem csendesítette le, sem a parasztszövetség külső kritikusait nem szelídítette meg. Az előbbiek – főleg a parasztpártiak – reakciója a közös munkából való lassú visszahúzódás, az utóbbiaké a támadások fokozása volt. A belső félreértések és gyanakvások azért is szaporodtak, mert nem alakult ki kellő kommunikáció az Amerikában és az Európában élő tagok között, tájékozottságuk is sok esetben nem közvetlen, hanem másodkézből nyert értesülésekre épült.

A Parasztszövetségen belül szorosabb kapcsolat alakult ki a paraszt származású tagok között, akik olykor a szövetségen kívüli parasztokkal jobban megértették egymást, mint a szövetségen belüli nem parasztokkal. Ez a helyzet szülte a *Kovács Béla Munkaközösség* megalakításának ötletét, amelyet az a felismerés is táplált, hogy a politikai szervezeteken belül a sajátosan paraszti problémák háttérbe szorulnak. A munkaközösség létrejöttét bejelentő nyilatkozatban – amelyet az akkori szokásoknak megfelelően „kiáltvány"-nak kereszteltek el – a szervezők csatlakozásra szólítottak fel minden paraszti származású menekültet, az agrárpolitikusokat, szakembereket, írókat, függetlenül attól, hogy különben milyen politikai

---

[25] Antl Ödön, Bay Zoltán, Bodnár Ödön, Borbándi Gyula, Borsody István, Borsos Sándor, Bukovics László, Cholnoky Tamás, Cserenyey Géza, Csicsery-Rónay István, Csoli Simon, Csűrös László, Deák Zoltán, Fábry Pál, Fercsey János, Filipovics Tamás, Gál Mihály, Gombos Gyula, Gulyás Gábor, Hamza András, Hartyáni Zoltán, Hőgye Mihály, Igady-Kiss Sándor, Kádár Géza, Kertész István, Koronka Pál, Krajcsi János, Krinszki Gyula, Legény Pál, Lénárt Iván, Makay Miklós, Molnár József, Nagy Lajos, Popovics Gyula, Raksányi Árpád, Sipos István, Soós Géza, Sutka János, Szabados József, Szabó György, Szabó Tamás, Szász Ernő, Szekeres László, Szemes István, Tóth K. János, Varga Imre, Vámos Imre, Végh Imre, Zeke Zoltán.

[26] Parasztszövetségi Értesítő, 1951 július.

keretben működnek. A munkaközösség elsősorban agrárpolitikai kérdésekkel, a parasztságnak a társadalomban betöltött szerepével, a népi-nemzeti kultúrával, a szabad paraszti szervezkedéssel akart foglalkozni. Kovács Béla nevének felvétele nemcsak a szovjet megszállók által elhurcolt és ismeretlen helyen fogva tartott agrárpolitikusnak szóló hódolat volt, de az önálló paraszti politikáról vallott nézeteinek ébrentartását is szolgálta.

A Kovács Béla Munkaközösség azonban csak rövid életű kezdeményezés volt. Személyi okok (kivándorlás, egzisztenciateremtés stb.) és anyagi nehézségek miatt működését hamar abbahagyta. Tevékenységének egyetlen maradandó emléke Csorba-Mikita István „Gondolatok a szabad Magyarország agrárpolitikájához" című 60 lapos könyvecskéje volt, amely 1950-ben jelent meg és a parasztpárti szerzőnek egy jövendő mezőgazdasági politikáról vallott elképzeléseit foglalta össze.

A volt parasztképviselők néhányszor közös nyilatkozattal is a nyilvánosság elé léptek. 1950 késő nyarán egy magát *Magyar Mezőgazdasági Érdekvédelmi Szövetség*-nek nevező alkalmi társulás „kiáltvány"-t intézett „Nyugat szabad népeihez és parasztságához".[27] Ebben az aláírók arról tájékoztatnak, hogy milyen erőszakos rendszabályokat vezettek be Magyarországon az önálló és szabad parasztok ellen, milyen szélsőséges formákat vett fel a kulákoknak nevezett független parasztok üldözése és milyen pusztuláshoz vezetett az esztelen kommunista agrárpolitika, az erőszakos kolhozosítás. „Emeljétek fel szavatokat – fejeződik be a nyilatkozat – a gyalázatos önkény ellen, mert a magyar parasztság ellenállása egyedül nem elegendő. Azok, kiknek parancsára ez a pusztítás folyik Magyarországon, saját népük legjobbjaiból milliókat gyilkoltak le, amikor azok törekvéseik útjában állottak. Nem kétséges, hogy gondolkodás nélkül ugyanezt máshol is megteszik. A közös emberi ideálokért szenvedő embertársaitok nevében kérünk, tiltakozzatok szövetségeitek, szervezeteitek nevében paraszttestvéreitek elhurcolása, rabszolgasorba taszítása és e minden emberiességet megcsúfoló zsarnokság ellen."[28]

Egy másik nyilatkozatban, amelyet Varga Béla, Kovács Imre, Nagy Ferenc és még 28 volt nemzetgyűlési képviselő írt alá, e hajdani kisgazdapárti, parasztpárti és parasztszövetségi vezetők „a magyar parasztság szenvedéséről" kívánták a nyugati közvéleményt tájékoztatni, felkérve az egész világ földművesnépét, a világ minden parasztintézményét és a parasztsághoz nem tartozó más osztálybeli szabad polgárokat is, vegyék védelmükbe a magyar parasztságot, amely Kelet-Európában még ma is a legszilárdabb bástyája az emberi jogoknak, a magántulajdon védelmének, a keresztény kultúrának és az igaz demokráciának. Tiltakozzanak a magyar parasztság üldözése ellen és akadályozzák meg, hogy elrabolják életalapját, a nemzedékek verejtékével megszerzett, vagy a földreform során juttatott földeket.[29] Az aláírók emlékeztettek arra, hogy az 1945-ös választás után a magyar parlament tagjainak fele a parasztság soraiból vagy tanult fiaiból került ki és a kormány élén parasztember állott.

A Parasztszövetségben munkások nemigen voltak, aminthogy ezek arányszáma mind a hajdani kisgazdapártban, mind a parasztpártban messze elmaradt egyéb rétegek arányszáma mögött. Emigrációban azonban a Parasztszövetség sem akart elmaradni a kereszténydemokraták és a szociáldemokraták mögött. Ő is létrehozta a maga szakszervezetét, amelyet a Párizsban élő – majd Münchenbe áttelepedett – Vincze István vezetett. Neve *Független Magyar Szakszervezet* volt és tagjai főleg Franciaországban élvén, a megfelelő irányzatú francia szakszervezeti szövetség felé tájékozódtak. Ez volt a Francia Független Szakszervezeti Szövetség, amely mint magyar tagozatot pártfogása alá vonta Vincze szervezetét. Az erről szóló megállapodást 1951 márciusában írták alá. A független magyar szakszervezet nem működött sokáig, kevés tagja volt és ennek következtében a franciák érdeklődése is elapadt.

Amiként a Parasztszövetség nem tekintette magát merőben csak paraszti érdekek képviselőjének, hanem jellegét néppártinak értelmezte, a kereszténydemokrata csoport sem volt merőben a keresztény politikai törekvések letéteményese, hanem ugyancsak néppárti alapon erős paraszti képviselettel és hangsúllyal jelentkezett. Aminthogy a szociáldemokraták sem csupán a munkásságra függesztették tekintetüket, hanem szép számmal tartottak nyilván polgári törekvésű tagokat is. Amikor 1945–46-ban politikai gondolkodók egy a magyar politikai közvéleménynek megfelelő, azt tükröző színképen tűnődtek, akkor a legjelentősebbek – Bibó István és Kovács Imre – úgy vélték, hogy a kisgazdapárt nemcsak a paraszti orientáció híveit tömöríti, hanem magja egy potenciális kereszténydemokrata pártnak is. A politikai nézeteket és törekvéseket híven visszaadó szerkezet az erők szabad működése esetén hatalmas „agrár-kereszténydemokrata-szociáldemokrata" többséget mutatna. Kovács Imre feltételezése szerint az agrárirányzat a kisgazdapárt és

---

[27] Vö. A magyar parasztság segélykiáltása, 1950. A kiáltvány aláírói a következők voltak: Czupy Bálint, Hajdu-Németh Lajos, Babóthy Ferenc, Belső Gyula, Tamás, Kovács K. Zoltán, Mézes Miklós.

[28] Nyugat szabad népeihez, Hungária, 1950. szept. 15.

[29] Deklaráció a magyar parasztság szenvedéseiről, Röpirat, megj. hely és év nélkül.

a parasztpárt parasztjaiból és értelmiségi rétegéből tevődnék össze. Fennállott tehát annak a lehetősége, hogy emigrációban a hajdani kisgazdapárti szerkezet teljesen felbomlik és az új politikai színkép a Bibó–Kovács feltételezés szerint alakul. Nem így történt. A kisgazdapártiak együtt maradtak – némi kivételtől eltekintve – és a kereszténydemokrata tábor nem kapott onnan érdemleges számbeli növekedést, meg kellett tehát elégednie a keresztény politika kisebb csoportosulásaival és a Barankovics István-féle Demokrata Néppárt nyugatra került tagjaival. E tábor konzervatív szárnyának erejét csökkentette, hogy sem Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica volt irányítója, sem Schlachta Margit, a Keresztény Női Tábor volt vezetője nem vállalt tevékenyebb szerepet az emigráns politikai közéletben.

A keresztény politika híveinek összefogását Közi Horváth József, a 39-es képviselőház volt tagja indította el. Közi Horváth a Magyar Élet Pártja győri városi képviselője volt, de e párton belül inkább a keresztény világnézeti törekvések és kevésbé a MÉP-politika támogatójának tekintette magát. Hírnevet a pápai enciklikák magyarra fordításával és kiadásával, valamint a katolikus szociális elvek népszerűsítésével szerzett magának. Mint képviselő 1944. március 19-én tiltakozott az ország német megszállása ellen, november 2-án pedig elítélte magyar állampolgárok deportálását. 1945-ben rövid időre tagja lett a Budapesti Nemzeti Bizottságnak, 1948 nyarán azonban elhagyta az országot, miután politikai tevékenységre ott nem nyílott lehetősége. Egy évig Innsbruckban a tiroli magyarok lelkésze volt, majd Párizsba került és ott alapította meg menekült keresztény közéleti emberekből a *Magyar Keresztény Népmozgalom* nevű politikai szervezetet. A Magyar Nemzeti Bizottmánynak és a végrehajtó bizottságnak kezdettől fogva tagja volt, utóbbi minőségében elsősorban a menekültek szociális és kivándorlási problémáival foglalkozott.

A hajdani keresztény politikusok közül nem mindenkit sikerült megnyernie közreműködésre. Gróf Pálffy József például – aki 1944–45-ben a Demokrata Néppárt vezetője, majd Mindszenty bíboros pártfogoltjaként Barankovics István fő vetélytársa lett, először a 39-es alapon álló Unió nevű csoporthoz csatlakozott, annak irányításában részt vett, majd a Nemzeti Bizottmánynak is tagja lett – nemigen mutatott hajlandóságot, hogy Közi Horváth szervezetével együttműködjék. A vele szembeni idegenkedés feltűnően erős volt. Mérsékelt volt a jezsuita Jánosi József egyetemi tanár szerepe is, akit viszont heves Mindszenty-ellenessége hátráltatott abban, hogy képességeinek és tekintélyének megfelelő befolyáshoz jusson a keresztény politikai berkekben.

A Keresztény Népmozgalomnak legaktívabb csoportja azoknak a képviselőknek a köre volt, akik a Demokrata Néppárt tagjaiként Barankovics Istvánnal együtt és a párt feloszlatása után – 1949 elején – hagyták el az országot (Babóthy Ferenc, Belső Gyula, Eszterhás György, Horányi Tibor, Kovács K. Zoltán, Mézes Miklós, Pethe Ferenc, Pócza Lajos, Varga László, Villányi Miklós).

A Keresztény Népmozgalomnak 1948 szeptemberi párizsi megalakulásakor Közi Horváth lett az elnöke, kezdeti irányításában pedig részt vett rajta kívül báró Apor Gábor volt vatikáni követ, Mihalovics Zsigmond, Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos. A Barankovics-féle Demokrata Néppárt több mint két évig még megtartotta különállását, jóllehet némely tagjai már szövögették az együttműködés szálait Közi Horváthékkal, 1951 júniusában azonban egyesült a Keresztény Népmozgalommal. Közi Horváth és Barankovics aláírt egy közös megállapodást. Az immár egységes szervezetnek Magyar Keresztény Népmozgalom lett a neve.

Közi Horváth 1952 áprilisában lemondott a menekült ügyek intézéséről, a Bizottmánynak csupán a belügyi bizottságát tartotta meg. Barankovics István 1951 elején elvállalta a vallás- és közoktatásügyi bizottságot, úgyhogy a Népmozgalom két irányító tagjával vett részt a szűkebb bizottmányi vezetésben. A New Yorkban mind tevékenyebbé váló Varga László pedig azzal szerzett barátokat és ellenfeleket magának, hogy Eckhardt Tiborral szövetkezett és támogatta annak a jobboldal felé való nyitást szorgalmazó politikáját.

A Parasztszövetséghez hasonlóan a Keresztény Népmozgalomnak is volt erős intellektuális rétege és míg az előbbi inkább az emigráció irodalmi és szellemi életében, az utóbbi az emigrációs értelmiség megszervezésében, kulturális intézmények létrehozásában, az érintkezési lehetőségek megteremtésében, az ifjúsági és federációs munkában (Raksányi Árpád, Skultéty Csaba, Sárkány István, báró Kray István) tűnt ki.

A Népmozgalom már működésének kezdetén tanújelét adta annak, hogy erősen foglalkoztatja a művelődési politika és éreztette, hogy arról külön mondanivalója van. Felvetette a kérdést, hogy egy majdani Magyarországnak milyen legyen az oktatási és nevelési rendszere. 1950 nyarán napvilágot látott „A Magyar Keresztény Népmozgalom kultúrpolitikájának népoktatási programtervezete”, amely apró részletességgel vázolta fel egy jövendő iskola- és nevelési rendszer elvi alapvetését és szerkezeti felépítését. A tervezeten erősen érezhető volt, hogy megszövegezői csak nemrégen hagyták el Magyarországot és dolgoztak még bennük a rossz hazai tapasztalatok keltette indulatok. Például abban a követelésben, hogy „a fiatal és nem kellőképpen képzett tanítók keressenek új élethivatást. A kompromittáltakkal szemben elnézők nem lehetünk”. A kompromittáltság meglehetősen tág fogalom és miután a tervezet elkészítői nem mondták meg,

mit tekintenek annak, nem mentesülhettek attól a kritikai észrevételtől, hogy sommásan ítélkeznek és nem értik meg a magyar pedagógusok nehéz helyzetét. Abban mindenki egyetértett, hogy a jövő Magyarország el kell ismerje az Egyház tanítási jogát. A tervezet viszont adós maradt annak megválaszolásával, hogyan képzeli el az 1948-ban államosított iskolák visszavezetését a korábbi helyzetükbe, illetve hogyan érvényesüljön a volt iskolafenntartók szándéka és törekvése. Fogyatékosságai és hiányosságai ellenére azonban a tervezet alkalmas volt arra, hogy felélénkítse az e kérdésekről helyenként támadt vitát és tisztázódjék néhány problematikusnak látszó kérdés.

1952-ben ugyancsak egy népmozgalmi vezető, Barankovics István dolgozott ki egy kulturális tervet – „Az emigráció kultúrpolitikai programja" –, amely azonban nem egy jövendő Magyarország művelődési elvrendszerét és intézményhálózatát érintette, hanem a magyar emigráció előtt álló művelődéspolitikai feladatokat. Barankovics ezt a munkát a Nemzeti Bizottmány megbízásából és Juhász Vilmos, a Katolikus Szemle volt szerkesztője közreműködésével készítette el. Elsősorban nem elvi kérdéseket tárgyalt, hanem főleg szervezési, anyagi, technikai problémákat, arra a kérdésre keresve választ, hogyan lehetne a nyugati magyarok művelődési, szellemi színvonalát emelni és az erre irányuló kezdeményezéseket életképessé tenni. Alapjában véve józan, körültekintő, javító szándékú dolgozat volt, még ha nem minden javaslata látszott is kivihetőnek vagy eredményt ígérőnek. A fogadtatása inkább pozitív volt, mint negatív.[30] A Barankovics Istvánnal és a Bizottmánnyal szemben álló némely irányzat azonban rosszindulatúan elmarasztalta. Nyirjessy Sándor volt képviselő például az ügyhöz méltatlan durvasággal megtámadta és értéktelennek nevezte.

A Keresztény Népmozgalom emigrációs politikája nemigen tért el azoktól az elvektől és gyakorlati javaslatoktól, amelyekről a Parasztszövetséggel összefüggésben szó volt. Az eltérések inkább a hangsúlyokat érintették és azokat a szempontokat, amelyek a két szervezet társadalmi hátteréből és hagyományaiból adódtak. A Nemzeti Bizottmány szerepét és feladatát is hasonlóan ítélték meg, azzal a különbséggel talán, hogy a Népmozgalom reményeket fűzött az oly értelmű nemzeti koncentrációhoz, amelyben egyaránt helye van Nagy Ferencnek és Eckhardt Tibornak, függetlenül attól, hogy milyen alapról és milyen szövetségesekkel politizálnak. Viszont Közi Horváth is azt vallotta, hogy „veszedelmes volna számbeli előnyök kedvéért lemondani jelentős morális erőkről",[31] vagyis a mindenfelé való nyitásnak és létszámemelésnek határt szab a morális megfontolás. Barankovics István és több híve még ennél is aggályosabbnak tartotta az ajtók szélesre tárását és elvi okokból határozottabban el kívánta különíteni a Bizottmányt olyanoktól, akiknek demokrata magatartását illetően jogosan merültek fel kételyek.

A Keresztény Népmozgalom „szakszervezeti szakembere" és felelőse Varga László volt, aki valamikor részt vett az EMSZO és a Hivatásszervezet munkájában. Varga László Svájcba való megérkezése után nemsokára hozzáfogott a keresztény szakszervezeti eszme népszerűsítéséhez és ösztönzésére rövid idő alatt több érdekvédelmi csoport alakult (Magyar Menekült Vasutasok Szövetsége, Magyar Menekült Pedagógusok és Közoktatásügyi Alkalmazottak Szövetsége, Magyar Menekült Magántisztviselők Szövetsége stb.). Ezek részvételével született meg az *Emigráns Magyar Keresztény Szakszervezet*, amelyhez elsősorban értelmiségi hivatásúak csatlakoztak, de akadt néhány munkáscsoport is, főleg Franciaországban, amely keresztény politikai és szociális elvek alapján állt össze. A magyar keresztény szakszervezet tagja lett a Nemzetközi Keresztény Szocialista Egyesülés-nek és képviseltette magát annak 1949 őszén Brüsszelben rendezett kongresszusán. A magyar küldöttség – Feketekuty László, Gácsér Imre, Hajdu-Németh Lajos, Kovács Gyula, Varga László – nagy elégtétellel regisztrálta, hogy az emigránsok közül a kongresszus rendezői csak a magyarokat hívták meg. A magyar delegáció határozati javaslatot is beterjesztett és fogadtatott el, amelyben a kongresszus a menekültek munkajogi egyenrangúsága mellett foglalt állást. Varga László 1949-ben és 1950 elején szakszervezeti *Híradó*t is megjelentetett, amelyben rendszeresen tájékoztatott a keresztény munkáspolitika és érdekvédelem eseményeiről. A lapnak kilenc száma jelent meg, majd Vargának az Egyesült Államokba való kivándorlása miatt megszűnt. A szakszervezeti csoportok is hamarosan feloszlottak vagy egyszerűen megszűntek működni.

A negyvenhetes tábor három nagy irányzata közül a legmegosztottabbnak a szociáldemokrata bizonyult.

A megosztottság fő oka az volt, hogy a Rákosi-féle szalámi politika szeletelési akcióihoz a szociáldemokraták is segítséget nyújtottak és ezzel önmaguk is felelőssé váltak a pártjukat sújtó végzetért, az egység felbomlásáért.

Peyer Károly nem bocsátotta meg, hogy a pártból, amelynek hajdan vezetője volt, elvtársai ebrudalták ki. Ezek közül többen ugyancsak terítékre kerültek a fúzió idejében, vagyis, amikor a szociáldemokrata pártot

[30] Vö. Borbándi Gyula: Művelődéspolitikánk gondja, Látóhatár, 1953 március-április.

[31] Széljegyzetek Közi Horváth József párizsi sajtókonferenciájához, Hungária, 1950. dec. 8.

beolvasztották a kommunista pártba. A peyeristák és a Peyer-ellenes autonomisták (vagyis a fúziót ellenzők) egyaránt elítélték azokat, akik részt vettek a fúzióban, a leninista–sztálinista Magyar Dolgozók Pártja tagjai lettek és csak azután menekültek. Később még ezeken a csoportokon belül is történtek szétválások, szakadások.

Peyer Károly 1947. november 19-én lépte át az osztrák határt, rövid ideig Salzburgban tartózkodott, majd decemberben Svájcba került. Eltökélt szándéka volt, hogy megindítja a független szociáldemokrata szervezkedést és folytatja azt a politikai irányvonalat, amelynek követése Magyarországon nemcsak Rákosiék, de pártjának a kommunistákkal akkor együttműködő része miatt is lehetetlenné vált. Még Salzburgból, november 26-án levelet intézett az antwerpeni szocialista konferenciához, amelyben beszámolt a magyarországi fejleményekről és határozott fellépést ajánlott a szociáldemokráciát megfojtani szándékozó kommunista tervek ellen. 1948. január 3-án a szociáldemokrata és szocialista pártokat tömörítő COMISCO (Committee of the International Socialist Conference, Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottsága) nevű szervezethez fordult, mivel a Szocialista Internacionálé nem működött még, csak 1951 júliusában alakult újjá Frankfurtban. A COMISCO-ban helyet foglaltak olyan szocialista pártok is – mint Nenni olasz szocialista pártja –, amelyek együttműködtek a kommunistákkal és tagja volt az akkori Magyarországi Szociáldemokrata Párt is. Peyernek tehát nem lehetett esélye arra, hogy beadványára a COMISCO londoni konferenciája kedvezően reagáljon. Ries István igazságügyminiszter, az SZDP hivatalos küldötte élesen tiltakozott Peyer fellépése ellen, amelynek következtében már lesokszorosított és részben kiosztott memorandumát visszavonták, őt magát meg nem engedték felszólalni. Peyer Károlynak tudomásul kellett vennie, hogy nemcsak a COMISCO idegenkedett tőle, de elzárkózott előle az angol Munkáspárt is, aminek következtében az a terve is meghiúsult, hogy Londonban telepedjék le, ahol a COMISCO is székelt. Hasonló csalódás érte Svájcban, ahol akkor Jules Humbert-Droz volt a szociáldemokrata párt főtitkára. Végül Párizsban kötött ki és nagy lendülettel kezdte el felépíteni pártja emigrációs szervezetét.

Közben 1948 februárjában Budapesten lezajlott az ellene és hívei ellen indított ún. kémper. Távollétében 8 évi fegyházra ítélték. E perben szerepelt két vádlott-társa, Pisky-Schmidt Frigyes (a Közalkalmazottak Szakszervezetének központi vezetőségi tagja, akit 10 évi kényszermunkára ítéltek) és Gábor Róbert (az SZDP rendőrségi csoportjának vezetőségi tagja, akire kötél általi halált szabtak ki) a későbbi években közvetlen munkatársa lett. A Párizsban Peyer körül gyülekező szociáldemokraták közé tartoztak a nevezetteken kívül: Hanzéli Győző, aki szakszervezeti ügyekkel foglalkozott, Király Ernő (a parasztpárti Népi Ifjúsági Szövetség volt központi funkcionáriusa, aki 1947 őszén átlépett az SZDP-be) és Szűcs György újságíró. Peyer csoportjához tartozott a Londonban élő Kruchina Viktor ezredes, a Honvédelmi Minisztérium katonapolitikai osztályának volt helyettes vezetője, akinek 1947-ben el kellett menekülnie volt főnöke, Pálffy-Österreicher György bosszúja elől, továbbá a Svájcban élő Kobele József, a Bányászlap volt munkatársa, a Belgiumban élő Erőss Ferenc, a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom (SZIM) volt főtitkára, Baranyai Tibor, a Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom (SZIT) volt főtitkárhelyettese és Gergelyfy Sándor újságíró.

Peyert támogatta az SFIO (a francia szociáldemokrata párt), a Force Ouvrière nevű szocialista szakszervezet, a Nemzetközi Szocialista Iroda (Bureau International Socialiste, BIS), amely a kelet-közép-európai emigráns szociáldemokrata pártokat tömörítette, elsősorban azonban az AFL amerikai szakszervezeti szövetség, amelynek segítsége nemcsak azért volt jelentős, mert a világ leghatalmasabb országa munkásainak nagy részét képviselte, hanem azért is, mert befolyása nemcsak az Egyesült Államokra, hanem az egész nemzetközi szakszervezeti mozgalomra is kiterjedt.

Peyer Károly és hívei 1948 júniusában Párizsban megalakították az *Emigráns Magyar Szociáldemokrata Párt*-ot. Ugyanabban az időben és helyen külön szervezetet létesítettek Peyer fiatalabb követői is. Ennek *Magyar Ifjúmunkások Szövetsége* volt a neve.[32]

Ilyen előzmények után ült össze 1948. október 9-én Párizsban, a francia szociáldemokrata párt, az SFIO székházának tanácstermében, Peyer Károly elnökletével a száműzött magyar szociáldemokraták kongresszusa. Azoké természetesen, akik Peyer Károlyt ismerték el vezetőjüknek. (Akkor 53 ilyen menekült szociáldemokratát tartottak nyilván, akik 9 országban szétszórva éltek. A kongresszuson 19 küldött vett részt.) Képviseltették magukat a francia, valamint a kelet-közép-európai menekült szocialisták, továbbá az amerikai szakszervezetek.[33] Peyer Károly megnyitó beszéde után Pisky-Schmidt Frigyes az elmúlt négy esztendő eseményeit elevenítette fel. Erőss Ferenc bejelentette az emigrációs SZIM csatlakozását, Juhász

---

[32] Ismertebb tagjai voltak: Baranyai Tibor, Erőss Ferenc, Gál Jenő, Hajagos Gyula, Király Ernő, Papp Gyula.

[33] Irving Brown és A. Denneberg személyében.

Kálmán, az SZDP közgazdasági csoportjának volt főtitkára Magyarország és a kelet-európai államok gazdasági bolsevizálását ismertette.

Peyerék a *Magyar Szociáldemokrata Párt* nevet választották. (A másik szociáldemokrata frakció – Bán-Szélig–csoport – kitartott a hagyományos *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* elnevezés mellett.) A vezetőségnek a következők lettek a tagjai: Antal Gyula (Stockholm), az SZDP volt közigazgatási csoportjának vezetője, Baranyai Tibor (Párizs), Dóczy Jenő (Stockholm) volt megyei párttitkár, Juhász Kálmán (Zürich), Kruchina Viktor (London), Erőss Ferenc, Gábor Róbert, Peyer Károly, Pisky-Schmidt Frigyes. Az október 10-én tartott pártvezetőségi ülésen Peyer Károlyt választották elnökké, Pisky-Schmidt Frigyest pedig megbízták a főtitkárság vezetésével.

A kongresszus résztvevői kijelentették, hogy visszaállítják az SZDP hagyományos programját és megtagadnak minden közösséget azokkal, akik a pártot elárulták és a kommunistáknak kiszolgáltatták. Abban is megegyeztek, hogy szerepet vállalnak a demokratikus emigrációs politikában és támogatják az európai egyesülés gondolatát.

1950 februárjában megindult, kőnyomatos formában, a *Szabad Világ*, a párt központi lapja, amelyet Peyer jegyzett mint felelős szerkesztő. A lap Párizsban jelent meg és nagyobb figyelmet csak akkor keltett, amikor a Belgiumból a francia fővárosba áttelepedett Gergelyfy Sándor vette át a szerkesztést. A Szabad Világ később, Peyert és a pártközpontot követve, átkerült Amerikába. 1951 novemberétől kezdve New Yorkban jelent meg, 1953-ban azonban megszűnt.

Peyer Károly mint a Szakszervezeti Tanács hajdani főtitkára megszervezte az emigráns szakszervezeti képviseletet is. Ugyancsak 1948 őszén létrejött a *Szabad Magyar Szakszervezeti Tanács*, amely 1948. október 5-én alapító tagja lett a *Menekült Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Központ*jának, a kelet-közép-európai országokból menekült szakszervezeti embereket tömörítő szervezetnek, amely Párizsban rendezte be központját és *Syndicaliste Exilé* címen francia nyelvű szakszervezeti közlönyt adott ki. Ebben a társulásban a magyarokat mint alelnök Peyer Károly és mint főtitkárhelyettes Hanzéli Győző képviselte. Peyer egyúttal elnöke volt a magyar Tanácsnak.

Peyer 1949 őszén elutazott az Egyesült Államokba és véglegesen New Yorkban telepedett le, ahol bekapcsolódott a Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottságának munkájába. A szociáldemokrata pártközpont is New Yorkba került, mivel Pisky-Schmidt ugyancsak kivándorolt az Egyesült Államokba. A Nemzeti Bizottmányban Peyeren kívül Dombay János mint alelnök képviselte a szociáldemokráciát. Az említetteken kívül Amerikába került Medey István és Gábor Róbert is. (Dombay János Európában maradt.) Az Egyesült Államokban működő magyar sajtóorgánumok közül elsősorban Göndör Ferenc Az Ember című hetilapja rokonszenvezett Peyerrel és csoportjával, azután persze, hogy e lap feladta a kommunistákkal való együttműködés politikáját és a szociáldemokrata párt erőszakos beolvasztása után élesen szembefordult Rákosiékkal.

Peyer és társai nem szűntek meg ostorozni a magyarországi kommunista intézkedéseket és azt a munkásellenes politikát, amelyet a dolgozók szabad szervezeteinek eltiprása után az üzemekben és más munkahelyeken bevezettek. „Szabadságért, jogért, demokráciáért harcoltunk a reakciós időkben – mondotta Peyer 1950 nyarán, abban az üzenetében, amelyet a Szabad Európa Rádió útján a magyar néphez intézett – és most a népi demokrácia korszakában az Andrássy út 60 foszt meg a szabadságtól, a népbíróságok ítélkeznek nem a törvény, hanem a párthűség alapján az odakerült szerencsétlenek felett, demokrácia a választási csalásokban jutott kifejezésre és kinevezett tanácsok döntenek ma egy ország népének sorsa felett... Ennek a rendszernek a szocializmushoz semmi köze. Ez a rendszer azonos a náci diktatúra minden módszerével, amit átvettek... Szemben áll ez a rendszer a város és a falu lakosságával, ellenséget lát a munkásban és parasztban egyaránt.”[34]

Peyerék 1951. március 15-én Stockholmban megrendezték pártjuk második kongresszusát. Ezen felolvastak egy állítólag Magyarországról kapott, 1950. december 4-i keltezésű levelet, amelyet „az illegalitásban működő Szociáldemokrata Párt” és ugyancsak „illegális Szakszervezeti Tanács” juttatott el külföldre. A levél írói szerint a munkásság „ragaszkodik a demokrácia vívmányaihoz”. Közlik a címzettekkel, hogy „nincsen jogotok nevünkben alkudni ezekben a kérdésekben. Ami 1945 előtt és 1947 után történt, csak formájában különböző, de elnyomásában azonos diktatúrák befolyására következett be. A magyar nép nem tehető felelőssé az eseményekért, éppen ezért óvakodjatok a kollektív felelősségre vonás elvétől. Ha üt a felszabadulás órája, ne legyetek könyörületesek a bűnösökkel szemben, bűnhődjenek saját eszközeikkel... A régi rendszer propagandistái gyengítik az ellenállást, mert számunkra egyformán kárhozatos a bolsevizmus és az úri Magyarország. Ügyünk érdekében hívjátok segítségül a szabad világ dolgozóit és a

[34] Szabad Világ, 1950. aug. 25.

demokratikus kormányokat, nehogy túl későn érkezzen a külső akció. Éljen a Magyar Köztársaság! Éljen a szabad munkások nemzetközi szolidaritása!"[35]

Erre a levélre, amelyet a résztvevők eredetinek tekintettek, Peyer Károly ugyancsak írásban válaszolt. „Régi Váci-úti, Soroksári-úti, Pest-környék, Csepel és a bányatelepek proletárjai: Nektek és a városokban s falvakban a szabadságért küzdő munkásoknak és parasztoknak, a gyárakban, épületeken, irodákban dolgozóknak azt üzenjük, visszakapjátok szabadságotokat! Egy félelemnélküli életet teremtünk."[36]

A kongresszus arról is határozatot hozott, hogy újból meg kell kísérelni a COMISCO elismerésének megszerzését. Az új vezetőség a következőkből állott: Peyer Károly, Kruchina Viktor, Gábor Róbert, Pisky-Schmidt Frigyes, Elekes Miklós (Salzburg), Kovács Béla (Brüsszel), Rátz Gábor (Stockholm), Mohai Elek (Stockholm), Kobele József, Gara János (Baden-Baden), Medey István, Dombay János, Gergelyfy Sándor. Elnök továbbra is Peyer Károly, főtitkár pedig Pisky-Schmidt Frigyes maradt.

A menekült magyar szociáldemokraták másik csoportja Bán Antal és Szélig Imre körül alakult ki. Az előbbi mint iparügyi miniszter, az utóbbi mint pártvezetőségi tag és a hatalmas Pest megyei szervezet titkára jelentős szerepet játszott az 1945 és 1948 közötti években. Egyikük sem versenyezhetett azonban Peyer Károly munkásmozgalmi tekintélyével és nemzetközi népszerűségével. Bán és Szélig előnyére szolgált viszont, hogy a szocialisták nemzetközi szervezete, a COMISCO, majd az Internacionálé őket ismerte el mint a megszűnt Magyarországi Szociáldemokrata Párt illetékes képviselőit. Ez eleve megadta nemzetközi súlyukat, amellyel Peyer – az amerikai szakszervezetek támogatása ellenére – hosszú távon nem versenyezhetett.

Bán Antal és Szélig Imre szembehelyezkedett a fúzióval, ezért 1948 tavaszán az SZDP kizárta őket soraiból. Mindketten elmenekültek Magyarországról. Bán Antal Svájcba ment, Szélig Imre először Svédországban, majd véglegesen Londonban telepedett le. Ellentétük Peyerrel még arra az időre vezethető vissza, amikor az SZDP pártvezetőségének tagjaiként a kommunistákkal való együttműködés kérdésében szakítottak vele. Szerintük Peyer nem tartotta magát a párt többségi határozatához. Peyer szerint a pártvezetőségnek nem volt igaza, a sztálinista kommunistákkal nem lehetett munkásegységet teremteni, a pártvezetőség elárulta a szociáldemokrata hagyományokat és szabadságellenes erőkkel szövetkezett. Az ellentétet fokozta, hogy Peyer az 1947-es képviselőválasztásokon a polgári Magyar Radikális Párt listáján indult (mindenhol megválasztották, ahol jelölt volt) és heves korteshadjáratot folytatott a Szakasits Árpád által vezetett kommunistabarát irányzat ellen.

Amikor a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kimondta feloszlását és a kényszerfúzió megtörtént, a COMISCO nem Peyer, hanem a korábban is elismerést élvező pártvezetőség külföldre került tagjai, Bán és Szélig mellé állt. Nem kis mértékben azért is, mert a jogfolytonosság bennük és nem Peyerben testesült meg. Ha a COMISCO Bánékkal szemben Peyert támogatja, korábbi elismerési politikája vitatottá vált volna és nem kerülhette volna el, hogy azt utólag megtagadja. Kényelmi szempontok is a Bánék melletti állásfoglalást sugallták. Peyer esélyeit a vele szemben megnyilvánuló amerikai rokonszenv is csökkentette, a COMISCO-ban még ott voltak a kommunistákkal való együttműködést elfogadó pártok és ezek körében az amerikaellenesség is olykor eléggé virult.

A COMISCO a magyarok vitáját tisztázandó a svájci pártot bízta meg az egység megteremtésének előmozdítására. A svájciakat Peyerék erre a szerepre nem tartották alkalmasnak, mivel már előzőleg állást foglaltak Bánék mellett. A svájci párt nem tudta elfogulatlanságát hihetővé tenni és a két felet közelebb hozni egymáshoz. Mind a kettő mereven és makacsul kitartott álláspontja mellett. A COMISCO-nak be kellett látnia, hogy a magyarok képtelenek megteremteni az egységes pártszervezetet. Ezek után az ügy lekerült napirendről. A COMISCO fenntartás nélkül Bánék mellé állt.

A Bánnal és Széliggel tartó szociáldemokraták 1950 tavaszán teremtették meg pártjuk és szakszervezetük formai kereteit. 1950. március 11–12-én Stockholmban értekezletet tartott a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban* és megalakult a *Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége Emigrációban* nevezetű érdekvédelmi szervezet.

Bán Antal szerint a párt kijelentette, hogy „Magyarország szuverenitása a második világháború befejezése óta sem állott helyre. A Szovjetunió az életbe léptetett békeszerződés ellenére politikai, gazdasági, katonai függésben tartja országunkat. A maga célja érdekében nem engedte meg Magyarországon a demokrácia kifejlődését, hanem közvetlen befolyásával a tőle függő és őt szolgáló

[35] Szabad Világ, 1951. márc. 25. és Nyugati Hírnök, 1951. márc. 31. A két lapban közölt szöveg értelemszerűen nem, de fogalmazásban némileg eltért egymástól.

[36] Uo.

kommunista pártot tette a hatalom kizárólagos birtokosává. Ez azt jelenti, hogy Magyarország a moszkvai kormány kezében van és a magyar nép nem ura saját sorsának."[37] Egy másik programatikus írásban Bán Antal a munkások és a parasztok közötti szövetségről szólva, a következőket állapította meg: „A reakció uralmának titka az utolsó hatvan esztendőben a parasztság és a munkásság erőszakos szétválasztásában keresendő. A demokrácia erőinek ebből a tényből le kell vonniuk a helyes következtetést. A szocialisták tudatában vannak annak, hogy a magyar demokráciáért a paraszti politika képviselőivel egyetemben felelősek. Ezért szorgalmazzák ennek a szövetségnek a kiépítését és ehhez a politikához keresik a demokratikus felelősséget érző értelmiség közreműködését."[38]

Az imént idézett cikk nem véletlenül jelent meg a Látóhatárban, amelyet parasztpárti fiatalok adtak ki. Bán Antal Zürichben Presser István közreműködésével kapcsolatot keresett az ott élő népi értelmiségi csoporttal, annak megbeszélése érdekében, hogyan lehetne a szociáldemokraták és a népiek közötti szakadékot betemetni, a munkások és parasztok közötti majdani együttműködés lehetőségeit felderíteni és a kívánatos szóértést előmozdítani. Borsos Sándor és e könyv szerzője – Kovács Imre tudtával – több ízben folytatott erről eszmecserét Bán Antallal és Presser Istvánnal. Bán hirtelen halála ennek a kezdeményezésnek véget vetett. A szociáldemokrata pártban Presseren kívül senki sem mutatott érdeklődést iránta.

A Bán–Szélig-együtteshez tartozott a már említett Presser István mérnök, aki a két háború között már volt emigrációban és akkor az Internacionálé brüsszeli központjában dolgozó Rónai Zoltán közvetlen munkatársának számított, az 1945 utáni időszakban pedig az SZDP értelmiségi osztályát vezette, azután Kemény György pénzügyi államtitkár, aki 1948 októberében emigrált, miután még részt vett a fúziós kongresszuson, amiért sok támadásban volt része, Bede Béla országgyűlési képviselő, Bede István, az 1948-ban disszidált londoni követ, Bölcsföldi Andor, az SZDP ifjúsági titkára, Bartucz János és Baron Andor központi párttisztviselők, Bán Antalné, az SZDP személyi osztályának vezetője, Hámori László, a Népszava vezércikkírója, aki Svédországban telepedett le és svéd újságíró lett.

Kezdetben e csoporthoz tartozott Dombay János és Medey István országgyűlési képviselő, de 1949 nyarán mindketten átléptek a Peyer-féle pártba. Ugyancsak kivált a Belgiumban élő Andreánszky István is, aki kanyargós politikai útján egy időben még Farkas Ferenc vezérezredessel is együttműködött és 1952 végén mint „független szociáldemokrata" bekerült a Szabadság Mozgalom elnöki tanácsába. Ezt megelőzően 1951 nyarán Brüsszelben Erőss Ferenccel együtt *Független Magyar Szocialista Mozgalom* néven külön szervezetet létesített, amely programjában azt hirdette, hogy nemzeti célokért küzd szocialista programmal. Erőss 1955-ben újabb szervezetet hozott létre, amelynek ezt a nevet adta: *Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája* és lapot indított *Szocialista Szemle* néven. Ez 1957 nyaráig jelent meg. Andreánszkyval való együttműködése idején a *Fáklya* volt szervezetük közlönye. Mindketten meglehetősen nyugtalan elmék voltak, sehol sem lelték helyüket, partnereikkel csak rövid ideig tudtak együttműködni.

Peyer csoportjából is történtek átlépések a másik táborba. Így például Széligéknél kötött ki a Kanadába került és irodalmi babérokra pályázó Baranyai Tibor, valamint az Egyesült Államokban letelepedett Juhász Kálmán. A kevésbé ismert tagok körében is gyakori volt a helycsere a különböző frakciókhoz tartozó szociáldemokraták között.

Az 1950 márciusi stockholmi pártértekezleten, amely a Bán–Szélig-csoport első együttes összejövetele volt emigrációs körülmények között, a fő referátumokat Bán és Szélig tartotta. Bán Antal érintette a külföldi kapcsolatok kérdését és helytelenítette, hogy némely körök Amerikára kacsingatnak, abban a reményben, hogy onnan olyan célokhoz kapnak támogatást, amelyeket nyíltan megvallani nem is mernek. Bán szerint ezek reakciós álmaikat akarják Amerikával megvalósíttatni. Szélig Imre állást foglalt mind a Rákosi-diktatúra, mind az 1945 előtti magyar társadalmi szerkezet ellen. Sajnálatosnak nevezte, hogy a nyugaton élő magyar szociáldemokraták körében személyi vetélkedések robbantak ki, ebben tehát nem különböznek más emigráns irányzatoktól. Jólesően állapította azonban meg, hogy a nemzetközi elismerést az általa vezetett pártnak sikerült kivívnia. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban élén mint elnök Szélig Imre állott, a főtitkári tisztet Bán Antal töltötte be.

A párt központi lapját 1949 és 1956 között *Szociáldemokrata Népszavá*nak nevezték, Szélig Imre szerkesztette és adta ki Londonban.

Az említett szociáldemokrata csoportoktól némileg függetlenül működött a párizsi *Világosság* „szocialista kultúrcsoport", amelynek tagjai elsősorban olyan franciaországi szocialisták voltak, akik a húszas-harmincas években kerültek emigrációba és a második világháború befejezése után nem tértek vissza Magyarországra.

---

[37] Szociáldemokraták vagyunk! (1948 november), Szociáldemokrata Népszava, 1951 nyara.

[38] Szocialista szemmel, Látóhatár, 1951 március-április.

A csoport elnöke egy ideig Zöldhelyi Miklós volt, aki a francia ellenállásban tanúsított magatartásával szerzett tekintélyt és megbecsülést a párizsi magyarok körében.

A fiatalabb szociáldemokrata menekültek ugyancsak aszerint tájékozódtak, hogy idősebb barátaik és pártfogóik hol helyezkedtek el. Peyerék után a Bán–Szélig-frakciónak is létrejött az ifjúsági szervezete, a nemzetközi elismerés tekintetében ugyanolyan sikeresnek bizonyulva, mint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban. 1948 augusztusára befejeződött az új ifjúsági Internacionálé megszervezése. Megszületett a Szocialista Ifjúság Nemzetközi Uniója (IUSY), amelynek élére majdan jelentős hírnevű nyugati szocialisták kerültek. Elnök az osztrák Peter Strasser, főtitkár a dán Per Haekkerup lett. A magyar fiatalok szerepe a szocialista ifjúsági csúcsszervben meglehetősen szerény volt.

Peyerékhez hasonlóan Bánék is megtalálták a maguk nemzetközi hátterét. Míg az előbbi elsősorban olyan nemzetközi szervezetekkel volt kapcsolatban, amelyek létét nagyrészt az amerikai szakszervezetek biztosították, az utóbbi a Szocialista Internacionálé alszervezeteihez kapcsolódott. A *Szocialista Internacionálé* – a COMISCO utódaként – a Majna melletti Frankfurtban 1951. június 27. és július 3. között rendezett Nemzetközi Szocialista Konferencián alakult újjá. 34 ország szociáldemokrata és szocialista pártjai képviseltették magukat. Ezek 44 millió szavazatot kaptak a legutolsó választásokon. Olyan jelentős személyiségek beszéltek, mint Kurt Schumacher, a német szociáldemokrata párt elnöke, Guy Mollet, a francia párt főtitkára, Morgan Phillips, a brit munkáspárt főtitkára. Az utóbbi a sztálini külpolitikai stratégiát elemezte. Kijelentette – a jelenlévők nagy helyeslésétől kísérve –, hogy az osztályharc problémái csak a demokratikus szocializmus politikájával oldhatók meg. A megalakult Internacionálé „szembenáll mind a Kominform, mind pedig a nemzetközi kapitalizmus törekvéseivel, minden erejével küzd a béke és a szabadság világáért: ahol nem létezik az embernek ember által és a népeknek népek által való kizsákmányolása és leigázása”.[39]

Az új Internacionálénak tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, de nem közvetlenül, hanem közvetve, a kelet-közép-európai emigráns szocialisták közössége, a *Közép- és Kelet-Európai Szocialista Unió* révén. Ez bekerült az Internacionálé igazgatótanácsába. Az Unió ugyancsak Stockholmban, június 26–27-én tartotta ülését, amelyen a magyar pártot Bán és Szélig képviselte. Kiáltványában az Unió kijelentette, hogy „a demokratikus szocializmus az egyetlen út, mely a tervgazdálkodást és szabadságot egyesítve a kommunizmus által teremtett jelenlegi felfordulásból és borzalmakból kivezethet”.[40]

Nem sokkal a stockholmi értekezlet után – 1951. augusztus 26-án – Bán Antal Zürichben hirtelen meghalt. Két nappal később – augusztus 28-án – temették el a sihlfeldi temetőben. Sírjánál a svájci és a magyar szociáldemokraták búcsúztatták.

Azután, hogy Tito szakított Sztálinnal és Jugoszláviába is menekültek magyarok, a belgrádi kormány megengedte és támogatta egy magyar emigráns csoport működését. Ennek a csoportnak a létszáma nem volt nagy, említésre méltó tevékenységet nemigen folytatott és csaknem kizárólag akkor hallatta hangját, ha valamely ügyből kifolyólag incidens robbant ki Budapest és Belgrád között. Ilyen az ötvenes évek elején több is volt. A csoport – amely „Szabad Magyarország” címen lapot is kiadott – nem dicsekedhetett ismertebb személyiséggel, a háttérben azonban szerepet játszott Linder Béla, a tizennyolcas Károlyi-kormány tagja, aki a húszas évek óta emigránsként Jugoszláviában élt. Kapcsolat a jugoszláviai és a nyugat-európai magyar menekültek között nem alakult ki. Erre egyik fél sem törekedett. Amikor Tito kibékült Moszkvával és Budapesttel, a magyar emigráns csoport is megszűnt.

5. Diplomaták

Az emigrációs tevékenység nagyrészt külpolitikai munka. Bár a magyarok egymás közötti kapcsolatai és szervezkedései álltak az érdeklődés homlokterében, hosszú távon egy emigráció eredményességét és sikerét mégiscsak az dönti el, mennyire tudja céljait és törekvéseit külföldi partnereivel elfogadtatni. Az erre irányuló fáradozás külpolitikai jellegű és elsősorban diplomatákra háruló feladat. Az emigráns politikusokban azonban – és nemcsak a magyarokban – mindig volt némi tartózkodás és idegenkedés a diplomatákkal szemben. Abban a hitben és meggyőződésben éltek, hogy politikai elképzeléseik legjobb hírverői mégiscsak ők maguk, és ha híveket tudtak toborozni saját népük körében, akkor az idegenek meggyőzése sem megoldhatatlan feladat. A politikusok hajlandók lekicsinyelni a diplomáciai szakmát és majdhogynem torz

---

[39] Szociáldemokrata Népszava, 1951 nyara.

[40] Uo.

szemüvegen át nézve gyakran e tevékenységnek csak társasági vetületeit veszik észre. Ez ugyan fontos elfoglaltság, de mégiscsak járulékos része a diplomata munkájának. Sok politikus jó diplomatának is képzeli magát, holott a történelem tanúsága szerint az ilyen esetek kivételek. Másfelől a diplomaták sem fogják fel mindig az általuk képviselendő politika értelmét és szándékát, abban a hiszemben élve, hogy a szakma fogásainak ismerete és hagyományosan kialakult formák tisztelete önmagában elegendő valamely diplomáciai feladat ellátására. A nyugati magyar emigrációt is jellemezte a politikusok és diplomaták közötti értetlenség és olykor ellentét. Az előbbiek a politikai érzéket és az elkötelezettséget, az utóbbiak az illetékességet és szakértelmet hiányolták a másikban.

A követi bizottság annak idején Barcza György irányításával működött. Tevékenységének beszüntetése után rövid ideig nemigen látszott mód és lehetőség emigráns diplomáciai ténykedésre, hiszen a negyvenötös képviselet nemzetközi elismerésre aligha számíthatott és ami kevés külpolitikai munka folyt, azt ellátták a politikusok. Diplomaták számára működési lehetőség csak akkor nyílt, amikor megalakult a Nemzeti Bizottmány és jelei mutatkoztak annak, hogy nyugat-európai és amerikai kormányok hajlandók tudomásul venni, még ha az elismeréstől némelyek tartózkodtak is.

Arra a bizottmányi vezetők az adott körülmények között nem számíthattak, hogy akár az Egyesült Államok, akár más nyugati országok a Bizottmányt parlamentnek és annak végrehajtó bizottságát kormánynak elismerjék. A nemzetközi helyzet és a Magyarországhoz fűződő viszony még a legkedvezőtlenebb periódusokban sem volt olyan feszült, hogy Washingtonban vagy más fővárosokban egy ellenkormány elismerése belátható időn belül időszerűvé vált volna. Az Egyesült Államok azonban egy ilyen lehetőségre felkészült abban az enyhe formában, hogy együtt tartott egy együttest – annak anyagi támogatása révén –, amely adott esetben ellenkormánnyá alakulhatott volna át. Nem ilyen határozottan, de hasonlóan gondolkodtak más nyugat-európai kormányok is, kifejezést adva a minden eshetőségre való felkészültségnek azáltal, hogy a Bizottmány vezetőit és diplomata képviselőit időnként meghallgatták, vagy velük eszmecserét folytattak. A Nemzeti Bizottmánynak voltak olyan képviselői a különböző nyugat-európai és amerikai fővárosokban, akik bejáratosak lettek a külügyminisztériumban és mindig számíthattak arra, hogy ott legalábbis figyelmesen meghallgatják őket. Ilyen tekintélynek örvendett Bakach-Bessenyey, Ghyka György, Pelényi János, Szegedy-Maszák Aladár Washingtonban, Auer Pál Párizsban, Apor Gábor Rómában, Hennyey Gusztáv Bonnban, hogy csak néhányat említsek.

Sajnos, az Egyesült Államokban letelepedett politikusok közül csak kevésről lehetett elmondani, hogy Washingtonban nyitott fülekre talált és kellő figyelmet tudott kelteni az iránt, amit mondani akart. Varga Bélán, Nagy Ferencen, Eckhardt Tiboron, Kovács Imrén kívül alig volt olyan magyar politikus, aki azzal dicsekedhetett volna, hogy akár a Fehér Házban, akár a külügyminisztériumban, akár a szenátus külügyi bizottságában érdemleges és beható eszmecserére érdemesnek találták. A washingtoni kormányférfiakat és törvényhozókat Magyarországra vonatkozóan elsősorban információk, helyzetelemzések és helyzetmegítélések érdekelték. Abba nem engedtek beleszólást, hogy mit cselekedjenek, de a hiteles és jól előadott tájékoztató nem egyszer befolyásolta a majdani döntést. Nagy kár volt, hogy a Nemzeti Bizottmány némely vezető tagjai – kiket egyébként jó pártszervezőknek és tekintélyes közéleti férfiaknak tekintettek – ebben a külpolitikai jellegű tevékenységben, akár nyelvismeret és nemzetközi tapasztalatok hiánya, akár egyéb fogyatékosságok (pl. elégtelen tájékozottság) miatt nem vehettek részt.

Barcza Györgynek a követi bizottság megszűnése és Ausztráliába való kivándorlása következtében történt visszavonulása után Bakach-Bessenyey György lett a nyugati magyar diplomaták amolyan rangelsője és mint a Nemzeti Bizottmány külügyi bizottsága elnökének, az ő feladatkörébe került a külföldi képviseletek megszervezése.

A nyugati magyar diplomaták kara három csoportból állt. Az első és legrégibb garnitúra azokból tevődött össze, akik még a háború alatt disszidáltak és tagjai voltak a követi bizottságnak. A következő csoportot azok alkották, akik Nagy Ferenc lemondása után szakították meg a kapcsolatot a budapesti kormánnyal. Végül a harmadikba azok sorolhatók, akik 1948–49-ben távoztak posztjukról és lettek emigránsokká.

Az első csoportba sorolható a többi között Barcza György, Bakach-Bessenyey György, Ullein-Reviczky Antal, Pelényi János, Ghyka György, Apor Gábor, Wettstein János, Matuska Péter. A második csoportba tartozott például Szegedy-Maszák Aladár, Auer Pál, Bartók László, Rosthy-Forgách Ferenc, Andaházy-Kasnya Béla és Kertész István. Az utóbbi római követként való disszidálása után sem az emigrációs politikába, sem a diplomáciai munkába nem kapcsolódott be, hanem elment tanárnak az amerikai Notre Dame egyetemre, jó nevet szerezve magának mint a nemzetközi jog és a politikai tudományok művelője, s egy kitűnő magyar tárgyú angol történelmi munka szerzője (Diplomacy in a Whirlpool, 1953.). Végül a harmadik csoportba osztható Bede István, Schöpflin Gyula és Böhm Vilmos. Bede Londonba disszidált mint követ 1948-ban. A Bán–Szélig-féle szociáldemokrata párthoz tartozván, a Nemzeti Bizottmány külügyi hálózatából kimaradt, jóllehet a magyar érdekek szempontjából kitűnően hasznosítható brit kapcsolatokkal

rendelkezett. Schöpflin Gyula mint volt kommunista, gondolni sem mert arra, hogy emigráns diplomáciai feladatokhoz jusson. Valószínűleg ezt nem is akarta, disszidálása – 1950 január – után a politikának hátat fordított és polgári foglalkozás után nézett. Böhm Vilmos nem élt sokáig stockholmi követi posztjáról való távozása után, de vele kapcsolatban is az volt a helyzet, mint Bede és Schöpflin esetében. Az emigrációs külügyek intézői nem tartottak igényt olyanok közreműködésére, akik csak 1948–49-ben fordítottak hátat a budapesti kormánynak. Az egymástól való idegenkedés természetesen kölcsönös volt.

Felvetődik a kérdés, miből pénzelte a Nemzeti Bizottmány külügyi hálózatának tevékenységét és miből tartották fenn magukat az abban résztvevő diplomaták. Ennek részletei máig sem tisztázottak. Kétségtelen, hogy a Bizottmány ellátmánya csak részben fedezte az e tevékenységgel előálló kiadásokat. Ismeretes az is, hogy a diplomaták közül többen javadalmazásban részesültek, főleg emigráns tevékenységük kezdeti éveiben. Ez az úgynevezett „diplomata alap"-ból történt. A diplomata alap története 1943-ra nyúlik vissza. Akkor ugyanis a Kállay Miklós által vezetett magyar kormány Svájcban letétbe helyezett egy nagyobb összeget, amelynek az lett volna a célja, hogy egy esetleges menekült kormány működését anyagilag biztosítsa. Az összeget – amelynek valódi nagyságáról az adatok ellentmondóak – a Schweizerische Kreditanstalt őrizte. A háború után egy része visszakerült Magyarországra. Kiszolgáltatása a bíróságokat is foglalkoztatta. Nagyobb része azonban a svájci számlán maradt. Ennek az úgynevezett célvagyonnak a kezelésére a kormány háromtagú bizottságot nevezett ki, amelynek tagjai voltak Bakach-Bessenyey György és Wettstein János követ, valamint Vladár Ervin genfi konzul. A Nemzeti Bank a maga részéről szaktanácsadóként és adminisztratív kezelőként a bizottság mellé rendelte báró Radvánszky Antalt, aki akkor a bank vezértitkára volt.

Az összeg felhasználásához, illetve a kiutalásokhoz két aláírás kellett. A bizottság tagjai úgy érezték, hogy miután megszűnt az a kormány, amelytől a megbízatást kapták és amely e célvagyon rendeltetéséről intézkedhetett volna, az 1944. március 19-e után alakult kormányok illetékességét meg nem ismerték el, a maguk belátása szerint használhatják fel a svájci bankban őrzött pénzt. Erről nyilvánosan soha senkinek nem számoltak el, ami módot és lehetőséget adott arra, hogy emigrációs szervezetek és sajtóorgánumok az alap sorsát firtassák, főleg azt, hogy kik és miért részesültek belőle. Az elszámolásra való felszólítások mind süket fülekre találtak. (Wettstein János később lemondott, mert a célvagyon kezelésével és rendeltetésével nem értett egyet.)

Bakach-Bessenyey magatartásával szemben a Bizottmány parasztszövetségi és szociáldemokrata szárnyán politikai fenntartások és kritikák jelentkeztek. (A diplomata alap ügye viszont elsősorban az emigrációs „jobboldalt" foglalkoztatta.) Azzal marasztalták el, hogy Eckhardt Tibor és a 39-es bizottmányi tagok befolyása alatt áll, túlságosan konzervatív, elfogult a Nagy Ferenc-féle irányzattal szemben és ilyen értelemben működteti diplomata-hálózatát. Bakach-Bessenyey mellett szól, hogy még ha e kritikának volt is tárgyi alapja, a bizottmányi csatározásokban nem vett részt és mindvégig igyekezett a maga pártonkívüliségét, illetve pártokfelettiségét hihetővé tenni. Ami részben sikerült is neki, mivel személy szerint senkit nem támadott és rosszízű politikai mesterkedésektől távol tartotta magát.

A Franco tábornok kormánya által elismert madridi magyar királyi követség sajátos helyzetet foglalt el. Marosy Ferenc mint teljes jogú követ működött a spanyol fővárosban, hivatalos okiratokat és útleveleket állított ki, amelyeket azonban Spanyolországon kívül csak kevés országban ismertek el, körülbelül az ötvenes évek közepéig. (Németországban például az amerikai övezetben a német szuverenitás 1955-ben történt visszaadásáig.)

6. Az emigráns sajtóhálózat kiépülése

Az 1947–48-ban és a közvetlenül utána nyugaton kialakult új emigráció a sajtót is felélénkítette. Ez az emigráns réteg a negyvenötösöknél politikusabb jellegű volt. Tagjai Magyarországon politikai tevékenységet hagytak abba, hogy azt külföldön folytassák, nem pedig kisodródtak akár mint a hadsereg tagjai, akár mint az államigazgatás tisztviselői. Aránylag többen kapcsolódtak be közülük a menekült közéletbe, mint a negyvenötben kijöttek közül. Közvetlen céljaik is jobban megfeleltek a világban észlelhető realitásoknak, mint a háború végével nyugatra szakadt magyarok céljai és törekvései. A sajtó az újak számára sokkal inkább volt a cselekvés eszköze, mint a régiek számára, akik olykor nem is leplezték, hogy mily elégedetlenek a környezettel, amelyben élniök és dolgozniok kell.

Emigrációs körülmények között a sajtó pótolja az emberek közötti személyes érintkezést és a kölcsönös eszmecserét. A szétszórtságban a levelezés és a sajtó helyettesíti a találkozást, gyűlésezést, szélesebb körű kapcsolatrendszer fenntartását. Az együvé tartozók más és más országokban élvén, csak levelek és

testületi közlönyök révén maradhatnak érintkezésben egymással. A sajtónak tehát – a levelezésen kívül – rendkívül fontos szerepe van a menekültek közötti kommunikációban. Éppen ezért nem volt meglepő, hogy valahányszor emberek összejöttek, hogy közös szervezetbe tömörüljenek, az alakulás kimondását követően, a lapalapítás volt a legsürgetőbb napirendi pont. Nem volt elég az összeállás, az írásbeli érintkezés megszervezésére is szükség volt.

Érdekes jelenség ezzel kapcsolatban, hogy nemcsak az azonos nézetűek, törekvésűek, de az azonos hivatásúak is hamar összeálltak és azon alul alig adták, hogy „világszervezet"-et, „világszövetség"-et vagy hasonlót alapítsanak. Az ilyet a kívülállók az esetek túlnyomó többségében mosollyal és derűvel fogadták, nagyzolást láttak benne, színfalat, amely mögött űr tátong. Mulattató is, hogy közös asztal mellé ül tíz ember és minden aggály nélkül világszövetséget alapít. E kifelé esetleg szánalmasnak tetsző aktus mögött azonban helytelen lenne nem látni a helyzetből adódó sajátos körülményt, azt ugyanis, hogy a számba jöhető tagok esetleg a világ három kontinensén szétszórva élnek, majd mindegyik más és más államban, és ha valóban a környezetnek van hatása rájuk, akkor egy ilyen gyülekezettől – még ha magyarokból áll is – némi nemzetközi jelleg nem tagadható meg. És, aki a világ minden részéből számíthat tagokra és toboroz híveket, az könnyen gondolhatja, hogy világszervezetet hoz létre és e hitében szinte magától értetődő következetességnek tetszik, hogy a túlzás gyanúját könnyűszerrel elhessegeti.

A sajtóorgánumok is gyakran úgy születtek meg, hogy az egész világhoz, pontosabban az egész világban szétszórt magyarokhoz szóltak. Ez csak akkor vált nevetségessé, amikor ilyen lap a helyi tájékoztatást és kommunikációt elhanyagolva, világméretű problémák megoldásával bíbelődött. Az eredmény nem is lehetett más, mint lehangoló.

A negyvenhetes sajtószínképben a legnagyobb tekintélyt és népszerűséget a Mikes Imre által Párizsban szerkesztett és kiadott *Nyugati Hírnök* élvezte. Mikes Imre – aki Gallicus néven a háború alatt a Magyar Nemzet franciaországi tudósítója volt és akit ilyen néven később a Szabad Európa Rádió hallgatói is megismerhettek – a háború befejezése után nem tért vissza Magyarországra, hanem a francia fővárosban maradt, újból tudósította a Magyar Nemzetet, majd elvállalta a magyar követség kőnyomatos közlönyének szerkesztését és mivel Auer Pál követ nem töltette be a sajtóattaséi állást, Mikes látta el ezt a feladatkört, egészen addig, amíg Nagy Ferenccel együtt Auer is lemondott. Mikes Imre sem maradt tovább a követség szolgálatában. 1947 augusztusában megindította a Nyugati Hírnök-öt, sokszorosított formában, kéthetenkénti megjelenéssel, változó lapszámmal. (A korabeli magyar sajtóorgánumok – kevés kivétellel – mind sokszorosítva jelentek meg és csak azok tértek át a nyomtatásra, amelyek tartósnak bizonyultak, anyagi alapjuk hosszabb időre biztosítottnak látszott.)

A Nyugati Hírnök mögött Auer Pál és Nagy Ferenc, valamint megalakulása után a Magyar Nemzeti Bizottmány állott. Anyagi támogatást is onnan kapott. A Bizottmánynak mégsem volt azonban amolyan hivatalos lapja, mert Mikes Imre nyitott szellemű és a demokraták összefogására irányuló szerkesztői politikájával a lap függetlenségét meggyőzővé és elfogadottá tudta tenni, nem tagadva és leplezve, hogy a negyvenhetes politikai platformon áll és érvényesnek tekinti azokat a közjogi, társadalmi és gazdasági változásokat, amelyeket 1945 és 1947 között a koalíciós kormányzat Magyarországon végrehajtott. Hevesen szembenállt azonban a kommunisták egyeduralomra irányuló szándékaival, a parlamentáris demokrácia felszámolásával és a Rákosi által fémjelzett bolsevizálással. Ennek megfelelően kétoldali tűz alá került. A régi emigráció hangadói ugyanolyan durván támadták, mint a hazai és a kinti kommunisták, akik Mikes „árulását" és lapjának nyugati demokratikus orientációját nem tudták megbocsátani.

A Nyugati Hírnök gyakori cikkírói voltak: Márai Sándor, Szabó Zoltán, Albrecht Dezső, Fóthy Ernő, Petrovics Béla, Garamvölgyi Artúr, Molnár József, Vámos Imre, Rosta László, Kovács Imre, Tőke László, Auer Pál. A lap 1950-től nyomtatásban jelent meg, 1949 őszétől kezdve francia kiadása is megindult *Courrier de l'Occident* néven, ugyancsak havi két megjelenéssel, mint „a magyar demokratikus emigráció közlönye". A Nyugati Hírnök és francia nyelvű változata 1952 őszéig jelent meg. Mikes Imre 1951 késő nyarán áttelepedett Münchenbe.

Működésének öt esztendeje alatt elsősorban színvonalával és olvashatóságával szerzett híveket, jól tájékoztatott a magyarországi politikai fejleményekről és az emigráció eseményeiről. Helyet adott különböző nézeteknek. Igazi vitafórum volt. Itt jelent meg Kovács Imre „Virtuális Magyarország" című cikke, amely élénk feltűnést és eleven vitát váltott ki. Kovács Imre szerint „ki-ki egyéni meggyőződése és kedve szerint tervezgetheti is a magáét, haza azonban csak azt vihetjük, amelyik a nemzetközi politika fejlődésébe szervesen beleilleszkedik és ugyanakkor az otthoni igényeket is kielégítheti. Senki sem folytathatja ott, ahol abbahagyta, csak ott folytathatjuk, ha egyszer még folytathatjuk, ahová az emberiség és benne a magyarság is a változás idejére elérkezik. Sem Ferenc József, sem Horthy Miklós, sem pedig Szálasi Ferenc Magyarországát visszacsinálni nem lehet. Nemcsak azért, mert a nemzetközi politika nem biztosíthatja azokat a feltételeket, a történelem sem ismétli önmagát, amelyekkel bármiféle restauráció megvalósítható

lenne, de azért sem lehet, mert a magyar nép nem akarja a történelmét megfordítani és visszafelé pergetni: előre akar menni”.[41]

A korra és a nemzetközi helyzetre jellemző volt, hogyan látta 1949 nyarán a magyarországi változások lehetőségeit egy olyan emigráns politikus, mint Kovács Imre, aki igyekezett reálisan felmérni az esélyeket: „A magyar nép felszabadítása és egy új ország felépítése kétféleképpen képzelhető el: összeomlik a Szovjetunió, vele a népi demokratikus rendszer és az otthoni politikai erők vetélkedéséből győztesen kikerül majd valamelyik új vezetőség; vagy külső beavatkozással leteperik az oroszokat, velük a bolsevik és félbolsevik rendszereket, s a győztesek olyasféle rendezéssel próbálkoznak majd, bizonyára javított kiadásban, mint amilyennel a második világháború után a legyőzött országokban kísérleteztek: szabad választással és a demokratikus többség kormányzásával.”[42]

Kovács Imre az első lehetőséggel, vagyis a bolsevizmus belső összeomlásával nem számolt, azt elképzelhetetlennek tartotta. Valószínűbbnek tekintette a második lehetőséget, tehát a kommunista rendszerek külső megdöntését, a nyugati hatalmak akciója révén. Azt ajánlotta, hogy az emigrációnak egyeztetni illenék terveit a „nagyok”-éval, elsősorban az amerikaiakéval. A Bizottmány kebelében és publicisztikai tevékenységével ezt igyekezett előmozdítani.

A szélsőjobboldaliak haragját azzal váltotta ki, hogy elítélte a hangoskodó nyilasokat, akik „igazoltnak látják politikájukat, mert ők ‘akkor is’ oroszellenesek voltak”. „Igen, oroszellenesek és angolszász-, meg demokráciaellenesek s mi nem azért állottunk szemben velük, mert oroszellenesek, hanem egész egyszerűen azért, mert fasiszták voltak. S ma sem tudunk együttműködni velük, bár mi is oroszellenesek lettünk, mert ők változatlanul fasiszták maradtak és mi változatlanul demokraták vagyunk.” A jobboldalról érkező kritikákra válaszolva Kovács Imre azt írta, hogy: „mi, akik akkor megpróbáltunk egy valóban demokratikus országot berendezni, csak annyiban vagyunk felelősek, hogy ez a kísérlet nem sikerült, magáért a kísérletért azonban senki sem vonhat bennünket felelősségre, mert hiszen az angolszászok beleegyezésével, asszisztálásával, mi több: utasítására történt és a fegyverszünettel, majd a békeszerződéssel elfogadták nemzetközi partnernek a háború utáni Magyarországot”.[43]

Kovács Imre határozottan kijelentette – és ebben nemcsak közvetlen politikai barátai értettek egyet vele, hanem az egész demokrata emigráció –, hogy senki se számítson olyan fordulatra, amely „a demokráciától való eltávolodást jelentené. Mindennemű magyar emigrációs törekvés elsőrendű feladata ezért lépést tartani a nyugati világ politikai, társadalmi és kulturális fejlődésével, hogy a változáskor valóban partner lehessen... A magyar nép két totalitárius rendszer után csak demokráciát akarhat. Ha van az otthoni fejlődésben valami maradandó, az az ország technikai és társadalmi átalakulása... Moszkva politikai céljaival sohasem fogunk egyetérteni, de a magyar paraszttal, a magyar munkással és a magyar értelmiségivel a munkájában és az eredményeiben a legmesszebbmenően szolidárisak vagyunk”.[44]

A Nemzeti Parasztpárt volt főtitkárának az volt a meggyőződése, hogy olyan Magyarországot kellene teremteni, amely megbecsülést vívhat ki magának a világban és alkalmas arra, hogy lakói jól érezzék magukat. Erre vonatkozóan néhány gyakorlati programpontot is felsorolt, dióhéjban ismertetve azt az eszményi belső berendezkedést, amely szerinte a nép többségénél elfogadásra számíthatott volna. Hozzátette, hogy az emigrációnak nem szabadna csak a Magyarország határai között élő magyarokra gondolnia, hanem figyelmének ki kellene terjednie az egész magyar etnikumra, nem feledkezve meg a szomszédos országokban élő magyarok szabadságáról sem.

Az 1948–50-ben indult lapok nagyrészt a negyvenhetes emigráció alapításai voltak és többségükben azoknak az irányzatoknak a népszerűsítésére vállalkoztak, amelyek a kommunista egyeduralom kibontakozása után szorultak ki az országból. Angliában 1949 májusában jelent meg a *Londoni Magyar Szemle* első száma, amely az angliai magyar emigráció segítő és tanácsadó bizottsága közlönyeként indult. Szerkesztője és kiadója Kruchina Viktor ezredes, 1947 januárjáig a Honvédelmi Minisztérium katonapolitikai osztálya helyettes vezetője volt. *Angliai Új Magyarság* címen 1949 júliusában egy másik lap is indult, amelyet Wolverhamptonban Szalay László szerkesztett és adott ki. (A Londoni Magyar Szemle csak 1950 márciusáig tartott ki, az Angliai Új Magyarság viszont kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 1957-ig jelent meg. A havonként megjelenő Londoni Magyar Szemle több értékes tanulmányt és cikket közölt, nyitott volt

---

[41] Nyugati Hírnök, 1949. jún. 12.

[42] Uo.

[43] Uo.

[44] Uo.

mindenfelé és igyekezett jó színvonalat tartani. Jelentősebb cikkírói voltak: Baranyai Lipót, Stankovich Victor, Menczer Béla, Sárga János, Baranyai Tibor. Sokszorosításban jelent meg mindvégig.

Ugyancsak Londonban indított lapot Békeffi László, a neves budapesti kabaréíró és konferanszié, aki a dachaui koncentrációs táborból szabadulva nem tért haza, hanem Angliában telepedett le. 1948 nyarán jelentette meg a *Hontalan Magyarok Naplója* első számát. A lap demokratikus szemlének nevezte magát és az Angliai Magyar Demokratikus Emigráció Segítőbizottságának közlönyeként jelent meg kéthavonként. Békeffi László Amerikába való áttelepedése után lapját *Szabad Magyar Pódium* címen – szórakoztatást tekintve fő céljának –, 1949 októberétől 1950 elejéig New Yorkban adta ki.

Brüsszelben jelent meg a *Szabad Toll* – 1948 novembere és 1950 között –, amelyet dr. Deák Zoltán adott ki és szerkesztett, havonta kétszer. A belga fővárosban több magyar lap is működött az ötvenes években. Itt indult 1952 márciusában kétheti lapként, nyomtatott formában a *Világ*, amelyet Szombati Sándor szerkesztett és adott ki. Egy évnél tovább nem bírta, jóllehet szép kiállításban jelent meg, színvonalra törekedett és néhány kitűnő munkatárssal dicsekedhetett. Brüsszel volt a megjelenési helye a Független Magyar Szocialista Mozgalom lapjaként 1950 januárjában indított *Fáklyá*nak, amelyet az év őszéig Erőss Ferenc szerkesztett, attól kezdve Andreánszky István. A lap kihagyásokkal egészen 1957-ig jelent meg.

Párizsban a Nyugati Hírnökön és a szociáldemokrata Szabad Világon kívül megjelent 1950 áprilisától kezdve körülbelül egy évig a *Talpra Magyar*, amelyet a magát Magyar Felszabadítási Mozgalomnak nevező szervezet adott ki, Király Ernő és Ekecs Géza szerkesztésében. Ugyancsak a francia fővárosban indult 1950 márciusában az *Emigráns Szabad Száj* – az emigráció első vicclapja –, amelyet 1951 októberéig – Münchenbe való áttelepedéséig – Igady Kiss Sándor adott ki és szerkesztett.

New Yorkban Kovács Imre próbálkozott 1950 tavaszán lapalapítással. Március 15-én jelent meg *Korszerű Magyar Világposta* címen sokszorosított közlönyének első száma, amelyet mint kiadó a Magyar Nemzeti Bizottmány jegyzett. Kovács Imre e lapot politikai fórumnak tervezte, de elképzeléseit a kellő érdeklődés hiánya miatt hamar fel kellett adnia és a havi kiadvány megszűnt.

Néhány jelentősebb európai magyar sajtóorgánum – amely különben sokszorosított formában jelent meg – 1951 nyarán egy rendkívüli szám erejéig nyomtatási lehetőséghez jutott. Egy amerikai pénzadó lehetővé tette, hogy a Nyugati Hírnök, a Látóhatár, valamint a Szociáldemokrata Népszava nyomtatott különkiadásai eljussanak Berlinbe, a Világifjúsági Találkozóra, pontosabban az azon résztvevő magyar fiatalok kezébe. Az említett lapok e nyomtatott számukban válogatást adtak jelentősebb korábbi közleményeikből.

1949 áprilisa és 1954 között jelent meg Bridgeportban az *Amerikai Magyarság*, amelyet először Boros László, majd 1952 májusától Székely Izsó adott ki, illetve Boros, majd Lázár Miklós, A Reggel volt szerkesztője és volt országgyűlési képviselő szerkesztett. A régi amerikások nagy lapjai közül a negyvenhetes politikusokhoz legközelebb állt az Amerikai *Magyar Népszava*, amely ebben az időszakban gyakran változtatott tulajdonost és szerkesztőt. 1948 tavaszán öt magyar emigrációs vezető – a hivatalos közlés szerint – „a nyugati emigráció céljainak szolgálatára” átvette a lapot. A közös irányítás azonban nem működött, időnként egy-egy politikus – Sulyok és Pfeiffer főleg – felhasználta céljaira, de maradandóbb eredmény nélkül, hiszen az erőszakolt polémia a valódi vagy vélt ellenfelekkel – mint például Pfeiffer Zoltán „Független Magyarország” című állandó rovatában –, a napi civakodásokon túl nem jutott, a problémák tisztázásához és elvi tanulságok levonásához nem vezetett. Az Amerikai Magyar Népszava végül is visszatért arra a pályára, amelyen korábban haladt és elsősorban a régi amerikások dolgaival foglalkozott, azok problémáira és integrálódási szempontjaira helyezte a hangsúlyt. 1950 kora őszén Szántó Lajos lett a Népszava főszerkesztő-tulajdonosa. Ő azzal vívott ki magának megbecsülést és népszerűséget a negyvenötös menekültek táborában, hogy segítette, támogatta őket a kivándorlásban és az Amerikában való letelepedésben. 1952 nyarán eladta a lapot Gombos Zoltánnak, a clevelandi Szabadság tulajdonosának, aki 1984 őszén bekövetkezett haláláig kiadta és szerkesztette az Amerikai Magyar Népszavát. A lap munkatársi gárdájához tartozik a többi között Sziklay Andor és Halász Péter.

Az emigráción belül időnként fellángolt vitákban Göndör Ferenc lapja, *Az Ember* mint az igazi demokrácia és baloldaliság megtestesítője lépett fel. Cikkeiben azonban nemigen törekedett a demokratákra jellemző megértésre és türelemre, hanem inkább Göndör Ferenc stílusát és modorát vette át, olykor ugyanolyan durván és bárdolatlanul támadva az ellenfelet, mint az általa megvetett szélsőjobboldali sajtó. Az Ember a koalíciós években a magyarországi kormányzat barátjának és támogatójának mutatta magát, sohasem tagadva és leplezve, hogy a pártok közül a szociáldemokraták és a polgári radikálisok állnak hozzá a legközelebb. Amikor Nagy Ferenc lemondott, Göndörék ugyanolyan érvekkel és hangnemben támadták, mint a magyarországi kommunisták. A többi politikus iránt sem voltak megértéssel, menekülésüket inkább „reakciós” magatartásuk jelének fogták fel. A magyarországi rezsim iránti kritikátlan álláspont először az 1947 augusztus végi választással kapcsolatban szenvedett törést. Göndör Ferenc „A végzetes útra tévedt új Magyarország” című vezércikkében kijelentette: „mi magunk sem lelkesedünk azért, hogy Magyarországon

úgy történnek a dolgok, mint ahogy történnek és elmondhatatlanul fáj nekünk, hogy a demokratikus újjászületés útján elindult és valóban sokat szenvedett magyar népnek amerikai és általában világrelációban olyan fájdalmas „rossz sajtója" van. De nemcsak rossz sajtója van, hanem – ami bennünket legközelebbről érint – az Egyesült Államok kormánya részéről egyre gyakrabban megismétlődő tiltakozó jegyzékek állandóan azt demonstrálják, hogy amerikai hazánk egyáltalában nem hiszi el a koalíciós magyar kormánynak, hogy az igazi demokrácia útján akarnák vezetni az ország ügyeit. A kommunista terrorról szóló hírek nemcsak a horthyzmus, a hitleráj, a náci-fasizmus hitvallóinak gonosz szívében találnak ujjongó visszhangra, hanem a demokratikus Magyarország őszinte és igazi barátait is megingatják abban az aggódó szeretettel ápolt hitükben, hogy szülőhazánk koalíciós kormánya a helyes úton jár".[45]

Göndört és lapjának szerkesztőségét elsősorban az indította korábbi álláspontja megváltoztatására, hogy a választási fondorlatok és a kékcédulás csalások révén a nekik rokonszenves szociáldemokrata párt nem érte el a remélt sikert. Ennek reakciójából kivehető volt, hogy mélységes csalódást és felháborodást érez munkásegységes partnere iránt. Ez indíthatta Göndört annak kijelentésére, hogy „a választásokon olyan jelenségekkel találkoztunk, amelyek bennünk is felkeltik azt a gyanút, hogy erőszakos eszközökkel és főleg az igazi népakaratot meghamisító csalásokkal próbálják a helyzeti energiájánál fogva amúgy is túlságosan megerősödött Kommunista Párt számára a többséget kierőszakolni... a Kommunista Párt csak ezen az elítélendő és számunkra soha el nem fogadható úton kapta meg azoknak a szavazatoknak egy részét, amelyek a legnagyobb pártjává tették papíron a koalíciós Magyarországnak".[46]

A New York-i lap a későbbiek folyamán enyhültebb hangot ütött meg a polgári politikusokkal szemben is és amilyen mértékben a szociáldemokrata párt megsemmisülése felé haladt, olyan mértékben romlott a viszony Göndörék és a hazai rezsim között. Olyannyira, hogy Az Embert 1948 tavaszán Rákosi kitiltotta Magyarországról. A fúzió után Göndör ugyanolyan élesen támadta a budapesti sztálinista rezsimet, mint a német hitleristákat és a magyar nyilasokat. Ez utóbbiak ellen nem szűnt meg nemcsak cikkeket írni és íratni, hanem ellenük az amerikai hatóságokat is mozgósítani. Szinte nem volt szám, amelyben nem kerültek volna szőnyegre a magyar szélsőjobboldal mozgolódásának tünetei. Nemcsak a nyilasok kerültek terítékre, hanem mindazok, akik a németekkel és Szálasiékkal együttműködtek, beleértve a Szálasira felesküdött katonatiszteket és a katonai szervezeteket, köztük elsősorban az MHBK-t. Az Ember büszkén hirdette, hogy többeket ezek közül (Marschalkó Lajost például) sikerült távol tartani Amerika földjéről, mások ellen sokáig tartó kampányt folytatott, hogy az Egyesült Államokból kiutasítsák (Laurisin Lajos operaénekes, Ágh László MHBK-főnök).

Az Ember eléggé elterjedt lap volt. Hetenként jelent meg, 1947-ben például három és félezer példányban. Munkatársai közé tartozott Kéri Pál, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Körmendi Ferenc, Lengyel Emil, Máthé Elek ref. lelkész, Takaró Géza ref. lelkész, Jávor László, János Andor, Perneki Mihály, László Miklós, Herczeg Géza, Relle Pál, Jungreisz Elza. Amíg Magyarországra beengedték, onnan Zsolt Ági tudósította. Időnként anyagi nehézségek léptek fel és a rendszeres megjelenés veszélybe került. 1948 tavaszán Göndör panaszos cikkben mondta el, hogy nemcsak a magyarországi kitiltás és a Palesztinába való bejutás megakadása, de a nyomdai árak emelkedése és a hirdetések elapadása is pénzügyi válságot idézett elő.[47] A lap azonban fennmaradt és a bajok is enyhültek egy idő után.

Göndör Ferenc 1954-ben bekövetkezett halála után egy ideig özvegye vezette tovább a lap ügyeit, majd átvette a Belgiumból New Yorkba áttelepedett és Nagy Ferenchez közelálló dr. Deák Zoltán,[48] akinek ideje alatt szerkesztő bizottság is működött. Ez a következőkből állt: János Andor, Jávor László, Kéri Pál, Lengyel Menyhért, Tábori Pál. A lap Göndör halála után is folytatta küzdelmét a szélsőjobboldal, az antiszemitizmus és a magyarországi kommunista rendszer ellen. Fokozatosan az amerikai magyar zsidóság orgánumává lett, rendszeresen helyet adva a Magyar Zsidók Világszövetsége és a United Hungarian Jews of America közleményeinek. Deák Zoltánt a szerkesztői székben Klár Zoltán követte. Az Ember 1966-ban szűnt meg.

---

45 Az Ember, 1947. szept. 6.

46 Uo.

47 Vö. Az Ember, 1948. máj. 15. – Az Emberhez hasonlóan haladó és demokrata eszméket képviselt a Magyar Bányászlap, anélkül azonban, hogy állandó polémiákba bocsátkozott volna. A Magyar Bányászlapot főleg bányászok és más munkások olvasták. Szerkesztője Fáy Fischer Andor volt, aki 1921-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba. 1932-ben visszatért Magyarországra, hogy a negyvenes évek elején ismét Amerikába telepedjék át. 1943-ban kapcsolódott be a Bányászlap szerkesztésébe. A lap 1961-ben szűnt meg.

48 Nem tévesztendő össze egy másik new yorki Deák Zoltánnal, aki a helyi magyar kommunista lapot, az Amerikai Magyar Szót szerkeszti.

A negyvenhetes színképhez sorolható egyéb amerikai lapok közül hármat érdemes megemlíteni, mint olyanokat, amelyek nagyobb olvasottságra és népszerűségre tettek szert. A Buenos Airesben a húszas évek végén alapított *Délamerikai Magyarság* élén 1949 áprilisáig Faragó Rezső állt, utána Simon László vette át a lapot és irányította annak megszűnéséig. A szerkesztők közül a nevesebbek voltak: Kótai Zoltán, Fercsey János és Vajay Szabolcs. A Sao Paulóban megjelenő *Délamerikai Magyar Hírlap* 1948-ban indult és 1966 végéig jelent meg, Erdődy Gábor, majd Gácsér Imre irányításával. 1967 tavaszán kezdte meg működését a *Délamerikai Magyar Újság*, Simon Lászlóval mint kiadóval és szerkesztővel. Őt Kórodi Tibor követte. A lap 1970 végéig látott napvilágot. A két utóbbi dél-amerikai újságban vezető szerepet játszott a Sao Paulóban élő Kutasi Kovács Lajos, aki elsősorban e lapok kulturális rovatának szerkesztésével tűnt ki. Az ausztráliai magyarok *Dél Keresztje* címen indítottak lapot 1951 márciusában. Első kiadója és szerkesztője Forró Ferenc jezsuita szerzetes volt. Tőle 1954 decemberében Nagy Kázmér vette át az újságot és szerkesztette 1956 decemberéig, majd 1957 januárjától új néven, mint *Független Magyarország* jelentette meg. A Dél keresztjének főmunkatársa Jászay Antal volt. A Sydneyben havonta kétszer megjelenő lapnak tehetséges munkatársai voltak és különösen a magyarországi eseményekről szóló beszámolói tűntek ki józan, nyugodt hangjukkal, tárgyilagos és kiegyensúlyozott ítéletükkel.

A negyvenhetes sajtóorgánumokkal vagy a politikailag kevésbé elkötelezett lapokkal párhuzamosan szaporodtak azok az újságok és közlönyök is, amelyek szemléletben és törekvésben közelebb álltak ahhoz, amit a korabeli szóhasználat emigrációs jobboldalnak nevezett. Ennek jellemző vonásai voltak a nemzeti jelleg tüntető kihangsúlyozása, a kereszténységnek politikai állásfoglalásként való kezelése, bizonyos rokonszenv tekintélyi elvek érvényesülése iránt, hajlam a magyar közelmúlt megszépítésére, idegenkedés liberális, szabadgondolkodó, republikánus eszméktől, könyörtelenség, kemény kéz, meg nem alkuvás követelése a világnézeti és politikai ellenféllel szembeni küzdelemben.

E tábornak az ötvenes évek elején is a *Hungária* volt amolyan központi orgánuma, amely széles körű olvasótáborral rendelkezve és nyomtatott formában megjelenve kellő publicitást kínált mindenkinek, akinek e szemléletnek megfelelő mondanivalója volt. Leggyakoribb cikkírói Radvánszky Antal, Lippóczy Miklós, Cs. Szabó László, Kannás Alajos, Zathureczky Gyula, Bártfai Erzsébet, Thury Lajos, Mátray (Marschalkó) Lajos, Szilágyi József, Konkoly Kálmán, Ági János voltak. A Hungária elsősorban azoknak a politikusoknak és újságíróknak lett a közlési helye, akik egyfelől rokonszenveztek a negyvenöt előtti rezsim némely jelenségével és csak fenntartásokkal vették tudomásul a negyvenötös változást, de ugyanakkor elkülönítették magukat a nyilas szélsőségtől és olyan tünetektől, amelyek hitelüket ronthatták volna a nagy nyugati nemzetek szemében. A Nemzeti Bizottmány építő kritikusaiként léptek fel, a végrehajtó bizottságon belül azokat segítve és támogatva, akik inkább a régi, mint az új Magyarországhoz tartoztak (Eckhardt, Bakach-Bessenyey, Hennyey, Kállay, Közi Horváth). Az emigráns jobboldalon is felütötte fejét az egyenetlenség és széthúzás, olyannyira, hogy 1953 tavaszán a Hungária szerkesztősége kettészakadt.

A szakadást személyi természetű nézeteltérések és taktikai ellentétek okozták. Elsősorban annak eldöntésében, hogy a lap hogyan viszonyuljon a különböző emigrációs tényezőkhöz, a Nemzeti Bizottmányhoz, a Szabad Európa Bizottsághoz és annak rádiójához, az MHBK-hoz, a jobboldal különböző csoportosulásaihoz. Az egyik csoport továbbra is kiadta a lapot Hungária néven, Makra Zoltánnal, mint felelős szerkesztővel és kiadóval, Kovách Aladárral, mint főmunkatárssal. Ez volt az az együttes, amely keményebb hangot, „határozottabb" fellépést, meg nem alkuvást sürgetett, valamint szorosabb kapcsolatot azokkal az intézményekkel, amelyekkel szemben sokhelyütt fenntartások mutatkoztak, a többi között az MHBK-val. A régi gárdából ehhez a laphoz húzott például Milotay István, Szitnyai Zoltán, Stankovich Viktor, Baráth Tibor, Kisjókai Erzsébet, Mátray (Marschalkó) Lajos. A másik társaság politikai feje Radvánszky Antal volt. Ez a kör *Új Hungária* címen indított lapot, külsejében és fejlécében megtartva a régi Hungária formáját. A két lap tehát külsőre a megszólalásig hasonló volt. A Hungária „a nemzeti emigráció lapjá"-nak nevezte magát, az Új Hungária fejlécén ez állott: „Szabad magyarok független hetilapja". Ez utóbbiban a szerkesztés munkáját Radnai Endre, az Új Magyarság hajdani szerkesztője végezte. A régi Hungáriából az Új Hungária munkatársai közé lépett Cs. Szabó László, Thury Lajos, Béry László, Ajtay Miklós, ifj. Thury Zoltán, Konkoly Kálmán, Kóréh Ferenc, Ági János, Körösi-Krizsán Sándor, Márjás Viktor, Fercsey János, Kutasi Kovács Lajos.

Az Új Hungária első száma 1953. április 10-én jelent meg. Míg a Hungária 1956 februárjában beszüntette megjelenését, az Új Hungária egészen 1971 elejéig megjelent. Az utóbbi volt a mérsékeltebb, az előbbi az élesebb és nyersebb. A Hungáriát a politikai vitákban – amelyeket főleg a Szabad Európa Bizottság intézményei, a Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottsága és személy szerint Nagy Ferenc ellen vezetett – a támadó magatartás jellemezte. Az Új Hungáriát Radvánszky Antal mint főmunkatárs névvel is jegyezte, kulturális és irodalmi munkatársa egy ideig Fenyvessy Jeromos volt, aki a lapot néhány évig anyagilag is támogatta. Pohárnok Jenő mint felelős kiadó egészítette ki az irányító együttest, amelyben mindvégig Radvánszky volt a szerkesztési politika tényleges eldöntője. Az ügykezelés és a lap előállítása a

nyomdatulajdonos Herp János feladata maradt. Az Új Hungáriát a németországi emigráció vezetőjének tekintett Hennyey Gusztáv konzervatív középutas, mérsékelten Amerika- és Bizottmány-párti szemlélete jellemezte.

Az ötvenes évek elején alapított sajtóorgánumok közül céljait és törekvéseit illetően ígéretesnek tetszett *Az Emigrációs Sajtóarchívum Tájékoztató Szemléje*, amelynek Kassai István szerkesztésében 1950 novemberében Innsbruckban jelent meg az első száma, sokszorosított formában, időszaki közlönyként. A szándék a kelet-közép-európai társemigrációk eseményeinek figyelemmel kísérése volt, mégpedig abban a formában, hogy e szemle révén a magyarok értesülhessenek az emigrációk életéről, problémáiról, könyveiről, folyóiratairól, azokban a magyarokat érintő közleményekről. Néhány számban valóban olvashatók voltak érdekes beszámolók a kitelepített magyarországi svábokról, a cseh-szudétanémet viszonyról, a horvát, a szerb és a román emigránsokról. A szemle 1952 januárjában átköltözött New Yorkba és még az év decemberében megszűnt. Nyilvánvalóan a kellő érdeklődés hiánya miatt. Hasonló kezdeményezés nem született újból.

Politikai érdeklődésű orgánum volt a *Nemzetvédelem*, amely 1954 és 1956 között Münchenben jelent meg Kováts Tivadar szerkesztésében. A müncheni Magyar Nemzetvédelmi Szövetség állt mögötte. Az erősen bolsevista- és pánszlávellenes szellemben szerkesztett lap gyakori szerzői voltak Mészáros Gyula történész, Baross Gábor volt MÉP-képviselő, Pohárnok Jenő ifjúsági író, a szociáldemokrata Andreánszky István, Zayzon Sándor cserkészvezető, Borbély Andor hírlapíró, Liptay Lajos volt felsőházi tag. A lap irányítói „szolidarizmus" néven sajátos ideológiát is gyártottak. Egy elméleti fejtegetés szerint: „A Magyar Nemzetvédelmi Szövetség szolidarizmus-tanának szellemében kell kiküszöbölnünk mindent, ami bennünket magyarokat egymástól elválaszt... A bolseviki szláv világuralmi törekvés egyik leggerincesebb *(sic!)* akadálya a magyar... Otthon a nyíltarcú bolsevizmus, itt a sokszor ránkmosolygó kollaboráns-aknamunka tizedeli, sőt harmadolja (!) sorainkat... A szövetség nem foglalkozik pártpolitikával... Kötelességünk a bolsevizmus elleni elvi és gyakorlati küzdelem. Célunk a minél nagyobb Magyarország."[49] Valóban, nem meglepő, hogy ily zavaros elméletek nagyszámú magyart nem tudtak megnyerni a „szolidarista" ideológiának és alig két év alatt mind a szövetség, mind lapja kimúlt.

Dél-Amerikában a már említett lapokon kívül néhány szélsőjobboldali orgánum is napvilágot látott. Az 1949 nyarán alapított *Magyar Nép* című hetilap – amelyet Maróthy-Meizler Károly, a budapesti Pesti Újság volt szerkesztője és az 1939-es parlament nemzetiszocialista képviselőinek egyike irányított – csak valamivel több mint egy évig jelent meg, mint „a délamerikai szabad keresztény magyarok hetilapja". Egy évvel e Buenos Aires-i lap kimúlása után Sao Paulóban indult hasonló irányzatú magyar újság, amely *Új Magyarság*-nak nevezte magát és fejlécére ezt írta: „A magyar nemzeti emigráció lapja". 1951 szeptemberében jelent meg első száma és 1954 decemberében az utolsó. Csűrös Zoltán és Ráttkay R. Kálmán szerkesztette, főmunkatársa pedig Marschalkó Lajos volt. Mind e két lap hangosan nemzetinek és kereszténynek nevezte magát, magyar és nemzetközi kérdésekben viszont leplezetlenül hirdetett olyan eszméket, amelyeket minden túlzás nélkül a nemzetiszocialista gondolatkör elemeiként tartott nyilván a józan, mérsékelt, demokratikus közvélemény.

Hasonló jellegű volt a Génuában Dömötör Lajos Ede ferences szerzetes által kiadott *Szent István Népe*, amely 1946 és 1948 között „független magyar társadalompolitikai lap"-nak nevezte magát, 1951–52-ben pedig mint „társadalompolitikai füzetek" jelent meg. Főleg kezdeti időszakában erősen szélsőjobboldali irányzatú volt, élesen szembenállt a hazai koalíciós kormányzattal és Nagy Ferencet például ugyanolyan szóhasználattal támadta, mint a nyilas sajtó. 1951–52-ben Horváth Béla költő is részt vett a Szent István Népe szerkesztésében. Ő katonaként került nyugatra, de Németországból 1945-ben nem hazatért, hanem Rómába ment, majd a génuai ferencesek iskolájába jutott, ahol a keleti ortodoxia történetét tanította. Itt került össze Dömötörrel és kapcsolódott be lapjának munkájába. 1952-ben, Münchenbe való áttelepedésével nemcsak sajtókapcsolatait, de politikai nézeteit is megváltoztatta. Visszakanyarodott hajdani demokrata múltjához.

A politikai megoszlás nemcsak a sajtótermékekben, de az újságírói társadalomban is erősen észlelhető volt. A negyvenötös és a negyvenhetes emigrációt nemcsak a politikusok viszonylag nagy arányszáma, de az újságírók eléggé tekintélyes létszáma is jellemezte. A politikusokhoz hasonlóan az újságírók is elkötelezett embereknek számítottak, akik a politikai helyzet 1947–49-es változásával ugyancsak dilemma elé kerültek, vállalják-e a kialakult új kurzust vagy azzal szembehelyezkednek, és mivel Magyarországon ellenzéki újságíróként létezni nem lehetett, hivatásukat külföldön folytatják. Az újságíró gárda más módon is növekedett. Emigrációban az írás a politikai cselekvés amolyan pótlékának számítva, tollat ragadtak olyanok is, akik különben megmaradtak volna korábbi hivatásukban és munkaterületükön. Annak a sok száz

---

[49] Nemzetvédelem, 1954 március.

emigráns közlönynek, újságnak, tájékoztatónak, amely az évtizedek folyamán magyar nyelven külföldön megjelent, nemcsak hivatásos hírlapírók voltak a munkatársai, hanem kívülről betévedt újoncok is, akiket a szükség tett újságírókká és akik közül többen az idők folyamán megtanulták a szakma fortélyait. Mindenesetre 1948–49-től kezdődően felduzzadt az emigráns lapok száma, nemcsak az újonnan kijöttek tevékenysége folytán, de a kivándorlások miatt is. Mindenütt, ahová magyarok kerültek, az egyházakkal együtt a sajtó is kiépült, nem lebecsülendő olvasóközönséggel, hiszen az új bevándorlók nagy része nem vagy csak kevéssé ismerte a befogadó országok nyelvét, köreikben a magyar maradt meg a kommunikáció fő eszközének.

A negyvenötös újságírók 1948-ban hozták létre első szakmai szervezetüket és képviseletüket. Miután többségükben Németországban éltek, ott alakult meg az első újságíró egyesület. 1948 júniusában jött létre Münchenben a *Magyar Újságírók Külföldi Egyesülete*, amelynek elnöke Nyírő József, alelnöke Ölvedi János és főtitkára Lippóczy Miklós volt. Az 1951 februárjában ugyancsak Münchenben tartott közgyűlésen a Spanyolországba költözött Nyírő helyett gróf Wass Albert erdélyi író lett az egyesület elnöke. Wass Albert akkoriban Hamburgban éjjeli őrként kereste kenyerét. Alelnökké Bakó Elemért és Makra Zoltánt választották meg. Ugyancsak 1951-ben Makra Zoltán a Németországban létesült *Nemzetközi Szabad Sajtószövetség* egyik alelnöke lett. E szövetség 1951 szeptemberében Augsburgból átköltözött Münchenbe. Ennek a szervezetnek a vezetőségében mindvégig – különböző tisztségekben – elsősorban Makra képviselte a magyar újságírókat.

Az 1947-es emigráció politikai központjának számító, Párizsban ugyancsak alakult magyar újságíró egyesület, főleg azokból az újságírókból, akik a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején hagyták el Magyarországot, politikailag pedig a magyarországi koalícióban résztvevő demokratikus politikai pártokhoz álltak közel. 1950 júniusában megalakult a *Szabad Magyar Újságírók Egyesülete*, amelynek élére Bolgár László, a párizsi rádió magyar adásainak vezetője került. A két alelnök báró Doblhoff Lily és Márjás Viktor, főtitkár Király Ernő lett. Az egyesület elhatározta, hogy *Sajtó* címen rendszeres közlönyt indít. A párizsi csoporthoz hamarosan csatlakozott a londoni Szabad Magyar Újságírók Egyesülete. Az alakuláskor 68 rendes tagot tartottak nyilván, ezek főleg Párizsban élő hírlapírók voltak.

Az egyenetlenség az ő körükben is felütötte fejét. Természetesen nem szakmai kérdések, hanem politikaiak álltak a viták homlokterében. Elsősorban nem is elviek, inkább személyiek, amit persze mindenki igyekezett elvivé magasztosítani. A kettészakadást Auer Pál, kinek tekintélyét mindenki elismerte, azzal igyekezett megelőzni, hogy komoly szóval fordult az egyesület tagjaihoz: „Halkuljon el a vita – mondotta –, mert akit meg kell mentenünk, az a magyar nemzet... És nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a lázbeteg nemzetnek az igazi és végleges felszabadulás után sokáig nem annyira politikusokra lesz szüksége, mint inkább megértő, humánus emberekre, jó adminisztrátorokra és szakemberekre... Eszmék harcára szükség van az emigrációban is, de egymás legázolására és bemocskolására nem.”[50] Mindez az 1951 tavaszi közgyűlés alkalmából hangzott el. Auer szavainak sok foganatja nem volt, az újságíró társadalom sem tudta kikerülni az akkoriban tomboló vitákat és az egyesületi ülések amolyan kis parlamentek voltak, amelyen pártok képviselői vívtak elkeseredett küzdelmet, olykor egészen lényegtelen és jelentéktelen apróságokért.

Ugyancsak Párizsban alakult meg 1950 augusztus végén – a szociáldemokrata Force Ouvrière szakszervezet támogatásával – a *Menekült Demokrata Újságírók Uniója*. Öt kelet-közép-európai ország szociáldemokrata újságíróit tömörítette. A magyar emigráns szociáldemokratákat mint alelnök Hanzéli Győző, mint főtitkár Szűcs György képviselte.

Az Amerikába került magyar újságírók is megteremtették a maguk szakmai testületét. Az Egyesült Államokban és Kanadában élő 46 igazolt taggal létrejött a *Magyar Menekült Újságírók Egyesülete*, amely Lázár Miklóst választotta elnökké. Az alelnök Saly Dezső, az Új Nemzedék volt főszerkesztője, főtitkára pedig az erdélyi Kóréh Ferenc lett.

7. Száműzött írók

Az 1947 és 1949 közötti évek a magyar írói exodus második szakaszát jelzik. 1947-ben hagyta el Magyarországot Kovács Imre, 1948-ban távozott el Márai Sándor, Zilahy Lajos, Cs. Szabó László és Gombos Gyula, 1949-ben lett emigráns Szabó Zoltán.

---

[50] Nyugati Hírnök, 1951. márc. 31.

Márai Sándor Svájcban kezdte el a menekült életet, majd Olaszországban – a Nápoly melletti Posilippóban – telepedett le és ott élt egészen 1952-ben történt amerikai kivándorlásáig. Kovács Imre 1949 őszén hagyta el Európát, hogy az Egyesült Államokban találjon új és végleges lakhelyet. Ugyancsak Amerikában, New Yorkban talált otthont Zilahy Lajos, aki majdnem élete végéig megszakítás nélkül az Egyesült Államokban lakott. Cs. Szabó László viszont Európában maradt. 1948 és 1951 között Olaszországban élt. 1951-ben átment Londonba, az angol rádió, a BBC magyar szerkesztőségébe munkatársnak. Gombos Gyula Magyarországról eljőve először Zürichben telepedett le, majd 1951 végén kivándorolt Amerikába. Szabó Zoltán, miután 1949 júniusában a párizsi magyar követségen disszidált, átköltözött Londonba és majd két és fél évtizeden át a Szabad Európa Rádió angliai munkatársa volt. (Márai Sándor is évekig dolgozott e rádiónak, mint – Candidus néven – a vasárnapi levelek szerzője. Gombos Gyula 1952-től a SZER New York-i szerkesztőségének tagja volt.)

Ha ezekhez az írókhoz hozzávesszük a régebben vagy 1945 óta idegenben élő, de magukat politikailag a negyvenötös emigrációtól elkülönítő szerzőket (Lénárd Sándor, Hatvany Bertalan, Reményi József, Jászi Oszkár, Lesznai Anna, Molnár Ferenc, Fejtő Ferenc, Dormándi László, Lengyel Menyhért, Indig Ottó, Tábori Pál, Mikes György, Körmendi Ferenc), akkor szembeszökő, hogy az 1947 és 1949 között kibontakozó új emigráns irodalom mennyivel erősebb és értékekben gazdagabb volt, mint az úgynevezett negyvenötös, amelynek Nyírő Józsefen és Wass Alberten kívül nemigen volt tekintélyes és jelentős tagja. Kettejük közül Wass Albert volt ebben az időszakban a termékenyebb. Néhány könyve széles körű olvasóközönségre talált. Nyírőnek 1950-ben és 1951-ben még megjelent egy-egy könyve (a Madridban kiadott *A zöld csillag* és az *Íme, az emberek*), de 1953 októberében már meghalt és nem érhette meg a kiadói hálózat bővülésével írói rangjának megfelelő emigrációs elismertség és népszerűség kivívását.

Még a háborús években került nyugatra Kerényi Károly ókortudós és vallástörténész. Svájcban telepedett le, tudományos munkásságot folytatott, az emigráns közéletben nem vett részt.

Az önkéntes vagy kényszerű száműzetés első évei természetszerűen az új környezetbe való beilleszkedéssel és egzisztenciateremtéssel teltek. A publikálási esélyek és lehetőségek az ötvenes évek elején meglehetősen rosszak voltak. Az írói munkából való megélhetésre legfeljebb azok gondolhattak, akik rádióhoz szegődtek el, mert azokon kívül nem volt intézmény, amely magyar írókat foglalkoztatott volna. Az emigrációs sajtó bevételei olykor a nyomtatási költségeket sem fedezték. Szerzők és szerkesztők ingyen munkát végeztek. Ez a megalázó helyzet azóta sem változott. Az írók munkáját a külföldi magyar folyóiratok és lapok nem fizették meg. Az elmaradt honoráriumért kárpótolta őket az a tudat, hogy szabadon alkothatnak, maguk döntik el, mit és hogyan írnak. Kezdetben kiadók sem léteztek, ami meg mégis volt, ugyanolyan alkalmi társulásnak bizonyult, mint a lapok és folyóiratok. Magyar írónak tehát csak kevés megjelenési lehetősége volt és ha munkáit ki is nyomtatták, pár száz olvasónál többre e kezdeti időkben aligha számíthatott. Nagyobb közönség csak azoknak jutott, akik rádióknak dolgoztak. Ez a magyarázata annak, miért választották oly sokan az írók közül a mikrofon nyilvánosságát, akár fő kereseti forrásként (Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Gombos Gyula, Körmendi Ferenc, Horváth Béla, Indig Ottó, Kovách Aladár, Thury Lajos, Bogyay Tamás, Dormándi László, Lehoczky Gergely, Molnár József, Bikich Gábor, Szamosi József, Vaszary János, Vaszary Gábor, Mikes Imre, Lázár Miklós, Hanák Tibor, Csokits János), akár pedig időnkénti szereplésként (Márai Sándor, Fenyő Miksa, Bárdos Artúr, Kovács Imre, Fejtő Ferenc, Benedek Károly, Kutasi-Kovács Lajos).

A kiadói vállalkozások közül a kölni *Amerikai Magyar Kiadó* volt a legnagyobb, magasabb színvonalat azonban nem tudott tartani és termésének értéke meglehetősen vegyesnek bizonyult. Ígéretesebbnek indult a római *Anonymus Kiadó*, amelynek élén Pásztor Lajos állott, de néhány kiadványnál többre nem futotta anyagi erejéből. Ugyancsak rövid életű volt a londoni Prager-cég *Magyar Írók Könyvesháza* nevű vállalkozása. Prager Jenő a 19-es Tanácsköztársaság bukása után emigrált, Bécsben, Pozsonyban, Prágában folytatott kiadói tevékenységet, majd Hitler elől Angliába menekült és Londonban telepedett le. A Lincolns–Prager Publishers nevű vállalat magyar könyvsorozata azonban félbeszakadt, mert ráfizetéses üzletnek bizonyult és a cég nem vállalhatta tovább finanszírozását. 1952-ben indult és a harmadik kiadvány után, 1954-ben meg is szűnt. A *Látóhatár* című folyóirat sem tudott 1956-ig két könyvnél többet megjelentetni. Az a kevés mű, amely 1950 és 1956 között napvilágot látott, az esetek túlnyomó többségében egyéni vállalkozás eredménye volt.

1954-ben kezdte el működését Washingtonban Csicsery-Rónay István *Occidental Press* nevű kiadója. Első két kiadványa az 1954-ben megjelent *Száműzöttek naptára* és az 1955-ben kiadott *Tizenhárom magyar remekmű* című elbeszélés-gyűjtemény volt.

Ez évek jelentősebb alkotásai közé tartozik Márai Sándor *Béke Ithakában* című regénye (1952-ben a Magyar Írók Könyvesháza sorozatában), a Cs. Szabó László által szerkesztett és az Anonymus által 1953-ban kiadott költői antológia (*Magyar versek Aranytól napjainkig*), Zilahy Lajos regénye, a *Krisztina és a király*

(1953, Magyar Írók Könyvesháza), Mikes György *Egy híján húsz* című naplója és útirajza (1954, Magyar Írók Könyvesháza), valamint Horváth Béla *Versek* című kötete és Cs. Szabó László *Téli utazás*-a, amelyet a Látóhatár adott ki 1955-ben, illetve 1956-ban. Az Amerikai Magyar Kiadó legfontosabb kiadványa a *Tíz év versei 1945–55* című antológia volt, amelyben a többi között Benedek Károly, Békés Gellért, Csepelyi Rudolf, Csiky Ágnes Mária, Fáy Ferenc, Flórián Tibor, Gáspár Lóránd, Kannás Alajos, Mezey Sándor, Reményi József és Rezek Sándor szerepelt.[51] Ezt az 1956-ban megjelent antológiát a Kölnben élő Csiky Ágnes Mária szerkesztette.

Az emigráns irodalmi folyóiratok megindulása egybeesett a negyvenhetes emigráció megerősödésével és a nagyobb irodalmi központok kialakulásával. Míg a negyvenötös menekült rétegnek elsősorban a közvetlen érintkezést és tájékozódást, a befogadó országokban való beilleszkedést előmozdító, valamint a politikai igazolását szolgáló orgánumokra volt szüksége, a negyvenhetesek ezen túlmenően már irodalmi igényekkel is jelentkeztek. Nem véletlen, hogy egy-két kísérlettől eltekintve a negyvenötösöknek nem volt figyelemre méltó irodalmi folyóiratuk. Az 1948 végétől számított két éven belül viszont négy jelentős folyóirat is megkezdte működését. Mind a négynek szervezői és irányítói azokból toborozódtak, akik a 47–48-as fordulat után hagyták el Magyarországot.

Sorrendben az első az *Ahogy lehet* volt, amelyet Párizsban a bencés Rezek Román magyar lelkész körül gyülekező fiatalok indítottak meg. Rezek Románnak – aki később mint Teilhard de Chardin-fordító és kommentátor szerzett magának nevet és megbecsülést – sikerült a francia fővárosban egy kis irodalmi kört szervezni, együtt tartani és patronálni. Az Ahogy lehet első száma 1948 decemberében jelent meg, sokszorosított formában. (Amikor évekkel később Fenyvessy Jeromos anyagilag támogatta, áttért nyomtatásra. Miután azonban a Fenyvessyvel való együttműködés csődöt mondott és a kölni dominikánus mecénás visszavonta támogatását, a folyóirat visszatért a sokszorosításra. Ezzel nagy megbecsülést vívott ki; irodalmi színvonaligényéből nem engedett az anyagiak kedvéért.) Rezek Román – aki Rezek Sándor néven költőként is jelentkezett, de egy mérges kritika hatására abbahagyta a versírást – több tehetséges fiatalt indított el az irodalom útján és személyes befolyásával hosszú évekre biztosította a folyóirat megjelenését. A belső munkatársi körhöz tartozott Báthori Miklós, Csukássy Lóránd, Somogyi B. Gerő, Tamásy P. Gábor és a később francia költővé lett Gáspár Lóránd.

A magyar katolikusok hagyományos teológiai és művelődési folyóirata, a *Katolikus Szemle*, miután magyarországi megjelenése lehetetlenné vált, 1949 júniusától kezdve – Mihalovics Zsigmond és Kovrig Béla kezdeményezésére – Rómában jelent meg újból, a külföldi magyar Actio Catholica kiadásában. A folyóiratot ebben a kezdeti időszakában Juhász Vilmos szerkesztette, aki azonban 1951-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, majd később a Szabad Európa Sajtóhoz került New Yorkban. Tőle a Katolikus Szemle szerkesztését Békés Gellért bencés tanár, teológus és költő vette át, hosszú időre biztosítva a folyóirat állandóságát és irányzatának folyamatosságát. Munkatársai kezdetben főleg Olaszországban élő papok és tanárok voltak. Ez utóbbiak közül a gyakori szerzők közé tartozott a bolognai egyetemen tanító Várady Imre irodalomtörténész, valamint a magyar–olasz kulturális kapcsolatok elmélyítésében nagy érdemeket szerzett Tóth László, aki magyar nyelvet és irodalomtörténetet adott elő Rómában és Nápolyban. Később a munkatársi gárda erősen bővült más országokban élő szerzőkkel, a belső körhöz mégis elsősorban rómaiak – Vásárhelyi (Kállay) Vera, Szabó Ferenc, a vatikáni rádió magyar szerkesztője stb. – tartoztak. Békés Gellért irányításával a folyóirat irodalmi érdeklődésénél fogva sokkal inkább a hajdani Vigilia és kevésbé a hajdani Katolikus Szemle nyomdokain kívánt haladni.

Itt érdemel említést a nyugati magyar katolicizmus és irodalom legjelentősebb eredményeinek egyike: az új magyar bibliafordítás, amely Békés Gellért és Dalos Patrik alkotása. A munka, amely az Actio Catholica támogatásával 1949-ben indult, két évet vett igénybe és 1951 nyarán elkészült az *Újszövetségi Szentírás*, amelyet kezdeményezői és megalkotói elsősorban az Európát elhagyó magyar kivándorlóknak szánták. E Szentírás a külföldi magyarok legnagyobb könyvsikerének bizonyult. Eddig 10 kiadása látott napvilágot, mintegy 300 000 példányban. Nagy mennyiségben jutott el Magyarországra és Erdélybe is, erősítendő a világon szétszórt magyar katolikusok lelki és hitbéli egységét.

A Nagy Ferenc hívének számító, a protestáns ifjúsági mozgalmakban és az 1944-es ellenállásban szerepet játszó Soós Géza szervezőképességének és összeköttetéseinek eredményeképpen született meg az *Új Magyar Út* című folyóirat, amelynek első száma 1950 januárjában jelent meg, azonnal nyomtatásban, ellentétben sok más folyóirattal, amely csak ha sokszorosított kiadványként megerősödött, térhetett át a nyomtatott formában való megjelenésre. Soós Géza akkor az Egyházak Világtanácsa genfi központjában dolgozott. Sokat utazott, így könnyen kapcsolatot tudott teremteni mindazokkal, akiknek a közreműködésére számított. A folyóirat kiadója a Magyar Szellemi Munkaközösség volt, amelyet ugyancsak Soós Géza hozott

[51] Vö. Csiky Ágnes Mária: Tíz év verseiről – huszonöt év után, Új Látóhatár, 1981/3–4. sz. 453–458. l.

létre, az anyagiakról is gondoskodva, ami akkoriban nem volt lebecsülendő feladat. A folyóirat nevével emlékeztetett a hajdani Magyar Útra, a fiatal protestáns értelmiség és a népi mozgalom e jelentős orgánumára. A név használatát az tette lehetővé, hogy az új kezdeményezésben szerepet vállalt Gombos Gyula, a Magyar Út volt szerkesztője, Soós Géza pedig vezetője volt a Soli Deo Gloria protestáns diákszövetségnek, amely a Magyar Utat annak idején kiadta. Az új folyóirat ezen az alapon vette fel az Új Magyar Út nevet.

Soós Géza lappolitikai elképzelése az volt, hogy felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül tömöríti mind a negyvenötös, mind a negyvenhetes emigráció íróit és szakembereit. Ezt a szándékot a szerkesztői és főmunkatársi gárda összetétele is hivatva volt tükrözni. Arányosan voltak képviselve negyvenötösök és negyvenhetesek, protestánsok és katolikusok, valamint a középtől balra és jobbra állók. 1950–51-ben felelős szerkesztőként Bakó Elemér jegyezte a folyóiratot. A felelős kiadó Wass Albert, társszerkesztő Gombos Gyula és főmunkatársa Vatai László volt. 1952-ben már többen szerkesztik a lapot: Bakó, Gombos, Hajnóczy Gergely, Soós Géza, Teleki Géza és Wass Albert. A főmunkatársak: Bogyay Tamás, Cserenyey Géza, Máriássy József és Molnár József. 1953-ban ismét változik az összetétel: a szerkesztők közül kimarad Gombos, helyébe bekerül az Amerikában élő T. Kardos Béla. A főmunkatársak közül kiválik Molnár József. Végül az utolsó változás: Bakó Elemér felelős szerkesztő lesz, a szerkesztőség pedig a következő tagokból áll: Bakó, Bogyay, Cserenyey, Ferenczi István (a Magyar Szellemi Munkaközösség ügyvezetője), Harsányi András amerikai református lelkész, T. Kardos, Máriássy, Mérlaky László, Teleki, Tóth Miklós és a washingtoni Wagner Ferenc.

Az Új Magyar Út először Münchenben jelent meg, majd 1952-ben átköltözött Washingtonba és ott jelent meg egészen 1956 májusáig. A szerkesztési munkát lényegében Bakó Elemér végezte és neki tulajdonítható, hogy sikerült jó munkatársakat verbuválni és azokat meg is tartani. Az Új Magyar Út mindvégig színvonalas folyóirat volt, igen tág érdeklődési körrel és tetszetős külsővel. Munkatársai közé tartozott Soós Gézán, Gombos Gyulán és Bakó Eleméren kívül az amerikai magyarok történetét kutató Vasvári Ödön, a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó Balla Pál, a szociáldemokrácia elméleti és gyakorlati problémáit feszegető Hajnóczy Gergely (polgári nevén Tóth Béla, a genfi munkaügyi hivatal főtisztviselője), a történész Bogyay Tamás és Ferdinandy Mihály, a költők közül Kannás Alajos és Flórián Tibor, továbbá Molnár József, Vámos Imre, Makai Antal, Baranyai Lőrincz Gusztáv, Zathureczky Gyula, Borshy-Kerekes György, Cserenyey Géza, Kovrig Béla, Wagner Ferenc, valamint a clevelandi Western Reserve Universityn tanító és a magyar irodalom amerikai megismertetésén munkálkodó Reményi József, akinek tanársága 25-ik évfordulója alkalmából az Új Magyar Út 1955 nyarán tartalmas különszámot adott ki.

1950 őszén született meg az emigrációba került népi csoport orgánuma, a *Látóhatár*. Alapítói olyan irodalmi folyóiratnak képzelték el, amely a népi eszme továbbgondolásán és korszerűsítésén kívül fontos feladatának tekinti a nyugatra került íróknak állandó megjelenési helyet biztosítani és a demokratikus emigrációs közvélemény megerősödésén munkálkodni. Ez az „irodalmi és politikai folyóirat" arra törekedett, hogy a menekült íróknak legyen közlési lehetőségük, valamint olyan színvonalas és tartós fórumuk, amelyen eszméiket kicserélhetik és közérdekű kérdésekről vitát folytathatnak. A folyóiratot megteremtő kis csoport tudatában volt annak, hogy emigrációs körülmények között merőben csak népi orgánumnak nincs létjogosultsága. Ezért úgy akartak a maguk népiségéhez hűek lenni és annak fejlesztésén dolgozni, hogy közben nyitottak maradjanak minden más művészi törekvés, irányzat, stílusáramlat és iskola felé és a Látóhatárt minden igazi érték gyűjtőmedencéjévé tegyék. Példaképeik voltak a Nyugat, a Huszadik Század, a Magyar Csillag és a Válasz. Kezdettől fogva a központi folyóirat szerepét szánták vállalkozásuknak, azt ígérve, hogy a szépirodalomban és az értekező prózában elsősorban a színvonalat, a minőséget mérlegelik, a vitázóktól pedig szakismeretet, nyugodt hangot és más nézetek iránti türelmet kérnek.

A Látóhatár megindításában és későbbi munkájában e könyv szerzője is részt vett. Engedje meg az olvasó, hogy e folyóiratról szólva, személyes hangra váltson át.

*

Amikor eldőlt, hogy csoportunk – Kovács Imre, Sz. Szabó Pál, Pap István, Molnár József, Borsos Sándor, Mikita István, Vámos Imre, Gál Mihály és jómagam, közénk számítva a Londonban élő Szabó Zoltánt és a Pittsburgh-ben élő Borsody Istvánt, valamint más hajdani parasztpárti társainkat – nem alakítja újjá emigrációban a Nemzeti Parasztpártot, hanem csatlakozik a kisgazdapártiakkal együtt létesített Magyar Parasztszövetséghez, egy közös folyóirat elindítása is szerepelt a közvetlen tervek között. Ennek szükségében kisgazdapárti barátaink is egyetértettek. Az ő részükről Hamza András, a mi részünkről Borsos Sándor kapott megbízást arra, hogy e folyóirat elindításának lehetőségeit felderítsék. Ennek a

folyóiratnak „Magyar Néző" lett volna a neve. Hamza és Borsos azonban még meg sem kezdhette a munkát, amikor híre terjedt, hogy Soós Géza kisgazdapárti barátaink tudtával és némelyek közreműködésével Új Magyar Út címen folyóiratot indít. Ezt a parasztpárti csoport a közös terv megtorpedózásának tekintette és azzal válaszolt, hogy saját folyóirat elindítását határozta el. Nem sokkal azután, hogy az Új Magyar Útnak megjelent az első száma, megkezdődött a népi szellemben szerkeszteni kívánt Látóhatár szervezési munkája.

A tervet, hogy az új népi orgánumnak „Válasz" legyen a neve, amit némelyek javasoltak, hamarosan elvetettük, nem érezve kellő illetékességet, hogy Illyés Gyula és Sárközi Márta tudta nélkül ezt megtegyük. A Magyar Néző meg amiatt esett ki a rostán, mert ez lett volna a közös folyóirat neve, mi meg eredeti, új nevet akartunk. Hosszas vita után kötöttünk ki a Látóhatár-nál. Az előkészítő megbeszéléseken Borsos, Vámos, Molnár, Pap, Gál és én vettünk részt, tehát azok, akik akkoriban Zürichben laktunk. Abban mindannyian egyetértettünk, hogy folyóiratunk a népiek orgánuma lesz, igyekszünk előmozdítani az emigráció demokrata szárnyának megerősödését és komoly szellemi gárdát szervezünk a Látóhatár köré. Abban is megállapodtunk, hogy a megjelenés meglepetésszerű lesz. Az is volt, terveinkről senki sem értesült, még Kovács Imre sem.

1950 novemberében megjelent sokszorosított formában az első szám, amelynek előállítását Borsos, Vámos, Baum Imre (Zürichben élő zenész) és felesége, valamint én végeztük, egy közös barátunk munkahelyén, egy zürichi mérnöki irodában, az éjszakába nyúló esti órákban, az irodában dolgozók munkaideje után. A kész példányokat bőröndökben vittük lakásunkra, hogy utána eljuttassuk a Genfben élő Derecskey Károlynak, kinek svájci nőismerőse autón vitte át a francia területen fekvő Annemasse-ba, doktori disszertációnak nevezve a vámőr által firtatott nyomtatványokat a kocsi csomagtartójában. A Látóhatár első számának postázása Annemasse-ból történt. Fedőlapjára ezt írtuk: „Készült Ausztriában". Nekünk, menekülteknek ugyanis tilos volt Svájcban irodalmi és politikai tevékenységet folytatni. A folyóirat postai címeként egy párizsi postafiókot adtunk meg. A svájci előírásokat egyetlen egyszer, az első számmal szegtük meg. A rendőrség azonban felfedezte és megtorolta turpisságunkat. Amikor később Vámos Imre Münchenből Zürichbe látogatott, szállodai szobájából vitték el a rendőrségre, közölve vele, hogy kitiltották Svájcból.

A folyóiratot – amelynek első száma 44 lap terjedelemben és 320 példányban jelent meg – Borsos Sándor mint felelős kiadó és szerkesztő, Vámos Imre mint szerkesztő jegyezte. Megjelenése valóban meglepetés volt, még barátaink körében is. A visszhangja pedig jobb, mint reméltük. Kiderült, hogy az emigrációban élő írók és más szellemi emberek sokkal élénkebben reagáltak a benne jelentkező új hangra, mint elképzeltük és vártuk. A szerkesztőségbe érkezett levelek nemcsak a megértést tükrözték, de a közreműködésre való hajlandóságot is. Az ellenfelek majd csak később jelentkeztek. Vámos Imre közvetlenül a megjelenés után Kovács Imrének írt levelében terveinkről szólva igen helyesen azt mondotta: „ne essünk a népi írók hibájába, hogy ebben a nagy sakkjátékban csak a tizenhetedik lépésről vannak elgondolásaink".[52]

Valóban, óvakodni iparkodtunk ettől, figyelmünket a közvetlen feladatokra és teendőkre fordítottuk. Sok emigráns társunktól eltérően nem azzal foglalkoztunk, hogy mi lesz a majdani Magyarországon, hanem azzal, hogy mi az, amit az emigrációban elvégezni tudunk és milyen teljesítményekre képesítenek minket hajlamaink és tehetségünk. Helyünket az emigráns közéletben is a teljesítmény alapján véltük kivívhatni, bízva abban, hogy ez előtt azok is meghajolni kényszerülnek majd, akik velünk különben nem rokonszenveznek. „Az amerikaiak – írta Vámos az előbb említett levélben –, kik a politikában is csak üzletemberek elsősorban, azzal fognak szóba állni, akiknél erőt, egy nemzet jövőjének a biztosítékát látják. Ha ezt mi nem teremtjük meg politikánk és a demokratikus front széles alapokon való kiépítésével, akkor lehet nemzeti komité, vagy kelet-európai parlament, nekünk ott nem sok keresni valónk lesz." Vámos várakozásai nem, vagy csak részben teljesültek, az amerikaiak – akikre mi is oly sok reménnyel tekintettünk – csak töredékét értették meg és értékelték annak a munkának, amelyet a Látóhatár végzett. Némi naivitásban mi is elmarasztalhatók voltunk. Kiderült, hogy a teljesítmény önmagában kevés. Nem elegendő jó írásokat közölni és magasra helyezni a mércét, a köz dolgairól józanul gondolkodni és a helyzetet helyesen megítélni. A Látóhatár körének jobban kellett volna adminisztrálnia önmagát, üzleti nyelven szólva, meg kellett volna tanulnia, hogyan adhatja el a legkedvezőbb és legkifizetőbb módon portékáját. Ebben alulmaradt irodalmi és politikai ellenfeleivel szemben.

A második szám – miután közben Borsos Sándor áttelepedett Párizsba – már a francia fővárosban jelent meg (450 példányban), ott történt a folyóirat első hatósági bejegyzése is. Megbeszéléseink során az is tisztázódott, hogy kik azok, akiknek közreműködésére számítunk. Márai Sándorra gondoltunk elsősorban,

---

[52] Levél Kovács Imrének, 1950. nov. 18.

aztán Cs. Szabó Lászlóra, Szabó Zoltánra, Kovács Imrére, Zilahy Lajosra, Nagy Ferencre, Barankovics Istvánra, Auer Pálra, Kárász Artúrra, Juhász Vilmosra. Várakozásainkban nem csalódtunk, mert mindegyik készségesen ígért kéziratot. A legnagyobb nyereségnek Jászi Oszkárt éreztük, aki Vámos Imre felkérő levelére oly rokonszenvvel és melegséggel válaszolt, hogy meg sem értettük azonnal, mi nyerhette meg tetszését a gyarló kiállítású, neki ismeretlen fiatalok által előállított folyóiraton.

Párizsban összesen három szám látott napvilágot. Az 1952 évi első szám már Münchenben készült, miután Vámos és én átköltöztünk a bajor fővárosba. Közben szerkesztőségünkben kitört az első válság. Ennek oka részben technikai volt (a munka megoszlása Párizs és München között), részben politikai. A Németországba került munkatársak véleménye az volt, hogy a folyóiratnak ott kell megjelennie, ahol a szerkesztők és belső munkatársak többsége lakik, Borsos viszont ragaszkodott a párizsi megjelenéshez, valamint a maga felelős szerkesztői és kiadói szerepéhez, holott a gyakorlatban Vámos szerkesztett. A politikai ellentét abból származott, hogy Borsos másképpen képzelte el a tennivalókat, valamint a kapcsolatok kiépítését, mint a müncheniek. A nézeteltéréseket nem sikerülvén elsimítani, elkerülhetetlen volt a szakadás. Jogi megfontolások miatt a müncheniek *Egész Látóhatár* címen jelentették meg a folyóiratot. Ebből két szám jelent meg. Amikor a párizsi bejegyzés töröltetett, visszaállt a Látóhatár név is, müncheni megjelenési hellyel, Vámos Imrével mint felelős szerkesztővel és kiadóval. A szerkesztési és előállítási munkát hárman végeztük: Vámos, a közben ugyancsak Németországba került Molnár József és jómagam.

A munkatársi gárda számról számra nőtt. Az első számban Borsoson és Vámoson kívül a többi között szerepelt Zilahy Lajos, Pap István, Baum Imre (Babos Imre) , Presser István (Theoreticus), a másodikban jelent meg először írása Kovács Imrének, Szabó Zoltánnak, Sárkány Istvánnak (Komáromi István), Ekecs Gézának és nekem, a harmadikban Bán Antalnak, a negyedikben Jászi Oszkárnak, Borsody Istvánnak, Mikes Imrének (Gallicus), Bolgár Lászlónak, Dékány Károlynak, az ötödikben Márai Sándornak – a *Halotti beszéd* című híres vers – és Reményi Józsefnek, a hetedikben Molnár Józsefnek, Cs. Szabó Lászlónak, Kemény Györgynek. Az Egész Látóhatár két számában pedig C. A. Macartney, Horváth Béla és Csokits János szerepelt első ízben a folyóirat hasábjain.

A sokszorosított Látóhatárban jelent meg Jászi Oszkár két kitűnő tanulmánya (Kelet és Nyugat harca, Hogyan készül a béke), valamint Szabó Zoltán emlékezetes esszéje George Orwellről.

A folyóirat első nagy port felvert írása Kovács Imre „A szellem szuverenitásáért” című cikke volt, amelyről harminc évvel később ezeket írta: „Egy New York-i cafeteriában Zilahy Lajossal beszélgettünk a kis népek sorsáról, ez adta az indítást, aztán elméláztam azon, hogy eltömegesedő és uniformizálódó világunkban mivé lesz a magyarság. Nem mentem mindjárt haza, felzaklatottan a Riverside Drive-on, ahol laktam, öreg szilfák alatt bolyongtam éjfélig. A Hudson folyó széles ezüst tükrén a tekintetem lecsúszott a dokkokhoz, egy öblös, tompa hajókürt felbúgott, biztosan újabb menekültek érkeztek. Hirtelen honvágy fogott el Európa után, szerettem volna Amerika futószalagjáról lekerülni. A cikk nem volt Amerika-ellenes, mégis emigránsok (egyének és szervezetek) tiltakoztak, kitessékeltek Amerikából, szinte ugyanazzal az érveléssel, mint a Néma Forradalom perében az ügyész: ‘Amerika-gyalázást’ követtem el (a nemzetgyalázáshoz hasonlóan).”[53]

1952 őszén nyilvánvalóvá vált, hogy egy kitűnő és tekintélyes munkatársakkal rendelkező, magas színvonalú, bizonyos állandóságot elért folyóirat nem jelenhet meg többé sokszorosításban, hanem meg kell próbálni a nyomtatáshoz szükséges anyagiak előteremtését. Erre vállalkozott Borsody István, Cs. Szabó László és Szabó Zoltán, közös felhívást fogalmazva meg és küldve szét a Látóhatár anyagi támogatása érdekében. Megalakult a Látóhatár Baráti Társaság azok részvételével, akik hajlandók voltak – előzetes előfizetés formájában – ötven amerikai dollárt felajánlani a folyóirat céljaira. A nyomtatás tehát megindulhatott. Az első nyomtatott szám 1953 elején jelent meg, 64 oldalon. Az impresszumra Vámos Imre került mint felelős szerkesztő és kiadó, én pedig mint főmunkatárs. Ekkor kapcsolódott be a szerkesztőségi munkába a Génuából, illetve Párizsból Münchenbe került Horváth Béla és Bikich Gábor. Kialakult, Molnár Józsefet is beleértve, az az öttagú társaság, amely hosszabb időre ellátta a folyóirattal kapcsolatos minden feladatot. A Baráti Társaság felhívásának kibocsátói és a pénzbeli hozzájárulások kezelői – Borsody, Cs. Szabó és Szabó Zoltán – szerkesztő bizottságot alkottak.

A nyomtatott Látóhatár első számában kijelentettük, hogy „bárhogy szépítjük helyzetünket, partra vetettek bennünket az események és ha még számolnak velünk a világban, azért van, mert az otthonmaradt magyarsággal számolnak. Előttünk nálunknál sokkal jelentékenyebb egyéniségek tapostak ki a hontalanság útját. Rákóczi majd úgy függesztette szemét a francia udvarra, ahogy mi várjuk felszabadulásunkat Amerikától. Kossuth az olaszokkal kovácsolt terveket; Miczkiewicz lengyel légiót szervezett; a bolgár Botev

[53] Elindultam szép hazámból – onnét-e? Új Látóhatár, 1980/4. sz. 456. l.

száműzetésből ment haza Petőfiként meghalni. Nem rajtuk múlott, hogy elbuktak. Fizikailag ők is kiléptek a történelemből, valami azonban visszarántotta őket: a szellemük. Kossuth emigrációban emelkedett apostollá. Miczkiewicz költészete a hontalanságban teljesedett ki és Botev sem a szuronyok élén vonult be a bolgár történelembe. Egyáltalán: minden emigráció úgy talált vissza az otthonhoz, amilyen meggyőző volt a szelleme".

A Látóhatár szerkesztői és munkatársi köre – a maga szegényes eszközeivel és korlátolt lehetőségeivel – arra törekedett, hogy szelleme meggyőző legyen. Az elmúlt évek eseményeiből azt a következtetést vonta le – látván a tisztességes és nemes kulturális szándékokat, törekvéseket, kezdeményezéseket –, hogy „papok, katonák és polgárok után – íme, a szellem közbeszólt..." „Meggyőző erővel arról kell tanúságot tennünk – olvassuk a folyóirat első nyomtatott számában –, hogy tudatunkban, műveltségünkben és magatartásunkban él a 'virtuális' ország, lélegzik, alkot, funkcionál és csak a pillanatra vár, hogy a szövetkezni készülő európai népek sorába lépjen. A magyar szellem már közel egy évszázad óta nem elvonatkoztatva aggódik a magyarság sorsáért. Az elsők közt ismerte fel a Duna-völgyi összefogásnak azt a politikai, gazdasági és történelmi parancsát, amely elől kitérni még mindig tragédiát jelentett a Duna-völgyi népekre. Jövőnket ennek szellemében a szabadságjogokat nemcsak valló, de biztosító demokrácia jegyében képzeljük el ma is. Annyi bűnhődés és okulás után, hisszük, ezúttal nem eredménytelenül."[54]

A hang és a szemlélet, amely ebből a nyitó írásból kicsendült, kedvező fogadtatásra talált. A nyugaton élő magyar szellemi emberek nagy számban csatlakoztak a müncheni kezdeményezéshez és váltak a Látóhatár munkatársaivá. Hogy csak néhányat említsek: Auer Pál, Bárdos Artúr, Bikich Gábor, Benedek Károly, Just Béla, Kemény György, Kerényi Károly, Lehoczky Gergely, Reményi József, Fejtő Ferenc, Ravasz Károly, Komáromi (Sárkány) István, Tábori Pál, Veress Sándor. 1954-ben lépett a munkatársak közé Bogyay Tamás, Hatvany Bertalan, Indig Ottó, Kibédi Varga (Sándor) Áron, Földes-Papp Károly, Lesznai Anna, Polányi Mihály, Schöpflin Gyula, Szamosi József. 1955-ben szerepelt először a Látóhatár hasábjain Fenyő Miksa és 1956 elején Nagy Ferenc.

A folyóirat 1955 tavaszán már oly erősnek érezhette magát, hogy különszámmal léphetett olvasói elé, ünnepelvén nyolcvanadik születésnapján azt a férfiút, akinek munkássága és személyes példaadása ösztönzően hatott a Látóhatár belső körére. Jászi Oszkár előtti tisztelgéssel a Látóhatár nemcsak egy nagy ember előtt hajtott fejet, de e különszám szerzőivel és írásaival azt is félreérthetetlenné tette, hogy merre keresi a tájékozódási irányt.

A nyomtatással egy időben kezdődtek az első támadások, amelyekkel ellenfelei a Látóhatárt illették „baloldalisága", „rózsaszínűsége", „titóizmusa", a magyar közelmúlt iránti értetlensége és a „nemzeti" emigrációtól való idegenkedése miatt. Nem kétséges, hogy a korabeli irodalmi és politikai színképen a Látóhatár valóban a baloldalon foglalt helyet, de nem azért, mintha a klasszikus baloldal eszméit hirdette volna, hanem azért, mert az 1951–53-ban megjelenő emigráns lapok többsége erősen jobboldali és szélsőjobboldali volt. A Látóhatár „baloldalisága" abban nyilvánult meg, hogy igyekezett következetesen demokrata lenni. Liberális gondolatokat népszerűsített, a két háború közötti társadalmi viszonyokat kritikával illette és rokonszenvezett az 1946-ban megteremtett magyar köztársasággal. Nem kétséges, hogy némelyek szemében ez megbocsáthatatlan véteknek minősült. A szerkesztők viszont igazolva látták középutas politikájukat azzal, hogy a folyóirat egyformán kihívta a hazai kommunisták és az emigráns szélsőjobboldal haragját. Ami ugyanis emennek túlságosan baloldali, az Rákosiék szemében túlságosan jobboldali, ha nem fasizmus volt.

A külső támadásoknál jobban érintette a szerkesztőséget az 1953 nyarán kirobbant belső ellentét. A szerkesztő bizottság Londonban élő két tagja, Cs. Szabó László és Szabó Zoltán ugyanis szemére vetette Vámos Imrének és nekem, hogy nem alkalmazkodunk az amerikai McCarthyzmussal megváltozott helyzethez és ezáltal veszélyeztetjük a Látóhatár jövőjét. A folyóirat olyan írásokat közöl, amelyeket ellenfeleink felhasználhatnak ellenünk és könnyen az amerikai szenátor nevével fémjelzett modern boszorkányüldözés áldozataivá válhatunk. Londoni barátaink kifogásolták például, hogy közöltük Kovács Imrének a lélektani hadviselésről szóló cikkét, amelyet mi hevesen védtünk. Figyelmeztetésüknek azzal adtak nyomatékot, hogy az anyagi támogatás megvonásával fenyegettek. Cs. Szabó Lászlót és Szabó Zoltánt a folyóirat iránti szeretet és a féltés vezette, de a veszélyeket a kelleténél súlyosabbnak és fenyegetőbbnek ítélték meg. Mi Vámossal egy tapodtat sem engedtünk és semmit sem változtattunk a szerkesztési politikán. Az idő minket igazolt, mert Joseph McCarthy emberei nem bántottak és a Látóhatár messze túlélte az inkvizítori hevületű szenátort.

---

[54] A szellem közbeszól, Látóhatár, 1953 január-február, 5–6. l.

Az első érdemleges és jelentős hazai reakció Márai Sándor *Halotti beszéd* című költeményére érkezett. Ez 1951 szeptemberében jelent meg a folyóirat kőnyomatos korszakában. 1954 tavaszán – Nagy Imre első miniszterelnöksége alatt – a budapesti rádióban Tamási Áron foglalkozott Márai híres versével, amely az évek folyamán Magyarországon is ismertté vált. „Versed, miközben hallgattam – mondotta Tamási –, egyre jobban a hit és az egészség hullámait verte fel bennem, a Te nyomasztó igéid ellen. Aztán, midőn már csendesedtek ezek a hullámok, az értelem mérlegére tettem a nagy kérdést, melyet írásod megszaggatott. A nagy kérdést, mely nemcsak a miénk, akik ma magyarul bárhol élünk, hanem a nemzeté is, melynek lüktető csillaga a kortársak küzdelmén túlsugárzik. Te erre a kérdésre a hit roncsaival válaszoltál és letörted a reménység szárnyait. Az értelem, mely emberi lelket és értékes barátot megérteni siet, a Te elborult zokszavadra is igyekszik okot és megértést keresni... nem egyedülvalók vagyunk, hanem valamiféle szerves egységhez tartozunk: Versed szavai szerint egy családhoz, melynek a nyelvén szólunk. Ennek a családnak országföldje van, s ha most kevesebb is, mint nagy bűnök előtt, annál édesebb ez a föld. Történelme van, mely ha gyakran szerencsétlen volt is, de hősi volt és önzetlenségében költők tollára méltó. Irodalma van, mely nyelvi társtalanságában a mesék pazar színeiben lüktet... Halottai vannak, kiknek a neve nem ‘számadat’, hanem csillagok a földalatti égen. Élő népe van, mely munkával és az erkölcsi érzék örökségével keresi a boldogulás útjait; s álmai vannak, amelyek nem a ‘zsiványoké’, mint ahogyan versedben írod, hanem a jövendőé.”

E rádióbeszéd tíz nappal később a Művelt Nép című hetilapban nyomtatásban is megjelent. A Látóhatár szerkesztői Tamási szavaiból azt olvasták ki, hogy jóllehet elmondásának körülményei eléggé ismeretesek voltak és a légkör is, amelyben elhangzott, első jele volt a párbeszédre való hajlandóságnak és annak, hogy legalább a szellem embereinek a körében másképpen gondolkodnak a nyugati magyar irodalom művelőiről, mint a napi sajtó és a dühödt propaganda. Úgy éreztük, válaszunknak inkább igenlőnek, mint elutasítónak kellene lennie. Az alkalmat meg kellene ragadni, hogy a megváltozott magyarországi légkörben a szellem embereivel való szóértésre sor kerülhessen. A válaszadás joga azonban senki mást nem illetett meg, csak azt, akinek Tamási üzenete szólt: Márai Sándort, a Halotti beszéd szerzőjét.

Márai Sándornak nem lehetett titok, hogy költeményét sokan – Tamásihoz hasonlóan – erősen borúlátónak tartják. Utalt erre egy levelében is, amelyet a szerkesztőségnek írt, még a vers megjelenése előtt. Mást azonban nem írhatott – mondotta. A Budapestről megszólaló Tamásinak adott válaszában kifejtette: „Megdöbbenve figyeltem, mint az egész külföldi magyarság, kik szólalnak meg odahaza a magyar irodalom nevében és mit mondanak? Iparkodtunk mentséget találni azok számára, akik az önkényuralom világában szólani kényszerülnek. S a sokféle honvágy mellett, amellyel hazagondoltunk, nem utolsósorban honvággyal gondoltunk azokra az otthoni írótársainkra, akiknek módjuk volt odahaza magyarul hallgatni. Erről a pillanatról beszél a ‘Halotti beszéd’. A vers az emigráció szócsövein át hangot kapott, itt és ott. Öt év telt el és úgy tetszik, most jutott el Tamási Áronhoz, aki visszautasítja a vers pesszimizmusát, s írójától, a szabad földön élő magyar íróktól általánosan hitet keltő, reménykedést sugárzó írásokat követel. Bizonyos, ma nem írnám meg ezt a verset. A hamis derűlátás, üdvrivalgó ígérgetés igéit ma sem írhatom, de az elmúlt öt évben nagy változás következett be: a történelem lendítőkerekét már egy kozmikus energia, az atomerő hajtja. A szabad világ felelős és cselekvőképes hatalmai felocsúdtak a Szovjet imperialista merényleteinek első, bénító hatása alól és minden következménnyel ‘megállj’-t kiáltottak a támadónak. És kimondották, minden következménnyel, hogy ez a ‘megállj’ soha nem lehet valamilyen erőszakosan megrajzolt érdekszféra határán. Kimondották, minden következménnyel, hogy addig nincs béke, sem egyezség, amíg a Szovjet vissza nem adja a fogoly népek szabadságát.”[55]

Márai Sándor válasza nem találkozott a Látóhatár szerkesztőségi körének helyeslésével, de a nagy írónak kijáró tisztelettel és megbecsüléssel nyomtatta ki Tamási írásával együtt és a „Halotti beszéd” újbóli közlésével. A folyóirat elsősorban a párbeszéd lehetősége felderítésének elmaradása miatt bánkódott, de Márai bizakodását sem osztotta. Nem hitt ugyanis abban, hogy a világ bajainak megoldását az atombomba birtoklása kínálja. Azt, persze, mi sem tudhattuk, sem Márai nem tudhatta akkor, hogy a „megállj” elszántsága megtorpan a két világhatalom érdekszférájának határán és az együttélés feltételei is enyhülni fognak.

*

Az egyéb folyóiratokról szólva megállapítható, hogy fontos feladatra vállalkozott és azt hűségesen teljesítette Csicsery-Rónay István, aki 1951 januárjában indította el *Hírünk a világban* című szemléjét, amely

---

[55] Vita a hazáról, Látóhatár, 1954 július-augusztus, 193–197. l.

először havonként majd negyedévenként részletesen és behatóan tájékoztatott mindarról, ami magyar kulturális vonatkozásban a világban történt. Figyelme kiterjedt a fontosabb magyar tárgyú nyugati művelődési eseményekre, magyar szellemi emberek – tudósok, írók, zenészek, képzőművészek – szereplésére, jelentősebb eredményeire és sikereire, nyugati folyóiratok és lapok magyar témájú közleményeire, valamint általában a Magyarországról alkotott külföldi kép alakulására. A folyóirat *Bibliográfia* című rendszeres melléklete számon tartotta a magyar tárgyú külföldi könyveket és magyar szerzők idegen nyelvű munkáit. A Hírünk a világban – amely 1964-ig jelent meg – több más vonatkozású irodalmi és történelmi tanulmányt, cikket és emlékezést is közölt (a többi között Teleki Géza visszaemlékezéseit a Szovjetunióba 1944 őszén kiküldött magyar fegyverszüneti bizottság tevékenységéről).

Szerény külsővel és tartalommal, de folyóirat-jelleggel néhány évig megjelent Jeruzsálemben a Stein Artúr által szerkesztett és kiadott *Szentföldi könyvtár*, amely vallástörténelemmel és a zsidóság sorsával, problémáival foglalkozott, de figyelemmel kísérte az európai és amerikai magyar emigráns szellemi élet eseményeit is, bekapcsolódva azokba a vitákba, amelyek ott fellángoltak.

Említésre méltó idegen nyelvű orgánuma a nyugati magyarságnak az ötvenes években csak egy volt, mégpedig az olasz nyelvű *Corvina*, amelynek 1952 és 1955 között több példánya jelent meg. Évenként kétszer látott napvilágot, Firenzében adta ki a „Korvin Mátyás Olasz–Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Egyesület”, Pálinkás László, a firenzei egyetem magyar lektora szerkesztésében. (E folyóirat elődjének tekintette a Budapesten 1920-ban alapított, ugyancsak Corvina nevű, olasz nyelvű folyóiratot.) Irodalmi, történelmi, művészeti tanulmányokat és cikkeket közölt, elsősorban olyanokat, amelyek a magyar-olasz szellemi kapcsolatokat érintették.

A távoli földrészek magyar orgánumai közül irodalmi folyóiratnak nevezte magát az ausztráliai Bathurstben, majd Melbourne-ben kiadott *Magyar Harangok*, amelyet Galló Géza és Csepelyi Rudolf szerkesztett. Az elsősorban ausztráliai magyar költők és elbeszélők munkáit közlő folyóirat 1950 januárjában indult, de másfél évvel később meg is szűnt. Munkatársai egy része a Dél keresztje című laphoz csatlakozott.

A németországi Rosenheimben, Jákli István szerkesztésében, 1948-ban elindult *Pásztortűz* című folyóirat az ötvenes években mindinkább Fenyvessy Jeromos befolyása alá került, annak következtében, hogy onnan kapta anyagi támogatását. 1953 áprilisától az Amerikai Magyar Kiadó jelentette meg, később a Vörösmarty Irodalmi Kör szerepelt kiadóként. Ugyancsak 1953 áprilisától München lett a megjelenési helye. Formája és terjedelme állandóan változott, hosszú éveken keresztül mint a müncheni Új Hungária melléklete látott napvilágot. Leggyakoribb szerzői voltak: Jákli István, Fenyvessy Jeromos, Csiky Ágnes Mária, Torjai Szabó István, Mérő Ferenc.

Fenyvessy Jeromos a nyugati magyar emigráció legszínesebb alakjai közé tartozott. A Kölnben élő domonkosrendi szerzetes sikeres üzletemberré lett, irodalmi vállalkozásokat alapított és pénzelt, megvásárolva ezzel a megjelenési lehetőségeket is eléggé gyenge költői és prózai termékei számára. Rendkívüli tehetséget mutatott pénzek előteremtésében. Üzleti akcióit Mindszenty bíboros nevének felhasználásával kezdte. Előadásokat tartott, gyűjtéseket rendezett. 1949 karácsonyán tizenötezer vagyonos németnek adományt kérő levelet írt, az eredmény 40 000 márka volt. 600 000 Mindszenty-levelezőlapot nyomtatott és orvosok, ügyvédek, tanárok, tanítók, mérnökök, vállalkozók címére küldött szét. Az eredmény ismét ragyogó volt. Ötletei kimeríthetetleneknek bizonyultak. A domonkos rend e tevékenységnek biztos fedezéket kínált és Fenyvessy nem volt hálátlan, bőven juttatott bevételeiből rendje intézményeinek is. Kölnben megalapította az Amerikai Magyar Kiadót, amely az ötvenes években a legtöbb magyar könyvet jelentette meg. Támogatta a Vörösmarty Irodalmi Kört, az Ahogy lehet című folyóiratot, az Új Hungária című lapot és más társulásokat, kiadványokat. Saját nyomdát alapított, ahol kiadója termékeit állították elő, végül házat vásárolt, ahol amolyan magyar kulturális központ alakult ki. Mindez rendjén lett volna, ha Fenyvessy Jeromos nem áhítozott volna irodalmi babérokra és nem erőszakolta volna rá a támogatott intézményekre a maga igénytelen munkáit.[56] És ha lett volna annyi szakismerete és művészi ízlése, hogy szerencsésebb kézzel válogathatta volna meg vállalkozásai kiadványait és munkatársait. A fő baj nem is abban nyilvánult meg, hogy kiket és miket jelentetett meg, hanem inkább abban, hogy kiket mellőzött vagy utasított el. Az üzleti tehetsége révén összegyűlt pénzekből jóval értékesebb és maradandóbb alkotások születhettek volna. Így azonban a csekk-könyvvel utazgató dominikánus nem mint jelentős irodalmi szervező és mecénás, hanem mint az emigrációs közélet különös és furcsa jelensége vonult be a külföldi magyarok történetébe.

---

[56] Irodalmi plágiumba is keveredett. Szamosi József leplezte le, rábizonyítva, hogy jeles költők (Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kosztolányi) kevésbé ismert verseit nyomtatta ki saját neve alatt. Ezeket magyar diákok adták el neki mint a maguk alkotását és Fenyvessy úgy vélte, hogy ha fizetett értük és azok így tulajdonává váltak, ki is nyomtathatja őket sajátjaiként. Azzal védekezett, hogy becsapták és jóhiszeműségének áldozata lett.

Irodalmi életről, a szó igazi értelmében, emigrációs viszonyok között nemigen lehet beszélni, de még kevésbé lehetett az ötvenes évek elején, amikor elsősorban az anyagiak hiánya miatt sem igazi érintkezés az irodalom művelői között, sem rendszeres kapcsolat nem alakulhatott ki. A szétszórtság, az egzisztenciális nehézségek, az idegen környezet okozta tanácstalanságok mind hozzájárultak ahhoz, hogy az írók elszigetelten vagy a lakóhely környékére korlátozott alkalmi társaságokban éltek. Míg az újságírók hamarosan megteremtették bármily gyenge szervezeteiket is, az írók körében ilyesmire senki sem gondolt. Valamennyire csak a folyóiratok tartották össze őket.

A menekültek legtöbbször előadásokon találkoztak írókkal. Ezek sem voltak azonban oly gyakoriak, mint az 1956 utáni évtizedekben. Diákegyesületek és a művelődéssel is törődő egyesületek hívták meg őket a leginkább, de még ilyen alkalmakkor is a politika volt az előtérben. Az íróktól az emberek elsősorban azt akarták megtudni, hogyan látják a világpolitikai eseményeket és azokkal összefüggésben a felszabadulás lehetőségeit. A magyarok az őket közvetlenül érdeklő kérdésekre vártak választ és a magyar hagyományoknak megfelelően az íróknak jobban hittek, mint a politikusoknak, még ha nyilvánvaló volt is, hogy az íróknak nincs kulcsuk a világpolitika rejtélyeinek megfejtésére és a jövőt sem láthatják előre.

1951–52-ben több nagyvárosban – Párizsban, Londonban, New Yorkban, Montrealban – „a száműzött magyar szellemi és művészi élet értékeinek ápolására" úgynevezett *Helikon* egyesületek alakultak, ígéretes programmal és tiszteletre méltó törekvésekkel, de a legtöbb néhány előadás és írói est megrendezésén tovább nem jutott, hamarosan beszüntette működését. Ugyancsak eléggé rövid életű volt a *Korvin Mátyás Társaság* római olasz tagozata, amelyben több Olaszországban élő magyar szellemi ember is részt vett. Ez a még Magyarországon alapított Társaság nyolc évi szünetelés után, 1952 áprilisában alakult újjá, Pálinkás László firenzei magyar lektor fáradozása nyomán. Egy olasz professzor, Fulvio Maroi lett az elnöke, a két alelnök és a két titkár közül az egyik magyar volt, mégpedig Várady Imre bolognai egyetemi tanár és a már említett Pálinkás László. Az utóbbi nemcsak a firenzei magyar intézetben folyó hungarológiai munkájával tűnt ki, de azzal is, hogy 1951 márciusában elkezdte gyűjteni a magyar emigráns sajtó termékeit és a Magyarországra vonatkozó idegen hírlapi cikkeket. (Gyűjteményét haláláig gondozta és gyarapította, halála után a hatalmas anyag átkerült a Müncheni Magyar Intézetbe.)

Az első emigráns irodalmi díj, a Madách-díj megalapítása egy jómódú németországi magyar, Lázár Pál nevéhez fűződik. 1951 elején 1000 márkát ajánlott fel egy meghirdetendő irodalmi pályázat nyerteseinek jutalmazására. Az első díjat Thury Lajosnak, a másodikat Márjás Viktornak ítélte oda a bíráló bizottság. Mindketten ismert újságírók voltak. A pályázaton új regényekkel vettek részt. Hogy ez a pályázat mennyire felvillanyozott sok tollforgató emigránst, arra jellemző Thury Lajos nyilatkozata, amelyben közölte, hogy sokáig azt hitte nincs értelme a munkának, írói témákkal foglalkozni hiábavaló, mivel nincs sem nyomda, sem olvasó. A pályázat „mélységes, megnyugtató és felemelő kielégülést hozott e kis munka írójának. Kárpótolt sok mindenért, felderített igen nehéz pillanatokban, visszaadta a hitet, hogy tehetek még valamit a világban az emberi gondolatért".[57] Sajnos, a magyar olvasók akkor az irodalomnál égetőbb és izgatóbb kérdésekkel voltak elfoglalva: kivándorlással, végleges letelepedéssel, az idegenben való gyökéreresztéssel, életfeltételeik megteremtésével.

A magyar emigráns írók nem kis dicsőségére szolgált, hogy egyikük, Tábori Pál tevékeny szerepet játszott a Nemzetközi PEN, az írói világszervezet kebelében szervezett menekült csoport létrehozásában. 1948-tól kezdődően három évig tartott, míg a hontalan írók kivívták a külön és önálló PEN-csoport megalapításának jogát, 1951-ben megszületett az emigráns írókat összefogó *Száműzött Írók Központja*, amelyet az 1951 júniusi lausannei PEN-kongresszus elismert és amelynek képviselői az 1952 júniusi nizzai kongresszuson már mint hivatalos delegátusok vettek részt. A Nemzetközi PEN központja Londonban székelt és ugyancsak ott rendezte be irodáját a menekült központ is. Az első magyar tagok is nagyrészt a Londonban élő írók közül kerültek ki, de hamarosan más országok magyar írói is csatlakoztak. Tábori Pál haláláig a tisztségek egész sorát látta el a londoni központban, nemzetközi konferenciákon és találkozókon képviselve a menekült írókat, köztük a magyarokat. Ő jelentette meg 1954-ben a menekült írók első – angol nyelvű – antológiáját is [58]

Cs. Szabó László 1951. június 8-án „A Belső Vár" címen cikket írt a Hungáriába, amelyet talán annak érzékeltetésére érdemes idézni, hogy az irodalom művelőiben és barátaiban mennyire élt annak tudata, hogy csak a teljesítmény és az alkotás maradandó. „Bevallom, nekem tetszik a zenebona a magyar emigrációs közéletben – írta. – Életrevalóságunk jele, gyöngyöző életerőnket bizonyítja. De a végső számadáshoz nem elég. Mert az lesz egyszer, ne feledjük. Az otthoniak előtt. S ha csak a tyúkpöreinket

[57] Hungária, 1951. nov. 2.

[58] The Pen in Exile, London 1954. A magyarok közül Tábori Pálon kívül szerepelt benne Barlay Katalin, Kenedy Róbert, Saly János és Szabó Zoltán.

visszük haza, vasvillával jönnek ránk s Bécsig szalasztanak. De ha könyvet viszünk magunkkal, igaz könyveket, az ősök törvényeivel, háborítatlanul áteresztenek a töviskoszorús határon. Virágkapuval akkor sem fognak várni. Virág, virágkapu csak nekik jár, akik hat éve virrasztanak hóhérok közt a siralomházban. De ha látják, hogy jól gazdálkodtunk a nemzet lelkével s nem felejtettük el az éneket, amit a Mária Siralomtól Dsida Jenőig és Weöres Sándorig a nép őrlelkei nyolcszáz éve továbbadnak egymásnak, minket is megillet egy kézszorítás. Magyar a magyarok közt, észrevétlenül a többi utas közé vegyülve tiszta homlokkal szállhatunk ki a Keleti-pályaudvaron."

8. A nemzetközi háttér

Az emigráns politika mindig függvénye a világpolitikai és a hazai helyzet alakulásának és nem érthető meg a nemzetközi háttér ismerete nélkül. Az 1948-at követő években a magyar emigránsok magatartását nagymértékben befolyásolta a nemzetközi légkör vészes romlása és olyan feszültség keletkezése a háborúban szövetséges hatalmak között, amely egy esetleges újabb világháború veszedelmét is felidézte. Persze, az emigránsok ezt a lehetőséget nem érezték veszedelemnek, hiszen ez hozhatta volna meg a közeli hazatérést. Abból a feltételezésből indultak ki, hogy az atombomba birtoklása egy háborút röviddé tesz és elrettentő erejénél fogva az áldozatok számát is korlátok között tartja. Abban bíztak, hogy az amerikai atombomba emlegetése már önmagában elegendő lesz, hogy a Szovjetuniót meghátrálásra kényszerítse és kelet-közép-európai hódításai feladására sarkallja, vagy legalábbis a háborús együttműködés demokratikus formáihoz való visszatérésre ösztönözze. Magyarán a jaltai szerződés ama pontjának betartására, amely a felszabadított népeknek szabad választást és akaratuknak megfelelő kormányt ígért.

Persze, a nyugati hatalmak felelős irányítói nem mentek ily messze és ha olykor tettek is ez irányban észrevételeket, azokat nem vették olyan komolyan, mint a vágyaiktól és reményeiktől túlontúl befolyásolt emigránsok. Mindenesetre sem az amerikai, sem a nyugat-európai kormányok nem titkolták, hogy elégedetlenek a Sztálin által irányított szovjet és kommunista politikával, annak alapján nemhogy együttműködni nem tudnak, de az egyéni és közösségi jogok állandó megsértésében a világbéke veszélyeztetését látják. Az Egyesült Államok az 1948 áprilisában elindított Marshall-tervvel elhatározó lépést tett a háború sújtotta Nyugat-Európa gazdasági talpraállítására és a kommunizmussal szembeni ellenállóképessége növelésére. A Berlin elleni szovjet blokádra válaszként létesített légihíddal Washington és London az oroszok tudomására juttatta, hogy nem enged változtatni az európai határokon és Nyugat-Berlin szabadságát minden eszközzel megvédi. A 328 napig működő légihíd és a volt főváros lakosságának a megmentése azzal az eredménnyel járt, hogy a Szovjetunió kénytelen volt korlátozó rendelkezéseit visszavonni.

Egy hónappal a berlini blokád feloldása előtt, 1949 áprilisában megszületett a NATO, a nyugati nemzetek védelmi szövetsége. 1949 őszén megpecsételődött Németország kettéosztása, a Német Demokratikus Köztársaság és a Németország Szövetségi Köztársaság megalapításával. 1950 és 1953 között tartott a koreai háború. Az Egyesült Államokban az 1952-es választások eredményeként Eisenhower tábornok lett az elnök és John Foster Dulles a külügyminiszter. A Truman által vezetett demokrata kormányzatot nyolc esztendőre republikánus uralom váltotta fel. Churchill 1951-ben visszatért a brit kormány élére, Franciaországban magasra szökött a gaulleizmus, Németország élén meg 1949-től kezdve Adenauer kancellár állott. A nagy nyugati nemzetek politikai magatartását olyan személyek és irányzatok határozták meg, amelyek a Szovjetunióval szemben határozott fellépést sürgettek. Ezekben az években erősödött meg a nyugat-európai országokban az európai egység és összefogás gondolata, amelyet nagymértékben előmozdított a népek szabadságtörekvésével és önállósági igényeivel szemben értetlen moszkvai politika. Nélküle nem lett volna oly erős az együvé tartozás érzése és az összefogás vágya. Az európai egységesítés nem kis részben annak a veszélyérzetnek volt a következménye, amelyet Sztálin és hívei magatartása kiváltott. Az európai közvélemény kondicionálva volt arra, hogy ne csak a kommunizmussal szemben, de minden szocialista és baloldali kezdeményezéssel szemben bizalmatlan legyen. A szocializmusnak kevesen ártottak annyit, mint Sztálin, és nem meglepő, hogy az ötvenes évek elején oly magasra lángolt a szovjet- és a kommunistaellenesség. Az élmények és a tapasztalatok szülték őket, nem a propaganda, amely olykor el is maradt a puszta tények hatása mögött.

Az emigránsok komolyan hitték, hogy a szovjet kommunizmus visszaszorítása a nyugati hatalmak eltökélt szándéka és a maguk szempontjából elsőrendű feladatnak tekintették az arra való felkészülést. Persze, a legtöbbnél ez csak szólam maradt és nem ment túl annak deklarálásán. Voltak azonban, akik komolyan gondolták. Kovács Imre például arra biztatta híveit, hogy tanuljanak, kísérjék állandó figyelemmel a

magyarországi eseményeket, mert a hazatérés pillanatában olyan tájékozottnak kell majd lenniök, „mintha most álltunk volna fel a Central Kávéház asztala mellől". A mondást képletesen értette, hiszen tudta, hogy nincs többé Central Kávéház.

A nyugati beavatkozás olyannyira a lehetőségek közé tartozott, hogy Eckhardt Tibor, Nagy Ferenc, Pfeiffer Zoltán, Sulyok Dezső és Varga Béla 1948 elején kiadott nyilatkozatukban a következő indoklással hívták fel a népet a kommunista erőszakosságokkal szembeni passzív ellenállásra: „ezentúl minden hősiesség vagy aktív ellenállás teljesen céltalan, mindaddig, amíg a nyugati hatalmak erélyes közbelépésre el nem szánják magukat. Ezért felszólítunk Benneteket: vonuljatok ki a közéletből... szervezzétek meg a passzív ellenállást".[59]

Attlee volt brit miniszterelnök, az 1945 nyarán hatalomra került munkáspárti kormány feje 1952 áprilisában Philadelphiában azt mondotta, hogy a következő évek fogják eldönteni, hogy a Nyugat-Európa és a Szovjetunió közé szorult államok, Kelet-Németország, Magyarország, Csehszlovákia stb. visszanyerik-e szabadságukat, vagy végleg elnyeli őket a kommunista hatalom. Végzetes veszteség lenne Európa számára – mondotta Attlee –, ha ezek a népek, melyek részesei az európai művelődésnek, elmerülnének a szovjet birodalom sivár egyhangúságában. Még tovább ment Paul Reynaud volt francia miniszterelnök, aki a Francia Szabad Európa Bizottság megalakulásáról ezt mondotta a párizsi rádió magyar műsorában 1952 húsvétján: „Akik megalakítottuk a Szabad Európáért küzdő francia bizottságot és amikor én elvállaltam annak elnökségét, Magyarországgal és az összes elnyomott kelet-európai népekkel szemben nagy feladatokat és felelősséget vállaltunk magunkra."[60] Robert Taft amerikai republikánus szenátor 1952 júniusában New Yorkban kijelentette, hogy: „Tántoríthatatlan híve vagyok minden leigázott nép felszabadításának és az önrendelkezési jog legteljesebb mértékben való alkalmazásának. Határozottan ellenzem az eddigi amerikai állásfoglalást, a bolsevizmussal szemben negatív eszközökkel folytatott védekezési módszereket. Dinamikus külpolitikát és aktív katonapolitikát kell életbe léptetnünk, hogy ezzel visszaadhassuk Kelet-Európa népeinek szabadságukat."[61] Igaz, Taft szenátor ellenzékben volt, amikor ezt a beszédét elmondta. Pártja választási győzelme és Eisenhower elnök 1953 januári hivatalba lépése után azonban ilyen kijelentések elnöki és külügyminiszteri nyilatkozatokba is belekerültek, annak jeleként, hogy a washingtoni kormány megváltoztatta a Taft szenátor által bírált amerikai álláspontot a bolsevizmussal szemben.

Igazságtalan és méltánytalan lenne a magyar emigránsokat elmarasztalni amiatt, hogy száműzetésük okainak megszüntetése és hazatérésük érdekében a nyugati hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok határozottabb fellépését kívánták. Minden emigráns ezt tette a múltban is, Rákóczitól kezdve Kossuth Lajoson át egészen Károlyi Mihályig és a kommunistákig. Mindannyian arra igyekeztek rávenni külföldi szövetségeseiket, hogy erejüket és hatalmukat latba vetve segítsenek megdönteni azt az uralmat, amelyet törvénytelennek vagy nemzetellenesnek tekintettek. Magától értetődőnek tetszett, hogy a negyvenhetes politikusok is a határozott fellépést pártfogolták. Sürgették, hogy Washington, London, Párizs erélyes hangon beszéljen Moszkvával.

Abban a magyar emigráció megoszlott, hogy helyes és kívánatos-e a szovjet birodalommal való szembenállást a háború kirobbanásának lehetőségéig élezni. A háború és a béke kérdése vetődve fel, a magyar emigránsok már nem voltak oly határozottan és egyértelműen a fegyveres konfliktusnak, mint megoldásnak a szószólói. Egy magyar alapítású – Sárkány (Komáromi) István által szerkesztett –, rövid életű, párizsi magyar–francia nyelvű folyóirat, a *Ma és holnap – Présent et avenir* 1952 tavaszi számában felvetette a kérdést, hogyan foglal állást a menekült a háború és a béke ügyében, ha mint emigráns elsőrendű tanúja az Egyesült Államok és a Szovjetunió perének, mint ember azonban tudatában kellene lennie azoknak a borzalmaknak, amelyeket egy háború felidézhet. Hogyan viszonyul egymáshoz az emigránsi és az emberi lelkiismeret? Auer Pál a kérdésre azt válaszolta, hogy „az emigránsnak – ha jellemes ember – nincs 'két lelkiismerete'. Az 'erkölcsi lelkiismeret' és a 'józan ész' nem kerülhet egymással szembe. A 'józan ész' azt tanácsolja, hogy mindenkor 'erkölcsi lelkiismeretünk' szerint járjunk el. Az emigráns, ha tisztában van a háború következményeivel és nem halt ki belőle a humánum és a kultúra tisztelete, nem kívánhatja embermilliók halálát, rengeteg eszmei és materiális érték pusztulását. A józan ész is arra oktatja, hogy Nyugat győztes háborúja után hazáját szegényebben, nyomorultabban látná viszont, mint amily állapotban az most van, s ha nemzete fel is szabadulna, ezer új, a háború által előidézett problémával találná szemben magát. Az 'erkölcsi lelkiismeret' és a 'józan ész' tehát egyképpen azt parancsolják az emigránsnak, hogy hazájának felszabadulását lehetőleg háború elkerülésével kívánja." Czupy Bálint volt

---

[59] D.P. Express Hungarian Edition, 1948. jan. 30. Ugyancsak e lap 1948. szept. 10-i száma szerint Nagy Ferenc Münchenben szeptember elején azt mondotta, hogy „a hazatérés ideje közeledik".

[60] Hungária, 1951. ápr. 18.

[61] Hungária, 1952. jún. 27.

képviselő szerint: „Ha a kérdés lelkiismereti szempontból mérlegelendő – amely esetben a hangsúly azon van: összeegyeztethető-e a humánus ember lelkiismeretével a kettészakadt világ nagy perének fegyverekkel történő elintézése, vagy pedig beláthatatlan következményei miatt lemondunk róla – válaszom ez: összeegyeztethető... Ha a ma még békében élő nyugati világ kímélése miatt engedjük, hogy a másik oldalon nyugodtan felkészüljenek és a háborút a nekik legmegfelelőbb időben és legjobb feltételek mellett kezdjék meg, ezzel vállaljuk a felelősséget a nyugati világ biztos pusztulásáért. A kérdés tehát leegyszerűsítve így hangzik: van-e halálos betegség, amelybe a páciens (az emberiség) biztosan belehal? Vállaljuk-e az életveszélyes operáció kockázatát vagy sem? Az elképzelhető legjobb eredményt a minél előbb történő beavatkozás hozhatná meg.” Kovács K. Zoltán volt képviselő kijelentette, hogy a háború és a béke tekintetében „nem lehet különbség emigráns és saját hazájában élő ember szemlélete között. A kérdés minden embert egyformán érint, legfeljebb ennek nincs tudatában. A választ az emigránsnak is az egyetemes emberi szempontok figyelembevételével kell megadnia... Az államok kötelessége polgárai biztonságának megőrzése. Elv szerint az önvédelmi háború tehát jogszerű... de csak az önvédelmi háború az... A Szovjetunió kimeríti a támadó fél kritériumát a Nyugattal szemben éppen úgy, mint a Kelettel szemben. Jogsértéseinek láncolata erkölcsi felmentést ad a Nyugatnak... Észelvek szerint a háború elkerülésének egyetlen lehetősége a támadó fél, tehát a Szovjetunió visszaszorítása a határai közé diplomáciai és gazdasági úton”. Az ankét negyedik résztvevője, egy magát megnevezni nem akaró „ismeretlen emigráns” bizonyult a legrealistábbnak: „Nincs köztünk olyan – írta –, akinek arca el ne torzulna arra a gondolatra, hogy háború csaphat le rájuk. Szívében minden nyugat-európai, de biztosan minden amerikai is meggyőződéses háborúellenes. Talán egy kötözőhely képe merül fel emlékezetükben, amikor a háború szót kimondják előttük... és a sok vérre gondolnak, ami ott elfolyt. Talán egy közeli hozzátartozó halálára... Akárhogy is van, ma a Nyugat békében él és nem kíván háborút 500 vagy 600 vagy még több millió ember számára, sem azért, hogy az orosz népet, sem azért, hogy a kínai népet, vagy Közép-Európát felszabadítsa. Együtt élek velük és kenyeret is adnak nekem. A kenyeret nehéz megkeresni, de mégis meg lehet keresni. Ezért megértem őket... nem kívánhatom tőlük, hogy miattam tíz-százezer számra pusztuljanak. Hallgatok, dolgozom, meghúzódom.”

Persze, nem minden magyar gondolkodott ilyen humánusan és realistán, mint a párizsi folyóirat ankétjának résztvevője. Voltak, kik háború árán is kívánták hazájuk felszabadulását és nem kétséges, hogy nyugati nyilatkozatok is megerősítették abban a hitükben, hogy a) a győzelem biztos, b) az áldozatok száma nem lesz nagy, c) az eredmény, vagyis százmilliók szabadságának visszanyerése megéri a feltehető veszteséget. Mindennek ellenére háborús propaganda az emigráns sajtóban nem folyt és a nyilvános megnyilatkozásokban is inkább a tartózkodó, mint a lelkes hang uralkodott. A magyar emigránsok többsége erősen bízott abban, hogy a Szovjetunióra és szövetségeseire nehezedő nyomás, ha tartós és növekvő, előmozdíthatja a háború elkerülhetőségét.

Az emigráns politikusok Európában maradt csoportja az Európa Mozgalomba való bekapcsolódásával is elő kívánta mozdítani a magyar célok megvalósulását és szövetségesek szerzését. Az európai egyesülés gondolata rokonszenves volt nekik és a magyarok joggal hivatkozhattak elődeiknek a keresztény Európa érdekében végzett tevékenységére, a Magyarországot Nyugat-Európával összekötő szálakra. Coudenhove-Kalergi, Briand, Churchill, majd Adenauer, De Gasperi, Schuman, Monnet gondolatai serkentően hatottak magyar körökben is és nem volt véletlen, hogy a magyar emigránsok oly kedvvel és lelkesedéssel álltak a mindinkább erősödő egységmozgalom soraiba. A magyarok fő exponense mindvégig Auer Pál volt, akinek hatékony közreműködésével már 1949. január 15-én Párizsban összejöttek az európai egység magyar hívei és megalapították a *Magyar Európa Tanács*ot. Ennek végrehajtó bizottságában a különböző politikai irányzatok mind képviselve voltak. Tagjai közül Auer Pál mint elnök, Apor Gábor, Baranyai Lipót, Eckhardt Tibor és Peyer Károly mint alelnökök vettek részt a munkában. A Magyar Tanács csatlakozott az Európa Mozgalomhoz, amelynek végrehajtó bizottságában Auer Pál képviselte a magyarokat.

A magyar federalisták koncepciója az volt, hogy Közép-Európa országai – így Magyarország – Európa szerves része, semmilyen európai egyesülésből ki nem hagyhatók; ha jelenlegi helyzetük miatt az egység létrehozásában nem vehetnek részt, emigrációjuk feladata, hogy ez országok jelenlétét demonstrálja és a majdani csatlakozás kedvező feltételeit megteremtse.

Auer Pál e gondolat érdekében széles körű tevékenységet fejtett ki, nemcsak a Magyar Európa Tanácsban, hanem az ugyancsak általa szervezett *Közép- és Kelet-Európai Bizottság*ban. Ott húsz éven át tevékenykedett és képviselte ezt a Bizottságot – vagyis az összes kelet-közép-európai emigránsokat – az Európa Mozgalom végrehajtó bizottságában. Auer fontos szerepet játszott a Maurice Schuman által vezetett *Önrendelkezési Jog Ligájá*ban is, amelynek ő volt a főtitkára. Cikkei, nyilatkozatai, állásfoglalásai rendszeresen jelentek meg a francia sajtóban, de más európai lapokban is.

A federalizmus jegyében gyűlt össze 1951. február 11-én az amerikai Philadelphiában 10 kelet-közép-európai ország mintegy 200 képviselője, hogy népeik szabadsága és összefogása mellett hitet tegyenek. Az

Independence Hallban az emigráns politikusok az amerikai függetlenségi nyilatkozat szellemében, ünnepélyes formában kifejezésre juttatták, hogyan képzelik el országaik jövőjét és egymáshoz való viszonyát. A nagyszabású ünnepséget a Szabad Európa Bizottság rendezte, Varga Béla elnökölt és megjelent a neves amerikai politikus, Harold E. Stassen, aki akkor a Pennsylvania Egyetem elnöke volt. A magyarokon kívül képviseltették magukat az albánok, a bulgárok, az észtek, a lettek, a litvánok, a lengyelek, a románok, a jugoszlávok és a csehszlovákok. A szónokok – köztük Varga Béla – elítélték a szovjet hódító politikát, méltatták az elnyomott népek szabadságvágyát és kifejezést adtak a szabadulásukba vetett reményüknek Stassen kijelentette, hogy „az embernek szabadnak kell lennie, nemcsak a világ egy részén, nem is a felén, vagy kétharmadán, hanem az egész földön" Nagy taps fogadta annak közlését is, hogy: „a két amerikai politikai párt és az egész amerikai nép összefog Eisenhower vezetésével, az európai szabadság újjáépítésére", valamint azt, hogy Isten „az embert minden nemzetben szabadnak teremtette, Kelet-Európában éppen úgy, mint Amerikában".[62]

A hangulat lelkes volt, a ceremónia ünnepélyes, a szónoklatok hitet és elszántságot sugároztak. Nem leplezhették azonban, hogy jóllehet illetékes amerikai helyekről elítélték a kelet- és közép-európai népek elleni sorozatos önkényt és hangoztatták, a világ nem élhet félig szabadon, félig elnyomva, sehol sem mutatkozott olyan politikai terv és döntés, amely megnyugtathatta volna az emigráns vezetőket, hogy nem kell sokáig száműzetésben élniök. A legtöbben abban a hitben ringatták magukat, hogy a megosztott Európa nem lehet tartós állapot és a szabadság jegyében történő újraegyesítése belátható időn belül bekövetkezik. Nyugati, elsősorban amerikai politikusok is ezt a hitet táplálták. Philadelphiában is.

Az ünnepségen közös deklarációt fogalmaztak meg és bocsátottak ki, amely később mint „Felszabadítási Nyilatkozat" vonult be az emigrációk történetébe. Ebben az aláírók – a már említett 10 ország képviselői – kijelentették: „A nagyhatalmak nem tudják céljukat: Nyugat-Európa megvédését elérni, ha igyekezetüket Közép- és Kelet-Európa jelen elnyomatásának elfogadására, vagy akár annak hallgatólagos elismerésére alapozzák. Ragadjon meg a szabad világ minden lehetőséget arra, hogy Közép- és Kelet-Európa elnyomott népeit biztosítsa: az Atlantic Charter elveit szerencsétlen országaikban megvalósítja."

A tíz pontból álló Nyilatkozat további részében szó van azokról a társadalmi, politikai és gazdasági elvekről, amelyek jegyében az aláírók országaik felszabadulása után a társadalmat újjászervezni szándékoznák. A 10. pontban a többi között ez áll: „Közép- és Keleteurópa népei türelmetlenül várják, hogy elfoglalhassák az őket megillető helyet a szabad népek jobb megértéséért és szorosabb egységéért indított mozgalmában. Vágynak arra, hogy szoros federációs jellegű kapcsolatokat teremtsenek egymás között, hogy így csatlakozhassanak az Egyesült Európához. A testvéri federációnak értékelni és tisztázni kell a különböző nemzetek értékeit, európai civilizációink és a világon szerteszét élő emberiség kulturális örökségének közös érdekében. A szoros és lojális együttműködésbe vetett hitünk késztetett bennünket e nyilatkozat megtételére. Fogadjuk, hogy e hithez a felszabadulás után is hűek maradunk."[63]

Ami e fogadalmat illeti, az aláírók valószínűleg nem sejtették, hogy mily nehéz lesz betartani. Sajnos, a nyilatkozat szép és felemelő szavait nem követték megfelelő tettek és a közép-kelet-európai együttműködés érdekében minden konkrét lépés elmaradt. Sehol sem mutatkozott kezdeményezés annak érdekében, hogy legalább derüljön ki, hol vannak és milyenek a közös út lehetőségei, van-e egyáltalán valami esélye az oly sokat emlegetett federációs megoldásnak. Ismét beigazolódott – amit a második világháború alatti lengyel-csehszlovák federációs terv sorsa is tanúsít –, hogy a bajban és a veszélyben a szorongatott népek egymásra pillantanak és a közös erőfeszítésben keresnek menedéket, de amint a baj elmúlik vagy enyhül, hamar elfelejtik a nehéz időkben kimondott szavakat. Philadelphiának nem lett folytatása, és Stassennek sem igaza, hogy ez a történelmi dátum – 1951. február 11. – bevonul „Amerika és a világ minden szabadságszerető népének történetébe".

A philadelphiai találkozó és az ott aláírt nyilatkozat körül hamarosan szenvedélyes és mérges vita robbant ki. A magyar emigráció némely „nemzeti szellemű" orgánuma és közírója a nyilatkozat aláíróit azzal vádolta, hogy elárulták a magyar érdekeket, közös asztal mellé ültek a trianoni országcsonkítást helyeslő kisantant politikusokkal, sőt azokkal federációt akarnak és abban Magyarországot mintegy előre elkötelezni. A philadelphiai állásfoglalás védelmében Gellért Andor volt főkonzul, aki akkor a Szabad Európa Rádió New York-i szerkesztőségében dolgozott, hosszabb cikket írt, amelyben megmagyarázta a támadóknak, hogy voltaképpen hogyan értelmezendő és mit jelent a közös nyilatkozat. „A philadelphiai találkozó nem kötelezte el a magyarságot sem egy keleteurópai, sem egy középeurópai, sem semmiféle federáció számára, hanem pusztán hitet tett a federáció gondolata mellett – írta Gellért. – A határozat említett pontjában nincs tehát

---

62 Nyugati Hírnök, 1951. febr. 27.

63 Uo.

leszögezve, hogy milyen területre kell kiterjednie az óhajtott federációnak. Nincs szó arról, hogy milyen népek legyenek a tagjai a szóban forgó államcsoportosulásnak. Egyetlen egy célzás sincs arra, hogy ennek a jövő federációnak tagjai etnikai csoportok vagy pedig a múlt politikai alakulatai lesznek. Nincs szó a továbbiakban a tervezett federáció szerkezetéről, államformájáról és főképpen arról sem, hogy milyen feltételek mellett lesznek hajlandók a részvételre Közép- és Keleteurópa népei és elsősorban a magyar nép. Mindezek a jövő nagy kérdései maradnak, amelyek számára Philadelphia az ajtót nyitva hagyta. Philadelphiában a federációval kapcsolatban egy dolog történt: a résztvevők kifejezésre juttatták, hogy Közép- és Keleteurópa nagy politikai, katonai és gazdasági problémáinak a megoldására a federatív gondolatban van a legtöbb ígéret."[64]

Gellért Andor igen helyesen jegyezte meg, hogy az aláírók semmire sem kötelezték el a magyarságot és nem mondtak le semmilyen magyar érdekről. „A philadelphiai határozatoknak a legnagyobb hibája az, hogy csupán általánosságokra szorítkozik. Ezért azonban születésének körülményei felelősek. Nem szabad elfelejteni, hogy ez volt az első kezdeményezés Amerika területén, amely a vasfüggöny mögötti népek együttműködésére egy közös alapot akart teremteni és ezért nem térhetett ki részletesen az ott élő népek összes problémáira. Azonban sokan azon a véleményen vannak, hogy a philadelphiai találkozónak éppen ezekben a fogyatkozásaiban van az ereje és a jelentősége a jövő számára."[65] Valóban, egy általános elvre való korlátozás és a részletekről való lemondás tette lehetővé, hogy a nyilatkozat egyáltalán létrejöhetett. Különben aligha lehetett volna közös állásfoglalást megfogalmazni. A részletekben vallott eltérő nézetek és törekvések eleve meghiúsítottak volna minden együttes fellépést.

A federáció körüli homály és köd eloszlatására szánta Bakach-Bessenyey György azt a javaslatát, hogy „a magyar emigráció hozzáértő tagjai ezekkel a kérdésekkel minél behatóbban foglalkozzanak" azért, hogy „az adott pillanatban minden eshetőségre fel legyünk készülve". Emlékeztetett Bakach-Bessenyey a Nemzeti Bizottmány egy 1949 decemberi nyilatkozatára, amely szerint „a szomszéd nemzetekkel való szerves és őszinte barátság" létrehozását kívánja, „az igazság és egyenlőség szellemében". A Bizottmány külügyi bizottságának elnöke fejtegetéseit azzal zárta, hogy „minden federációs alakulat a nemzeti szuverenitás bizonyos fokú feláldozásával jár. Mégis azt hiszem, hogy ezt az áldozatot vállalnunk kell egyrészt, mivel azok a nyilvánvaló igazságtalanságok, melyekkel minket a két párizsi békében sújtottak, egy federáció keretében könnyebben orvosolhatók, másrészt, mivel az európai egyensúlyt csak ilyen regionális federációk útján lehet tartósan biztosítani".[66]

Magyar részről már a philadelphiai nyilatkozat előtt is voltak hangok, amelyek a dunai népek federatív együttműködését szorgalmazták. Ezek tudományos köntösben jelentkeztek és nem voltak oly elterjedtek, mint az együttműködést ellenzőké. 1950-ben az Amerikai Magyar Szövetség a dunai térség federálása mellett nyilatkozott. A kérdéssel foglalkozó magyarok közül voltak, akik federatív megoldással akarták a történelmi Magyarországot visszaállítani (magyar, szlovák, horvát, erdélyi federációval), mások határmódosításokat és népességcserét ajánlottak, ismét mások trialista (magyar, osztrák, horvát) megoldást javasoltak. Voltak, akik a svájci és az amerikai mintát akarták Közép-Európára átültetni (Kertész István, Lázár Ödön) . A legrészletesebb magyar tervet Kardos Béla készítette el (1951-ben, majd 1966-ban). Az ő Dunai Federatív Szövetségéhez a hajdani Monarchia, valamint Jugoszlávia országai tartoztak volna Pozsonnyal mint szövetségi fővárossal. A belső berendezkedés az amerikai példát követte volna.[67] A társemigrációk közül elsősorban a szlovákok és a horvátok foglalkoztak a dunai térség jövőjével. Ők azonban inkább a nemzeti önállóság mellett törtek lándzsát és a federációt csak abból a szempontból fogadták el, hogy ily módon szabadulhassanak a cseh, illetve szerb gyámkodástól.

A negyvenhetes koncepcióval és annak jegyében szervezett Nemzeti Bizottmánnyal szembenálló irányzatok a federációs tervek ügyében is bírálták a New York-i együttest. 1951 tavaszán az Unió nevű csoport vezetője Máriaffi Lajos, az azonos nevű lapban a Bizottmányt azért marasztalta el, mert állást foglalt – a philadelphiai nyilatkozatból is kivehetően – a kelet-európai federációs elgondolás mellett, jóllehet Bakach-Bessenyey, a külügyi bizottság elnöke előzőleg még a dunai államszövetség mellett tette le a garast. Máriaffi a változást a Parasztunió és a Középeurópai Keresztény Demokrata Unió befolyásának tulajdonította. Azokban a körökben volt ugyanis népszerű a Baltikumtól Albániáig terjedő alakulatot pártfogoló Intermárium federációs terv. Máriaffi szerint ez nem felel meg Magyarország hagyományainak és

64 Hungária, 1951. szept. 7.

65 Uo.

66 Hungária, 1951. aug. 3.

67 A magyar federációs tervekre vonatkozóan vö. A VI. Magyar Találkozó krónikája, Cleveland 1967.

érdekeinek, mivel a magyar nép mindig a Nyugathoz tartozott, tehát csak a Kárpátok és az Adria közötti térségben kellene az együttműködést szorgalmaznia.

A szomszéd népekkel való egyetértést és összefogást az emigráns színkép majd minden szeletében helyeselték, az eltérések főleg abban mutatkoztak, hogy kikkel fogjanak össze a magyarok és kikkel nem. Csak kevesen tagadtak minden együttműködést. Ezek közé tartozott Andreánszky István, egy kis belgiumi csoport, a Független Magyar Szocialista Mozgalom vezetője és a Fáklya című lap szerkesztője, aki az ötvenes évek elején azt hirdette, hogy keresztény nemzeti alapon szocialista. Ellenezte a federáció eszméjét. Az emigráns szociáldemokrata vezetők szemére vetette, hogy együttműködnek a cseh szociáldemokrata párttal, amely „felelős a szlovákiai és a kárpátaljai magyarüldözésért". Szerinte meg kellene győzni a történelmi Magyarország népeit, „hogy a függetlenségük biztosítéka az a történelmi állam, melyben átvészelték nehéz időkben népiségüket és kifejlődtek népük értékei".[68]

Az emigránsok együttműködési fórumának szánták az amerikaiak az *Európai Rabnemzetek Közgyűlésé*t (Assembly of European Captive Nations, ACEN), amely a Szabad Európa Bizottság égisze alatt jött létre és Washingtonban székelt. Ez fogta össze a különböző nemzeti bizottságokat, és hallatta hangját, ha az egész kelet-közép-európai térség sorsát érintő események történtek. Elnöke felváltva más és más nemzetiségű emigráns politikus volt. A nemzeti bizottságokhoz hasonlóan a Rabnemzetek Közgyűlése is tartott megbízottakat különböző európai és más kontinensbeli államok fővárosaiban.

A világpolitikai kérdésekben és elsősorban a Kelet-Európát érintő általános ügyekben egyetértés uralkodott, de a belső nemzeti ellentéteket e Szövetség sem volt képes eltüntetni vagy elsimítani. Időnként nézeteltérésre és kisebb konfliktusokra került sor. 1954 őszén például a Szabad Csehszlovák Tanács – szövetségesnek nyerve meg a román, a szerb és a szlovén Nemzeti Bizottságot is – nyilatkozatot tett közzé, amelyben a négy testület panaszt emelt némely magyar körök és személyek barátságtalan nézetei és támadásai ellen. Feltehetően olyan megnyilatkozásokra gondoltak, amelyek ez államoknak a magyarokkal szembeni múltbeli és jelen magatartását bírálták. Ezek – mint a nyilatkozatban olvasható – az aláíró négy bizottság türelmét „a végsőkig feszítették". Ezért arra kérték a Magyar Nemzeti Bizottmányt, hogy „vessen véget ennek a hadjáratnak" és „ne higgye, hogy ilyen támadások alkalmasak jelenlegi együttműködésünk megkönnyítésére, valamint arra, hogy ilyen eszközökkel az országaink közötti, felszabadítás utáni együttműködést elősegítsük". A Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottsága a nyilatkozatot visszautasította, miután „többrendbeli alaptalan és igaztalan állítást tartalmazott", majd hozzátette, hogy a csehszlovák, román, szerb és szlovén közös állásfoglalás „egy szóval sem cáfolta meg azokat a történelmi tényeket, amelyekről a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottsága, illetve annak egyes tagjai a közelmúltban megemlékeztek", végül közölte: „újból a legnyomatékosabban kijelenti, hogy a népek önrendelkezési jogának alapján áll és ezt az elvet a jövőben sem fogja feladni". Az MNB válasza így fejeződött be: „Az egyes szomszédainkkal szemben kétségtelenül fennálló ellentétek orvoslását békés úton, demokratikus módszerekkel, nagy nyugati barátaink támogatásával, az igazság és egyenlőség szellemében kívánja elérni."[69]

Az 1954-es eset nem ismétlődött meg, részben azért, mert mind a két oldal mérsékeltebb lett és a szenvedélyek is lecsillapodtak, egyébként meg az 55–56-os események más kérdéseket helyeztek az előtérbe.

A kelet-közép-európai politikai emigrációk szóértését és közös fellépését mozdította elő a pártok nemzetközi csúcsszervezeteinek kiépülése is. A szociáldemokraták ilyen szervezeteiről és intézményeiről már szó volt. Őket megelőzően, már 1947 nyarán, megalakult a kelet-közép-európai agrár- és parasztpártokat összefogó *Nemzetközi Parasztunió*. Valamennyi hasonló szervezet közül ez volt a legtekintélyesebb, mert élén ismert és országaikban fontos szerepet játszott személyiségek állottak. Így például Stanislaw Mikolajczyk volt lengyel miniszterelnök, Vladko Maček, a horvát parasztpárt vezére, Nagy Ferenc volt magyar miniszterelnök, Georgi Dimitrov, Josef Cerny és Josef Lettrich, a bolgár, a cseh és a szlovák paraszt-, illetve agrárpárt elnöke.

A Nemzetközi Parasztuniót 1947. június 4-én alapították meg a kelet-közép-európai menekült agrárpolitikusok. Elnöke Mikolajczyk lett, főtitkára pedig Dimitrov. Az alelnökök egyikének Nagy Ferencet választották meg. Három évvel később Washingtonban megrendezték második kongresszusukat, már jóval több résztvevővel, hiszen az agrárpártok menekültjeinek nagy része 1947 és 1950 között emigrált. Ez a május 8 és 10 között rendezett kongresszus Varga Béla imájával kezdődött és már képviseltette magát a közben megalakult Magyar Parasztszövetség emigrációs szervezete. A magyar delegáció tagjai voltak:

[68] Magyar Szabadság, 1954 december.

[69] Hungária, 1954. nov. 15.

Cséplő Jenő, Csicsery-Rónay István, Horváth Péter, Kovács Imre, Nagy Ferenc, Sz. Szabó Pál. Az elnök ismét Mikolajczyk lett, az alelnökök egyike pedig Nagy Ferenc.[70]

A kongresszuson elfogadott határozatban csaknem valamennyi időszerű nemzetközi kérdésben állást foglaltak az emigráns parasztpolitikusok. Fontosnak tartották, hogy „az antikommunista erők minél nagyobb mértékben működjenek együtt a demokrácia és a szociális haladás erőivel, hogy ezzel biztosítsák és növeljék erkölcsi erejüket és fenntartsák a népek bizalmát a felszabadítás céljait illetőleg".

A szövetségben részt vett a magyarokon kívül a lengyel, az észt, a litván, a cseh, a szlovák, a román, a bolgár, a szerb, a horvát paraszt-, illetve agrárpárt, valamint az 1950-es kongresszuson felvett Albán Demokrata Agrárpárt és a lett parasztpárt.[71]

1950. július 25-én alakult meg New Yorkban a *Középeurópai Keresztény Demokrata Unió*, amely a lengyel, a magyar, a csehszlovák, a litván és a szlovén kereszténydemokrata emigráns pártokat tömörítette. Az Unió két fő célt tűzött maga elé: „küzdelem a bolsevik zsarnokság ellen" és „emberi jogokat az elnyomott népeknek". A kongresszuson – amelynek megszervezésében fontos szerepe volt Varga Lászlónak – magyar elnököt választottak, Közi Horváth József, a Magyar Keresztény Népmozgalom vezetője személyében. Főtitkár Konrad Sienewicz, a lengyel keresztény munkáspárt főtitkára lett. A kongresszus után Közi Horváth ezt mondotta: „Az Uniónak első és legfontosabb célja csak az lehet, hogy a szabad világnak és benne is elsősorban az Egyesült Államok népének figyelmét felhívjuk a vasfüggöny mögötti, moszkovita zsarnokság alatt sínylődő testvéreink millióinak szenvedésére és hősi helytállására."[72]

A Magyar Keresztény Népmozgalom tagja volt a *Nouvelles Équipes Internationales* nevű kereszténydemokrata szervezetnek is, amely Európában működött és tevékenységi területet kínált elsősorban azoknak a fiatalabb magyar kereszténydemokratáknak, akik nem vándoroltak ki tengerentúlra, hanem európai városokban maradva, főleg értelmiségi munkakörökben dolgoztak.

Az előbb említett szövetségek mindannyiszor megszólaltak, valahányszor az Egyesült Nemzetek Szervezetében a kelet-közép-európai országok helyzete és a Szovjetuniónak az ott élő népeket érintő politikája napirendre került, ha az egyéb jelentősebb nemzetközi fórumokon ugyanezeket a kérdéseket tárgyalták, valamint, ha az Egyesült Államok vagy más nyugati hatalmak és a szóban forgó kelet-közép-európai államok kapcsolata szóba került. Az ACEN például tiltakozott Magyarországnak az ENSZ-be való bebocsátása ellen azután, hogy a budapesti kormány 1954. szeptember 17-én ismételten felvételét kérte. A tiltakozó beadvány érvként hozta fel azt a körülményt, hogy Magyarország erősen fegyverkezik és békeidőben még soha ekkora hadserege nem volt, valamint azt, hogy kormánya „a moszkvai imperializmus és agresszió eszköze".[73]

A magyar emigráns vezetők is gyakran fordultak a nyugati hatalmak kormányaihoz fontosnak ítélt ügyekben. Horthy Miklós volt kormányzó – magyar egyházi szervezetekkel karöltve – 1950 májusában táviratot intézett az amerikai, a brit és a francia külügyminiszter londoni konferenciájához, amelyben felhívta a figyelmet a Szovjetunióban sínylődő magyar hadifoglyokra, kérve a három nyugati hatalmat e foglyok ügyével való törődésre.[74] 1950 kora őszén az MHBK és a Hungária című lap magyar és angol nyelvű Fehér Könyvben adta közzé mindazokat az adatokat, amelyeket a Szovjetunióban fogva tartott magyar katonákról és polgári elhurcoltakról összegyűjtött. A Fehér Könyvet eljuttatták nyugati kormányoknak és széles körökben terjesztették.

Amikor 1951-ben híre terjedt a magyarországi kitelepítéseknek, a magyar emigráns szervezetek tiltakozó akciókat indítottak és a nyugati kormányok figyelmét felhívták Rákosi embertelen intézkedéseire. A sajtó rendszeresen tudósított a Magyarországról érkező deportációs adatokról és ezek alapján segélyakciók indultak az érintettek támogatására. Felhívás történt a világvárosok főpolgármestereihez. A Lordok Házában Lord Vansittart interpellációt intézett a brit kormányhoz, amely válaszában közölte, hogy a budapesti kormány állandóan megszegi a tisztességes emberi együttélés szabályait. A legutóbbi embertelen intézkedések megütközést keltettek. Az amerikai magyar szervezetek a washingtoni kormányhoz, az ENSZ-

---

[70] A többi alelnök a szerb Milan Gavrilovič, , Milan a román Augustin Popa és a horvát Vladko Maček lett. Főtitkárrá ismét a bolgár Georgi Dimitrovot választották meg.

[71] Parasztszövetségi Értesítő, 1950 június.

[72] Nyugati Hírnök, 1950. aug. 25.

[73] Délamerikai Magyarság, 1954. okt. 30.

[74] Hungária, 1950. máj. 19.

hez, a svájci és a svéd kormányhoz, valamint a Nemzetközi Vöröskereszthez fordultak, megfelelő lépéseket sürgetve.

A Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottsága memorandumot juttatott el a deportálások ügyében Trygve Lie ENSZ-főtitkárhoz, Acheson külügyminiszterhez és a Nemzetközi Vöröskereszthez. A MNB panaszt emelt amiatt, hogy a budapesti kormány következetesen megsérti a békeszerződés rendelkezéseit, az ENSZ emberi jogi kartáját és saját alkotmányát. A deportáltak ellen nem hoz fel vétkeket, tehát tudja, hogy az elhurcoltak ártatlanok. A memorandumot az ENSZ-hez és az amerikai kormányhoz Bakach-Bessenyey György juttatta el, a genfi Vöröskereszttel Barcza György tárgyalt. A tiltakozó akciókhoz csatlakoztak az amerikai szakszervezetek és más országok munkásszervezetei is. Tiltakozó gyűlésekre, beadványokra, felszólalásokra került sor Európa és Amerika majd minden nagyvárosában. Az Amerikai Magyar Szövetség tüntetést rendezett a szovjet ENSZ-delegáció ellen. A tüntetőket Malik nagykövet „huligánok"-nak nevezte. Fábián Béla a New York Times-ban sürgette, hogy Truman elnök szólaljon meg az ügyben. Ez meg is történt. Nem sokkal utána Truman elnök nyilatkozatban ítélte el a deportálásokat, amelyek mélységesen megrendítették. „Az Egyesült Államok kormánya a legéberebb figyelemmel kíséri a magyarországi deportálásokat – mondotta –, olyan lépéseket kíván tenni, melyekkel a világ közvéleményének vizsgálata és ítélete elé tárja a helyzetet. Ez majd lehetővé teszi, hogy a budapesti kormányt e szégyenért felelősségre vonják."[75] Acheson külügyminiszter kijelentette: „a magyarországi kormány magatartása mindenütt mélységes felháborodást váltott ki és ünnepélyesen megismétlem az Egyesült Államok elnökének nyilatkozatát, hogy az amerikai kormány a deportálásokat a magyar békeszerződés további flagráns megsértésének tekinti... Az amerikai kormány az emberi jogoknak megsértésére vonatkozó bizonyítékait az ENSZ elé terjeszti".[76] Ez is megtörtént. Ugyanezt tette Lester Pearson kanadai külügyminiszter és tiltakozott a francia kormány is az emberi jogok lábbal tiprása ellen. A Nemzetközi Vöröskereszt eljárt a budapesti kormánynál és felajánlotta, hogy a deportáltak részére élelmiszert, ruházatot és gyógyszert kíván küldeni. Ezt természetesen elhárították a magyar fővárosban.

1951 őszén az MHBK és a Hungária című lap angol nyelvű Fekete Könyvet bocsátott ki, részletes adatokat közölve a deportálások méreteiről, módszereiről és az érintettek sorsáról. A Magyar Nemzeti Bizottmány „Nemzetgyilkosság deportálás útján" című angol nyelvű dokumentum-füzetet adott ki és juttatott el az ENSZ tagállamai kormányainak.

A magyarországi kényszermunka és a kényszermunkatáborok ügye nem váltott ki a magyar emigránsok és a nyugati közvélemény részéről oly reakciókat, mint a kitelepítések, de foglalkozott vele az ENSZ Ideiglenes Kényszermunka Bizottsága. Ez 1951. október 8–27. között Genfben tartott ülésein elhatározta, hogy kérdőíveket küld ki azon országok kormányának, amelyekben feltételezték, hogy kényszermunkásokat foglalkoztatnak. Azok, amelyek akkor még nem voltak az ENSZ tagjai – pl. Magyarország, Románia, Bulgária – a kérdőívre nem reagáltak, sőt a bizottság létét sem vették tudomásul. A többiek – a Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország – tagadták a kényszermunkatáborok létét és közölték, hogy náluk ismeretlen a rabszolgamunka. Az Ideiglenes Kényszermunka Bizottság második ülésén – 1952 júniusában New Yorkban – a kérdőív visszaküldését megtagadókat felszólították, hogy a bizottság kérését teljesítsék. A bizottság elnöke az ülésre meghívta a Magyar Nemzeti Bizottmányt is. Ennek nevében Eckhardt Tibor terjesztette elő a magyarországi kényszermunkára vonatkozó bizonyítékokat, amelyeket Varga László állított össze. A bizottsághoz addigra már eljutott az a salzburgi jegyzőkönyv, amely a Recskről kiszökött Michnay Gyula beszámolóját tartalmazta az ottani hírhedt kényszermunkatáborról.

Az 1953 április-májusában tartott ülésén az Ideiglenes Kényszermunka Bizottság a beterjesztett bizonyítékok alapján elmarasztalta Magyarországot, megállapítván, hogy ott – akárcsak a Szovjetunióban és a kommunista tömb többi országában – de facto és de jure is léteznek kényszermunkások és kényszermunkatáborok. A bizottság 1953 nyarán adta ki Genfben részletes jelentését, amely szerint Magyarországon két okból vezették be a kényszermunkát. Megtorlásként a kommunista rendszer valóságos vagy vélt ellenfelei ellen és a gazdasági tervek megvalósításában felhasználható olcsó munkaerő megszerzése érdekében.[77] A Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottsága egy 1953. szeptember 15-én kiadott memorandumában foglalkozott a genfi jelentéssel és újból összefoglalta a magyarországi kényszermunka tényét igazoló adatokat, arra kérve az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlését, hogy formálisan is ítélje el a kényszermunkát és létesítsen állandó bizottságot annak felülvizsgálatára.

---

[75] Hungária, 1951. aug. 3.

[76] Hungária, 1951. aug. 10.

[77] United Nations, International Labour Office, Report of the Ad Hoc Committee on Forced Labour, Geneve 1953. A kényszermunkára vonatkozó ENSZ-vizsgálatról vö. Sztáray Zoltán írását a Recski Tanú 1983. dec. 15-i számában.

Tiltakozások és közös fellépésekre ösztönző felhívások történtek a budapesti kirakatperek ellen is. A Mindszenty- és a Grősz-per idejében nyilvánvaló volt, hogy Rákosinak a két főpap elleni akciója nemcsak személyük, hanem a katolikus egyház ellen is irányul, hitelének rontása, megtörése és a hívek megfélemlítése céljából.

Mindszenty bíboros ügyében a tiltakozó hullám nem korlátozódott a magyarokra, hanem kiterjedt az egész világra és mindenütt, ahol katolikusok éltek, elemi erővel jelentkezett a megütközés és felháborodás. 1949 első hónapjaiban a legtöbb európai és amerikai nagyvárosban a letartóztatott és elítélt prímásért imádkoztak. A sajtó hetekig foglalkozott a bíboros ügyével. Nemcsak katolikus, de más szervezetek és intézmények is tiltakozó iratokat fogalmaztak és juttattak el illetékes helyekre. A magyar emigráns íróknak a világ népeihez intézett kiáltványában – 1949 januárban – a többi között ez olvasható: „Mindszenty bíboros hercegprímás letartóztatásával nemcsak a vallás- és lelkiismereti szabadságot – egyéni szabadságról már régóta nem beszélhetünk! – érte a legsúlyosabb támadás, de ez egyúttal egy jel az alvilág erőinek a végső támadás megindítására is, minden ellen, ami még a nyugati szellem örökségének bélyegét hordja magán Magyarországon.”[78] A prímás elítélésének első évfordulóján a Nemzeti Bizottmány által New Yorkban rendezett megemlékezésen Varga Béla elmondotta, hogy az ítélet után a felháborodás oly elemi erejű volt az egész világon, amire nem volt példa a közelmúltban.

Erős volt Európában és Amerikában a tiltakozás hulláma, amikor Grősz József kalocsai érsek ellen kirakatpert rendeztek és elítélték, valamint híre érkezett Kéthly Anna letartóztatásának. Az utóbbi érdekében megmozdultak az európai munkáspártok és szakszervezetek, követelve szabadon bocsátását. Az angol munkáspárt főtitkára és a COMISCO elnöke, Morgan Phillips 1951 áprilisában nyílt levelet intézett Rákosi Mátyáshoz. A Szocialista Internacionálé frankfurti újjáalakuló kongresszusa felhívta a világ figyelmét a demokratikus szocializmus e neves alakjára, Franciaországban pedig „Kéthly Anna Bizottság” alakult a magyar szociáldemokrata vezető szabadon bocsátása érdekében.

9. Nemzeti emigráció

A „nemzeti emigráció” kifejezést kezdettől fogva használták a negyvenötös menekültek, de különösebb tartalom és mondanivaló nélkül, miután mindenki „nemzeti” volt. A fogalom akkor nyert határozottabb körvonalat, amikor megjelentek nyugaton a koalíciós korszak emigránsai és a berendezkedett kommunizmus száműzöttei. Ezek inkább „demokratáknak” vallották magukat. Kialakult tehát hamarosan a nemzetiek és a demokraták frontja, azzal a járulékos jelenséggel, hogy a nemzetiek nem engedték elvitatni demokrata jellegüket és a demokraták sem nemzeti mivoltukat. A két tábor azonban világosan kirajzolódott, hangadói kölcsönösen jobboldalinak és baloldalinak nevezték egymást, ami viszont ismét nem tetszett nekik, mert egyaránt úgy érezték, hogy ők a közép, mindenki más tőlük jobbra vagy szélsőjobbra, balra, vagy szélsőbalra foglal helyet. A nemzeti és a demokrata jelzőt azonban mindkét oldal büszkén és olykor tüntetően viselte. Az előbbihez inkább a negyvenötösök, az utóbbihoz inkább a negyvenhetesek tartoztak.

A „nemzeti emigráció” oldalán a „demokrata emigráció” kialakulása és megerősödése éveiben is a katonai irányítású szervezetek voltak legerősebbek és legnépesebbek. A Magyar Szabadság Mozgalom – amely félkatonai, félpolgári szervezet volt – 1953-as „nemzetpolitikai alapelvei”-ben továbbra is a bolsevizmus elleni küzdelmet és az ország felszabadításának előmozdítását tekintette fő céljának. Ezt úgy kívánta megközelíteni, hogy a nyugati népeket és vezetőiket akarta meggyőzni: a bolsevizmus rájuk nézve is halálos veszedelem. „Meg kell értetni velük, hogy a szabad világ elvesztése csak idő kérdése, ha a bolsevizmus tovább mérgezheti a világpolitikát. Meg kell értetni velük, hogy a bolsevizmussal nincs kiegyezés, nem lehet megalkudni és megegyezni, mert minden ilyen előbb-utóbb a szabad népek leigázásához vezet. A Nyugat vezetőinek tudni kell, hogy a vasfüggöny mögötti népeknek, így a magyar népnek is, csak elenyészően kis töredéke kommunista s hogy e népek s így a magyar nép is, szorosan beletartoznak az európai közösségbe...”

Ebből a programból hiányzott annak bővebb kifejtése, hogy a „meg kell értetni velük”, a „tudni kell”, a „be kell látnia” hogyan valósítható meg és hogyan érhető el, hiszen minden tájékozott ember előtt világos volt, hogy a nyugati kormányférfiak éppen olyan jól ismerik a történelmet, mint az emigránsok és ha nem ezek felismerései alapján cselekszenek, akkor az nyilvánvalóan nem tudatlanságuk, hanem feltehetően más

[78] A kiáltványt aláírták a többi között Németországból Nyírő József, Wass Albert, Flórián Tibor, Ölvedi János, Kannás Alajos, Bakó Elemér; Ausztriából Zathureczky Gyula, Szathmáry Lajos, Rónai Zoltán, Könnyű László; Olaszországból Horváth Béla; Argentínából Kerecsendi Kiss Márton.

érdekeik és meggondolásaik következménye. Persze, az is változhatott, de sem Farkas Ferencék, sem mások nem találták meg annak módját, hogyan győzhetnék meg a szóba jöhető nyugati kormányokat, hogy politikájukon módosítsanak.

A program a parlamentáris demokrácia megvalósítását hirdette, bírói függetlenséggel, szabad sajtóval, szabad vallásgyakorlattal, állampolgári egyenlőséggel, szociális törvényhozással, a magántulajdonra épülő gazdasági rendszerrel. A szomszéd népekkel való együttműködést elfogadta, de mindenféle federatív megoldással szemben a Szabadság Mozgalom kételyeket jelentett be; „Az életképes Magyarország és a jogos magyar igények eléréséért azonban feltétlenül küzdenünk kell, mert akár egy tágabb, akár egy szűkebb valamilyen federációban a gyenge és a békeszerződések bilincseibe vert ország előbb-utóbb elpusztul a reá nehezedő ellenséges nyomás súlya alatt.”[79]

A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége 1952 végéig mind Európában, mind a tengerentúl kiépítette szervezeti hálózatát és véglegesítette vezető szerveit. Négy földrészen 23 államban 19 „bajtársi főcsoport” és 12 „levelező csoport”, tehát összesen 31 területi szervezete működött.[80] Az 1950-ben indult Hadak Útján című havi közlöny hamarosan 4000–4500 példányban jelent meg. Szerkesztője először Abay Kálmán csendőr ezredes, majd Szilágyi Lajos ezredes, végül 1962 végén vitéz Darnóy Pál vk. százados lett. Ma is ő szerkeszti a Solbad Hallból 1952 tavaszán Münchenbe átkerült bajtársi közlönyt. Az MHBK létszáma a kivándorlási hullám lezárulásakor, 1954-ben körülbelül 10 000 fő volt. A kivándoroltak új lakóhelyükön hamarosan létrehozták szervezetüket. A tagok többsége azonban Európában maradt.[81] Tevékenyebbek és összetartóbbak viszont a kivándoroltak voltak. Az egyesületi élet a tengerentúli szervezetekben sokkal elevenebbnek bizonyult, mint az európaiakban. A tagok közül 25 százalék volt tiszt, 20 százalék altiszt, 55 százalék pedig tisztes és legénységi állományú. Ez a megoszlás ellentmondani látszik annak a közkeletű hiedelemnek, hogy az MHBK tiszti gyülekezet. Az irányítás természetesen mindenütt a volt tisztek kezében összpontosult. Ez megfelelt a katonai hierarchia elvének, az érdekeltek nem is ütköztek meg rajta, természetesnek és magától értetődőnek vették. Az MHBK kapcsolatot létesített a társemigrációk hasonló szervezeteivel és a nyugati országokban működő veterán szövetségekkel. 1952 márciusában nyolc kelet-közép-európai emigráns katonai szervezet közös emlékiratot juttatott el – Eisenhower tábornok, akkori NATO-főparancsnok útján – a felelős nyugati katonai és politikai személyiségekhez arra vonatkozóan, hogyan működhetnének közre saját alakulataikkal országaik majdani esetleges felszabadításában. Nemzeti légiók felállítására gondoltak, amelyek adott esetben a nyugati hatalmak rendelkezésére állnának. A pillanat, amelyben e memorandum megszületett, alkalmasnak látszott ilyen tervekkel való előhozakodásra, hiszen a kelet–nyugati viszony annyira feszült volt, hogy némelyek közeli fegyveres konfliktus kirobbanásával számoltak.

Az MHBK szociális feladatokat is magára vállalt. 1951–52 telén hadifoglyoknak szóló szeretetcsomag-akciót szervezett. A közösség szegényebb és beteg tagjait támogatta. A tanulmányi csoport katonai, szakmai és történeti kérdések feldolgozását kezdte el. A kutatásokat elősegítette a hajdani Vezérkari Főnökség 1. osztályának iratanyaga, valamint más katonai dokumentumok és személyes visszaemlékezések birtoklása. Ezek segítségével készítette el és adta ki 1954-ben Adonyi-Naredy Ferenc „A magyar katona a második világháborúban” című munkáját, amely később német nyelven is napvilágot látott. Jelentős volt a bajtársi közösség hadifogoly-szolgálata, amely az adatok tömegét gyűjtötte össze a Szovjetunióban sínylődő magyar hadifoglyokról és polgári deportáltakról. Ennek anyaga került bele a már említett – magyar és angol nyelven megjelentetett – Fehér Könyvbe. Az angol nyelven 1951 őszén kiadott Fekete Könyv a magyarországi kitelepítések adatait tárta az illetékes nyugati politikai körök és a sajtó elé. Igen eredményesnek bizonyult a hadifogoly-keresőszolgálat is, amelynek révén sokan értesültek hozzátartozóik sorsáról, illetve tartózkodási helyéről.[82]

---

[79] Magyar Szabadság, 1953 december.

[80] Németországban és Ausztriában minden megszállási övezetben alakult egy-egy főcsoport. Ezek a megszállási állapot megszűnése után egyesültek. Észak-Amerikában Mészöly Elemér vezérőrnagy, központi megbízott irányításával két főcsoport alakult, az Egyesült Államokban Ágh László tart. főhadnagy és Kanadában Tömöry Jenő vezérőrnagy vezetésével. Dél-Amerikában és Ausztráliában mint központi megbízott Hódossy Pál vezérőrnagy illetve Szász Ferenc vezérőrnagy irányította a szervezést. A központi vezető garnitúra – Zákó András irányításával – a következőkből állott: Abay Kálmán, Adonyi-Naredy Ferenc, Apostaghy Endre vk. százados, Darnóy Pál, Kapitányfy Albin vk. őrnagy, Kontz Ernő hmtk. százados, Korponay Miklós, Makra Zoltán, Nádas Lajos, Radnóczy Antal, Ságváry László. Vö. Adonyi-Naredy Ferenc: A „Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének” története, 1983. (Kézirat)

[81] Németország 1300, Ausztria 1200, Franciaország 900 tag. Vö. Adonyi id. m.

[82] Vö. Adonyi id. m.

A szervezet mindent elkövetett függetlensége megtartása érdekében és váltig hangoztatta, hogy nem akar politizálni, a pártpolitikai ellentétekbe belebonyolódni. Ez többé-kevésbé sikerült is neki, de a politikai jellegétől szabadulni nem tudott, hiszen már a léte önmagában és céljai politikaiak voltak. A magyar közelmúltról vallott felfogása, az időszerű kérdésekben képviselt álláspontja, politikai kapcsolatai akarata ellenére is politikai szervezetté tették és ennek tulajdonítható, hogy barátai és ellenfelei egyaránt annak tekintették. A negyvenötös színképbe tartozott, azt nem is tagadta. Nem volt meglepő tehát, hogy bizalmatlan volt a negyvenhetes koncepció híveivel és a Nemzeti Bizottmányban tömörült politikai csoportosulásokkal szemben. Ez a bizalmatlanság, idegenkedés és ellenérzés kölcsönös volt, ez utóbbi körben is gyanakvással kísérték tevékenységét. Amikor Zákó András 1952 tavaszán előadást tartott a francia rádió magyar adásában, nemcsak a budapesti kormány tiltakozott szereplése ellen, hanem a demokrata emigráció is méltatlankodott, akárcsak pár hónappal később, amikor az olasz rádió magyar műsorában szólalt meg. (A Szabad Európa Rádió mindvégig elzárkózott előle, de ezt Zákó bizonyára nem is bánta, lévén eléggé rossz véleménye e rádiónak „a nemzeti emigráció” szellemével és törekvéseivel nem egyező műsorpolitikájáról.)

Az MHBK központja egyébként Zákó Andrással 1955-ben az Innsbruck melletti Absamból átköltözött Münchenbe. A főcsoportok több helyütt – pl. Ausztriában és Németországban is – mint egyesületek bejegyeztették magukat és az illető országok egyesületi előírásai szerint működtek.

Egy időben kritikusai sokat emlegették, hogy az MHBK hírszerző tevékenységet is folytat. Ezt hírlapi tudósítások szerint a Közösség egy erre a célra alakított részlege végezte. Némely közösségi tag „leleplezései” és a tárgyilagosnak egyáltalán nem mondható budapesti propagandairatok nem adnak tiszta és világos képet arról, hogy miből állt pontosan ez a tevékenység, küldött-e a szervezet Magyarországra hírszerzőket, kockáztatta-e emberek szabadságát és életét, kinek dolgozott, a franciáknak, németeknek, amerikaiaknak, meddig tartott ez a tevékenysége stb. Az MHBK vezetői erről sose nyilatkoztak. Az érdeklődő tehát sötétben tapogatódzik és a valódi eseményekre mindaddig valószínűleg nem fog fény derülni, amíg a még élők meg nem szólalnak és a tudományos feldolgozás meg nem kezdődhet. De talán sohasem tudhatjuk meg, hogy valójában mi történt és igazak-e az MHBK-val szemben annak idején felhozott vádak.

A korábbiakban már szó volt a Magyar Szabadság Mozgalom és az MHBK közötti versengésről. Mögötte nemcsak az elsőség megszerzésére irányuló szándék húzódott meg, de a rivális kikapcsolásának törekvése is. Kétségtelen, hogy az MHBK jobban szervezett és elterjedtebb együttes volt, mint az MSZM. Vezető garnitúrája is fiatalabb, dinamikusabb volt. Csak katonai szervezet lévén az összetartás is erősebbnek bizonyult, mint a civilekkel felhígított Szabadság Mozgalomban. Farkas Ferenc ambícióit azonban nem elégítette ki a saját szervezete. Olyan katonai és politikai egységre törekedett, amelyben természetesen rangjánál és tekintélyénél fogva övé a vezető szerep. Támogatták ebben némely magas rangú tábornokok és elsősorban Habsburg József királyi herceg, akik nem nézték jó szemmel, hogy a rangidősségben messze mögöttük kullogó Zákó az emigráció leghatékonyabb katonai tényezőjévé nőtte ki magát.

1950 végén Regensburgban József főherceg elnökletével tanácskozások kezdődtek a hajdani Országtanács és a Magyar Szabadság Mozgalom irányítói (Szemák Jenő, Farkas Ferenc, Liptay Lajos), valamint más politikusok és katonák részvételével, annak érdekében, hogy az Országtanács, az MSZM, az Unió (Máriaffi Lajos, Teleki Béla) és az MHBK szorosabb együttműködésre, egységre lépjen. Miután az MHBK ragaszkodott függetlenségéhez, Regensburgban olyan hangok is hallatszottak, hogy ha nem akar, akkor kényszeríteni kell. József főherceg mint tábornagy kinevezne az élére egy tábornokokból álló öttagú vezetőséget (benne Farkas Ferenccel és Justy Emillel), amelyet a katonai fegyelem alapján az MHBK-nak el kellene fogadnia. A dologból nem lett semmi. Az MHBK semmi hajlandóságot nem mutatott, hogy alávesse magát bármilyen tábornoki vezetőségnek, József főherceg cáfolta, hogy konkrét tervek születtek volna. Az Unió is nyilatkozott, hogy nem akar sem az Országtanáccsal, sem az MSZM-mel kapcsolatot létesíteni. Az e körökben sokak által olvasott Hungáriában Radvánszky Antal sajnálatosnak nevezte, hogy „kiváló katonák” belépnek a politikai arénába, amivel kritikának teszik ki magukat és katonai tekintélyüknek is ártanak. Farkas Ferencnek azt üzente, maradjon meg katonának és ne ártsa bele magát a politikába. József főhercegről is jobb lenne a vélemény, „ha sem 1918-ban, a Károlyi-féle Nemzeti Tanács idején, sem 1947-ben Altöttingben, sem most Regensburgban nem vállalkozott volna kétes értékű politikai szerepre”. Radvánszky felróтta a nevezetteknek, hogy „katonai mivoltukat trójai falóként használták fel arra, hogy a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségébe politikailag betörjenek”.[83] Az akciók nem maradtak abba, Regensburgban továbbra is tanácskoztak arról, hogyan hozhatnának létre olyan egységet, amelynek révén megtörhetik az MHBK-t és a rangidős tábornokok kerülhetnek az élére. 1951 késő őszén egyébként az

[83] Hungária, 1950. dec. 22.

MHBK mellé állt egy más összetételű tábornoki bizottság – Folkusházy Lajos altábornagy, volt csendőrségi felügyelő, vitéz Sónyi Hugó vezérezredes, a honvédség volt főparancsnoka és vitéz Soós Károly vezérezredes, volt honvédelmi miniszter – igazolva, hogy az MHBK nem politikai vállalkozás, hanem csak bajtársi tömörülés és kérve, ne engedje megbontani sorait, fogadja bizalommal a tábornoki kar élén állók irányítását. 1953 februárjában Salzburgban egy további tábornoki bizottság alakult, arról biztosítva a „nemzeti emigrációt", hogy kész együttműködni minden jószándékú politikai és katonai szervezettel.

Horthy Miklós volt kormányzó figyelemmel kísérte tábornokai versengését, de nem szólt bele a katonai emigráció ügyeibe. Az emigrációs politikától egyébként is távol tartotta magát. Hangját csak kevésszer hallatta. A Magyar Nemzeti Bizottmánnyal szemben nem foglalt állást, inkább jóindulatú érdeklődéssel kísérte működését. 1950-ben az emigrációnak szóló úgynevezett Tájékoztatást bocsátott ki, amelyben leírta, mi történt vele és körülötte 1944 márciusától októberéig.[84] Eszerint október 15-i proklamációjában közölte szándékát fegyverszünet megkötésére és azt, hogy erről a németeket is tájékoztatta. Mivel azonban a németek nyilatkozatának elhangzása után a rádiót, a telefon- és távíróközpontot birtokukba vették, a katonai alakulatoknak nem lehetett a megfelelő parancsokat továbbítani. Ezek nem tudták, hogy mit tegyenek. A Tájékoztatás azzal fejeződik be, hogy esküszegőnek azok tekinthetők, akik október 16-án és előtte az ő cserbenhagyását előkészítették, az árulásban részt vettek és Szálasihoz csatlakoztak.

1954. november 3-án levelet írt Konrad Adenauer német kancellárnak, amelyben arról tájékoztatta, hogy „azok a bizonyos oldalról terjesztett hírek, amelyek szerint Magyarország 1944-ben a fegyverszünettel kapcsolatban hajlandó lett volna Németországot hátba támadni, merő kitalálások". Megemlítette Horthy, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokon a Szovjetunió követelte a németekkel való fegyveres szembefordulást, de: „én magam és velem együtt politikai és katonai tanácsadóim mindig megtagadtuk – mivel Németország és Magyarország mindenkor fegyvertársak voltak – ennek a szovjet követelésnek teljesítését, noha emiatt a tárgyalások meghiúsulással fenyegettek, és ezért végül is csupán egy előzetes fegyverszünet volt megköthető. Magyarországon soha senki sem gondolt arra, hogy orosz parancsra, szovjet utasításra Németországnak háborút üzenjen. Ez egyszerűen elképzelhetetlen volt: Magyarország ezeréves történelmének egyetlen pillanatában sem követett el árulást, vagy szegte meg adott szavát." Adenauer kancellár 1955 február 10-én írt válaszában értékesnek nevezte Horthy nyilatkozatát, „megnyugvással" véve tudomásul, hogy visszautasította a Német Birodalomnak szóló hadüzenet szovjet követelését.[85]

Horthy Miklóshoz hasonlóan kezdetben Kállay Miklós volt miniszterelnök is eléggé távol tartotta magát az emigrációs közélettől. A dachaui koncentrációs táborból szabadulva Olaszországba került. Ott kezdte el írni visszaemlékezéseit, amelyek *Hungarian Premier* címen és C.A. Macartney történészprofesszor előszavával 1954-ben angol nyelven jelentek meg New Yorkban. Emigrációs politikai kérdésekben 1953 nyarán szólalt meg először. A jogfolytonosság kérdésében nyilatkozott, kijelentvén, hogy „jogfolytonossági fikciókat az emigrációban elvileg nem szabad fenntartani, kivétel ez alól csak akkor volna, ha a nemzeti érdek megkívánná". Szerinte a jogfolytonossági kérdést végeredményben eldönti majd a szabad magyar nemzet.[86] Kállay eleget téve a Magyar Nemzeti Bizottmány hívásának, tagja lett a Végrehajtó Bizottságnak. 1954 elején kivándorolt az Egyesült Államokba és New Yorkban telepedett le. 1955 márciusában „Levél magyar ügyben" című iratában részletesen kifejtette, miért csatlakozott a Nemzeti Bizottmányhoz, miért vállalt tisztséget és hogyan látja a kelet-közép-európai nemzetek, benne a magyarság sorsát. A Nemzeti Bizottmányban a konzervatív szárnyhoz tartozott, de élesebb vitákba nem bocsátkozott és minden irányzattal békésen megfért. A Bizottmány kiszélesítését ő is kívánatosnak tartotta, de ez irányú kezdeményezéseinek nem volt eredményük.

Az emigrációs színkép szélsőjobboldalán elhelyezkedő nyilasok európai csoportjai – Ausztriában és Németországban – a kivándorlások folytán gyengültek, de alakultak újak azokban a tengerentúli országokban, ahová nagyobb számban kikerültek. Például több dél-amerikai államban és Ausztráliában. A hungaristák minden évben megemlékeztek Szálasi kivégzésének napjáról és ilyenkor – március 12-én – több városban – mind Európában, mind tengerentúl – Szálasi emlékére misét mondattak. Az Európában maradt Henney Árpád Ausztriából irányította a Hungarista Mozgalmat és hivatalos lapja, a Salzburgban megjelenő *Út és cél* munkáját. Jelentőségében azonban e tevékenységet felülmúlta a Németországban kiadott *Hídverők*. Alföldi Géza szervező munkája eredményeként a Hídverők a bajorországi Neumarkt-St. Veit-ben – a Teising-kastélyban – sok ezer kötetes könyvtárt létesített, rendszeresen

---

[84] Német fordítása megjelent Hennyey Gusztáv „Ungarns Schicksal zwischen Ost und West" c. könyvében, München 1975, 169–172. l.

[85] Vö. Hennyey Gusztáv: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére, Köln 1965. Eredetileg: Hogyan akart Magyarország kiválni a második világháborúból, Új Látóhatár, 1964/5.

[86] Új Hungária, 1953. júl. 10.

gyarapította sajtóarchívumát, amolyan tudományos kutató intézetet rendezett be, amely a magyar nemzetiszocialisták propagandaközpontjává fejlődött. A pénzt a ház megvásárlásához ismeretlen adományozók adták össze. Fenntartásáról és a folyóirat megjelenéséről elsősorban a tengerentúlra került nyilasok gondoskodtak, akik – fanatikus, kisebbségi csoportokhoz hasonlóan – nagy áldozatkészséggel álltak mozgalmuk és intézményei mögött. Másutt nem tapasztalt szolidaritással áldoztak az „ügynek", amelyet elvesztettnek nem hittek, ellenkezőleg, eszméik feltámadásában vakon bíztak. A tengerentúlról – elsősorban az Egyesült Államokból, Kanadából és Ausztráliából – érkező dollárcsekkek, melyek küldői olykor szegény munkásemberek voltak, biztosították a teisingi kastélyban folyó tevékenység anyagi alapjait. A Hídverők óvatosan ugyan, de fáradhatatlanul ápolta a magyar nemzetiszocialista hagyományokat, burkoltan antiszemita cikkeket közölt, durván támadta a nyugatra került „kommunista társutasokat" és szervezeteiket, mindenekelőtt a New York-i Nemzeti Bizottmányt, valamint a mögötte álló amerikai intézményeket. A demokráciával szemben mindvégig bizalmatlan volt és nem ritkán a kommunizmus termőtalajának nevezte. Az évek folyamán a hungarizmus gyengült és öregedett, utánpótlása nemigen akadt és a nyilasok gyerekei mérföldes távolságokra kerültek apáik gondolkodásától.

Az ötvenes évek elején beható tanácskozások folytak a szomszéd országok magyar menekültjei politikai képviseleteinek létrehozásáról is. Az ötletet nem fogadta egyöntetű helyeslés, mert sokan úgy látták, hogy csak a magyarok további megoszlásához járulhatnak hozzá és hosszú távra életképtelenek. E vélemény szerint helyesebbnek látszott volna, ha a magyar képviselet egységes marad és a Nemzeti Bizottmány vállalja a magyar kisebbség ügyeinek istápolását is. 1950 januárjában volt is ilyen értelmű határozata, amely szerint „a Végrehajtó Bizottság súlyt helyez arra, hogy a magyar állam jelenlegi határain kívül élő magyarsággal való együttműködés minden vonatkozásban biztosíttassék". A MNB azon az állásponton volt, hogy az egész elnémított magyarság nemzeti képviselete, tehát a kisebbségi magyaroké is. Ennek gyakorlati keresztülvitele azonban nem sikerült.[87]

Elsőnek megalakult a *Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmánya*, amely 1951-ben szerveződött és elnöke Szilassy Béla volt felvidéki képviselő lett. Megszületett 1952-ben Clevelandben a *Kárpátaljai Magyarok Szövetsége* is, ugyancsak egy volt képviselő, Hokky Károly irányításával. Hokky szervezetének közjogi alapja a magyarok által 1919-ben összehívott szejm határozatának végrehajtása volt, Kárpátalja és népeinek felszabadítása érdekében.[88] A kettő közül a csehszlovákiai magyar bizottmány volt a tevékenyebb és az erősebb. Mind a két bizottság az Egyesült Nemzetekhez és a nyugati kormányokhoz intézett memorandumokkal igyekezett a nemzetközi figyelmet a csehszlovákiai és a kárpátaljai magyarok sorsa iránt felkelteni. Szó volt hasonló erdélyi és délvidéki bizottság létrehozásáról is, de e tervek nem valósultak meg, illetve más formában jöttek létre intézmények az ottani magyarok helyzetének napirenden tartására.

Néhány mondat a Magyarországról kitelepített németek és a magyar emigráció kapcsolatáról. A magyarországi svábok nagyobbik része Baden-Württembergben talált új otthonra. Ez a magyarázata annak, hogy ott születtek meg első szervezeteik is, köztük a *Hűség Mozgalom*, amely azokat tömörítette, akik lehangoló sorsuk ellenére is ragaszkodtak Magyarországhoz és szerves kapcsolatban kívántak maradni a magyar menekültekkel. A Hűség Mozgalom nem új szervezet volt. Eredetileg 1939-ben Magyarországon jött létre azok részvételével, akik idegenkedtek a hitlerizmustól és nem csatlakoztak a Volksbundhoz. Ezek kitelepítésük után is hajlandók voltak együttműködni a magyarokkal. Nagyobb és tartósabb szervezetnek bizonyult a Leber Lajos – a Bleyer Jakab által annak idején alapított és a német kisebbség képviseletének elismert Volksbildungsverein egyik vezetője – irányításával 1949 novemberében Stuttgartban létesült *Ungarndeutsche Landsmannschaft*, amely demokráciát, türelmet és a magyarokkal való együttműködést hirdetett. Hamarosan azonban ellenzéke támadt Mühl Henrik volt bonyhádi orvos, MÉP-képviselő és a Volksbund tb. elnöke személyében, aki ugyancsak Stuttgartban ellen-Landsmannschaftot hozott létre és heves kampányba kezdett Leber ellen, azzal vádolva, hogy a magyar nacionalisták uszályába került és olyanokkal hajlandó együttműködni, akik a kitelepítésben vétkesek voltak. Mühl tartózkodást javasolt a magyar emigrációtól, „mely bennünket a maga céljaira, eszközként akar felhasználni".[89] Leber Lajos – aki CDU-képviselőként tagja volt a baden-württembergi tartományi parlamentnek – nem tántorodott el álláspontjától, hanem szervezetét és annak *Unsere Post* című lapját továbbra is eredeti céljai szellemében vezette.

A magyarokkal szemben ellenséges svábok fő hangadója Weidlein János egyetemi magántanár volt, aki könyveiben és cikkeiben fáradhatatlanul támadta a magyarságot, amiért a német kisebbség kulturális és társadalmi igényeinek megvalósítását állandóan akadályozta, nacionalista indítékokból asszimilálására,

[87] Vö. Emődy József: Kisebbségi bizottmányok, Unió, 1952 június.

[88] Unió, 1952 június.

[89] Vö. Az Emigrációs Sajtóarchívum Tájékoztató Szemléje, 1950 december.

tehát megsemmisítésére törekedett és nem volt hajlandó elismerni, hogy amit szellem és szorgalom azon a tájon létrehozott, az a németek műve volt. Weidlein fanatikus megszállottsággal hirdette „tudományos felismeréseit", anélkül, hogy ezek mögé jelentős közvéleményt tudott volna teremteni.

10. Viták, ügyek, botrányok

A magyar emigránsok vitázó kedve és az ellentétek széles skálájú fellobbanása természetes és magától értetődő volt azután, hogy egy olyan országot hagytak el, amelyben mind kevesebb lehetőség kínálkozott az elvek nyílt megvallására és a demokratikus eszmecserére. Eljőve onnan, ahol minden szabad szót elfojtottak, nem csoda, hogy szenvedéllyel és indulattal vetették bele magukat a vélemények harcába. A polémia sohasem volt oly izzó, mint az ötvenes évek első felében.

Kovács Imre egyike volt azoknak, akik éltek a szólás demokratikus jogával és több olyan cikket írt, amelyben kertelés és köntörfalazás nélkül adta elő, hogyan gondolkodik a magyar közelmúlt eseményeiről és emigráns társai törekvéseiről. 1951 januárjában „A szellem szuverenitásáért" címen összegezte egyéves amerikai megfigyeléseit és tapasztalatait: „Amerika keményen szemben áll a bolsevizmussal, csak nem tud mit ajánlani helyébe! A szabadság, a demokrácia és az emberi jogok biztosítása általánosságban, vagy deklarálva nem elég, a közhasználatban különben is frázisokká kopnak, és az egykori fasiszta, vagy patentírozott kommunista egyformán demokratának, vagy a szabadság védelmezőjének és az emberi jogok bajnokának vallja és tartja magát. Az emberi együttélés teljes csődje, a minden eddigieket felülmúló válsága sokkal mélyebben fekszik, hogysem a felületi kezelés elégséges lenne a rendbehozatalára."[90]

Nézetei heves vitát váltottak ki és ugyanolyan mérges támadások középpontjába került, mint másfél évvel korábban a „Virtuális Magyarország" című cikke után. Most amerikaellenességet vetettek a szemére, miután 1949-ben azzal vádolták, hogy az egész negyvennégyes emigrációt fasisztának nevezte. A „nemzeti emigráció" orgánumai ezúttal is teljesen félremagyarázták vagy meg sem értették aggódó szavait. Azok eltorzításával és belemagyarázásokkal jó ürügyet leltek a demokrata emigráció egy kimagasló alakja lejáratására.

Kovács Imre nem maradt adós. 1952 őszén „Ellenforradalom az emigrációban" címen bélyegezte meg állandó támadóit és olvasta fejükre vétkeiket, amelyeket elfeledni látszottak. „Politikai vakság lenne nem észrevenni az emigráns jobboldal felzárkózását, ellenforradalmi szervezkedését és puccsista törekvéseit. A Nyugat véleménye a demokratikus elveket és kormányzatot illetően nem változott meg, de a világméretekben jelentkező kommunista veszély elnézőbbé tette a minden rendű és rangú fasiszták, egykori demokrácia- és szövetség-ellenesek – mint antikommunisták – múltjának és szerepének megítélésében s az ily módon keletkezett „kegyelmi vákuumban" a magyar jobboldal is a kedvére grasszálhat, akciózhat és denunciálhat."[91]

Vita kerekedett Cs. Szabó Lászlónak egy 1952 nyarán megjelent írása nyomán is. „Két legenda" volt a címe. Az egyik legenda Cs. Szabó szerint az volt, hogy a háborúban Budapest végső ellenállása a kereszténység és a nyugati műveltség védelmében történt, vagyis Nyugat védőpajzsa szerepét látta el. Megállapította, hogy a nyugati diplomáciai és haditörténetben egyetlen szó említés sincs arról, mintha Budapest védelme előnyt biztosított volna a nyugati katonai erőknek előnyomulásukban, „a nyugati szövetségesek a háború alatt nem kértek volna ilyen 'előnyből'. Budapest védelme német parancsra történt, német hatalmi érdekek s nem a kereszténység védelmében" – írta Cs. Szabó. Szerinte ilyen hamis legenda kezdett kialakulni a vértelen, diadalmas magyar forradalomról is. Ezt írta: „Nemzeti forradalom orosz szuronyok védelmében! Van ennél szomorúbb és megszégyenítőbb ellentmondás? Lehet beszélni földosztásról, amely – orosz felügyelettel – csakugyan megtörtént s a címek egészen átmeneti eltörléséről, mert az is megtörtént, de szó sem lehet magyar forradalomról, amelyben a nép a maga erejéből s erőszakkal vagy anélkül fordított egyet addigi sorsán... Történelmünknek az a keserű, kínzó paradoxonja, hogy a magyarság 1849 óta pazarlóan vérzett idegen érdekekért, idegen szolgálatban, idegen parancsra, de a magyar szabadságért s a maga javáért néhány nagyszerű vértanú kivételével nem ont vért, azt csodálatosképpen mindig békés, vértelen módon akarja elérni, odavetett jutalomként elvárja a nagyhatalmak kezéből. 1914 és 1918 közt számolatlanul hullt a magyar a Piavetól Volhiniáig s 1940 és 1945 közt a Pripeti mocsaraktól Kőszegig (de Északerdélyt idegen kézből fogadta el, a háromnapos demokráciát a könyökig

[90] Látóhatár, 1951 január-február, 5–9. l.

[91] Az Ember, 1952. okt. 18.

véres moszkovitáktól), most pedig egyre gyakrabban hallani a panaszt, hogy az angolszászoknak nincsenek még végleg kialakult terveik rólunk, holott sehol sem láttam eddig, hogy magának a magyarságnak volna végleg kialakult, józan és összebékítő terve új életéről egy szabad hazában."[92]

Amennyire helytálló volt Cs. Szabó legtöbb felismerése és megállapítása, annyira lehangolónak tűnt sokhelyütt – így a Látóhatár szerkesztőségében is – a magyar társadalmi változásokra irányuló törekvések, az 1945-ös forradalmi változások lebecsülése és az egész 45-ös kísérletnek azzal való elintézése, hogy a demokráciát „a könyökig véres moszkovitáktól" fogadtuk el. Az akkor már Münchenben megjelenő és rövid időre Egész Látóhatár nevet viselő folyóiratban e könyv szerzője válaszolt Cs. Szabó Lászlónak.

Ismét személyes hangra térve át: abból indultam ki, hogy „vajon a demokráciát – még abban a formájában is, ahogyan 1945-ben jelentkezett – valóban csak a szovjet megszállók kényszerítették ránk, avagy átokként hullott közénk... vagy pedig, van ahhoz a magyar népnek is valamelyes köze? Feleletünk: az 1945-ben elindított demokratikus fejlődés nemcsak külső körülmények, de belső magyar törekvések, a népben jelen lévő vágyak és erők következménye is. A háború elvesztését követő változást, demokratikus átalakulást, ha úgy tetszik 'háromnapos demokráciát' nem a 'könyökig véres moszkoviták' tették lehetővé, de más események és éppen a moszkovitákkal szemben helytálló magyar törekvések is... A második világháborút Magyarországon sem a Szovjetunió nyerte meg egyedül, de az egész náciellenes politikai és katonai front. A demokratikus átalakulás lehetőségét sem a vörös hadsereg teremtette meg egyedül, hanem a szövetségesek közös erőfeszítései, katonai akciói és az Egyesült Nemzetek politikai ténykedései. Magyarországon akkor is bekövetkezett volna a régi, anakronisztikus társadalmi, gazdasági és politikai szerkezetet felváltó demokratikus átalakulás, ha az országot történetesen a nyugatiak szálljak meg... Ha túlzottnak is tekintjük a 'vértelen diadalmas magyar forradalom'-ról szóló legendát, el kell ismerjük, hogy Magyarországon 1945–46-ban történelmi jelentőségű események – nem félünk kimondani –, ha forradalom nem is, de forradalmi természetű változások történtek".[93]

A Cs. Szabónak adott választ a Látóhatárban hozzászólások követték és elsőnek ismét Cs. Szabó László szólalt meg. Megismételte, hogy „a magyar demokrácia halvaszületett volt, amikor idegen megszállók parancskiadásaként fogadták el, akármennyire megért is az idő máskülönben erre a születésre. Nem ért többet, mint Északerdély átvétele a kegyosztó Tengely kezéből. Nem ért többet először erkölcsileg, aztán – mint kiderült – politikailag... Igaz ugyan, hogy a nyugati szabad demokráciák jelképesen ott voltak a magyar demokrácia születésénél, de közben Magyarországot közvetlen szomszédaival együtt jóhiszeműen és rózsás reményekkel 'orosz érdekkör'-nek tekintették".[94] Kovács Imre hozzászólásában Cs. Szabó tételével szemben kijelentette, hogy „a Szovjetunió és a kommunista párt nem voltak abban a helyzetben, hogy demokráciával ajándékozhassák meg a magyar népet. Egy totalitárius rendszer és annak ügynökségei képtelenek azt adni, ami nem a lényegük. A Szovjetuniót a háborús szövetségből folyó és a háború utáni újjárendezésre vállalt kötelezettségei egy ideig azonban kötötték és kénytelen volt tűrni, hogy az érdekkörébe utalt Magyarország 1945–47-ben kísérletet tesz demokratikus berendezkedésre".[95] Egy fiatal kereszténydemokrata közíró Sárkány (Komáromi) István a Cs. Szabó-elemzés nézőpontját helytelennek nevezve kifejtette, hogy „1945-ben volt demokrácia, amelynek nyomai írva vannak papíron és a lelkekben. Tényei és igazi hősei történelmünk tényei és tényezői. Ellenzéke lehettünk, de ellensége nem".[96]

Vitatémává dagadt a lélektani hadviselés is, vagyis a Nyugatnak a szovjet tömb népei megnyerésére irányuló új kezdeményezése, amelyről 1952–53-ban a cikkek és hozzászólások tömege jelent meg a nyugati sajtóban. Ez indította Kovács Imrét a probléma néhány vetületének alaposabb megvilágítására. Elsősorban arra keresett választ, hogy mit kellene tenniök a maguk propagandaintézményeivel a nyugati hatalmaknak és milyen taktikával kellene közelíteniök a kelet-közép-európai népek felé. Szerinte azt az alapvető kérdést kellene tisztázniok, hogy mire készülődnek: felszabadításra vagy büntető hadjáratra? „Ha fel akarják szabadítani a leigázott népeket – írta –, akkor olyan feltételeket kell szabniok, hogy azokat a kommunisták is elfogadhatónak tekintsék. A vasfüggöny mögötti pártokban a tagok 99 százalékát volt szocialisták, szakszervezetiek és a társadalom minden rétegéből és minden foglalkozási ágból verbuváltak teszik ki; a moszkvai képzettségű vagy hazai nevelésű kommunisták alig érik el az egy százalékot. Ha a kommunista tömegek felé elfogadható feltételeket propagálnak a nyugati rádiók, akkor fel lehet oldani a pártok kötőanyagát és a moszkovitáknak még több bajuk lesz a gyülevész pártjaikkal, amelyeknek se erős

[92] Hungária, 1952. aug. 29.

[93] Borbándi Gyula: Harc a legendák ellen – legendákkal, Egész Látóhatár, 1952 szeptember, 59–60. l.

[94] A magyar demokráciáról, Látóhatár, 1953 január-február, 49–52. l.

[95] Halvaszületett demokrácia? Látóhatár, 1953 március-április, 111–114. l.

[96] 1945 – Egy volt ellenzéki szemével, Uo. 114–115. l.

ideológiai képzettségük, se belső összetartó erejük, se komoly fegyelmük nincsen és amelyeket csak nagynehezen tudnak fegyelmezni és vonalban tartani. A kommunisták kollektív fenyegetése vasegységbe kovácsolja a pártot és inkább elpusztulnak, de arra, hogy hetedíziglen megbosszulják őket, nem adják meg magukat... A lélektani hadviselés ezeknek a kérdéseknek gondos analízisével és a megoldás egészen végiggondolt programjával a célját, a leigázott népek békés felszabadítását elérheti. Pontosan meg kell szabni, hogy mennyit mehetnek el a kommunisták felé a megnyerésük érdekében és határozottan ki kell nyilvánítaniok, hogy az elnyomott népeket mire akarják felszabadítani. A parasztokat meg kell nyugtatni, hogy érintetlenül hagyják a földreformok teljes állagát és visszakapják a kollektivizált földjüket. Az ipari munkásoknak biztosítani kell a reájuk eső részvényeket a rekapitalizálódással kapcsolatban, mert verejtékes áldozatukkal sokszorozódott meg az ipari termelés és legalább olyan joguk van a birtoklásra, mint amivel majd a régi tulajdonosok akarnak élni. Az Egyház is bölcsen cselekedne, ha kijelentené, hogy nem a vagyonát vagy az intézményeit kívánja vissza elsősorban, hanem a híveit, akik minden bizonnyal örömmel eltartanák, ha megint az övéi lehetnének."[97]

Kovács Imre tanulmányát a Látóhatár már azzal a szándékkal közölte, hogy ankét induljon róla és nem csalódott, mert szép számú hozzászólás érkezett. Csorba-Mikita István az emigráns agrárprogramokkal szemben a paraszti véleményeket foglalta össze arról, milyen legyen egy majdani Magyarország agrárszerkezete. A földreform eredményeinek megtartása mellett érvelt, a nagybirtokokkal és az erőszakkal szervezett termelőszövetkezetekkel szemben: „a magyar parasztság a szabad kisbirtokos társadalom és üzemi rendszer felé törekszik. Megveti a kolhozt, de nem kér a nagybirtok hatalmi, kényszertermelési és emberlenéző rendszeréből sem. A 'nagy per' eldőlt. Ezt tudomásul kell vennie mindenkinek. A szabad Magyarországon sem a kolhoz intézményét megváltozott vezetéssel fenntartani, sem a nagybirtokrendszert restaurálni nem lehet".[98] A Sydneyben élő Ravasz Károly volt követségi tisztviselő szerint Kovács Imre mesterien állította szembe az ellenállást az átállással, vagyis az államhatalmi szerveknek és a párttagoknak egy nekik is elfogadható reformprogram számára való megnyerését. A realizmus azt sugallja, hogy elsősorban az utóbbi lehetséges. „Ha elfogadjuk a Kovács Imre által megszabott célt – írta Ravasz –, a lélektani hadviselés irányítóinak meg kell változtatniuk a frazeológiájukat. Ez azt jelenti, hogy el kell ejteni a restitúció és kártérítés gondolatát. A meglévő helyzetből kell kiindulni."[99]

Egy másik volt követségi tisztviselő, a Brazíliában élő Kapos László azt fejtegette, hogy „Magyarország és a többi megszállt ország népeinek ma még felesleges a megadásról beszélni; a túlnyomó többség boldogan megadná magát 'feltétel nélkül' is. A magyar népnek és a többinek buzdításra, támogatásra van szüksége, biztató hírekre a Nyugat erejéről, felkészültségéről és határozottságáról. A bűnbocsánat meghirdetése a 'kiskommunisták' számára ma még nem lazítaná meg a pártfegyelmet, de hatásos lehet majd akkor, ha a Kreml helytartóinak bizonytalansága, a pártfunkcionáriusok kapkodása, a személyi ellentétek és a kommunista gazdasági rendszer csődje olyan méreteket öltenek valamelyik csatlósországban, hogy egy hatalmas erejű, ösztönös, de Nyugatról lélektanilag támogatott népi megmozdulás a bábkormány megdöntésére vezethet. A legutóbbi keletberlini események előrevetették árnyékát annak, hogy az elnyomott nép szeizmográfszerűen megérzi az elnyomó belső bizonytalanságát és adott körülmények szerencsés találkozása esetén arra is képes lehet, hogy az elnyomást saját erejéből lerázza magáról".[100]

A Magyarországról 1951-ben elmenekült és Belgiumban élő Földes-Papp Károly filozófus, volt egyetemi magántanár a rádiók szerepéről és munkájáról írva kifejtette, hogy ha „egy taktikai fogás az USA részéről eleve nem sok eredménnyel kecsegtet, viszont túl sok magyar verejtéket, sőt vért kíván áldozatul, én ily esetben nem helyeselném a taktikai fogást. A népek nem kísérleti nyulak. Ezért a lélektani hadjáratot a stratégia és taktika műszabályain és fogásain túl és mindenekfölött a lelkiismeretes nemzetszolgálatnak kell irányítania. Ezt várja a nyugati rádiók magyar vezetőitől és munkatársaitól az otthoni magyar nép és az egész nemzet. Más szavakkal: mi, magyar emigráció, ne akarjuk eldönteni, hogy milyen legyen az USA lélektani hadviselése; de annál inkább igyekezzünk állandóan felelőséggel rajta tartani szemünket a nyugati rádiók magyar adásain... A magyar nyelvű nyugati rádiók hallgatása így sokak számára szinte kultikus aktus, katakombaszerű titkossággal, veszéllyel és éppoly irracionális jelleggel. Ebben az abnormis állapotban hallatlanul éhesek és szomjasak a lelkek. S mert a megváltó szót még sokáig képtelenek kimondani a szabad rádiók, ahelyett, hogy felelőtlen ígérgetés hazugságaiba bonyolódnának, valami vigasztalást kell nyújtaniok. Néha a világesemények produkálnak vigasztaló tényt. Ha ilyesmi nem akad, akkor leghelyesebb vigasztalni egyéb becsületes módon: kérve az otthoniakat, hogy igyekezzenek örömet találni a magyar táj

---

[97] A lélektani hadviselés problematikája, Látóhatár, 1953 május-június, 173–174. l.

[98] Látóhatár, 1953 július-augusztus, 248–251. l.

[99] Látóhatár, 1953 szeptember-október, 313. l.

[100] Uo. 315. l.

rendkívüli szépségeiben, a magyar szó ízeiben; abban, hogy borzalmas szenvedésük gyakran megható egységbe kovácsolja és forrasztja ezt a történelme során oly sokszor széthúzó, pártos népet... Szolgálni a nagy beteget, a mai nemzetet, megmenteni a boldog korszak számára: ez a magyar nyelvű rádiók legfőbb feladata”.[101]

A többi között Kuthy Mihály is – ez írói név mögött az akkor Párizsban élő Fenyő Miksa rejtőzött – arról elmélkedett, mit kellene tenniök a nyugati rádióállomásoknak egy eredményes lélektani hadviselés érdekében. Tudatosítaniok kellene az Egyesült Államok elnökének fogadkozását, hogy a „csatlósországoknak kijáró szabadság”-ot Amerika soha alku tárgyává tenni nem fogja. „Európában – írta – gyakran találkozunk a lekicsinylő megállapítással, hogy az amerikai diplomácia ‘ideális’ szemben az európaival, mely ‘reális’. Hát ez hála Isten igaz; az USA külpolitikájában erősebb az ideális törekvés, mint az európaiban, de viszont az is igaz, hogy ezeknek az ideáloknak megvalósítását Amerika egy nagyon reális hadsereggel kész előmozdítani. Ezt százszor és aláhúzottan kell közölni a csatlósországok népeivel. És azt is, amit K. I. okosan javasol, hogy a kommunista tömegeknek semmi büntetéstől, vagy bosszúállástól nem kell tartaniok. Ki kell fejteni, hogy is érhetne valakit büntetés, akit úgy kényszerítettek be a kommunista pártba; de ki kell fejteni azt is, hogy azoknak sem jár büntetés, akik meggyőződésből, ideális célok szolgálatában léptek be a pártba, melyből – tudjuk – szabadulás elképzelhetetlen. Valóban úgy áll a dolog, hogy a büntetés vagy pláne bosszúállás aktáit egyszer már le kell zárni (ami persze nem jelenthet minden gonosztettre menlevelet) s ennek állandó hangoztatásával fokozni kell a vágyat a fölszabadulás után. De hogy ez akcióban robbanjon ki, ezt egyelőre ne várjuk s ne keltsük az otthoniakban a keserű érzést, hogy könnyű az acélfalon túl levőknek ellenállásról, lázadásról beszélni.”[102]

Hozzászólt a kérdéshez Barankovics István is. Terjedelmes tanulmányában a többi között rámutatott arra a körülményre, hogy a lélektani hadviselésnek a helyes módszereit csak a szóban forgó népek és társadalmi rétegek valóságos – belső és külső, múlt és jelen – helyzetének figyelembevételével lehet megállapítani. A gazdaságinál jóval tartósabbnak és jelentősebbnek ítélte meg a szellemi-erkölcsi ellenállást. „Ezért a lélektani hadviselés metódusait különösképpen azokra a tényezőkre tekintettel kell megállapítani, amelyek az illető nép szellemi és erkölcsi ellenállásának legfőbb forrásai.”[103] Barankovics a „szovjetizált világ” elleni lélektani hadviselést mindaddig szükségesnek ítélte meg, míg „a bolsevizmus népeket tart elnyomás alatt és amíg fel nem adja világnézeti-bölcseleti lényegétől elválaszthatatlan világforradalmi tanítását és világuralmi törekvéseit”.[104]

Meglepőnek látszhatik, hogy míg 1953–54-ben – Sztálin halála, a keletberlini felkelés és a Nagy Imre nevével fémjelzett magyarországi új szakasz meghirdetése után – a nyugati kormányokat és közvéleményformáló szerveket erősen foglalkoztatta az új helyzethez való alkalmazkodás és a politikai hírverés átgondolása, a magyar emigrációban ez új fejlemény csak az úgynevezett demokratikus szárnyat foglalkoztatta, a magát nemzetinek nevező emigráció mintha nem értette volna meg a Kelet-Európában meginduló erjedést. Annak tudatában, hogy a felszabadítás érdekében bizton számíthat a fegyverekre, a Nyugat katonai fölényére, feleslegesnek érezte a politikai taktikai tervek átvizsgálását és újbóli megfogalmazását. De, még a Nemzeti Bizottmány egyes köreiben sem vették észre, hogy valami megmozdult és erre Nyugaton is reagálnak a gondolkodó fők. Érdekes módon, a Látóhatár ankétjának reakcióiban is elsősorban a múlt pozícióinak érintése borzolta fel a kedélyeket, nem pedig a néplélektani meggondolások fokozottabb érvényesülésének sürgetése a hosszabb és rövidebb távú politikai hírverésben. Mintha a nemzeti emigráció csak a fegyveres erővel történő hatalomváltás lehetőségével számolt volna és nem egy békés erjedési folyamattal, amelynek taktikai módszerei és fogásai természetesen mások, mint az erőszakos beavatkozásé. Ebben a táborban 1953–54-ben változatlanul a katonai megoldást hitték a felszabadulás egyetlen járható útjának.

A Nemzeti Bizottmány ebben a periódusban nem tudott kellő erővel és eréllyel fellépni. Az előző évek belső egyenetlenségei és villongásai eléggé meggyengítették. A csodával határos volt, hogy legalább formai egysége fennmaradt és nem szakadt szét. Ez elsősorban Varga Béla higgadt mérsékletének, egyensúlyozó tehetségének, feszültségeket feloldani képes emberi jó tulajdonságainak és kompromisszumra való hajlandóságának volt tulajdonítható.

A Bizottmány története a viták és ellentétek története. A benne megtestesült koalíció oly széles körű volt, hogy eleve emberfeletti feladatnak látszott az együttes hosszabb időre szóló összetartása és működtetése,

---

[101] Uo. 316–317. l.

[102] Látóhatár, 1953 július-augusztus, 246. l.

[103] Látóhatár, 1954 január-február, 11. l.

[104] Uo. 12. l.

önmaga erejére támaszkodva aligha élte volna túl a kezdeti éveket. Az amerikai politikai és anyagi támogatásnak nagy része volt abban, hogy válságokon átbukdácsolva mégis csak kihúzta 1957-ig.

Voltak, akik már induláskor jogi szempontból hibásnak és helytelennek ítélték a szerkezetét és ismételten a kibővítését szorgalmazták. Főleg Varga Bélának azt a tételét vitatták, hogy a Nemzeti Bizottmány nem az emigráció, hanem a szabadságától megfosztott magyar nép képviseleti szerve. Az Unio-csoporthoz tartozó Kern Aurél ezt átlátszó érvelésnek nevezte, amellyel szerinte Varga Béláék ki akartak bújni az emigráció ellenőrzése alól. Kövér Gusztáv volt erdélyi képviselő azt állította, hogy sem a Bizottmány, sem végrehajtó bizottsága nem felel meg a demokrácia és a parlamentarizmus követelményeinek. Új, szélesebb alapokon nyugvó konstrukciót javasolt Teleki Béla, a volt erdélyi képviselők szóvivője, és Zsitvay Tibor volt igazságügyminiszter is. Veér Imre, az 1946 nyarán Ausztriába menekült volt kisgazdapárti képviselő, a köztársasági államforma hajdani harcosa, aki az emigrációban feltámasztotta a Magyar Köztársasági Ligát, Varga Bélának arra a megállapítására, hogy a Bizottmány nem az emigráció képviselete akar lenni, azt válaszolta, hogy „akkor sürgősen meg kell alkotni az emigráció képviseleti szervét". Javasolta, hogy az emigráció válasszon ilyet. Magas rangú bírákból összeállított bizottság volna hivatva annak megszervezésére, hogy „egy valóban demokratikus választás útján minden, az UNO létrehozta IRO által igazolt 21-ik életévét betöltött emigráns magyar férfi és nő titkos szavazásával alkottassék meg a magyar emigráció képviseletének jogosult szerve".[105]

Veér Imre javaslatát többen helyeselték anélkül azonban, hogy bárki komolyan átgondolta volna megvalósításának lehetőségét. Egyébként is, a magyar nép képviselete mellett egy emigrációs képviselet az egység helyett a menekült magyarok további megosztását idézte volna elő. Arra ugyanis nem lehetett számítani, hogy a Nemzeti Bizottmány átadja helyét egy emigrációs képviseletnek. Arról nem is szólva, hogy a nemzetközi elismerés aligha váltott volna át a régiről az új képviseleti szervre. Veér Imre ötlete szükségszerűen lekerült a napirendről. Hamarosan el is felejtették.

A bizottmány kiszélesítése azonban továbbra is foglalkoztatta az emigráns politikusok egy részét. Kövér Gusztáv azt akarta, hogy minden törvényhozó tagja lehessen, aki „egy nagyon világos meghatározás szerint hazaárulónak nem tekinthető". Szerinte 200 volt törvényhozó tartózkodott 1951-ben Nyugaton. Akiket nem hívtak meg a New York-i testületbe – érvelt – „burkoltan hazaárulóvá minősül". Kövér többekkel együtt azt ajánlotta, hogy a kiszélesített Bizottmány alakuljon át igazi emigráns parlamentté és választás útján állapítsa meg, kik legyenek a végrehajtó bizottság tagjai.[106]

Varga Béla 1951 nyarán tett európai útján megígérte a Bizottmány kiszélesítését, hogy ezáltal is nőjön a súlya, de arról nem szólt, hogy ezt hogyan gondolja megvalósítani.

A kiszélesítést követelők azzal érveltek, hogy általa hatékonyabb és eredményesebb lesz az emigráció tevékenysége, nagyobb emigráns közösségek kapcsolódnának be a munkába, meg lehetne szervezni a jobb tájékoztatást, támogatni lehetne a könyv- és lapkiadást, az ifjúságot, a szellemi és művészeti élet kezdeményezéseit, a kivándorolt magyarok kedvezőbb elhelyezkedését. Nem kétséges, hogy minderre szükség lett volna, de kérdéses, hogy a meglévőnél még szélesebb alapú testület jobban látta volna-e el feladatát, hiszen minél több tagja lett volna, annál több nézet és felfogás törekedett volna érvényesülésre, tehát az ellentétek szaporodtak volna. Az is feltételezhető volt, hogy egy duplájára nőtt testületben mindenképpen többségbe kerültek volna a 39-es és korábbi parlamentek tagjai, a testület szükségszerűen konzervatívabb színezetet nyert volna és ha maga választja a végrehajtó bizottságot, a 47-es koncepció hívei abban is kisebbségbe kerültek volna. A kiszélesítők politikai „nyitást jobbra" indítottak volna el, aminek mindenképpen a feszültség növekedése és a nyugati partnerek megzavarása lett volna a következménye.

Nem került sor rá, mert a kezdeményezők is jól tudták, hogy a vállalkozásnak nem volt kellő külpolitikai fedezete és anélkül a terv nem valósulhatott meg. Az Egyesült Államok aligha támogatott volna egy olyan bővítést, amelynek révén esetleg hajdani ellenfelei és a demokráciával szemben bizalmatlan személyek jutnak az általa fenntartott képviseleti szervbe

Ebben az időben vert hullámokat az Eckhardt-féle összeférhetetlenségi ügy. Eckhardt Tibor a végrehajtó bizottság tagjaként kezdettől fogva tevékenyen részt vett a Bizottmány munkájában. Különösen azt tartotta fő feladatának, hogy a végrehajtó bizottságban helyet foglaló 47-es politikai vezetőkkel és az általuk képviselt irányzatokkal szemben a 39-es koncepció híveinek hangját hallassa és mintegy azok fő képviselője legyen. Cikkeiben és nyilatkozataiban a többi között a királyság mellett foglalt állást (mert „a világtörténelem két legembertelenebb zsarnoksága, a nácizmus és a bolsevizmus egyaránt köztársaságban született meg"),

---

105 Vö. Veér Imre: Javaslat a magyar emigráció képviseleti szervének létrehozására, Az Ember, 1950. júl. 29.

106 Hungária, 1951. jún. 22.

elutasította az 1945-ös koalíciós korszak legtöbb reformját (azzal enyhítve, hogy sem 1939-hez, sem 1945-höz nem lehet visszatérni), az üzemeket szerinte vissza kell adni – mihelyt lehetséges – jogos tulajdonosaiknak, vagy legalább illő módon kártalanítani kell őket.[107] Rokonszenvét a háború előtti Magyarország iránt nyíltan hangoztatta. Tehát érthető módon ellentétbe került sok bizottsági társával, elsősorban Nagy Ferenccel, Peyer Károllyal, Pfeiffer Zoltánnal. Személyi hiúság is közrejátszhatott, hiszen nem volt titok, hogy a vezető és irányító szerepre önmagát mindenki másnál alkalmasabbnak vélte. Egy 1950 júniusi végrehajtó bizottsági ülésen az emigráció katonai problémáiban és a katonák számbavételét érintő kérdésben a többséggel támadt nézeteltérését azzal zárta le, hogy – a Bizottmány elnöke és a végrehajtó bizottság tudta nélkül – tüntetően belépett a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségébe.

Varga Béla nem fogadta el Eckhardt magyarázatát és helyt adott Sz. Szabó Pál bizottmányi tag összeférhetetlenségi indítványának, kiadva a Bizottmány igazoló és összeférhetetlenségi bizottságának. Sz. Szabó az összeférhetetlenséget abban látta, hogy az MHBK céljai ellentétben állnak a Magyar Nemzeti Bizottmány alapokmányának tekintett 1948. június 10-i elnöki „Értesítés” elveivel. Az ugyanis elítéli a nyilasokkal és a kommunistákkal való együttműködést. Sz. Szabó szerint az MHBK vezetői együttműködtek a nyilasokkal.

Az igazoló és összeférhetetlenségi bizottság öt tagból állott. Elnöke Peyer Károly, tagjai Nagy Ferenc, Pfeiffer Zoltán, Közi Horváth József, Eckhardt Tibor, majd ennek lemondása után Czermann Antal voltak. Az Eckhardt-ügyet megelőzően kb. 80 esetben hozott határozatot. Ez a Bizottság döntött a felvételi kérelmek ügyében és más ügyekben is. Az Eckhardt-ügyben a bizottság nyolc hónapig folytatta a vizsgálatot, ülései nyilvánosak voltak és azokon Eckhardt, illetve megbízottja részt vett. A bizottság igyekezett elkerülni annak látszatát, mintha politikai hadjáratot folytatna Eckhardt ellen. Elsősorban azt vizsgálta, hogy az MHBK szervezési felépítése és vezetése alapján olyan célokat szolgál-e, amelyek összeférhetetlenek a Bizottmány demokratikus programjával. A vizsgálat 1951. június 8-án zárult, a következő határozattal: „A Magyar Nemzeti Bizottmány Igazoló és Összeférhetetlenségi Bizottsága megállapítja, hogy a Magyar Nemzeti Bizottmány tagjával szemben összeférhetetlenség esete forog fenn, ha az illető a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tagja.” A határozatot Közi Horváth József nem írta alá. A tárgyalásokon sem vett részt, elkülönítve magát ezzel az Eckhardt elleni vizsgálattól. Czermann Antal a határozathozatal után kisebbségi véleményt nyújtott be.

A határozatot Varga Bélának a végrehajtó bizottság elé kellett volna terjesztenie és elfogadtatnia. Ez nem történt meg, sőt a Bizottmány elnöke alaki kifogásokat emelve, amolyan „házszabály”-vitát kezdeményezett, arról kívánván megszavaztatni a bizottmányi tagokat, hogy megállapítható-e összeférhetetlenség, ha annak oka nincs pontosan körülírva az eljárás alapjául szolgáló jogszabályban. Vagyis, összeférhetetlen-e a bizottmányi és az MHBK-tagság, ha az nincs kifejezetten megemlítve a bizottmányi alapokmánynak számító 1948-as elnöki Értesítés-ben. A mintegy nyolcvan taghoz eljuttatott szavazólapot a tagok fele válaszolta meg és az ügyben végleges döntés nem történt, ami azzal járt, hogy Eckhardt Tibor továbbra is a Bizottmány tagja maradhatott.

Varga Béla magatartása örömöt és megelégedést keltett Eckhardt táborában és az egész úgynevezett jobboldali emigrációban – beleértve a Keresztény Népmozgalmat is, amelynek fő exponensei, Közi Horváth József és Varga László az ügyben félreérthetetlenül az összeférhetetlenség felvetése ellen foglaltak állást. A másik oldalon, a Parasztszövetség, a Szociáldemokrata Párt és a Függetlenségi Párt mélységesen elégedetlen volt Varga Béla viselkedésével, amit szabálytalannak és a korábbi gyakorlattal ellentétesnek nyilvánítottak. Nagy Ferenc, Peyer Károly és Pfeiffer Zoltán érthetetlennek nevezte az elnök magatartását és ez egy időre meg is ingatta a közöttük addig zavartalan együttműködést. A szociáldemokraták és a parasztszövetségiek határozottan visszautasították Varga Béla döntését. Ezt feltehetően az elnöknek az a félelme váltotta ki, hogy egy Eckhardtot elmarasztaló határozat – Varga Béla véleménye szerint a bizottság csak ajánlás megtételére volt illetékes – a Nemzeti Bizottmány kettészakadásához vezet, amivel Eckhardt hívei fenyegetődztek is. A másik oldalon viszont a jobboldal előli meghátrálást láttak és bátorítását mindazoknak a törekvéseknek, amelyek ellen a Bizottmánynak alapítási elveinek megfelelően fel kellett volna lépnie.

A Bizottmány kebelén belüli viták és nézeteltérések olykor a személyeskedés területére csúsztak át, ami eleve elzárta a további eszmecsere lehetőségét. Vándor Ferenc volt kisgazdapárti, majd függetlenségi párti képviselő például jogosnak és időszerűnek látszó kritikai észrevételeit összekötötte Nagy Ferenc, Kovács Imre, Saláta Kálmán és volt pártelnöke, Pfeiffer Zoltán elleni kirohanásokkal, mindenféle régi ügyeket kotorva elő, hogy hitelüket és tekintélyüket aláássa. Később Nagy Ferenc ellen összeférhetetlenségi indítványt tett, azzal érvelve, hogy „egy arra illetékes és intézkedésre hivatott hatósághoz, a nemzet érdekeit

[107] Hungária, 1950. jún. 23.

súlyosan veszélyeztető javaslatot adott be". Amikor azután Varga Béla és a végrehajtó bizottság kimondotta, hogy a „Nagy Ferenc ellen bejelentett összeférhetetlenségi ok nem állott fenn" és őt „tevékenységében az egyetemes magyarság érdekei vezetik", Nyirjessy Sándor volt képviselő egy hírlapi cikkben a Bizottmány elnökét diktatórikus hajlamokkal vádolta és Vándor Ferenc védelmében írott cikkét így zárta: „Talán a tömegek lélektanának hiányos ismerete, vagy a viszontszolgálat reménye; – talán a jövedelmező pozícióban való vakmerő hit, avagy csak az ebből származó indokolatlan gőg: – talán csak a gyermekcipőben járó államférfiúi képességek, avagy csak a hozzá nem értés szülte ezt a szerencsétlenséget, azt mi nem tudhatjuk még ma. Ha pedig az akcióban részt vettek: – nevezetesen Varga Béla, Kállay Miklós, Peyer Károly, Pfeiffer Zoltán és a kultúrfelelős Barankovics István – rendeztek egy versenyfutást Nagy Ferenc udvarlására, akkor meg kell állapítanunk, hogy csak holt versenyről lehet szó és csak Nagy Ferenc vesztett a téten."[108] Nyirjessy Sándor egyébként a Barankovics István kultúrpolitikai javaslata elleni bírálatában is azzal tűnt ki, hogy érveit személyes rágalmakkal toldotta meg.

Hosszan tartó polémiát váltott ki Sulyok Dezső *A magyar tragédia* című 1954-ben megjelent könyve, amelyben minden rosszat elmondott bizottmánybeli végrehajtó bizottsági társairól és azok pártjairól. Súlyos vádakkal illette Nagy Ferencet, de még inkább a szociáldemokrata pártot múltbeli magatartása miatt. Peyer Károly „Válasz egy rágalmazónak" című füzetben utasította vissza Sulyok állításait. Azt írta, hogy „kevés ember ártott annyit a magyar népnek, mint Sulyok ezzel a könyvével és senki sem használt annyit a kommunistáknak, mint ő. A kommunisták otthon ezt a könyvet a szemináriumban tankönyvnek fogják használni az eddigi rágalmaik alátámasztására „a jobboldali szociáldemokraták" ellen és Sulyok könyvéből fogják meríteni rágalmaik bizonyítékait".[109]

Egy 1952-ben megjelent munka szerzője, Ács Ernő, aki azt vizsgálta, hogy a Magyar Nemzeti Bizottmány mennyire felel meg a modern szervezési elveknek, a belső viták és ellentétek forrásának azt a körülményt nevezte, hogy az emigráns politikai vezető garnitúra a Bizottmányba „átültette, szervesen, a régi Magyarország pártpolitikai problémáit, majdnem összes elvi és személyi nehézségeivel együtt. Szinte azt kell hinnünk, hogy nem okult a múlton; ragaszkodott régi elvi és ideológiai alakiságaihoz, és ezeket, közös magyar sorsunk jövőjének érdekében, fontosabbnak tartotta, mint a jó szervezés örök törvényszerűségeinek lényegét" ... A menekült magyarok nagy része „pártokat és ideológiákat lát megvalósulni a M.N.B. jelenlegi szervezeti összetételében is, és ezért bizalmatlan vele szemben".[110]

Ezzel a véleménnyel szembevethető volna, hogy a MNB nem légüres térben és a modern szervezési elméletek lassú felhasználásával alakult meg, hanem gyors elhatározás eredményeképpen, egy olyan világpolitikai pillanatban, amikor a kelet-közép-európai nemzeti komiték létesítése sürgető szükségként lépett fel. A szervezési elv nem lehetett más, mint azoknak a törvényhozóknak a tömörítése, akik a legutolsó választások alapján némi jogcímmel rendelkeztek, hogy a magyar nép képviselőinek tekinthessék őket. A reprezentativitás is azt követelte, hogy minél több irányzat és párt vegyen benne részt, a lehető legszélesebb társadalmi alap érdekében. A Magyar Nemzeti Bizottmány persze nem örök életű politikai szerkezetnek készült, hanem a feltételezett közeli felszabadulásra vagy egy belátható időn belüli politikai átalakulásra. Kétségtelen volt, hogy tagjainak mandátuma előbb vagy utóbb lejár, nemcsak jogilag, de azok megítélésében is, akikre támaszkodtak és akiktől a nemzetközi elismerést megkapták.

A belső ellentétek, viszályok, szakadások nem magyar jelenség, hanem az emigrációkat végigkísérő tünet. Elég tanulmányozni a Kossuth-emigráció krónikáit, a múlt század végi és e század eleji anarchista, szocialista, bolseviki emigrációk eseményeit, a különböző jobboldali emigrációk történetét, a két háború közötti magyar radikális, szocialista és kommunista frakciók belső villongásait és egymás elleni harcait, hogy meggyőződjünk róla, az 1945 utáni magyar emigráció sem jobb, sem rosszabb az előzőknél. A civakodást és a széthúzást nem a második világháború utáni menekültek és a kommunista rendszer emigránsai találták ki.

A botrányokat sem. Köztük a legnagyobb port az úgynevezett Pap István-ügy kavarta fel. Az történt ugyanis, hogy Kovács Imre 1951 januárban Amerikából levelet küldött az akkor Zürichben élő Pap István volt parasztpárti képviselőnek és abban tájékoztatta különböző időszerű politikai kérdésekről. A többi között érintette a hazai ellenállást és a Nemzeti Bizottmány belső ügyeit. Az ellenállási tevékenységgel és annak bátorításával kapcsolatban azt a megjegyzést tette, hogy politikai csoportjuk tekintélyének és súlyának használna, ha ösztönzésére felrobbanna egy vasúti híd vagy gyár, vagy hasonló történnék. A bizottmányi vezetőket jellemezve pedig Nagy Ferencről és másokról lebecsülő kijelentéseket tett. A levél

[108] Hungária, 1954. okt. 15.

[109] Peyer Károly: Válasz egy rágalmazónak, New York 1955, 4. l.

[110] Ács Ernő: A Magyar Nemzeti Bizottmány mint politikai szervezet, New York 1952, 42. és 47. l.

magántermészetű és bizalmas volt. Nem lett volna semmi következménye, ha nem jut egy svájci asszony kezébe, aki – Kovács Imre közlése szerint – Pap Istvánt szerelmével üldözte és zsarolta. A kínos helyzet odáig fajult, hogy a levelet ez a zürichi nő Pap Istvántól ellopta, arról fotókópiákat készített és mindenhová eljuttatta, Magyarországra is. A levél a többi között Ember Sándor volt MÉP-képviselőhöz is elkerült, aki tájékoztatta tartalmáról Eckhardt Tibort (kinek éppen folyt az összeférhetetlenségi ügye), közlésre pedig átadta a Hungária című müncheni hetilapnak. Amikor az ügy kipattant, Kovács Imre a Nemzeti Bizottmány elnökénél összeférhetetlenségi bejelentést tett önmaga ellen, mivel – mint Varga Bélának címzett levelében írta: – „bizalmas információim lopással nyilvánosságra és illetéktelen, sőt ellenséges kommunista kezekbe kerültek és árthatnak a magyar ügynek". Kovács Imrét legjobban az bántotta, hogy Nagy Ferencről írott negatív megjegyzései egy olyan emberrel való viszonyát rendítették meg, akivel közös táborban és fegyverbarátságban küzdött a demokratikus emigráció céljaiért. Nagy Ferenc nemes lelkűnek bizonyult, jóllehet sérthették Kovács Imre kitételei, nem csinált ügyet belőle, egy idő után barátságuk és jó viszonyuk helyreállt.

A jobboldali tábornak, persze, csemege volt a két parasztpárti politikus, Kovács és Pap körüli botrány, hiszen elterelte a figyelmet a neki kényelmetlen Eckhardt-ügyről és gyengítette a negyvenhetesek erejét. Ezt a jobboldal ki is használta, sajtója hetekig tálalta a szenzációsnak nevezett ügy részleteit. Komolyabb méretű és jelentőségű volt Kovács Imre szembekerülése a Szabad Európa Bizottsággal, amelynek kutató osztályán mint ösztöndíjas analista akkor dolgozott. A Szabad Európa Bizottság ügyvezető alelnöke, F. R. Dolbeare 1951. szeptember 4-én, arra való hivatkozással, hogy a Szabad Európa Bizottság felfogása a Vasfüggöny mögötti népek felszabadítását, illetve annak módszereit illetően különbözik az ő felfogásától, arra kérte, hogy vonja le annak következményeit és mondjon le állásáról. Miután Kovács ezt megtagadta, átnyújtotta neki a felmondó levelet. A vállalat szerint alkalmazottjai nem vethetik fel a szabotázscselekmények és hasonló akciók gondolatát, mivel az intézmény békés eszközökkel kívánja a szóban forgó országok felszabadulását előmozdítani. Kovács Imre ezután levelet írt C. D. Jacksonnak, a Szabad Európa Bizottság akkori elnökének, amelyben kifogásolta felmondása módját, „Önök adminisztratív kérdésként fogták fel az ügyemet – írta –, én politikai kérdésnek tekintem, mert következetesen demokratikus magatartásom miatt ellenem a gyűlöletig fajuló hajsza folyik, amióta eljöttem Magyarországról, ami a Szabad Európa Bizottság döntésével a legdrámaibb periódusába lépett." Kovács Imre szerint politikai ellenfelei azt a szerepét akarták megtorolni, amelyet Magyarországon az ellenállás éveiben és a demokratikus kísérletben játszott. „A lopott levéllel az a jobboldal operált ellenem – állapította meg –, amely még 1944–45 telén a hadműveletek közepette menekült el Magyarországról a németekkel együtt – az oroszok elől. Amikor a Szabad Európa Bizottság vezetősége a lopott levelet döntő bizonyítékként elfogadta, valójában deferált az emigráns jobboldal előtt."[111]

1981-ben készült önéletrajzi visszaemlékezésében Kovács Imre részletesen megírta, milyen megfontolások sugallták baljóslatú levelének megírását és mi történt azután, hogy kitették a Szabad Európa Bizottságból. Először egy Boston melletti birtokra került kertésznek, majd beiratkozott a Harvard egyetemre, ahol filozófiai, történelmi és irodalmi előadásokat hallgatott. Nemsokára azonban búcsút mondott Bostonnak és visszaköltözött New Yorkba, ahol másfél évet töltött egy villanymotorgyárban, mint vasesztergályos. Három évvel elbocsátása után, visszahívták a Szabad Európa Bizottságba, ahol egy akkor indított propagandaakció előkészületeiben és lebonyolításában vett részt.[112] Ezzel egy időben a politikai életben is hallatta újból a hangját és a közben történt egyéb események elfeledtették az 1951-es incidenst.

Eckhardt Tibor a Kovács–Pap-üggyel és saját összeférhetetlenségi ügyének elsimításával végső fokon nyeregben érezhette magát, dolgában azonban mégsem lehetett olyan biztos, mert ahelyett, hogy végrehajtotta volna a közvetlen hívei által sugallt és propagált személyi átalakítást,[113] lemondott a Bizottmányhoz fűződő elképzeléseiről és meggyorsította a *Szabad Magyarok Világszövetsége* szervezését. Ezt 1951 elején kezdte el. A müncheni Hungária újévi számában szózatot intézett a nyugaton élő magyarokhoz, amelyben szükségesnek mondotta a világszövetség megalapítását. Úgy látszik, ennek a szervezetnek a segítségével akarta kivívni azt az emigrációs irányító szerepet, amelyre a Bizottmányon belül sikertelenül törekedett. Egy hónappal később vezércikkben jelentette be, hogy „Indulunk!", büszkén

---

[111] Látóhatár, 1951 szeptember-október, 56. l.

[112] Uo.

[113] Az erre vonatkozó tervek szerint Varga Béla amolyan államfőnek megfelelő tisztet kapott volna, a Végrehajtó Bizottság elnökévé pedig Eckhardt Tibor lépett volna elő. Nagy Ferenc, Pfeiffer, Peyer kikerült volna a VB-ből, feladataikat Sulyok Dezső, Varga László, Fábián Béla vette volna át, Peyer helyére Bán Antalt akarták felkérni. E terv ellen – amelyet Kovács Imre információi szerint főleg Varga László kolportált – oly határozott és egységes volt a bizottmányi „balszárny" fellépése, hogy el kellett ejteni. Kovács Imre rendkívül lehangolónak nevezte a Keresztény Népmozgalom ez ügyben tevékeny tagjai – Közi Horváth József, de főleg Varga László – magatartását. (K.I. levele a szerzőhöz, 1951. aug. 13.)

regisztrálva a felhívására érkezett pozitív válaszokat és megindokolva részleteiben is, miért van szükség e szervezetre. „Égető szükség van a Szabad Magyarok Világszövetségére – írta –, mert a nemzetközi helyzet válságosra fordult és földrajzi szétszóródottságunkban nem nélkülözhetjük tovább az egységes társadalmi vezetést, mely felkészít mindannyiunkat a közös felszabadító harcra s mely keresztény és nemzeti eszményeinket, minden pártpolitikától mentesen, megőrzi és átmenti a felszabadulás ünnepélyes napjára. Szükség van erre az egész világot átfogó magyar társadalmi szervre, mert a kommunista bontó törekvésekkel és az emigrációs lelki betegségekkel szemben tudatosan munkálnunk kell a magyar egységet. Ezt a munkát pártpolitikai szervezet, vagy akár egy pártkoalíció nem tudja elvégezni, mert pártpolitikusokból álló vezetőség múlhatatlanul versengeni kezd egymással, külön táborokat szervez, szembe állít magyart a magyarral, nem értékük, hanem pártállásuk szerint ítéli meg a honfitársait és ezzel olykor maga is hozzájárul nemzeti értékeink devalválásához.”[114] Eckhardt elképzelése az volt, hogy a szövetségnek egyesületek lesznek a tagjai, nem egyének, ezzel kívánván megakadályozni, hogy „nem kívánatos elemek” bekerüljenek a vezetőségbe. A Világszövetség irányítójának szerepét igényelte. Arra a kérdésre, mi lesz a SZMVSZ és MNB viszonya, ezt felelte: „A Magyar Nemzeti Bizottmány politikai működést fejt ki, a Szabad Magyarok Világszövetsége a magyarság társadalmi szervezete s mint ilyen teljesen független és semmiféle politikai szerepre nem törekszik.”[115]

A szervezési munka alig haladt előre, jóllehet egyre többen csatlakoztak, sőt lelkes fogadkozások is elhangzottak, hogy rövid időn belül megteremtik a világ egész magyarságát összefogó szervezetet. Eckhardt reményei e tekintetben sem váltak be és a kezdeti lángolást hamarosan az a józan felismerés váltotta fel, hogy a terv keresztülvihetetlen. Kiderült, hogy az ilyen csúcsszervezeteknek nincs létjogosultságuk, mert anyagilag nem tarthatók fenn. Az egyesületeknek elég gondot okozott saját programjuk megvalósítása és pénzelése, arra igazán nem volt erejük, hogy maguk felett még egy csúcsszervezetet is működtessenek és pénzügyileg támogassanak. Anélkül meg a legszebb elvek és törekvések is meghiúsulnak. Eckhardt Tibor elvesztette a kedvét és csalódottan visszavonult az emigráns közélettől.

Ez is mutatta, hogy hiába ágáltak némely politikusok az egység és a politikamentesség gondolatával, a magyar emigránsok nem hittek nekik. Nem is hihettek, mert látniok kellett, hogy minél többen akarják új intézményekkel az egységet megteremteni, annál megosztottabbá válik a magyarság és a politikamentesség is csak ürügy a lélekhalászásra, mert voltaképpen mindenki politizált, politikamentesnek tüntetve fel magát, a pártpolitikát mindig a másik, a valódi vagy vélt versenytárs művelte.

Az emigrációs politikai színképben 1953-ban egy újabb árnyalat jelentkezett, mégpedig – ha oldalakban akarnók kifejezni magunkat – a baloldal balszélén. A Szélig Imre által vezetett Szociáldemokrata Párttal összekülönbözött Presser István és a Kovács Imre által irányított parasztpárti csoporttól elidegenedett Borsos Sándor a már 1951-ben elkezdett szociáldemokrata–népi szóértést egy olyan együttműködéssé alakította át, amelyben mindjobban érvényesültek az ötvenes évek úgynevezett baloldali szocialistáinak gondolatai és törekvései. Ennek ismertető jegyei voltak a Szovjetunió és az Egyesült Államok azonos megítélése, a két világhatalommal szemben a maga önállóságát és különállását hangsúlyozó Európa szerepének túlbecsülése, a polgári és kapitalista törekvésekkel szembeni fokozott ellenállás, a titoizmushoz fűzött remények, a szocialista és a szociáldemokrata táboron belül pedig a konfrontációs taktika erősítése.

Magyar emigráns vonatkozásban ez a demokratikus erők szükségszerű további megoszlásával járt, mivel Presser és Borsos nemcsak a jobboldallal szembeni ellenállást növelték, hanem hajdani partnereik ellen is harcot hirdettek. Azok ellen a demokratikus politikusok és csoportok ellen, akik és amelyek a megváltozott világhelyzetből nem az amerikaellenesség és balra nyitás következtetéseit vonták le. Ezért vált még feszültebbé a viszony a szociáldemokraták és Presser között, romlottak el a kapcsolatok a népiek – Kovács Imre és a Látóhatár köre – és Borsos között (olyannyira, hogy az utóbbi vitatta mindazok parasztpárti mivoltát, akik Kovács Béla letartóztatása után elhagyták a pártot és a 47-es választások előtt a Balogh-párthoz csatlakoztak).

A Presser–Borsos-együttműködésből született meg Párizsban 1953 októberében a *Valóság* című időszaki folyóirat (amely 1954-től kezdve *Tények* címen mellékletet is kiadott). A Valóság – sokszorosított formában – rendszertelenül jelent meg, Borsos Sándor jegyezte mint főszerkesztő. Ő és Europaeicus néven publikáló Presser írta az elvi cikkeket. A munkatársi gárdában olyan neveket találunk mint Bolgár László, Sulyok Dezső, Fejtő Ferenc, Juhász Kálmán, Schreiber (Aradi) Tamás, Vészy Mátyás, Dékány Károly. Az első számban Borsos a háború vagy béke alternatíváját elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a háborúhoz vezető út járhatatlan, semmilyen preventív támadás nem helyeselhető. Borsos egy pontosan

[114] Hungária, 1951. febr. 9.

[115] Hungária, 1951. júl. 15.

körül nem írt „harmadik utat” ajánlott a szovjet államkapitalizmus és a nyugati magánkapitalizmus között: „Ez a harmadik út... nemcsak kitéphetetlen gyökerekkel ereszkedik milliók szívébe, hanem ma már politikailag és társadalmilag szinte egyetlen szilárd pont minden diktatórikus és egyéb kizsákmányoló irányzattal szemben.” Presser István szerint „csak egy olyan Európa, amely nem stratégiai előtér, hanem kiegyensúlyozó tényező szerepét kívánja betölteni Amerika és Oroszország között, lesz képes önmagát Kelet-Németországgal és a Dunavölgyi Államokkal ismét kiegészíteni. Viszont ez esetben semmi ok sincs arra, hogy egy ilyen valóban integrált Nagy-Európa ne legyen éppen olyan barátságos viszonyban a Sztálin-utáni Oroszországhoz, mint a McCarthyzmust önmagában remélhetően leküzdő Amerikához”.[116] Ebben a környezetben meglehetősen idegennek tetszett Sulyok Dezső szereplése, aki az amerikai külpolitikáról elmélkedve azt fejtegette, hogy „az amerikai külpolitikának ebben a messzemenően szovjetbarát, nyugodtan állíthatjuk: jóhiszeműségében öngyilkos, akkor már több mint 17 éves irányában, McCarthy szenátor fellépése és a koreai események hozták az első változásokat. Ezek nélkül valószínűtlennek kell tartanunk, hogy megszakadt volna a folyamat, amelynek során Amerika saját halálos ellenségét fegyverezte fel és erősítette meg egy minden esetre előttünk álló leszámolásra”.[117]

Vajon, mi fűzte össze az Amerikával elégedetlen Presser–Borsos-párost a McCarthyzmus előnyös következményeit méltató Sulyokkal? Nem más, mint az éles szembenállás a Szabad Európa Bizottság által támogatott magyar politikusokkal és a Nemzeti Bizottmánnyal, amelyhez korábban ő is tartozott. Ez vitte ebbe a körbe a liberális Vészy Mátyást is, aki csalódott volt pártjának mellőzése miatt.

Ehhez az együtteshez a másutt kiábrándult és helyüket nem lelő, a pálya szélére szorult emigránsok is csatlakoztak, mint például Erőss Ferenc, Andreánszky István és a londoni Kiss Menyhért. Meglehetősen vegyes társaság volt, a negatívumok tartották össze, de annyi belső ellentéttel, hogy komolyabb és alkotó tevékenységre képtelennek bizonyult.

Az együttes politikai szervezete *Demokratikus Magyar Pártok Szövetségé*nek enevezte magát. Ebben részt vett Sulyok (Magyar Szabadság Párt), Vészy Mátyás (Polgári Demokrata Párt), Borsos Sándor (Nemzeti Parasztpárt), Czipó László (Kisgazdapárt földmunkás tagozata) és Presser István (Magyarországi Szociáldemokrata Párt). Érdemleges tevékenységet és figyelemre méltó eredményt ez a társaság sem tudott felmutatni. De valószínűleg nem is törekedett ilyesmire, elegendőnek vélte az együvé tartozás demonstrálását és a másoktól, különösen „az amerikai pórázon tartott” irányzatoktól való elkülönülést.

A Valóságot és a Tényeket sok bírálat érte. A jobboldal és a szélsőjobboldal eléggé mérges cikkekben támadta, különösen a titoizmus megértő kezeléséért, aminek következménye Presserre és Borsosra aggatott megbélyegző jelzők áradata volt. De – persze józanabb és indokoltabb – kritika érte őket hajdani elvbarátaik részéről is. Molnár József például a Látóhatárban főleg Borsos szövegeinek zavaros gondolatmeneteit és stiláris fogyatékosságait pellengérezte ki.[118] Kétségtelen, hogy a csoport szemléletének és törekvéseinek sok méltán vitatott eleme és vetülete volt. A politikai színskála másik szélén állók programjában fellelhető ködös gondolatok és elhamarkodott ítéletek, ellenkező előjellel a Valóság körüli csoport írásaiból sem hiányoztak.

11. Az emigrációs központok megszilárdulása

Az eddigiekből már kivehető volt, hogy az ötvenes évek első felében a magyar emigrációs tevékenység súlypontja Németországból és Ausztriából áttolódott Franciaországba, Angliába, Svájcba és bizonyos tekintetben Belgiumba. A negyvenhét utáni magyar menekültek nagyobb része ezekben az országokban talált otthonra, ha nem vándorolt ki Amerikába vagy Ausztráliába.

Politikailag Párizs lett az új emigránsok központja. Ide nemcsak azok törekedtek, akik egyenest azzal a szándékkal hagyták el Magyarországot, hogy Franciaországban telepednek le, hanem többen Belgiumból és Svájcból is. Belgiumból a meglehetősen nehéz anyagi és elhelyezkedési viszonyok miatt, Svájcból azért, mert ott politikai és általában közéleti tevékenységre nemigen nyílt alkalom. Viszonylag elég sok magyar élt Svájcban, de az évek folyamán elhagyták a legtöbben ezt a különben a menekültek paradicsomának

---

[116] Borsos Sándor: Beszéljünk őszintén, Valóság, 1953/1. sz. 3. és 5. l. – Presser István: Mendès-France Franciaországa és Európa, Valóság, 1954/2–3. sz. 18. l.

[117] Amerikai külpolitika, Valóság, 1953/1. sz. 19. l.

[118] Zavaros gondolatok, pongyola fogalmazás, Látóhatár, 1956 május-augusztus, 199–201. l.

számító országot. Paradicsom volt, mert a magas fokú és rendezett segélyezési program következtében minden menekültnek volt fedél a feje felett és az ellátása is biztosítva volt. Senki nem éhezett, senkinek sem kellett alkalmi segélyekből és adományokból tengetnie az életét. Amíg nem kapott állást, a nagy svájci segélyszervezetek gondoskodtak róla. Viszont a hatóságok mindent elkövettek annak a ténynek tudomásul vétele érdekében, hogy Svájc csak átmenet és minden menekült legfőbb feladata, hogy minél előbb elhagyja az országot. Ezt két rendelkezéssel mozdították elő. Az egyik az volt, hogy kötelezvényt írattak alá a korábban politikai vagy sajtótevékenységet folytató menekültekkel, hogy Svájc területén sem politikai, sem újságírói ténykedést nem fejtenek ki. A másik: senki sem kaphatott a segédmunkási színvonal feletti alkalmazást és ha igen, akkor a jövedelme nem lehetett magasabb, mint a segédmunkási kereset. A svájci hatóságok ehhez következetesen ragaszkodtak, aminthogy abban sem késlekedtek, hogy menekültjeiket a kivándorlásra ösztönözzék. Ez volt a magyarázata annak, hogy Svájcból viszonylag sokan mentek az Egyesült Államokba, Kanadába és Ausztráliába. Akik pedig politizálni kívántak, azoknak útja Párizsba vezetett. Maradtak a politikától távol állók és azok, akiknek sikerült minden hatósági nyomást átvészelve megvárni 1956-ot, amikor a magyar forradalom eredményeképpen gyökeresen megváltozott a menekültekkel szembeni svájci magatartás. Ebben az időben csupán egy jelentősebb magyar érdeklődésű egyesület működött, a svájci irányítás alatt álló *Svájci Magyar Társaság*, amely kulturális és anyagi támogatásban részesítette az elsősorban értelmiségi hivatású magyar menekülteket.

Franciaországban a menekültek egzisztenciálisan és anyagilag magukra voltak hagyatva. Ha munkát nem kaptak, a különböző segélyszervezetek adományaiból és juttatásaiból éltek, az esetek túlnyomó többségében a nyomor határán. Viszont teljes szabadságot élveztek, politizálhattak, szervezeteket és lapokat indíthattak, semmivel sem volt kevesebb joguk, mint a franciáknak. Ennek tulajdoníthatóan igen élénk volt a magyar emigrációs közélet is. Szinte valamennyi politikai irányzat képviselve volt. Auer Pál tekintélyénél és helyi kapcsolatainál fogva vezető pozíciót vívott ki. Sajtóértekezletein és egyéb összejöveteleken állandóan tájékoztatta politizáló társait a világ- és magyar eseményekről, igyekezett azok vitáit elsimítani és az élesebb konfliktusokat megelőzni. A nevesebb párizsi emigránsokhoz tartozott Aueren kívül gróf Dessewffy Gyula, báró Doblhoff Lili, Mikes Imre, Albrecht Dezső, Fenyő Miksa, Nemestóthy Dénes, Gácsér Imre, Borsos Sándor, Radvánszky Antal, Raksányi Árpád, Rezek Román, Rosta László, Bolgár László, Igady-Kiss Sándor, László István, Szemes István, Perlaky Lívia. A New Yorkba került politikusok közül is többen egy ideig a francia fővárosban éltek, mielőtt átkeltek volna az óceánon. Párizsban jelent meg a Nyugati Hírnök, a Szabad Világ, az Emigráns Szabad Száj, a Valóság, az irodalmi lapok közül az Ahogy lehet és egy darabig a Látóhatár. A Bolgár László által irányított magyar rádióműsor több ott élő írónak és újságírónak biztosított munkát és keresetet.

Belgiumban az odakerült magyarok nagy része fizikai munkából élt, gyárakban és bányákban dolgozott, értelmiségi munkakörökbe akkoriban még kevesen kerültek. Viszont több diák jutott Belgiumba, különösen Louvainbe, az ottani katolikus egyetemen végezve tanulmányaikat és szerezve meg diplomájukat. Az ő elhelyezésükre alakult a Mindszenty Kollégium, amely sok magyar diáknak nyújtott lakóhelyet. Brüsszelben jelent meg 1948–50-ben a *Szabad Toll* (dr. Deák Zoltán lapja), 1952–53-ban a *Világ* (Szombati Sándor lapja) és évekig a szociáldemokrata színezetű *Fáklya*.

Angliában az odakerült több ezer magyar menekült támogatására 1949 szeptemberében megalakult az *Angliai Magyar Demokratikus Emigráció Segítő Bizottsága és Tanácsadó Szervezete*. Ennek létrehozásában és előkészítésében részt vett a többi között Baranyai Lipót, Léderer Lajos újságíró, nagybaconi Nagy Lajos református lelkész, Kruchina Viktor, Stankovich Victor, az BBC munkatársa, Menczer Béla történész és Békeffi László. 1951-ben jött létre az *Angol–Magyar Kulturális Munkaközösség*, amelynek elnöke Macartney Elemér (C. A. Macartney) lett, a szervezői munkát Tárczy Árpád és Cserenyey Géza újságíró végezte. Ez a társaság ma is működik. Támogatta az egyesületet Sir Thomas Moore munkáspárti képviselő is, aki egy időben tizenhat parlamenti képviselőből „magyar csoport”-ot alakított. 1953-ban hozta létre Nádasdy T. Jenő a *Kárpát-Magazin* nevű kulturális és irodalmi szemlét, amely 1956-ig jelent meg. Londonban élt Ullein-Reviczky Antal, aki haláláig, 1955 őszéig, mint a Nemzeti Bizottmány képviselője diplomáciai tevékenységet fejtett ki. Rajta kívül főleg Bede István volt követ és Révai András, a Pester Lloyd volt munkatársa tartott kapcsolatot angol politikai körökkel. Mindvégig fontos központnak számított a BBC magyar osztálya, amelynek majd minden jelentősebb londoni magyar író és újságíró belső vagy külső munkatársa volt. Katolikus magyarok adakozásából alapította meg 1952-ben Molnár Antal plébános a Mindszenty Otthont, amely a katolikus magyarok összejöveteli helye lett. Nagy-Britanniából 1952 végétől 1953 végéig mintegy 2800–3000 magyar vándorolt ki, főleg Kanadába és Ausztráliába, aminek következtében egy időre visszaesett az ottani magyar közösségek tevékenysége.[119]

[119] Vö. Lajossy Sándor, id. m.

Spanyolországba viszonylag kevés magyar került 1947 után. Egyetlen jelentős magyar intézmény működött, a madridi rádió magyar szerkesztősége, amelynek munkájában a többi között Muráti Lili, Muráti György, Vaszary János, Sánta-Pintér Gyula vett részt. E rádióműsor 1949-ben indult és 1975 karácsonyáig tartott. A madridi rádió erősen kommunistaellenes szellemben sugárzott adásokat, szenvedélyes és patetikus hangon adva elő a kommunista uralom borzalmait, első éveiben naponként emlékeztetve Mindszenty bíboros fogva tartására és arra, hogy a nyugati világ nem felejti el őt. A Vaszary-Muráti házaspár egyébként kisebb színtársulatot is alapított, tagjai több spanyol városban vendégszerepeltek.

A magyarokat összefogó intézmények között első helyen a katolikus és a protestáns egyházakat illik megemlíteni, hiszen bárhol telepedtek is meg a menekültek, elsőnek egyházi közösségeiket hozták létre. Az ötvenes években majd mindenütt a katolikus egyházközségek és a protestáns gyülekezetek megszilárdulásának lehettünk tanúi. A katolikus egyházi vezetés szempontjából nagy jelentőségű esemény volt, hogy XII. Pius pápa 1950 augusztusában az 1948 végén Magyarországról elmenekült Zágon József győri egyházmegyei kanonokot és püspöki irodaigazgatót a katolikus magyar menekültek apostoli vizitátorává nevezte ki. Székhelye Róma volt, hatásköre az egész világra kiterjedt. Feladata a magyar katolikus lelkigondozás megszilárdítása és a lelkipásztorok irányítása volt. 1950-ben indult az *Élet* című katolikus lap, amely egy évig Rómában, majd 1951-től 1953-ig Innsbruckban jelent meg.

Megszerveződött az Actio Catholica külföldi képviselete is, országonként helyi bizottságok létesültek, elsősorban művelődési és karitatív célok szolgálatában. A *Külföldi Magyar Actio Catholica* 1952 decemberében Rómában tartott közgyűlésén az addigi vezetőket, Apor Gábor elnököt, Mihalovics Zsigmond egyházi tanácsadót és Hlatky Endre főtitkárt az A. C. védnökeivé, Tóth László egyetemi tanárt új főtitkárrá és Dám Ince ferences szerzetest egyházi tanácsadóvá választották. Zágon József apostoli vizitátor arra hívta fel a figyelmet, hogy „a hivatásbeli kötelességek lelkiismeretes teljesítésével nagyobb szolgálatot teszünk a közügynek, mint a közélet fórumán való szónoklással”.[120] Kijelentését az a felismerés indokolta, hogy a menekültek között voltak sokan, akik azt hitték, nagy szavakkal, nemzetmentő ötletekkel, világmegváltó gondolatokkal pótolható a gondos, lelkiismeretes, szorgalmas munka, holott mindinkább nyilvánvaló lett, hogy elsősorban erre kellene törekedni.

A korabeli katolikus művelődési intézmények között említést érdemel a *Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia*, amely Schwartz Elemér louvaini egyetemi tanár – a hajdani budapesti germanista professzor és az Emericana egyik vezetője – szervező munkájának eredményeként 1951-ben alakult meg. 1954-ben már ötven tagja volt, elsősorban a hajdani Szent István Társulat külföldön élő tagjai közül. Az Akadémia elnöke Zágon József apostoli vizitátor lett.

Egyházi kezdeményezésre jött létre 1950 nyarán a *Németországi Emigráció Munkaközössége*, amelyben az egyházi közösségek vezetőin kívül a németországi egyesületek és segélyszervezetek is képviseltették magukat. A prieni konferencián elhatározták, hogy közös magyar célokért közösen munkálkodnak és igyekeznek politikai ellentéteken felülemelkedve a magyar menekültek helyzetén segíteni. A Munkaközösség érdekképviseleti, szociális és kulturális feladatokat tűzött maga elé. Minden tagszervezet két-két megbízottjával képviseltette magát. Sajnos, a szép tervek és elképzelések hamarosan a valóság szinte áttörhetetlen falába ütköztek és a kezdeményező katolikus és protestáns lelkészeknek be kellett látniok, hogy a csúcsszervezetek, akármilyen nemes céllal alakultak is, nem életképesek. A kisebb közösségek sokkal tartósabbaknak bizonyultak, mint az országos vagy világszervezetek.

Az ötvenes évek első fele mind a katolikus egyházközségek, mind a protestáns gyülekezetek szembeszökő megerősödését mutatta. A Magyarországról elmenekülni kényszerült papok mindenütt bekapcsolódtak a lelkipásztori munkába. Az ismertebb magyarországi lelkészek közül Varga László jezsuita atya, az EMSZO és a Hivatásszervezet volt irányítója, 1952 januárjában hagyta el Magyarországot és Belgiumba kerülve jelentős szerepet játszott az ottani katolikus hitélet felélénkülésében.

A katolikus papok szerepe a németországi magyar gimnázium fenntartásában és sikerében elévülhetetlen. Közreműködésük és az egyházi intézmények támogatása nélkül aligha lehetett volna egy magyar középiskolát hosszabb ideig működtetni. Az anyagi gondok megértése és a bajok eloszlatása iránt ugyanis sehol sem mutatkozott olyan hajlandóság és segítőkészség, mint éppen katolikus egyházi körökben. A németországi magyarok a gyűjtések során áldozatkészségüknek adtak kifejezést, de ez sohasem volt elegendő arra, hogy az iskola gond nélkül éljen. Németországban egyébként az ötvenes évek elején nemcsak a lindenbergi, majd bauschlotti magyar gimnázium fenntartása okozott nehézséget és problémát, de azoké a hétvégi iskoláké is, amelyekben a németül tanuló magyar ifjúság kapott magyar nyelvű, irodalmi és történelmi oktatást. Ezeket is közadakozásból és a segélyszervek támogatásából tartották fenn.

---

[120] Élet, 1952. dec. 25.

Az iskolákkal párhuzamosan a cserkészetben folyt magyar nyelvi és kulturális nevelő munka, amelyben ismét a katolikus és a protestáns papság játszott kimagasló szerepet. Az ötvenes évek első felében nemcsak a cserkészek és a csapatok száma nőtt, de elmélyültebbé és eredményesebbé vált a magyar műveltség átplántálása a fiatalokba. Ez a tevékenység szükséges volt, mert magyar iskola helyett mind több fiú és lány került a lakóhelyének megfelelő helyi iskolába és németül, angolul, franciául stb. kellett tanulnia. A magyar ismereteket legfeljebb a hétvégi iskolákban és a cserkészetben kaphatták meg. A cserkészvezetőkre új feladatok hárultak, mert nemcsak a hagyományos cserkészmunkával, hanem a magyar anyanyelvi műveltség ápolásával is törődniök kellett. Így lett a nemzetközi szellemű és az ifjúság képzeletét foglalkoztató cserkészetből a magyarság iskolája, amelyben olyan tudást kaptak a fiatalok, amelyet a külföldi tanintézetek megadni nem tudtak.

1955-ben a Mattyasovszky-Zsolnay Miklós elnöklete és Bodnár Gábor vezetőtiszti irányítása alatt működő Magyar Cserkészszövetség több mint 2800 cserkészt tartott nyilván, a tisztek és az öreg cserkészek száma 400 körül mozgott, majd 1500 fiú- és lánycserkész működött a csapatokban, 900 tiszt és cserkész pedig a szórványokban. A magyar cserkészet nem volt tagja a nemzetközi cserkészszervezetnek (politikai okokból ma sem tagja) és a jamboree-kon önálló csoportként ezért nem vehetett részt. De mindig ott voltak és felvonulhattak nemzeti színű zászlóik alatt.

A főiskolás diákok tanulási lehetőségei szempontjából jelentős fordulat volt a löweni Mindszenty Kollégium alapítása, továbbá azok az ösztöndíjak, amelyeket kelet-közép-európai diákok a strasbourgi egyetemre és a bruges-i Európa-Kollégiumba kaptak. Löwenben nagy számú magyar diák tanult, kik közül némelyek húsz-harminc év múlva nemzetközi tekintélyű tudósok és közéleti emberek lettek. A Bruges-ben alapított Európa-Kollégiumot az Európa Mozgalom tartotta fenn, részben a belga állam, részben az Európa Mozgalomban résztvevő intézmények támogatásával. Olyanok pályázhattak, akik harmincadik évüket még nem töltötték be, egyetemet végeztek, tudományos munkásságot fejtettek ki, franciául vagy angolul beszéltek és írtak. Az 1950-ben indult és ma is működő Kollégiumba csak kevés magyar jutott be. Később a magyarok teljesen elmaradtak.[121] Jóval többen tanultak és végeztek a strasbourgi egyetemen a Szabad Európa Bizottság által adományozott ösztöndíjakkal, amelyek nemcsak a tanulmányi költségeket fedezték, hanem a lakást és ellátást is a Rajna-menti városban épített Szabad Európa Kollégiumban. Ez 1951 októberében kezdte el működését. Az ösztöndíj egy évre szólt – akárcsak a bruges-i –, de meghosszabbítható volt. Mivel a strasbourgi egyetemen a tanítási nyelv a francia volt, a kollégium gondot fordított tagjai francia nyelvtudásának fejlesztésére is. A magyarok strasbourgi kollégiumi és ösztöndíj-ügyeivel a Szabad Európa Bizottság megbízatása alapján, 1953 őszétől kezdve, a Párizsban élő Albrecht Dezső volt erdélyi képviselő foglalkozott.

A diákszervezkedés Németországban indult el, ott létesült már a negyvenes években a Katolikus Magyar Diákszövetség, amelyhez később más nyugat-európai országok hasonló diákszervezetei csatlakoztak és létrehozták a Külföldi Katolikus Magyar Diákszövetséget. Ennek első konferenciáján, amelyet 1950-ben Grácban rendeztek, egy „keresztény világ felépítésében” való közreműködést nevezte fő céljának. Az 1952-ben a belgiumi Löwenben rendezett kongresszuson már részt vettek a hollandiai, belgiumi, franciaországi és spanyolországi csoportok képviselői is. Elhatározták, hogy elkezdik „az ifjúsági apostolkodást” a menekült diákok között és a Németországban, valamint Ausztriában élő menekült diákok szociális segélyezését. A magyar diákok bekapcsolódtak a Pax Romana nevű nemzetközi katolikus diákszervezet munkájába, kapcsolatba léptek a különböző országok diákszövetségeivel, valamint a World University Service-szel (WUS), amely 1952 augusztusától a németországi menekült diákok szociális ügyeivel foglalkozott.

1953 júliusában Hollandiában konferenciát tartottak a nyugati egyetemek magyar diákjai, amelyen megbeszélték időszerű problémáikat. Egy hírlapi tudósítás szerint „súlyos gondot okoz továbbra is tanulmányi és megélhetési költségek előteremtése. Megdöbbentő a szegénység, a gond, a részvétlenség, amellyel egyetemistáinknak meg kell küzdeni”.[122]

Párizsban alakult egy másik diákszervezet is, mégpedig MEFESZ néven (a hajdani magyarországi diákszövetség utódaként) és elsősorban a diákéletből már kiöregedett hajdani ifjúsági vezetőket, MEFESZ-tisztviselőket tömörítve. Ezek közé tartozott Borsos Sándor, Szűcs György, Sárkány István, Makó András. A csoport kijelentette, hogy ragaszkodik a MEFESZ 1945-ös lellei alapokmányához. Részben ebből a körből kerültek ki a „párizsi szabad magyar fiatalság kiáltványának” megszövegezői, akik 1954. március 15-ének

[121] A Kollégium egy volt magyar hallgatója, Skultéty Csaba úgy emlékezik, hogy az 1950–51 tanévben vele együtt csak ketten voltak magyarok. (S. Cs. szóbeli közlése.) A Hungária egy 1952 végi számában megjelent riport szerint az 1951–52 évben négy magyar tanult a Kollégiumban. Jóllehet a város flamand nyelvterületen fekszik és Bruggenak kellene nevezni, az intézmény neve a magyar szóhasználatban mint Brugesi Európa Kollégium terjedt el.

[122] Magyar Szabadság, 1953 december.

előestéjén a francia fővárosban összejövetelt tartottak, programpontokat fogalmaztak meg, „abban a reményben, hogy a jövőben még további közös munkával szolgálhatják az emigrációnak a felszabadítás érdekében vívott küzdelmét". A felszabadulást illetően kijelentették: „mindenképpen békésen képzeljük el, hogy a magyar népet és a világ összes népeit megkíméljük egy újabb háború pusztításaitól. Hazánk felszabadulása érdekében követeljük az idegen megszálló csapatok és ügynökök kivonulását. Követeljük a szabad választásokat, a szükség szerint nemzetközi ellenőrzés mellett". A felszabadulás utáni teendőkről szólva a magyar fiatalok kijelentették, hogy „A dunamedencei népek békés és testvéri együttélése érdekében közvetlenül a felszabadulás után újra meg kell vonni a határokat, mégpedig a népek önrendelkezésének demokratikus elve alapján... Az új Magyarország külpolitikájának gerincében az Egyesült Európa építésének kell állnia. Ha ennek megvalósítása késik, a federális összefogást regionális alapon kell érvényesíteni."[123]

Látnivaló, hogy még 1954 tavaszán is mily eleven volt magyar emigráns körökben a programalkotási hajlam és a közeli felszabadulásban való hit. A párizsi fiatalokban egy pillanatig sem merült fel a kérdés, hogy valójában elérkezett-e a jövendő tennivalókról való gondolkodás és tervkovácsolás ideje. A programoknak különben sem az volt a rendeltetésük, hogy iránymutatóként szolgáljanak az elvégzendő feladatokat illetően, hanem az, hogy megmutassák a különbségeket más irányzatokkal szemben és pontosan jelezzék, hogy az emigrációs politikai színskálában ki hol áll.

Az Egyesült Államokban az új bevándorlók hamarosan szervezni kezdték egyesületeiket. A régi amerikásokkal nehezen melegedtek fel, jóllehet azoknak segítségével, állás- és megélhetési ígéreteivel kerültek ki Amerikába. A két réteg azonban származását, múltját, hagyományait és műveltségének természetét illetően annyira különbözött egymástól, hogy a csodával határos lett volna, ha az új amerikások zökkenő nélkül beilleszkednek a régiek szervezeti kereteibe. Megmaradt tehát maga magának és a maga intézményrendszerével a két bevándorló nemzedék. A politikusok nagy része 1948 ősze és 1950 vége között érkezett Amerikába. A Szabad Európa Bizottság nemcsak azzal támogatta őket, hogy némelyeknek állandó megélhetést biztosított, hanem azzal is, hogy előadásokat és külföldi utazásokat szervezett nekik, ösztöndíjával többen bejárták az Államok területét és előadásokat tartottak a magyar, illetve kelet-európai helyzetről. A nevesebbek a világ más részeibe is eljutottak, nemzetközi konferenciákon vettek részt és olykor jelen voltak fontos világpolitikai eseményeken is. Nagy Ferenc például 1954 áprilisában a Japán Külügyi Intézet meghívására és amerikai támogatással hosszabb japán utat tett, egyetemeken, politikai klubokban és társadalmi szervezetekben ismertetve az európai helyzetet és a kommunista terjeszkedési műveleteket, azok európai koronatanújaként lépve fel.

A szakmai és társadalmi szervezetek közül 1952-ben jött létre az *Amerikai Szabad Magyar Jogászok Szövetsége*, Nagy Vince elnökletével. Ő 1958 októberéig állt a szervezet élén. A szövetség fő céljának tekintette „a Magyarország felszabadítását szolgáló jogászi felvilágosító munka elvégzését az otthoni jogfosztások, közjogi és magánjogi sérelmek feltárása tekintetében a különböző nemzetközi fórumok előtt, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szövetségénél, a Nemzetközi Jogász Uniónál, valamint az egyes nyugati, demokratikus államok kormányainál. Ezenkívül a felszabadulás után restaurálandó jogrend egyes főbb törvényalkotásainak előkészítését, legalább nagy vonalakban, hogy a felszabaduló nép szabad választásán alapuló demokratikus parlament és abból alakuló kormány ezeket is felhasználhassa jogalkotásának nagy és nehéz munkájában".[124]

Az Egyesült Államokban alakult társadalmi szervezetek között jelentős munkát végzett a kezdeti időkben a *Magyar Nemzeti Sportszövetség*, amely New York-i székhellyel és Telegdy György irányításával egyrészt felkutatta a nyugaton élő magyar sportembereket, másrészt lépéseket tett azok közötti kapcsolatok kiépítésére és szereplésük előmozdítására. A kezdeményezés a Magyar Nemzeti Bizottmány részéről indult el. A végrehajtó bizottság határozata révén vált lehetővé, hogy 1949. december 30-án a Bizottmány hivatalos helyiségében, magyar és amerikai sportemberek jelenlétében, megtarthatták az alakuló közgyűlést. A kelet-közép-európai emigrációk közül a magyarok voltak az elsők, akik sportolóikat összegyűjtötték és közös szervezetbe tömörítettek. A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején tömegével éltek nyugati országokban magyar sportolók, akár a korábbi időkben sportpályafutásuk folyamán maradtak külföldön, akár a kommunizmus elől menekültek. Az alapítók szándéka szerint „a szövetség célja megszervezni azokat az emigrált sportolókat, akik nem voltak tevékeny segítői a hazánkat elnyomó egyik diktatúrának sem. Feladata

[123] A párizsi szabad magyar fiatalság kiáltványa, Párizs 1954.

[124] Nagy Vince üzenete a magyar emigrációnak, Délamerikai Magyarság, 1954. okt. 30.

megteremteni a lehetőségét annak, hogy a szabad népek sportéletében nemzeti színeinket képviselve vehessünk részt.[125]

A felhívásra fél éven belül már több száz sportoló jelentkezett, közöttük körülbelül harminc volt olimpiai és világbajnok. A szervező munka következtében a szövetség tagjainak a száma állandóan nőtt. Eredményeik is látványosak voltak, de – némely kivételtől eltekintve – nem magyar színekben, hanem lakóhelyüknek megfelelő színekben indultak és új otthonuk sportdicsőségét öregbítették. A nyugat és kelet közötti sportkapcsolatok ugyanis sohasem romlottak meg annyira, hogy szakadás következett volna be és megvalósulhatott volna a Nemzeti Sportszövetségnek az az álma, hogy a magyar sportolók egy „szabad Magyarország" színeiben versenyezhessenek. A hazai szakszövetségek mindvégig tagjai maradtak a nemzetközi szövetségeknek, a magyar olimpiai bizottság is a nemzetközi olimpiai bizottságnak, úgyhogy a külföldi sportképviseletnek nem maradt ily irányú működési lehetősége. A nemzetközi elismerése nem volt formális, csupán hallgatólagos tudomásulvételre, olykor rokonszenvre és személyes barátságokra alapozódott.

A második világháború utáni amerikai magyar színjátszás elindítása Bodán Margit dalénekesnő, Jávor Pál színművész és Sárossy-Szüle Mihály színigazgató nevéhez fűződik. Bodán Margit 1938 óta élt az Egyesült Államokban és rendszeresen vállalkozott különböző magyar színházi produkciókra. Jávor Pál 1946 őszén amerikai turnéra ment és ott maradt. Sárossy-Szüle Mihály pedig 1947 tavaszán társulatával együtt utazott Amerikába. Nagy Ferenc lemondása után, mind Jávor, mind a Sárossy-féle társulat nem ment haza, hanem – kiegészítve más, ott élő vagy oda érkező magyar művészekkel – állandó színházi élet megteremtésén fáradoztak. 1948 nyarán Jávor és Sárossy társulata egyesült, az összes nagyobb magyar településeket bejárták és több száz előadást rendeztek. 1949-től a „Sárossy-Színtársulat" ismét önállóan lépett fel, de utána a kezdeti lelkesedés lelohadt és az anyagi erőforrások is kimerültek, úgyhogy a magyar színészegyüttes már csak alkalmanként szerepelt. 1956 tavaszán Jávor – 30 éves színészi jubileuma alkalmából – újból bejárta a fontosabb magyar központokat.[126] A magyar színházi esteken gyakran lépett fel az említetteken kívül Szőnyi Lenke, Fellegi Teri, Nagyajtay György, Hajmássy Ilona (nemzeti ünnepeken), Mály Gerő, Beregi Oszkár (verseket mondva), Békeffi László, valamint a budapesti opera hajdani két szólótáncosa, Patócs Katalin és Tatár György. Az 1953-ban Amerikába került két másik neves magyar táncos, Kovács Nóra és Rab István magyar közönség előtt alig szerepelt.

A magyar művelődési társaságok és körök közül említést érdemel, a többi között, a volt innsbrucki *Magyar Társaság*, amely 1952 novemberében Clevelandben újjáalakult a magyar kultúra ápolása és fejlesztése, szabad egyetem életre hívása, gazdasági önsegély kiépítése, az ifjúság támogatása, régi és új bevándorlók közötti érintkezés előmozdítása céljából. A Társaság elnöke Nádas János maradt, főtitkára pedig Homonnay Elemér kisebbségi szakértő lett. A közművelődési osztályt Somogyi Ferenc történész vezette. A Társaság még ma is működik. Az első szabadegyetemi előadásokat Horváth Miklós egyetemi tanár, Szász Béla történész egyetemi tanár, Ferdinandy Mihály író és egyetemi tanár, Somogyi Ferenc, Homonnay Elemér, Sirchich László felvidéki kisebbségi szakíró, Teleki Béla tartotta. Az utóbbi három nemzetiségi kérdésekről beszélt.

A kanadai magyarok egyesületi élete ugyancsak élénk volt, de sem iskoláik, sem művelődési szervezeteik nem vetekedhettek a déli szomszédok hasonló teljesítményeivel. Kanadában majd csak 1956 után lendült fel a magyarok közösségi élete. Az egyházak munkájukat a lelkipásztorkodásra korlátozták, az iskolák tekintetében is visszaesés mutatkozott a korábbi időkkel szemben. Ennek egyik oka az volt, hogy a háború miatt a kanadai magyar iskolák kapcsolata az anyaországgal megszakadt és a politikai viszonyok miatt 1945 után sem javult meg. A hajdani 61 magyar iskolából 1956-ig csak 4 maradt meg. 1951 és 1956 között 1 új iskola kezdte meg működését.[127] A helyzet tehát meglehetősen vigasztalan volt. A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején bevándorolt magyarokat annyira lefoglalták egzisztenciális problémáik, hogy iskolával és művelődéssel nem törődhettek. Tájékoztatásukat a többi között a Torontóban megjelenő *Kanadai Magyarság* végezte. Az 1951 novemberétől megjelenő lapot ebben az időben Kenesei F. László

[125] Londoni Hírlap, 1950. márc. 2.

[126] Vö. Sárossy-Szüle Mihály: Mr. Jávor, New York 1982. – Az Egyesült Államokba vándorolt ki Makay Árpád filmrendező, aki 1949-ben hagyta el Magyarországot. Rajta kívül Nyugatra távozott a negyvenes évek végén Radványi Géza és Szőts István filmrendező is. Az előbbi Franciaországban és Németországban, az utóbbi Ausztriában dolgozott. A negyvenes évek végének menekült filmszínésznőihez tartozott Karády Katalin és Tasnády Fekete Mária. Az előbbi Dél-Amerikában, az utóbbi Németországban telepedett le. (Karády jelenleg New Yorkban él.)

[127] Vö. Tamás József: Magyar iskolák Kanadában, Montreal 1966.

szerkesztette. A régi és elsősorban baloldali, a budapesti rezsimmel rokonszenvező, vagy vele nem törődő bevándoroltak lapja a *Kanadai Magyar Munkás* volt.

Az Ausztráliába került magyar bevándorlóknak is a beilleszkedés, a gyökéreresztés, az egyéni és családi egzisztencia volt a legsürgetőbb és legnagyobb gondja. Itt minden más országnál jellemzőbb volt, hogy a menekült csak legalul kezdheti el és a Kelet-Közép-Európából érkező emigránsok a kezdeti években aligha gondolhattak magyar intézmények kiépítésére, minden órájukat és percüket lefoglalta a kenyérkereset. Nagy Kázmér kitűnően érzékeltette Ausztráliáról szóló, Magyarországon megjelent könyvében, hogy milyen sors várt a magyar menekültekre: „Az ötvenes évek elején minden bevándorlónak két évig ott kellett dolgoznia, ahová az állami munkaközvetítő kiküldte. Szinte kivétel nélkül, a nyelvtudáshoz nem kötött, 'fogd meg jobok' (dzsobok), azaz munkák nyelték el az embereket. Engem is. Először egy victoriai, több ezer hektáros, csak export körtét termesztő gyümölcsös, ahol akkoriban szedtük a még alig érett vilmoskörtét, amit hűtőraktáros hajókon szállítottak Angliába. Amikor ennek a munkának vége lett, 1000 kilométerrel odébb, Sydneyben álltam munkába az Imperial Chemical Industries, az I.C.I. só- és kénsav gyárában, egy háromműszakos váltásokkal működő üzemrészlegében mint sólapátoló. A két év leteltével már mindenki szabadon választhatott, és akkor sikerült kifognom a Nestlé csokoládégyárban a csomagológép végén a dobozoló munkát. Három évig, hetenként öt napig, délután négytől éjfélig."[128] Nagy Kázmér esete nem volt egyedi történet. A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején, és nemcsak a bevándorló országokban, de a legtöbb európai országban a korábban értelmiségi hivatásokban dolgozó, szellemi tevékenységet folytató magyar menekültek is a társadalmi ranglétra legalján éltek és dolgoztak nem is egyszerűen fizikai munkásként, hanem a fizikaiban is az aljamunkát jelentő elfoglaltságot kapták. Nem csoda hát, ha kissé csodálkoznak és fejüket csóválják, ha mai magyar menekültek finnyásságát látják és méltatlankodásukat, ha nem képzettségüknek megfelelő és illően fizetett állást kapnak. Igaz, a Rákosi-korszak menekültjei az életüket és szabadságukat mentendő hagyták el az országot, nem azért, mert jobban, nyugodtabban, könnyebben akartak élni és anyagilag gyarapodni.

Az Ausztráliába került magyarok életrevalóságát, tehetségét, szorgalmát bizonyítja, hogy a nehéz éveket majd mindannyian átvészelték és volt erejük, türelmük, kitartásuk sorsuk jobbrafordulását kivárni.

Mint Kunz Egon írta az ausztráliai magyarokról szóló angol nyelvű könyvében, az új emigránsok politikai szervezetei – bármily ígéretesek voltak is kezdetben – nem bizonyultak tartósaknak, az 1956-ot követő években, de még inkább a hatvanas években sorvadásnak indultak. Mint e könyv egy méltatója megállapította, maradtak az egyházak, a diákegyesületek, a sportegyesületek és a karitatív intézmények. „Bevallom – írta a valamikor ugyancsak ott élt Zsigmond Endre –, még engem is meglepett, hogy milyen sok magyarból lett egyetemi tanár, előadó, egyetemi szakkönyvtáros vagy tudományos kutató! A zenészek, képzőművészek és a neves sportolók – (országos hírű edzők, bajnokok, az ausztrál olimpiai csapat tagjai) – névsora alig valamivel rövidebb."[129]

Az ausztráliai államok magyar csúcsszervei is rendre megalakultak, összefogva azokat az egyesületeket, egyházakat, ifjúsági intézményeket, amelyekben a magyarok társadalmi működése és társasági élete folyt. A Victoriai Magyar Szövetség például 1954-ben alakult, nemcsak a magyarok puszta tömörítése érdekében, de azért is, hogy bennük az etnikai tudatot erősítse és a magyar létkérdések iránti érdeklődést ébren tartsa. Ugyanezt tették az egyházak, a cserkészet és a sajtó is. A gyenge kezdeményeket folyamatosan szilárdabb és tartósabb vállalkozások követték. A Dél Keresztje című lap – amelyet 1954 végétől Nagy Kázmér szerkesztett – különösen kivált színvonalával, elsőrangú világpolitikai és magyar tájékozottságával, témaérzékenységével és politikai mérsékletével.

Egy 1953 tavaszán megjelent ausztráliai beszámoló szerzője így összegezte tapasztalatait: „A magyar 'összefogás' és a magyar 'széthúzás' itt is tág teret talált, s az elmúlt évek számtalan magyar összefogás és széthúzás tanúi voltak. Ezt azonban nem kell tragikusan venni, s úgy tekinteni, mintha a magyarság nem tudna együttműködni, egyesületeket teremteni, ahol viták és nézeteltérések ellenére is alkotó munka folyik. Úgy mondhatnám, hogy a magyarság közösségi élete komoly, értékes formában csak most van kialakulóban. A katolikus és református egyházi személyek körül csoportosuló magyarság kulturális egyesületei szép, értékes munkát végeznek máris, és biztató fejlődést mutatnak a jövőre. Előadások, magyar könyvtár, szórakozás, újságok lelkes, tehetséges, önzetlen magyar emberek tevékenységének eredményei, valamint nyári magyar iskola a kicsinyeknek stb. Mindez kezdet, 1–2 éves múlttal, tele a kezdet nehézségeivel... Vannak házépítő szövetkezetek is, melyek kis családi házak építésére adnak kölcsönt, és a magyarságnak igen nagy anyagi segítséget jelentenek... Az asszimiláció tekintetében nem kell félteni a

---

[128] Az én Ausztráliám, Budapest 1976, 144–145. l.

[129] Száznegyven év, Új Látóhatár, 1970/5. sz. 412. l.

felnőtt korú magyarságot. Mi akkor sem tudnánk asszimilálódni, ha nagyon akarnánk... Az itt felnőtt gyermekeket pedig nemcsak hogy nem lehet megmenteni az asszimilációtól, de nem is szabad ezt megkísérelni, hacsak nem akarjuk őket szerencsétlenné, kettéhasadt emberekké tenni, mint amilyenek mi vagyunk a valóság és az elveszett Paradicsom ábrándvilágában élve."[130]

Argentínában, Brazíliában és Venezuelában – a nagyobb magyar kolóniákkal rendelkező három dél-amerikai államban – a bevándorlók viszonylag könnyen megtarthatták magyar jellegüket és szokásaikat.

Ezekben az országokban még nemigen alakult ki a többségi lakosság nemzeti tudata és nem terjedt el az idegenektől való tartózkodás, még kevésbé az asszimiláló szándék. A magyarokkal szemben nem érvényesült társadalmi nyomás, hogy argentínokká, brazilokká vagy venézekké váljanak. Élhették a maguk életét, kiépíthették intézményeiket és hódolhattak azoknak a szokásoknak, amelyeket hazájukból magukkal hoztak. A korai kapitalizmusnak még sokhelyütt megmaradt elemei lehetővé tették, hogy bő kifutása nyílt az egyéni kezdeményezésnek és vállalkozói kedvnek. Vállalatot és üzemet alapítani, önálló egzisztenciát teremteni itt volt a legkönnyebb. Nem véletlen, hogy az első magyar gazdasági karrierekkel Dél-Amerikában találkoztunk. A magyarok általában majd mindenhol megnyugtató anyagi viszonyok közé kerültek.

Az etnikai szervezkedés szabadságának és a kielégítő életszínvonalnak volt tulajdonítható, hogy az ötvenes évek első felében igen tevékenyek voltak a dél-amerikai magyar közösségek; a kanadainál és az ausztráliainál elevenebbnek bizonyult az egyesületi élet, az egyházak, a kulturális intézmények és a sajtó munkája.

[130] Csonka János: Menekült magyarok Ausztráliában, Új Magyar Út, 1953/4. sz. 18. l.

III. ÖTVENHAT

1. Az olvadás és az emigráció

A magyar politikai emigráció feladata 1953 nyaráig meglehetősen könnyű volt, hiszen alig kellett mást tennie, mint tagadni és tiltakozni. Tagadni a közösséget a Magyarországon a kommunista hatalomátvétel után kialakult rendszerrel és annak illetékességét a magyar nép képviseletére, tiltakozni a demokrácia eltiprása és a Rákosi-féle önkényuralom ellen.

Mást nem is tehetett, hiszen a sztálinista funkcionáriusok mégcsak vitapartnernek sem voltak tekinthetők, mert az értelem és a nép ellen elkövetett tetteik mást, mint visszautasítást, nem érdemeltek meg. Az ország lakossága ellen indított irtó hadjárat és a magyar állam tekintélyének végzetes lejáratása ellenszenvet és undort váltott ki még azok részéről is, akik – az országon belül és kívül – realistán gondolkodtak és az adott hatalmi feltételek között a szocialista társadalmi rend tudomásulvétele elől nem zárkóztak el.

A magyar emigráció minden árnyalata megegyezett abban, hogy Rákosi és munkatársai, függetlenül attól, hogy saját kezdeményezésből, vagy szovjet sugallatra cselekedtek-e, felelősek azért a sok megaláztatásért és szenvedésért, amelyen az ország lakossága keresztül ment. Az emigránsok között ennek megítélésében nem volt különbség és abban sem, hogy durva és embertelen tettek éles és nyers választ érdemelnek. Nem meglepő tehát, hogy Rákosiékkal szemben még azok sem válogatták meg szavaikat, akik a civilizált és nyugodt megszólalás hívei voltak. A negyvenötösök és a negyvenhetesek egymás ellen elkeseredett küzdelmet vívtak, a magyar közelmúlt és a jelen sok kérdésében nem értettek egyet, de egyértelműen és félreérthetetlenül vallották, hogy az ország szomorú sorsának okozói sem megértésre, sem elnézésre nem számíthatnak. A Rákosi-rendszer a magyar történelem legsötétebb fejezetei közé került és nem volt olyan reálpolitikai megfontolás, amely a sztálinista vezetők bűnét enyhíthette volna. A politikai emigráció tehát abban a kiváltságos helyzetben volt, hogy a tagadással és tiltakozással szinte kimerítette legfontosabb feladatát.

Mindez megváltozott 1953 nyarán. 1953. március 6-án meghalt Sztálin és legalábbis magyarországi vonatkozásban úgy látszott, hogy az új kollektív szovjet vezetőség a közelgő csőd és katasztrófa elkerülésére ellenintézkedéseket kíván bevezetni. A kelet-berlini felkelés is meggyőzhette arról, hogy Magyarországon tenni kellene valamit, nehogy a berlini eset megismétlődjék. A Kreml új urai – megfeledkezve arról, hogy a magyarországi helyzetért elsősorban azok a szovjet vezetők felelősek, akik kritika és fenntartás nélkül támogatták Rákosit – a felelősséget magyarországi megbízottukra hárították és miniszterelnöki tisztéből elcsapták. A kormány élére Nagy Imrét állították, de a párt irányító posztján megtartották Rákosit. A Moszkvába rendelt budapesti funkcionáriusoknak megmondották, hogy a szakadék szélére vitték az országot és a jövőben változtatniuk kell politikájukon. Ennek a bírálatnak a következményeit vonták le az 1953 június végi központi vezetőségi határozatban, amelynek tartalma és hangja az egész pártvezetőségre oly elítélő lehetett, hogy nemcsak Rákosi szabotálta el közzétételét, de utódai sem hozták nyilvánosságra még máig sem. Nagy Imre azonban, mint miniszterelnök, július 4-én olyan beszéddel mutatkozott be, amely szokatlan volt a kommunizmus magyarországi történetében és jogosan keltette fel minden polgár érdeklődését. Amit bejelentett és meghirdetett: a rendőri terror megszűnését, az internálótáborok feloszlatását, a fogyasztási ipar serkentését és az erőszakos iparosítás csökkentését, a termelőszövetkezetekből való szabad kilépést és a működésképtelen szövetkezetek feloszlatását, az emberekben azt az érzést keltette, hogy megnyílt a szocializmus egy emberségesebb és elviselhetőbb változatának lehetősége. Mégha Rákosinak egy héttel később mondott budapesti beszéde csökkentette is a kezdeti eufóriát, Nagy Imre kormánynyilatkozatával új szakasz kezdődött a magyar kommunisták kormányzati tevékenységében.

Az új miniszterelnök parlamenti bemutatkozó beszéde rövid idő alatt a nyugaton élő magyarok körében is ismertté vált és ugyanolyan meglepetést váltott ki, mint az ország lakosságában. A politizáló emigránsok immár nem gondolhatták, hogy a kommunista rezsim elutasításával és tiltakozó akciókkal feladatukat kimerítették, hanem állást kellett foglalniok olyan új fejleményekben, amelyek nem negatív, hanem pozitív irányba mutattak, vagyis a helyzet javulásának esélyét és lehetőségét is magukban foglalták.

Három dolgot tehettek: a) a változást merőben alakinak tekintik, amely érdemben semmit sem módosít a kommunista stratégián és taktikán, következésképpen az ő magatartásukon sem kell változtatni; b) elismerik, hogy az alakinak látszó fejlemények érdemi változásokhoz is vezethetnek, de ezek előmozdítására állásfoglalásaikban hangsúlybeli eltolódások elegendők, többre nincs szükség; c) a magyarországi új szakaszt, függetlenül attól, hogy kigondolói taktikai húzásnak vagy egy új politika nyitányának tekintik, komolyan veszik és az érdemi változásokat elkerülhetetlennek tartják, következésképpen az emigráns politika ehhez való alkalmazkodását szorgalmazzák.

Az mindenképpen előrelátható volt, hogy a nyugati magyarság túlnyomó többsége, elsősorban a negyvenötös tábor és a negyvenhetes konzervatív beállítottságú része a kommunizmuson belüli komoly változásokban nem hisz és el sem tudja képzelni, hogy a múlt vétkeiben kompromittált funkcionáriusok a hibákból tanulni, nézeteiken módosítani, magatartásukon javítani képesek. Abból a körülményből, hogy Nagy Imrét ugyanúgy a moszkvai politbüro állította a kormány élére, mint annak idején Rákosit, azt a következtetést vonták le, hogy a Kreml taktikai elképzeléseinek végrehajtója lesz és a meghirdetett „új szakasz" nem egyéb, mint szemfényvesztés, amelynek egyedüli célja a fenyegető robbanás megelőzése. E szemlélet jutott kifejezésre a Rákosi és Nagy Imre közötti különbség oly értelmű jellemzésében, hogy „az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz", vagy a dolgok oly formájú előadásában, hogy a budapesti kormány változatlanul bábkormány, amely jellegénél fogva nem is akarhatja a bajok megszüntetését és ígéretei teljesítését. Egy Münchenben kiadott lap szerint „A július elején hivatalba ültetett új bábkormány bevallotta, hogy Magyarországon a kényszermunkatáborok egész hálózata állott fenn és ígéretet tett ezek feloszlatására. A végrehajtás során kiderült, hogy a nagy szavak mögött ismét hazugság, és csalás húzódik meg. A Nagy-féle kormány nem gondol arra, hogy az üldözöttek tízezreinek elégtételt szolgáltasson, még kevésbé arra, hogy szabad letelepedést és munkavállalást biztosítson. Megkezdték ugyan a kényszermunkatáborok egy részének feloszlatását, de az azokban fogva tartott áldozatokat most más formában fosztják meg továbbra is legelemibb emberi és állampolgári jogaiktól."[1]

Ne kutassuk most, hogy a tényeket illetően mi volt a szóban forgó kérdésben az igazság. Ami ebben az összefüggésben minket most érdekel, az az a körülmény, hogy sok emigránsban semmi hajlandóság nem mutatkozott a Rákosi és Nagy Imre közötti különbség észrevételére, még kevésbé annak elismerésére, hogy az új miniszterelnököt tisztességes szándékok is vezérelhetik. Az imént említett lap 1955 tavaszán azzal marasztalta el a nyugati rádiópropagandát (ki nem mondva, de sejtetni engedve, hogy a SZER-ról van szó), hogy „hamis képet festett a hazai hallgatók elé" és ezzel „nemcsak hogy nem tett jó szolgálatot a magyarságnak, de egyenesen lerontja azt a feltétlen bizalmat, amellyel a nyugat irányába viseltetnek. A Nagy Imre által másfél éve meghirdetett s ma kimúlásra ítélt 'új szakasz', amellett, hogy a bolsevizmus alapelveiből egy jottányit sem engedett, hamis következtetések leszűrésére indította a szellemi hadviselés hivatalos képviselőit és a papíros engedmények csalfa délibábját úgy állították be ország-világ előtt, mintha az a magyarság ellenállásából született volna meg."[2]

A politikai konzervativizmus elméleti orgánumának tekintett és Innsbruckban megjelenő Unio felvetette a kérdést, valójában, mi történt Magyarországon? Válasza meglehetősen negatív volt: „Lényegében nem változott semmi és a magyarországi átalakulást nem szabad mint magyar eseményt megítélni. Mint a kommunista uralom óta mindenben, ebben is Moszkva akarata érvényesült és a magyar népnek az események elindításába, alakításába beleszólást most sem engedtek. Helytelen irányba tévednénk tehát, ha a magyarországi eseményeket mint elzárt tünetet kezelnénk és nem látnánk meg annak világpolitikai összefüggéseit." A szerző nyilvánvalóan a Sztálin halálával bekövetkezett új nemzetközi helyzetre és a kelet-berlini felkelésre gondolhatott, majd Magyarországra térve át kijelentette, hogy „a megígért és meg nem valósított engedmények csak gazdasági, szemfényvesztő jellegűek és semmi politikai változás nincs. Ez annyit jelent, hogy a hatalomnak egy szikráját sem engedték ki a kezükből és a mostani engedményeket minden pillanatban visszavonhatják. Magyar szempontból tehát minden maradt a régiben, mert semmi komoly jelentősége nincs annak, hogy néhány pár csizmával többet juttatnak a falunak és engedik kipanaszkodni a kiválasztottakat, ha továbbra is megmarad a munkásság teljes kiszolgáltatottsága és a parasztság kifosztása a változatlan begyűjtési rendelet alapján. Nincs változás az úgynevezett értelmiségi politikában sem. Nem változás, ha a kormány bevallja, hogy itt is rosszul számítottak és az eddigi politika csődöt mondott. A változás az volna, ha a régi értelmiséget megfelelő szerephez juttatnák és lehetővé tennék, hogy tisztességes munkával, szakértelemmel becsületesen meg lehessen élni".[3]

Az ily szellemű cikkek és nyilatkozatok visszatérő refrénje a „nem történt semmi", „nem történt változás", a lényeges kérdésekben „minden maradt a régiben" volt. A politikai emigráció konzervatív köreiben ez a felfogás attól mentesített, hogy cselekedni kelljen, vagyis meg kelljen változtatni az addig követett irányvonalat. Sokakban túlságosan gyökeret vert a felszabadítás külső segítséggel és fegyveres erővel történő végbevitelének az eszméje, úgyhogy el sem tudták képzelni a belülről jövő és belső erőkre támaszkodó szabadulás lehetőségét. Ennek felvetődését az aggodalom is nehezítette, hogy egy önmagát felszabadító népnek aligha lesz szüksége a külső felszabadító szerepében tetszelgő emigránsokra.

[1] Hungária, 1953. szept. 18.

[2] Hungária, 1955. márc. 5.

[3] Unió, 1953 július.

A nyugati magyarok egy másik csoportja elismerte ugyan, hogy Nagy Imrét és munkatársait a magyar nép érdeke is foglalkoztatta, de kételkedett abban, hogy a lakosság javát szolgáló tervek keresztül vihetők és a kommunizmus belülről megjavítható. Ha meg a lakosság helyzete javulna is, az csupán a magyar nép ellenállásának és nem a kommunista vezetők belátásának tulajdonítható. Az érdem a magyar népé, nem a kommunista pártté vagy kormányé, amely olyan kényszerhelyzetbe került 1953 nyarán, hogy nem volt más választása, mint engedni az alulról jövő nyomásnak. Az ilyen nézeteket vallók közé tartoztak a Nemzeti Bizottmány, a negyvenhetes alapon álló pártok és intézmények, valamint a Szabad Európa Rádió magyar szerkesztősége. Ez utóbbi – ellentétben más nyugati magyar rádiókkal – nemcsak a pénzadók álláspontját tükrözte, hanem volt némi lehetősége arra is, hogy magyar munkatársai felfogásának hangot adjon.

És végül a harmadik – szám szerint legkisebb – csoport Nagy Imre kormányra kerülésében és a Magyarországon indított „új szakasz”-ban módot és lehetőséget látott arra, hogy a kommunista rezsim levesse terrorista jellegét és a korábbinál ésszerűbb politika jegyében a magyar lakosság igényeinek legalább egy részét kielégítse. Ez a csoport a gradualista fejlődés elvét vallotta, abban a meggyőződésben, hogy minden, még a legkisebb lépés is javít az ország helyzetén és a nép állapotán, az alaki változásokból intézményesülve érdemi változások lehetnek, a legcsekélyebb térnyerés is javítja a következő lépés megtételének lehetőségét és feltételét. A magyar nép tehát lassú fejlődéssel eljuthat, ha nem is a szabadságig és demokráciáig, de egy elviselhetőbb életig. Ennek az irányzatnak a fő képviselői voltak a müncheni Látóhatár, a Sydneyben kiadott Dél Keresztje, valamint a Párizsban megjelenő Valóság szerkesztői és belső munkatársai.

Ennek az irányzatnak a szemléletét legérzékletesebben Kovács Imre juttatta kifejezésre egy 1954 őszén írott cikkében. Ő is abból indult ki, hogy „a kommunizmus gyakorlatában a taktikai változások és súlypontáthelyezések a változatlan célt szolgálják”, de „a keleteurópai eseményeket – írta – mégsem lehet csak taktikai jellegűnek tekinteni, mert azok magán a kommunista elméleten is annyit változtattak, hogy a párt ideológiai és stratégiai pozíciója a leigázott országokban megingott és a csatlós kommunista rendszerek vonala bizonytalanná vált”. Nagy Imréről szólva megemlítette, hogy „szintén kommunista, de a beszéde nyomán azonnal nyilvánvalóvá lett, hogy a kommunizmus egy brutális szakasza záródott le, s bármilyen lesz is az új kurzus, a régihez aligha lehet még egyszer visszatérni Magyarországon. Nagy Imre programja eloszlatta azt a téves nézetet, hogy nem történt más, minthogy az egyik kommunista helyére egy másik került, mert pontosan az ellenkezőjét állította és ígérte mindannak, ami addig hat éven át a kommunista uralmat meghatározta. A végrehajtott intézkedések aztán olyan módosításokat eredményeztek a párt politikájában és olyan eltolódásokat a tervgazdálkodás struktúrájában, hogy azok teljesen kiforgatták eredeti értelmükből a lenini–sztálini definíciókat és jó időre visszavetették Magyarország bolsevizálását”.

1954 őszén Kovács Imre természetesen még nem láthatta előre, hogy fél évvel később Nagy Imrét megbuktatja Rákosi és visszaállítani igyekszik korábbi kormányzati módszerét, abban azonban igaza volt a New Yorkban élő író-politikusnak, hogy az 1953 júliusa előtti állapothoz visszatérni nem lehetett és bár Rákosi a hatalmat visszaszerezhette, bukott politikájának feltámasztása csak részben sikerült.

Nagy Imre kormányprogramja legfontosabb elemeit Kovács Imre a tervgazdálkodás átcsoportosításában, a túlzott iparosítás és a nehézipar monopóliumának megszüntetésében, a beszolgáltatás enyhítésében, az egyéni gazdálkodás körének tágításában, az egészségügyi, munkásjóléti és kulturális kiadások felemelésében látta. Az irodalomban új jelenségnek tekintette a szabadabb kritika lehetőségét, a népiség feltámadását és a szocialista realizmus háttérbe szorulását. „Nem azt állítom – írta –, hogy már nincs kommunizmus Magyarországon, azt sem mondom, hogy a kommunizmus feladta végső célját, a világ forradalmasítását és bolsevizálását. Amit én a magyarországi eseményekben látok, az a pártra rákényszerített új fajta taktika és ezt a taktikát csak moszkvai parancsnak nevezni azoknak a tömegeknek a meggyalázását jelenti, amelyek az ellenállásukkal az új kurzust kierőszakolták.”[4]

Kétségtelen, hogy ez más hang, mint amelyet nemcsak a szélsőjobboldalon, de a mérsékelt konzervatívok körében is használtak. A Magyar Nemzeti Bizottmány csak kevés eredeti és jelentős dolgot tudott mondani, mert a belső megosztottsága és az egység fenntartása érdekében magára erőszakolt tartózkodása következtében sem az eseményekben való eligazodást, sem pedig a menekültek eszmetisztázó tevékenységét nem tudta előmozdítani. A politikai szervezetek egyébként sem tündököltek éleslátásukkal és megbízható helyzetértékelésükkel. Az esetek többségében nemcsak hogy irányítani képtelenek voltak, de a magyar kérdésekben kerekedett vitákban sem tudták érdekeiket és testületi tekintélyüket kellően megvédeni. A magyarországi fejleményekről elindult eszmecsere szinte kizárólag a politikai és irodalmi sajtóban folyt.

[4] Új kurzus Magyarországon, Látóhatár, 1954 november-december, 321. és 323. l.

Az emigráció politikai szervezetei túlnyomó többségének nem volt érdemi mondanivalója arról, hogy voltaképpen mi történik Magyarországon és az hogyan illeszkedik bele részben a tömbön belüli helyzetbe, részben a világpolitika alakulásába. Ennek oka és magyarázata az volt, hogy a hidegháborús légkörben az emberek elszoktak a differenciáltabb megközelítéstől és elemzéstől. Sokan úgy hitték, korábbi elveikből kellene feladniok valamit ahhoz, hogy a magyarországi fejleményeket reális színben lássák. Mások attól tartottak, hogy a tárgyilagosabb szemrevételezés és bizonyos mozzanatok méltánylása gyanút ébreszthet kommunistaellenességük őszinteségét illetően. És voltak, akiket annyira megfélemlített a McCarthyzmus, hogy eleve lemondtak mindenféle árnyaltabb ítélkezésről és állásfoglalásról. Ez a félelem nem volt alaptalan.

Akadtak magyar politikusok, akik ha maguk nem álltak is be a denunciálók táborába, politikai ellenfeleikkel szemben a boszorkányüldöző wisconsini szenátorra hivatkoztak és próbálták megfélemlíteni azokat, akikkel nem értettek egyet vagy akiket az emigrációban kivívott pozícióikból kiszorítani igyekeztek. Eckhardt Tibor például azzal fenyegetődzött, hogy McCarthy segítségével fogja kitisztítani a magyar emigráció Augiász-istállóját. Mindenki tudta, hogy kinek szólt ez az intelem és nem lehetetlen, hogy a Magyar Nemzeti Bizottmány vezetői komolynak véve a fenyegetést, kerültek minden olyan állásfoglalást, amely módot adhatott volna a velük szembeni gyanakvás felkeltésére. A McCarthyzmus legjobb magyar kritikáját Borsody István történész nyújtotta 1954 tavaszán, pontos látleletet készítve az egész nyugati közéletet megzavaró amerikai jelenségről. Borsody megállapította: Joseph McCarthy köztársaságpárti szenátor tudta, hogy „amikor egy bonyolult helyzetben oly nehéz kiismerni a bajok okát és megtalálni a gyógyítás módját, az embereknek bűnbak kell". Az irracionálisan, emocionálisan viselkedő, de a tömegek lélektanát jól ismerő szenátor szerint: „egyetlen oka van annak, hogy az amerikai polgár nem örülhet zavartalanul házának, kertjének, autójának, televíziójának és még annyi minden másnak, amivel a jólét elhalmozta, s ez az egyetlen ok: hogy a kormányt kommunista kémek, ügynökök, árulók szőtték keresztül-kasul". Ez a legfőbb tárgya McCarthy hadjáratának. „A nagy csinnadrattával végzett vizsgálat-sorozatnak, amit McCarthy évek óta, mint a kongresszus különféle bizottságainak elnöke folytat, az a célja, hogy a kommunistákat kifüstölje a kormányból. A vizsgálatok eredménye ugyan semmiképpen sem bizonyítja McCarthynak azt a feltevését, hogy az amerikai kormányt ellepték a kommunisták. Az általa felkorbácsolt tömeghisztéria nem a valóságos leleplezésekből táplálkozik, hanem abból az elültetett gyanúból, hogy Amerika árulás áldozata lett." A szenátor „húszéves árulásról" beszélt, nem titkolva, hogy a demokrata adminisztrációt – Roosevelt tizenkét és Truman nyolc évét – tekinti annak az időszaknak, amelyben a kommunistáknak sikerült egészen magas kormányhivatalokig eljutniok és szovjetbarát elemek árasztották el a legfontosabb intézményeket, elsősorban a külügyminisztériumot. „Az Eisenhower-kormány alatt – folytatta Borsody – McCarthy még nagyobb hévvel nyomozta a kommunistákat. A kormány ugyan a republikánus párt kezébe került, de McCarthy most már nemcsak a régi demokrata-párti bűnöket ostorozta, hanem minduntalan újabb nyomokra bukkant. Szerinte ezek az újabb nyomok azt bizonyították, hogy a kommunisták még mindig ott bujkálnak az adminisztrációban." Az üldözési hadjárat akkor fejeződött be, amikor McCarthy vádjait a hadseregre is kiterjesztette. Ezt már nem viselte el az amerikai közvélemény, „minden eddiginél nagyobb erővel nyilvánult meg a tiltakozás McCarthy egész politikája ellen, amely évek óta a félelem, gyanú, gyűlölet, meghasonlás mérgét fröcskölte szerteszét az országban. A McCarthyzmus terjedése mintha azokat is megdöbbentette volna, akik eddig a republikánus párt tőkéjének tudták be a wisconsini szenátor működését, mivel úgy látszott, hogy főként a demokrata-párt ellen irányul".[5] Borsody István nem tért ki e jelenség magyar vonatkozásaira. A McCarthyzmus nem múlt el nyomtalanul az emigráció életéből, nem abban az értelemben, mintha embereket kaszált volna le, mint Amerikában, hanem abban, hogy gyanút keltett minden olyan törekvés ellen, amely szakítani kívánt a korábbi fekete-fehér gondolkodással.

A magyar emigráció politizáló része 1953–54-ben már nemcsak a tekintetben oszlott meg, hogy csoportjai mikor hagyták el Magyarországot és milyen közjogi elméletet választottak tevékenységük elvi alapjául, hanem a tekintetben is, hogyan ítélték meg a Magyarországon és általában Kelet-Közép-Európában bekövetkezett változásokat. Érdekes módon azonban ez az új választóvonal nem volt olyan éles, mint a régi és nem tudta az erőket lényegesen átrendezni. A fennálló helyzet elemzése és a belőle levonható következtetések azonban parancsoló erővel írták elő, hogy az érdekeltek azon is tűnődjenek, szükséges-e valamilyen módosítás a menekültek tennivalóiban.

Az emigráció előtt álló feladatokat illetően az első csoport meg volt győződve arról, hogy semmilyen változásra nincs szükség és a hazai ellenállást az emigránsok azzal támogathatják a legjobban, hogy következetesen elutasítják a kommunizmust, nem bízva sem a belső átalakulásban, sem a kifelé mutatott arculatváltásaiban. A második csoport felismerte a Magyarországon elindult erjedést és abból az emigrációra

---

[5] Eckhardt nyilatkozatáról vö. Új Hungária, 1953. júl. 10. – Borsody István: McCarthyzmus, Látóhatár, 1954 március-április, 160–162. l.

nézve azt a következtetést vonta le, hogy a fejlődést kívülről kezdeményezett akciókkal meggyorsítani lehetne. Végül a harmadik csoport az eddigi emigráns politika megváltoztatását sürgette, az új magatartás fontos elemei közé sorolva a hazai fejlődés pozitív vonásainak méltánylását, a reformer irányzatok iránti megértést és velük való szóértést, valamint az emigráns követeléseknek realista alapokra való helyezését, vagyis – egy gradualista program első lépcsőfokaként – a megvalósíthatóra való korlátozását. Ez álláspont egy szélsőséges árnyalatát képviselte a Valóság című párizsi folyóirat, amely mindezen túlmenően a reformkommunizmussal való szorosabb együttműködésre is gondolt.

E párizsi csoport 1955 novemberében így foglalta össze alapelveit és szándékait, amelyeket 1953 nyara óta vallott, illetve maga elé tűzött: „1. Feltétlenül elvetettük az atombombás harmadik világháborút, mint Magyarország „felszabadításának” eszközét. 2. Feltételeztük, hogy a Szovjetunióban Sztálin eddig egyszemélyes diktatúráját egy fokozatosan mindjobban kitáguló fellazulás váltja le úgy befelé a politikai-társadalmi-kulturális viszonylatokban, mint kifelé is, a nemzetközi viszonylatok kapcsolatában. 3. Bíztunk benne, hogy ez a folyamat előbb-utóbb a magyar rezsimen belül is éreztetni fogja a maga hatását. Ez az irányzat a Nagy Imre-féle új szakaszban és az általa elindított széles körű népfront-mozgalomban egyszer már be is következett és 1954 október–novemberében érte el a maga időleges tetőpontját. Az ilyen irányú belső fejlődést kívülről is előmozdítani akarván, nem voltunk hajlandók mindent eleve befeketíteni és lebecsmérelni, ami most már odahaza történt, hanem rosszindulatú elfogultságtól mentes tárgyilagos ismertetést igyekeztünk az otthoni viszonyokról nyújtani. 4. Elképzelhetőnek tartottuk, hogy az államkapitalista diktatúrának belülről való fellazítása ipari vonalon egy olyan üzemi demokráciához és agrár vonalon egy olyan kisparaszti demokráciához vezethet, amely a szocialista demokráciának egy új úton való megvalósítását jelenti. Sőt, Magyarországon ezen az úton reméltük az egyetlen nem ellenforradalmi változás lehetőségét. 5. Ennélfogva a magyar kérdés megoldását nem külső erőszakban vagy külső nagyhatalmak diktátumának oktrojálásában, hanem egy fokozatosan átalakuló belső partnerrel való tárgyalások felvételében láttuk. 6. Ilyen belső partnernek megfelelően azonban, szükségesnek ítéltük itt kinn az emigrációban is a ténylegesen baloldali szocialista, baloldali paraszti és haladó keresztény, illetve haladó polgári erők összefogását, amelynek eszmei előkészítését elsőrangú feladatunknak tekintettük.”[6]

Programjával e néhány emberből álló csoport sem különösebb rokonszenvet kelteni, sem erejét növelni nem tudta. Részben azért, mert érvei nem voltak meggyőzőek, szempontjai kellően megindokoltak és világosak, részben pedig azért, mert hangadói az emigráció majd minden más irányzatával hadilábon álltak. A legtöbb visszhang elutasítást vagy fenntartást tartalmazott, még azok részéről is, akik egyébként hajlottak a magyarországi változások méltánylására.

Az imént ismertetett programnál még negatívabb visszhangot váltott ki az e csoporthoz közel álló Fejtő Ferenc egy nyilatkozata a Le Monde című tekintélyes párizsi napilapban. Ausztria szuverenitásának visszanyerésével és semlegességével kapcsolatban 1955 tavaszán sok helyütt elhangzott a követelés, hogy az oroszok ürítsék ki Magyarországot is. Fejtő arról elmélkedett, mi történnék Magyarországon az oroszok kivonulása esetén (ami teljesen elméleti feltételezés volt). „Az összes információk megegyeznek abban – írta Fejtő –, hogy a nép mai hangulatában a bosszúállás és a gyűlölet érzései uralkodnak; az antikommunistaság antiszemita hangsúlyt kap; ekként a kiürítés alkalmat adhatna igen súlyos rendzavarásokra, pogromokra és fasiszta jellegű államcsínyekre.”[7]

A cikk érthető megütközést keltett majd mindenütt, mert általános megítélés szerint súlyosan ártott a magyar érdekeknek, másfelől semmilyen adat nem igazolta, hogy a magyar nép a szovjet megszállástól felszabadulva a fehér terrorhoz folyamodnék. Voltak, kik Magyarország lakosságának súlyos megsértését látták e véleményben, amely a külső szemlélőben azt a látszatot kelthette, hogy a magyarok, ha az oroszok nem tartják ellenőrzésük alatt, vad antiszemitizmusban és fasiszta rendzavarásokban törnek ki. Fejtő félelmeire mindennél jobb választ adott az ötvenhatos forradalom, amely mentes volt minden antiszemita színezettől. (Ignotus Pál szerint Magyarországon mindig volt és mindig lesz antiszemitizmus, csupán a forradalom hetei alatt nem jelentkezett.) A Fejtő-cikket követő vihar csak azért nem tartott hosszabb ideig, mert az 1955-ös év annyi új fejleményt produkált, hogy az emberek nem tudtak tartósabb ideig elidőzni egy-egy eseménynél.

Sokat hirdetett és sokat vitatott jelszó volt ez időben a koegzisztencia, a békés egymás mellett élés. Az emigráció e tekintetben is megoszlott, mert míg az egyik oldalon az atomfölény elvesztése következtében elkerülhetetlennek látszott a szovjet táborral való együttélés és szóértés, a másik oldalon váltig hangoztatták, hogy a Szovjetunióval és a kommunistákkal nincs koegzisztencia, mivel a szabadság hívei és ellenfelei nem

---

[6] Borsos Sándor és Presser István Nyilatkozata, 1955 november.

[7] Le Monde, 1955. máj. 4.

férnek meg egymás mellett. Az érvelésre jellemző volt a Hungária című lap polémiája Borsos Sándorral, akit titóistának nevezett, különösen azután, hogy a volt parasztpárti képviselő 1953 őszén Jugoszláviába látogatott. A müncheni újság hamisnak tartotta Borsosnak azt a kiindulópontját, hogy „a koegzisztencia megvalósítható a szabad demokratikus országok és a kommunista uralom alá került országok között, sőt megvalósítható Magyarországon a nem kommunisták és a kommunisták között is. Szerinte a koegzisztencia máris megvan, hiszen mint könnyedén kijelenti, a hidegháború véget ért... Azt tartjuk, hogy a bolsevizmussal nem lehet koegzisztenciában élni, legkevésbé Magyarországon. Borsos Sándornak nyilván ugyanez volt az álláspontja, különben nem emigrált volna, hanem otthon marad és bebizonyítja gyakorlatilag a Rákosiékkal való koegzisztenciát".[8]

E kommentárban is feltűnik, hogy a „nemzeti emigráció" politikai köreiben nem voltak hajlandók a kommunista táboron belüli változásokról tudomást venni és merőben abból a tényből, hogy Rákosi továbbra is az MDP élén állott, azt a következtetést vonták le, hogy az 1953 júliusa utáni magyarországi kommunizmus ugyanaz, mint volt az azt megelőző.

Az emigráció politikájának revíziójától vonakodók és az új tennivalóktól idegenkedők némileg igazolva láthatták magatartásukat azáltal, hogy az Egyesült Államok külpolitikai nyilatkozatai és propagandaakciói sem mutatták a változás jeleit. Az 1952 novemberében megválasztott elnök, Eisenhower tábornok és külügyminisztere, John Foster Dulles változatlanul a felszabadítási politikát hirdette, vagyis a washingtoni kormánynak azt a szándékát, hogy a Szovjetunió közép-európai hódításait nem ismeri el és mindent elkövet, hogy a szovjet ellenőrzés alá került népek visszanyerjék szabadságukat. Az 1953 januárjában hivatalba lépett köztársasági párti kormány vezetőinek, elsősorban az elnöknek és a külügyminiszternek alig volt nyilvános fellépése, amelyen Kelet-Közép-Európa sorsát ne érintették volna és ne biztosították volna az ott élő népeket, hogy az Egyesült Államok ismeri helyzetüket és nem feledkezik meg sorsukról. Ha ezt nem tették meg saját kezdeményezésből, a sajtókonferenciákon mindig akadt újságíró, aki a kérdéssel előhozakodott. A magyar emigránsok is joggal érezhették, hogy elég a hatalmas Amerikára hagyatkozniuk és nem kell fejüket törniök, milyen politikával mozdíthatják elő legjobban a lakosság helyzetének javulását.

Az amerikai külpolitikusok szemléletére és törekvéseire jellemző volt az a határozati javaslat, amelyet Charles J. Kersten, a Wisconsin állambeli Milwaukee képviselője terjesztett a kongresszus elé. Ebben kérte, hogy „1. Amerika fejezze ki Magyarország népe iránti őszinte barátságát, amelyet a történelem folyamán már sokszor kifejezésre juttatott az Egyesült Államok Magyarországgal szemben; 2. Jelentse ki az Egyesült Államok Kongresszusa félreérthetetlen és határozott formában, hogy Magyarország önrendelkezési jogában és a szabad népeket megillető politikai, vallási és egyéni szabadságában nemcsak hisz, hanem annak helyreállítását határozottan elő fogja segíteni s azt követeli; 3. Fejezze ki Amerika Kongresszusa Magyarország mielőbbi felszabadításában való hitét és reményét. S az amerikai kormány pecsételje meg e nyilatkozatot azzal, hogy az Egyesült Államok elnöke mindent elkövet a magyar nép felszabadításának az érdekében. Találja meg azokat az eszközöket, amelyek Magyarország önállóságát, függetlenségét és önrendelkezési jogát mielőbb biztosítják." Kersten képviselő javaslatának megtétele után nyilatkozott és ebben kijelentette, hogy „sem visszavonulással, sem ideiglenes álegyezményekkel a világ békéje helyre nem állítható."[9]

Ebben senki sem kételkedett, abban azonban többen is, vajon vannak-e olyan eszközök, amelyekkel az Egyesült Államok békés módon, tehát háború elkerülésével ki tudná eszközölni a szóban forgó népek szabadságának és függetlenségének visszaállítását. Akik pedig egy háborús megoldás gondolatát nem vetették el, mindenesetre óvatosabbak lettek azután, hogy megszűnt az Egyesült Államok atommonopóliuma. 1953 augusztusában ismeretessé vált, hogy a Szovjetunió kipróbálta első hidrogénbombáját és ezáltal problematikussá vált katonai eszközökkel való visszaszorítása.

Addig azonban magyar emigránsok nem szűntek meg Amerikát figyelmeztetni a magyar néppel és más kelet-közép-európai népekkel szembeni morális kötelességére, sürgetve az érintett országokban mind elviselhetetlenebbé vált állapotnak a megszüntetését.

Az ezzel kapcsolatos nyilatkozatoknak és publicisztikai műveknek visszatérő témája volt Jalta és az az igazságtalanság, amely „a nagyok" konferenciáin a felszabadítandó népeket érte. Kovács Imre is megemlítette életrajzi visszaemlékezéseiben, hogy: „Az ötvenes évek elején a legkedveltebb és legsikeresebb jelszó a jaltai szerződés repudiálása. Jobboldali emigránsok követelték, hogy az USA mondja fel, mert titkos záradéka Kelet-Európát a szovjet érdekszférába utalta (szegények nem ismerték Roosevelt iszonyát a titkos szerződésektől, aki a nyílt megállapodásokban és az univerzalitásban hitt). Ez a követelés a

---

[8] Hungária, 1955. febr. 18.

[9] Szabad Világ, 1951. júl. 20.

MNB mandátumát is kétségbe vonta (burkoltan ellene irányult), mivel jogfolytonosságát a jaltai egyezmény értelmében tartott negyvenötös szabad választásra alapozta. Én hevesen érveltem a repudiálás ellen: ha az USA felmondja a jaltai egyezményt, nem lesz mire hivatkozni, betartását nem követelhetjük. Elképzelhetetlen, hogy a Szovjetuniót egy újabb és kedvezőbb egyezmény aláírására kötelezhetné a Nyugat, s akkor Moszkvát többé semmi sem köti. Jalta repudiálása az 56-os forradalomig tetszetős szólam maradt."[10]

Tekintsünk el attól, hogy történt-e Jaltában titkos megállapodás vagy sem, Kovács Imrének abban igaza volt, hogy Jaltával az emigráció konzervatív és háborúpárti körei két legyet akartak ütni egy csapással: a szerződés felmondásával az Egyesült Államokat rávezetni egy konfrontációs pályára és a nemzeti képviseletre való illetékességét vitatni annak a csoportnak, amely a „jaltai szellemben" rendezett választásokból vezette le legalitását.

A magyarországi kommunista kormányzat magatartásának és viselkedésének volt tulajdonítható, hogy a nyugati emigráció sok nézet- és érdekkülönbsége ellenére is némely kérdésben legalábbis kifelé az összhang és az egység látszatát kelthette. Az uralkodó párt, amely az új szakasz idejében is Rákosi és a hozzá hasonlóan gondolkodó kommunista funkcionáriusok irányítása alatt állt, gondoskodott róla, hogy tettei idegenkedést és elutasítást váltsanak ki. A politikai elítéltek sorsa, a szibériai magyar hadifoglyok helyzete, a kényszermunkatáborok, a rehabilitációk lassúsága és szabotálása, a munkásnyúzó rendeletek, a parasztság és az egyház elleni intézkedések mind alkalmasak voltak arra, hogy közös tiltakozásra indítsák az emigráció minden irányzatát és közös frontba kényszerítsenek olyanokat, akik arra egyébként nem hajlottak.

A nyugati magyar politikai szervezetek és sajtóorgánumok élénk érdeklődéssel kísérték a kelet-közép-európai és magyar fejleményeket, amelyek mind arra utaltak, hogy a nép elégedetlen és az irányító garnitúrán belül is a szakadás tünetei mutatkoznak. Az még nem keltett különösebb feltűnést, hogy 1953. szeptember 7-én Nyikita Hruscsov került első titkárként a szovjet párt élére, de az már több magyar emigránst érdekelt, hogy 1954. március 13-án letartóztatták Péter Gábort, az ÁVH hírhedt főnökét. A korabeli sajtó publicisztikai anyaga azt bizonyítja, hogy a legtöbb embert sokkal inkább a kommunista rendszer elnyomó intézkedései és a lakosság igényeivel szembeni fenntartásai foglalkoztatták, mint azok a sokszor jelentéktelennek látszó, de szaporodó jelek, amelyek a mélyülő belső válságról tanúskodtak.

Ez a magyarázata annak, hogy különösen az úgynevezett jobboldalon az emigrációs pozícióharcok több izgalmat keltettek és az indulatokat is jobban felkorbácsolták, mint a Magyarországról és a Szovjetunióból érkező hírek. A katonák táborában például heves viták folytak arról, hogyan viselkedjenek és milyen irányban tájékozódjanak a volt honvédség nyugatra került tagjai. Az MHBK térnyerése és megerősödése részben irigységet keltett, részben a szervezet „átvételére" irányuló igyekezetet ébresztett azokban, akik katonai rangjuknál fogva vágytak vezető szerepre. A rangidős tábornokok a katonai szolgálati szabályzatot helyezték az előtérbe, a reá való hivatkozással igyekeztek „a meglazult fegyelmet" javítani és a régi függőségeket helyreállítani. Ennek útját állta az MHBK, amely a hagyományos katonai hierarchia helyett a szervezeti munkában kialakult új hierarchiának vetette alá magát. Ugyanez történt a Szabadság Mozgalomban is, amelyben ugyancsak a szervezeti tevékenység alakította ki Farkas Ferenccel az élen az irányító központot.

A tradicionalista tábornokok és törzstisztek Horthy Miklóshoz fordultak a szolgálati szabályzat tekintélyének visszaállítása érdekében. A volt kormányzó Sónyi Hugó vezérezredest bízta meg az MHBK ügyeinek kivizsgálásával. Sónyit az MHBK körei azzal marasztalták el, hogy a Bizottmánnyal együttműködik, tehát nem tekinthető tárgyilagos és elfogulatlan bírónak. Az 1953 nyarán létrehozott Magyar Katonai Emigráció Képviselete (MKEK) nevű szervezet vezetőjeként Sónyi 1955 februárjában egy úgynevezett Tájékoztatót bocsátott ki, amelyben kijelentette, hogy „A honvéd magatartását a Szolgálati Szabályzat írta elő. Ennek betartását szent esküvel fogadtuk meg, mely alól soha senki sem oldott fel bennünket. Ez az eskü mindhalálig érvényes és kötelez bennünket! Az a honvéd pedig, aki másként gondolkodik efelől, aki külön utakon keres érvényesülést, aki megtagadja a feljebbvalóit, az megszegte esküjét és mint katona elárulta nemzetét." Sónyi visszautasította, hogy akciójával egységbontónak tekinthető. „Legmagasabb katonai tekintélyünk mögött sorakoztunk fel – írta. – Szerintünk a honvédnek a helye ott van, ahol a sorakozót fújják. Ez pedig 1953 nyarán elhangzott már."[11] A legmagasabb katonai tekintélyen a kormányzót értette és a sorakozó az MKEK megalakulása volt.

Az „esküszegők" és „árulók" hamarosan ellennyilatkozattal jelentkeztek. József főherceg elnökletével 1954 júniusában megalakult a Magyar Honvédelmi Tanács. Ebben mint vezértitkárok Farkas Ferenc és

---

10 Elindultam szép hazámból... 459. l.

11 Új Hungária, 1955. febr. 25.

Zákó András kaptak helyet, dokumentálva a két szervezet, az MHBK és MSZM szoros együttműködését mindazokkal szemben, akik létüket és szerepüket veszélyeztették. 1955. március 16-án kiadott nyilatkozatukban – amelyet a nevezetteken kívül mint elnökhelyettes Justy Emil is aláírt – visszautasították Sónyi vezérezredes „általánosan sértő kijelentéseit” és kijelentették, hogy a) „Alkotmányos intézményeink az emigrációban szünetelnek, ezért Sónyi Hugó ny. vezérezredes folytonos homályos célozgatásait katonátlannak és az adott helyzetben minden elvi és törvényes alapot nélkülözőnek tartjuk”; b) a politikai és alkotmányjogi kérdésekben kizárólag „a felszabadított nemzet” lesz illetékes; c) „A Szolgálati Szabályzat a tényleges katonai szolgálat szabályozására készült. Miután ma nincsen tényleges katonai szolgálat... a Szolgálati Szabályzat sem alkalmazható akként”, ahogyan a Tájékoztató kívánta; d) ami az esküt illeti, „a magyar katona előtt a jövőben kizárólag a felszabadult magyar nemzet akarata lehet csak döntő”.[12] Zákóék és Farkasék úgy állították be Sónyi akcióját, hogy azzal ő és Horthy a katonai emigrációt a Nemzeti Bizottmány ellenőrzése alá akarta helyezni. Az ellentét nem szűnt meg, hamarosan viszont lekerült a napirendről, mert időszerűbb kérdések vetődtek fel.

A Sztálin halálát követő időszak – elsősorban Magyarországon és Csehszlovákiában jelentkező – lehetőségeit az amerikai propaganda hamar felismerte és rugalmasan reagált e két országban bekövetkezett fejleményekre. A magyar új szakaszt pár hónappal később egy új gazdasági program meghirdetése követte Prágában. Ezt – akárcsak a Nagy Imre-féle programot – Washingtonban komolyan vették és nem tekintették merőben propagandafogásnak. Az amerikaiak e tekintetben sokkal realistábbaknak bizonyultak, mint a legtöbben a magyar emigráns közvélemény irányítói közül.

Jóllehet kezdettől fogva látszott, hogy a magyar új szakasz mélyrehatóbb és általánosabb, mint a csupán gazdasági problémákra korlátozott csehszlovák intézkedések, az új amerikai propagandakampány 1954 januárjában Csehszlovákiával indult, miután ott helyi, tartományi, országos választásokra és kommunista pártkongresszusra készülődtek, amelyek bizonyítékokat szolgáltathattak egy módosított propaganda hatásának felderítésére. A csehszlovák kampányt VETO-nak nevezték. Ezt néhány havi késedelemmel követte a magyar FOCUS-program. Az amerikaiak a terv végrehajtásával a Szabad Európa Rádiót és a Szabad Európa Sajtót bízták meg, mégpedig úgy, hogy a rádió- és sajtópropaganda új elemekkel bővüljön.[13] A rádiók kommentárjainak középpontjába egy gradualista program került, vagyis nem távoli célok felrajzolása és népszerűsítése, hanem közvetlen és a fennálló rendszeren belül megvalósítható követelések meghirdetése. A kis lépések politikája legalábbis az amerikai propagandának egy szektorában vezérlő elv lett. A rádiók tevékenységét kiegészítette újságoknak és röplapoknak léggömbök útján Csehszlovákiába és Magyarországra való juttatása.

Ez az akció az amerikai külpolitika és propaganda kezdeményezése volt, anélkül, hogy abban az emigráció bármilyen szerephez és befolyáshoz juthatott volna. Magyar közreműködők nélkül azonban a kampány magyar része nem volt megvalósítható. Az amerikaiak kétségtelenül jó érzékkel választották ki munkatársaikat, elsősorban Kovács Imrét, akinek mintegy az első számú magyar tanácsadó és szerző szerepe jutott. A Szabad Európa Bizottság, miután 1951-ben elbocsátotta, most rábízta a magyar program elvi részének intézését. Ő negyed évszázad távlatából így emlékezett vissza az akcióban való részvételére: „Hároméví távollét után, 1954 nyarán visszahívtak a Szabad Európa Bizottságba. Más szelek fújtak, felszabadítás helyett felszabadulás, a kommunizmus fokozatos liberalizálódása volt napirenden. Beindult a léggömbakció, betokosodott nézetek helyett rugalmasabb megközelítés kellett. A múltam egyszerre előnyömre vált. A magyar program fedőneve Operation Focus volt, egy fiktív nemzeti ellenállási mozgalomként (NEM) jelentkeztünk. A röplapokat különleges léggömbök vitték a kelet-európai országok felé, mindegyikre bukószerkezetes pléhdobozt függesztettek, melyekben szárazjég ellensúlyozta a hasznos terhet. A légköri viszonyoknak és a távolságnak megfelelően adagolták a szárazjeget, amikor elpárolgott, kiszámítottan a célpontok felett, a bukószerkezet átbillent és a röplapok kiszóródtak.”[14]

Kovács Imre cikkeket írt a röplapok és a Münchenben szerkesztett *Szabad Magyarország* című újság részére, amely kisalakú lévén és vékony papírra nyomtatva módot adott arra, hogy könnyen eldugható legyen. Az újság képeket és illusztrációkat, rajzokat is közölt, olvasmányos volt és könnyen érthető. Tartalmával népszerűsítette a „tizenkét pont”-ot, egy szocializmuson belüli, a kommunista rendszernek nem

---

[12] Hungária, 1955. ápr. 4.

[13] Vö. Holt, id. m. 149. és köv. l.

[14] Elindultam szép hazámból... 461. l. – A léggömbök által Magyarországra juttatott nyomtatványok közül a legnagyobb hatása kétségtelenül Hruscsov titkos beszéde teljes magyar szövegének volt. A Szabad Európa Rádión kívül ezekből a röplapokként leszórt füzetekből tudta meg Magyarország lakossága, mit mondott Hruscsov a 20. szovjet pártkongresszuson – zárt ajtók mögött – Sztálinról és rémuralmáról. A titkos beszéd bátorítóan hatott nemcsak a mind szélesebb körökre kiterjedő nemzeti ellenállásra, hanem a kommunista párton belüli ellenzék magatartására is.

megdöntésére, hanem reformjára irányuló programot. Münchenben három magyar dolgozott az akcióban: a rádiótól a Szabad Európa Sajtóhoz átkerült Deák István – a New York-i Columbia Egyetem későbbi történelemtanára –, Pap László, egy tehetséges és régi kiadói szakember és May György, angol nyelvű lapoknak dolgozó újságíró. Jóllehet Kovács Imrének eléggé elmarasztaló véleménye volt müncheni kartársai munkájáról, náluk jobban és sikeresebben mások sem működtek volna. Előnyükre szolgált, hogy a Nagy Imre-féle kísérletet komolyan vették, a kommunista rendszer emberségesebbé tételében esélyt láttak és helyeselték, hogy Washington a régi konfrontációs program helyett egy józanabb és realistább propagandára tért át, vagy legalábbis megpróbálta a kelet-európai kérdéseket és problémákat megértőbben kezelni, a békés változásról szóló nyilatkozatait tettekkel is alátámasztani.

Az akció eredményeit és hatását nehéz lemérni. A kommunista kormányok reakciója érthető módon a tiltakozás és a belügyekbe való beavatkozás emlegetése volt. Az embereknek is büntetéssel kellett számolniok, ha a ledobott „ellenséges” iratokat megőrizték vagy tartalmukat tovább adták. Nem valószínű, hogy a röpcédulák és újságok hatástalanok maradtak. Valami mégiscsak beszüremlett az olvasók agyába és szívébe, még ha sokan kételkedtek is egy fiktív ellenállási mozgalom kívülről jövő sugallatai hatásának esélyeiben és egy ilyen vállalkozás eredményeiben.

A tekintetben a vállalkozás mindenképpen sikertelen volt, hogy nem tudta az emigráció nagy részében élő értetlenséget az új szakasszal kapcsolatban enyhíteni és a megcsontosodott nézeteket eleven gondolatokkal felváltani. Talán azért sem, mert az emigránsok legtöbbje az akció kiadványait nem ismerte és a szövegekből kihámozható törekvéseket nem értette.

A tiltakozások és követelések megfogalmazásában általában igen egységesnek és határozottnak mutatkozott az emigráció, kevésbé abban, hogy közös vállalkozásokat hozzon létre. Ezek a kellő összhang hiánya és a hamarosan fellépő ellentétek következtében gyorsan megbuktak. A Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottságának idejét és energiáját nagymértékben igénybe vette a különböző belső válságok áthidalása. Erejét és tekintélyét növelte volna a kiszélesítése, amit sokan sürgettek, de amitől az alapítók idegenkedtek, mert a többségi elv érvényesülése befolyásuk gyengülésével járt volna. (1955 elején a Bizottmánynak 73 tagja volt, a levélbeli szavazásokon átlagban kétharmad részük vett részt.) Kedvezőtlen visszhangot keltett a Bizottmány és az Amerikai Magyar Szövetség közötti viszony romlása, valamint némely végrehajtó bizottsági tag magatartása, amelyet olykor az ellenfelek diktatórikusnak neveztek, elfelejtve, hogy akit magára hagynak és nem támogatnak, bármit tesz is, önkényes lesz, mert egyszemélyes döntést kénytelen hozni. Varga Béla elnök olykor nehezen elviselhető nyomás alá került. Minden kritikus tőle kérte számon az eredményt és őt okolta a mulasztásokért. A Szabad Európa Bizottság előtt is neki kellett tartania a hátát a sok bírálatért, sőt feljelentésért. Rosszabb idegzetű politikus hamar feladta volna az olykor kilátástalannak tetsző küzdelmet. Varga Béla valóságos áldása volt a Bizottmánynak. Senki más oly hosszú ideig együtt tartani nem tudta volna.

A belső ellentétek a bizottmányi pártokat is emésztették. A Parasztszövetség és a Szociáldemokrata Párt után a Keresztény Népmozgalomban is törés állt be. Barankovics István 1955 tavaszán több hívével kilépett és újjáalakította Keresztény Demokrata Néppárt néven régi pártját.

Az 1955-ös év rendkívül mozgalmas volt mind a világpolitikában, mind az emigrációs közéletben. A nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió megszűntnek nyilvánították a háborús állapotot Németországgal és az ország mindkét részében befejeződött a megszállási státus. Megegyezés történt Ausztria semlegesítésére és a megszálló csapatoknak az országból való kivonulására. Kommunista válaszként az 1949 tavaszán létesült NATO-ra májusban aláírták a Varsói Szerződés néven ismert barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt. Május végén Hruscsov és Bulganyin Belgrádba látogatott, hogy Titóval rendezze a Sztálin által végzetesen megromlott szovjet–jugoszláv viszonyt. Júliusban rendezték a genfi kormányfői értekezletet, amelyen az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió képviselői megvitatták Németország újraegyesítése, az európai kollektív biztonság, a leszerelés és a kelet–nyugati kapcsolatok problémáit.

Az emigrációs képviseletek és szervezetek minden fejleményre azonnal reagáltak. Amikor a szociáldemokrata politikusok visszanyerték szabadságukat, felhangzott a követelés Mindszenty bíboros, Grősz érsek és más elítéltek szabadon bocsátására. Mindszenty érdekében egyházi és világi méltóságok sorában Dulles külügyminiszter is felemelte szavát.

Magyarországon jó és rossz irányba mutató események történtek. Áprilisban Rákosi megbuktatta Nagy Imrét és a pártvezetőséggel kimondatta az 1954 őszi határozatok érvénytelenségét s ezzel az alig másfél évet megért „új szakasz” végét. Mégis júliusban megszakították Mindszenty bíboros, októberben Grősz érsek börtönbüntetését és ha vontatottan is, de kikerültek börtöneikből sokan az úgynevezett koncepciós perek elítéltjeiből és a koncentrációs táborok lakóiból. Az év végén Magyarországot felvették az ENSZ-be.

A magyar politika kezdett érdekesebbé válni és arra is módot nyújtott, hogy a nyugati magyarok e politika értelmezése és magyarázata kérdésében eltérő végkövetkeztetésekre jussanak. A lapok hasábjain immár nemcsak emigrációs ügyekről vitatkoztak, hanem a magyarországi fejleményekről is. Amikor pedig Budapesten foglalkozni kezdtek a nyugati magyarokkal és meglengették előttük a hazatérés lehetőségét, ennek a megítélése is vitatémává lett. (A hazatérések gyérek voltak. 1954 és 1956 között a politikai emigrációnak csupán egyetlen ismert tagja ment vissza Budapestre: Földes-Papp Károly, aki hamarosan mint hazatérési megbízott tűnt fel Kelet-Berlinben, onnan igyekezve rábírni hajdani emigráns ismerőseit a Magyarországra való visszatérésre. Működésének a forradalom vetett véget, amely után Földes-Papp hamarosan újból az emigrációt választotta.)

A párton belüli nézetkülönbségeket és azt a körülményt, hogy mind az új szakaszban, mind az új szakasz bukása utáni helyzetben kommunisták kerültek szembe kommunistákkal, az emigráns közírók többsége mulattatónak tartotta és úgy magyarázta, hogy kezdik marni egymást azok, akik eddig a magyar nép ellenében és az oroszok kiszolgálásában egyek voltak. Érdekes módon még Rákosi és Nagy Imre ellentétében sem láttak sokan mást, mint azt, hogy „hajbakaptak az elvtársak". Némelyek ironikus hangon emlegették, hogy nem lehet messze a vég, ha már az uralkodó rétegben is felütötte fejét a széthúzás és a torzsalkodás. Még a magyarországi közviszonyok oly kitűnő ismerője és tárgyilagos kommentátora is, mint Cs. Szabó László az 1955 végi írói memorandumot és az elégedetlen értelmiségiekkel szembeni „jobboldali elhajlás" vádját elemezve „Déryék úgynevezett lázadásá"-ról beszélt, kissé gunyorosan emlegetve a pártírók háborgását. „Nagy Imre alatt belekóstoltak a szabadság árnyékába, a tömör, sűrű, kerek hazugságok után a negyedigazságokba. S ettől a kicsi felszabadulástól is úgy megszédültek, hogy március óta hiába próbálják őket visszahajtani a régi szent szövegekhez, amelyeket hajdan könnyű szívvel szajkóztak. Most fújtak, prüszköltek, morogtak, sziszegve fölágaskodtak, még haraptak is, beleharaptak a gazdájuk kezébe". Ez az idézet kitűnően érzékelteti, hogyan szemlélte a nyugati magyar publicisták túlnyomó többsége azt a belső harcot, amelyet a párthoz tartozó írók folytattak és amelyet ők halálosan komolyan vettek. Cs. Szabó szerint a pártírók „hamarabb kerültek az olvadásba, később kerülnek vissza a jégbe. Nem csoda, ha az igazi pártosok elvesztették a türelmüket s türelmükkel a jogdíjvédő fejüket is". Majd azzal zárta, hogy „az orosz megszállók civil uszályában ott jöttek Moszkvából a pártirodalom szervezői, a hivatalos irodalmi csillagok. Budapesten pedig előbújtak a kommunista ellenállók, akik burzsuj villák befalazott szobáiban vagy eszpresszók dekadens félhomályában vitézkedtek a németekkel szemben. A két társaság összefogott az igazi írók kiszorítására. Remekül mulattak egy darabig, besöpörték a hűség jutalmát, hajtogatták kupáikat Sztálin és Rákosi egészségére. Aztán az igazság a magyar nép nyomoráról s az írók cseléd állapotáról rászállt az ő értelmükre is és küldözgetni kezdte tetemrehívó véres árnyait a lelkiismeretükre. Azok az árnyak hajszolták lázadásba a pártírókat".[15]

Nagy Imre megbuktatása, majd 1955 végén a pártból való kizárása kétségtelenül azoknak kedvezett, akik az új szakaszt merő taktikai fogásnak tekintették és arra intettek, hogy nem szabad komolynak és véglegesnek tartani a Budapesten történt változásokat. Igazolva látták magukat azok az emigránsok, akik kezdettől fogva bizalmatlanok voltak és mereven elzárkóztak az emigrációs politika módosításától. Viszont az események ugyanakkor megcáfolták azt a nézetet, hogy Rákosi és Nagy Imre egy húron pendülnek, az előbbi – szovjet utasításra – az utóbbit tolta az előtérbe, hogy a meghirdetett reformok révén szalonképesebbé váljék a moszkvai mintájú kommunizmus. Nagy Imre sorsa arról tett bizonyságot, hogy nem volt sem Moszkva, sem Rákosi bábja, komolyan vette a Sztálin halála után szükségessé vált reformokat és valóban azt akarta megvalósítani, amit híres kormányelnöki bemutatkozó beszédében meghirdetett.

Az oroszok kivonulása Ausztriából mozgásba hozta az emigrációs külpolitikát. A Nemzeti Bizottmány egyfelől rámutatott az esemény történelmi fontosságára és Magyarország katonai kiürítésének szükségére, de ugyanakkor lehűteni igyekezett azokat a vérmes reményeket, amelyeket nyugati hírmagyarázók ahhoz a tényhez fűztek, hogy Magyarország a szabad nyugat szomszédjává válik és ez mindenképpen előmozdítja majd az országon belül a nagyobb mozgási szabadságot. Igen reálisan látta, hogy a békeszerződés alapján Ausztria kiürítése után a szovjet hadseregnek Magyarországról is ki kellene vonulnia, de nincs, aki a Szovjetuniót szerződéses kötelezettségeinek teljesítésére kényszeríthetné. Az ENSZ például semmiképpen sem volt képes erre.

Amikor eldőlt, hogy a nagyhatalmak kormányfői összeülnek Genfben, magyar emigráns politikai körökben a fő törekvés arra irányult, hogy a magyar helyzet a négyhatalmi konferencia elé kerüljön. „A hidegháború európai frontszakaszai mozgásba jöttek" – mondották sokhelyütt –, sürgetve a nyugati megértést a magyar igények iránt. A magyar reményeket táplálták amerikai kormányférfiak nyilatkozatai is, amelyekből azt a következtetést lehetett levonni, hogy számítani lehet rájuk. Genfről szólva a Nemzeti Bizottmány hivatalos

[15] Tisztogatás vagy tetemrehívás, Új Hungária, 1955. dec. 30.

közlönye azt írta: „Eisenhower elnök kijelentette, hogy beszélni fognak a vasfüggöny mögötti népek helyzetéről és Amerika nem hajlandó a megalkuvás politikájára áttérni. Amerika nem megy bele abba, hogy más népek jogait saját érdekei miatt feladja.”[16] Az Új Hungária című lap lelkesen jegyezte meg, hogy „tíz év óta először jelentette be nyugati felelős politikus, a világ leghatalmasabb államának elnöke, hogy a vasfüggöny mögötti nemzetek sorsáról tárgyalások indulnak”. Következtetésként a müncheni lap azt vonta le, hogy a tárgyalásokra az emigrációnak is fel kell készülnie, mert „a magyar érdekek képviselete kizárólag a szabad földön élő magyarságra hárul”. Az emigráció feladata, „mindent megtenni a nyugati országok kormányainak és közvéleményének befolyásolására, annak érdekében, hogy a négyes konferencián és az esetleges európai konferencián teljes súllyal követeljék Magyarország felszabadítását”.[17]

A genfi konferencia előtt Európában tartotta ülését az Európai Rabnemzetek Közgyűlése, majd összeült – a francia Robert Schuman elnökletével – az Európa Mozgalom Tanácsa. Kimondották, hogy az európai béke feltétele a kelet-közép-európai probléma rendezése. Ennek első feltétele, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki a megszállott országokból. Magyar részről Bakach-Bessenyey György, Apor Gábor, Auer Pál, Bartók László vett részt az erről szóló tanácskozásokon, előtérbe helyezve az Ausztria kiürítésével sürgetőnek látszó magyar rendezés kérdését. Túlságosan bizakodók a magyar diplomaták nem voltak. Bakach-Bessenyey György legfeljebb hosszú távon nevezte magát bizakodónak. „Az osztrák szerződéssel – mondotta – Moszkva rálépett a visszavonulás útjára és semmi kétség nincsen, hogy előbb-utóbb Magyarország is sorra fog kerülni.”[18] Szó esett a problémáról San Franciscóban az ENSZ jubileumi közgyűlésén is, amelyet alapításának tizedik évfordulóján rendeztek, de a szónokok eléggé általánosságokban mozogtak és csak mint igényt, feladatot, nem pedig mint közvetlen tennivalót jelölték meg a közép-európai kérdés rendezését. Dulles az ENSZ alapokmányának betartását követelte, nagyon jól tudva azonban, hogy ezt végső esetben csak erővel lehet kikényszeríteni. Ettől azonban az amerikai külpolitika óvakodott. Az amerikai külügyminiszter néhány hónappal később ismét sürgette, hogy „vissza kell adni a rabnépek szabadságát”, de arra ő sem tudott válaszolni, hogy ez hogyan valósítható meg.

Közép-Európa jövőjéről nemcsak hogy megállapodni nem tudtak, hanem még érdemleges eszmecserére sem kerülhetett sor, miután az első számú kérdésben, a német kérdésben egy tapodtat sem jutottak előre. E tekintetben mind a két genfi konferencia, a kormányfői és a külügyminiszteri, eredmény nélkül zárult. Eredményen értve az érdemi kérdések rendezését. Megjavult viszont a nagyhatalmak közötti légkör és úgy látszott, hogy a háború kikerülése érdekében a békés egymás mellett élésre rendezkednek be.

2. Mi a teendő?

1956 elejére nyilvánvalóvá lett, hogy a hidegháború, legalábbis abban a formában, amelyben addig folyt, vége felé közeledik. Az amerikai felelős politikusok viselkedésében, de európai partnereik magatartásában is mindinkább érezhető volt a változás. Az atomegyensúly, a háborúnak mint megoldásnak az elvetése, a kelet-európai erjedés és annak nyugati hatása politikusokban és közírókban azt a véleményt gyökereztette meg, hogy nincs más út, mint a békés egymás mellett élés és a fegyveres összecsapás helyett a két világrendszer gazdasági, ideológiai, kulturális versenye. Persze, ez a változás nem következett be egyik napról a másikra. És sokkal lassabban nyert tért a hazájukból elüldözött vagy önként távozott kelet-közép-európai emigránsok körében, mint a nyugati országok társadalmában.

A nyugaton élő magyar menekültek 1956-ban még nem adták fel a közeli hazatérés reményét, de csökkent és lanyhult a készség arra, hogy ha megnyílik a lehetőség, valóban élnek is majd vele. Ennek fő oka az volt, hogy megtörtént a befogadó országokban a beilleszkedés. A kezdeti évek nehézségei, megpróbáltatásai, viszontagságai után a gyökéreresztés és gyarapodás látható jelei mutatkoztak. Nemcsak az európai országokban, de az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában és a dél-amerikai országokban is mind több magyar egzisztencia erősödött meg olyannyira, hogy most már az innen való távozás kívánt volna meggondolandó döntést és áldozatot. Ahol pedig gyerekek voltak és azok már iskoláskorba kerültek, a Magyarországra való visszatérés még több fejtörést okozott volna. Reális esélye ennek nem volt, de elméletben felvetődött a kérdés, hogy ha mégis úgy alakulnak a dolgok, hogy vissza lehet menni Magyarországra, akkor mi történjék. A személyes sorsok javulása mindenképpen a maradás

[16] Austria and Hungary, The Hungarian Observer, April–May 1955.

[17] Új Hungária, 1955. máj. 27.

[18] Új Hungária, 1955. jún. 24.

mellett szólt. Az emigrációs politikai szervezetek többsége és a sajtó nagy része azonban továbbra is melengette a gyökeres változások reményét, abból a történeti tapasztalatból indulva ki, hogy egy emigráns soha nem adhatja fel a győzelmes visszatérés igényét és mindent el kell követnie, hogy megbukjék a száműzetését előidéző uralkodó rend.

A magyar emigránsokat reményeikben és törekvéseikben mindenesetre megerősítette a kommunista rendszerek mind rozogább állapota, Rákosiék igyekezete a sztálinizmushoz való visszatérésre és az engedményes politika visszavonására, nem kevésbé a nyugati propaganda jövendölése, hogy belátható időn belül összeomlik a már recsegő-ropogó szovjet szövetségi rendszer és eltűnik a nemzeteket elválasztó vasfüggöny. Érdekes módon, még a két genfi konferencia után is széles körökben élt az a remény, hogy a nyugati hatalmak adott esetben erőszakkal is kikényszerítik a kelet-közép-európai népek önrendelkezési jogának visszaállítását.

Knowland szenátor, a szenátus republikánus frakciójának vezetője 1955 októberében az Amerikai Magyar Szövetség ülésén kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormányának nem szabadna mindaddig semmilyen egyezményt kötnie a Szovjetunióval, amíg ez ki nem vonta csapatait Kelet-Közép-Európából és nincs mód arra, hogy a szóban forgó országokban az ENSZ ellenőrzése alatt szabad választásokat lehessen tartani. „Az egész világ békét kíván – mondotta az amerikai törvényhozó –, de a békét nem köthetjük meg Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Bulgária kárára."[19] Dulles külügyminiszter Brioniban meglátogatta Tito jugoszláv államelnököt és utána közölte, Titóval egyetértettek abban, hogy a kelet-európai térség államainak függetleneknek kellene lenniök és senki se avatkozhassék bele ez államok belügyeibe. A népeknek – Dulles szerint – biztosítani kell a jogot, hogy maguk állapítsák meg, milyen társadalmi és gazdasági rendben kívánnak élni.[20]

Sajnos, csak kevesen tudták, hogy közben az amerikai külpolitika – a többi nyugati hatalmakéval egyetemben – jelentős fordulatot tett. A propaganda célzatú és gyakran éppen az emigráns szervezetek előtt elhangzott, vagy nekik szóló üzenetekben megfogalmazott ígéretek és fogadkozások csak megnyugtatásukat és bizonyos látszatok fenntartását szolgálták, A genfi szellem valóság volt, abban az értelemben, hogy Washington a Szovjetunióval való konfrontáció helyett a koegzisztenciát választotta és Moszkva is tudomásul vette, hogy addigi hódításaival meg kell elégednie, nem kifizetődő a nyugati társadalmak felforgatására törekednie, ezzel az amúgy is pattanásig feszült húrt tovább feszítenie. A körülmény, hogy mind a két tábor képes lett egymást kölcsönösen megsemmisíteni, arra indította őket, hogy a háborút kiiktassák egymás elleni küzdelmük eszköztárából.

Ezt a fordulatot – amelyet a Szovjetunióban Hruscsov, az Egyesült Államokban Eisenhower és Dulles hajtott végre – a magyar emigrációban nyilvánosan három helyen vették észre és regisztrálták: a müncheni *Látóhatár* szerkesztőségében, a párizsi *Valóság*-csoportban és a Sydneyben megjelenő *Dél Keresztje* szerkesztőségében. Mind a három társaságnak feltűnt, hogy elvált egymástól az amerikai külpolitika és a propaganda. Az utóbbi nem tükrözi többé az előbbit és az emigrációnak csak kára származnék abból, ha a kettőt továbbra is azonosnak hinné. Münchenben, Párizsban és Sydneyben alakultak ki azok a gócok, amelyek egy realistább helyzetfelmérést és a valósághoz igazodó tájékozódást sürgettek.

Az amerikai külpolitika irányítóira rendkívüli hatással voltak a kelet-közép-európai elégedetlenségről, belső erjedésről és a robbanás veszélyéről szerzett értesülések. Eisenhowert, Dullest és közvetlen tanácsadóikat érthető módon foglalkoztatta az a kérdés, vajon mi történik, ha e népek tényleg felkelnek és az Egyesült Államok segítségét várják. Az amerikai vezetők attól tartottak, hogy esetleges beavatkozásuk felidézné a világháború veszélyét és egy fegyveres összecsapás következményei beláthatatlanok lennének. Az Egyesült Államok ilyen vállalkozásba nem bocsátkozhatott bele. Nem maradt más választása, mint elfogadni a Sztálin utáni szovjet vezetők koegzisztencia-ajánlatát. A háborús megoldást emezek is elvetették, jól tudván, hogy egy esetleges összecsapás pusztításait talán még jobban megéreznék, mint a másik oldal. Valamilyen szóértés tehát elkerülhetetlen volt. A propaganda azonban mind a két oldalon változatlan maradt. Éppúgy tévedés áldozatai lettek azok, akik mind a szovjet birodalmon, mind a nyugati világon belül csak a szavaknak és nem a tetteknek hittek.

Sajnos, a magyar emigráció irányító szervezetei és személyiségei – Kovács Imre kivételével – nem ismerték fel az amerikai külpolitika irányváltozását. Mintha úgy érezték volna, hogy az emigráns reményeket tápláló nyilatkozatok és a propaganda fejezné ki az igazi külpolitikai szándékokat, és a diplomáciai lépések csak ezek leleplezésére, az ellenfelek megnyugtatására szolgálnának. A Szabad Európa Bizottság egész

---

[19] Új Hungária, 1955. okt. 14.

[20] Új Hungária, 1955. nov. 18.

tevékenysége is igazolni látszott azokat az emigráns hiedelmeket, hogy Amerikának eltökélt szándéka a kelet-közép-európai belső helyzet megváltoztatása.

A Szabad Európa Rádió és Sajtó a léggömbakciót elindító helyzetfelmérésben és programalkotásban páratlan realizmusról tett tanúságot, amikor elvetette a restauráció gondolatát és a gradualizmus elméletét helyezte taktikája középpontjába. Azaz a fokozatos fejlődést és lépésről lépésre történő előrehaladást választotta, lemondva a kommunista rendszer elsöprésének és valamilyen korábbi állapot visszaállításának tervéről. A Magyarországra eljuttatott röpcédulák és újságok ennek az új koncepciónak jegyében készültek. Azt tudatosították olvasóikban, hogy állapotukon saját erővel is segíthetnek és sikert is érhetnek el, ha reális, megvalósítható, keresztülvihető követelésekkel állnak elő, hiszen feltételezhető, hogy az ilyen követelések mellé a rezsimnek elkötelezett személyek is odaállnak, ha azok az ő vágyaiknak és törekvéseiknek is megfelelnek. Az ilyen szellemben kigondolt rádió- és sajtópropaganda azért nem ért el tartósabb hatást, mert nem volt következetes és az alapjában realista szemléletbe állandóan beszüremlettek annak ellentmondó elemek. Az emigráció közvéleményformáló szervei e sajtótermékekből kiolvasható új politikai koncepciót nem vették észre, hanem csak azt a tényt regisztrálták, hogy Washington végre lépett egyet és a rádióhullámokon kívül immár léggömbökön is eljuttatja a szabadság igéit a vasfüggöny mögötti népekhez. Kovács Imre zavaró mozzanatnak érezte, hogy a New York-i emigráns vezetők nem tették magukévá az új elgondolást és nem értették meg, miért időszerűbb például szabad választások és a termelőszövetkezetek felosztása helyett a kis közösségeken belüli demokráciát és a termelőszövetkezeti alapszabályok betartását követelni.[21] Persze, az emigráns vezetők is némileg megérthetők voltak, mivel Washingtonban egymásnak ellentmondó kijelentések hangzottak el és a propaganda is kettős vágányon futott, vagyis egyaránt helyet adott az új és a régi szemléletnek. Az amerikai kormány láthatóan elfogadta azt a feltételezést, hogy a kelet-európai viszonyok az ő tevőleges beavatkozása nélkül is megváltozhatnak, de azért arra is gondolt, hogy semmiképpen sem felesleges, ha azok gyorsításában ígérgetéssel és reménykeltéssel aktívan részt vesz. Ezzel magyarázható a gradualista program meghirdetése egyfelől, a szabadság, függetlenség, önrendelkezés állandó emlegetése másfelől.

Az előbb megnevezett csoport, amely 1956 elején szembeszökően elkülönült a magyar menekültek nagy többségétől és irányító szervezeteitől, hónapokon keresztül érvelt annak érdekében, hogy az emigráció politizáló körei vonják le a világhelyzet és a magyarországi fejlődés következményeit, gondolják át újból terveiket és tennivalóikat. Sydneyben Nagy Kázmér, Ravasz Károly, Jászay Antal, Zsigmond Endre és mások alkották azt a kis kört, amely saját kebelében és a Dél Keresztje hasábjain vitatta e kérdéseket. Párizsban Borsos Sándor és Presser István a Valóság és annak melléklete, a Tények lapjain érvelt – olykor irreális következtetéseket levonva és terveket javasolva – az emigráns politika megváltoztatása mellett. Hatásában legjelentősebb az az ankét volt, amelyet a müncheni Látóhatár 1956 elején indított el a világhelyzet és az emigrációs feladatok értelmezéséről.

Miután e könyv szerzője a Látóhatár irányvonalának kialakításában és az ankét megszervezésében tevőlegesen részt vett, talán nem szerénytelenség, ha erről ismét bővebben és személyes hangon szól.

*

Már 1955-ben mint a folyóirat szerkesztőinek és a Szabad Európa Bizottság munkatársainak – Bikich Gábornak, Horváth Bélának, Molnár Józsefnek, Vámos Imrének, Kovács Imrének és nekem – lehetetlen volt nem észrevennünk, hogy az amerikai külpolitika új utat követ, és a propaganda lassan ellentétbe kerül azzal, amit a washingtoni elnöki palotában és külügyi hivatalban tesznek. Ellentétbe kerül vele az is, amit a magyar emigráció gondol, cselekszik és ahogyan viselkedik. Nekem az is feltűnt, hogy olyan neves amerikai publicisták, mint Walter Lippmann, Cyrus Sulzberger, James Reston nyíltan beszéltek a külpolitikában végbement fordulatról, a koegzisztenciának mint a háború alternatívájának elfogadásáról és a kelet-közép-európai status quo tudomásulvételéről. 1956 elejére véglegesen megerősödött bennem a meggyőződés, hogy Washington – minden más értelmű nyilatkozat ellenére – tartja magát a háborús egyezményekhez és az érdekszféra-felosztáshoz, vagyis nem fog erőszakkal a kelet-közép-európai hatalmi viszonyok megváltoztatására törekedni.

Az elé a választás elé kerültünk, hogy vagy követjük sok emigráns társunk példáját, tehát bizonyítani próbáljuk, hogy a nyugati hatalmak kormányai rossz útra tévedtek, mert a Szovjetunióval való szóértésben

---

[21] Kovács Imre személyes közlése.

nem lehet bízni, vagy pedig felismerve az új irányvonalat, ahhoz igyekszünk igazítani elképzeléseinket és terveinket.

A magyar emigráció szervei és intézményei mindig abból a téves feltételezésből indultak ki, hogy a nagyhatalmakat meggyőzhetik és elfogadtathatják velük a maguk elképzeléseit. Állandóan arról hallhattunk és olvashattunk, hogy Washington, London vagy Párizs mit csinált rosszul és hogyan kellene politizálnia, ha sikert akar elérni. Sok magyar politikus és közíró elfeledkezni látszott arról, hogy a nagyhatalmak politikáját sajátos hagyományok, célok, érdekek szabják meg és a magyar törekvések méltánylására csak akkor lehet számítani, ha ezekbe beleillenek. Meggyőzni a hatalmakat arról, hogy nem illetékes vezetői, hanem az emigránsok látják helyesen a helyzetet és érdekeik megvédésének módját, reménytelen vállalkozás. Az emigráns politikának sokkal inkább arra kellene törekednie, hogy felismerve a potenciális támogatók érdekeit és politikai szándékait, igyekezzék saját igényeit és törekvéseit úgy megfogalmazni, hogy a hatalmas partner terveibe beilleszthetők legyenek.

Az időszerű problémák megtárgyalását Kovács Imre nyitotta meg „Kijózanult emigráció”[22] című tanulmányával. Ebben lényegében elmondotta, melyek a megvitatandó kérdések és ezek milyen megközelítést igényelnek „Az első tény, amit tudomásul kell venni – írta –, hogy mindannyiunk mandátuma lejárt. A politikai képviseletet, a feltételezett megbízatásokat kegyetlenül szétszakította az idő. Tagadásunk, makacs ellenkezésünk a hazai átalakulással szemben mit sem ér: a magyar társadalom átrétegeződött és egy új nemzet formálódott, kovácsolódott ki a kommunista uralom alatt, amely nálunknál jobban ismeri és alkalmazza a túlélés történelmi módszereit, mindennapos taktikáját, okos és ravasz praktikáit. Ez a nemzet a definícióival, demokráciáról, parlamentáris kormányzatról és függetlenségről vallott nézeteivel lényegesen különbözik tőlünk és gondolkodásunktól, amelyet az idegenben eltöltött évek – sokunknál évtized – annyira megváltoztattak, hogy már mi sem vagyunk azok, akiknek otthon tartottuk magunkat, vagy az elválás drámai pillanatában voltunk. Mandátumunktól megfosztottan, újabb megbízatást úgy szerezhetünk, ha a népünk képviseletét a gyorsan változó nemzetközi helyzetben a lehetőségek és magyar érdekek azonnali és pontos egyeztetésével látjuk el.” Ezt követően Kovács Imre részletesen leírta, hogyan látja a nemzetközi helyzetet, hangsúlyozva: „A Nyugat nem indít háborút azért, hogy a keleteurópai országokat felszabadítsa. Ezt vezető államférfiak ismételten és határozottan kijelentették, ami természetesen nem akadályozhatja meg, hogy valamilyen más okból keletkezzék és akkor a Szovjetunió legyőzése után a megszállt országok is felszabadulhatnak. A háborús megoldás a bizonytalan faktor; számolni lehet és kell vele, reális terveinkből azonban hagyjuk ki.”

Kovács szerint a megváltozott nemzetközi helyzet parancsolóan írta elő, hogy a magyar emigránsok végre mondják meg, mit akarnak és mire készülnek. Azt is hozzátette, hogy azokon a programokon, amelyek addig napvilágot láttak, túlment az idő, a régi állapotok nem állíthatók vissza. Nem halogatható tovább például a nyílt állásfoglalás a kollektív mezőgazdaság és a szocialista ipar kérdésében. „Azt nem mondhatjuk – írta –, hogy mindent vissza, mert jelentős részükben már eredeti köztulajdont képeznek. A kolhozépületek, a modern gazdasági felszerelés, öntöző-művek, traktorállomások, a tervgazdálkodás keretében épített vállalatok, közlekedési vonalak és eszközök, az újonnan feltárt bányák, korszerű bányagépek és majdnem az egész nehézipar esetében ‘volt tulajdonosok’ egyszerűen nem léteznek. A mezőgazdaságban sem a negyvennégyes birtokmegoszláshoz, sem pedig a negyvenötös állapothoz visszatérni nem lehet. A kommunista agrárpolitika a földreform eredményeit és az egész mezőgazdaságot feldúlta: az újjárendezést valamiféle virtuális földosztással kell megkísérelnünk. Az iparban hasonló a helyzet. Az egykori tulajdonosoktól romokat, elévült gyárrészlegeket és műhelyegységeket vett át az állam, helyreállított és modernizált vállalataikra csak részben tarthatnak igényt. A kisajátított földbirtokos és gyáros vitathatatlanul jogosult a kártérítésre, aminek mértékét, módját és formáját úgy kell megszabni, hogy ne sértse a magántulajdon elvét, ugyanakkor az érdekelt nép kielégítésének helyes mértékét se tévesszük szem elől.”

A mai olvasó talán csodálkozva kapja fel fejét, miért kellett egy bizonytalan jövőre programot adni, akármilyen reálisnak látszott is, amikor Kovács Imre kiindulópontja éppen az volt, hogy a kelet-közép-európai népek felszabadítására a nyugat nem indít háborút és az esetleges, más okból folyó kirobbanásának feltételezése is csak eléggé elméleti volt. Magyarázatként talán az hozható fel, hogy Kovács Imre mindig különösen hajlott a programalkotásra és gyakran foglalkozott azzal a kérdéssel, mivé alakítható át egy változás esetén a jelenlegi Magyarország. Másfelől a jövőről vallott felfogás arról is bizonyságot szolgáltatott, hogy ki hol áll és mi a szándéka. Az emigrációs politikusok jó része éppen azért kardoskodott minden jövőre szóló program ellen, mert titkolta a maga terveit és nem akarta őszinte szándéka kiteregetésével leleplezni

---

[22] Tervezzük ezen írást a Mikes International elektronikus negyedévi lap 2006. évi április-júniusi számában leközölni (http://www.federatio.org/mikes_per.html) — Mikes International Szerk.

magát, ezzel hírének és népszerűségének ártani. Akik meg mégis előálltak „a felszabadítás utáni" tervekkel, azok programjában jelentős szerepet játszott a bűnösök megbüntetésén kívül a jogos tulajdonok visszaadása, illetve a jogos tulajdonosok messzemenő kártalanítása. Kovács Imre ezektől akarta elkülöníteni magát.

Tanulmányának zárórészében megállapította, hogy „felszabaduláson a magyar nép *változást* ért, de annak lényegét és intenzitását illetően valószínűleg nagyon eltérőek a vélemények. Vannak, akik úgy képzelik el, hogy tényleg bevonulnak az amerikaiak és kisöprik az oroszokat meg a kommunistákat, aztán egyszerre minden rendben lesz. És bizonyára sokan vannak olyanok, akik ezt nem hiszik – talán nem is várják – és számolnak az oroszok további jelenlétével, pontosabban szomszédságával, ami kompromisszumos megoldást tételez fel. 'Békés' felszabadulás esetén biztosan ez lesz a helyzet és a hazaiakat egy ilyen változásra kellene előkészíteni".

Ez az előkészítés, legalábbis azok részéről, akiknek feladatuk lett volna, nem történt meg. Mind az amerikai propaganda, mind az emigráció hangadó körei továbbra is szabad teret engedtek annak, hogy a felszabadulást mindenki a maga módján és érdekeinek megfelelően képzelje el. A figyelmeztetés, hogy kompromisszumra és csak nagyon lassú belső fejlődésre lehet számítani, elmaradt. Kovács Imre emlékeztetett Dulles külügyminiszter és Tito elnök brioni találkozójára, amely ugyancsak azzal zárult, hogy a közös nyilatkozat érdekében kölcsönös engedményeket kellett tenniök. „Tito nem vállalta a szabad választások parlamentáris elvét, mert ezzel a saját rendszerét ítélte volna el. Dulles viszont nem járulhatott hozzá a népi demokráciák titoizálásához, mint Kelet-Európa egyetlen rendezési elvéhez, mert önmagával és a demokrácia alapelveivel került volna ellentétbe." A brioni nyilatkozatban szó van az érintett népek függetlenségéről és arról a jogukról, hogy szabadon választhassák meg a nekik megfelelő társadalmi és gazdasági berendezkedést, de hogy az a lehetőségek között milyen lehet, azt végső fokon a Szovjetunió viselkedése dönti el. „A 'békés felszabadítás' perspektívájában – írta Kovács Imre – világosan áll előttünk Kelet-Európa jövője. Több szabadság, kevesebb tervgazdálkodás; nem kommunizmus, de nem is demokrácia; a jóléti állam valamilyen formája, amivé mondjuk Svédország fejlődött, vagy amilyennek Angliát tervezte a Labour Party. Persze, csak abban az esetben, ha a Szovjetunió kész a 'kiegyezésre'."[23]

Kovács Imre azzal zárta fejtegetéseit, hogy mivel forradalomra, felkelésre nincs lehetősége, a magyar nép számára nem marad más, mint a békés felszabadulás. Tanulmánya a szovjet huszadik pártkongresszus, az egymásra torlódó kelet-közép-európai események, Rákosi bukása előtt készült. A forradalom valóban nem tartozott a belátható időn belül bekövetkezhető események közé. 1956 elején a belső erők által kivívott reform volt az egyetlen reális lehetőség.

Kovács Imre tanulmányával egy időben készült el, de csak a Látóhatár 1956 március–áprilisi számában jelent meg az én írásom „Az emigráns politika új útjai"-ról[24]. Abból a felismerésből indultam ki, hogy a háborús összetűzés elkerülhető és felelős államférfiak lehetségesnek tartják a problémáknak tárgyalások útján történő megoldását. A kormányok magatartását egy idő óta a békés egymás mellett élés eszméje hatja át. A két tábor közötti vita a tárgyalóasztal mellett folytatódik. A koegzisztencia nem szünteti meg az ellentéteket és nem oldja meg a problémákat, de alkalmas légkört teremthet válságos helyzetek áthidalására. Nem fegyverletétel – mint sokan hitték – és nem is jogcím, hogy bármelyik fél a másikat fegyverletételre kényszerítse. A nyugatnak nem szabadna félnie attól, hogy a békés egymás mellett élés csak a kommunista tábornak kedvez. Olyan átfogó tervet kellene készítenie, amely a Szovjetunió hozzájárulására is igényt tarthatna. Ilyen például a közép-európai semleges övezetről szóló elképzelés. Ma a magyar politikai emigráció – érveltem – két lehetőség között választhat. Vagy tudomásul veszi a valóságot és az új viszonyok között is megtalálja politikai aktivitásának irányát, vagy pedig ragaszkodik egyre időszerűtlenebb nézeteihez, reményeihez és terveihez. Az első esetben az emigráció a nemzetközi feszültség enyhülésének korszakában is tényező lehet, ha azonban a második lehetőséget választja, kiiktatja magát a fejlődésből és előbb vagy utóbb elszigetelődik azoktól a nemzetektől is, amelyektől támogatást remél munkájának elvégzéséhez.

„A magyar emigrációnak mindenekelőtt tudomásul kellene vennie a tényt, hogy a nyugati hatalmak – noha alapvető elveiket és törekvéseiket nem adják fel – velejében a békés egymás mellett élés politikáját követik. Minden erejükkel a nemzetközi feszültség enyhítésére törekszenek és a jelek szerint nem fognak háborút indítani a kelet- és közép-európai országok felszabadítására. Az emigráció tehát ma nem reménykedhetik nyugati katonai akcióban. Nem számíthat arra – mint Kovács Imre is helyesen jegyezte meg –, hogy Amerika

[23] Látóhatár, 1956 január-február, 4–11. l.

[24] Tervezzük ezen írást a Mikes International elektronikus negyedévi lap 2006. évi április-júniusi számában leközölni (http://www.federatio.org/mikes_per.html) — Mikes International Szerk.

és szövetségesei tabula rasa-t teremtenek, az új ország pedig az emigránsok elképzelései szerint épül fel. Ez a szemlélet irreális. Nincsen komoly alapja. A nyugati hatalmak magatartásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kelet-közép-európai népek függetlensége és önállósága érdekében legfeljebb diplomáciai akcióra hajlandók, de arra is csak bizonyos határokig. Ennél többet sejtető nyilatkozatokat éppen ezért nem szabad túlbecsülni. Őszinte barátságot és együttérzést, de nem politikai szándékot fejeznek ki."[25]

Fejtegetéseim további részeiben megjegyeztem, hogy az egész magyar emigráció kárára a legjelentősebb emigráns képviselet, a Nemzeti Bizottmány is figyelmen kívül hagyta az európai haladó és baloldali áramlatokat, viszont nem titkolt rokonszenvet érzett minden konzervatív irányzattal szemben. Az emigrációnak nem szabadna félnie a nemzetközi feszültség enyhülésétől, sokkal inkább ki kellene használnia az általa kínálkozó lehetőségeket. Le kellene mondani az emigráns egység illúziójáról, a józan és mérsékelt irányzatoknak össze kellene fogniok, elkülönítve magukat a múltba vágyás, a reakció, a minden áron való konfrontáció erőitől.

Az imént ismertetett két tanulmány megütközést és felháborodást váltott ki a nyugati magyarok úgynevezett jobboldali táborában, de értetlenséget és idegenkedést eredményezett némely haladónak, baloldalinak, békepártinak tartott körben is. Kovács Imre ellen nyilvános polémia indult, tarthatatlan és elfogadhatatlan nézetekkel vádolva őt. Ellenem inkább a háttérben akcióztak, titóizmust, semlegesség prédikálását, a felszabadulásba vetett remények szétfoszlatását emlegetve és a hatóságoknál való denunciálástól sem riadva vissza.

Amikor meg Budapesten a Nagy Imréhez közel álló körökből a figyelem és érdeklődés jele mutatkozott, és ez néhány hírlapi cikkben is lecsapódott, Kovács Imrét, engem, valamint a Látóhatárt a kommunistákkal való összejátszással, cinkossággal gyanúsították.

A Magyar Nemzeti Bizottmány némely vezető tagja az amerikai külügyminisztériumhoz és a Szabad Európa Bizottsághoz fordult panasszal, hogyan tűrheti el, hogy két munkatársa az amerikai külpolitikának és propagandának ellentmondó nézeteket hirdet. Elbocsátásunkat nem tudták kieszközölni, de tételeinket a SZEB tévesnek nyilvánította és minket szigorú megrovásban részesített.[26]

A Látóhatár nem vonult vissza, hanem folytatta az eszmecserét a témával összefüggő kérdésekről. Az 1956 nyári számában Nagy Ferenc kifejtette, hogy a magyarországi változások legkiemelkedőbb eredménye a szellemi forradalom volt. „A magyar nép nem csupán álmodozó – írta –, hanem főként racionalista. Még a legegyszerűbb magyarban is kipusztíthatatlanul él az értelembe vetett hit. Nyugodtan vallhatjuk, hogy népünk józan és megfontolt. Nem bocsátkozik kétes kimenetelű vállalkozásokba. Nálunk az értelem zendült fel és ez a zendülés legyőzhetetlen, tankokkal nem lehet a piacon leverni." A volt miniszterelnök arra is kitért, hogy az emigráció új feladatok előtt áll: „Könnyű és egyszerű volt az emigráns politika, amíg csak ellenezni kellett mindazt, ami otthon történik. A helyzet azonban megváltozott. Vannak tények és jelenségek, amelyeket változatlanul és még nagyobb eréllyel ellenezni kell, de vannak, amelyeket támogatni szükséges."

A támogatás módját illetően különböző szempontokra hívta fel a figyelmet, mert szerinte helytelen állásfoglalás árthat az ügynek, viszont a helyes állásfoglalás is szülhet félreértéseket. (Nem lehetetlen, hogy Kovács és az én esetemre célzott.) Nagy Ferenc így látta a helyzetet: „A szellemi szabadságmozgalmat e pillanatban még kommunista párttagok vezetik. A nagyobb szabadságot egyelőre még a párton belül követelik. A személyi változások tekintetében ez a követelés ma még csak abban nyilvánul meg, hogy az egyik kommunistát a másikkal akarják felcserélni. Sokan vannak az emigrációban, akik elmaradtak az eseményektől és azt hiszik, hogy akár az írók sorozatos lázadása, akár a Petőfi-kör ifjúságának hatalmas megmozdulása nem egyéb, mint a kommunisták egymás közötti belső harca. Ha az emigrációban valaki nyíltan el akarja ismerni a szellemi lázadást, vezető személyek bátorságát és érdemeit, egyfelől fokozott veszélybe döntheti őket, másfelől annak teheti ki önmagát, hogy társutasnak, vagy titóistának nyilvánítják. A negatív magatartás viszont azt az érzést keltheti az otthon harcoló legbátrabb férfiakban is, hogy a szabad földön élő magyarság nem érti meg küzdelmüket, vagy közömbös iránta, így aztán elveszíthetik lendületüket, sőt esetleg vissza is vonulhatnak." Nagy Ferenc helyesen tapintott rá sokak dilemmájára: hogyan méltányolják a hazaiak tetteit, hogy ne ártsanak nekik és hogyan fogalmazzák meg felfogásukat, hogy a kinti

[25] Látóhatár, 1956 március-április, 113–118. l

[26] Velem a határozatot a Szabad Európa Rádió több müncheni vezetője, valamint Vámos Imre, a Látóhatár szerkesztője jelenlétében William Griffith politikai tanácsadó (később a Massachusetts Institute of Technology tanára és néhány jelentős könyv szerzője) közölte, felolvasva egy hosszú new yorki táviratot, amely szerint cikkem több tételével a Szabad Európa Bizottság nem ért egyet. Különösen azt észrevételezte, hogy olyan kérdésben is a Bizottságtól eltérő véleményt nyilvánítottam, amely elvi álláspontját érinti: ez a Magyar Nemzeti Bizottmány szerkezete, szerepe és feladata. Elegendő ok, hogy elváljunk egymástól, mert vétettem a vállalat belső ügyrendje ellen. Az elbocsátás mégsem következett be.

ártó rosszindulat ne fonjon belőle kötelet a nyakukra, azaz pontosabban, ne szolgáltassanak érveket és bizonyítékokat hitelük rontására, jóhírük veszélyeztetésére.

Látnivaló, hogy Nagy Ferenc nem foglalt állást azokban a kérdésekben, amelyek a Látóhatár ankétján az érdeklődés homlokterébe kerültek és a tulajdonképpeni vitát kiváltották. Figyelmet keltett viszont az a szinte hitvallásszerű kijelentése, hogy: „Mi nem vezetésre akarunk hazamenni. Aki régi pozíciójába akar visszatérni, önmaga előtt vágja el a hazatérés útját. De haza akarunk menni egyszerűen magyaroknak, népnek, vállalva a gondokat, megosztva az új ország felépítésének minden terhét, felajánlva tapasztalatainkat és nemzetközi összeköttetéseinket azoknak, akiket a magyar nép a vezetésre kiválaszt."[27]

Auer Pál külpolitikushoz híven a nemzetközi színkép értelmezését és a belőle levonható következtetéseket állította hozzászólása középpontjába. „Már jó néhány éve valószínűtlen – állapította meg –, hogy a közeljövőben sor kerül az összecsapásra Kelet és Nyugat között. Ez idő szerint a háború valószínűsége csaknem kikapcsolható, bár az sem állítható, hogy egy új világháború kizártnak tekinthető. Az emberek ugyanis egyről meg szoktak feledkezni. Viták nemzetek között mindig lesznek. És mindig elő fog fordulni, hogy erősödő, feltörekvő nemzetek új igényeket támasztanak. Ha megvan a lehetősége annak, hogy ezek a viták békésen intéződjenek el, hogy az érvényesített igények – ha jogosultak – háború nélkül kielégítést nyerjenek, akkor a háborúk elkerülhetők. Ha azonban a feszültség okait nem szüntetik meg és a problémák békés elintézésének módja nincs biztosítva, nem állítható, hogy háborúra nem kerülhet sor, bármily súlyos következményekkel járjon is az ily összecsapás... Ha valóban el akarjuk kerülni a háborút, ki kell építenünk a békés elintézésre alkalmas szerveket." A békés egymás mellett élésről szólva megjegyezte, hogy „különbséget kell tennünk a koegzisztencia mint tényleges állapot és a jogilag szabályozott, nemzetközi szerződéssel biztosított koegzisztencia között. Az utóbbi a létező állapotok, a status quo megmerevítését, kollektív biztonsági rendszerrel való körülbástyázását célozza. Az ilyen koegzisztencia csak akkor fogadható el, ha egy idejűleg a legfontosabb problémákat, így a mi problémáinkat is, megnyugtatóan rendezik és a netaláni későbbi viták békés elintézéseinek módját biztosítják. Hogy Szovjet-Oroszországot csak a status quo alapján szabályozott koegzisztencia érdekli, az kormányának minden megnyilatkozásából nyilvánvaló".[28]

A New Yorkban élő Fenyő Miksa vitába szállt Kovács Imrének azzal a tételével, hogy „mindnyájunk mandátuma lejárt". Szerinte ilyen mandátuma senkinek nem volt és ilyet akkor sem szerezhet, ha Kovács Imre ajánlását követve, a nemzetközi helyzetnek megfelelően politizál. Amit annak lehetne nevezni „az nem egyéb, mint az U.S.A. megértő aktusa, symbolikus gestus, vagyis az így nyert mandátum nem akkor jár le, amikor az emigráció bármilyen jeles embere enunciálja, hanem amikor az U.S.A. úgy látja, hogy a Bizottmány működése nem egyeztethető össze az U.S.A. külpolitikai elgondolásával. Sőt, a Nemzeti Bizottmány le sem mondhat erről a mandátum nélküli mandátumról, hacsak nem konstatálja, hogy az Egyesült Államok külpolitikájában olyan változás következett be, melyet ellenségesnek ítél meg a magyar jövő szempontjából. Minden egyéb körülmények között maradnia kell s végeznie azt a feladatot, amit a maga igen szűkre szabott ügykörében végeznie adatott". Fenyő Miksa az emigráció lehetőségeit meglehetősen korlátozottnak minősítve sem attól nem várt eredményt, hogy helyesen ítéli meg a nemzetközi erőviszonyokat, sem attól, hogy Magyarország lakosságának többsége által is elfogadható programot hirdet, sem attól, hogy a realistán gondolkodók szakítanak az álmokat és ábrándokat kergetőkkel. Szerinte sem a Bizottmány, sem más emigráns szervezetek lényegében semmit sem tehetnek és semmin sem változtathatnak, hacsak nem a maguk szűk tevékenységi körében. A világ sorsa a nagyhatalmaktól függ – állapította meg és azzal a derűlátó kijelentéssel zárta, hogy a köztük folyó tárgyalásokon „leginkább az USA lesz az, amely kiáll a fogoly nemzetek dolgában, az nem kétséges".[29]

Major Róbert, ugyancsak New Yorkban élő közgazdasági író, a Kis Újság volt szerkesztője a demokratikus emigráció feladatáról szólva megállapította, hogy annak két ága van. „Meg kell cáfolnia, le kell lepleznie hazája kormánypropagandájának ferdítéseit és hazugságait; ugyanakkor azok ellen is küzdenie kell, akik a múlt elnyomást dicsőítik és azt restaurálni kívánják. Az emigrációnak ez az erkölcsi mandátuma tehát nem évül el, nem jár le. Akkor sem évülne el, ha a nemzet többsége elfordulna tőle; hiszen igazságokért, nemes eszmékért a többség akarata ellenére is küzdeni kell. A magyar nemzet többsége azonban nem fordult el ezektől az eszméktől; minden jel azt mutatja, hogy megvalósulásukat óhajtja. A demokratikus emigrációnak segítenie kell ebben, a jobbról és balról fenyegető veszélyek ellen."[30]

---

27 Látóhatár, 1956 május-augusztus, 145–151. l.

28 Uo. 164–166. l.

29 Uo. 166–175. l.

30 Uo. 176–178. l.

Palinay Ferenc volt kisgazdapárti képviselő azt vette észre, hogy „az események az emigrációt lelki válság felé sodorják. Azok, akik eddig rendületlenül bíztak a Nyugat és főleg az USA katonai túlerejében, aktivitásában és az ennek folyományaként bekövetkezendő felszabadulásban és az otthoni tabula rasa-ban, azok most csalódottan és ellenkező végletbe lendülnek és most már a Nyugat részéről még annyi támogatásban sem bíznak, amennyire pedig józanul és mérsékelt igényekkel lehet és kell számítanunk. Az ilyen érzelmi egyensúlyukat vesztettek hangulati átlendülése esetleges pánikhangulat csíráját hordja magában, amely alkalomadtán a józanabbakat is magával sodorhatja és emigrációs földcsuszamlást idézhet elő”.[31]

Ravasz Károly – aki Sydneyben a Dél Keresztje szerkesztőségi köréhez tartozott – főleg az én fejtegetéseimhez szólt hozzá, mégpedig azt hiányolva, hogy elsősorban még mindig „emigráns” szemszögből, nem pedig „magyar” szemmel mértem fel a helyzetet. Szerinte nem az emigrációt kellett volna a vizsgálódások homlokterébe helyezni, hanem az otthoni helyzetet, a hazai fejlődés lehetőségeit és a magunk helyzetét az alá rendelni. Egy új nantes-i ediktum kibocsátását, vagyis a kommunisták és a haladó irányzatok közötti vallásháború megszüntetését illető óhajomra azt válaszolta, hogy arra „csak akkor számíthatunk, ha a két irányzat érdekei találkoznak. Fennáll-e ilyen érdektalálkozás? Igen, fennáll, éspedig abban, hogy mind a kommunistáknak, mind a haladó irányzatoknak eminens érdekük, hogy a fellazult kelet-európai helyzetben ne kerüljön Magyarországon sor ellenforradalomra. Ez egyben a nemzeti lét vagy nemlét kérdése is: egy ellenforradalom a nemzethalált idézné fel. Egy ilyen ediktum létrejövetelének alapvető feltétele, hogy azt a természetellenes szövetséget, mely a magyar nemzet leghaladóbb elemeit az ellenforradalmárokhoz kötötte, azonnal fel kell bontani. Ez a szövetség egy most már elmúlt történelmi helyzet parancsaként jött létre, de éppen természetellenessége folytán sohase funkcionált. Az ellenforradalmárok csak foglalkozzanak tovább ‘emigrációs politikával’, melyre egy túlhaladott társadalmi rendszer exponenseit a helyzetük korlátozza. A haladóknak egyetemes nemzeti politikát kell folytatniuk és azok kezét keresniök, akik a sztálini reakció éveit otthon szenvedték át és most új utakat keresnek”.[32]

Ravasz Károly félelme alaptalan volt. Az általa ellenforradalmároknak nevezett emigránsoknak semmilyen esélyük nem volt, hogy a hazai fejlődésbe beleszóljanak és a valóban fellazult helyzetben szerephez jussanak. Ehhez olyan külső támogatásra lett volna szükségük, amellyel sem 1956-ban, sem azelőtt nem rendelkeztek. Az októberi népfelkelés mutatta, hogy ellenforradalomnak Magyarországon talaja nem volt. Ami történt, a klasszikus népfelszabadító forradalmak példáját követte és azok sorában foglalt helyet. 1956 nyarán, még inkább azt megelőzően azonban nem volt előrelátható egy magyarországi megmozdulás jellege és menete, érthető tehát, hogy akadtak, akik retrográd erők felülkerekedésétől és a háború előtti világ visszaállításától tartottak. Ami nem volt meglepő a sztálinizmus által fémjelzett esztendők és a lakosságon sorozatosan elkövetett erőszakosságok után.

Szabó Miklós, aki néhány hónappal azelőtt hagyta el Magyarországot, azt írta, hogy az emigrációnak „1. olyan politikát kell folytatnia, amely hűségesen képviseli a nemzet és a nép érdekeit, messzemenően figyelembe véve annak akaratát; 2. mindenáron kontaktust kell teremtenie a Hazával, részben annak helyes tájékoztatására, részben pedig az összedolgozás megteremtésére.” A Nyugatról szólva megjegyezte, hogy „sok mindenben engedhet, csak a szabad választások kérdésében nem, hiszen ezzel magának a demokráciának alapelvét támadná meg és ásná alá. A szabad választások esetén pedig semmiféle féldemokrácia, vagy titóizmus sem állhatja meg a helyét otthon”.[33] Aki 1956 nyarán így nyilatkozott, egy évvel a forradalom bukása után visszatért Magyarországra, magára nézve nem tartva kötelezőnek, hogy a szabad választásokból nem lehet engedni.

A Látóhatárhoz a közöltnél jóval több hozzászólás érkezett, mindet azonban hely hiányában nem lehetett kinyomtatni. Az ankétot lezáró szerkesztőségi cikk szerint: „Sajnálatos jelenségek is mutatkoztak. Nem csupán folyóiratunkban láttak napvilágot megnyilatkozások; voltak, akik nem annyira véleményt mondtak, mint inkább furcsa harcmodorukat mutatták be. Voltak, akik különféle kiadványokban személyes térre terelték a vitát. Voltak, akik öblös szólamokkal és retorikai mutatványokkal próbálták elkerülni, hogy a valóságot higgadtan megvizsgálják. Voltak, akik érvek hiányában cikkek helyett a politikai menedékjogot adó

---

[31] Uo. 178–179. l.

[32] Uo. 179–181. l.

[33] Uo. 181–183. l. – Szabó Miklós „Csendes háború” című, Budapesten 1984-ben kiadott könyvében azt állította, hogy a magyar titkosszolgálat megbízásából ügynökként „telepítették” Nyugatra, ahol a hírszerzés és az emigráció bomlasztása volt a feladata. Az ügynökként való 1955-ös kiküldésben kételkednek némelyek azok közül, akik közelről ismerték. Király Béla szerint személyes okok következtében valódi menekültből később válhatott nyugaton dolgozó hírszerzővé. Vö. Diszinformáció, Bécsi Napló, 1985 március-április, 10. l.

ország hatóságaihoz írtak feljelentést. Voltak, akik párthatározat-jellegű okmányban 'káros téves eszmé'-nek nevezték a folyóiratunkban előadott nézeteket, holott a párthatározatok kora már otthon is végét járja."[34]

A párthatározat-jellegű okmányt a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottsága adta ki, miután 1956. június 5–6.-i ülésén foglalkozott a többi között „az egyes emigrációs körökben legújabban felmerült téves nézetekkel és az emigráció hivatásával". A határozat indokolását Barankovics István adta elő. „Legutóbb napvilágot látott két megnyilatkozás – mondotta Barankovics –, amelyek mellett azért sem tudok szó nélkül elmenni, mert a megnyilatkozókat becsületes és tehetséges embereknek, nemes szándékú, áldozatkész magyar hazafiaknak tartom, a hazafi szónak eredeti szép jelentése szerint. A megnyilatkozóknak éppen e tulajdonságai miatt tartok attól, hogy téves nézeteik, amelyeknek külön súlyt ad otthoni és emigrációban betöltött szerepük, kártékonyak lehetnek." A két „megnyilatkozó" Kovács Imre és én voltunk. Kovács Imre tételei közül főleg azoknak mondott ellen, amelyekben a mandátumok lejártáról és a „se nem kommunizmus, se nem demokrácia" jellegű lehetséges magyarországi belső berendezésről szólt. Kovács Imre esete azért minősült súlyosabbnak, mert bizottmányi tag volt. Barankovics javasolta: „Ismételje meg a Végrehajtó Bizottság régebbi ünnepélyes nyilatkozatát, hogy változatlan céljának a magyarság önrendelkezési jogának helyreállítását és szabad magyar választások megtartásának kivívását tekinti."

Barankovics István így folytatta: „Borbándi Gyula cikke helyes megállapítások mellett annyi téves és káros nézetet foglal magában, hogy taglalásától eltekintek. Általános irányzata tévesebb és károsabb, mint egyes részei, mert az emigrációnak egy olyan reálpolitikai tervet ajánl a Vasfüggöny mögötti népek problémájának megoldására, amely alulkínálja azt a követelést, amelyet a szabad világ vezére, Eisenhower elnök támasztott a Szovjetekkel szemben a Vasfüggöny mögötti probléma megoldására. A nyugatiaktól olyan kibontakozási tervet kíván, amely igényt tarthat a Szovjetunió elfogadására... Ez volna egy kijózanult emigráció terve? Nem kijózanodás, hanem megzavarodás ez..."

Barankovics 23 lapos dolgozatában – amelyet a Nemzeti Bizottmány sokszorosítva kiadott és egészében vagy részleteiben több lap is közölt – nemcsak a Látóhatár szerzőinek, de másoknak is azt vetette a szemére, hogy titóizmust ajánlanak Magyarországnak, demokrácia, parlamentarizmus és szabad választások helyett. Az igazság az volt, hogy a szóban forgó írók és politikusok a titóizmust nem azért emlegették, mert ideális kormányformának és politikai berendezkedésnek, hanem azért, mert egy gradualista, lépcsőzetes fejlődés első lépcsőjének tekintették. Olyan apró reformokra gondoltak, amelyek a hatalmi struktúrát nem döntve fel, módot adhattak volna arra, hogy a nép nagyobb mozgási lehetőséghez jusson, az autonómiák köre táguljon és az élet elviselhetőbbé váljék. A lakosság tehát olyan pozícióba kerülhessen, hogy az előzőnél kisebb kockázattal és nagyobb siker reményében vállalkozhassak a következő lépésre, majd mindig jobb és jobb helyzetből kiindulva a harmadik, negyedik, ötödik stb. lépés megtételére.

*

Barankovics István és társai a Nemzeti Bizottmányban ezzel a módszerrel szemben teljesen értetlenek voltak és alternatívaként nem jutott más eszükbe, mint a régi fogadkozásaik és követeléseik megismétlése. Kovács Imre „Sóbálványok az emigrációban" című cikkében válaszolt Barankovicsnak, kijelentve, hogy dolgozatából „avatag levegő árad". Kifogásolta, hogy a szóban forgó végrehajtó bizottsági ülésre nem hívták meg, a vita nélküle folyt le, a határozatot meghallgatása nélkül hozták. Részletesen megcáfolta Barankovics tételeit és vádjait, bizonyítékokat szolgáltatva arról, hogy amit írt, azt amerikai és más nyugati kormányférfiak is mondják, jeles publicisták kommentárjaiban is olvasható. „Nem arról van szó – állapította meg Kovács Imre –, amit a jobboldali emigránsok hisznek, hogy ti. a kommunizmus megreformálásával megelégszik a szabad világ. Nem! Arról van szó, hogy a liberalizálódást a tömegellenállás, a passzív rezisztencia eredményének tekintik és joggal remélik, hogy fokozatosan mind több engedményre kényszeríthetők a kommunista rendszerek. Olyannyira, hogy egy nap háború nélkül, de intenzív nyugati nyomásra a Szovjetunió visszaadja a keleteurópai népek szabadságát dolgaik intézésére." Írását így fejezte be: „Azért emigráltunk és az emigrációban az a kötelességünk, hogy mindent elkövessünk népünkért. Ha mindent nem érhetünk el érdekében, akkor legalább azt tegyük meg, amit lehet. Az én politikai eszményem Bethlen Gábor, aki tudta és példát mutatott rá, hogy nehéz körülmények között hogyan kell egy népért harcolni, egy

[34] Látóhatár, 1956 szeptember-október, 246. l.

országot szolgálni. Itt az ideje, hogy az emigráció haladó erői megkezdjék azt a munkát, amely a külpolitikai fejlemények felismerésével, kiértékelésével és követésével helyes terveket alkot és azokat végre is hajtja."[35]

Sokan mulattatónak tartották, hogy mind New Yorkban, mind Budapesten szinte egy időben igyekeztek elnémítani azokat, akik merészeltek önállóan gondolkodni és a megszokottól eltérő nézeteket vallani. Három héten belül egyaránt felső határozattal ítélték el a Látóhatár szerzőit és a Petőfi Kör vitaestjének felszólalóit. A párhuzam, persze, csak formai, mivel az előbbieknek nem kellett olyan következményektől tartaniok, mint az utóbbiaknak, kiknek az elítélés esetleg börtönt is maga után vonhatott volna.

Barankovics Istvánnak nemcsak az emigráció konzervatív és keresztény szárnyán tapsoltak, de – bizonyára meglepetésére –, a szociáldemokrata párt is neki adott igazat a Kovács Imrével folyó polémiában. Szélig Imre a Látóhatár két szerzője elleni határozatban és Barankovics indoklásában nem kis kárörömmel a „bizottmányi körök" belső perpatvarát látta. Mint e körökön kívüli szemlélő londoni vártájáról elsősorban annak helyeselt, hogy Barankovics visszautasította a mandátum lejártáról szóló tételt. Ezt írta: „Nekünk, emigráns magyar szociáldemokratáknak megvan a néptől – jogi alapon csak úgy, mint legális szociáldemokrata pártvonalon – a megbízatásunk. Ezt tőlünk csak a politikai és szervezkedési szabadság alapján életre kelt szociáldemokrata párt vonhatja vissza... Ha Kovács Imre megállapítását fogadjuk el, és tagadjuk képviseletünk jogosságát, úgy a kommunista rendszernek teszünk szolgálatot, amelynek egyedüli vágya, hogy a munkásosztályon belül a szociáldemokrácia hangja némuljon el." Nem mulasztotta el azonban Szélig, hogy azért Barankovicsot is megrója, amiért a MNB-ban együtt ül olyan szociáldemokratákkal, „akiknek a magyar nép ilyen mandátumot vagy soha nem adott, vagy akik erről lemondtak".[36] Nem kétséges, hogy Peyerékre gondolt, kikkel szüntelenül harcban állt.

A Látóhatár ankétjának amolyan utóhangjaként jelent meg Borsody Istvánnak a problémák külpolitikai hátterét és az Egyesült Államok magatartásának indítékait megvilágító írása. Az amerikai külpolitikáról szólva megjegyezte, hogy: „nemcsak a republikánus programban mutatkozott meg a hatalomban eltöltött évek kijózanító élménye, hanem a világhelyzetet módosító technológiai események is formálóan hatottak az amerikai külpolitikára. Az emigrációs politika azonban, a jelek szerint, megrekedt a republikánus párt 1952-es kampány-jelszavainál, ezekhez folyamodik, ezekre hivatkozik ma is".[37]

Borsody látlelete helytálló volt, de az általa említett emigrációs politika képviselőit mindenképpen bátorította az a körülmény, hogy a nyugati vezetők szavaiból a régi külpolitikai irányvonal melletti hűséget is kiolvashatták. Például az 1956. február 1-én Eisenhower elnök és Eden brit miniszterelnök által aláírt Washingtoni Deklarációból, amelyben a nyugati világ két vezetője kijelentette: „Magunkat és másokat hozzá fogjuk segíteni a békéhez, szabadsághoz és társadalmi haladáshoz azáltal, hogy fenntartjuk az emberi jogokat, ahol azok már biztosítva vannak, megoltalmazzuk, ahol veszélyben forognak és békés módon helyreállítjuk, ahol ideiglenesen veszendőbe mentek." A Washingtoni Deklarációról írott kommentárjában Stankovich Victor, a legismertebb emigráns külpolitikai hírmagyarázók egyike azt írta, hogy a nyilatkozat, habár csak elméletben, de „újszerűen aktív állásfoglalást tartalmaz ügyünkben", az Egyesült Államok és Nagy-Britannia „az ideiglenesen veszendőbe ment emberi és politikai jogaink tettekkel való helyreállítását vállalják". Stankovich különleges jelentőséget tulajdonított annak a ténynek, hogy a deklaráció kezdeményezője a brit kormány volt és a Time magazin szerint: „Az USA megtisztelve érzi magát amiért aláírója lehet egy szövetségese által fogalmazott okmánynak, amely kifejezi Amerika magatartását a kommunizmus részéről felvetett erkölcsi kérdésben, mégpedig talán világosabban és erőteljesebben, mint ezt Amerika valaha is tette."[38] Sok magyar emigráns politikus és közíró hitelesebbnek vélte az ilyen nyilatkozatokat, mint azokat, amelyek tartózkodóbbak voltak és óvatosságra intettek. Pedig, ez utóbbiak súlyát erősen növelte a nagyhatalmak tényleges diplomáciai magatartása.

Borsody óvott attól, hogy a magyar emigránsok a nyugati állásfoglalásokból csak a nekik kedveseket vegyék észre és a kedvezőtlenekről ne szerezzenek tudomást. „Reméljük – írta –, hogy az Egyesült Államok kormánya, legyen republikánus vagy demokrata, a kelet- és közép-európai népek elnyomását, a jog és a szabadság eltiprását, sohasem fogja jóváhagyni. De az emigrációk és Amerika politikai együttműködésének nem sok jövőt jósolhatunk, ha ez a kapcsolat továbbra is illúziók ápolásában fog kimerülni. Az emigráns politikusok legutóbbi nyilatkozata illúziókat kerget és erre akarja ösztönözni jóakaróit is a szabad világban. Akinek úgy tetszik és megteheti, élhet illúziók rabjaként. De mi hasznuk származik majd ebből a rab nemzeteknek? Az úgynevezett kijózanodás félreérthetetlenül észlelhető az amerikai politikában és elvétve

[35] Látóhatár, 1956 május-augusztus, 184–188. l.

[36] Népszava, 1956 május-június.

[37] Az amerikai külpolitika és az emigráció, Látóhatár, 1956 szeptember-október, 251–254. l.

[38] Tavaszi szél Washingtonból, Hungária, 1956. febr. 20.

az emigrációban. Ezek persze nem olyan jelenségek, amelyeket lelkendezve vagy vérmes reményekkel eltelve lenne okunk regisztrálni. A kijózanodásnak inkább kiábrándító hatásával kell számolnunk. Hiszen az ábrándok világából csak fájdalmas lehet leszállni a valóság talajára. A valóságban nehezebben és lassabban születnek a sikerek is. A kijózanodott emigráció szerényebb hangon fog beszélni saját szerepéről – és a kijózanodott amerikai politikában megfontoltabb nyilatkozatok várhatók. De bármit tartogasson a jövő, a józanság sikeresebb szövetségese lehet az amerikai és az emigrációs politikának egyaránt, mint a jelszavak és az ábrándozás."[39]

3. Az előre nem látott forradalom

Az 1956 február második felében rendezett huszadik szovjet pártkongresszus, elsősorban Hruscsov titkos beszéde Sztálin vétkeiről és mulasztásairól, Magyarországon az események olyan láncolatát indította el, amelynek vége kezdetben nem volt előrelátható. Március második hetében az MDP központi vezetőségének ülésén Rákosi beszámolt a huszadik kongresszusról, elhallgatva természetesen a Sztálint ért megsemmisítő ítéletet. Hruscsov beszéde azonban a külföldi magyar rádiók és a léggömbök által leszórt teljes szöveg révén hamarosan az egész országban ismertté vált és ez olyan alulról jövő nyomást eredményezett, amelyet a pártvezetőség nem tudott már a régi módszereivel kivédeni. A DISZ Petőfi Köre megrendezte első nyilvános vitáját a MEFESZ szerepéről és jelentőségéről, a hónap végén pedig egri beszédében Rákosinak be kellett vallania, hogy „Rajk László és társainak pere provokáción alapult". Április 4-én amnesztiát hirdetett a kormány mindazoknak, akik a háború után nyugatra távoztak, bejelentvén, hogy 1957. április 4-ig büntetlenül hazatérhetnek. Május 18-án Rákosinak már azt is el kellett ismernie, hogy személy szerint felelős az elmúlt évek törvénysértéseiért. Május 30-tól már sűrűn követték egymást a Petőfi Kör-i viták: a történelemről, a NÉKOSZ-ról, a huszadik pártkongresszusról, a partizánharcról és az illegalitásról, a népgazdaságról, a filozófiáról, a sajtóról és tájékoztatásról. Az utolsó témát június 27-én tárgyalták. Három nappal később az MDP központi vezetősége elítélte a Petőfi Kör tevékenységét és a belügyminiszter betiltotta további vitaestek rendezését. Közben június 28-án Poznanban a lengyel munkások tüntettek. Július 18–21-én ismét ülésezett a központi vezetőség, immár azzal tetőzve be tanácskozását, hogy Rákosit menesztette, nemcsak a párt éléről, de az országból is. Helyére ugyan Gerő Ernő került, ami érdemi változásnak nem volt tekinthető, de kétségtelenül más lett a belső légkör és a pártvezetőség még inkább védekezésbe szorult. Az egész ország az írókra, a fiatal értelmiségre, az Irodalmi Újságra, Nagy Imrére és híveire, a börtönökből és koncentrációs táborokból kikerült üldözöttekre figyelt.

A nyugati magyarok körében mindez élénk érdeklődést és izgalmat kellett. Az emigráns vezetőket és közírókat elsősorban az foglalkoztatta, hogyan siettethetnék a hazai fejleményeket és a fellazulási folyamatot. Nem volt meglepő, hogy a túlnyomó többség addigi politikája és taktikája igazolását látta az eseményekben, hangoztatva, hogy az helyes volt, mert lám, Magyarországon megmozdult a föld. A közvéleményt irányító szervezetek és sajtóorgánumok tehát fújták a régi nótát, abban a biztos tudatban, hogy az eredmény nem maradhat el. Az események és a fejlemények igazi értelmét csak kevesen vették észre és még kevesebben voltak, akik a Kovács Imre és Borsody István által sürgetett kijózanodás göröngyös útjára léptek.

Hruscsov titkos beszédével lényegében megerősítette, amit a kelet-közép-európai emigránsok Sztálinról és uralmáról vallottak és amit addig a kommunista táborban szovjetellenes propagandának bélyegeztek. Nem csoda, hogy a Hruscsov-beszéd a diadal érzésével töltött el minden szovjet- és kommunistaellenes emigránst. A Rajk-per felelevenítése és Rákosi szerepének kipellengérezése is azt az érzést kelthette, hogy az emigránsoknak volt igazuk, „Sztálin legjobb magyar tanítványának" megítélésében. A Petőfi Kör kezdetben úgy szerepelt a nyugati magyar kommentárokban, mint az indulatok levezetésének egyik eszköze és csak később eszméltek rá, hogy többről van szó ismét, mint csupán kommunisták egymás elleni kölcsönös acsarkodásáról. A legtöbb problémát és dilemmát a védekezésbe szorult párt és kormány pozitív intézkedései okozták, amelyekről csak kevesen voltak hajlandók elismerni, hogy a belső ellenállás kényszerítette ki őket és fontos állomások a népi igények kielégítésének útján. Rákosi leváltása örömet keltett, de Gerő kinevezése lehűtötte a reményeket olyannyira, hogy némelyek azt jósolták, Magyarországon még rosszabb lesz a helyzet, mint volt Rákosi alatt. (Peyer Károly is úgy látta, hogy lényegében nem történt semmi.) Érdekes módon, a hírmagyarázók nagy része mintha úgy érezte volna, hűtlenséget és árulást követ el az emigráció eszméivel szemben, ha tudomásul veszi és méltányolja a jó irányú fejlődés jeleit. Ezek elismerésével kétségtelenül azt is meg kellett volna fontolni, hogy időszerűek-e még a harcias jelszavak.

[39] Borsody, id. m.

Nem lehet azonban erről csak elmarasztalóan szólni, hiszen keserű tapasztalatok késztették a józanabb és mérsékeltebb emigránsokat is arra, hogy bizalmatlanok legyenek mindazzal szemben, amit a budapesti pártvezetők mondtak és tettek.

A londoni Népszava például okkal nevezte „kirakatrendezésnek Magyarországon", amit Rákosi és hívei a huszadik pártkongresszus után kezdeményeztek. Helyzetmegítélése e tekintetben kifogástalan volt, de nem vette észre annak a vállalkozásnak a jelentőségét, amely Nagy Imre és az írói ellenzék nevéhez fűződött.[40]

A londoni Szociáldemokrata Párt és a Szocialista Internacionálé 1956 tavaszán és nyarán erős küzdelmet folytatott a politikai foglyok szabadon bocsátása és rehabilitálása érdekében. Morgan Phillips, az Internacionálé elnöke június 22-én azt mondotta, az Internacionálé örül a szociáldemokrata elvtársak szabadon bocsátása hírének, de nem adja fel a harcot mindaddig, amíg minden volt politikai fogoly nem foglalhatja el helyét a társadalomban, és nem valósulnak meg az emberi jogok.

A New York-i riválís párt 1955 novemberi vezetőségi ülésén Peyer Károly derűlátó hangokat pengetve arról beszélt, hogy a magyar nép és a munkásság közelebb áll a felszabaduláshoz, mint bármikor az elmúlt nyolc év alatt, elvtársait meg arra biztatta, hogy készüljenek fel, mert esetleg hamarosan bekapcsolódhatnak a Magyarországon feltámadó szociáldemokrácia munkájába. Peyer pártjának politikai programja lényegében az 1945-ös koalíciós kormányzáshoz való visszatérést sürgette, a szociáldemokráciának erejének és jelentőségének megfelelő szerepet követelve. A magyarországi változásokra való tekintettel Peyer javaslatot tett a londoniaknak az együttműködésre, de ott nem mutatkozott hajlandóság a közeledésre. Széligék nem álltak szóba vele. Maradt tehát a megosztottság mindaddig, amíg Peyer élt. A magyar szociáldemokrata párt és szakszervezeti mozgalom immár legendás alakja a forradalom napjaiban, 1956. október 25-én hunyt el New Yorkban. Már nem tudta megvalósítani azt a tervét, hogy novemberben ismét Európába látogasson. 75 éves volt, amikor meghalt.

Az április 4-i amnesztia után megerősödött az úgynevezett hazacsalogatási kampány, amelynek révén a budapesti kormányzat az emigráció gyengítését és saját belső tekintélyének növelését kívánta előmozdítani. A Magyar Rádió Szülőföldünk című műsora egyfelől a hazai fejlődés pozitív vonásait népszerűsítette, másfelől az emigráns politizálás időszerűtlenségéről igyekezett hallgatóit meggyőzni. Előszeretettel pécézte ki a nyugati magyar állapotok kritikusait, olyan beállításban idézve őket, mintha nem is volna oly nagy különbség az ő nézeteik és a hazai törekvések között. Rendkívül tevékenyen agitált a kelet-berlini hazatérési kirendeltség vezetője, Földes-Papp Károly, aki levelekkel árasztotta el nyugati ismerőseit, kedvet keltendő bennük az emigrációnak való hátatfordításra és a Magyarországra való visszatérésre. Ő is előszeretettel választotta ki a kritikus elméket, azzal kecsegtetve őket, hogy munkásságukat, a hazai helyzetre vonatkozót is, immár Magyarországon is folytathatnák.

Magyarországon valóban felerősödött a kritikai hang. A Petőfi Kör-i viták és az Irodalmi Újságban megjelent bíráló cikkek arra utaltak, hogy szinte semmi sem akaszthatja már meg az elindult áradatot és a hatalomnak előbb vagy utóbb engednie kell. Az értelmiség helyzetéről és az MDP értelmiségi politikájáról a legjobb elemzést Cs. Szabó László készítette el, elismerve az írói mozgalom jelentőségét, de pontosan regisztrálva azokat az intézkedéseket is, amelyekkel a párt és a kormány útját akarta állni a reformmozgalom kibontakozásának. Az MDP júliusi határozatáról szólva megemlítette, hogy az „nagy óvatosan elejt pár mondatot a nyugati könyvekről, lapokról s a feudális kiváltsággá emelt külföldi utazásról", de „mélyen hallgat a rádiókról, a magyar értelmiség egyik fő ismereti forrásáról, amelyet évek óta irgalmatlan pénzpocsékolással próbálnak összekavarni, ihatatlan sárrá rontani. Nem szól a határozat a külföldi magyar rádióadások idegőrlő és mégis haszontalan zavarásáról. Mert a hanggá változott újság a maga igaz és szókimondó napihíreivel s a nyugati kultúráról szóló híradásával mégis csak eljut azokhoz, akiket a párt söpredékuralma barlangba űzött, szellemi nádasba vert ki. Azt hitték az Akadémia utcában, hogy a hazugságot, rágalmat és gyűlöletet mindennapi táplálékká lehet tenni: az értelem mindennapi kenyerévé. Az értelem azonban a barlang mélyén tovább kereste az igazság lehalkított, szakadozó, ernyedetlen hangját s a híradásokat arról a kultúráról, amelyet a magyar nép az országalapító király óta szüntelenül befogad és saját képére alakít. Új értelmiségi politikát hirdet a központi vezetőség, új kultúrpolitikára gyürkőzik a párt. A legboldogítóbb kultúrpolitika persze az lenne, ha a pártnak egyáltalán nem volna többé kultúrpolitikája".[41] A helyzetleírás és megítélés pontos volt. Megerősítették az Irodalmi Újság cikkei és az Írószövetség szeptember közepén rendezett közgyűlésének felszólalásai. Akkorra már a párt és az értelmiség közötti szakadék annyira mély lett, hogy a júliusi párthatározat avult iromanynak minősült.

---

[40] Vö. Népszava, 1956 május-június.

[41] A párt új értelmiségi politikája, Látóhatár, 1956 szeptember-október 251. l. [Tervezzük ezen írást a Mikes International elektronikus negyedévi lap 2006. évi április-júniusi számában leközölni (http://www.federatio.org/mikes_per.html) — Mikes International Szerk.]

Szeptember elején még senki sem gondolt arra, hogy a magyarországi erjedésből népfelkelés és forradalom lesz. 1956 nyarán még azoknak a száma is rendkívül csekély volt, akik a pártellenzéket és a magyar nép ellenállását elég erősnek ítélték meg arra, hogy Moszkvát és Budapestet érdemi engedményekre kényszerítse. A poznani események után emigráns politikusok és közírók egy hasonló magyarországi megmozdulást is lehetségesnek tartottak, de úgy vélték, hogy a központi hatalom – a maga erőszakszerveivel és a szovjet megszálló csapatokkal – biztosan elfojtja a népharag bármely kirobbanását. A korabeli nyugati magyar lapokat forgatva és a politikai nyilatkozatokat tanulmányozva, az a benyomás alakul ki, hogy fegyveres felkelésre senki sem számított. Az emigrációt 1956. október 23-a készületlenül érte. A meglepetés és a zavarodottság világosan kiolvasható a vonatkozó írásos dokumentumokból.

Az Írószövetség szeptember 17-i közgyűlése és az a tény, hogy 1947 óta először – hacsak a társadalom egy kis testületében – szabadon választottak vezetőséget, egy nehezen megállítható folyamat fontos állomásának tetszett, amit az emigrációban sem értett át kellően mindenki. Rajk Lászlóék október 6-i temetése is csak a Nagy Imre melletti hatalmas rokonszenv-tüntetésnek látszott, nem pedig az október 23-i demonstráció nyitányának. Még a Gerő-vezette pártküldöttség belgrádi útját is úgy magyarázták sokan, hogy Tito támogatásának megszerzése elejét veheti egy drámai fordulatnak. Jellemző tünetnek tekinthető, hogy egy munkáskérdésekkel foglalkozó újságíró 1956 nyarának végén úgy ítélte meg a magyar munkásságot, hogy elsősorban bér-, munkaidő- és jóléti kérdések foglalkoztatják. Gondolni sem mert arra, hogy a munkások két hónap múlva fegyverrel a kézben harcolnak az oroszok és az ávósok ellen. Pedig intő jel lehetett, hogy Csepelen és Miskolcon ugyanolyan érdeklődéssel és izgalommal olvasták az Irodalmi Újságot, mint budapesti értelmiségi lakásokban.

A Nemzetközi Parasztunió október 28–30-ra hirdette meg 5. kongresszusát és Nagy Ferencnek abban a levelében, amelyben a Magyar Parasztszövetség kiszemelt delegátusait meghívta Párizsba, egyetlen szó utalás sem történt arra, hogy hamarosan rendkívüli események következhetnek be. Ezt azért érdemes megemlíteni, mert magyarországi feldolgozások a Parasztunió kongresszusát mint az amerikaiak által kirobbantandó magyarországi megmozdulás egyik előkészületi aktusát emlegetik A kongresszust természetesen az október 23-a utáni események miatt le kellett mondani.[42]

Nagy Ferenc akkor Európában járt. Münchenben e könyv szerzőjével is beszélt, egy pillanatig sem keltve azt a benyomást, mintha számított volna arra, ami Magyarországon bekövetkezett. Egy vele 1976-ban készített interjú szerint a forradalom kitörésének hírére Párizsból először a bajor fővárosba ment, majd onnan október 30-án „minden feltűnés nélkül" Bécsbe érkezett. Az interjú készítőjének, Gosztonyi Péternek a volt miniszterelnök így adta elő a következő napok történetét „A New York Herald Tribune párizsi tudósítójának indiszkréciója folytán megtudta a világ, hogy én Bécsben vagyok. Jóllehet az akkori osztrák kormány vezetői, Raab és Figl, barátaim voltak, már az első este egy megbízottuk keresett fel hotelomban. Kérve kért, hogy azonnal hagyjam el Ausztriát, mert az osztrák kormány attól tart, hogy az oroszok azonnal interveniálni fognak, no, nem fegyverrel, hanem politikai nyomással, miszerint megjelenésem és személyem az osztrák semlegességet fenyegeti. Később megtudtam, az amerikaiak voltak mögötte, hogy mielőbb elhagyjam Ausztriát. Féltek a diplomáciai komplikációktól, így Baselbe repültem. Onnan hívtam fel november 1-én Budapestet. Tildy Zoltánnal kerestem kapcsolatot. November 2-án délután sikerült vele beszélnem."

Nagy Ferenc közölte Tildyvel, hogy rossz hírei vannak, a nyugati sajtó szovjet katonai felvonulásról ír. Mit tehetek, mit tehetünk értetek? – kérdezte a volt miniszterelnök. Erre Tildy: Szakítsatok meg minden kapcsolatot a reakcióval! Majd azt mondotta: el kellene hallgattatni a Szabad Európa Rádiót, mert onnan a reakció beszél. Nagy Ferenc azután – Auer Pál jelenlétében – közölte, hogy nem akar hazamenni, nem törekszik pozícióra, csak segíteni szeretne. Azt kérte, a kormány bízza meg Magyarország képviseletével az ENSZ-nél. „Nem tudjuk elintézni" – volt Tildy válasza, hozzáfűzve, hogy Kéthly Anna Bécsben van, majd ő képviseli a kormányt, megbízatása van rá. Nagy ismételten hangsúlyozta, hogy „jönnek az oroszok". Tildy: „Akkor meghalunk". Nagy Ferenc másnap próbálkozott újból szót váltani Tildyvel, de eredmény nélkül, nem sikerült elérnie.[43]

Ha nem hiúsul meg, könnyen diplomáciai bonyodalom lehetett volna egy másik magyar bécsi megjelenéséből. Az osztrák–magyar flotta volt tisztjei és tengerészei azt tervezték, hogy 1956 októberében Bécsben bajtársi találkozót rendeznek. Erre meghívták Horthy Miklóst is, az utolsó főparancsnokot. Horthy

---

[42] Ha úgy lett volna, ahogyan budapesti történészek állítják, akkor ennek a programban is tükröződnie kellett volna. A napirenden egyetlen referátum sem szerepelt, amelynek témájából erre lehetett volna következtetni. Az október 29-re tervezett plenáris ülésen Nagy Ferenc „A paraszt és a kommunizmus" címen tartott volna előadást. A Parasztunió főleg szervezeti kérdésekkel kívánt foglalkozni és új végrehajtó bizottságot választani. (A kongresszus angol nyelvű meghívója a szerző birtokában.)

[43] Vö. Gosztonyi Péter: Találkozásom Nagy Ferenccel, Bécsi Napló, 1984 március-április.

hajlott a meghívás elfogadására, szívesen találkozott volna régi bajtársaival. Mivel azonban a volt kormányzót rossz egészségi állapota miatt felesége nem akarta kitenni az út és az ausztriai napok fáradalmainak, Horthy lemondta részvételét. Ha mégis elmegy, a kommunista propaganda nem mulasztotta volna el ausztriai tartózkodását összefüggésbe hozni a Magyarországon bekövetkezett eseményekkel.

Egy svájci lap egyébként 1956 nyarán azt jelentette, hogy Horthy haza akar menni meghalni. Ezt a volt kormányzó cáfolta. A forradalom leverése nagyon lehangolta. November 4-e után újságot nem olvasott, rádiót nem hallgatott és a világpolitika sem érdekelte többé. Egészségi állapota is rohamosan romlott. 1957. február 9-én halt meg a portugáliai Estorilban. Egy lisszaboni temetőben nyugszik.[44]

A forradalom kitörése a nyugati magyar emigrációban nem váltott ki különleges aktivitást. Mivel senki sem számolt közeli lehetőségével, felkészülés sem történt arra az esetre, ha mégis kirobban. A politikusok, szervezeti vezetők, lapszerkesztők és publicisták a rádiók híreit és az újságok tudósításait figyelték, elemezve és kommentálva mindazt, ami a népfelkelés és szabadságharc tizennégy napja alatt az országban és a világban történt. Akinek összeköttetése volt külföldi szervezetekhez és a sajtóhoz, igyekezett – főleg a közszereplőkre és a forradalomban keletkezett új szervezetekre vonatkozó – információkat adni. Akik meg rádióriporterek mikrofonja vagy újságtudósítók elé kerültek, nem vonakodtak a budapesti eseményekről ítéletet mondani. Ki ilyet, ki olyat. A nyugati hírközlő szervek nagy információs éhségében olyanok is „magyar szakértőkké” léptek elő, akiknek arra semmilyen avatottságuk és illetékességük nem volt.

A leghasznosabb munkát még azok végezték, akik külföldi segélyszervek tevékenységébe kapcsolódtak be, a gyűjtési akciókban és a segélyszállítmányok megszervezésében vettek részt. Ezek révén többen Magyarországra is eljutottak. Persze, kis számban mások is átlépték a magyar–osztrák határt. Szándékaikról és valódi tevékenységükről mindeddig nincsenek kellően dokumentált és igazolt adataink. Amit kommunista kiadványok „nyugati fegyveres csoportok” behatolásáról írtak, a propaganda világába tartozik és komolyan nem vehető. A szembeszökő túlzások és ferdítések megfosztják e közléseket minden meggyőző erejüktől. Persze, voltak, kik azzal a céllal mentek Magyarországra, hogy a harcokban részt vegyenek, de szerepük jelentéktelen volt és semmiképpen sem befolyásolhatták az események menetét és jellegét.

A politikusok közül feltűnően kevés volt azok száma, akik a forradalmi napokban hazalátogattak. A rövid idő alatt erre nem is nagyon volt lehetőség. Egyetlen kis csoport utazása vált ismeretessé. A Keresztény Népmozgalom három tagja – Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos volt képviselők, valamint a párizsi Raksányi Árpád – eljutott Budapestre és rövid ott-tartózkodásuk alatt fogadta őket Mindszenty József bíboros-prímás. A nyilasok azzal dicsekedtek, hogy az ő embereik is jártak Magyarországon a forradalmi napokban, erre vonatkozóan azonban közelebbi tájékoztatást nem adtak, tehát nem tudni, vajon így volt-e, és valójában mit műveltek. Néhány konzervatív és jobboldali közszereplőről is az a hír járta, hogy Budapesten volt november első napjaiban, de erről sem ők, sem mások közelebbit nem közöltek.

Mindent egybevetve, a politikai emigráció meglehetősen tartózkodónak és tétlennek mutatkozott október 23. és november 4. között, ami némileg meglepetésnek is tetszett azok után a korábbi fogadkozások után, hogy Magyarországon teremnek, amint üt a szabadság órája.[45] Kétségtelen, hogy ez a szabadság a tizennégy nap alatt mindvégig ingatag volt, hiszen a szovjet hadsereg nem hagyta el az országot és ugrásra készen állott, hogy a szabadság zsenge palántáját eltapossa. Másfelől a felelősséget érző magyar emigránsok azért is voltak tartózkodók, mert féltették a forradalom eredetiségét és honi jellegét, nem akarták egy pillanatig sem annak a látszatát kelteni, mintha az ő közreműködésükkel robbant volna ki, vagy hasznot akartak volna húzni abból a harcból és áldozatból, amelyet az ország lakói vállaltak.

A nyugati magyar rádiókat joggal és méltán marasztalták el – elsősorban a Szabad Európa Rádiót, amelynek hatása a többiekét messze túlszárnyalta – a forradalom alatti műsoraikért. Mint másutt már megjegyeztem, a Szabad Európa Rádió működése nem tárgya e munkának, mivel nem az emigráció, hanem az amerikai külpolitika és propaganda intézménye, ezért ez írás kereteit túlfeszítené 1956-os szereplésének elemzése. Majdan erre is sort kellene keríteni. Egyelőre azonban csak annyit, hogy e rádió tévedése vagy vétke nem abban állott, hogy felkelésre, a kommunista rendszer megdöntésére és november 4-én a harc folytatására izgatott, hanem abban, hogy 1955-től kezdődően az amerikai külpolitikai cselekvés

---

[44] Vö. Gosztonyi Péter: Miklós von Horthy, Zürich-Frankfurt 1973, 114–115. l. – Horthy bécsi meghívásáról szóló adalék Gosztonyi Péter közlése.

[45] A tartózkodó és mérsékelt magatartásra jellemző volt a 21 németországi szervezet összefogásából született „Magyar Bizottság Németországban” 1956. október 27-i felhívása, amely szerint Magyarországra való utazásokat „sem a német és osztrák hatóságoknak, sem az emigrációs szervezeteknek nincs módjában támogatni”, továbbá: „az emigráció összessége vagy egyének részéről semmilyen beavatkozás sem kívánatos, ez az otthoni helyzet kibontakozására zavaróan hatna”. A felhívást a katolikus és református egyház, a diákszövetség, a segítőszolgálat, a müncheni Magyar Iroda, a Szabadság Mozgalom és az MHBK megbízottja írta alá. (Gosztonyi archívum)

kettősségét, az eredendően politikai tevékenység és a propaganda egymástól való eltávolodását nem ismerte fel. Népszerűsítette nyugati állam- és kormányférfiak közeli felszabadulást sejtető és reményeket keltő nyilatkozatait, amikor külpolitikában tájékozott megfigyelők tudták, hogy a nyugati hatalmak az érdekszférák elméletéhez híven tartózkodni fognak a kelet-közép-európai eseményekbe való beavatkozástól. És tévedett e rádió Nagy Imre és a pártellenzék megítélésében is, nem véve észre és nem méltányolva azt az erőt, amelyet a reformmozgalomban és a megújulási törekvésekben képviseltek. Ez okozta a forradalmi napokban elkövetett hibákat is és ezzel magyarázható tekintélyének zuhanása a forradalmat követő időszakban. A csalódás, hogy az Egyesült Államok kormánya nem tartotta magát ahhoz, amit majd egy évtizeden át hirdetett és aminek terjesztéséhez a rádió magyar munkatársainak közreműködését is igénybe vette, abban nyert drámai kifejletet, hogy november 4-én a magyar szerkesztőség majd minden tagja közös nyilatkozatban lemondott állásáról. Ez azonban nem jutott tovább Gellért Andor főszerkesztő asztalánál, akinek nyugalma és higgadtsága beláttatta a távozni készülő szerkesztőkkel, hogy az elkeseredés és reményvesztettség nem oldható fel látványos indulatkitöréssel.

A politikai emigrációban elterjedt szélsőséges szemléletek egy következetes kritikusa, Molnár József a forradalom után észrevételeit és tapasztalatait összegezve ezt írta: „Az októberi forradalom erőszakos vérbefojtása után az emigrációnak rá kell döbbennie, hogy a felelőtlen indulati politizálás és huj-huj-hajrá hazafiság frázisainak kora lejárt. Nem szabad, hogy a józan szó, a megfontolt gondolat bűnnek számítson, a higgadt okfejtés ‘káros és téves’ nézet legyen. A forradalom ügyének nem a józan szó, hanem azok a nézetek és meggondolatlan kijelentések ártottak, amelyek nem vették számításba a realitásokat.”[46]

Felvetődhetnék a kérdés, hogy mivel a magyar nemzet 1956 októberében szinte egy emberként kelt fel a zsarnokság ellen a szabadságért, függetlenségért, többpártrendszeres demokráciáért, vajon nem azoknak az emigráns politikusoknak és közíróknak volt-e igazuk, akik minden reálpolitikai meggondolást elvetve és a kompromisszumos megoldásoktól idegenkedve a fennálló rendszerrel szemben a meg nem alkuvást és a töretlen ellenállást hirdették? Vajon, a felkelt magyar nép nem cáfolta-e meg a politikai realizmus és a gradualista fejlődés szószólóit?

Magyarország lakossága szuverénül és saját akaratát követve cselekedett. Forradalma spontán tett volt. Belső indítékokból és nem külső behatásra robbant ki. A főváros utcáin sem idegenből érkezett emigráns különítmények, hanem budapesti munkások és diákok harcoltak az oroszok és az ávósok ellen. A népfelkelés elindulásában az emigránsoknak szerepük nem volt, a nép hangulatának befolyásolásában is legfeljebb csak azoknak, akik a rádiók útján szólhattak hozzá.

A magyar nép joga annak eldöntése, hogy mire vállalkozhat és mit tehet, szabadsága és önállósága érdekében mennyi életet és vért áldozhat. Az országon kívül élő emigránsok nem sugallhatnak és nem ajánlhatnak olyan áldozatvállalást, amelyben ők nem vehetnek részt. Nem játszhatják az ellenálló és a szabadsághős szerepét mások szabadságának és életének kockáztatásával.

A nemzetnek azzal segíthetnek, hogy vágyairól és törekvéseiről a külvilágot tájékoztatják, azok iránt rokonszenvet keltenek, a nemzetközi helyzetről és erőviszonyokról megbízható képet nyújtanak. Feladatuk tehát nem lehet más, mint a valóságos állapotok, a realitások józan felmérése, a lehetőségek higgadt számbavétele, minél kisebb kockázattal járó stratégia kidolgozása. Nagyfokú felelősségérzettel kell rendelkezniük a tekintetben, hogy esetleges ítéleteik és sugallataik milyen következményekhez vezethetnek. A nép viszont ettől függetlenül azt teszi, amit jónak és helyesnek lát.

A magyar forradalom nem hagyott jóvá és nem cáfolt meg semmilyen emigráns magatartást. A nemzetközi adottságok ellenére robbant ki, de leveretése éppen ez adottságok elhatározó szerepét mutatta. Történelmi jelentőségét nem az adja meg, hogy mennyiben követte a reálpolitika alakulását, hanem az, hogy félreérthetetlenül kifejezésre juttatta egy nép törekvését és elszántságát sorsának kézbevételére. Ha valamiben állást foglalt, akkor abban, hogy a magyar nemzet hogyan és milyen viszonyok között akar élni.

---

[46] Téves utakon, Látóhatár, 1957 január-február, 31. l. [Tervezzük ezen írást a Mikes International elektronikus negyedévi lap 2006. évi április-júniusi számában leközölni (http://www.federatio.org/mikes_per.html) — Mikes International Szerk.]

4. A harmadik hullám

Az ötvenhatos forradalom bukása után mintegy kétszázezer magyar hagyta el hazáját. A Magyarországról való menekülés e harmadik hulláma ha nem is érte el az 1945-ös szétszóródás méreteit, messze túlhaladta az 1946 és 1956 közötti évtized emigrálási adatait.

Megbízhatónak látszó statisztikák szerint Ausztriába 1956–57-ben menekültként mintegy 181 000 magyar érkezett. A legtöbben ezek közül novemberben lépték át a magyar–osztrák határt: szám szerint 113 800 menekült. Decemberben 50 000 volt a számuk. A túlnyomó többség hamarosan elhagyta Ausztriát, mivel az képtelen volt befogadni és letelepíteni egy ilyen hatalmas embertömeget. Az osztrák kormány a nyugati világ segítségét kérte. Az Egyesült Nemzetek menekültügyi szervezete mindent elkövetett, hogy tagjai közül minél többen vállalják a magyar menekültek befogadását. Nem mondható, hogy a felhívásnak kitörő lelkesedéssel tettek eleget, de a szóba jövő kormányok döntése révén egy idő után Ausztria részben mentesült a magyar menekültek ellátásának gondjától és a vele összefüggő problémáktól. A nyugati kormányok bizonyos kontingenst átvettek és anyagilag is segítették a menekültügyi szervezeten keresztül a hazájukból eltávozott magyarokat.

Ausztria kormánya és lakossága tiszteletet parancsoló módon oldotta meg a magyarok befogadásának ügyét, köszönetre és hálára kötelezve nemcsak az érdekelteket, de az egész magyar nemzetet, hogy történetének egy nehéz pillanatában menekültjei segítségére sietett. Tette ezt Ausztria egy olyan időszakban, amikor csak alig egy éve élvezte szuverenitását és gazdasági viszonyai még erősen magukon viselték a háborús megpróbáltatások nyomait.

Ausztrián kívül szép számmal menekültek magyarok Jugoszláviába is, azzal a szándékkal, hogy onnan nyugatnak veszik útjukat. A Jugoszláviába érkezett mintegy 20 000 magyarból csak körülbelül 4–500-an maradtak ott, 2800 visszatért Magyarországra, a többi a különböző nyugat-európai országokba, valamint tengerentúlra vándorolt ki.

Az Ausztriába érkezettek közül 1959-ig 162 000 magyar ment más országba. Magyarországra visszatért 8300, tehát mintegy négy esztendő alatt 171 000-rel csökkent az ausztriai menekültek száma. Az egyéb nyugat-európai befogadó országok közül 1956 és 1958 között Franciaországba 12 700, Németországba 15 500, Nagy-Britanniába 21 000, Svájcba 12 000, Belgiumba és Hollandiába, valamint Svédországba együttesen körülbelül 10 000 magyar menekült jutott. A tengerentúlra kivándoroltak közül a legtöbben az Egyesült Államokban és Kanadában telepedtek meg. Az Egyesült Államok a forradalmat követő években körülbelül 40 000, Kanada pedig 26 500 magyart fogadott be. Ausztráliába 11 000 és Dél Afrikába 1300 magyar menekült jutott.[47] (Sanyarú volt a sorsa annak a hatszáz menekültnek, aki a Dominikai Köztársaságba került. Vigasztalan helyzetük ellen tiltakoztak, visszaszállításukat követelték. Ez részben sikerrel járt.)

A statisztikai adatok sokszor nem egyeznek és a különböző forrásokban is eltérő számokat találunk. Ennek fő magyarázata a menekültek nagyfokú mobilitása, országról országra, városról városra vándorlása, aminek következtében nehezen állapítható meg, hogy egy adott pillanatban hol hányan tartózkodtak. Az Ausztriából valamelyik más európai országba áttelepült magyarok nem maradtak mind új tartózkodási helyükön, hanem rövid idő után tovább álltak. Így például a Nagy-Britanniába került menekültek közül később többen a tengerentúlra való kivándorlás mellett döntöttek.

1957–58-ban Európában sok kritika érte az Egyesült Államokat. Voltak szép számmal, akik kevesellték az átvett és beengedett magyarok számát. Az Egyesült Államok azon munkálkodott, hogy a nyugat-európai kormányok minél több magyart fogadjanak be, a statisztikai adatok összevetésekor azonban kiderült, hogy Amerika a maga nagy területeivel és gazdasági lehetőségeivel jóval több magyart vehetett volna fel, mint amennyit befogadott. Ausztria és Svájc messze a lehetőségein felül adott otthont a magyaroknak. Arányosan tehát az Amerikába került menekülteknek többszöröse kerülhetett volna át az Óceán túlsó partjára, aminek elmaradása nemcsak az érintettek körében keltett csalódást, de sok nyugat-európai államban is. Érdemes azonban megjegyezni, hogy az évtizedek óta érvényben lévő szigorú bevándorlási törvények megkötötték az amerikai kormány kezét. Eisenhower elnök, Nixon alelnök és az illetékes főtisztviselők – márcsak az amerikai segítség elmaradása miatt csalódott külföldi és hazai közvéleményre való tekintettel is – mindent elkövettek, hogy a törvényes lehetőségek teljes kihasználásával megemeljék a magyarok bevándorlási kvótáját és siettessék befogadásukat.

[47] Az adatok részben Szépfalusi István „Lássátok, halljátok egymást!" című könyvéből, részben Dávid Zoltán Magyarországon publikált tanulmányaiból valók.

Az viszont kétségtelen, hogy az ötvenhatos menekülteket sokkal előnyösebb elbánás várta a befogadó országokban, mint a negyvenötösöket, vagy a későbben emigráltakat. Az előbbieket a „németbarátság" és a „fasizmus" bélyege kísérte, az utóbbiak meg állandóan azzal a ki nem mondott gyanakvással találkoztak, vajon szükséges volt-e hazájukat elhagyni és nem a hidegháborús „hisztéria" sodorta-e őket Európa nyugati felébe. Az ötvenhatos magyar emigránsok a forradalom dicsőségének részeseiként és egy a világ bámulatát kiváltó nemzeti felbuzdulás hőseiként érkeztek külföldre. Sok helyütt majdhogynem megtiszteltetésnek vették a magyar szabadságharcosokkal való találkozást, a korábbi elzárkózást és idegenkedést – például Svájcban – a rokonszenv és az együttérzés váltotta fel. Magyar menekültnek lenni 1956 végén és 1957 elején sokak szemében irigylésre méltó állapotnak számított. Ez tükröződött a befogadó országoknak nemcsak a hivatalos állásfoglalásában és a közvéleményének alakulásában, hanem – ami fontosabb – az intézkedő hatóságok és szervezetek viselkedésében is. Az új menekülteknek kétségtelen jobb soruk volt, mint a régieknek. Sajnos, voltak, kik visszaéltek a kitüntető fogadtatással és bánásmóddal, lerontva a magyarokról a forradalom nyomán kialakult pozitív képet és ártva annak a jó hírnek, amely az ötvenhatos menekülteket körüllengte. Néhol az ünnepelt „szabadságharcosokból" hamar kétes múltú és értékű befogadottak lettek. Mégha ezek száma eléggé alacsony volt is, e jelenség a helyi közvéleményre sokkal erősebben hatott, mint a tisztességes és szorgalmas menekültek szerény, csendes, alkalmazkodó viselkedése.

Összetételében egyetlen korábbi emigráns réteg sem volt olyan vegyes, mint az ötvenhatos. Ami a társadalmi hátteret, képzettséget, foglalkozást és politikai tájékozódást illeti, az ötvenhatosok híven tükrözték a korabeli magyar társadalmat. 1945-ben elsősorban a hivatalnoki és a katonatiszti réteg hagyta el az országot, az 1947-et követő években a demokrata politikusok, közírók és pártemberek, 1956-ban viszont nemcsak a forradalmi események résztvevői, hanem mindazok távoztak, akik Rákosi uralma alatt sikertelenül próbálkoztak a meneküléssel és akik kilátástalannak tartották jövőjüket Magyarországon. 1956-ban jelentkezett először nagyobb számmal az a réteg, amelyet gazdasági és egzisztenciális okok indítottak az ország elhagyására. Következésképpen az ötvenhatosok között a korábbi emigrációknál nagyobb arányban voltak képviselve a magukat a politikától távoltartó és az idegenben való letelepedést véglegesnek tekintő, a befogadó országban való teljes integrálódásra, sőt magyarságuk feladására hajló menekültek.

Miután az 1956–57-ben távozottak mintegy a magyar társadalom keresztmetszetét nyújtották, minden lehetséges emigráns magatartásra találunk példát körükben. Voltak, akik elmenetelükben politikai feladatot láttak és annak a tevékenységnek a folytatására gondoltak, amelynek kibontakoztatására Magyarországon már nem nyílt lehetőség. Voltak, akik tehetségüknek és hivatási hajlamaiknak reméltek jobb kifutási esélyeket. A fiatalok egy tekintélyes része azért hagyta el az országot, mert nem jutott főiskolára és külföldön akarta megszerezni az előrehaladáshoz szükséges tudást. Voltak, akiket a különféle hátrányos megkülönböztetések űztek el hazájukból. Voltak, akik megelégelték az emberek magánéletébe való sorozatos állami beavatkozásokat. Voltak, akik megcsömörlöttek minden felső irányítástól és egyéni autonómiájuk megőrzése végett választották az idegenben való élést. Voltak, akik egyszerűen jobban, szabadabban, emberibb módon akartak élni, hátat fordítva minden közösségi érdeknek, közügynek és politikának.

Az ötvenhatosok sokféleségének tulajdonítható, hogy minden emigráns politikai irányzat és csoportosulás utánpótlási forrást láthatott bennük. Jutott belőlük minden áramlatnak és pártnak, még a nyilasoknak is. Nem csoda tehát, ha minden csoport és szervezet örömmel és reményteljes várakozással fogadta az új menekülteket, kicsit eszméik és törekvéseik igazolását is látva ezek csatlakozásában.

Nem lebecsülendő dilemma elé kerültek a nyugatra jutott nagyimrés kommunisták. Szembefordulásuk Moszkvával, Rákosival, Gerővel tulajdonképpen megnyitotta az utat a párt és a vezető elit kettészakadásához, ami nélkül a forradalom aligha robbant volna ki. A fegyvertelen nép esélytelen az erős központi hatalommal és erőszakszerveivel szemben. Csak az ezekben bekövetkezett törés teszi lehetővé, hogy az uralkodó rend egy részével szövetségre lépve a nép érvényt szerezhessen akaratának és céljainak. A Nagy Imre mellé állt és mellette kitartó kommunisták szerepe a forradalmi események kirobbanásában és a forradalmi napok történetében immár olyan tény, amelyet figyelmen kívül hagyni súlyos mulasztás volna. Amikor ezek közül többen a szabadságharc bukása után külföldre távoztak, az elé a választás elé kerültek, hogy megmaradnak-e nyugaton is egy emberszabású és elviselhető szocializmus híveinek, vagy teljesen szakítva korábbi politikai elkötelezettségükkel, hátat fordítanak minden szocialista eszménynek és a polgári társadalomban keresik jövőjük és boldogságuk útját. Az emigrációba ment kommunisták – különösen a nevesebbek – túlnyomó többsége az utóbbit tette. Csak néhányan – mint például Mészáros István és Krassó Miklós filozófus, vagy Nagy Balázs, a Petőfi Kör volt titkára – maradtak meg marxistának, a többiek a kommunizmussal együtt a marxizmusnak és a szocializmusnak is búcsút mondtak. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar emigrációnak nem teremtődött egy olyan szélsőbaloldali szárnya, mint amely mondjuk a hatvanas–hetvenes évek kelet-német vagy a cseh menekültjei között jelentkezett.

A Sztálin és Rákosi által fémjelzett évek olyan súlyos és kitörölhetetlen nyomokat hagytak az ötvenhatos menekültekben, hogy nem volt meglepő sem a politikától, sem a magyar sors vállalásától való idegenkedés. Különösen a kezdeti években néhol oly erős volt a szakítás vágya, az elfordulás mindattól, ami a magyar vagy közép-európai sors képzetét idézheti fel, hogy voltak családok, amelyekben a szülők megtiltották a gyerekeiknek, hogy magyarul beszéljenek és mindent elkövettek, hogy minél előbb lerázzák magukról a terhesnek vélt magyar múltat.

Nem véletlen az sem, hogy amikor a magyarországi helyzet enyhült és a külföldi magyarokkal való kapcsolatok ápolása a kormányzati politika részévé lett, éppen a politikától és magyarságtól 1956–57-ben elfordult menekültek hallották meg és követték elsőnek a hazalátogatásra hívó szót. Elszakadva a hajdani hazától és átváltozva amerikaivá, angollá, franciává vagy németté, nekik könnyebb volt elviselni a szülőföld újbóli megpillantásával járó lelki megrázkódtatásokat, mint azoknak, akiket foglalkoztatott magyar mivoltuk, akiket közelről érintett, hogy min ment át a nép és az ország, akik emigrációjuk alatt is egynek érezték magukat a nemzettel és éppen ezért nem tudtak magyar ügyekben semleges, közömbös, érzéketlen külföldiekként viselkedni.

A budapesti kormány 1957 elejétől kezdve erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a még Ausztriában tartózkodó menekülteket hazatérésre bírja. Miután január második felében az osztrák kormány beutazási engedélyt adott egy magyar hazatérési bizottságnak, a rá következő hónapokban a Kádár-kormányzat megragadott minden lehetőséget, hogy minél több menekültet nyerjen meg a Magyarországra való visszatérés gondolatának, eloszlatva azokat a félelmeket, amelyek sokakban a jövőt illetően gyökeret vertek. A budapesti remények csak részben teljesültek. Jóllehet Európa különböző országaiból visszatért vagy harmincezer ember, a hazatérési propaganda nem dicsekedhetett látványos eredményekkel, sem ami a hazatérők számát, sem ami azt az elképzelést illette, hogy az osztrákokhoz hasonlóan más országokkal is sikerül az ügyben megegyezést kötni. Eredménytelennek bizonyult a kelet-berlini hazatérési bizottság tevékenysége is, sőt, annak vezetője, Földes-Papp Károly 1957 decemberében lemondott és másodszor emigrálva, Nyugat-Németországban kért menedékjogot. A mintegy kétszázezer menekültből körülbelül százhatvan-százhetvenezer végleg nyugaton maradt.

A magyar ötvenhatos menekültek segélyezésére nemzetközi akciók indultak és a Magyarország iránti rokonszenv, a forradalom iránti csodálat abban is kifejezésre jutott, hogy mind magánosok, mind szervezetek versengtek egymással a magyarok megsegítése érdekében. A Nemzetközi Vöröskereszt, a különböző országok katolikus Karitász-szervezetei, az egyéb vallásos segélyintézmények, a szociáldemokrata munkássegély pénzzel, élelemmel és ruhaneművel támogatták a menekülteket. Amerikában – Eckhardt Tibor elnökletével – megalakult a First Aid for Hungary (Elsősegély Magyarországnak) nevű segélyszervezet. A First Aid for Hungary létrehozását az amerikai Vanderbilt család nagy összegű adománya tette lehetővé. Hivatalos amerikai szervek és magánintézmények is támogatták a szervezetet. A First Aid for Hungary ausztriai megbízottja Lengyel Béla ny. altábornagy volt. Az osztrák fővárosban egyébként számos intézmény foglalkozott a magyarok támogatásával: Free Europe Citizens' Service, Magyar Menekült Szolgálat, Österreichisches Nationalkomitee für Ungarn, Forumhilfe, Volkshilfe. Ezek részben tájékoztatást, eligazítást, részben anyagi segítséget nyújtottak. A Free Europe Citizen Service először Salzburgban, majd Bécsben székelt. A Magyar Menekült Szolgálat irodáját Taubinger László vezette. A Forumhilfe magyar tanácsadójaként Daróczy Tasziló működött. A segélyszervek táborokban, iskolákban, volt kórházakban és laktanyákban helyezték el a menekülteket, akiknek túlnyomó többsége 1957 folyamán szép sorjában elhagyta Ausztriát, Nyugat-Európa más országaiban kapva új lakhelyet, vagy kivándorolva tengerentúlra. A menekültekkel való törődésben és gondozásukban a magyarok közül különösen báró csepeli Weiss Edit tűnt ki; példás magatartását 1967 őszén Amerikában bekövetkezett halálakor Varga Béla gyászbeszédében meleg szavakkal méltatta.

A magyar menekültek iránt amerikai tudományos intézmények is érdeklődést mutattak. A New York-i Columbia Egyetemen külön kutatócsoport létesült az ötvenhatos menekültek tanulmányozására. Ez a bizottság Ausztriában és Németországban kereste fel a nagyobb menekült csoportokat és készített róluk szociográfiai felmérést. Hasonló kutatómunkát végzett a New Jersey állambeli Rutgers Egyetem szociológiai osztálya, az Egyesült Államokban vizsgálva meg a magyar menekültek népes táborát, elsősorban azt kutatva, hogyan és miért bonyolódtak bele a forradalmi eseményekbe.

5. Viták a forradalom tanulságairól

A forradalmat követő években a régi és új emigránsokat nemcsak a jövőben követendő utak és célok foglalkoztatták, de az is, mi történt végső soron 1956 októberében–novemberében és milyen tanulságok vonhatók le a magyarországi eseményekből.

A nyugati segítség elmaradása következtében fellángolt annak a tételnek a hangoztatása, hogy „a Nyugat ismét eladta Magyarországot". Eladta 1920-ban Trianonban, 1947-ben, amikor nem segítette a kommunistákkal szembeni ellenállást és 1956-ban, amikor engedte elvérezni a forradalmat. Az elmélet erősen érzelmi töltésű volt, de ez nem akadályozta meg abban, hogy vészesen terjedjen és a józan értelem helyébe lépjen. A magyar emigránsok túlnyomó többségében elevenen élt az elárultatás érzése és nehezen voltak meggyőzhetők arról, hogy a nyugatiak csak azt adhatták volna el, ami az övéké. Magyarország nem volt az övéké, hiszen a háborús megállapodások az országot a szovjet érdekszférába iktatták és az érdekszféra-elmélet védelme majdhogynem az újabb háború kikerülhetőségének feltételévé vált. A nyugattal – főleg az Egyesült Államokkal – szembeni csalódásnak azonban mégis volt valamelyes alapja. Amerika hibája és mulasztása nem az volt, hogy nem segítette meg 1956 novemberében a Szovjetunió ellen a magyar szabadságharcosokat és forradalmárokat – hiszen már jóval előbb világossá tette, hogy nem fog fegyvert fogni a kelet-közép-európai népek szabadságáért –, hanem az, hogy propagandája nem alkalmazkodott külpolitikai koncepcióihoz, hanem táplálta a szovjet befolyás alatt élő népekben a közeli szabadulás és nyugati segítség reményét. Eisenhower és Dulles például nem mérte fel annak lélektani hatását, hogy milyen következményekkel járhat az érintett emberek tudati és érzelmi világában, ha még akkor is hirdetik a felszabadulás igéit, amikor a Szovjetunióval már hallgatólagosan megegyeztek a békés együttélés politikájában és az európai status quo fenntartásában.

Sajnos, a magyar emigránsok egy tekintélyes hányada még a forradalmat követő években is úgy gondolkodott, mintha az amerikai és nyugati külpolitikában semmilyen fordulat nem következett volna be és a valóságos beállítottságot a propaganda jelezné, nem pedig a tényleges külpolitika.

Sokak számára, bizonyára meglepetésnek tűnik, de a szükséges következtetéseket a leggyorsabban a Szabad Európa Rádió vonta le. 1957 elején a Starnbergi-tó partján, Feldafingban tartott magyar szerkesztőségi konferencián a rádió akkori politikai tanácsadója, William Griffith a résztvevők értésére adta, hogy a műsorpolitika gyökeres változása következik be. A rádiónak a jövőben nem lehet feladata hallgatói magatartásának befolyásolása, alaptalan remények és várakozások keltése, hanem a könyörtelen tények ismertetése és a tárgyilagos tájékoztatás. Lényegében tehát igazságot szolgáltatott a magyar szerkesztőség ama kis csoportjának, amely a Látóhatár munkatársaiból verbuválódott és amely már a forradalom napjaiban azzal a javaslattal állott elő, hogy a rádió a nemzeti felkelés ideje alatt ne saját helyzetmegítélését és véleményét sugározza, ne kommentáljon és ne törekedjék az emberek magatartásának befolyásolására, hanem korlátozza egész műsoridejét a külföldi állásfoglalások továbbadására és a magyarországi forradalmi adók műsorainak az egész országban történő megismertetésére. Ezt akkor a rádió vezetősége elvetette, de nem fogadta volna el minden bizonnyal a magyar szerkesztőség többsége sem. 1956. november 4. után nyilvánvalóvá lett, hogy a rádiónak ezt kellett volna tennie.

A SZER gyakorlati tevékenységében és személyi döntéseiben nem maradt hű az 1957 eleji elhatározáshoz és az új műsorpolitikai elvekhez. Amikor az igazgatóság az Amerikában és a Nyugat-Európában jelentkező kritikai hangok lecsillapítására a magyar osztály 13 munkatársát elbocsátotta, kifelé annak a látszatát igyekezett kelteni, hogy levonta az ötvenhatos hibák és mulasztások következtetéseit, eltávolította az azokért felelős személyeket és ezzel tanújelét adta, hogy új politikát szándékozik követni. A valóságban az elbocsátottak listáját teljesen önkényesen állította össze, a „tisztogatás" ártatlanokat is sújtott, egyáltalán nem tükrözte a megváltozott műsorpolitikai koncepciót és ami a Látóhatár embereit illeti, olyanokat juttatott az utcára, akiket két hónappal korábban Feldafingban politikailag rehabilitált.[48] Az 1957 tavaszi elbocsátás módja méltán sorolható az 1956 őszén elkövetett tévedések mellé.

A Szabad Európa Rádió 1957-es vezetőségének megbocsáthatatlan mulasztása, hogy nem vállalta az ötvenhatos magatartásért a felelősséget, hanem azt teljes egészében áthárította a magyar szerkesztőségre, holott a műsorpolitikát nem ez, hanem a New York-i központ döntötte el. Ezen mitsem változtat az a

---

[48] Köztük volt a Látóhatár három szerkesztője: Horváth Béla, Molnár József és Vámos Imre, a hozzájuk közel álló Király Ernő, továbbá Márjás Viktor h. osztályvezető, Ajtay Miklós, Lázár Miklós, ifj. Thury Zoltán. A magyar osztály vezetője, Gellért Andor new yorki beosztást kapott. Gellért helyébe először ideiglenes jelleggel Kemény György, majd végleges hatállyal Bede István került. Az utóbbi helyettese a New Yorkból áthelyezett András Károly lett. E könyv szerzője – a Látóhatár köréhez tartozván – feltehetően csak azért menekült meg az elbocsájtástól, mert mint üzemi tanácsi tagot védték a német üzemi alkotmány rendelkezései.

körülmény, hogy e műsorpolitikával a magyar szerkesztőség többsége egyetértett. A szerkesztőségi munka fő irányvonalát azonban Washingtonban és New Yorkban fogalmazták meg, a többi között a Nagy Imrével szembeni tartózkodást és bizalmatlanságot, Mindszenty bíboros politikai „felépítését", a „permanens forradalom" elvének alkalmazását, a követelések lépcsőzetes fokozását és kiterjesztését. A SZER igazgatósága nemcsak hogy nem vállalta ezért a felelősséget, hanem bűnbakokként magyarokat dobott oda a kritikusok megnyugtatására, hozzájárulván ezzel ahhoz, hogy a rádió ötvenhatos szerepéről és a felelősségek megoszlásáról a nyugati közvéleményben is hamis kép alakuljon ki. Szótlanul tűrte végül, hogy a nyugati sajtó még húsz évvel később is azt írhatta, az ötvenhétben elbocsátottak – köztük egy gépírónő – felelősek a forradalom napjaiban elkövetett hibákért. A történet iróniája, hogy míg több „mérsékelt" munkatárs egzisztenciáját vesztette és nyilvános megbélyegzésnek volt kitéve, a rádió forradalom utáni új műsorpolitikáját némely hajdani „túlzó"-val kezdte el.

Az emigráns sajtó véleményében és hangjában még oly értelmű változás sem következett be, mint a Szabad Európa Rádió műsorában. Azok a lapok és folyóiratok, amelyek 1956 előtt is működtek, változatlanul a forradalom előtti megoszlást tükrözték. Legtöbben a régi szemléletet hirdették, alátámasztva a forradalom maguk értelmezte „tanulságai"-val. Mások, a Látóhatár és az ausztráliai Dél Keresztje, amely 1957 januárjától Független Magyarország címen jelent meg, folytatták az események és jelenségek realista számbavételét és az abból levonható józan következtetések megfogalmazását. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy ez utóbbi két orgánum (a hasonló hangvételű és törekvésű párizsi Valóság a forradalom után már nem jelent meg) csak egy szűk értelmiségi réteget ért el, de az irreális gondolkodást tükröző és politikai illúziókat terjesztő lapok hatása is korlátozott maradt, miután az ötvenhatos emigráció sajtóorgánumai a korábbinál jóval korszerűbb szemléletükkel és törekvésükkel háttérbe szorították a régi emigránsok legtöbb lapját.

Viták és ellentétek támadtak a többi között a forradalom értelmezéséről. Kezdődött azzal, hogy némelyek szemléleti különbségeket és állásfoglalásbeli eltéréseket láttak abban, hogy ki hogyan nevezi az ötvenhatos eseményeket. Felkelés? Forradalom? Szabadságharc? A valóságban a magyar ötvenhat mind a három volt és mind a három elnevezés helytálló. Ám a politikai színskála jobb és szélsőjobb oldalán, a nemzeti színeket lobogtató és konzervatív körökben, amelyekben a forradalom szótól idegenkednek, a *szabadságharc* elnevezés vert gyökeret, csaknem kizárólagossági érvénnyel és a gyanakvást sem leplező mellékzöngékkel azok felé, akik *forradalom*ról beszéltek. A „nemzeti emigráció"-ban – régiben és újban egyaránt – a szabadságharcot nemesebb és fennköltebb dolognak tartják, mint a forradalmat vagy népfelkelést. Nem törődve azzal, hogy Magyarországon a kettő egy időben és egymással párhuzamosan folyt: az előbbi az egész nemzet állásfoglalásaként a szovjet megszállással szemben a függetlenségért és önállóságért, az utóbbi ugyancsak egységes akarattal a szabad, nyílt, demokratikus társadalom megteremtéséért a sztálinista önkényuralommal és egy szűk klikk diktatúrájával szemben.

Sokan ugyanakkor a maguk szája íze és törekvése szerint magyarázták, hogy mi történt 1956 őszén és mit akartak a forradalom résztvevői. Nem számított meglepetésnek, hogy minden politikai irányzat úgy érezte, a forradalom neki adott igazat és ezáltal mintegy alátámasztást, ösztönzést kapott addigi politikájának folytatására. Még a legitimisták, Habsburg Ottó követői közül is számosan úgy érezték, hogy a forradalom növelte az esélyeiket, holott bizonyítékként mást, mint egy-két királypárti mondatot felhozni nem tudtak. A nyilasok abból vontak le következtetést, hogy a magyarok szembefordultak az orosszal, a kommunizmussal, vagyis – ahogyan mondták – azt a harcot folytatták, amelyet „1945-ben abba kellett hagyni".

A forradalmi szervezetek tagjain kívül a legtöbb joggal még a negyvenötös pártok külföldre szakadt képviselői érezhették amolyan igazolásfélét, azon az alapon, hogy a forradalom feltámasztotta az 1948–49-ben eltiport pártokat és kedvező feltételek esetén a kibontakozás a negyvenötös négypárt-koalíció alapján indult volna el. A kereszténydemokrata irányzatok meg joggal hivatkozhattak arra, hogy 1956 október végén és november elején pártokká szerveződtek és egy esetleges majdani szabad választás során méltán számíthattak a kereszténydemokrácia erős parlamenti képviseletére.

6. A Magyar Forradalmi Tanács

Az októberi magyar népfelkelés leverését követő menekültáradatban szép számmal találunk politikusokat, akik részben már szerepet játszottak az úgynevezett koalíciós korszakban, részben azonban csak a forradalmi események során kerültek az előtérbe, akár mint újonnan alakult pártok, akár mint forradalmi intézmények, akár mint harcoló csoportok vezetői. Bécsbe érkezvén magától értetődőnek tetszett, hogy

politikai működésüket külföldön is folytatják, mintegy továbbvíve azt a politikát, amelyet október 23-án elkezdtek és Magyarországon befejezni nem tudtak. Az is természetesnek látszott, hogy friss menekültek lévén, a közvetlen élmény hatása alatt és a cselekvési vágytól fűtve jóval tevékenyebbek lesznek, mint a már régóta emigrációban élő politikusok.

Az újonnan érkezettek előtt két lehetőség állott. Az egyik a régi keretekbe való beilleszkedés, a másik új keretek létrehozása volt. Azok, akik a forradalmi eseményekben nem vettek részt, hajlottak a meglévő intézmények elfogadására és azok munkájába való bekapcsolódásra. Akik a felkelés és szabadságharc napjaiban szerepet vállaltak, emigrációba kerülve a forradalmi együttes összetartására és az „ötvenhatos szellemben" működő intézmények megszervezésére törekedtek. Ebben közrejátszott az a felismerésük, hogy az Egyesült Államok csalódást okozott és aligha érdemelnek bizalmat azok a testületek, amelyek mögött amerikai befolyás volt sejthető, tehát majdnem az egész emigrációs politikai képződmény. Ilyen dilemma elé nem kerültek azok, akik számításaikból az amerikaiakat eleve kikapcsolták, például a szélsőjobboldal felé húzók vagy az a kevés baloldali szocialista, aki mindentől idegenkedett, ami esetleg amerikabarátnak látszott.

Az ötvenhatos politikusok nagyobbik fele a hajdani koalíciós pártokhoz húzott, a kisebb rész – elsősorban a fegyveres harcok résztvevői – úgynevezett szabadságharcos szervezetek megteremtésén fáradozott. Ezek a szervezetek, ami létszámukat és erejüket illette, jóval nagyobbak és népesebbek voltak, mint a világnézeti és párttömörülések. Tartósabbaknak is bizonyultak, mint a merőben politikai célokat követő intézmények. Az új menekültek révén a pártok közül elsősorban a kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt erősödött meg, kevésbé a keresztény pártok és a parasztpárt.

A Magyar Nemzeti Bizottmány irányítói természetesen erősen bíztak abban, hogy szervezetük az ötvenhatos politikusok rokonszenvét megnyeri és ezáltal ereje, befolyása, tekintélye növekedni fog. A Bizottmányon belüli negyvenhetesek ezen túlmenően abban is reménykedtek, hogy új kisgazdapárti, parasztpárti, szociáldemokrata, demokrata néppárti tagokkal kiegészülve megjavul a konzervatív, harminckilences szárnnyal szemben az arányuk, tehát az egész bizottmányi politika a közép felé vagy attól balra elcsúsztatható lesz. E várakozások és remények nem váltak be, mert az ötvenhatosok, legalábbis a kezdeti időkben, nemigen mutattak hajlandóságot a bizottmányban való részvételre. Ezt a dolgokat reálisan szemlélők – elsősorban Nagy Ferenc és Kovács Imre – hamar észre is vették, igyekezve alkalmazkodni az új helyzethez.

Az ötvenhatosok „a forradalom eszméi" alapján történő szervezkedésének ötlete Bécsben vetődött fel, nem sokkal azután, hogy hajdani kisgazdapárti, szociáldemokrata, valamint a forradalmi eseményekben nevet szerzett politikusok egy csoportja az osztrák fővárosba érkezett. Hamarosan megegyeztek abban, hogy szervezetüket Magyar Forradalmi Bizottmánynak fogják nevezni és meg is alakítottak egy ideiglenes intéző bizottságot, amely a következőkből állott: a kisgazdapárti Kiss Sándor, Horváth János, B. Rácz István, valamint az 1955 óta Bécsben élő Szabó Miklós, a szociáldemokrata Benjámin Olivér (volt országos h. rendőrfőkapitány) és Szabó György (a győri Nemzeti Bizottság elnöke), végül a Keresztény Népmozgalomhoz tartozó Raksányi Árpád, aki Párizsban élvén, a tervezett alakuló kongresszus franciaországi megszervezését vállalta. Abban ugyancsak hamarosan megegyeztek, hogy a kongresszust Strasbourgban, az Európa Tanács székvárosában rendezik. A bizottmányi megnevezést is hamar elejtették, nehogy összetéveszthető legyen a New York-i bizottmánnyal. A szervezetnek a *Magyar Forradalmi Tanács* nevet adták és 1956. november 19-én megjelent a Tanács első nyilatkozata, amelyet Kiss Sándor, Horváth János, Pásztor Tamás, Szabó Miklós, Nyeste Zoltán, Benkő Zoltán, Szarka Gábor és Rédey Gábor írt alá. Az említettek a Független Kisgazdapártot, a Magyar Parasztszövetséget, a volt Politikai Üldözöttek Szövetségét, a MEFESZ-t, a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságát, valamint a Kilián-laktanya harcosait képviselték.

Az új emigránsok csoportjához tartozott még Kővágó József, akit az Osztrák Néppárt helyezett el vendégházában és aki elkezdte megszervezni Budapest majdani felépítését, a világ nagyvárosai polgármestereihez memorandumot küldve és kérve a magyar főváros megsegítését, azután Adorján József képviselő, aki megalakította az emigráns Kisgazdapártot, amelynek ő lett az elnöke és Szabó Miklós a titkára. Bécsbe érkezett Király Béla tábornok, a Nemzetőrség volt parancsnoka, Heltai György, a Nagy Imre-kormány külügyi államtitkára, a kisgazda Vidovics Ferenc volt főispán és képviselő, Jónás Pál, a Petőfi Kör elnöke, Osváth György, Boros Lajos, Füzessi István, Sztáray Zoltán, Dénes Tibor.

Az ötvenhatos menekült politikusok, csalódván az Egyesült Államok magatartásában, arra törekedtek, hogy szervezetük ne amerikai patronátus alatt jöjjön létre. Inkább a nyugat-európai kormányokra kívántak támaszkodni és ennek jele volt, hogy Strasbourgot választották kongresszusuk színhelyéül, Párizst pedig a szervezet állandó székhelyéül. A bizalmatlanság Amerikával és intézményével, a Szabad Európa Bizottsággal szemben elhomályosította előttük a realitást, a való helyzetet, vagyis azt, hogy a nyugat-európai

kormányok 1957-ben éppen úgy nem törődtek a kelet-európai politikai emigránsok sorsával, mint 1947-ben, amikor Nagy Ferencnek és Varga Bélának kellett tapasztalnia, hogy Amerikán kívül sehol sem remélhetnek törekvéseikhez és terveikhez támogatást. Az Európa Tanácshoz fűzött remények is ábrándok maradtak. A bécsi társaság erősen bízott abban, hogy a magyar forradalom megváltoztatta a nyugat-európaiak magatartását, jóllehet ennek a rokonszenven kívül semmi más jele nem mutatkozott. Rokonszenvből azonban nem lehet politikai szervezetet és képviseletet fenntartani. Azt sem vették észre a forradalmi képviselet előkészítői, hogy az Európa Tanácsnak nincs pénze. Amije van, önmaga fenntartására kell. Mégis hangosan hirdették, hogy „nem kell az amerikaiak pénze, majd ad nekünk az Európa Tanács”. Később be kellett látniok, hogy reményeik csalókák voltak. Az amerikaiaknak nem volt sürgős, várhattak, mert sejtették, hogy az ötvenhatosok végül úgyis náluk kötnek ki. Az is mulattathatta őket, hogy az európai szervezetek által magyaroknak juttatott pénzek egy része is washingtoni kasszából származott, de meghagyták a derék ötvenhatosokat abban a hitben, hogy európaiaktól kaptak támogatást.

A Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottságában Nagy Ferenc volt az, aki nyomban az ötvenhatosok mellé állt és azt sürgette, hogy a Bizottmány vállalja a forradalmi követeléseket, az új emigráns képviselet pedig a 45-ös pártok és a szabadságharcos csoportok képviselőiből álljon. Abban bízott – Kiss Sándorral együtt –, hogy a Szabad Európa Bizottság a Bizottmány helyett a Forradalmi Tanácsot és a vele szövetkező demokrata pártokat ismeri el mint illetékes magyar képviseletet. Hasonló véleményt vallottak Kovács Imre és a parasztpártiak is. Az úgynevezett demokrata pártszövetség (Parasztszövetség és Parasztpárt, illetve, új nevén Petőfi Párt) nézetei komolyságának dokumentálására kilépett a Nemzeti Bizottmányból, üdvözölte a Forradalmi Tanácsot, felajánlva neki az együttműködést. Barankovics István és a demokrata néppárt egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett. A Keresztény Népmozgalom megoszlott, egy része rokonszenvezett az ötvenhatos csoporttal, másik része – Közi Horváth József és hívei – tartózkodó volt. Pfeiffer Zoltán támadta a külön úton járókat és azon az állásponton volt, hogy a Bizottmány integrálja a céljaival egyetértő ötvenhatosokat, Forradalmi Tanácsra – szerinte – nem volt szükség.

A Forradalmi Tanács tervéhez csatlakozott az emigráns Szociáldemokrata Párt is, amelynek Kéthly Anna személyében tekintélyes és nagy múltú vezetője támadt. A Nagy Imre-kormány egyetlen külföldre került tagja lévén bizonyos legalitást személyesített meg. Joggal érezhette, hogy nemcsak a hazai szociáldemokraták, de az oroszok által megbuktatott magyar kormány megbízottja is. Bibó István 1956. november 4-i nyilatkozatából tudjuk, hogy a Nagy Imre-kormány „egyetlen külföldi képviselőjé”-nek tekintette. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében, külföldi kormányokkal és szervezetekkel való tárgyalásain kellő felhatalmazással szólhatott a magyar nép törekvéseiről és a forradalom céljairól. Kéthly Anna és a szociáldemokraták már azért is inkább álltak a Forradalmi Tanács, mint a Bizottmány gondolata mellé, mert sem ez, sem a Szabad Európa Bizottság nem volt hajlandó demonstratíve szakítani a rivális peyeristákkal, akik vezérük halála után is helyet foglaltak a New York-i magyar képviseletben. Kéthly és Szélig csatlakozásának pedig az volt az előfeltétele, hogy ők ismertessenek el, mint a magyar szociáldemokrácia egyetlen illetékes képviselői.

A Magyar Forradalmi Tanács alakuló kongresszusa 1957. január 5-én nyílt meg Király Béla elnökletével Strasbourgban. A kongresszus megerősítette az 56-os magyar forradalomban kifejezésre jutott elveket, vagyis a magyarságnak a függetlenségre, az önállóságra és a szabadságra irányuló igényét, követelte az orosz megszállás végét, a szovjet csapatok kivonulását és a demokratikus kormányzati rendszer bevezetését. Elítélte Kádár Jánost és társait a forradalom elárulása és a megtorló intézkedések miatt. A nyugati hatalmakat felszólította, hogy szerezzenek érvényt az Egyesült Nemzetek közgyűlése határozatának, vagyis sürgessék az oroszok távozását és tartózkodjanak a Kádár-rendszerrel való együttműködéstől. Szervezetileg megalakítottnak nyilvánította a Magyar Forradalmi Tanácsot, amelynek elnöke Kéthly Anna, társelnöke Kővágó József, alelnöke pedig Király Béla lett.

A kongresszus végén – január 7-én – megfogalmazott kiáltványában a Magyar Forradalmi Tanács ünnepélyes felhívással fordult a világ közvéleményéhez és az emberi szabadság eszméjét tiszteletben tartó kormányokhoz. A többi között arra kérte az Egyesült Nemzetek Szervezetét, a kormányokat, a parlamenteket, a társadalmi szervezeteket, hogy „emeljék fel tiltakozó szavukat és biztosítsák olyan rendszabályok foganatosítását, melyek egyrészt véget vetnek a Magyarországon dúló bosszúhadjáratnak, másrészt a magyar nép világosan kifejezésre juttatott szándékának és az Egyesült Nemzetek Szervezete határozatainak megfelelő helyzetet teremtenek Magyarországon. Amíg ez meg nem valósul, nemcsak a magyar nép tragédiája folytatódik, hanem a világ békéjéért felelős Egyesült Nemzetek Szervezetének tekintélye és maga a béke is veszélyben van”.

A Politikai Osztály beszámolója szerint a Tanács vezető tagjai állandó kapcsolatot építettek ki az Európa Tanács Tanácskozó Testületével, több országban alakult magyarbarát képviselői csoportokkal, valamint a magyarországi letartóztatások ügyében a Nemzetközi Jogászbizottsággal. A Kulturális és Tájékoztatási Osztály állást foglalt a Szabad Európa Rádió körüli vitában is. A strasbourgi kongresszuson kifejezésre jutott,

hogy a hírszolgálatnak objektívnek kell lennie és a rádiónak a forradalomban megfogalmazott elvek alapjaira kell helyezkednie. A rádió egyik hibájának a Tanács képviselői az adás statikus voltát jelölték meg és azt javasolták, hogy a további műsorterv dinamikus legyen, azaz „szorosan kapcsolódjék a mindenkori magyar események szükségeihez. A forradalom szabad és független Magyarország megvalósítását tűzte ki célul, azonban ehhez az út a graduális politikán keresztül vezet. Ennek következtében a rádiónak támogatnia kell minden olyan eseményt, amely közelebb viszi a magyar népet céljainak megvalósításához". A kongresszus elhatározta a Magyar Forradalmi Történeti Intézet felállítását, továbbá egy francia nyelvű negyedévi folyóirat kiadását, a magyar forradalom dokumentumainak kiállítását, egy forradalomról szóló film elkészítését, a Juhász József vezetésével alakult Magyar Színjátszó Társaság, az Irodalmi Újság és a Magyar Írók Szövetsége támogatását. A Szociális és Menekültügyi Osztály elhatározta, hogy hatékony segítségben részesíti az ötvenhatos menekülteket, eljár az érdekelt kormányoknál és szervezeteknél helyzetük javítása érdekében.[49]

A Kéthly Annából, Kővágó Józsefből és Király Bélából álló hármasnak az volt a törekvése, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt és a nyugati országokban a Nagy Imre-kormányt képviselje. Ezért jött létre hármójukból az úgynevezett *Kormányképviselet,* amely azonban szándékát semmiképpen sem tudta keresztülvinni, még azután sem, hogy a Forradalmi Tanács Strasbourgban elhatározta e kormányképviseletnek – amely azonos volt a Tanács elnökségével – hatékony támogatását. A Kádár-kormány képviseleti joga vitatott volt ugyan, de nem dőlt el a menekültek javára és lényegében minden maradt a régiben, a kormányképviselet nem tudta elismertetését kivívni. Sem az ENSZ, sem a nyugati kormányok, még a washingtoni kormány sem mutattak hajlandóságot arra, hogy a magyar elismertetést Kéthlyék javára döntsék el.

Nem dőlt el a kötélhúzás az ötvenhatosok és a Bizottmány fenntartása mellett kardoskodók között. Az előbbiek nehezen mozogtak, mert nem volt elegendő pénzük, a Bizottmány viszont csonkasága ellenére is eléggé tevékeny volt, mert kapta az amerikai ellátmányt és anyagiak miatt nem kellett fejét törnie. A Kéthly–Kővágó–Király együttes minden erejét és energiáját az ENSZ-ben vívott csata megnyerésére fordította és a Forradalmi Tanács ügyeivel csak keveset foglalkozott. A Bizottmánnyal folytatott küzdelemben az ötvenhatosok azért is hátrányban voltak, mert nem volt annyi és oly jól működő kapcsolatuk, mint a New York-iaknak és nemzetközi tekintély dolgában sem vehették fel velük a versenyt. A strasbourgi Tanács csak akkor számíthatott volna eredményre, ha a vezető hármas is ugyanolyan aktív, mint Varga Béláék. Kétségtelen azonban, hogy nemzeti szempontból az ENSZ előtti szereplés és a forradalom melletti nemzetközi rokonszenv ébrentartása volt olyan fontos, mint a belső magyar párviadal megnyerése. Viszont, amikor vége lett a nemzetközi porondon végzett napi tevékenységnek, a Forradalmi Tanács már elvesztette az egyedüli képviseletért vívott küzdelmet. Ez már Strasbourgban előrelátható volt. Az ötvenhatosok ugyanis elmulasztották, hogy a velük tartó bizottmányiak – Nagy Ferenc, Kovács Imre, Auer Pál stb. – jelentősebb szerephez való juttatásával növeljék szervezetük súlyát, tekintélyét és csökkentsék a Nemzeti Bizottmány erejét.

A Tanácsban 8–8 taggal képviseltették magukat a Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a Keresztény Demokrata Párt, a Petőfi Párt, a Parasztszövetség, a munkástanácsok és szakszervezetek, valamint a fegyveres erők, 4–4 taggal vett részt a Petőfi Kör, a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa, az egyetemi ifjúság, a politikai üldözöttek szervezete és az Írószövetség. A kongresszus kimondta, hogy a Forradalmi Tanács tagjai csak új emigránsok lehetnek, régiek abban az esetben hívhatók meg, ha magukévá teszik a szervezet céljait és törekvéseit. Az intéző bizottságban 2–2 tagsági helyet kaptak a Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a Keresztény Demokrata Párt, a Petőfi Párt, a munkástanácsok és a szakszervezetek, a fegyveres szabadságharcosok, a Parasztszövetség, 1–1 helyet pedig a Petőfi Kör, a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa, az Írószövetség, az egyetemi ifjúság és a politikai üldözöttek. A gyakorlati munka irányítására három bizottság szerveződött: a politikai, a kulturális és tájékoztatási, valamint a menekültügyi és gazdasági. A három bizottság élére Raksányi Árpád, Jónás Pál és Szabó Miklós került.

A Tanács európai központja Párizsban, a Champs Elysées melletti rue Vernet 16. szám alatti irodaházban rendezkedett be. A strasbourgi kongresszus 1 millió francia frankba került, a párizsi központ berendezkedése is elég sok pénzt emésztett fel. Kezdetben azonban még nem volt hiány támogatásban. Francia részről egy képviselői csoport, a szociáldemokrata szakszervezeti szövetség és a kereszténydemokrata párt, az MRP támogatta a magyarokat. A pénzforrások azonban hamarosan elapadtak, tartós támogatásra európai intézmények részéről nem lehetett gondolni. A Forradalmi Tanács gazdasági ügyeit Sztáray Zoltán intézte.

[49] Vö. Magyar Forradalmi Tanács 1957. február 19-i tájékoztató körlevele.

A Forradalmi Tanács vezetőinek és tagjainak érezniök kellett, hogy Európára nem számíthatnak és a kezdeti rokonszenvet tartózkodás és közöny váltja fel. Az amerikaiak – miután az emigrációk tekintetében mindig a széles körű reprezentációra és együttműködésre törekedtek – félreérthetetlenné tették, hogy a tőlük támogatást remélő magyar képviseletnek a forradalmi tanácsénál szélesebb alappal kellene rendelkeznie. A Szabad Európa Bizottság 1957 márciusában fél évi határidőt adott arra, hogy a magyarok egyezzenek meg nemzeti képviseletük ügyében.

Közben azok, akik kormányok előtt és nemzetközi szervezetekben a magyar nép nevében felszólaltak, úgy érezték, hogy a Forradalmi Tanács elnevezés és általában a forradalomra való hivatkozás nem mindenütt népszerű. Ezért Kéthly Anna, Király Béla és Kővágó József, valamint Heltai György, aki a Nagy Imre-kormány külügyi államtitkáraként ugyancsak illetékesnek minősült, hogy az új emigráció diplomáciai tevékenységében részt vegyen, először a már említett Kormányképviselet, majd később a *Szabad Magyarország Nemzeti Képviselete* nevű szervet hozták létre, amely a Forradalmi Tanácstól függetlenül elsősorban külpolitikai tevékenységet folytatott. Ezt a Forradalmi Tanács emberei nem nézték jó szemmel, hiszen tőlük vett el feladatokat és az ő szerepüket csökkentette. Tenni ellene azonban semmit sem tudtak, mivel éppen a legjelentősebb ötvenhatos vezetők kezdeményezéséről volt szó, kiknek ráadásul jobb financiális lehetőségeik voltak, mint a Forradalmi Tanácsnak. Az amerikaiak azzal kárpótolták az ötvenhatos garnitúra második vonalának ismertebb tagjait – politikusokat, írókat, diákvezetőket –, hogy Dél-Amerikába, Ázsiába, Afrikába küldték őket. Ott előadásokat tartottak a magyar forradalomról, a szovjet elnyomásról, Közép-Kelet-Európa népeinek sorsáról.

A Magyarország iránti érdeklődést ébren tartották azok a jelentések, amelyek egy újabb felkelés lehetőségét és esélyét villantották fel. 1957 kora tavaszán olyan hírek kaptak lábra Európában és Amerikában, hogy Magyarország lakossága továbbra is lázong és könnyen megismétlődhetnek az október 23-i események. A Kádár-kormány megtorló intézkedéseit, írók, diákvezetők, munkástanácsi tagok elleni eljárásokat is úgy magyarázták sok helyütt, hogy ezzel kívánja az országot megfélemlíteni és egy újabb robbanást megelőzni. Varga Béla az Amerikai Nőszövetség egy március eleji ülésén megerősítette a közelgő megmozdulásról szóló értesüléseket, azt állítván, hogy biztos információi vannak a készülő felkelésről és állandó kapcsolatban áll annak szervezőivel. A Nemzeti Bizottmány elnöke ezt azokra az értesülésekre alapozta, amelyek a magát az állítólagos „magyarországi földalatti parlament” képviselőjének nevező Fónagy Dezsőtől származtak. Ez a fiatalember 1957 tavaszán azzal a hírrel érkezett nyugatra, hogy Magyarországon új felkelés van készülőben. Bizonyítani ezt nem tudta, beszámolója is zavaros volt, de sok helyütt hitelre talált és nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a forrongó Magyarország képzete tovább élhetett nemcsak emigráns, de nyugati sajtóberkekben, sőt kormányhivatalokban is.

A Kormányképviselet, a Forradalmi Tanács és a még létező Nemzeti Bizottmány 1957 nyarán már világosan látta, hogy ismét csak az Egyesült Államok az az ország, amelyre bármely nemzeti képviselet számíthat és támaszkodhat, tehát mindenképpen meg kell teremteni egy olyan új egységes képviselet feltételeit, amely kivívhatja a működéséhez szükséges amerikai politikai és pénzügyi támogatást.

7. A Magyar Bizottság

A *Szabad Magyarország Nemzeti Képviselete* Kéthly Anna elnökletével működött, két alelnöke Király Béla és Kővágó József, főtitkára pedig Kiss Sándor volt. Szabad Magyar Tájékoztató címen kőnyomatost is kiadott, New Yorkban és Párizsban irodát rendezett be, az előbbi azonban hamarosan feloszlott. A Képviselet élén álló trió a nyugati világ nagyvárosait járta és tanúskodott az Egyesült Nemzetek Szervezete előtt. A legnagyobb érdeklődés és figyelem Kéthly Anna felé fordult, nemcsak tiszteletre méltó politikai múltja miatt, hanem azért is, mert a Nagy Imre-kormány tagjaként ő volt a legmagasabb rangú személyiség az ötvenhatos politikai emigrációban. Majd mindenütt kitüntető rokonszenv és szolidaritás fogadta, de olykor kudarc is kísérte, például azon a New York-i szakszervezeti gyűlésen, amelyen Amerikában szokatlan módon a kormányzó jelenlétében feltartott ököllel köszöntötte a közönséget.

A Nemzeti Bizottmány és az ötvenhatos politikusok közötti tárgyalásokat nehezítette, hogy mind a két fél magának kívánta az elsőséget és főleg a körül folyt a vita, hogy a Bizottmány egészüljön-e ki az ötvenhatosokkal, vagy ezek képviselete integrálja a vele tartó bizottmányiakat. A szociáldemokraták csak arról voltak hajlandók tárgyalni, hogy a Nemzeti Képviselet kiket vonjon be az 1956 előtt már nyugaton élt politikusokból. A bizottmányi vezetők meg azt javasolták, hogy szűnjék meg mind a Nemzeti Képviselet, mind a Forradalmi Tanács és alakuljon egy új képviseleti szerv a Nemzeti Bizottmány eddigi elnökének irányításával. A megbeszélések Bécsben, Párizsban és New Yorkban folytak, 1957 júniusa és novembere

között. A szociáldemokraták ellenkezése miatt megegyezés nem született. Az új képviselet csak azután jöhetett létre, hogy a szociáldemokraták – az Internacionálé támogatásával – a további tárgyalásoktól elzárkóztak és hátat fordítottak megegyezésre kész ötvenhatos társaiknak.

1957 végén beszüntette működését a Nemzeti Bizottmány, a Forradalmi Tanács és a Nemzeti Képviselet. 1958 márciusában létrejött a *Magyar Bizottság.* Ez a Nemzeti Bizottmánnyal ellentétben csak kis létszámú együttes volt, abból indulva ki, hogy a Bizottmány egyetlen egyszer sem tudott összeülni és gyakorlatilag úgyis csak a végrehajtó bizottság működött. Egy szűk körű testület munkaképesebbnek és hatékonyabbnak ígérkezett, mint egy nagy létszámú gyülekezet.

A Magyar Bizottságnak 16 tagja volt. A Kisgazdapártot kilencen, a Demokrata Néppártot és a Petőfi Pártot (Nemzeti Parasztpártot) ketten-ketten, az ötvenhatos forradalmi szervezeteket pedig hárman képviselték. A kisgazdapárti képviselők a következők voltak: Adorján József, Auer Pál, Hajdu-Németh Lajos, Kiss Sándor, Kővágó József, Nagy Ferenc, Pfeiffer Zoltán, Varga Béla és Vidovics Ferenc, a Demokrata Néppártból Barankovics István és Varga László, a Petőfi Pártból Kovács Imre és Sz. Szabó Pál, az ötvenhatos szervezetek részéről pedig Jónás Pál, Király Béla és Váli Ferenc lett a Magyar Bizottság tagja. Kilencen tartoztak a régi és heten az új, az ötvenhatos emigrációhoz. A Magyar Bizottság elnöke Varga Béla, alelnöke pedig Kővágó József lett. Az új képviseleti szerv tehát a régiek csekély túlsúlyát mutatta, ezzel szemben az egész Bizottság elkötelezte magát a forradalom törekvései és programja mellett. Az elkövetkező években jóval több hivatkozás történt az 1956-os, mint az 1945 és 1947 közötti nemzeti közakaratra.

A Magyar Bizottságot támogatásáról biztosította a Szabad Európa Bizottság és ugyanazt az elbánást élvezte mind a washingtoni, mind más nyugati kormányok részéről, mint korábban a Nemzeti Bizottmány. Átvette a Nemzeti Bizottmány helyiségét a New York-i 72. utcában, kiadott egy sokszorosított kőnyomatost *Szabad Magyar Tudósító* címen, egy angol nyelvű sajtótájékoztatót *Free Hungarian Information Service* címen és elindította 1961-ben *The Hungarian Quarterly* címen angol nyelvű negyedévi folyóiratát. Ez 1963-ig jelent meg Kovács Imre szerkesztésében, érdekes tartalommal, kitűnő szerzőkkel és jó színvonalon. Ugyancsak Kovács Imre szerkesztette a *Facts about Hungary* (Tények Magyarországról) című tájékoztató kötetet, amely 1958 és 1966 között négy kiadást ért meg. A 3–400 lapnyi, zsebkönyv alakú kötetek hasznos tudnivalókat közöltek Magyarország múltjáról és jelenéről, a Magyarországgal kapcsolatos időszerű kérdésekről és az 1956-os forradalommal összefüggő problémákról.

A Magyar Bizottság tagjai ugyanolyan személyes javadalmazásban részesültek, mint korábban a Bizottmány végrehajtó bizottsági tagjai, kivéve azokat, akiknek volt más természetű egzisztenciájuk és megélhetési lehetőségük, vagy a Szabad Európa Bizottság valamilyen más intézményénél dolgoztak (pl. Kiss Sándor, Kovács Imre, Varga László). A Szabad Európa Bizottság lehetővé tette és pénzügyileg támogatta, hogy utazhassanak, nemzetközi konferenciákon vegyenek részt, távoli kontinenseket látogassanak meg és az ottani intézményeket, személyiségeket a magyar problémákról tájékoztassák, a magyar emigráció szervezeteivel és más vezetőivel érintkezhessenek. Némelyek bőven éltek e lehetőségekkel, feltéve, hogy nyelvtudásuk és diplomáciai gyakorlatuk erre alkalmassá tette őket.

Az 1957-es események és a Magyar Bizottság megalakulása a magyar politikai képviseletből kiszorították a hajdani Nemzeti Bizottmány teljes harminckilences garnitúráját, köztük olyan kimagasló politikai személyiségeket, mint Eckhardt Tibort (aki már korábban kivált a Bizottmány végrehajtó bizottságából), Bakach-Bessenyey Györgyöt, Kállay Miklóst, Fábián Bélát, Hennyey Gusztávot, Közi Horváth Józsefet. Ezek legtöbbje visszavonult a közszerepléstől, vagy pedig más természetű emigrációs munkát vállalt. Az előbbi csoportba sorolható Eckhardt Tibor, Bakach-Bessenyey György és Kállay Miklós. A többiek közül Fábián Béla az 1956-ot követő években főleg magyar kérdésekről amerikai lapoknak írt cikkeivel és olvasói leveleivel, valamint magyar tüntetések és más nyilvános akciók szervezésével hívta fel magára a figyelmet (a budapesti és a moszkvai kormány külképviseletének házai, az ENSZ New York-i palotája stb. előtt). Ezt amerikai támogatással és kétségtelenül jó szervező tehetséggel tette, olykor napokig is foglalkoztatva a helyi sajtót és ébren tartva a Magyarország iránti érdeklődést. Hennyey Gusztáv az Európai Rabnemzetek szervezetének németországi képviseletét látta el és Bonnban, majd Münchenben kormányösszeköttetéseit kamatoztatta a magyar menekültek érdekében. Közi Horváth József ugyancsak Münchenben először a Paulinum nevű diákotthon igazgatójaként működött, majd lelkipásztori és írói tevékenységet folytatott. Ezenkívül részt vett az európai emigrációs keresztény demokrata pártok közös szervezetének irányításában.

Sulyok Dezső is kimaradt a Magyar Bizottságból. *Magyar Október 23 Mozgalom* néven saját szervezetet hozott létre, de sem ő, sem szervezete az emigrációs politikába észrevehető módon beleszólni nem tudott. Kivételes tehetségéről, képességéről, elhivatottságáról kialakult érzései, mások lebecsülésére irányuló hajlama és nehéz természete szinte lehetetlenné tette, hogy bármilyen együttesben vagy szövetségben tartósan közreműködhessék. Miután az ötvenhatosokkal sem tudott hosszabb távon szót érteni, eléggé kiszorult az emigráns politikából.

A Magyar Bizottság felfogása szerint a Kádár-rezsim törvénytelen módon jött létre. Kiadványaiban, tagjainak nyilatkozataiban és sajtókonferenciákon hangoztatta, hogy Magyarországon csak akkor nyugszik meg a helyzet, ha a szovjet csapatok kivonulnak és a magyar nép visszanyeri cselekvési szabadságát. Sürgette az ENSZ Magyarországra vonatkozó határozatának teljesítését és a magyar nemzet önrendelkezési jogának visszaállítását. Valahányszor szovjet vezetők nyugati országokba látogattak, a Magyar Bizottság felemelte szavát a magyar igények érdekében és vendéglátóikat arra kérte, emlékeztessék a szovjet kormányférfiakat Magyarországgal szemben elkövetett vétkeikre. Amikor 1959 nyarán Nyikita Hruscsov Washingtonba látogatott, a Magyar Bizottság – Varga Béla elnök és Nagy Ferenc, a külügyi bizottság elnöke aláírásával – táviratot küldött Eisenhower elnöknek kérve őt, hasson oda a Hruscsovval folytatott megbeszélésen, hogy a Szovjetunió teljesítse az ENSZ határozatában megfogalmazott követeléseket és vonja ki csapatait Magyarország területéről.[50]

Lényegében ilyen szellemben folytak azok a megbeszélések is, amelyekre magyar menekült politikusoknak idegen államférfiakkal a forradalmat követő években alkalmuk volt. Kovács Imre például a Szabad Európa Bizottság egy osztálya (Free World Operations) segítségével több ázsiai és dél-amerikai országot látogatott meg, tájékoztatva az ottani közvéleményt a közép-kelet-európai és a magyarországi helyzetről. Nehru indiai miniszterelnöknek is előadta mondanivalóját. Nehrunál tett látogatását így írta le: „Éreztem egy rendkívüli ember rendkívüli képességét a kérdések azonnali, teljes felmérésére, jelentőségük azonnali kiértékelésére. A Szovjetunió nagy hibát követett el a magyar forradalom leverésével, mondotta, a nacionalizmus a legnagyobb hajtóerő, lebírni csak ideiglenesen lehet, amit az angolok megtanultak Indiában, az oroszok is meg fogják tanulni Kelet-Európában. Kértem, ha alkalma kínálkozik, magyarázza meg az oroszoknak, hogy jobban járnának egy útjára engedett, semleges, jóindulatú Magyarországgal, mint egy leigázott, elkeseredett nemzettel. Megígérte, hogy alkalomadtán felhozza a szovjet nagykövetnek, és mindenképpen megemlíti Hruscsovnak tervezett indiai látogatásakor. (A válasz elutasító volt, amit félév múlva New Yorkban az indiai ENSZ-delegáció első titkára, Mitra adott szóbelileg tudtomra.)" Amikor Kovács Imre 1958-ban Svédországban járt – hogy Király Bélával együtt bebocsátást kérjen a kommunista irányítású Béke Világtanács kongresszusára –, Erlander miniszterelnöknél is megjelent, „aki kérésünkre megígérte, hogy Magyarország semlegességét felveti Hruscsov tervezett és többször elhalasztott svédországi látogatásakor: eredménye ugyanaz volt, mint Nehru közbenjárásának..."[51] Vagyis, a svéd közbenjárás ugyanúgy süket fülekre talált Hruscsovnál, mint előzően az indiai.

Kéthly Anna és a szociáldemokraták elvi okokból maradtak távol a Magyar Bizottságtól. Ellentétben Bán Antallal és Szélig Imrével a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején, Kéthly Anna nem zárkózott el az amerikaiakkal való együttműködéstől, még ha az általuk támogatott politikai konstrukcióban nem is vett részt. Nagyon szoros és bensőséges volt a kapcsolata az amerikai szakszervezetekkel, amelyek Peyer Károly halála és a forradalom után Kéthly Annában látták első számú magyar partnerüket. Mindvégig zavartalan volt Kéthly Anna viszonya a Szabad Európa Bizottsággal és Rádióval is, fontosnak és szükségesnek tartva az utóbbi munkáját, rendelkezésére is állva, valahányszor kellő ok és alkalom megszólalását időszerűvé tette. Kéthly Anna Brüsszelben telepedett le, élvezve a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének támogatását és az amerikai szakszervezetek részéről iránta megnyilvánuló figyelmet.

8. A „magyar kérdés"

A fogalom annak révén került az 1956 utáni magyar emigráns szóhasználatba, hogy ilyen néven – The Hungarian Question – szerepelt Magyarország és az 1956-os forradalomnak szovjet részről történt fegyveres leverése, 1956 novemberétől kezdve az Egyesült Nemzetek Szervezetének tárgysorozatában és irataiban. Azóta a nyugati magyar politikusok és közírók mindannyiszor „magyar kérdés"-ről beszélnek, valahányszor azt akarják kifejezni, hogy akár ők, akár mások Magyarországot érintő és az ország helyzetével foglalkozó ügyet tárgyalnak.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete elé került „magyar kérdés" 1956. november 4-e és 1962. december 20-a között több mint hat éven át foglalkoztatta a világszervezetet, akár mint a törvényes magyar kormány megdöntése, az ország idegen katonai leigázása, a népre kívülről rákényszerített rendszer, akár a hivatalban lévő kormány legalitása és elismerése ügyében. A vita 1962 végén azzal zárult, hogy az ENSZ

[50] Vö. Facts about Hungary, New York 1966, 310–314. l.

[51] Elindultam szép hazámból... 465–466. l.

Közgyűlése kérte a főtitkárt, helyezze ad acta a magyar kérdést. Összesen 15 politikai és 2 emberiességi ügyben történt szavazás, a budapesti kormány megbízó levelének elfogadása ügyében tartott 8 szavazást nem számítva. A szovjet irányítás és ellenőrzés alatt álló országok delegációi – beleértve a magyart – mindannyiszor kisebbségben maradtak. Moszkva és Budapest hivatalos képviselete következetesen megtagadta a Közgyűlés határozatainak végrehajtását.[52]

A magyar emigrációnak mind a két fő csoportja – az ötvenhatos Kormányképviselet, Forradalmi Tanács, Nemzeti Képviselet és a negyvenhetes Nemzeti Bizottmány – sokat tett annak érdekében, hogy a magyar forradalom leverésének részletei a delegációk tudomására jussanak és az ügy ne kerüljön le a napirendről.

Az előző csoportból Kéthly Anna, Kővágó József, Király Béla és Váli Ferenc jogtudós tevékenysége érdemel említést, a Bizottmány részéről meg a külügyi kérdésekkel foglalkozó Nagy Ferenc, Varga Béla, Varga László voltak azok, akik ismereteiket és nemzetközi összeköttetéseiket mozgósították, hogy a magyar igények elismerésben részesüljenek. Az utóbbiak munkájáról 1956 november közepén egy németországi lap a következőket írta: „A Bizottmány tagjai állandóan érintkezésben vannak az illetékes ENSZ és amerikai szervezetekkel. A biztonsági tanács ülésezése alatt folyamatosan tájékoztatták a biztonsági tanács tagjait a magyarországi helyzet alakulásáról és eljuttatták hozzájuk mindazt a jogi és információs anyagot, amelyre a magyarság érdekében felszólaló miniszterek és diplomaták támaszkodhattak. A rendkívüli közgyűlés összeülésekor, majd most a rendes közgyűlés munkájának megkezdésekor, minden közgyűlési tagállam képviselőjéhez sürgönnyel fordultak és megküldötték nekik a magyar helyzet dokumentációs anyagát."[53]

Az ENSZ-határozatok kifejezték a többségnek azt a kívánságát, hogy a Szovjetunió vonja vissza csapatait Magyarországról, tartsanak szabad választásokat a világszervezet felügyelete alatt, a moszkvai és a budapesti kormány szüntesse be a deportálásokat és a deportáltakat engedjék szabadon, valamint ENSZ-megfigyelők mehessenek Magyarországra.

A Közgyűlés 1957. január 10-én különbizottságot létesített azzal a feladattal, hogy derítse fel, mi történt Magyarországon 1956. október 23. után. A bizottságban Ausztrália, Ceylon, Dánia, Tunézia és Uruguay volt képviselve. Elnöke a dán Alsing Andersen lett. A bizottság megvizsgálta a rendelkezésre bocsátott írásos dokumentumokat és kihallgatott 111 tanút, köztük Kéthly Annát, Király Bélát és Kővágó Józsefet. A magyarok kihallgatása március közepétől április közepéig folyt különböző európai nagyvárosokban. A bizottság által összeállított jelentést június 7-én fogadták el egyhangúlag, majd a Közgyűlés elé terjesztették. Ez az ENSZ-jelentés a résztvevők még friss benyomásai alapján kitűnő és megbízható képet nyújtott mindarról, ami a magyar forradalom heteiben történt. Ma is egyik legfontosabb forrásmunkája ötvenhat irodalmának.[54] Megerősíti, hogy a Nagy Imre-kormány a nemzet óhajának eleget téve, Magyarország függetlenségének kivívására törekedett, a szovjet kormány erőszakkal döntötte meg és a Kádár-kormány idegen katonai beavatkozás révén került hatalomra.

Az ötös-bizottság a tanúknak azt ígérte, hogy nevük és vallomásuk bizalmas kezelésben részesül. Ilyen értelemben járt el Povl Bang-Jensen dán diplomata, aki a különbizottság másodtitkáraként működött. Amikor azt a felszólítást kapta, hogy a tanúk nevét és személyi adatait tartalmazó dokumentumokat helyezze el az ENSZ-főtitkárság irattárában, az iratok kiszolgáltatását megtagadta. Attól tartott, hogy szovjet kézbe kerülhetnek és ez veszélyeztetheti a magyar tanúkat, illetve hozzátartozóikat. Bang-Jensen ellen Dag Hammarskjöld, az ENSZ főtitkára fegyelmi eljárást indíttatott, amelyről nem tudni, hogy milyen szerepet játszott a dán diplomata halálában. Sohasem tisztázódott, hogy valóban öngyilkosság volt-e az 1959 novemberében hivatalosan megállapított öngyilkossága. Az ügy érthető izgalmat keltett az ötvenhatos emigránsok soraiban és különösen a tanúk körében okozott aggodalmat. Bang-Jensen viselkedése viszont tiszteletet és megbecsülést váltott ki. Emlékét azóta is ápolják több nyugati magyar szervezetben és intézményben.

Az ötös-bizottság jelentését 1957. szeptember 14-én fogadta el a Közgyűlés, mégpedig nagy szótöbbséggel.[55] Magyarországon hivatalos tiltakozó akciókat szerveztek a jelentés ellen és a felülről jött utasítást nehezen lehetett az akkori légkörben megtagadni. Ez a magyarázata, hogy oly sokan írták alá az eléjük rakott tiltakozó íveket. Az íróknak például engedményeket ígértek aláírásuk ellenében. Hatása az

[52] Vö. Kázmér Nagy: Australia and the Hungarian Question in the United Nations, Melbourne 1966. (A szerző részletesen ismerteti az ausztrál delegáció által tanúsított magyarbarát és szovjetellenes magatartást.)

[53] Új Hungária, 1956. nov. 16. – A müncheni lap munkatársi gárdája a forradalom után kibővült 1956 őszén nyugatra menekült néhány ismert újságíróval. Közöttük volt Borbély László, Halász Péter, Szvatkó Pál.

[54] A jelentés eredeti angol szövege hamarosan könyv formában is megjelent és napvilágot láttak más nyugati nyelvű kiadásai is. Magyarul – Stankovich Victor fordításában – 1981-ben adták ki Münchenben, „A forradalom tanúi" címen.

[55] 60 szavazattal, 10 ellenében és 10 tartózkodással.

akciónak mégsem volt, mert nyugaton jól ismerték a tiltakozási kampány hátterét és azokat a kényszerítő okokat, amelyek az embereket befolyásolták. A moszkvai és budapesti kormányzat sem lehetett túlságosan elégedett az eredménnyel, mert ígérete ellenére a megtorlási politikát nem állította le, sőt a következő év nyarán bekövetkezett Nagy Imre és társai kivégzése.

A „magyar kérdés" még évekig napirenden volt és mind a szovjet, mind a magyar fővárosban gondoskodtak róla, hogy Magyarország állapota ne keltsen megnyugvást, hanem vissza-visszatérően foglalkoztassa a művelt világ közvéleményét.

A nyugati emigránsok túlnyomó többsége – immár beleértve az ötvenhatosokat is – meg volt győződve, hogy csakis az ENSZ-határozatok maradéktalan megvalósítása képes a magyar kérdést véglegesen levenni az ENSZ és következésképpen a világpolitika napirendjéről, vagyis a szovjet katonáknak ki kellene vonulniok és biztosítani kellene a nemzeti önrendelkezés érvényesülését. Az már kevesebbeket foglalkoztatott, hogy az adott nemzetközi erőviszonyok következtében egy ilyen követelés keresztülvihető-e és mi történik, ha a szovjet kormány semmilyen körülmények között sem hajlandó kiengedni hatalmi köréből Magyarországot. Az emigrációnak nem volt programja arra az esetre, ha az ENSZ által is szentesített jogigények, bármennyire méltányosak is, nem ültethetők át a valóságba. Az ENSZ és a magyarokkal rokonszenvező kormányok helyzete könnyebb volt, mint az emigrációé. Az ENSZ egyszerűen ad acta tehette a kérdést és a nyugatiak is megengedhették maguknak, hogy mind kevesebbet beszéljenek róla. A magyar emigránsoknak azonban éppen önnön létjogosultságuk és hitelük érdekében azon is el kellett volna tűnődniök, mi történjék, ha a történelem alakulása nem azt a jövőt kínálja a magyarságnak, amelyet kívánatosnak tartanak.

E tekintetben szolgáltatta az ötvenhatos emigráció az első érdekes megfigyelést. Kiderült, hogy bár realitásérzékük hiánya miatt elmarasztalták a negyvenötösök és negyvenhetesek hangadó köreit, maguk is abba a hibába estek, amit elődeikben kifogásoltak, azt ugyanis, hogy csak maximalista követeléseket tudtak megfogalmazni, de nem volt érdemi mondanivalójuk arra az esetre, amikor a maximalista követelések megvalósítása lehetetlenné válik.

Ismét csaknem ugyanazok tettek kísérletet a helyzet józan és reális felmérésére, akik a magyar forradalom előtt is valami ilyesmire törekedtek. És ismét nemtetszést, meg elmarasztalást váltottak ki, csakhogy most már nemcsak a régi, de az új emigráció nagy részéből is.

A Látóhatár című folyóiratban egy évvel a forradalom után Borsody István összegezte a Magyarország körüli nézeteket és kutatta a kibontakozási lehetőségeket. A finn példának – semlegesség és szovjet-barátság egyeztetésének – a követése, amely nemcsak nyugati körökben, de némely emigráns csoportokban is mint lehetőség felvetődött, Borsody szerint volt némi realitása. A Szovjetuniónak „a finn példához hasonlóan, nem lett volna nehéz olyan garanciát kapnia Magyarországtól, amelyre biztonsága érdekében igényt tarthat. S vajon, mi lenne előnyösebb a Szovjetnek? A magyar forradalom leverésével hagyott gennyedő seb? Vagy egy második Finnország, melynek előnyeit a Szovjetunió éppúgy becsülhetné, mint fent északon Skandináviában? Igaz, Magyarország stratégiai helyzete a kritikus középeurópai térségben más, mint Finnországé. (A november 4-i szovjet támadás stratégiai motivációi nyilvánvalóak voltak.) Ellenben a stratégiai előnyök, melyeket a Szovjetunió Közép-Európában Magyarország ellenőrzésével élvez, nem nélkülözhetetlenek. Nyugat felé a semleges Ausztriával határos Magyarország a Szovjetnek semmi esetre sem olyan életbevágóan fontos stratégiai bázisa, mint a Kelet- és Nyugat-Németországgal határos Lengyelország és Csehszlovákia – vagy a Szovjet balkáni befolyását biztosító Románia és Bulgária. A Szovjetunió európai hatalmi pozícióját 1948-ban sem rendítette meg Jugoszlávia elszakadása Moszkvától, 1955-ben Ausztria semlegesítése sem csökkentette és 1956-ban Magyarország semlegessége sem tette volna tönkre. Nem szeretnők, ha valaki is félreértené azt, amit mondtunk. Nem arról beszélünk, hogy mi lenne jó vagy kívánatos a kelet-középeurópai kérdés általános rendezésére. Itt csupán azt kívántuk bizonyítani, hogy a magyar forradalom semlegességi programja nem volt olyan kívánság, amit a Szovjetunió középeurópai befolyásának és hatalmának veszélyeztetése nélkül nem teljesíthetett. Persze, nem kis meglepetés lett volna, ha a Szovjetunió a magyar forradalmi kormány semlegességi kívánságának teljesítését előnyben részesíti a magyar forradalom erőszakos leverésénél. De amit Moszkva nem tett meg saját jószántából, annak üdvös mivoltáról talán a nyugati hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok, erőteljes fellépése győzhette volna meg a Szovjetet. Sajnos a Nyugat passzivitása, és a nyugati egységnek a szuezi krízis következtében szenvedett felbomlása semmi nyomást nem gyakorolhatott a Szovjetre, hogy a semlegességet a magyar krízis megoldására tárgyalási alapnak elfogadja. Éppen ellenkezőleg, a közelkeleti események és a Nyugat tétlensége a magyar krízisben csak buzdítólag hathattak a Szovjetre, hogy erőszakkal tiporja le a magyar forradalmat".

Borsody fejtegetéseit azzal zárta, hogy mindennek ellenére látszik némi lehetőség valamelyes szóértésre, a kompromisszum „nem könnyű, de nem is lehetetlen". Szerinte: „A magyar kérdés fejleményein nem kis mértékben lesz lemérhető, hogy a beteg világ a javulás felé megy-e, vagy a romlás felé zuhan."[56]

Fenyő Miksa a magyar kérdésről folyó ENSZ-vitát elemezve megállapította, hogy „egy Uno-döntés végrehajtása csak akkor várható, ha a döntésben együtt van az USA és a Szovjet. A magyarság az Uno-tól pozitív megoldást nem várhat, mert a pozitív megoldás előfeltétele – magyar ügyben és minden ügyben –, a két szuperhatalom egységes döntése. Azt mondják, hogy az Uno szótöbbséges verdiktjével erkölcsi megbélyegzést hajtott végre... Nem akarom ennek erejét lekicsinyelni, hiszem, hogy maga a Szovjet is nem minden kényelmetlenség nélkül fogadta a döntést, de jól mondotta egy magyar államférfi, hogy a megbélyegzés hatékonysága attól függ, hogy kinek a kezében van a bélyegző. A bélyegző, valljuk be, nincs az Uno kezében. A Szovjet-hatalom nem hajlandó engedelmeskedni az Uno parancsszavának, egyszerűen azért nem, mert nem hajlandó. Aelius Hadrianus császár mondotta egy vele vitatkozó írónak: hogyan képzeled, hogy felülmaradhatsz velem szemben, kinek harminc légiója van. Kár itt nemzetközi jogi érvekkel vagy alapszabály-rendelkezésekkel operálni; mindig a hatalomnak van igaza."

Fenyő Miksa szerint a jövőt illetően „abból a vitathatatlan tényből kell kiindulnunk, hogy a Szovjetunió semmiféle hatalom, vagy szervezet erkölcsi nyomásának nem enged s hogy ily mód az Uno, minden igyekezete mellett sem tudja a magyar sorsot jóra fordítani. Logikusan következik ebből, hogy olyan útra kell lépni, melyen elindulva inkább remélhető, hogy Moszkva más indulattal nézi a magyar ügyet és eddig követett politikáját a maga jószántából, minden külső hatalmi beavatkozás mellőzésével, revideálni hajlandó. Mi lehetségesnek tartjuk s ezt nem minden reális megfontolás nélkül állítjuk, hogy Moszkva ereje tudatában, mely eddig sem volt kérdéses, de amelyet aláhúzottan dokumentál legutóbbi nagy jelentőségű tudományos műszaki találmánya *(a Szputnyik nevű műhold. B. Gy.),* el tudja szánni magát egy lépésre, melyet idegen hatalmaknak nem volt hajlandó megtenni: visszaállítja Magyarország szabadságát és ezzel igaz barátot szerez magának".[57]

Ez a feltételezés nem következett be, nem is következhetett be, éppen a szovjet magatartásnak ama természete miatt, amelyet Fenyő Miksa oly kitűnően jellemzett. Ő is lehetőséget látott a finn-megoldásban, konkrét lépéseket is kigondolva, amelyek elősegíthették volna a szovjet hozzájárulás megszerzését. Sem Borsody, sem Fenyő nem számolt azonban azzal a mind nyilvánvalóbbá váló ténnyel, hogy még Sztálin utódai sem szakítottak a merőben csak stratégiai meggondolásokat mérlegelő külpolitikával és nem törődtek a környező népek barátságával, együttműködési hajlandóságával, ha a katonák azt bizonygatták, hogy csak az a biztos, amit száz százalékig a kezükben tartanak. Még az olyan realista gondolkodók is, mint a Látóhatár cikkírói, jóval megértőbbeknek és engedékenyebbeknek ítélték meg a szovjet vezetőket, mint amilyenek a valóságban voltak. A szovjet érdekeket is másként ítélték meg a maguk ésszerűségi meggondolásai alapján, mint a Kreml urai, nem az ésszerűséget, hanem hagyományos orosz birodalmi beidegzettségeket követve. A Kremlnek a magyarok éppen úgy nem tudták megmagyarázni, hogy mik lennének az érdekei, mint ahogyan az amerikaiakat sem tudták meggyőzni arról, hogy érdekeiknek milyen magatartás felelne meg. A nagyhatalmak vezetőinek agya ilyen kérdésben másképpen forog, mint a bármilyen hozzáértő és jó érzékű idegeneké.

A Látóhatárnak a „Magyarország jövője"-ről kezdett vitájában Auer Pál a magyar kérdésben és általában Kelet-Közép-Európa ügyében egy lassú evolúció körvonalait látta kibontakozni. „Magától értetődik – írta –, hogy minden oly intézkedésnek, amely népünk helyzetén könnyít, amely honfitársainkat több kenyérhez és szabadabb levegőhöz juttatja, s amely az idegen befolyást csökkenti, szívből örülnünk kell és ha erre alkalom adódnék, azon kellene lennünk, hogy az ily irányú fejlődést előmozdítsuk akkor is, ha a helyzet javulása még távolról sem jelentené politikai céljaink megvalósulását. Természetes tehát, hogy támogatnunk kell az 'evolúciós' törekvéseket. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az emigráció végcélja csak Magyarország teljes felszabadítása lehet. A magyar nép 1956 októberében világosan kifejezésre juttatta, hogy teljes szabadságot és függetlenséget akar... Sok kérdésben elképzelhető kompromisszumos megoldás. A szabadság és függetlenség ügyében azonban nem."[58]

Auer Pál gondolatmenetében figyelemre méltó volt, hogy egy evolúciós fejlődés elfogadásával és támogatásával lényegében felelevenítette az úgynevezett gradualista elméletet, amelyre rávetődött nemcsak a régi, de az új emigránsok körében is a gyanakvás árnyéka és amelyben mindkét táborban „rothadt kompromisszumra", „egyezkedésre" és „behódolásra" való hajlandóságot láttak. Auer elvetette az erre való

[56] Látóhatár, 1957 szeptember-október, 255–256. l.

[57] Látóhatár, 1957 november-december, 338–339. l.

[58] Látóhatár, 1958 január-február, 46–47. l.

készséget, de ugyanakkor nem zárkózott el attól, hogy az emigráció az evolúciót, ha bekövetkezik, megértéssel fogadja.

Fejtő Ferenc arra a kérdésre felelve, hogy a Nyugat mit tehet és mit tegyen Magyarországért, kijelentette, hogy „a legkívánatosabb az volna, ha végre kialakítana Kelet-Európát illetően egy olyan politikai irányvonalat, amely nemcsak patetikus szerelmi deklarációkban, platói protestációkban és rádió-buzdításokban nyilvánulna meg, hanem hatékony diplomáciai akciókban is. Egy reális politikát tartanék kívánatosnak, amely számon tartaná az erőviszonyok változását éppúgy, mint a szovjet politika fő tendenciáit és a népek akaratát. A mai körülmények között aligha várható – ezt különben a Nyugatnak a magyar eseményekkel kapcsolatos viselkedése is világosan megmutatta –, hogy a Szovjetunió, a Nyugat katonailag alátámasztott diplomáciai nyomására, visszavonuljon Kelet-Európából vagy akárcsak Magyarországból is. A megoldás tehát csak két úton kereshető. Először is belső fejlődés útján... A második út: a semlegesítés útja nemzetközi megegyezés alapján”.

Fejtő szerint a magyar emigrációnak az lenne a feladata, hogy a nyugati hatalmakat meggyőzze: Magyarországon és a többi kelet-közép-európai népen csak a semlegesítés gondolatának támogatásával és erre irányuló akciók kezdeményezésével segíthet, anélkül, hogy komoly áldozatot kellene vállalnia. „Mert, hogy a Nyugat áldozatra nem hajlandó, sehol, ahol elsőrangú érdekei nem forognak kockán, az 1956 novemberében végképp kiderült.”[59]

Kovács Imre emigráns társainak egy kompromisszumos megoldás esélyeinek átgondolását és támogatását ajánlotta, ebben látva a magyar kérdés rendezésének egyetlen lehetőségét, miután nyilvánvalóvá vált, hogy nincs olyan külső szándék, amely a magyarországi közviszonyok gyökeres megváltoztatását előmozdítani hajlandó volna. Szerinte gazdasági kérdésekben könnyen egyetérthetnek az ötvenhatos forradalmárok, a harmadik utas Magyarország hazai képviselői és az emigráció józan elemei, mégpedig a szabad kezdeményezés lehetőségének, a munkástanácsi intézmény elfogadásának és egy megreformált gazdasági szocializmusnak az alapján „A kompromisszum – folytatta Kovács Imre – a szabadságjogok és a parlamentáris demokrácia kérdésében a legnehezebb. Sem a magyarság otthon, sem mi idekint az emigrációban, nem adhatjuk fel a szabad élet legfontosabb biztosítékait, a demokratikus intézményeket és a parlamentáris kormányzást. Lehet-e ebben a kérdésben egyezkednünk?

Véleményem szerint, igen! A magyar nép sokat tanult a forradalomból, főleg pedig a szabadságharc leveréséből. Megtanulta, hogy országa hol fekszik, mik az erőviszonyok körülötte és a nemzetközi politikában, és elsősorban azt, hogy a maximalista frázisok mit érnek. A maroknyi, megijedt kommunista párt és az ugyancsak maroknyi reakciós és múltbanéző jobboldali csoportok között ma a ‘harmadik erő’ a legfontosabb politikai tényező Magyarországon. Egy nap Moszkvának realizálnia kell, hogy okosabb lenne ezzel a tényleges erővel megegyezésre jutni, mint az opportunistákból álló kommunista párttal uralmuk biztosítására a meddő kísérletezést tovább folytatni, vagy az ellenforradalom ostoba meséjével a tényeket letagadni. A kompromisszum lényegében azt jelentené, hogy a hatalmat meg kell osztani a magyar nép és a kommunista rezsim között, aminek politikai kerete a felújított negyvenötös koalíció lehetne, a legalkalmasabb időben megtartott szabad választásokkal a tényleges és stabilabb képlet kialakítására.”

E megoldásig Kovács Imre szerint nem marad más feladat, mint „folytatni a küzdelmet a kommunista terror-rezsim ellen! Harcoljunk szüntelenül népünk jogaiért és a bebörtönzöttek kiszabadításáért; egy pillanatra se feledkezzünk meg az üldözöttekről és a szenvedőkről, hiszen a háborúban sem hallgatnak el a fegyverek, amíg a fegyverszünetet meg nem kötötték”.[60]

Ez az idézet mutatja, milyen külső és belső magyar helyzetben hangoztak el a Látóhatár munkatársainak politikai realizmusra intő szavai. Magyarországon még dühöngött a megtorlás, írókat, politikusokat, a forradalmi események résztvevőit, munkástanácsi tagokat üldöztek és tartóztattak le. 1958 nyarán – minden valószínűség szerint szovjet kezdeményezésre és részvétellel – kivégezték Nagy Imrét és társait. Az intézményesülő Kádár-rendszer saját garnitúra híján még rákényszerült Rákosi embereinek közreműködésére és azok módszereinek eltűrésére. Végbement a parasztság önállósági törekvésének végső megtörése, a második kollektivizálási hullám. A párt- és kormánypropaganda megállás nélkül termelte a durva és ízléstelen förmedvényeket Nagy Imre és tábora, a forradalom és szabadságharc résztvevői, a függetlenség, az önállóság és a semlegesség hívei, valamint a nyugati magyar emigráció ellen. Jóllehet, a száműzetésben élő magyarok fő feladata ez áldatlan állapotok regisztrálása és az önkény elleni tiltakozás volt, a gondolkodó és jövőbe tekintő szellemi emberek már a holnapra és a holnaputánra vetették pillantásukat és feladatukat abban látták, hogy erre az időre az emigrációt felkészítsék.

---

[59] Uo. 49. l.

[60] Uo. 58. l.

Realizmusukat mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy minden lehangoló tapasztalatuk ellenére is a tárgyalásban, a békés fejlődésben, a kompromisszumban látták a kibontakozást. S bár észlelniök kellett, mint veszít fényéből és időszerűségéből 1956 októbere, bíztak benne, hogy a történelem nem lehet annyira feledékeny, mint a napi realitásokban és érdekekben gondolkodó nyugati vezetők. „A magyar forradalom másfél év távlatából szinte úgy tűnik, mintha nem kívánatos módon megzavarta volna a világ folyását – írta 1958 tavaszán Borsody István. – A magyarok, úgy látszik, olyasmire merészkedtek, ami nem illett a világ sorsát irányító érdekek játékába. Ám szilárdan hisszük, hogy a szabadság ügye mégsem olyan portéka, amivel kényre-kedvre játszhatnak a világ hatalmasai. Nem tudjuk, hogyan, s nem tudhatjuk, mikor, de nem szűnhetünk meg hinni abban, hogy a világ fejlődése utol fogja érni a magyar forradalmat...”[61]

Akárcsak korábban, 1957 után is a Látóhatáron kívül az ausztráliai Sydneyben megjelenő Független Magyarország – a korábbi Dél Keresztje – volt az az orgánum, amely a magyarság helyzetéről és lehetőségeiről a tények figyelembevételével értekezett. A Nagy Kázmér által szerkesztett félhavi lapban 1960 elején Ravasz Károly vetette fel a magyar kérdés megoldási lehetőségét. Megállapította, hogy: „A magyar kérdés megoldása akkor következik be, amikor a magyar nép teljes mértékben visszanyeri önrendelkezését és reálisan felmérve helyzetét, önként vállalja a világhelyzetből és nemzetközi erőviszonyokból folyó követelményeket. Ma a megoldást jelentő helyzet felé közeledni csak lépésről lépésre lehet... a magyar kérdést elsősorban a magyar nemzetnek saját magának kell megoldania, és ha megoldja, akkor mindkét világhatalom örömmel fogja rá áldását adni, és deklarálni, hogy egy nyitott problémában sikerült megállapodásra jutni és ezzel a hidegháború felszámolásának és a békés koegzisztenciának egy fontos mérföldkövét lerakni.” Ravasz Károly irreálisnak nevezte az 1956-os állapotok helyreállítását, akárcsak valamely korábbi helyzet restitúcióját. Szerinte „1956 ma már történelem”, tehát a vita egy történelmi kérdés feletti vita, anélkül, hogy abból a jövőre vonatkozó bármilyen jogi és politikai következmény levonható lenne. Az emigráció feladatának meg azt tekintette, hogy tegye meg a kezdő lépést e felé az álláspont felé. Reményei erre nemigen voltak, mert szerinte: „A legtöbb emigráns, amikor eljön, úgy kezd viselkedni, mintha nemcsak ő került volna ki eddigi földrajzi helyzetéből, hanem az egész ország. Pedig úgy kellene politizálnia, mintha otthon lenne, de mentelmi joga volna.”[62] Vagyis bele kellene helyeznie magát az otthoniak helyzetébe és abból kiindulva vizsgálni meg a lehetőségeket. Ilyen megfontolás alapján Ravasz Károly elhibázottnak nevezte az emigráció antikommunista politikáját, amely szerinte nem szolgálja a magyar nép érdekét. Persze, azt nem mondta meg, mit tekint antikommunista politikának, de aligha érthette rajta a hazai önkény kipellengérezését, a magyar állampolgárok üldözése és bebörtönzése elleni tiltakozást, az emberi jogok megsértése felett érzett megütközést, mert különben nem írta volna 1957 nyarán, hogy „Kádár János, Kállai Gyula, Somogyi Miklós, Fehér Lajos, Kisházi Ödön és a többiek el kell hogy döntsék magukban, kormányosdit akarnak-e játszani az egész nép és az egész világ megvetése közepette karhatalmi szuronyok és orosz tankok mögött, amíg újra a visszatérő rákosista módszerek áldozataivá esnek, vagy amíg a szovjet kormány nem tartja többé érdekének, hogy őket minden áldozat árán kormányon tartsa. Jószándékú, becsületes magyarok ezrei gyilkosainak a szerepét akarják-e továbbra is vállalni? Vagy megbecsült partnerként együtt akarják-e építeni a szocializmust és békés jó munkával visszaszerezni a bizalmat, amelyet elvesztettek”.[63]

9. Ötvenhatos szervezetek

Az új menekültek természetes és magától értetődő igénye saját szervezetek létrehozása volt. Ezektől azt remélték, hogy segítik megőrizni a magyar forradalom eszméjét, ápolják annak szellemét és módot nyújtanak az ötvenhatos vezetők politikai, szervezői tehetségének kibontakoztatására. Ez utóbbi remény elsősorban azokban az érdekeltekben élt, akik ambícióiknak jobb kifutási lehetőséget láttak a maguk alkotta szervezetekben, mint a meglévő emigráns tömörülésekben.

Új szervezetek létrehozásában különösen tevékenyek voltak az úgynevezett fegyveres szabadságharcosok és a hajdani politikai foglyok, akik egyfelől úgy érezték, hogy a magyar forradalom és szabadságharc az ő művük volt, mivel *fegyverrel a kézben* harcoltak az ávósok és a szovjet csapatok ellen,

[61] Látóhatár, 1958 március-április, 58. l.

[62] Egy hónappal Ravasz Károly cikkének megjelenése után Nagy Kázmér összevetette az 1960-as magyar kérdést az 1860-as magyar kérdéssel, megállapítva, hogy amaz keservesebb emennél, miután – ellentétben Bécs 1860-as magatartásával – „ma még semmi sem kényszeríti Moszkvát a tárgyalásra”. Független Magyarország, 1960. febr. 15.

[63] Látóhatár, 1957 július-augusztus, 222. l.

másfelől e harccal megszerezték a jogot ahhoz, hogy a politikában is hallassák szavukat. A Corvin köz, a Kilián-laktanya, a Széna tér harcosai, Dudás és mások fegyveres alakulatainak tagjai méltán gondolhatták, hogy az ötvenhatos emigráció magatartásának kialakításában legalább olyan szerep illeti meg őket, mint a politikusokat és a szellemi embereket.

Bécsben már 1956 novemberében–decemberében beható tárgyalások folytak egyfelől a fegyveres harcosok, másfelől a volt politikai foglyok összegyűjtéséről és tömörítéséről. Az osztrák fővárosban 1956 végén megalakult a *Politikai Üldözöttek Világszövetsége*,[64] amelyből később a *Magyar Politikai Foglyok Szövetsége* lett. 1957 elején ugyancsak Bécsben megalakult a *Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Szövetség,* Király Béla irányításával. Ez a szövetség fél évvel később – 1957. június 22–23-án – Torinóban rendezte első európai értekezletét, amelyen már 10 európai és 1 kanadai szabadságharcos szervezet képviseltette magát. A résztvevők állást foglaltak a magyarországi eseményekben és a magyar kérdés ENSZ-tárgyalása ügyében, nemkülönben az emigráns politikai egység kérdésében. Az erről szóló határozat szerint „az utóbbi hónapokban, amikor a világ közvéleményével el akarják felejtetni a szovjet politika igazi célját és a koegzisztenciális hazug elméletekkel kábulatba ejtik a világot, a magyar emigrációs politikai vezetés nem fejt ki megfelelően erélyes tevékenységet. A magyar szabadságharc megmutatta a szovjet politika valódi arcát, az egységes magyar emigrációs politikai vezetés kötelessége, hogy az egész világ színe előtt állandóan rámutasson a szovjet politika igazi céljára: a világ bolsevizálására és a világuralmi törekvéseire”.[65] A kritika alaptalan volt, hiszen az emigrációs politikai képviseletek mást sem tettek, mint amit a szabadságharcosok sürgettek.

A Király Béla-féle szervezet nevet változtatott, *Magyar Szabadság Szövetség*gé keresztelte át magát. Követelte a szovjet csapatok kivonulását Magyarországról, szabad választások tartását, a Magyarország ügyeibe való be nem avatkozást. Kijelentette, hogy olyan társadalmi szervezetként kíván működni, mint amilyenek az úgynevezett „veterán”-szövetségek, vagyis a volt katonák bajtársi egyesületei. Tagjai lehetnek a nemzetőrök, tehát akik fegyverrel harcoltak, a volt politikai foglyok és üldözöttek, végül akik részt vettek a forradalom szellemi vagy politikai előkészítésében, akik küzdöttek a kommunista és a náci diktatúra ellen, a szabad és demokratikus Magyarország érdekében.

A szövetség eldöntötte, hogy központi irodáját New Yorkban rendezi be. Elnököt nem választott, csak társelnököket. Ügyvezető társelnök Király Béla, a másik két társelnök Vidovics Ferenc és Váli Ferenc lett.[66]

A Magyar Szabadság Szövetség nem sokkal később ismét nevet változtatott: *Magyar Szabadságharcos Szövetség* lett. New York-i központjából körlevelekkel és időszaki sajtótermékekkel (*Rendületlenül* c. lap) tartotta a kapcsolatot tagjai között. Számos országban működtek szervezetei, önálló munkát fejtve ki és részt véve a helyi magyar kolónia életében. A Központ angol nyelvű memorandumaival igyekezett a magyar kérdésben érdekelt nemzeteket tájékoztatni és a magyar ügyet ébren tartani.

A Király Béla-féle szabadságharcos szövetség nem volt hosszú életű, mivel erősen kapcsolódott vezetője személyéhez és amikor az a politikai tevékenységet háttérbe szorítva, elsősorban tanulmányaira fordította idejét, működése visszaesett, majd megszűnt létezni. Király egyetemre ment, történelemtudományi doktorátust szerzett, majd elkezdett tanítani és publikálni, úgyhogy a hetvenes évek kezdetére már az amerikai történész társadalom ismert tagjává lett.

Tartósabbnak bizonyult két másik szabadságharcos tömörülés. Az egyik dálnoki Veress Lajos vezérezredes irányítása alatt állt, a másikat elsősorban a Corvin közi harcokban kitűnt Pongrátz-fivérek fémjelezték. E szabadságharcos szövetségek mind magukat tekintették a valódinak és illetékesnek, vitatva mindenki más jogát a szabadságharcos megnevezésre és képviseletre. Az egységet e táborban soha és senkinek nem sikerült megteremtenie, sőt, voltak időszakok, amikor az egymással való versengés és harc több energiát emésztett fel, mint az ellenfelekkel való küzdelem és a kitűzött célok megvalósítása.

A Veress Lajos irányítása alatt álló *Magyar Szabadságharcos Világszövetség* 1962-ig kialakította végleges formáját és a különböző országokban alakult szabadságharcos szervezetek többségét tömörítette, vagy legalábbis az egymással versengő csoportok közül az erősebbek a Veress-féle szövetséghez tartoztak. A *Nemzetőr* című lap is, amely a legfontosabb ötvenhatos hírközlő és kapcsolatápoló orgánumnak számított,

---

[64] Elindításában részt vett a többi között Benkő Zoltán, B. Rácz István, Jónás Pál, Kiss Dániel, Egri György, Gábori György.

[65] Vö. Magyar Szabadság Szövetség 6. sz. Körlevele, Milano 1957. jún. 24.

[66] A Központi Intéző Bizottság titkári tisztét (amerikai társelnökként) Vass Vilmos látta el. Az ausztriai megbízott Vidovics Ferenc volt. Az egyéb tisztségviselők közé tartozott Horváth János pénztáros, Végváry Vazul, Potoczky Kálmán elnökségi tagok, Halászi József, Rédey Gábor, Rozmanith Antal európai intéző bizottsági tagok.

a Veress által vezetett szövetséget támogatta. Az 1962. november 1–4-én a németországi Bad Godesbergben rendezett kongresszuson – Párizs és Brüsszel után a harmadikon – a résztvevők „a szabadságharcos eszme soha nem múló időszerűségéről" beszéltek, de leszögezték, hogy „nem élhetünk csak a múlt bármilyen csodálatos emlékeiből, alkalmazkodnunk kell a mindenkori helyzethez és az időtálló eszmét ennek megfelelően kell szolgálni". A kongresszuson elfogadott Nyilatkozat megfogalmazói sürgették, hogy „a budapesti kormányzat addig is, amíg a magyar nép visszanyeri teljes önrendelkezési jogát, éppen a mai feszült nemzetközi helyzetben különös nyomatékkal, az emberség, a szabadság, az igazságosság és a béke nevében adjon lehetőséget a valóságos, demokratikus, szakértelemre és emberségre épülő önkormányzati rendszer kialakítására az ipari és mezőgazdasági üzemekben, a gazdasági és szellemi élet egész vonalán, a közigazgatásban és közéletben; biztosítsa független szakszervezetek működését és a munkásság sztrájkjogát; adja vissza az egyházak teljes önkormányzati szabadságát, a hatáskörükben akadályozott egyházi személyek szabad mozgásának lehetőségét; az 1956-os szabadságharc után elítélt társaink és bebörtönzött politikai foglyaink szabadságát; az ország gazdasági életében, a tervgazdálkodásban mindent megelőzően tartsa szem előtt a lakosság érdekeit, a nemzet érdekeinek megfelelő kül- és gazdaságpolitikát követelünk". Kijelentette a kongresszus, hogy „az 1956-os forradalom és szabadságharc nem törekedett Magyarországon semmiféle restaurációra. A forradalom erői készen voltak minden reakciós kísérlet megakadályozására". Szociális igazságot és a nép valóságos halalmán nyugvó demokráciát akart.[67]

A Bad Godesberg-i kongresszus újból elnökké választotta dálnoki Veress Lajost, a két alelnök Tollas Tibor és a New York-i Zsédely Miklós, főtitkár pedig a Münchenben élő Mikófalvy Lajos lett.[68]

A tagszervezetek közül a legtevékenyebb a németországi és az egyesült államokbeli volt. A *Magyar Szabadságharcosok Németországi Szervezete* a német törvények szerint bejegyzett egyesületként működött és mindannyiszor hallatta hangját, valahányszor magyar kérdések kerültek szóba német politikai testületekben, sajtóban, rádióban, televízióban. A főtitkárok – Gyümölcsfalvy Imre, Győrbíró Dezső, Nagy Gyula, Hunor Balázs – a helyi magyar emigrációs összefogásban is szerepet játszottak. A németországi szabadságharcosok hathatós közreműködésével zajlott le 1963 decemberében Burg Kastlban a Világszövetség európai elnöksége által összehívott Európai Szabadságharcos Konferencia. Ez – mint Nyilatkozat-ában olvasható volt – fontosnak tartotta, hogy „különböző változáspróbákat kiálló légkör alakuljon ki sorainkban. Ez a légkör két összetevő függvénye: az elvi szilárdságé és a politikai rugalmasságé... A két összetevő egyensúlya az, ami megóv bennünket a szélsőségektől, illetve biztosítja elfogadható aktivitásunkat".[69] A hat európai szabadságharcos szervezet képviselőinek részvételével megtartott konferencia Európai Intéző Bizottságot alakított, amelynek elnöke Légrády László és főtitkára Mikófalvy Lajos lett.[70] A németországi szervezet vállalta a Világszövetség *Szabadságharcos* című hivatalos értesítőjének kiadását. Ez a lap 1958 őszén indult el.

Az amerikai szabadságharcos szervezet igen tevékeny volt hivatalos amerikai körök rokonszenvének és a sajtó érdeklődésének felkeltésében. Arra törekedett, hogy a magyar kérdés ne kerüljön le a napirendről és valahányszor valamely esemény, vagy évforduló időszerűvé tette, mindig történjék emlékeztetés az 1956-os magyar októberre. A szabadságharcosok hathatós közbenjárására sikerült elérni, hogy egyes államok kormányzói június 17-ét, Nagy Imre és társai kivégzése nyilvánosságra hozatalának napját „a magyar szabadságharcosok napjává" deklarálják. Gyakorlati jelentősége ennek kevés volt, de ébren tartotta a magyar forradalom emlékét. Az amerikai szervezet tevékenységében fontos szerepet játszott Pogány András, Pásztor László, Vitéz Baán, Gereben István, Szimonisz László, Györik Józsefné, Lőte Pál, Tamáska Endre. Az Egyesült Államokban is létesült Országos Intéző Bizottság, amely egyeztette a különböző helyi szervezetek tevékenységét.

A Pongrátz Gergely elnöklete alatt álló *Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség*et 1957 tavaszán alapították New Yorkban „a magyar szabadságharc nemzetőrei". E szervezet főtitkára Hóka Ernő lett, aki a forradalom napjaiban, huszonöt éves fiatalemberként, az aszódi járás forradalmi bizottságának vezetője volt. E szervezetben a Pongrátz-fivérek és a két Hóka-fivér – Ernő és Mihály – voltak a hangadók. Nyilatkozataikban és sajtójukban meglehetősen harcias hangot ütöttek meg, különösen azokkal szemben,

---

[67] A Magyar Szabadságharcos Világszövetség 1962. nov. 15-i körlevele.

[68] A tisztségviselőkhöz tartozott – másokon kívül – Légrády László európai társelnök, Vitéz Baán amerikai társelnök, gróf Széchenyi György, Szeredás Jenő, Ispánki Béla, Pátkai Róbert. A kongresszuson előadott Veress Lajoson kívül Bezerédi Zoltán, Dénes Tibor, Töttösy Ernő. Vö. 1962. nov. 15-i körlevél.

[69] Szabadságharcos, 1964 május.

[70] Az Intéző Bizottság ismertebb tagjai voltak Németországból Benkő Zoltán, Ember László, Svájcból Csáky Aladár, Horváth Árpád, Franciaországból Németh Pál, Belgiumból Töttösy Ernő. Vö. Szabadságharcos id. sz.

akik szerintük kisajátították a forradalmat és a szabadságharcos mozgalmat, amely igazi képviselőinek önmagukat tekintették. Beállítottságukra jellemző volt, hogy Pongrátz Gergely az 1967 októberében a toledói Alcazarban – Marosy Ferenc madridi követ jelenlétében – rendezett 1956-os emlékünnepségen egy laptudósítás szerint: „rámutatott az Alcazar védőinek és a magyar szabadságharc hőseinek eszmei közösségére, a hazaszeretetnek és halálmegvetésnek azonos példáira”.[71] A szóban forgó tudósítás szerint Pongrátz annak a Corvin köznek volt a parancsnoka, „melyet sokan Budapest Alcazárjának hívnak”. Az eset azért érdemel említést, mert a Szabad Európa Rádió ellen az ötvenhatos politikusok részéről elhangzott vádak egyike az volt, hogy a forradalom napjaiban a szabadságharcosokat Alcazar francóista védőihez hasonlította. A szabadságharcos Pongrátz Gergely ezt a nézetet megerősíteni látszott, ötvenhatos társai köréből viszont semmi kritikát és elutasítást nem váltott ki, ellentétben Ajtay Miklós müncheni rádiószerkesztővel, aki állásával fizetett a kellően át nem gondolt párhuzamért.

Ez az eset is mutatta, hogy mennyire alaptalan volt az ötvenhatosokat egységes politikai tábornak felfogni és a forradalom eszméi közös letéteményesének tekinteni. Az ötvenhatos menekültek még kevésbé voltak egyformák és egységesek, mint a negyvenötösök vagy a negyvenhetesek. Jóllehet valamennyien azt hirdették magukról, hogy a forradalom szellemét és eszméit testesítik meg, kifelé a legvegyesebb képletet mutatták. Természetesen nem azért, mert szerepet alakítottak és képmutatók voltak, hanem azért, mert Magyarországon 1956 októberében és novemberében nem egy, hanem több „forradalom” játszódott le. Majd minden politikai irányzat és árnyalat megvívta – szóban vagy fegyverrel – a maga harcát a szovjet megszállással és a kommunista egypártrendszerrel szemben. Ennek következtében minden politikai és világnézeti csoport a forradalom részesének tekintette magát. Így is cselekedett és ennek tudható be, hogy 1956 végétől kezdve a legeltérőbb nézetek és törekvések jelentkeztek a magyar forradalom hangjaként. Sokszor egymásnak ellentmondó felfogások is mint ötvenhatos gondolatok és igények jelentkeztek, követelve a tudomásul vételt és elismerést. A forradalom „eszmei mondanivalója” rangjára kívánt emelkedni a többi között a Mindszenty-féle konzervativizmus, a Pongrátz Gergely sugallta spanyol párhuzam, a polgári és a népi radikalizmus, a nagyimrés nemzeti kommunizmus, de még a Petőfi Kör-ös Nagy Balázs trockista irányzata is. A valóságban az ötvenhatos tábor minden más menekült rétegnél heterogénebb volt és nem csoda, hogy a benne való eligazodás oly sok problémát okozott.

A *Magyar Október 23 Mozgalom* Sulyok Dezső kezdeményezésére jött létre, de Sulyok híveivel együtt számszerű kisebbségben volt a Pongrátz–Hóka szabadságharcos táborral szemben, amely a mozgalom igazi jellegét megadta. Sulyok szövetkezése Pongrátzékkal ugyanolyan rejtélye marad az emigráció történetének, mint hajdani összeállása a Borsos–Presser–Erőss társasággal. E szabadságharcos szervezetet és a Magyar Október 23 Mozgalmat – Sulyok kivételével – ugyanazok a nevek fémjelezték: a Mozgalom elnöke Pongrátz Ödön és ügyvezető főtitkára Hóka Ernő volt. A kettőt gyakran összetévesztették, úgyhogy többször kellett a szervezeti különállásra emlékeztetni. Pongrátzék és Hókaék a szabadságharcos világszövetséget veterán egyesületnek, az Október 23 Mozgalmat kulturális-politikai intézménynek és az ugyancsak általuk szervezett *Magyar Szabadságharcos Parlament*et politikai képviseleti szervnek tekintették. Lapot is kiadtak – 1960-tól kezdődően – *Fáklyaláng* címen, Hóka Mihály szerkesztésében és New York-i megjelenési hellyel.

Az egyéb szabadságharcos szervezetek – *Hungária Szabadságharcos Mozgalom* (havi lapja a *Szittyakürt)* és a *Kereszt és Kard Mozgalom* – jelentőségben messze elmaradnak az előbb említettek mögött. Szemléletük erősen jobboldali, sőt szélsőjobboldali.

Intellektuális jellege miatt számbeli súlyánál jelentősebb volt a *Petőfi Kör,* amelynek külföldre került tagjai 1957-ben a strasbourgi kongresszus alkalmából elhatározták, hogy folytatják a Kör félbeszakadt tevékenységét és a forradalom elvei, valamint a szabad véleménynyilvánítás szellemében küzdenek a magyar függetlenségért és demokráciáért. A száműzött Petőfi Kör irányítója Jónás Pál lett, aki a forradalom napjaiban, 1956. november 2-án került elnökként a Kör élére. Két főhadiszállást rendezett be, egyet New Yorkban, egyet pedig Európában. Jónás az Egyesült Államokba került, a Kör titkára, Nagy Balázs Európában maradt. A Kör *Október 23* címen angol nyelvű folyóiratot adott ki 1958 márciusa és 1959 decembere között New Yorkban. E színvonalas szemle rendszeres munkatársai közé tartozott Kéthly Anna, Nagy Ferenc, Kovács Imre, Kiss Sándor, Jónás Pál, Sztáray Zoltán, Gombos Gyula, Csicsery Rónay István és Zsakó Gyula. A Kör amerikai szervezete rendszeres előadásokat és vitaesteket rendezett New Yorkban, amelyeken a magyar demokrata emigráció vezető alakjai és szellemi emberei foglaltak állást időszerű társadalmi és politikai kérdésekben.

[71] Kanadai Magyarság, 1967. nov. 18.

Jelentős ötvenhatos tudományos intézmény volt a brüsszeli Nagy Imre Intézet és a New York-i Kossuth Alapítvány. Mind a kettő amerikai pénzügyi támogatásnak köszönhette létét és működése is addig tartott, amíg ez anyagi források el nem apadtak.

A *Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet* 1958-ban létesült Brüsszelben az Avenue Louise egy házában, később átkerült az Avenue Brugmann egy tágas épületébe. Igazgatója Heltai György, a Nagy Imre-kormány külügyi államtitkára lett, belső munkatársai pedig Nagy Balázs, a Petőfi Kör titkára és Sztáray Zoltán voltak. Ugyancsak Heltai volt a főszerkesztője a *Szemle* című társadalomtudományi folyóiratnak, valamint e folyóirat angol és francia kiadásának. Ezek címe *The Review,* illetve *Études* volt. E folyóiratok első száma 1959. június 17-én, Nagy Imre és társai kivégzésének nyilvánosságra kerülése első évfordulóján jelent meg. „A Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet megalapítását és folyóiratának kiadását – olvassuk a Szemle első számában – azok a magyar értelmiségiek határozták el és valósították meg, akik mint Nagy Imre volt munkatársai és követői az 1956-os magyar forradalom után nyugatra menekültek...” Az 1956-os forradalom és előzményei „olyan társadalmi és politikai tapasztalatokat tartalmaznak, amelyek összefoglalása és feldolgozása általános érvényű tanulsággal szolgál. Hiszen olyan népmozgalomról van szó, amelyben az ország társadalmi osztályai és rétegei közvetlenül juttatták kifejezésre valóságos törekvéseiket. Legfontosabb feladatunknak tekintjük e törekvések elemzését a közgazdaságtan, a szociológia, a történelem és a filozófiai, röviden: a politikai tudományok eszközeivel, és megfogalmazásukat e tudományok nyelvén. A magyar forradalom tanulságai azonban nem elszigeteltek azoktól a nagy társadalmi problémáktól, amelyek szerte a világon, a nyugati, ázsiai és afrikai országokban a gondolkodó elméket foglalkoztatták”.[72]

E programnak megfelelően az Intézet a magyar forradalom eseményeinek és tanulságainak nem elszigetelt vizsgálatára törekedett, hanem beleágyazta a kor baloldali és szocialista mozgalmainak történetébe. Ezt azzal is kifejezésre juttatta, hogy szoros együttműködést teremtett európai baloldali és szocialista értelmiségi körökkel, intézményekkel és folyóiratokkal. Az általa rendezett nemzetközi szimpóziumokon magyarokon kívül más nemzetiségű tudósok, írók és publicisták is részt vettek, az angol The Review-ban és a francia Études-ben eredeti angol és francia nyelvű dolgozatoknak is helyet biztosított. „A mi célunk – olvasható az imént említett programadó cikkben –, hogy a magyar forradalom társadalmi és politikai tapasztalatai alapján megkíséreljük azokat a perspektívákat is megnyitni, melyek – összevetve más hasonló elméleti tapasztalattal és eredménnyel – a jelen történelmi korszakban lehetőséget nyújtanak a demokratikus szocializmusnak a humanizmus elvei alapján történő kibontakozására.”[73] A Nagy Imre Intézet szocialista alapon kereste a magyar kibontakozás lehetőségeit és esélyeit, a demokratikus szocializmus jegyében elkezdett munkájában nemcsak a szociáldemokrata és szocialista pártok intézményeire támaszkodott, hanem független és a pártoknak el nem kötelezett személyekre és orgánumokra is, a szocialista gondolatok legszélesebb spektrumát véve figyelembe és tartva kapcsolatot azok képviselőivel. A folyóiratok leggyakoribb magyar szerzői – az Intézet belső munkatársain kívül – a következők voltak: Szász Béla, Kende Péter, Peéry Rezső, Gömöri György, Pálóczi Horváth György, Méray Tibor, Aczél Tamás, Molnár Miklós.

Jelentősek voltak az Intézet magyar és más nyelvű kiadványai. Megjelentette a Nagy Imre-per anyagát, a miniszterelnök külföldre került munkatársainak a vádiratot cáfoló tanúvallomásaival, Szász Béla – Vincent Savarius néven írt – könyvét a Rajk-perről, ennek mindeddig legjobb irodalmi feldolgozását, Molnár Miklós és Nagy László közös munkáját Nagy Imre életútjáról, Milovan Gyilasz „Beszélgetések Sztálinnal” című könyvének magyar fordítását, Cs. Szabó László „Ország és irodalom” című kötetét, Peéry Rezső „Reform és forradalom Pannoniában” című francia nyelvű munkáját, Sztáray Zoltán ötvenhatos forradalmi bibliográfiáját angolul, több francia és angol nyelvű kiadványt történelmi és politikai kérdésekről.

Mind e munka 1963 végén abbamaradt, mivel az amerikai pénzadók a további támogatást megvonták és az intézetet egyszerűen bezárták. Vállalt feladatát tehát csak részben tudta elvégezni. Heltai György az Egyesült Államokba ment egyetemi tanárnak, Nagy Balázs középiskolai tanárnak Franciaországba, Sztáray Zoltán pedig visszatért New Yorkba, ahol folytatta munkáját a Kossuth Alapítványnál, majd annak megszűnése után Kaliforniában telepedett le.

A *Kossuth Alapítvány* is amerikai pénzen működött New Yorkban, azzal a céllal, hogy a magyar forradalom eszmei mondanivalóját népszerűsítse és magyar szellemi emberek ily értelmű munkáját elősegítse, tanárok elhelyezésével, ösztöndíjak nyújtásával, magyar művek megjelentetésével. Az Alapítvány igazgatója, Horváth János szövetkezeti szakértő, volt kisgazdapárti képviselő lett, tudományos

---

[72] Szemle, 1959 június, 1. l.

[73] Uo. 2. l.

munkatársként pedig Sztáray Zoltán és Szabó György művészettörténész kapott alkalmazást az Alapítvány New York-i irodájában. Az Alapítvány több értékes kiadványt jelentetett meg, köztük Sztáray magyar nyelvű forradalmi bibliográfiáját. Kapcsolatokat épített ki amerikai egyetemi és tudományos körökhöz, felvilágosítást és tájékoztatást nyújtva minden magyar vonatkozású kérdésben. Gazdag könyvtára az amerikai érdeklődők rendelkezésére állt és az iroda a sajtót is ellátta magyar vonatkozású információkkal. A Nagy Imre Intézethez hasonlóan ugyancsak hirtelen szakadt vége működésének. A pénzadók egy idő múltán feleslegesnek minősítették további tevékenységét.

Taglétszámuknál fogva a szabadságharcos szövetségeken kívül a diákszövetségek alkották a legjelentősebb ötvenhatos szervezeteket. Megbízható számítások szerint a magyar forradalom után körülbelül 8000 egyetemi és főiskolai hallgató hagyta el hazáját és folytatta Magyarországon megszakított tanulmányait valamelyik nyugati országban. Az Egyesült Államokba és Kanadába mintegy 1500, Franciaországba 530, Svájcba 500, Nagy-Britanniába 370 diák került. Bécsben 1957 őszén mintegy 1100 magyar egyetemista és főiskolás élt. Szép számban kerültek magyar diákok Németországba, a Benelux-országokba és Skandináviába is. Mindenütt hamarosan megszervezték a MEFESZ-t. E diákszövetség a forradalom napjaiban támadt újjá és a forradalom bukása után Magyarországon be kellett fejeznie működését. „A menekült magyar diákok 35 százaléka – olvasható egy röplapban – 1944–56 között Magyarországon politikai okokból kifolyólag üldöztetést szenvedett, 65 százalékának pedig a szüleit érte üldözés a kommunista rendszerben. Tehát szinte minden menekült diák – közvetlenül vagy közvetve – súlyos szenvedéseken ment keresztül Rákosi uralma idején.”[74] Ez a körülmény megszabta emigrációs magatartásukat. Nemcsak tanulmányaik befejezésére és polgári egzisztencia teremtésére törekedtek, hanem az önkényuralom, a kommunista pártdiktatúra, Magyarország szovjet megszállása elleni küzdelemre és a demokrata kormányzati elvek mellett való kiállásra is. Ez határozta meg azoknak a szervezeteknek a munkáját is, amelyeket nyomban létrehoztak, amint új tartózkodási helyükön megtelepedtek és külföldi tanulmányaikat elkezdték.

Az Egyesült Államokban és Kanadában élő diákok már 1957 elején megalapították az észak-amerikai magyar diákok szövetségét *(Association of Hungarian Students in North America),* amely 1957 nyarán Chicagóban rendezte első kongresszusát. Megindította *The Hungarian Student* című angol nyelvű és *A magyar diák* című magyar lapját. Bostonban irodát rendezett be. Az elnökségnek New Yorkban volt irodája, ugyanabban a helyiségben (a 37. utca keleti felében), amelyben a Kossuth Alapítvány is működött. A szervezetnek 1959-ben 1470 tagja volt, akik közül két és félszáz Kanadában, a többi az Egyesült Államokban tanult. A menekült diákok közül igen sokan Vancouverbe kerültek, ahol a Soproni Műszaki Egyetem Erdészeti Kara – tanárok és diákok – talált új otthonra és ahol természetesen a magyar diákélet is rendkívül eleven volt. Vancouveren kívül Torontóban élt sok magyar diák, az Egyesült Államokban a legerősebb csoportok New Brunswickban, Los Angelesben, San Franciscóban, Bostonban és a pennsylvaniai Eastonban levő Lafayette College-ban működtek. Az egyetemisták és főiskolások ösztöndíjakból, segélyekből, tanulmányi kölcsönökből éltek. Támogatták őket a World University Service, különböző alapítványok, és „magyar diák ösztöndíj-programok”. A diákszövetség főleg a Szabad Európa Bizottság támogatásából tartotta fenn magát. A diákszövetségi vezetők közül az ismertebbek Papp László, Lipták Béla, Tóth Csanád, Nyiri Gyula, Thuróczy N. György, Lázár Ödön voltak.

A Nagy-Britanniába került több mint három és félszáz diák többsége 1956 novemberében–decemberében érkezett a szigetországba, elsősorban a nagyobb egyetemeken – London, Oxford, Cambridge – találva továbbtanulási lehetőséget. Egy 1959-es felmérés szerint a többség 21–24 éves volt, tanulmányait Magyarországon éppen hogy elkezdte, amikor a forradalom kitört, fele-fele arányban tudott vagy nem tudott angolul. A diákok általában ösztöndíjakból éltek, de majd háromnegyed részük dolgozott a vakáció alatt. Az ösztöndíjak nagy része havi 25 és 30 font között mozgott.[75]

A Franciaországba került diákok fele Párizsban tanult, az ausztriaiak túlnyomó többsége Bécsben, a svájciak Zürichben, Baselben, Genfben és St. Gallenben, a németországiak a müncheni, heidelbergi, giesseni, göttingeni, hamburgi, marburgi egyetemen tanultak. A svédországi csoportok közül a legerősebb a göteborgi és a lundi volt. Bécsben 1957 őszén alakult meg a *Magyar Menekült Diákok Szövetsége* több mint ezer taggal. Nyugat-Németországban pedig a *Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Németországi Szövetsége,* amely elsősorban érdekvédelmi feladatokat vállalt, de az emigrációs közéletben is hallatta a diákság hangját. A tanulmányokat és a megélhetést állami ösztöndíjak, a Ford Alapítvány, a Szabad Európa Bizottság, az International Rescue Committee nevű segélyszervezet és a nemzetközi egyetemista segélyszervezetek tették lehetővé. A németországi magyar diákok jelentős vállalkozása volt az évenként

[74] Tudósítás a bécsi VIT magyar résztvevői számára, Bécs 1959 augusztus.

[75] Vö. Alan Dare-Paul Hollander: Hungarian Students in Great Britain, London 1959.

Marienbergben megrendezett Főiskolai Hét, amely 1961-től kezdődően – a marienbergi Európa Házzal és a kölni Széchenyi Körrel karöltve – lehetőséget nyújtott az egyetemi ifjúságnak szellemi kérdésekben magyar nyelven történő tájékozódásra. A diákszövetség évenként rendezett kongresszusain megvitatta a diákpolitika időszerű kérdéseit és megválasztotta tisztikarát. Az ismertebb németországi diákszövetségi vezetők közé tartoztak: Csíkváry István, Brunner György, Csaszkóczy Emil, Nagy Alajos, Tarnai László, Kovács György, Rupp László, Világhy Ernő, Kürthy Tamás, Piffkó András, Balogh Tibor, Ember László. 1964 júliusától kezdve a végzett diákok is rendelkeztek saját szervezettel. Ennek *Egyetemi Munkaközösség* volt a neve. (Hasonló szervezetek másutt is alakultak. Az Egyesült Államokban az *Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyarok Szövetsége.)*

A különböző államokban létesült magyar diákszövetségek csúcsszervezete Genfben székelt. A nyugaton élő mintegy 8000 egyetemistából és főiskolásból 6000 volt tagja a helyi szervezeteknek,[76] amelyek munkáját a genfi Nemzetközi Titkárság koordinálta. A tagszövetségek azonban autonómak voltak. A Nemzetközi Titkárság elsősorban kifelé képviselte a *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületeinek Szövetségét (MEFESZ),*[77] nemzetközi konferenciákon vett részt és évenként rendezett kongresszusokon beszélte meg a tagszervezetekkel a külföldi magyar diákság problémáit. Pénzügyi támogatást elsősorban, majd csaknem kizárólag a Szabad Európa Bizottságtól kapott, amelynek Párizsban működő európai irodája foglalkozott a többi között a magyar egyetemisták anyagi gondjaival is.[78] Az amerikai támogatás gyakran volt vita tárgya és a különböző okok miatt csalódott diákfunkcionáriusok sokszor bírálták az amerikaiakat a magyar ügyekben tanúsított értetlenségük, vagy tájékozatlanságuk miatt. Tény azonban, hogy senki mástól támogatást nem remélhettek és hogy mennyire rá voltak szorulva a Szabad Európa Bizottságra, az bizonyította a legjobban, hogy amint a támogatás csökkent vagy elapadt, a szervezet tevékenysége is alábbhagyott, majd megszűnt.

A MEFESZ tíz évig működött. 1966-ban a belső ellentétek és szakadások oly méreteket öltöttek, hogy a korábbi egység már csak emlék maradt. (Az év kora őszén két tisztségviselő, a genfi titkárságon dolgozó Vízhányó József és a bécsi Radnóti Ágoston hazatért Magyarországra.) A szövetség nemzetközi megbecsülése és elismertetése is, politikai okokból, problematikussá vált. 1967 januárjában a genfi Hivatalos Közlönyben megjelent a MEFESZ Nemzetközi Titkársága feloszlásának bejelentése. Az ezt közzé tevő Szalay Gábor ellenőr szerint: „1966-ra beteljesedett az 'elidegenedés' és ezzel a MEFESZ sorsa a nemzetközi diákpolitikai életben: barátaink száma és ereje csökkent, a közömbösöké és – sajnos – ellenfeleinké növekedett. A MEFESZ ugyan még kapott meghívást az 1966-os Nemzetközi Diákkonferenciára (ISC, Nairobi), de már azzal a fülbe súgott információval, hogy ez most igazán az utolsó ajándék, több meghívás nem lehetséges... Belügyi téren a MEFESZ-t évek óta a szakadás veszélye fenyegette. Ez a veszély lassan-lassan kikristályosodott és fokozódott... A MEFESZ egész fennállása folyamán idegen pénzből élt... a magyar emigráció sohasem járult hozzá a MEFESZ fenntartásához. S nemcsak a magyar emigráció, de maguk a MEFESZ-tagok sem, sem pedig az országos szövetségek. Képtelenek voltunk magunk fenntartani a magunk szövetségét –, ami pedig a szívünknek annyira drága függetlenség alapvető feltétele. Ne hullassunk hát farizeus-könnyeket a MEFESZ halálán, s ne szégyelljük kimondani, akármilyen csúnyán hangzik is: a MEFESZ külügyi téren végelgyengülésben múlt ki, belügyi téren öngyilkosságot követett el, pénzügyi téren pedig egyszerűen csődbe ment."[79]

Az iménti önkritika tiszteletre méltó összegezése a MEFESZ végét előidéző okoknak. A központi diákvezetők – név szerint hadd említsem meg Somogyi Lászlót és Lencsés Endrét – mindent elkövettek, hogy a szövetség az anyagi függőség ellenére is méltán képviselhesse a külföldre szakadt magyar diákok érdekeit és az 56-os forradalom eszméit. A hatvanas évek közepén jelentkező külpolitikai sikertelenség nem tehetetlenségüknek és fogyatékosságaiknak, hanem a megváltozott nemzetközi helyzetnek volt tulajdonítható. Anyagilag meg amúgy sem állhattak volna meg a saját lábukon, mert diákok lévén sem rendszeres jövedelmük,

---

[76] Ezek mindenütt létrejöttek, ahol magyar diákok nagyobb számban tanultak. Az 1965-ben rendezett 10. MEFESZ-közgyűlésen 13 országos szövetség képviseltette magát. Még a távoli földrészeken is működtek magyar diákszervezetek. Különösen sikeres volt az 1958-ban alapított Sydneyi Magyar Egyetemisták Egyesülete.

[77] Angol neve United Federations of Hungarian Students (UFHS) volt. (E csúcsszervezetet kezdetben Szabad Magyar Egyetemisták Szövetségének – angolul: Union of Free Hungarian Students – nevezték.) A MEFESZ először Kölnben székelt. Az alakuló közgyűlést 1957 májusának végén Liechtensteinben rendezték. Utána került át a központ Genfbe. Az egyebütt említett diákszövetségi vezetőkön kívül ismertebbek voltak Svédországban Illés György, Szarka László, Somogyi László, Svájcban Segesváry Viktor, Ausztriában Radnóti Ágoston, Hollandiában Németh Sándor, Franciaországban Nagy Pál.

[78] Ennek vezetője Eugene L. Metz és magyar referense Albrecht Dezső volt.

[79] Szalay Gábor körlevele, 1967 január.

sem vagyonuk nem volt. A felnőttek szervezetei is rá voltak szorulva külső segítségre, nem volt tehát meglepő, hogy az egyetemisták is csak idegen pénzből tudták működésük anyagi alapjait biztosítani.

A MEFESZ-szel párhuzamosan folyt a Pax Romana nevű nemzetközi katolikus diákszövetség magyar tagozatának tevékenysége. A katolikus diákok egy része bár részt vett a MEFESZ-ben, a maga katolikus és egyházi sugallatú különállását erősen demonstrálta, ami olykor nézeteltérésekhez és súrlódásokhoz vezetett a Pax Romana magyar funkcionáriusai és a MEFESZ-vezetők között. Amikor a MEFESZ Nemzetközi Titkársága feloszlott, az egyes országok MEFESZ-szervezetei – lévén függetlenek – tovább működtek. Amikor azok tevékenysége is alábbhagyott vagy megszűnt, a Pax Romana jelentősége és szerepe nőtt, sokhelyütt megmaradván egyetlen magyar diákszervezetnek. Miután végzett tagjait is megtartotta soraiban, az idők folyamán ezek túlsúlyba kerültek a diákokkal szemben. A magyar csoport e kettős jellege nevében is kifejezésre jutott: *Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom.* Felvirágzásának ideje azonban már a hetvenes évekre esik. Korai vezetői közül említést érdemelnek Bejczy Antal, Targonski György és Jolán, András Mária, Boór János, Kovács K. Zoltán, Morel Gyula, Kalniczky György és mint egyházi vezető, Békés Gellért bencés főiskolai tanár és író.

A hatvanas évek második felének baloldali diákmozgalmai a magyar diákság körében is éreztették hatásukat, habár nem olyan mértékben, mint a befogadó országok egyetemi és főiskolai életében. Minden tekintély vitatásának, a szélsőséges baloldaliságnak, anarchizmusnak, maoizmusnak, Ho Si Minh és Che Guevara kultuszának alig volt visszhangja a magyarok között, sokkal több tapasztalattal rendelkezvén a kommunista társadalomról, mint nyugaton élő társaik. Mégis helyenként érdeklődés mutatkozott e szélsőséges irányzatok iránt magyarok körében is, de ez mindvégig megmaradt marginális jelenségnek. Két kis szélsőbaloldali csoportról tudunk. Az egyik *Európai Szocialista Diákkonferencia Koordinációs Bizottságá*nak, a másik *Linzi Magyar Szocialista Diákok Szövetségé*nek nevezte magát. Az előbbi Németországban, az utóbbi Ausztriában működött.

Ötvenhatos szervezet volt, de nemcsak új, hanem régi menekültek részvételével alakult meg a *Magyar Írók Szövetsége Külföldön.* Az alakulást kimondó értekezlet 1957. március 15–17-én folyt Londonban, a Nemzetközi PEN Club székházában. Ez Magyar Írók Kongresszusának nevezte magát és megválasztotta az Írószövetség első vezetőségét, amely a következőkből állott: Faludy György, Horváth Béla, Ignotus Pál, Kovács Imre, Pálóczi Horváth György, Cs. Szabó László és Szabó Zoltán. Ebben a vezetőségben tehát négyen a régi, hárman az új emigrációt képviselték.[80]

Az értekezleten Pálóczi Horváth György bejelentette, hogy az amerikai irányítás alatt álló nemzetközi értelmiségi szervezet, a Congress for Cultural Freedom – amelyről akkor úgy tudták, hogy a Ford Alapítvány adományaiból pénzeli különböző irodalmi és kulturális vállalkozásait, de később kiderült, hogy a pénzek nagy részét a CIA-től kapta – neki és Ignotusnak ajánlatot tett egy magyar irodalmi lap finanszírozására. A londoni értekezlet köszönettel elfogadta az ajánlatot azzal, hogy az ígért támogatást „két célra óhajtja felhasználni: egyrészt, hogy a meglévő Látóhatárt kibővítse és gyakoribb megjelenését lehetővé tegye, másrészt, hogy egy új, hetenként megjelenő lapot indítson, az Irodalmi Újság formájában és szellemében”. A Londonban összegyűlt írók a meglévő emigráns folyóiratok közül a müncheni Látóhatárt minősítették olyannak, amelyet szövetségük magáénak tekinthet. Ugyanakkor azonban az az igény is kifejezésre jutott, hogy a Magyarországon megszűnt Irodalmi Újság jelenjék meg újból. Az írók ezen az értekezleten még nem voltak tisztában azzal, hogy az amerikaiak voltaképpen milyen lap támogatására gondoltak. További tervek is felvetődtek: idegen nyelvű folyóirat, antológiák, könyvkiadás, rendszeres egyesületi élet.

Az alapszabályok szerint a szövetség céljának tekintette: „a) a magyar írók és értelmiségiek és nevezetesen a Magyar Írók Szövetsége 1956 októberében és novemberében tett nyilatkozatainak szellemében küzdeni a magyar nép függetlenségéért, dolgozó városi és falusi osztályainak boldogulásáért és felemelkedéséért, a gondolat, a lelkiismeret, a szólás és az írás szabadságáért; b) segíteni mindazoknak, akiket a fenti eszmékért való harc során bebörtönöztek vagy üldöztek; c) a magyar irodalmat világszerte ismertetni s iránta érdeklődést felkelteni; d) a magyar költők, regényírók, drámaírók, tanulmányírók és egyéb alkotók érdekeit világszerte képviselni.”

Az újonnan hivatalba lépett vezetőség döntése szerint az elnöki teendőket Ignotus Pál látta el, főtitkár Szabó Zoltán, üv. titkár Mészáros István és pénztáros Kemény György lett. A szövetség irodáját Londonban, a St. George Streeten rendezte be. Az angol és a francia fővárosban, ahol több tag élt, rendszeres

[80] A résztvevők Zilahy Lajost kívánták elnöknek, de a New Yorkban élő regényíró elhárította a felkérést. Vö. 1957 március 15–17. közgyűlés jegyzőkönyve (A szerző birtokában).

összejövetelekre került sor.[81] A taglétszám 1957 végén 98, 1958 októberében 126 volt. Az 1958. október 23–26-án Párizsban rendezett kongresszuson az előbb említett tisztségviselőket megerősítették, azzal, hogy a tisztikar kiegészül a Kanadából áttelepülő Enczi Endrével, aki titkárként működik a londoni irodában. Párizsban a szövetség két kongresszus közötti legfőbb határozó szervévé a választmányt tették meg, amelynek választás alapján a következők lettek a tagjai: Arnóthy Kriszta, Bikich Gábor, Borsody István, Enczi Endre, Faludy György, Fejtő Ferenc, Gömöri György, Hatvany Bertalan, Kovács Imre, Örvényes András (Vajda István írói neve), Szász Béla és e könyv szerzője. Ellenőrré Fenyő Miksát, Mikes Györgyöt, Molnár Józsefet és Sivirsky Antalt választották meg. Ezen a kongresszuson egyébként határoztak a könyvkiadás, illetve a Magyar Könyves Céh megszervezése ügyében is.[82]

A *Könyves Céh* kiadási költségeit a Congress for Cultural Freedom előlegezte, később azonban a visszafizetendő kölcsönt a könyvkiadás további fedezésére engedélyezte. A programot Szabó Zoltán készítette el és fogadtatta el a szövetség intéző szerveivel. A Congress az első kötetekre – Déry-novellák, Bibó tanulmányai, Kilenc költő című költői antológia – 1400 fontot adott. Előfizetésekből 1960 nyaráig 600 font jött össze. A sorozatot Szabó Zoltán hat kötetre tervezte. Az említetteken kívül Méray, Cs. Szabó és Faludy 1–1 kötete szerepelt a programon. 1960 közepéig azonban csak négy kötet látott napvilágot. Belső ellentétek miatt Szabó Zoltán 1960 nyarán nemcsak az Írószövetségi főtitkárságról, de a Könyves Céh szerkesztői tisztéről is lemondott. (1959 novemberében Enczi Endre lépett, mint titkár, Mészáros István helyébe. Egy ideig a müncheni Vámos Imre segített az írószövetségi adminisztráció ügyeit rendbe hozni.) Az írószövetségi munkát és a tervek végrehajtását nehezítette Ignotus Pál és Szabó Zoltán ellentéte. Egymás segítése helyett kölcsönös torzsalkodással telt idejük. Ellentéteik mögött irodalmi és politikai nézeteltérések húzódtak meg. Szabó Zoltán elkövette a hibát, hogy Ignotus akadékoskodásaira nem a főtitkári gyeplő erős kézben tartásával, hanem alaki, jogi és illetékességi kérdésekről kezdett vitákkal válaszolt. Az adminisztráció irányítása adta lehetőséget nem használta fel a szövetségi munka megerősítése és egységesítése érdekében.

Az Írószövetség fő bevételi forrásai a következők voltak: a Congress for Cultural Freedom rendszeres támogatása, a Szabad Európa Rádióban való közreműködésért járó honorárium, önkéntes adományok (amelyeket a vezetőség kizárólag magyarországi csomagküldésekre fordított). A Szabad Európa Rádióval való megállapodás akkor történt, amikor a rádió három írószövetségi tag alkalmazottját – Horváth Bélát, Molnár Józsefet, Vámos Imrét – elbocsátotta és az Írószövetségen keresztül hajlandó volt egy ideig némi jövedelemhez juttatni őket. A rádió ezenkívül más írószövetségi tagoktól írásokat vásárolt meg, amelyeket mint írószövetségi műsorokat közvetített 1957 és 1958 folyamán. (Ebben szerepelt a többi között Bán Györgyi, Benedek Károly, Borsody István, Hatvany Bertalan, Ignotus Pál, Kovács Imre, Márton László, Máté Imre, Szász Béla, Thinsz Géza.)[83]

A Magyar Írók Szövetsége Külföldön tiltakozott magyar írók bebörtönzése és üldözése ellen, felemelte szavát, amikor Nagy Imre és társai kivégzéséről értesült, mindent elkövetett, hogy a szellemi emberek elleni magyarországi elnyomó intézkedésekről a nyugati világot tájékoztassa és a bebörtönzöttek kiszabadítása érdekében akciók induljanak. Sikerrel mozgósította a nyugati írókat Déry Tibor, Háy Gyula és a többiek mellett. Némileg a nyugati akciók következménye volt a nevezettek 1960 tavaszi kiszabadulása, amelyet a szövetség örömmel és megelégedéssel üdvözölt, háláját fejezve ki azoknak, akik felemelték értük a szavukat és nem hagyták elfelejteni őket. Jóllehet 1960. április 1-i nyilatkozatában a Magyar Írók Szövetsége Külföldön megemlítette, hogy a magyar szellemi élet még több kiemelkedő alakja (Bibó István, Gáli József, Obersovszky Gyula) politikai okokból börtönben van és ezekről sem szabadna megfeledkezni, értük nem sikerült oly hatásos nemzetközi akciót elindítani, mint Déryék és Háyék érdekében. Mintha a nyugati szellemi világ belefáradt volna a tiltakozásokba.[84]

---

[81] 1957 végén Angliában 27, Ausztriában 14, az Egyesült Államokban 13, Franciaországban és Németországban 12–12 írószövetségi tag élt.

[82] Vö. A párizsi írószövetségi kongresszus jegyzőkönyve (A szerző birtokában).

[83] 1957 áprilistól 1958 augusztus végéig terjedő 17 hónap alatt majd 7500 font volt a bevétel. (A Congress-tól 7150 font.) Ugyanakkor a SZER-tól származó bevétel 9000 amerikai dollárt és 1200 angol fontot tett ki. (Az elbocsátott SZER munkatársaknak ebből mintegy 4500 dollár jutott.) A dologi kiadásokon kívül az Írószövetség kisebb összegű fizetéseket is folyósított, mégpedig Ignotusnak, a titkároknak, néhány irodai alkalmazottnak, valamint rövid ideig Szabó Zoltán főtitkárnak. Vö. a MISZK 1958 októberi párizsi kongresszusára készített elszámolása (A szerző birtokában.)

[84] A szövetség 1960 szeptemberében memorandumot küldött Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkárnak, közbelépését kérve a még fogva tartott magyar írók érdekében.

Sikeresnek bizonyult az Írószövetség csomagküldési akciója és az üldözött írók hozzátartozóinak támogatása. A magyarországi hivatalos sajtó nem mulasztotta el az Írószövetséget támadni vagy nevetségessé tenni. Szinte napirenden voltak az ízetlen cikkek az „Ignotus–Faludy–Cs. Szabó–Kovács Imre-féle áruló emigráció" ellen. Hasonló támadásokban volt része a Látóhatárnak, utódának, az Új Látóhatárnak és az Irodalmi Újságnak is.

Az *Irodalmi Újság* első külföldi száma 1957. március 15-én Ausztriában jelent meg, de a Congress for Cultural Freedom ajánlata rendszeressé tette a megjelenését Londonban. A Congress hamarosan érezni engedte, hogy csak az Irodalmi Újság állandó támogatására gondol, nem pedig a régi emigráció vezető irodalmi orgánuma, a Látóhatár megsegítésére is, ami az utóbbi szerkesztőségében nem kis csalódást okozott. Az amerikaiak a magyar forradalom után csak ötvenhatos intézményeket és kezdeményezéseket pártfogoltak. Míg tehát az Irodalmi Újságnak bőven jutott pénz – irodán, dologi kiadások fedezésén kívül szerkesztői fizetésekre és munkatársi honoráriumokra –, a Látóhatár továbbra is csak előfizetőire és szerkesztői személyes egzisztenciájára támaszkodott.

Formailag az Irodalmi Újság kiadására egy Hungarian Literary Gazette Ltd. nevű cég alakult, amelynek három igazgatója Faludy György, Pálóczi Horváth György és egy Hall nevezetű angol volt. Az Irodalmi Újságot Faludy szerkesztette, a szerkesztőségben pedig rajta kívül Pálóczi Horváth, Aczél Tamás, valamint a fiatalok képviseletében Krassó Miklós és Sándor András kapott helyet. A Congress for Cultural Freedom az Írószövetséghez hasonlóan az Irodalmi Újságot is rendszeres javadalmazásban részesítette.[85]

Az amerikaiak eredeti elképzelése az volt, hogy az Irodalmi Újság folytatja hazai irányvonalát, vagyis a nemzeti vagy reformkommunizmus amolyan nagyimrés magyar változatát, ami esetleg alkalmassá teheti arra, hogy a párton belüli ellenzék külföldi szócsövévé váljék, vagy legalábbis ez az ellenzék rokonszenvezzék vele, adott esetben az emigrációval folytatandó eszmecsere fórumának tekintse.

A Congress ugyanazt a szerepet szánta az Irodalmi Újságnak, mint amelyet a Kultúra című párizsi lengyel folyóirat játszott a hazai és a nyugaton élő lengyelek kapcsolatában. Ez olyan hangot ütött meg, amelyet mint ellenzék Lengyelországban használt volna. Az amerikaiak erre nem kényszerítették a magyar Írószövetség lapját, pénzt hosszú távon azonban csak e szerep ellátásával remélhetett volna. Erre a szerepre az Irodalmi Újság alkalmatlan volt és nem is vállalkozott. Alkalmatlannak bizonyult, mert volt kommunista szerkesztői és munkatársai közül senki sem vállalta a nemzeti vagy a reformkommunizmust, hanem szívvel-lélekkel a nyugati uralkodó eszmékhez csatlakozott, olyan antikommunista beállítottsággal, amely eleve kizárta a párbeszédet a hazai kommunistákkal. Faludy György szerkesztő szembenállt minden ilyen elgondolással és a lap feladatát abban látta, hogy fenntartás nélkül küzdjön a szabadság eszméiért és a demokráciáért, elutasítva bármilyen ésszerűnek látszó politikai taktikázást.

A lappolitikáról a munkatársak körében és az írószövetségi grémiumokban vita indult. Faludynak mind több kritikusa támadt, kik helytelenítették bizonyos ügyekben tanúsított makacsságát és hajthatatlanságát. Molnár Miklós például a lap hasábjain kérdőjelezte meg Faludy szerkesztői programját és lappolitikai céljait. Szabó Zoltán az 1957 decemberi londoni írószövetségi vezetőségi ülésen Faludy szemére vetette, hogy aggályoskodik baloldalinak, szocialistának hangzó cikkek miatt, az Irodalmi Újság nem képviseli a forradalmi szemléletet és nem irodalmi műhely, mert nem neveli közös munkára a fiatalokat. Szabó Zoltán felháborodását az is táplálta, hogy Faludy csak két hónapos késedelemmel közölte Bibó István először németül napvilágot látott, emlékezetes memorandumát. Faludy nem engedett beleszólni a szerkesztésbe. Tehette, mert nem az Írószövetségnek volt felelős, hanem a lap mögött álló cégnek és az amerikai pénzadóknak, akik viszont látszólag egyetértettek Faludy szerkesztési elveivel. Az Irodalmi Újság sikeresnek bizonyult, mert mindvégig megőrizte jó színvonalát és a munkatársak nagy része is hű maradt hozzá. Bizonyos távolságot legfeljebb az Új Látóhatár belső köre tartott vele szemben, nem kis részben Ignotus Pál intrikái miatt. Ő ugyanis a népiekkel szembeni ellenérzéseit az Új Látóhatárra is átruházta és ahol tehette, igyekezett bizalmatlanságot kelteni a müncheni folyóirat iránt, amivel hozzájárult a két orgánum közötti kapcsolatok megromlásához.

Az Írószövetségben 1960-tól kezdődően mindinkább romlott a hangulat. A vezetőségen belül olyan ellentétek keletkeztek, amelyek lehetetlenné tették a zavartalan együttműködést és szakadással fenyegettek, jóllehet a taglétszám 130-ra emelkedett és a külső elismerés abban is dokumentálódott, hogy kitűnő és neves angol írókból létrejött a szövetség és lapja baráti köre, a Könyves Céh első kiadványai pedig szép sikert arattak. 1960 végén már nem lehetett határozatképes közgyűlést egybehívni, a kilépések és a

---

[85] A Congress for Cultural Freedom európai irodája Párizsban működött. Vezetője 1950 és 1967 között az Észtországban született Michael Josselson volt. A magyarokkal is ő tartotta a kapcsolatot. 1978-ban halt meg Genfben.

közömbösség miatt. 1960 végén kiléptek Szabó Zoltán, Veress Sándor, Polányi Károly és a Látóhatár, valamint Új Látóhatár szerkesztői. Ignotus ellenzéke állandóan nőtt. Az 1960. november 18-i határozatképtelen közgyűlés háromtagú bizottságot küldött ki egy határozatképes közgyűlés előkészítésére és a szövetség megmentésére. A bizottság 1961 január végén közölte, hogy a lelépő tisztikar ellenkezése miatt fáradozása eredménytelen maradt. Az elnök szerint bizonytalan volt, hogy a szövetség létezik-e még. Úgy szűnt meg, hogy nem működött. Formális feloszlás nem volt. Kísérletek történtek a feltámasztására, de eredmény nélkül.

Az Irodalmi Újság – amelynek anyagi viszonyai erősen megromlottak[86] – 1962 februárjában átkerült Párizsba és szerkesztésében mind nagyobb szerepet kapott az ott élő Méray Tibor, aki lassan átvette az irányítást, a szerkesztőségi aprómunkát átengedve a Londonból áttelepedett Enczi Endrének. Ennek haláláig a Méray–Enczi-kettős szerkesztette a lapot.

Az ötvenhatos sajtóorgánumok közül az Irodalmi Újságon kívül a legnagyobb elterjedtségre és népszerűségre a *Nemzetőr* és a bécsi *Magyar Híradó* tett szert. Mind a kettő az osztrák fővárosból indult el, az előbbi azonban hamarosan áttelepedett Münchenbe. A Nemzetőrt néhány ötvenhatos menekült és régi emigráns hozta létre. Az ötvenhatosokat az a kis kör képviselte, amelynek fiatal tagjai – köztük Tollas Tibor és Kocsis Gábor – hazai börtönökben kezdtek el írni és írásaikat kéziratban terjeszteni. A támogatásukra kész régi emigránsok csoportja a többi között az MHBK több tagjából és Kovách Aladár íróból állt. Kezdetben ez a társaság gondoskodott az anyagiak előteremtéséről, később elsősorban Tollas Tibor népszerűsége segítette hozzá a lapot a szükséges pénzügyi fedezet megszerzéséhez. A Nemzetőr Társaság volt az a szervezet, amely a lap és idegen nyelvű kiadásai megjelenését biztosította. Fenntartásában fontos szerepet játszott az MHBK részéről Radnóczy Antal és Makra Zoltán, akinek révén a hajdani Hungária több munkatársa csatlakozott a magát a szabadságharcos írók lapjának nevező Nemzetőrhöz. Tollas Tibor ügyszeretete és fáradhatatlan munkabírása következtében a lap hamarosan olyan népszerűségnek és elterjedtségnek örvendett, amellyel az emigráns sajtóban senki sem dicsekedhetett. Olvasottságát azzal is előmozdította, hogy bő teret adott az emigráció eseményeinek és a szervezeti életnek (szabadságharcosok, volt politikai foglyok és katonák), személyi természetű híreivel sokak érdeklődését felkeltette és olvasói kedvét serkentette. Szemléletében az ötvenhatos szabadságharc „szelleme" és „elvei" kiemelkedő szerepet játszottak, de ezek értelmezésében erős konzervativizmus, nacionalizmus, szólamos kommunista- és szocialistaellenesség, olykor a más szemléletűekkel szembeni értetlenség és türelmetlenség jelentkezett. A harcos magatartás és a polémiára való hajlam jellemző vonása volt a kezdeti évek Nemzetőrének, nemkülönben a színvonal rovására tett engedmény, feltéve, hogy az elvek és szándékok megfeleltek a lap irányzatának.

A *Magyar Híradó* – vagy ahogyan a kezdeti másfél évben nevezte magát a *Bécsi Magyar Híradó* – első száma 1957. január 1-én jelent meg, a magyarok megsegítésére alakult és Otto Molden irányítása alatt álló Osztrák Nemzeti Bizottság (Österreichisches Nationalkomitee für Ungarn) kezdeményezésére és kiadásában. A Bizottság, az Osztrák Szakszervezeti Tanáccsal karöltve, magyar nyelvű osztrák lapként jelentette meg – először hetente kétszer, majd hetente egyszer – a magyar menekültek tájékoztatására és eligazítására indított Híradót. A lapnak – első főszerkesztője, Szöllősy Pál hathatós közreműködésével – sikerült jó és tapasztalt újságírókat maga köré gyűjtenie. Ezek kitűnő érzékkel fedezték fel és elégítették ki a nyugatra került magyar olvasók érdeklődését. Szöllősy Pál 1957 augusztusáig szerkesztette a lapot, utóda Ilosvay Ferenc lett, akitől 1959-ben Sebestyén György vette át a szerkesztést, majd 1960 végén Klamár Gyula került a Híradó élére. (Klamár egészen 1979 decemberében bekövetkezett haláláig szerkesztette a havi lappá átalakult bécsi magyar orgánumot.) Az említetteken kívül a legfontosabb munkatársak közé tartozott Fóti József, Pogány Jenő Géza, Juhász Sári, Vasváry Edit, Halász Ernő, Nagy Judit.

Az Osztrák Nemzeti Bizottság megszűnése után Fritz Molden, a tekintélyes bécsi Die Presse tulajdonosa vette át a lap kiadását és jelentette meg éveken át ENSZ menekültügyi szervek, majd főleg amerikai intézmények pénzügyi támogatásával. 1961 végéig Fritz Molden szerepelt kiadóként, majd 1962 elejétől a „Bécsi Magyar Hírlapírók Köre".

Az új menekültek részére adták ki Londonban a *Magyar Szó* című hetilapot, amelyet a Save Hungary Committee nevű segélyintézmény indított el 1956 decemberében. A lapot Szabó Zoltán szerkesztette, de nemsokára különböző cikkek közlése miatt vitája támadt a pénzadó bizottsággal. A bizottságon belül is ellentétek keletkeztek a lap iránya körül. Ennek egyik tagjával, Révai Andrással együtt Szabó Zoltán 1957 tavaszán kilépett a bizottságból és lemondott a szerkesztésről, amelyet azután Tábori Pál vett át. Ő 1957 június közepéig, megszűnéséig szerkesztette a lapot. Angliai alapítás volt a fiatal költők és írók összefogását

---

[86] A Congress 1960 elején jelentősen csökkentette az Irodalmi Újság részére folyósított összeget, aminek következtében kisebbek lettek a fizetések és a szerzői honoráriumok.

szolgáló *Eszmélet,* egy sokszorosított formában megjelenő irodalmi folyóirat, amelyet Mészáros István szerkesztett és Márton László adott ki Oxfordban. Csupán egyetlen egy száma jelent meg ennek az ígéretesnek induló és színvonalra törekvő szemlének. Anyagiak és a munkatársak szétszóródása miatt be kellett szüntetnie megjelenését.

Münchenben Katona Sándor adott ki lapot *Magyar Kurír* címen 1956 decemberétől 1957 októberéig. Bécsben 1957 elején *Magyarok Világlapja* címen indult el egy képes folyóirat, de csak három száma jelent meg. Jóval tartósabb volt a Szabad Európa Bizottság által a magyar menekültek tájékoztatására kiadott *Magyar Hírlap* című lap, amelynek két kiadása volt. A müncheni kiadás, sokszorosított formában, 1956 decembere és 1957 márciusa között látott napvilágot, a nyomtatott formában megjelenő New York-i kiadás pedig 1956 novemberétől kezdve egy teljes esztendeig jelent meg.

Ugyancsak *Magyar Hírlap* – korábban *Kanadai Magyar Hírlap* – volt a címe annak az újságnak, amelyet Tar Mihály hatékony közreműködésével Kanadába került magyarok jelentettek meg és amelynek szerkesztője először Kiss Sándor, majd Vass Vilmos volt. A Magyar Hírlap 1959 nyarán indult és 1965-ig jelent meg.

A forradalom után nyugatra került színészek és zenészek közül az előbbiek voltak nehezebb helyzetben, mivel a magyar színjátszás idegenben rendkívül kockázatos és olykor kilátástalan vállalkozás. A negyvenötös emigránsok tapasztalatai is azt bizonyították, hogy a magyar menekültek képtelenek tartós időre magyar színjátszó társulatok működését biztosítani. Könnyebb volt a zenészeknek és énekeseknek, hiszen a zene nemzetközi, nincs annyira a magyar szóhoz kötve, mint a színművészet.

1956 végén szép számmal hagyták el Magyarországot színészek is, köztük néhány országos hírű művész: Szörényi Éva, Ferrari Violetta, Szabó Sándor, Molnár Tibor, Juhász József, Rajczy Lajos. Bécsbe érkezve, hamarosan egymásra találtak és magától értetődőnek tetszett, hogy felvetődik egy önálló magyar menekült színtársulat megteremtésének ötlete. A tervezők – elsősorban Juhász József és Dénes Tibor, aki ismert dramaturg volt – vándorszínházra gondoltak, amely bejárhatná a magyar kolóniákat és a világ minden táján élő magyarokhoz elvihetné a színműirodalom legjelentősebb termékeit. Mindez azonban bőséges anyagi erőforrásokat igényelt és pénznek bizony mindenki híján volt. A menekülteknek juttatott összegek is elsősorban a megélhetést, a kivándorlást és az új lakóhelyen való megtelepedést szolgálták, nem pedig a kulturális igények kielégítését.

Amerikai pénzügyi támogatással sikerült azonban nemsokára a Bécs melletti Badenben mintegy 150 magyar színészt, énekest, táncost, zenészt összegyűjteni és jövendő feladataikra előkészíteni. A magyarok segítséget kaptak a bécsi Forumhilfétől is, amelynek magyar szóvivője Daróczy Tasziló volt. A zenészek felkészültek *Philharmonia Hungarica* nevű zenekaruk bemutatkozására, a színészek pedig megszervezték *Thalia Hungarica* nevű társulatukat, amely Zilahy Lajos „Zenebohócok" című darabjával mutatkozott be a bécsi Stadttheaterben. A sikeres kezdetnek azonban nem lett folytatása. Hamarosan kiderült, hogy egy állandó társulatnak és színészi foglalkozásnak nincsenek meg a lehetőségei. A színészek tehát szétszóródtak. Szörényi Éva és Szabó Sándor többekkel együtt az Egyesült Államokba vándorolt ki, Juhász József és Rajczy Lajos Kanadába ment (az utóbbi nemsokára az öngyilkosságba menekült), Ferrari Violetta német színésznő lett, Molnár Tibor Münchenbe került és a Szabad Európa Rádióban szerepelt, majd egy idő múltán visszatért Magyarországra.

Magyar színházi élet folyt még egy darabig Amerikában. A menekült színészekből – az említetteken kívül Bárczy Kató, Dékány László, Kürthy Péter, Bogáthy Mihály – alkalmi társulatok alakultak. A leghosszabb ideig a *Petőfi Színpad* működött. E társulatok különböző színháztermekben magyar szerzőktől mutattak be darabokat, váltakozó sikerrel. Hosszabb ideig azonban a New York-iak sem bírták. Szörényi Éva és Szabó Sándor amerikai szerződésekkel színházakban, televízióban és filmszerepekben lépett fel. A többiek alkalmanként álltak össze egy-egy darab előadására. Továbbra is működött Sárossy-Szüle Mihály, aki hol turnékat, hol egyszeri előadásokat vagy önálló színészi fellépéseket (Barabás Sári, Karády Katalin, Szeleczky Zita) rendezett. 1960-ban *New York-i Magyar Operett Színház* alakult Petri Lászlóval és Petri Marikával az élen, Dékány Lászlóval mint rendezővel és színésszel. Az együttes a hatvanas évek végéig adott elő darabokat. Hasonló vállalkozás volt a *New York-i Magyar Színház,* amelyet 1966-ban Bogáthy Mihály szervezett és tagjai közé tartozott rajta kívül Szörényi Éva, Gabányi Böske, Dékány és a Magyarországról 1965-ben Amerikába került Krencsey Marianne. A hatvanas évek közepétől mind több magyarországi színész és énekes járt Amerika magyar központjaiban, részben egyéni, részben együttes előadásban lépve fel az ott élő magyarok előtt.

A *Philharmonia Hungarica* sorsa is viszontagságos volt, de a nehézségek ellenére fennmaradt és végül állandó működési lehetőséget kapott. A zenekar kezdetben kereken 80 tagból állott élén Rozsnyai Zoltán karmesterrel. A Philharmonia Hungarica tekintélyét nagyban emelte, hogy kiváló, nemzetközi hírű művészek vállaltak szereplést hangversenyein, a többi között Yehudi Menuhin, Starker János gordonkaművész és

néhány híres magyar karmester (Doráti Antal, Ormándy Jenő). A bécsi, salzburgi, svájci hangversenyek után a zenekar bejárta egész Európát és Amerikát. Később azonban külső bajok és belső ellentétek emésztették az együttest. Mindezek ellenére nem bomlott szét és ennek a kitartásnak volt tulajdonítható, hogy végleges otthont kapott. A Ruhr-vidéki Mari – egy gyorsan fejlődő és gyarapodó német város – állandó zenekara lett, immár megmenekülve minden egzisztenciális gondtól és nehézségtől.

10. Régi és új emigráció

Az ötvenhatos menekültek szervezkedési és cselekvési buzgalma arra ösztönözte a régieket, hogy a megváltozott helyzetet átgondolják és a maguk szerepét, feladatát, törekvését újból megfogalmazzák. Abban mindannyian egyetértettek, hogy nem rendezkedhetnek be szembenállásra vagy különállásra, még ha érezték és tudták is, hogy bizonyos versengés elkerülhetetlenné válik. A magyar forradalom annyira közös ügye volt az egész nyugati magyarságnak, hogy a régi emigránsok csakis a forradalom és szabadságharc menekültjeivel való szóértésre és együttműködésre gondolhattak. Gyakorlatilag meg arra, hogy vagy ők vesznek részt az ötvenhatosok kezdeményezéseiben és vállalkozásaiban, vagy azokat igyekeznek megnyerni a maguk intézményeinek és szervezeteinek. Példa mind a kettőre bőven van.

Az emigráció politikai színképe 1956–57 után lényegesen nem változott meg. Az ötvenhatos menekültek nem hoztak magukkal olyan pártpolitikai programokat, amelyek gyarapíthatták és gazdagíthatták volna a meglévő színképet. Amit ötvenhatos programnak nevezni lehet, az általános elvekből és politikai szándékokból állt. Fontosabb elemei a szabad és nyitott társadalom utáni vágy, a parlamentáris demokrácia, az emberi és állampolgári jogokra és szabadságokra épülő állami berendezkedés, Magyarország függetlenségére és önállóságára való törekvés, a nép önrendelkezésének joga és lehetősége. Ettől függetlenül azonban az új menekültek minden politikai színárnyalatot képviseltek. Volt közöttük konzervatív, kereszténydemokrata, republikánus, királypárti, liberális, népi és polgári radikális, szociáldemokrata és szocialista. Pártokban kifejezve: a teljes színskála képviselve volt.

A kereszténydemokraták közül a Közi Horváth-féle Népmozgalom elsősorban a keresztény színezetű politika konzervatív szárnyáról kapott utánpótlást, főleg azok részéről, akiket Mindszenty bíboros politikai híveiként lehetett számon tartani. A Barankovics-féle néppárti irányzat felé azok orientálódtak, akik az úgynevezett haladó katolicizmus táborába tartoztak és korábban a katolikus agrármozgalomban (KALOT) vagy munkásmozgalomban (EMSZO, Hivatásszervezet, keresztény szakszervezetek) vettek részt. A forradalmat közvetlenül követő hónapokban a kereszténydemokrata tábor még együtt volt. Ezt az egységet dokumentálta „a szabad földön élő, valamint a magyar forradalomban részt vett és a szabadságharc leverése után az ország elhagyására kényszerült magyar keresztény demokraták'' 1957. június 28-án Münchenben kezdődött háromnapos kongresszusa, amelyen Közi Horváth József elnökölt. A kongresszust a *Magyar Keresztény Demokrata Unió* rendezte.

A kongresszus kijelentette: „őszintén óhajtjuk, hogy a forradalom után menekült és esztendők óta külföldön élő közéleti vezetők között megértés és hatékony, közös munkára alkalmas jóviszony alakuljon ki. Őszintén kívánjuk, hogy a régi emigrációnak tagjai, akik a forradalom eszméit magukénak vallják, tudásukkal és tapasztalatukkal segíthessék az új emigráció hivatott vezetőit". A kongresszus szerint: „A forradalom elsodorta a nemzet emigrációs képviseletére vonatkozó különféle jogfolytonossági elméleteket. Új nemzeti képviselet kialakítására van szükség az emigrációban."[87] E nemzeti képviselet azonban nem azoknak a feltételeknek az alapján jött létre, amelyet a kongresszus javasolt. Következésképpen a benne való részvétel tekintetében megoszlottak a vélemények. Barankovics és Varga László csatlakozott a Magyar Bizottsághoz, Közi Horváth és mások távol maradtak. A müncheni kongresszuson Hajdu-Németh Lajos elnökletével megalakult a kereszténydemokrata volt képviselők csoportja, de éppen a belső megoszlás következtében tétlenségre volt kárhoztatva. A Magyar Bizottságban a Barankovics–Varga kettős a *Demokrata Néppárt*ot képviselte.

A *Magyar Parasztszövetség*ben az ötvenhatos események felborították a legalábbis formálisan létező parasztegységet. A kisgazdapárti menekült politikusok kezdeményezésére létrejött a *Kisgazdapárt* emigrációs szervezete és Nagy Ferenc társaival együtt az új nemzeti képviseletben már nem a Parasztszövetség, hanem a Kisgazdapárt nevében vett részt. Ugyanez történt a parasztpártiakkal, akik Kovács Imre és Sz. Szabó Pál kivételével már évekkel azelőtt elhagyták a Parasztszövetséget. Ők most mint a *Petőfi Párt* (a hajdani Nemzeti Parasztpárt) hontalanságban élő tagjai léptek fel és vettek részt a

[87] Magyar Tudósító, 1957. júl. 4.

Magyar Bizottságban. A parasztpárti együttes azonban ugyancsak erősen megoszlott a követendő magatartást illetően. A Látóhatár-kör 1956 után visszavonult az emigráns politizálástól. Csorba Mikita István éles ellentétbe került a Magyar Bizottsággal és mindjobban elidegenedett legtöbb politikai barátjától. A következtetéseket 1961 őszén azzal vonta le, hogy visszatért Magyarországra. Borsos Sándor kezdettől fogva ellene volt minden olyan együttműködésnek, amely az amerikai politika pártfogásával jön létre. Ő szívesen látta volna a Parasztpárt aktivizálódását, de azzal, hogy felmondja régi szövetségi kötelékeit és csatlakozik egy baloldali szocialista alternatíva képviselőihez. 1956 után tehát a parasztpárti csoportból voltaképpen csak Kovács Imre és Sz. Szabó Pál – mint a Magyar Bizottság tagjai – vállaltak szerepet egy szélesebb körű emigrációs összefogásban.

Az emigráns *szociáldemokraták* és *szocialisták* egységét Kéthly Anna sem tudta megteremteni. Az ötvenhatos politikusok közül ő rendelkezett a legnagyobb belső és külső tekintéllyel. Mint a Nagy Imre-kormány egyetlen külföldre került tagja, ő volt a legilletékesebb arra, hogy Magyarországot az ENSZ és a nyugati kormányok előtt képviselje, a magyar nép vágyait és törekvéseit tolmácsolja. E feladatát legjobb tudása és képessége szerint el is végezte. Sikertelen maradt azonban a magyar emigráción belül, amennyiben képtelen volt integráló erőként fellépni és tekintélyének, népszerűségének megfelelő szerepet ellátni. Minden adottsága meglett volna ahhoz, hogy kiegyenlítően hasson és a demokrata emigráció együttműködését előmozdítsa. A demokrata emigráció egyesítését nem végezte el, de nem tudta megteremteni a szociáldemokraták és a szocialisták egységét sem. Abból a körülményből indulva ki, hogy a Szocialista Internacionálé a Szélig Imre által vezetett pártot ismerte el, amellé állott, átvéve annak vezetését, de elmulasztva azok integrálását, akik különböző okok miatt e párton kívülre kerültek. A szociáldemokrata megosztottság tehát fennmaradt az 1956 utáni évtizedekben is.[88]

Kéthly Anna hatékony közreműködésével 1957. október 23-tól kezdve újból megjelent nyomtatásban a *Népszava,* mint „magyar szabad szakszervezeti lap”, elsősorban a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének támogatásával.[89] Az ötvenhatos sajtótermékek legjobbjaihoz tartozott, színvonalas, érdekes, olvasmányos lap volt. Kéthly jegyezte mint főszerkesztő, a szerkesztési munkát Kovács Dénes végezte, a munkatársak közé tartozott a többi között: Ignotus Pál, Faludy György, Kemény György, Mikes György, Szélig Imre, Faludy Zsuzsa. Hat évig jelent meg, 1963 december végén látott napvilágot az utolsó szám.

A szocialista szakadárcsoportok közül a forradalom után is működött a belgiumi Andreánszky István–Erőss Ferenc-csoport, amely eléggé hangzatos nevet adott magának: *Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája.* 1957 nyaráig megjelent Erőss *Szocialista Szemle* című kiadványa, amely egyaránt elítélte Nagy Ferencet és Kovács Imrét, Kéthly Annát és Szélig Imrét, a Forradalmi Tanácsot (amelyet Ellenforradalmi Tanácsnak nevezett és amely szerinte nem képviselt mást, mint „amit Nagy Imre képviselt a felfordulással”), a nyugatra került volt kommunista írókat, akikben „sem szocialista meggyőződés, sem hazafias érzés nem dominál, csupán egyéni karrierjük kollektív megmentéséről volt szó”.[90]

Andreánszky István és a londoni Kiss Menyhért kezdeményezésére 1961 májusában elindult a *Szocialista Élet* című sokszorosított folyóirat, amelynek szerkesztő bizottságában a nevezetteken kívül részt vett Presser István és Váradi Jenő is. A londoni folyóirat másfél évig látott napvilágot. Egy nyilatkozata szerint: „baloldali szocialisták vagyunk és senki sem várhatja tőlünk, hogy a világot konzervatív vagy jobboldali szemüvegen keresztül nézzük. Senki sem várhatja tőlünk, hogy a kapitalista rendszert dicsőítsük és a két világháború között fennállott magyar feudálkapitalizmus társadalmi bűneit szépítsük. Továbbá senki sem kényszeríthet bennünket arra, hogy a szocialista államokban lezajló történelmi változásoknak bizonyos eredményeit és pozitív vonatkozásait letagadjuk”. A magyarországi helyzetet illetően e szöveg megfogalmazói közölték, hogy „józanul és empirikusan kell megközelítenünk Magyarország problémáit. Nem tudunk helyes ítéletet alkotni, ha állandóan nyugati mértékeket használunk, amikor kelet-európai politikával

---

[88] A Szociáldemokrata Párt Emigrációs Szervezetének 1958 nyarán Bonnban rendezett kongresszusán Kéthly Annát formálisan is megválasztották elnökké, Szélig Imrét pedig főtitkárrá. Rangban harmadik embernek a Stockholmban élő Bölcsföldi Andor számított, arra szemelve ki, hogy majdan Kéthly és Szélig helyébe lépjen. Szélig halála után a stockholmi kongresszuson ő lett a főtitkár, Kéthly halála után pedig a párt élére került. Az 1956-os forradalom után nyugatra került szociáldemokraták közül említést érdemel az eddig megnevezetteken kívül Szabó István publicista, a Magyar Nemzet és a Népszava volt munkatársa, az újságírók ötvenhatos forradalmi bizottságának elnöke, aki 1984-ig a Szabad Európa Rádiónak dolgozott. Bécsben Havas Gábor képviselte a pártot. Az osztrák szocialista párt és a magyar szociáldemokraták között a kapcsolatot az előbbi magyar referense, a húszas évek óta Bécsben élő Herzog Károly tartotta. Fischer József, aki Kéthly Annával és Kelemen Gyulával együtt képviselte a szociáldemokráciát Nagy Imre nemzeti kormányában, 1965-ben emigrált. New Yorkban telepedett le, de politikai tevékenységet nem fejtett ki.

[89] A lap – amely havonta jelent meg – átvette a hajdani Népszava évfolyamszámát. Elindulásakor a 85. évfolyamot jegyezte.

[90] Szocialista Szemle, 1957 eleji szám.

foglalkozunk. A nyugati parlamenti rendszer nem működik szükségszerűen olyan államokban, ahol a demokrácia mély gyökerei hiányoznak és ahol a mai rendszer hirtelen megváltozása nagyon könnyen a fasizmus erőit hozhatná felszínre”.[91] Bán Antal tíz év előtti halálára emlékezve Presser István azt írta, hogy vele „az utolsó nagy magyar baloldali szociáldemokrata” szállt a sírba.[92] A magyarországi fejleményekben a szerkesztők a szembeszökő javulás jeleit látták. 1962 elején azt írták, hogy „az 1956 óta bekövetkezett öt évben a Kádár-kormánynak kétségtelenül sikerült lényegesen emelnie az ország gazdasági életszínvonalát. Az igazi politikai demokratizálódás azonban még hátra van... a megvalósítandó szocialista demokrácia előfeltételéül tekintjük a Rákosi-rezsim által ártatlanul meghurcolt otthoni és külföldön élő szocialistáknak és kommunistáknak nyilvános rehabilitálását és széles körű amnesztiálását”.[93]

A folyóirat visszhangja csekély volt. Jóllehet igyekezett reálisan szemlélni a magyarországi fejleményeket, helyeslésre még az emigráció demokrata köreiben sem számíthatott, mivel nem a „megvalósítható”, hanem a „megvalósítandó” szocialista demokráciáról szólva elegendőnek tartotta a Rákosi-rendszer szocialista és kommunista üldözöttjeinek rehabilitálását, elfelejtkezve az önkényuralom más áldozatairól és a mindenkinek kijáró szabadságokról, arról nem is szólva, hogy gyermetegnek hangzott a fasizmus erői felszínre kerülésének emlegetése, hacsak nem tekintette e folyóirat fasizmusnak általában a nem-szocialista irányzatokat. A várt visszhang és olvasói érdeklődés elmaradása következtében a Szocialista Élet 1963 januárjában beszüntette megjelenését.

1957 végén Borsos Sándor és Presser István kísérletet tett arra, hogy egy szélesebb körű baloldali összefogást hozzanak létre és olyanok érdeklődését is felkeltsék, akik korábban idegenkedtek az ő népi-szocialista elképzeléseiktől. Megnyervén André Philip volt miniszter, francia szocialista vezető támogatását és a szocialisták Európa-mozgalmának (Mouvement Socialiste pour les Etats Unis d’Europe) közreműködését 1957 november végére meghirdették a *Magyar Népierők Találkozóját* a francia Gauche Europeénne (Európai Baloldal) nevű tömörülés védnöksége alatt. Borsosék arra számítottak, hogy francia segítséggel kibővítik táborukat. Elsősorban a müncheni Látóhatár körére, a Barankovics-párt némely tagjára, a Petőfi Körre, az ausztráliai Független Magyarország szerkesztőire és néhány független európai baloldali szellemi emberre gondoltak mint lehetséges partnerre. A párizsi csoport nevesebb tagjai voltak Borsoson és a Zürichben élő Presseren kívül Bolgár László, a francia rádió kelet-európai osztályának vezetője, Fejtő Ferenc író, az AFP francia hírügynökség munkatársa, Schreiber Tamás, aki a francia rádiónak és a Le Monde-nak dolgozott, valamint néhány párizsi magyar újságíró.

A Magyar Népierők Találkozójára 1957. november 22–24-én került sor, mintegy harminc résztvevővel. A szervező bizottság nyilatkozata szerint azoknak a régi és új emigránsoknak a részvételére számítottak, „akik sohasem adták oda magukat a hidegháborús hírverésnek és Nagy Imrét 1953-tól kezdve nem eszköznek, hanem a békés kibontakozás és a szocializmus demokráciája előfutárának tekintették. Most, amikor az ország immár egy esztendő óta a világpolitikai és társadalmi erők szerencsétlen összejátszása folytán súlyos helyzetben sínylődik, a szellemi elit, elsősorban az írók továbbra sem háborúban, vagy újabb véres fölkelésben, hanem a kiegyezés-keresésben látják a kibontakozás útját. Amikor Bibó István börtöne mélyéről is kompromisszumot keres a magyarság érdekében, amikor volt párttagok százezrei, de a jelenlegiek tízezrei és sok százezer tisztességes haladó magyar is ezt teszik, akkor nekünk, akik hasonló elveket vallunk és mindenfajta ellenforradalmi készülődést otthon és kint, bármilyen álarcú legyen is, visszaverünk, szintén állást kell foglalnunk, tekintet nélkül a nemzetközi politika pillanatnyi állására, vagy megnyilatkozásunk esetleges visszhangjára. Készen kell állnunk arra, hogy amikor egy napon – talán nem is oly távoli jövőben – a nemzetközi erőviszonyok alakulása Magyarországon is lehetővé teszi az enyhülést, kívülről támogathassuk azokat a honfitársakat, akik az összes szocialista erők demokratikus összefogását munkálják”.[94]

Ha eltekintünk a fogalmazási fogyatékosságoktól, szemünkbe ötlik a szándék realista volta, vagyis az a törekvés, hogy a feltételezett (és öt év elteltével valóban meg is indult) enyhülésre az emigrációnak legalább a továbbra is gradualista szemléletű és megvalósítható követelésekben gondolkodó része felkészüljön. Kár, hogy a kezdeményezők nem tanúsítottak nagyobb türelmet és kitartást, hogy egy valóban széles körű összefogás lehetőségei megérjenek. Túlságosan napi politikában gondolkodtak és a kelleténél erősebb hangsúlyt kapott a más nézetűekkel szembeni polémia, ami megnehezítette a negatívumokon túlmutató pozitív program megalkotását.

---

[91] Szocialista Élet, 1961 július-október.

[92] Uo.

[93] Szocialista Élet, 1961 november – 1962 február.

[94] A Magyar Népierők Találkozójának célja, Párizs, 1957. nov. 1.

A konferencia programján, André Philip megnyitója után, négy referátum szerepelt, de csak három hangzott el. Borsos Sándor az 1956-os forradalom utáni helyzetről, Presser István a sztálinizmus utáni magyarországi szocialista távlatokról, Bolgár László pedig arról beszélt, hogy megoldható-e a magyar kérdés az Egyesült Európa keretében. A negyedik előadást e könyv szerzőjének kellett volna tartania a szellem szabadságáról és az értelmiség szerepéről korunkban. Néhány nappal a konferencia előtt azonban lemondta részvételét, aminthogy nem mentek el Párizsba sem a Látóhatár szerkesztői, sem a Petőfi Kör vezetői, elsősorban azért, mert úgy érezték, hogy szempontjaik és törekvéseik nem kaptak kellő méltánylást a találkozó előkészítésében. A konferencia zavartalanul és nyugodt légkörben folyt le, visszhangja részben pozitív, részben negatív volt. Elutasításban elsősorban azoktól részesült, akiket a Borsos–Presser-csoport állandóan támadott. Kéthly Anna például a francia szocialista párt lapjában, a Populaire-ben 1958 januárjában a szélsőbaloldaliság vádjával illette a népi erők találkozóját.

A találkozóval előmozdítani kívánt tágabb körű baloldali összefogás nem született meg. Elsősorban azért, mert Borsos és Presser kevés hajlandóságot mutatott mások álláspontjának megértésére és a kompromisszumra. A párizsi együttes némely tagja nem is tagadta, hogy a magyar emigráció amerikai orientációja helyett szívesebben látná a francia orientációt, függetlenül attól, hogy erről a franciák hogyan gondolkodtak, illetve mutattak volna-e érdeklődést ilyen partnerség iránt. Bolgár László például a müncheni rádiót a magyar érdekek elhanyagolása és az amerikai külpolitikának és propagandának való elkötelezettség miatt marasztalta el,[95] természetesnek és helyesnek találva viszont, hogy ő mint a francia állami rádió magyar, majd kelet-európai programjának felelős vezetője hűen követi a francia kormány politikáját, szerinte magyar érdekből. A szóban forgó párizsi csoport abban is a helyi hatás alatt állott, hogy telve volt amerikaellenes előítéletekkel és a „népi erők” összefogását is ilyen szellemben képzelte el. Presser István a találkozó után azt írta e könyv szerzőjének, hogy „most végre a franciáknak is van egy magyar emigráns mozgalmuk, nemcsak az amerikaiaknak és az angoloknak”.[96] A franciáknak nem lett magyar emigráns mozgalmuk, mert a párizsi találkozónak nem volt folytatása és a franciák sem törekedtek túlságosan, hogy az emigrációt támogassák. Ellenkezőleg, azt olykor terhesnek érezték.

A Borsos–Presser-csoportot elkedvetlenítette a várt eredmény elmaradása. Borsos hamarosan visszavonult az emigráns politizálástól és Presser is csak ritkán hallatta hangját. Ezt megelőzően 1958 februárjában Borsos még elindított *Szocialista Magyarország–Szocialista Európa* címen egy időszaki kőnyomatos lapot, de kellő érdeklődés hiányában ez a vállalkozása is félbeszakadt. Amikor hosszabb tétlensége után ismét érdeklődni kezdett a napi politika iránt, már nem magyar keretekben tette ezt, hanem a francia szocialista pártban.

Néhány szót érdemes szólni a baloldali emigráció egy magányos alakjáról, Nagy Balázsról, aki a Nagy Imre Intézet bezárása és a Petőfi Kör tevékenységének megszűnése után, egy magát *Magyar Forradalmi Szocialisták Szövetsége Külföldi Csoportjá*nak nevező és tagjai kilétét titokban tartó együttes vezetőjeként a trockizmus követőjévé lett. A szervezet *Szocialista Forradalomért* címen 1963 szeptemberétől kezdve rövid ideig Baselban, majd Párizsban sokszorosított folyóiratot adott ki. Ebben a magyar forradalom és a magyarországi helyzet trockista elemzésével és értékelésével foglalkozott. A cikkek név nélkül jelentek meg és a lapot sem jegyezte senki. Nagy Balázs részvételét azonban nem lehetett titokban tartani. „Szervezetünk – olvasható egy 1964 októberi levélben – a leghatározottabban szembenáll mind a hruscsovi- (brezsnyevi), kádári- és mao ce-tungi rezsimmel, mind a kapitalizmussal, ezek minden formájával. Olyan szocializmusért dolgozik és küzd, amely az 1956-os forradalomban a munkástanácsok rendszerére és hatalmára alapozva kialakulóban volt; küzdelmének az a központi célja, hogy létrejöjjön a magyarországi független marxista munkáspárt.”[97] Erre a csoport szerint azért volt szükség, mert a kádári MSZMP kispolgári párt, amelynek belső reformja lehetetlen.[98] Alig két esztendő után a „forradalmi szocialisták” is elhallgattak, legalábbis magyar nyelven.

A régi emigráció színképének közepén és jobboldalán elhelyezkedő csoportok 1956 után és a hatvanas évek elején meglehetősen tétlenek voltak, részben a vezetők öregedése és harcos kedvük lankadása, részben nézeteik és törekvéseik iránti mind inkább fogyatkozó figyelem miatt.

A New York-i Magyar Bizottság Varga Béla elnökletével az ötvenes évek végén három fő célt tűzött ki maga elé: a) képviselni a magyar érdekeket az ENSZ-ben és más nemzetközi fórumokon; b) ébren tartani a magyar kérdést és állandóan figyelemmel kísérni a magyarországi fejleményeket, c) megjavítani a

---

[95] Ahogy lehet, 1957/8. sz.

[96] Presser levelének keltezése: Zürich, 1957. dec. 15.

[97] Melléklet a Szocialista Forradalomért 1964 szeptember-októberi számához.

[98] Vö. Új pártra van szükség, Szocialista Forradalomért, 1964 augusztus.

Bizottságon belüli politikai irányzatok együttműködését és a Bizottság tekintélyét a menekült magyarság körében. A Bizottság vezető tagjai minden alkalmat megragadtak, hogy a nyugati kormányokat és közvéleményt a magyar ügy állásáról tájékoztassák. 1958 nyarán egy öttagú küldöttség – Varga Béla, Nagy Ferenc, Kovács Imre, Király Béla és Auer Pál – hat európai országot látogatott meg, felvilágosítva a nyilvánosságot arról, hogy mi történik Magyarországon. A második kollektivizálási hullám idején a magyar paraszti önállóság elleni támadás került e tájékoztató és felvilágosító munka középpontjába. Amikor Nagy Imre és társai kivégzésének első évfordulója elérkezett, a Magyar Bizottság elnöke és tagjai ismét felhívták a világ figyelmét a magyarországi politikai üldözésekre és megtorló intézkedésekre. E tájékoztató tevékenység is közrejátszott abban, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1959 júniusi genfi konferenciája előtt kérte a magyar delegáció megbízólevelének visszautasítását, azon a címen, hogy üldözik a munkástanácsokat és a szabad szervezkedést Magyarországon. A konferencia végül megtagadta a magyar delegáció megbízólevelének elfogadását.

Csak részben voltak sikeresek azok a fáradozások, amelyek bebörtönzött magyarok kiszabadításáért indultak. Magyar emigráns kezdeményezésre csak Déry Tibor és Háy Gyula mellett támadt olyan tiltakozási hullám, amelyre sok helyütt felfigyeltek. Bibó István és mások esetében ez elmaradt.[99] A Magyar Bizottság, persze, egyebet nemigen tehetett, mint memorandumokat szerkesztett, táviratokat küldözgetett, sajtónyilatkozatokat tett közzé és tüntetéseket szervezett. Kétségtelen, hogy többre nemigen tellett erejéből és eszköztárából, lehetőségei meglehetősen korlátozottak voltak. Ellentétben például a lengyelekkel, az Egyesült Államokban élő magyarok akkor nem rendelkeztek egyetlen magyar származású szenátorral, képviselővel vagy magasabb rangú helyi tisztségviselővel, akik súlyt adhattak volna az emigránsok kívánságainak és felszólalásainak. Ez a helyzet később sem változott meg lényegesen, ami megnehezítette a magyar igények melletti amerikai rokonszenv felkeltését.

Felelős amerikai politikusok a forradalom után sem takarékoskodtak ígéretekkel és fogadkozásokkal Kelet-Közép-Európát illetően. 1959. július 17-én a washingtoni kongresszus közös határozatot hozott július harmadik hetének a Rabnemzetek Hetévé való deklarálásáról. Ennek alapján az elnökök minden évben külön nyilatkozattal hirdették meg ezt a hetet. A kormányzat ugyan a puszta tény bejelentésén kívül mást nem tett, nem akadályozhatta azonban meg, hogy lelkes és magyar szavazatokra pályázó törvényhozók és kormányzók ne keltsék azt a benyomást, hogy az Egyesült Államok vissza akarja állítani az elnyomott országok szabadságát és nem adja fel a reményt, hogy ez be is következik. 1962-ben egy képviselő ezt mondotta a képviselőházban: „Végre látjuk a reménységet, a szabadság ügyének felderültét. Végre elmondhatjuk azoknak, akik a vasfüggöny mögött raboskodnak, hogy a várakozás már nem tart sokáig és el fog érkezni az a nap, amikor mindazok a népek, amelyek elnyomóik kezétől oly sokat szenvedtek, szabadok lesznek és egyesülhetnek újból.”[100] Egy másik képviselő szerint „minden ésszerű lépést megteszünk, hogy felszabadítsuk a kommunizmus rabjait”.[101] Egy harmadik szerint: „Ebben az évben még a Rabnemzetek Hetén veszünk részt, bizakodó hitem az, hogy az elkövetkező években ezeket az országokat már a szabad világ közösségében ismerhetjük el.”[102]

Amerika szabad ország lévén, mindenki úgy fogalmazhatta meg mondanivalóját és úgy fejezhette ki rokonszenvét, ahogyan jónak látta. Sajnos a magyarok nagy része nem baráti gesztust látott az ilyen nyilatkozatokban, hanem hajlott arra, hogy a Szovjetunióval és a kelet-közép-európai rendszerekkel szembeni keményebb fellépés szándékát olvassa ki belőlük. Pedig Eisenhower volt elnök 1961 novemberében egy rádióinterjúban a magyar kérdésről szólva megmagyarázta, hogyan értette azt az 1956 előtti fogadkozását, hogy Amerika segíti a vasfüggöny mögötti népek felszabadítását. „Mindig azt mondtam – világosított fel a volt elnök –, ‘minden lehető békés eszközzel’. Azt hangoztattam, hogy nem fogadhatjuk el azt a felfogást, hogy ezek a nemzetek örökre rabszolgasorsban maradjanak. De háborút nem indítunk felszabadításukra. Minden birtokunkban lévő békés eszközt felhasználunk, s úgy gondolom, a jövőben is így kell cselekednünk.” Arra is kitért Eisenhower, hogy mi tartotta vissza 1956 őszén a magyarországi beavatkozástól. „Az – mondotta –, hogy az Egyesült Államok ezt csak másokkal szövetkezve hajthatta volna végre, hiszen a beavatkozás közben át kellett volna kelnie Németországon, Ausztrián, Franciaországon,

---

[99] Bede István, a SZER magyar osztályának vezetője és Szabó Zoltán, a rádió londoni munkatársa felkereste Denis Healeyt, a munkáspárt külügyi szóvivőjét, aki megígérte, hogy a Moszkvába utazó legközelebbi munkáspárti delegáció ugyanúgy szóba hozza a Bibó-ügyet, mint évekkel azelőtt Kéthly Anna ügyét. Bibó István bebörtönzése szerepelt az edinburghi PEN kongresszuson is, de ott a budapesti delegáció azzal a meglepő kijelentéssel tiltakozott ellene, hogy Bibó István „nem író”, tehát az írói világszervezet nem illetékes, hogy foglalkozzék vele.

[100] William S. Broomfield (Michigan), Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1962. júl. 29.

[101] Thomas J. Lane (Massachusetts), Uo.

[102] Herman T. Schneebel (Pennsylvania), Uo.

vagy valamilyen más területen, s erre az engedélyt nem kapta volna meg. Független államokkal kellett számolnunk. Egyetlen európai ország, s azt hiszem, a mienk sem állt készen, hogy fejest ugorjék ebbe az ügybe, s megpróbálja Magyarországot megszabadítani a kommunista befolyástól. Nem hiszem, hogy akkoriban az Egyesült Nemzetek támogatja beavatkozásunkat, melyet nyílt háború követett volna."[103]

A „felszabadítás" az 56-os tapasztalatok ellenére is benne maradt a magyar emigráció szótárában, jeleként a némely körökben uralkodó illuzionista és a valóságtól elrugaszkodott szemléletnek, valamint annak, hogy mily ábrándokba torkollhat az értelem által nem befolyásolt hazafiúi lelkesedés és tennivágyás. A Clevelandben alakult *Magyar Felszabadító Bizottság,* amelyet Kovács Gyula szkv. altábornagy irányított, valószínűleg kellően át sem gondolta, hogyan képzeli el a felszabadítást, amelyet nevébe felvett. A Bizottság több kérdésben hallatta hangját, de a felszabadításhoz egy centiméterrel sem vitt közelebb. 1959-ben meghirdette – az 1960-as évfordulóra való tekintettel – a Trianoni Gyászév-et, anélkül, hogy bármily lehetősége és eszköze lett volna a tervek gyakorlati megvalósulását előmozdítani. Feladatát bizonyára elvégzettnek is tekintette azzal, hogy Kovács Gyula aláírásával kibocsátott egy terjedelmes felhívást. Amikor a magyar kérdés lekerült az Egyesült Nemzetek napirendjéről, a Magyar Felszabadító Bizottság ismét felhívást bocsátott ki: „A MFB nyomatékosan kéri a szabad földön élő magyarságot, hogy senki se engedje tétlenségével eltemettetni a magyar kérdést. Senki se nyugodjék bele abba, hogy az 1956. évi magyar szabadságharc élet- és véráldozata, a magyar nép tengernyi szenvedése egyszerűen alku és csere tárgyává váljék a tárgyaló felek kezében. Isten kegyelméből nem azért élünk a szabad földön, hogy népünk temetését mi is siettessük."[104]

Az imént említett alkudozás ellen tiltakozott az a *Mozgalom* is, amely New Yorkban alakult *a Magyar Nemzet Védelmére az Egyesült Nemzetek Szövetségében.* A szóban forgó alkudozás arra vonatkozott, hogy megbízható értesülések szerint megegyezés született: „Moszkva elfogadja U Thant megválasztását az ENSZ főtitkárává, ha a szabad világ végleg elejti a magyar kérdést" és ez ellen a megegyezés ellen az Egyesült Államok delegációja sem emel kifogást. A tiltakozás aláírói – Eckhardt Tibor, Falussy Alajos, az Amerikai Magyar Szövetség elnöke, Szabó S. János pápai protonotárius, az amerikai Katolikus Liga elnöke és Szent-Iványi Sándor volt unitárius püspöki vikárius, valamint Borshy-Kerekes György, az Amerikai Magyar Református Egyesület elnöke – kijelentették, „a hősi magyar szabadságharcot és a magyar nemzet jövőjét tagadnók meg, ha nem szállanánk minden erőnkkel szembe ezzel a méltatlan alkuval".[105]

A magyar legitimista tábor, ha nem is kapott számottevő erősítést az ötvenhatos menekülési hullám következtében, mégis nőtt erejében és tekintélyében. Az idők folyamán ugyanis mind több jeles közéleti ember adta tanújelét annak, hogy rokonszenvezik a királyság eszméjével és intézményével. Ezek közé tartozott némely magyar arisztokratán kívül több hajdani nagyiparos, bankár és részben politikus, főleg az Egyesült Államokban, ahol a legitimizmus mintha népszerűbb lett volna, mint az európai magyar emigránsok körében. Fenyő Miksa például nyíltan vallotta, hogy királypárti. Nem kétséges, hogy a legitimizmus megerősödéséhez hozzájárult Habsburg Ottó tehetsége és személyének népszerűsége. A volt király fia arról is mind több bizonyítékot szolgáltatott, hogy józanabbul és felvilágosultabban gondolkodik, mint környezete és híveinek többsége. Egy 1958 végén adott interjúban például kijelentette, mindig azon a véleményen volt, hogy „a földreformra feltétlenül szükség van. Még 1935-ben, vagy 1936-ban egy interview keretében leszögeztem – mondotta –, hogy ha a konzervatív körök nem készítik elő és nem csinálják meg a földreformot Magyarországon, akkor egy ilyen állapot szükségszerűen forradalomhoz fog vezetni".[106] Persze, nem az efféle nyilatkozatok növelték híveinek számát, hanem sokkal inkább mélységesen konzervatív beállítottsága, vallásossága, a katolikus „Abendland"-ról vallott felfogása és a magyar történelem tradicionalista szemlélete, amiért majd mindenki elnézte a gyakorlati politikai elképzeléseiben és tevékenységében mutatkozó felvilágosultságot, liberalizmust, a más nézetekkel szembeni megértést és türelmet. Olykor szembeszökő volt a gondolkodási és ítélkezési különbség közte és tábora között, ám egyik sem tagadhatta meg a másikat, neki csak ilyen tábora akadt és táborának sem volt más vezérlő csillaga, mint ő. A „magyar Habsburgok", József vagy Albrecht főherceg, alkalmatlannak bizonyultak bármilyen magyar királypártiság megtestesítésére. Mind a kettő erősen kompromittálta magát a szélsőjobboldallal és a tekintélyuralmi elvekkel való kacérkodással. Ottó fasiszta- és náciellenessége miatt nemzetközi elismerésre is inkább számíthatott, mint a Habsburg-ház „magyar ágá"-nak önmagukat eléggé lejáratott tagjai.

---

[103] The Hungarian Quarterly, 1962 január. Magyarul: Független Magyarország, 1962. márc. 16.

[104] Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1962. júl. 29.

[105] Uo.

[106] Krónika, 1958 december.

Habsburg Ottónak a magyar emigrációval való kapcsolata a hatvanas és hetvenes években tovább mélyült, elsősorban magyar emigráns személyiségekkel és csoportokkal való gyakori találkozásai, helyenként (pl. Münchenben és New Yorkban) rendszeres előadásai révén. 1963 júliusától mintegy saját orgánuma is támadt. Csonka Emil a szerkesztésében megjelenő *Új Európa* című havi lapot rendelkezésére bocsátotta, fórumot nyújtván nézetei és véleményei kifejtésére. Másfelől az ő tekintélye és összeköttetései megkönnyítették e folyóirat megjelenési lehetőségeit és külső kapcsolatait. Az Új Európa nem volt legitimista folyóirat, de Habsburg Ottó szerepeltetésével erősítette a királypártiság eszméjét és táborát, nemkülönben eszmei irányítójának és pártfogójának népszerűségét.

Habsburg Ottó eléggé bölcs volt ahhoz, hogy magyar hívei körében ne trónkövetelőként lépjen fel és ne keltse azt a látszatot, mintha a királyság intézményének népszerűsítésére törekednék. Helyette az európai egységgondolatot hirdette és az egyesülés eszméjének igyekezett megnyerni hallgatóit, illetve olvasóit. Szerinte „a király hivatása az államban, hogy a pártküzdelmektől való függetlenséget és a pártok-fölöttiséget képviselje és ezáltal az emberi jogbiztonság és jogfolytonosság garanciája legyen. Tehát hivatása egy fejedelem-királynak, hogy a mindig előretörekvő magánérdekekkel szemben a köz, az általános érdekek védője legyen és legfőképp azokat képviselje és védje, akik gyengék és nincsenek szervezve. Az erőseknek van módjuk, hogy jogigényüket maguk keresztülvigyék. A gyengéknek szükségük van védőre”.[107]

Habsburg Ottó a többi között abban is különbözött sok követőjétől, hogy nem tett könnyelműen egyenlőségi jelet szocialisták és kommunisták közé. Híveit például figyelmeztette, ne felejtkezzenek meg a szociáldemokrácia érdemeiről a munkásság jogainak kivívásában, a demokrácia védelmében és az európai egyesülési törekvésekben, ne ítéljenek általánosságban, csak konkrétumok alapján. Csak kevesen követték ez okos tanácsot, amelyet főleg Csonka Emil tett magáévá, olyan nyitottá és türelmessé téve az Új Európa című folyóiratát, hogy abban olyanok is megszólalhattak, akik távol álltak a királypártiság és a konzervativizmus eszméitől. Az Új Európa Csonka Emil 1982 őszén bekövetkezett halála után megszűnt, jóllehet anyagilag megalapozott volt és olvasótábora is szilárdnak látszott. Habsburg Ottó azonban annyira Csonka alkatára szabott vállalkozásnak tekintette, hogy nélküle nem kívánta a folytatását.

Az emigrációs szélsőjobboldal nehéz helyzetbe került az ötvenhatos forradalom után, mert ugyan Moszkva jó alkalmat nyújtott arra, hogy az „antibolsevizmus előharcosai” eszméik igazolását lássák a magyar népfelkelés véres leverésében és a nyomában érthető módon fellángolt kommunistaellenességben, mégis az ötvenhatos menekültek csak kevés érdeklődést mutattak a hungarista mozgalom és törekvései iránt. A szélsőjobboldali publicisták, Marschalkó Lajos, Ráttkay R. Kálmán, Milotay István, Málnási Ödön, Somody István, Alföldi Géza és az ötvenhatban nyugatra került Fiala Ferenc egymást bátorították azzal, hogy eszméik terjesztésében messzebbre lehet elmenni, mint korábban, legfeljebb az antiszemitizmusban ajánlatos némi óvatosság.

Ausztriában, Németországban és az Egyesült Államokban a baloldali és zsidó szervezetek időnként szellőztették a magyar nyilasok tevékenységét. Elsősorban ezek lapjait kísérték figyelemmel, amelyekből nemcsak antibolsevizmus, de demokráciaellenesség és zsidóellenesség is kiolvasható volt. A német és az osztrák hatóságok nem maradtak tétlenek. Az Út és Cél című lapnak, a Hungarista Mozgalom hivatalos orgánumának például 1957 őszén el kellett hagynia megjelenési helyét, Salzburgot, mert Ausztriából kitiltották. A lap áttelepedett Münchenbe, ahol azután *Cél* néven jelent meg, ott is felkeltette azonban hivatalos szervek figyelmét antiszemita és antidemokrata cikkeivel. 1960 elején már Buenos Airesben jelent meg. A Hungarista Mozgalomnak központi lapján kívül még három lapja jelent meg: kettő Ausztráliában és egy Kanadában. (Az utóbbit Henney Árpád, a Hungarista Mozgalom vezetője 1959 nyarán beszüntette.)

A Németországban – a teisingi kastélyban – megjelenő Hídverők ellen is szaporodtak a panaszok az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején, úgyhogy a hatóságoknak foglalkozniuk kellett vele. Különösen a bajor szociáldemokrata párt nehezményezte a nyilas folyóirat és a mellette létesített archívum működését. A fő vád az volt, hogy Szálasi Ferenc emlékét ápolja és idézi munkáit, nemzeti szocialista gondolatokat terjeszt a magyar menekültek körében, Európa legjobbjainak nevezi a nürnbergi per elítéltjeit, a világtörténelem legnagyobb hazugságának mondja hatmillió zsidó elpusztítását. A hatóságok csak lassan reagáltak a vádakra. Volt olyan nézet is, hogy mivel mindez magyar nyelven történik és a szóban forgó személyek nem németek, törekvéseik és céljaik nem Németországot, hanem Magyarországot érintik, nem lehet a németországi náciellenes törvényeket ellenük alkalmazni. Végül mégis azt a döntést hozták, hogy Alföldi Géza vagy megszünteti sajtótevékenységét, vagy pedig elhagyja Németországot és másutt telepszik le. Az előbbit választotta. A Hídverők 1962 augusztus után nem jelent meg többé és az archívum is bezárt. Évekkel később egy Hungaricus néven publikáló cikkíró „Levél Wass Alberthez” című írásában nosztalgikus hangon emlékezett vissza a Hídverők megszűnésével bekövetkezett „veszteség”-re: „A freilassingi

[107] Uo. 1958 január. Kórodi Katona János interjúja H. O.-val.

nagyszerű irodalmi találkozó irodalmi magyar esküvéséből, vajon mi maradt? Nyírő József meghalt, Milotay István már valahonnan a másvilágról figyelmeztet a még mindig ismeretlen Magyarországra. Most szomorúan kell jelentenem Neked, hogy itt Nyugat-Németországban összeomlott egy kis magyar végvár is. Kinek, kinek lehetett az a véleménye róla, amelyet megformált magának. Alföldi Géza teisingi kastélyát – elárverezték. A teisingi magyar gyűjtemény, amely nem szélhámosság volt – mert magam is láttam –, jelenleg eltűntnek látszik és legfeljebb méltóságos asszonyokból lett öreg takarítónők, mindenüket áldozott amerikai, kanadai segédmunkások siratják dollárjaik ezreit, amelyeket az ezeréves lovagvár összeomlása maga alá temetett."[108]

A Hídverők örökét a *Hídfő* vette át. Az előbbihez hasonlóan ez sem volt pártlap és olykor élcelődött is a pártemberek tettein, de buzgón ápolta a hungarista hagyományokat. Londonban jelent meg Süli József kiadásában, egy ideig az ő, majd később Marschalkó Lajos és Fiala Ferenc szerkesztésében, önmagát „a keresztény nemzeti magyarság legbátrabb harcos lapjá"-nak nevezte, amely „híven szolgálja a hungarizmus gondolatát" és összefogja „az antibolsevista nemzeti jobboldal minden csoportját, árnyalatát". Amerikát és az amerikai intézményekkel – elsősorban a Szabad Európa Bizottságot a budapestihez hasonló hangvétellel és majdnem azonos érvekkel – hevesen támadta, nagyrészt a zsidók ottani szerepe és befolyása miatt. Hruscsov amerikai útja előtt azt írta, hogy „Magyarországról mindenki lemondott, csak – mi nem. Mindenki megalkudhat, csak – mi nem! Nekünk ebben a világban jobb erkölcsi alapjaink vannak, mint bárki másnak. Minekünk az Atlanti Charta ígérte meg a szabadságot, függetlenséget, félelemnélküli életet. S cserébe egyszerre kaptunk nyakunkba egy új Trianon selyemzsinórját, az amerikai és szovjet kötelet. Mi kétszer védtük meg Európát a bolsevista elözönléstől: 1944–45-ben és 1956-ban a szuezi válság idején."[109] A párhuzam 1944–45 és 1956 között gyakran visszatért a Hídfő hasábjain, egyenlőségi jelet – „a bolsevizmus elleni küzdelem" – téve a két időpont közé.

Nem szűkölködött az emigráció nyilas rétege derűs színfoltokban sem. Ilyen volt az a balga elképzelés, hogy a magyaroknak össze kellene és lehet fogniok a kommunizmus ellen a kínaiakkal. Egy Buenos Airesben élő volt nyilas képviselő, Vágó Pál 1956 végén Emlékirat-ot szerkesztett és azt eljuttatta különböző ázsiai kormányoknak. Ebben kijelentette, hogy a harmadik világháború elkerülhetetlen és annak valószínű nyertese Kína lesz. Vágó a pekingi kormánynak azt javasolta, hogy fogjon össze Magyarországgal – mint „Ázsiának Európába tolt dárdahegyével" – és pusztítsa el a nyugati világot. Vágó szerint „a bibliával le nem igázott Ázsia nacionalista és szocialista vezető hatalma Kína", amelynek érdeke, hogy a magyarokkal együttműködjék, mert azok belátták, hogy minden bajuk oka István király, aki a magyarság hagyományait kiirtotta, sőt, ráadásul „reánk erőszakolta a zsidó fétisimádást". Pekingnek a hajdani hungarista képviselő és ideológus azt ajánlotta, ne engedje magát megtéveszteni a közös marxista elvektől, mert a történelem a fajok harca és Moszkvát mint egy ellenséges fehér birodalom központját kellene kezelnie, mi magyarok azonban fajilag ázsiaiak, tehát rokonaik vagyunk.[110] Vágó ez eredeti gondolatai nem maradtak meg lapjának szűk olvasói körében, hanem további kiegészítést kaptak – a helyzet iróniájaként – egy helyi katolikus közlönyben. A gondolatmenetet, amelynek egyik fontos pontja volt, hogy „Szent István elárulta a magyarságot" egy katolikus pap fűzte tovább.

Pesti Józsefnek hívták. A jezsuita szerzetes a Buenos Aires-i magyar katolikus missziós központ lelkésze volt és ebben a minőségében kiadta a misszió *Értesítő* című lapját. Ebben Vágó gondolatait felkapva azt írta, hogy „Kínában nem kommunizmus van valójában, hanem nemzeti szocializmus. Ami azt akarja mondani, hogy amíg minden nyugati kommunizmus nemzetellenes, vagyis zsidó alkotás volt az első szovjettől kezdve – addig a kínai kommunizmus kínai és száz százalékosan kínai érdekű". A zsidókat Pesti József másért is elmarasztalta: „bennünket már évezredekkel ezelőtt is a szemiták nyomtak el, viszont történelmünk több ezer éves, mint a zsidóké... Ők tették tönkre a mi szumér birodalmunkat". Egy katolikus pap tollából különös volt olvasni, hogy ha a magyarság új jövőt akar építeni, akkor – nem a kereszténységhez, hanem – „az őskaldeai évezredekhez" kellene igazodnia.[111] Így keveredett szélsőjobboldaliság, magyar–kínai sorsközösség, antiszemitizmus, keresztény- és nyugatellenesség a sumer származás tanaival. Az eset marginális jelenség volt és inkább kuriózum, mint jellemző tünet, mégis jelzett valamit abból, hogy mily zavaros és ködös gondolatok kavarogtak némely magyar agyakban.

*

[108] Kanadai Magyarság, 1968. márc. 30.

[109] Hídfő, 1959. szept. 10.

[110] Vö. Délamerikai Magyarság, 1963. júl. 4.

[111] Uo. 1963. jún. 20.

A csalódás, amely a menekült politikusokat a magyar kérdésnek az ENSZ napirendjéről való levételével és a forradalom emlékeinek lassú fakulásával érte, némelyekben a politikától való visszahúzódást sugallta. Másokban azt a felismerést táplálta, hogy az eltorlaszolt politikai utak helyett más csapásokat és ösvényeket kell vágni. Akik továbbra is emigráns politikával foglalkoztak, nem szűntek meg illetékes fórumokon a magyar ügyet ébren tartani, hazai jogkorlátozó intézkedések ellen felszólalni, a politikai foglyoknak szabadságot és a nemzetnek önrendelkezési jogot követelni. A Rabnemzetek Amerikai Barátai, az Európai Rabnemzetek Közgyűlése, valamint a Magyar Bizottság 1961-ben – a forradalom ötödik évfordulóján – kiadott könyvecskéje *(Hungary under Soviet Rule V.)* világosan kifejezésre juttatta, mit foglalna magában magyar vonatkozásban az önrendelkezés. Eszerint haladéktalanul szabadon kellene engedni a politikai foglyokat, az idegen csapatoknak el kellene hagyniok Magyarországot és szabad választásokat kellene rendezni az Egyesült Nemzetek felügyelete alatt. A Rabnemzetek Közgyűlésének 1961 októberében, Párizsban, nagy nemzetközi részvétellel megrendezett rendkívüli ülésén megerősítést nyertek az önrendelkezésre vonatkozó követelések, amelyek az elkövetkező években megadták a nyugati kormányokhoz és intézményekhez intézett magyar memorandumok és táviratok alaphangját. Az ötödik évfordulón kibocsátott Manifesztum, amelyet az európai és amerikai politikai és szellemi élet számos neves tagja írt alá, a magyar forradalmat Európa legjelentősebb fejleményének nevezte az 1948-as berlini légihíd óta.[112]

Az iménti követelések tekintetében a nyugati magyar emigráció eléggé egységes volt, hiszen olyan elemi igényeket fejeztek ki, amelyek megvallása nélkül az emigráns lét értelmét vesztette volna, még ha nyilvánvalónak látszott is, hogy a célok megvalósulása hosszú időt vesz igénybe és nagyfokú türelmet kíván. A korabeli magyarországi kommunista publicisztika és propaganda előszeretettel nevezte reakciós és hidegháborús beállítottságnak azt az emigrációs vágyat, hogy Magyarországot szabadnak és önállónak lássa. Ez nemcsak az úgynevezett jobboldalnak volt a követelése. A nyugati egyetemeken tanuló diákok körében a MEFESZ által rendezett vita ékes bizonyságot szolgáltatott arról, milyen progresszív elvek alapján képzelték el hazájuk jövőjét azok a demokrata egyetemisták, akik függetlenségét szorgalmazták. Az 1962 novemberében elindított és 1963 májusában lezárt vita résztvevőinek többsége azt kívánta, hogy Magyarország „egy szocialista, vagy szociális igazságon alapuló, demokratikus, a nemzeti hagyományokat ápoló, de a múltat sem társadalmi, sem politikai, sem gazdasági rendszerében visszahozni nem akaró, az egyén szabadságát tisztelő és alkotó készségét kifejlesztő, a hatalmi csoportosulásoktól független, a világ minden népével békében élő állam legyen".[113]

Önrendelkezést követelt Nagy Ferenc is a Nemzetközi Parasztunió 1964 szeptemberi washingtoni kongresszusán, amelyen a lengyel Stanislaw Mikolajczyk helyébe elnökké választották. A volt miniszterelnök kijelentette, hogy a kelet-közép-európai népek parasztságát semmilyen megoldás nem elégítheti ki, amely nem tartalmazza a teljes szabadságot és önrendelkezést.[114]

A forradalom utáni évekre visszapillantva Kovács Imre azt írta, hogy: „Az ötvenhatos forradalom a múltból a jövőbe vetítette a magyar kérdést, az ellanyhuló közérdeklődés, a szimpatizáló kormányok elhidegülése a mágikus évszámokat megfosztotta varázsuktól, a megoldást valahol a jövőben, a fejlemények valamikénti kedvezőbb kombinálásában kereshetjük. A megrázkódtatástól, amit az ötvenhatos forradalom leverése világszerte keltett, a realitásokban ocsúdott fel az emberiség; egy olyan totalitárius nagyhatalommal van dolga, amely sajátosan és önzően magyarázott biztonsága érdekében a legbrutálisabb megtorlástól sem riad vissza. Mivel Moszkva felismerte, hogy a nyugati hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok, tartózkodnak a nukleáris összecsapástól, egyetlen fegyverük a diplomáciai tiltakozás, amit senki sem vesz komolyan; Kelet-Európát véglegesen a saját házatájának tekinti, ahol a kommunista rendszerek kedvükre berendezkedhettek."[115]

Kovács Imre életében fontos változás következett be, amikor a Szabad Európa Bizottság támogatásával tett ázsiai és dél-amerikai útja során olyan problémákkal szembesült, amelyek cselekvési lehetőséget kínáltak egy közép-európai agrárreformernek. Ilyen problémákkal fiatal korában Magyarországon már találkozott, ezekkel sok hasonlóságot mutattak. Dél-amerikai utazásáról New Yorkba visszatérve, érdeklődő barátoknak „egy olyan kutatóközpont felállítását javasoltam – írta húsz évvel később –, mely felmérné és kiértékelné Latin-Amerika szociális problémáit, hogy a megoldást elősegítse vagy előkészítse. Azzal érveltem, hogy a kelet-európai szakemberek szemmértéke jobb Latin-Amerika sajátos viszonyaihoz, mint az észak-amerikaiaké... Verbuváljunk menekült magyar, lengyel, cseh, bolgár agronómusokat, közgazdászokat,

---

112 ACEN News, 1961 november-december.

113 Papp László: Vita a jövendő Magyarországról, Új Látóhatár 1963/5. sz. 441. l.

114 IPU Bulletin 1964.

115 Elindultam szép hazámból... 464. l.

kultúrmérnököket, akik rövid átképző tanfolyamokon hozzáigazodnának a helyi adottságokhoz és hajlandóságot mutató kormányokkal nekiláthatnánk az agrárreformoknak”.[116] A hajdani magyar falukutató és földosztó 1961-ben Latin-Amerikát akarta földreformmal megszabadítani a feudalizmustól és az agrárszegénységtől. Megszületett az *International Center for Social Research* nevű intézet, amelyet New York-i központtal az *International Development Fund* pénzelt. Kovács Imre lett az intézet elnöke, miután előzően kivált a Szabad Európa Bizottság sajtóosztályából. Az idő kedvezett a tervnek. Az új elnök, John F. Kennedy az amerikai politika és közvélemény érdeklődését Dél- és Közép-Amerika felé fordította és nem volt nehéz latin-amerikai vállalkozásokra rokonszenvet és pénzt szerezni. Kovács Imre nagy lendülettel vetette magát új munkájába és néhány fiatal magyar menekült szociológust, közgazdászt, agronómust is belevont a latin-amerikai akcióba.

A vállalkozás rövid életű volt. Amikor kiderült, hogy voltaképpen miről van szó és a Dél-Amerikába érkezett idegenek mire törekszenek, a helyi nagybirtokosok nyomás alá helyezték a „hajlandóságot mutató kormányok”-at, úgyhogy azoknak vissza kellett vonulniok terveikkel. Az észak-amerikaiaknak meg nem volt kényszerítő eszköz a kezükben, a feudális nagyurakkal szemben hiába is álltak volna a földnélküli parasztok mellé. A washingtoni kormány lefújta az egészet, fontosabb volt a latin-amerikai kormányokkal való zavartalan barátság, mint a népbarát tervek keresztülvitele. Kovács Imre 1963 október végén bezárta irodáját. „Sokat kínlódtam Latin-Amerikával – írta egy levelében – és olyan nehézségekbe ütköztem, amelyeket előre ugyan megláttam, csak arra nem gondoltam, hogy meghaladják erőmet és képességeimet, így bátran nekivágtam új megbízatásomnak. A nehézségek a meg nem értésből fakadtak, se a kontinens, se Washington nem gondolja komolyan a kérdések megoldását és inkább tüneti kezeléssel bajlódik, mintsem készek lennének azokra a strukturális változásokra, radikális reformokra, amelyeket javasoltam és amelyek nélkül Latin-Amerika menthetetlen.”[117]

Az emigráció tehát visszakapta Kovács Imrét, aki visszatérése után mindjárt azzal a tervvel állott elő, hogy érdemes lenne felmérni a hatvanas évek Magyarországát és ankét formájában közzé tenni egy ilyen vizsgálat eredményeit. Kovács ismét munkát kapott a Szabad Európa Bizottságnál. Szerkesztette a *Magyarországi Hírek* című kőnyomatost.

---

[116] Id. m. 468. l.

[117] Levél e könyv szerzőjéhez, New York 1963. okt. 29.

IV. HATVANHÁROM

1. A magyarországi változások

Az 1962 novemberi budapesti pártkongresszus lezárni látszott az ötvenhatos forradalom utáni megtorlás korszakát és 1963-tól kezdődően mind több intézkedés vallott arra, hogy a magyarországi kommunista kormányzat konszolidálni kívánja hatalmát és elért eredményeit. Habár elszigeteltsége még nem oldódott fel, a magyar ügy lekerült a nemzetközi politika égető kérdéseinek listájáról és a Kádár-kormány előtt megnyílt az út, hogy külkapcsolatainak javításán fáradozzék. A bel- és gazdaságpolitikában oly értelmű kezdeményezések történtek, amelyekből jó irányú fejlődésre lehetett következtetni és abban reménykedni, hogy a lakosság igényei a korábbinál kedvezőbb kielégítést nyernek. Kádár János és munkatársai figyelemre méltó lépéseket tettek annak érdekében, hogy a nép és a hatalom közötti ellentét enyhüljön, a közállapotok elviselhetőbbé váljanak és az egyéni kezdeményezések köre táguljon. Az 1963 eleji amnesztia a megbékélés iránti szándékot jelezte, ámbár az is észrevehető volt, hogy a kormányzat rendkívül óvatosan halad előre és a lakosságnak tetsző intézkedéseket úgy vezeti be, hogy közben félszemmel a szövetséges kommunista országokra és a régi, dogmatikus, szektás, sztálinista politika még meglevő magyarországi híveire is pillant, nehogy olyan küzdelemre kényszerüljön, amelyben egyik vagy másik erővel – tehát a reformok sürgetőivel vagy azok ellenzőivel – szemben alulmaradhat. Az új politika fő eleme a kétfrontos harc volt, abban az értelemben, hogy Kádárék elhatárolták magukat mind a rákosista, mind a nagyimrés irányzattól. Egyben úgy akartak reformálni és „magyar" politikát folytatni, hogy az „internacionalista elkötelezettségük" és „szövetségi hűségük" felől se támadhassanak kétségek.

Ehhez kettő kellett. Politikai bölcsesség magyar és megértés szovjet részről. A sors szerencsés közrejátszása folytán mind a kettő megvolt. Kádár János hihetővé tudta tenni, hogy őszintén törekszik a frontok fellazítására és a népi igények legalábbis részbeni kielégítésére. A patronáló hatalmat pedig meg tudta nyugtatni, hogy a reformbarát irányzat nem vezet a kommunista hatalom megingásához és az úgynevezett szocialista vívmányok veszélyeztetéséhez. Belső és külső politikájával, ha nem tudta is feledtetni a forradalom elárulását és Nagy Imre életének kioltásában való közreműködését, annyit elért, hogy a lakosság elsősorban jelen erényei és nem múlt vétkei alapján kezdte megítélni.

A Szovjetunió magatartását, amely Kádár és új politikája iránt megértő volt, az ötvenhatos tapasztalatok határozták meg. A szovjet vezetők, ha leverték is a forradalmat, nem lehettek érzéketlenek az iránt a rendkívüli történelmi tény iránt, hogy egy kis nép szembeszegült legyőzhetetlennek tartott katonai erejükkel és harckocsijaiknak megjelenését nem a remélt visszahúzódás, hanem a velük való harc követte. Mint Hruscsov több későbbi észrevételéből kivehető volt, nem maradt hatás nélkül az a váratlan körülmény, hogy Budapest utcáin a magyar szabadságharcosok nem hátráltak meg, hanem visszalőttek a támadó szovjet katonákra. Ez mindenképpen respektust keltett Magyarország iránt. Nem lehetetlen, hogy Kádár János dolgát ez könnyítette meg Moszkvában: a félelem, hogy 1956 megismétlődhet és a felismerés, hogy a magyar kiszámíthatatlan nép. Amikor Kádár elindította a belső reformokat, erre is építhetett, de Hruscsovnál is, aki hatalomra juttatta, számíthatott a bizalomra, hogy a kommunista hatalmat nem engedi kikezdeni és a leninista rendszert kérdésessé tenni. A moszkvai jóváhagyás mindenképpen elengedhetetlen volt, hogy az új politika útján el lehessen indulni. Kádár tehetségének és ügyességének tudható be, hogy kísérletét Hruscsov 1964 októberi bukása után is folytatta, a Kreml új főnökével, Brezsnyevvel is elfogadtatta. Személyes népszerűségét meg nagymértékben növelte azzal, hogy Hruscsovnak a tiszteletet azután is megadta, hogy gyámolítóját Moszkvában félreállították.

A kádári konszolidációs és reformpolitika, persze, nem valósult meg egyik napról a másikra. Lassan, lépésről lépésre haladt előre és nem is egyenes irányban, hanem kitérőkkel és visszaesésekkel. A hatvanas évek közepén azonban már nyilvánvalóvá lett, hogy nemcsak taktikai húzásokról, hanem érdemi változásokról is szó van és ha a nemzetközi erőviszonyok megengedik, hosszú távú javulásra lehet számítani. Külföldön elsősorban a belső megbékélést beharangozó nyilatkozatok és lépések keltettek figyelmet. Mottója is lett ennek hamarosan, a Kádár Jánosnak tulajdonított „Aki nincs ellenünk, az velünk van" jelszó. A valóságban ezt a kifejezést nem ő találta ki, hanem Méray Tibor, aki az Irodalmi Újságban e mondással igyekezett jellemezni az új politikát. Ez Budapesten annyira megtetszett, hogy Kádár átvette és hamarosan Magyarországon is, külföldön is tévesen mint az ő leleménye terjedt el. Ettől függetlenül azonban igen jól érzékeltette, hogy Kádár mire törekedett. Megvalósítani teljesen nem tudta, de jelentős lépéseket tett feléje.

A magyar emigráció történetében is fordulópont az 1963-as év, mert elindult valami, ami később az emigrációban is érdemi változásokhoz vezetett. Nem mindenütt, de sokhelyütt.

Ez a dolgok logikájából és az emigráció jellegéből következik. Egy józan és ésszerű emigráns politika nem légüres térben mozog, hanem szoros kapcsolatban az országban és a világban végbemenő

eseményekkel. Az emigráns politikának, ha méltánylásra tart igényt, tükröznie kell a hazában bekövetkezett fejlődést, vagyis élesedik, ha az országban rossz irányba fordulnak a dolgok és enyhül, ha javulás jeleit látja. Az emigráció nem teheti magáévá a hazai hatalom elveit és törekvéseit, a gyakorlati politikában viszont aszerint viselkedik, hogy ez a hatalom mit tervez és mit tesz. Észszerűségét és realizmusát éppen ez a rugalmasság adhatja meg, vagyis a gyors alkalmazkodás a történelem alakulásához, a nemzetközi erőviszonyokhoz és a saját mozgási lehetőségekhez. Nem meglepő tehát, hogy a feladatukat ilyen értelemben felfogó emigránsok 1963-tól kezdődően mind gyakrabban foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogyan ítélendő meg az új magyarországi fejlődés és arra a nyugaton élő magyaroknak hogyan kellene reagálniok.

Az új helyzet és a tennivalók felmérésének jelentősebb fórumai voltak a Magyar Disputa (Hungarian Symposium) nevű New Yorkban szervezett alkalmi vállalkozás, az Új Látóhatár című folyóirat és a MEFESZ. Ide sorolnám a Szabad Európa Rádiót is, amelynek magyar szerkesztőségében – éppen a forradalom utáni új műsorpolitika következtében – uralkodó áramlattá vált az a felfogás, hogy a magyarországi kormányzat konkrét tettei és nem pusztán ideológiája vagy döntési mechanizmusa alapján kezelendő, tehát az elvi szembenállás ellenére jó irányú intézkedései méltánylást érdemelnek. Ez ismét nem tartozik e könyv témájához, de megemlítendő, mert befolyásolta az emigránsokat és olykor heves reakciókat váltott ki körükben. (Inkább negatívokat, mint pozitívokat, olykor talán azért is mert az elutasítók és tagadók általában gyakrabban nyilvánítanak véleményt, mint a helyeslők.) Sajnos, a realista emigráns szemlélet egy fóruma, az ausztráliai Független Magyarország régi formájában megszűnt és a szóban forgó vitában már nem vehetett részt.[1]

A *Magyar Disputá*-t New Yorkban a Magyar Bizottság három tagja, Kiss Sándor, Kovács Imre és Varga László kezdeményezte. Kiss Sándor és Kovács Imre a Szabad Európa Bizottságnál dolgozott (ahol korábban Varga László is alkalmazásban volt). Az előbbi az *East Europe* című folyóirat magyar munkatársa, az utóbbi a Bizottság magyar kőnyomatosának szerkesztője volt. A három politikus 1963 végén egy angol nyelvű memorandumot fogalmazott meg (Position paper on Hungary), amelyben kifejtették véleményüket a magyarországi fejleményekről és azokkal kapcsolatos (a nyugati politikusoknak ajánlott) szempontokról. A memorandumot megküldték az ENSZ-nek, kormányoknak, diplomatáknak, politikusoknak és közíróknak, magyar részről pedig az emigráció ismertebb közszereplőinek. A magyar szöveget teljes egészében közölte a Kanadában megjelenő Magyar Hírlap.

Kiss Sándor, Kovács Imre és Varga László szerint a kiéleződött szovjet–kínai viszony jó lehetőséget nyújtana a nyugati hatalmaknak, hogy bizonyos minimális követelések teljesítése esetén normalizálják viszonyukat a Szovjetunióval és a magyarországi kommunista rendszerrel. A magyarországi fejleményekben esélyt láttak arra, hogy amolyan „második politikai központ" létesüljön Magyarországon, amelyben a pártonkívüliek valóságos partneri szerephez juthatnának a kommunisták mellett. „Egy eredeti politikai szervezetre gondoltunk – írták a vita eredményeit összefoglaló jelentésükben –, amelyben a kommunizmus legvadabb szakaszait túlélő kisgazda-, szociáldemokrata, kereszténydemokrata, paraszt- és liberális pártiak vennének részt, akik majd megfelelő nevet adnának neki. A választásoknál szabadon állíthatnának jelölteket, akik szabadon agitálhatnának és bármily tisztségre is pályázhatnának".[2] Hozzátették, hogy jóllehet a magyar emigránsok egy szabad, független és demokrata Magyarországra törekszenek, a jelenlegi bonyolult és zavaros nemzetközi helyzetben egy meggyorsított evolúciós folyamat kínálkozik lehetséges megoldásnak a végső cél felé vezető úton.

A memorandum vegyes visszhangot váltott ki a magyar emigráció politikai köreiben. A nyugati címzettek válasza általában pozitív volt, hivatalos részről azzal a kiegészítéssel, hogy a nyugati tennivalókat a különböző kommunista kormányok tényleges magatartásához kell igazítani és ezeknek alkalmazkodniuk kell a szóban forgó államokban bekövetkezett változásokhoz. A magyarok közül is többen helyesléssel fogadták a helyzetelemzést. Mások viszont – főleg, akik a három nevezett politikussal ellentétes oldalon álltak – kritikai észrevételekkel illették. Például Eckhardt Tibor, akinek az emigráció hivatásáról merőben eltérő nézete volt. Kállay Miklós a szerzőknek azt írta, hogy „amit célul tűztetek ki, azt nem tudjátok megvalósítani.

[1] A Független Magyarország utóda az 1963 októbere és 1964 áprilisa között kiadott, ugyancsak Nagy Kázmér által szerkesztett Tükör, valamint az 1968 januárja és decembere között Melbourne-ben megjelent FM Press volt. Amikor a Független Magyarország vége már előrelátható volt, Nagy Kázmér azt javasolta, hogy a lap olvadjon bele az Új Látóhatárba, ő pedig mint főmunkatárs és ausztráliai megbízott kapjon helyet a folyóirat szerkesztőségében. Ezt az Új Látóhatár elhárította. Nagy Kázmér nem sokkal később elhagyta Ausztráliát és miután nem sikerült bejutnia a Szabad Európa Rádió müncheni magyar osztályára, Londonban telepedett le és a BBC munkatársa lett. Ugyancsak eltávozott Ausztráliából Zsigmond Endre, aki Münchenbe került a SZER-hoz. Ravasz Károly visszatért Magyarországra. A Sydneyben megjelenő magyar lapnak végső stádiumában a nevezetteken kívül leggyakoribb szerzői Dettre András, Kunz Egon és Ruttkay Arnold voltak.

[2] Kiss Sándor, Kovács Imre és Varga László levele, New York, 1964. jún. 1.

A tárgyalásokig sem tudtok eljutni. Reálpolitikát irreális alapon nem lehet csinálni". Pfeiffer Zoltán szerint „A hang Jákob hangja" volt, Frey András „a magyar ügyben való alákínálás"-ról beszélt. A memorandum megfogalmazóit a legérzékenyebben a Magyar Bizottság nevében 1964 februárjában kiadott „Határozat" érintette. Ez kereken elutasította három tagjának elemzését és javaslatát, azzal – az érdekeltek által denunciálásnak felfogott – váddal, hogy dialógust akarnak kezdeni Kádárral. A Magyar Bizottság határozata – amely Kovács Imrét a Látóhatár elleni 1956 nyári határozatra emlékeztette – Varga Béla és több bizottsági tag távollétében született, Pfeiffer Zoltán és Barankovics István hatékony közreműködésével. Kiss Sándor szerint: „A határozat úgy látszik bumeráng lett. Magyar körökben, ahová szánták, nem keltett olyan hatást, mint amit vártak tőle. Lassanként azok a komolyabb emberek is torkig vannak az ürességekkel, akik ennek előtte még szívesen minősítették egyedül becsületesnek a maximalista álláspontot. Nem vették azonban maguknak azt a fáradságot, hogy a maximalista álláspont bármilyen szempontból való helyességét és perspektíváját kifejtsék. Egyedül egy sloganig jutottak el: az emigrációnak Kossuthnak kell lennie, nem Deák Ferencnek. Kossuth emigrációbeli tevékenységét alig ismerik, így el lehet hitetni, hogy ő csupán ellenzett mindent."[3]

Érdekes volt Borsody István és Auer Pál állásfoglalása. Az előbbi kijelentette: „őszintén szólva, nem látom, hogyan befolyásolhatnánk mi az amerikai külpolitikát az olyan akció érdekében, amit a Hungarian Symposium javasol. Az amerikai külpolitika kettőssége – elv és gyakorlat – kell, hogy a Hungarian Symposium szerkesztőinek is ismerős legyen. „Commitment"-re tehát hiába hivatkozunk. Ám talán a mostani evolúció során megnyílik a lehetőség, ha nem is kollektív, de individuális hazatérésre, mint az 1849-es emigráció esetében." Auer Pál szerint nem volt célravezető a memorandum tíz pontjának (a javaslatok) felsorolása, mert az oroszokat elsősorban „az érdekli, hogy mi lesz, ha csapataikat kivonják: semlegesek leszünk-e, vagy csatlakozunk-e a nyugati blokkhoz, milyen lesz a magyar hadsereg, vagy ki fogja megszállni Magyarországot? A jelenleg uralmon lévőket pedig az, hogy mi lesz velük"?

A vitát lezáró iratukban a memorandum megfogalmazói így látták a magyar kérdés megítélésében jelentkező nézeteket:

„1. A többség a világkommunizmus helyzetét lényegében változatlannak tekinti. Szerintük egyáltalán nincs enyhülés, a kínai–szovjet viszály éppen úgy, mint a kelet-európai népek viszonylag lazább függése a Szovjetuniótól, vagy a Nyugaton liberalizálódásnak, a kommunista államokban humanizálódásnak nevezett folyamat csak megjátszott új taktika, amely a szabad világ megtévesztésére irányul, hogy az éberséget, az ellenállást, a kommunizmussal szembeni harcot elalkudják. Ennek a felfogásnak a hívei azt hiszik, hogy változatlanul ugyanazt a taktikát kellene gyakorolni a kommunizmussal szemben, mint a sztálini időkben.

2. Mások szerint a világkommunizmusban és ezen belül a Kelet-Európában jelentkező változás nagy jelentőségű, sajátságosan eredeti folyamat melyet a maga belső törvényei visznek előre. Ha fokozódnak, akkor viszonylag gyorsabban, általában azonban csak lassan vezetnek el a diktatúra egy elviselhető, enyhébb válfajához, avagy a viszonylagos demokratizálódáshoz. A szabad világ egyetlen feladata, hogy ezt a folyamatot regisztrálja, mindenféle kísérlet a beavatkozásra csak visszaható lehet, mert félelmet és ellenállást kelt.

3. A harmadik szemlélet szerint a világkommunizmus változásait belső erők hajtják, amelyek – akár egy későbbi erőszakos visszahatás veszélye miatt is – le nem fojthatók. A kommunizmus átnevelési terve csődöt mondott. Az ember veleszületett szabadságvágya hatalmasabb, és az új, már kommunizmus által nevelt nemzedéknél is áttöri a diktatúra fojtogató kényszerét. Erre az erőre nemcsak lehet, de kell is építeni, és a szabad világnak az atomháború veszélye nélkül minden lehetséges diplomáciai, gazdasági és kulturális eszközt igénybe kell vennie a kommunizmus alatt élő népek szabadságtörekvéseinek támogatására.

A Magyar Disputa szintén ezt vallja. A mi feladatunk elsősorban azoknak az eszközöknek a keresése, amelyekkel a magyar nép meg nem szűnő szabadságtörekvéseit támogatja. Tudjuk, hogy nem lehet receptet írni, kézikönyvben lefektetni a módszereket, amelyek időről-időre változhatnak. De azt hisszük, hogy Nyugatnak – elsősorban az Egyesült Államoknak és Nyugat-Európának – határozott és céltudatos keleteurópai politikára van szüksége. A 'mindent vagy semmit' álláspont sehová sem vezet. Mindnyájan azt szeretnénk, ha már holnap szabad választásokat tartanának, nemzetközi ellenőrzés mellett, és a magyar nép visszanyerné önrendelkezési jogát. De mivel ez az adott nemzetközi helyzetben lehetetlen, nem elégedhetünk meg csupán e végcél leszögezésével és a semmittevéssel, hanem állandóan keresnünk kell azt az vitát, amelyen a magyar nemzet e cél felé haladhat előre, és azokat a módszereket kell sugalmazni, amelyekkel a szabad világ ezt a menetet könnyebbé és gyorsabbá teheti."[4]

---

[3] Levél e könyv szerzőjéhez, New York, 1964. ápr. 3.

[4] Kiss Sándor, Kovács Imre és Varga László id. levele.

A hatvanas évek közepére némileg az emigrációs frontok is eltolódtak. Mint láthattuk, Varga László – Eckhardt és Közi Horváth hajdani híve – átállt a realisták oldalára, Barankovics István viszont visszacsúszott oda, ahol 1956 nyarán volt, amikor – a személyes rokon- és ellenszenvek alapján viselkedő Pfeiffer Zoltánnal együtt – a változások iránt érzéketlen és időszerűtlen nézetek mellett mereven kitartó magatartás szószólója volt. Némileg meglepetésnek hatott, hogy Kéthly Annával és Szélig Imrével az élen a szociáldemokraták sem értették meg az 1963–64-ben kezdődött magyarországi fordulatot. Tele voltak bizalmatlansággal és kétellyel, az új kurzusban csak taktikai fogásokat láttak és idegenkedtek attól, hogy a megtorlási politika korszakában helyes és logikus tagadó álláspontjukon valamit is módosítsanak. Az 1963-ban kezdett vitában nem volt érdemi mondanivalójuk. Csak évekkel később ocsúdtak fel.

Az *Új Látóhatár* 1958 nyarán kezdte el működését. Ezt megelőzte az a válság, amely a Látóhatár müncheni szerkesztőségében kitört és amelynek következménye a szakadás lett. A válságot elsősorban személyi, összeférhetetlenségi okok és csak járulékosan politikai-irodalompolitikai nézeteltérések indították el. Ez utóbbiakban szerepet játszhatott az a körülmény is, hogy a szerkesztőség három tagja elvesztette a SZER-nál kenyérkereső foglalkozását és amikor arra került a sor, hogy a folyóirat hogyan reagáljon a nyilvánvaló igazságtalanságra, a vélemények erősen eltértek egymástól. Bikich Gábor, az egzisztenciáját vesztett Molnár József, valamint e könyv szerzője azon a nézeten volt, hogy a Látóhatárnak a személyes sorsokban bekövetkezett változásoktól függetlenül kell kialakítania lappolitikai céljait, Horváth Béla és Vámos Imre viszont azt vallotta, hogy a folyóiratnak erősen Amerika- és SZER-ellenes irányba kellene fordulnia, majdhogynem válaszként arra a sérelemre, amely a Látóhatárt amerikai részről érte. Horváth és Vámos persze nem követte a szokványos amerikaellenesség útját, sokkal inkább egy olyan kritikai és támadó hang használatára gondolt, amely szerintük az Egyesült Államok által fenntartott intézmények magatartásának megváltozását idézhetné elő.

A Látóhatár kettészakadásának következménye lett, hogy Horváth és Vámos – habár nagy kihagyásokkal – továbbra is Látóhatár címen jelentetett meg folyóiratot, Bikich, Molnár és e könyv szerzője pedig Új Látóhatár címen folytatta a régi Látóhatárban megkezdett munkát. Vámosék taktikai amerikaellenessége – amely az amerikai külpolitika, a SZER, majd a Congress for Cultural Freedom és a londoni Írószövetség némely vezetője elleni támadásokban fejeződött ki – nem vált be, a remélt anyagi segítség az éles kritika után sem érkezett meg, sőt hamarosan az egyéb pénzügyi források – elsősorban magyar zsidó szervezeteké – is kimerültek, úgyhogy a kudarc elkerülhetetlen volt.

Horváth Béla és Vámos Imre kilátástalannak ítélve meg emigrációs helyzetüket és bízva azokban a hazai ígéretekben, hogy a folyóiratot Budapesten is kiadhatják, 1962 februárjában visszatértek Magyarországra. Jóllehet mint „megtért bűnösök” kielégítő egzisztenciához jutottak, folyóiratukat csak hosszas huzavona után indíthatták meg Budapesten. Lehetőségeik az idő múlásával mind szűkebbé váltak, mígnem teljesen kiszorultak a szerkesztőségből. A vállalkozás azért is sikertelen maradt, mert hamis feltételezésre épült. Arra ugyanis, hogy hazatért írók és szerkesztők partnerek lehetnek egy Magyarország és a nyugati emigráció között tervezett párbeszédben. A hazatértekkel szemben mind hazai, mind külföldi írótársaik egyaránt bizalmatlanok voltak. A hazaiak kiszolgáltatottaknak és a hatalom eszközének tekintették őket, a kintiek ezenkívül egy ügy cserbenhagyását is szemükre vetették. Előrelátható volt, hogy a Látóhatár a két hazatért müncheni szerkesztővel nem válthatja be a hozzá fűzött reményeket. Hogy az illetékesek mégis engedték egy darabig működni, merőben csak annak tulajdonítható, hogy ezzel a kibontakozó hazacsalogatási kampányt akarták támogatni.

Horváth Béla és Vámos Imre esete egy érdekes felismeréssel is szolgált. Azzal ugyanis, hogy a hazatérők – bármilyen meggyőzőek legyenek is tapasztalataik – nem gazdagíthatják a nyugat- és emigrációellenes propaganda érv- és eszköztárát. A Látóhatár két szerkesztője szorgalmasan termelte az Amerika, a SZER és a nyugati emigráció elleni cikkeket, ezek azonban sem adataikban, sem érveikben semmit sem különböztek az előttük megjelent hasonló témájú és szándékú írásoktól, pedig mind Horváth, mind Vámos megbízható információkkal rendelkezett különösen a nyugati magyar irodalom és sajtó helyzetéről. Írásaikban azonban mégsem a valódi bajok, problémák és gondok kaptak hangot, hanem megismétlődtek a propaganda elcsépelt és a valóságtól elrugaszkodott tételei. A két író még müncheni évei alatt, szembesülve az akkori hazai hírverés olcsó szólamaival és hazugságaival, többször mondogatta, hogy a budapesti együgyűségek helyett ők milyen jó amerikaellenes propagandát tudnának csinálni, valóban arról beszélve, ami bántó és fájó. Erre, mint kiderült, hazatérésük után nem volt módjuk és lehetőségük. Önmagukat nevetségessé téve, azt szajkózták tovább, amit belügyi és propagandahivatalnokok kiagyaltak. Nemcsak ők, de a többiek is – Erőss Ferenc, Szabó Miklós, Fahidy József, Molnár Tibor – megtanulták, hogy csak adatokat és adalékokat szolgáltathatnak a mindenkor érvényes propagandatételekhez, de ezeket nem gazdagíthatják és nem alkalmazhatják az érvelés és meggyőzés egyéni módszereit.

Az Új Látóhatár nemcsak azért maradt fenn és erősödött meg, mert nem bocsátkozott taktikai kalandokba és nem kötötte sorsát bizonytalan mecénásokhoz, hanem azért is, mert kitartott a politikai realizmus és

rugalmasság mellett, előfizetőire és olvasóira épített, nem pedig alkalmi jótevőire. Egy újabb válságot azonban így sem kerülhetett el. Ez – ismét személyi és nem politikai okokból – 1963-ban robbant ki és az év októberében Bikich Gábor kiválásával végződött. A folyóiratot ezután mint kiadó Molnár József és mint felelős szerkesztő e könyv szerzője jegyezte. Az Új Látóhatár a magyarországi konszolidáció és a lassú reformpolitika elindulásakor ismét az elé az alternatíva elé került, mint 1955–56-ban, hogy felismeri-e egy jó irányú fejlődés jeleit és azokat kellő méltánylásban részesíti, vagy pedig a „mindent vagy semmit" elvét követve, maximalista álláspontot foglal el.

Az Új Látóhatár szerkesztősége újból esélyt látva egy gradualista emigráns politika kibontakozására, azokat a gondolatokat és magatartásokat serkentette, amelyek a helyzet reális felmérésére, a változások iránti érzékenységre és a párbeszédre irányultak. Az ötvenhatos tapasztalat azonban megfontoltságra és óvatosságra intett, abban az értelemben, hogy egy magyar külön út követésének esélyei korlátozottabbnak látszottak, mint 1956 őszén, amikor még nem volt nyilvánvaló, hogy a megszálló hatalom milyen mozgási lehetőséget engedélyez az önállósulás felé elinduló partnereknek. A müncheni folyóiratban is csak évek múltával kaptak méltánylást a kádári új kurzus pozitív eredményei. Akkor, amikor annyira megszilárdultak, hogy – alkotmányi garanciák nélkül is – tartósságukban bízni lehetett.

Figyelemben először a gazdaságpolitikában mutatkozó jelek részesültek. „A magyar gazdasági életben a forradalom óta olyan állandó tényezők is felismerhetők – írta Szabados József közgazdász –, amelyek nem függnek az éppen aktuális politikai meggondolásoktól. Ilyenek a gazdasági szemlélet, a technikai jellegű törekvések és az egész tervgazdasági módszerek nem annyira ideológiai, hanem inkább gyakorlati szemlélete és alkalmazása." Az Új Látóhatár munkatársának figyelmét azonban nem kerülték el azok a nehézségek, amelyek az új közgazdasági szemléletet kísérték. Kérdésesnek tartotta, hogy az előtérbe kerülő reformista irányzat úrrá tud-e lenni a nehézségeken.[5] Az új gazdasági modell tehát még váratott magára. Fél évvel később Kovács Imre azt kérdezte, új korszak küszöbén állunk-e és bár ellenzett bármilyen szóértést Kádárral és a magyar kommunistákkal, a jövőt illetően megállapította, hogy: „Már felnyomulóban van egy új nemzedék, azok a magyarok, akik értik Európát és az európai nyelvet, akik tusakodva keresik a szavak értelmét, és vissza akarják állítani a magyar nyelvet, mindnyájunk nagy kincsét, eredeti méltóságában és hitelében. Velük majd szót lehet váltani, és szót is kell érteni: egykori küzdőtársainkkal és újabb barátainkkal a dialógust a magyar sorsról és a magyar jövőről hamarosan elkezdhetjük."[6]

Egy másik írásában a volt népi író és parasztpárti politikus a Magyar Disputa visszhangját elemezve megállapította, hogy „az *ahogy lehet* és az *ahogy nem lehet* tábora áll szemben egymással az emigrációban".[7] Annak jeleit vélte felfedezni, hogy a hangadó nyugati magyarok egy hányada ismét a magyarországi közviszonyok oly mértékű romlását kívánja, hogy a nyugati hatalmak mégiscsak beavatkozásra kényszerüljenek. Kovács Imre a frázisok helyett konkrét elemzést és javaslatokat sürgetett. Persze, kevés eredménnyel, hiszen ismét bebizonyult, hogy sokan az elutasításban és tagadásban kimerítettnek vélik az emigráció lehetőségeit, vagy óvakodnak attól, hogy valóságos szándékaikkal a nyilvánosság elé lépjenek. A korabeli emigráns lapok többsége kevés megértést mutatott a magyarországi változások iránt, a legtöbben, akárcsak 1955–56-ban, abban a hiszemben voltak, hogy csak látszatintézkedésekről, más irányú szándékok leplezéséről, a külvilág megtévesztéséről, a nyugat rokonszenvének és anyagi támogatásának kieszközléséről van szó.

Kétségtelen, hogy a budapesti kormány- és pártvezetők gyakran bizonytalanságban hagyták a külső szemlélőt és korábbi viselkedésük alapján azon sem lehetett csodálkozni, hogy majd minden lépésüket bizalmatlanság kísérte. Nagy Ferenc 1964 tavaszán joggal ajánlott önállóbb és függetlenebb külpolitikát, abból indulva ki, hogy: „A jelenlegi magyar kommunista vezetők előtt nem lehet kétséges, hogy a fokozottabb függetlenségre épített nyugati kapcsolat, főleg az Amerikával való megegyezés felbecsülhetetlen előnyökkel kecsegtet."[8] Ez a nyitás a nyugat felé a hetvenes években bekövetkezett, de a hatvanas évek közepén emigráns részről történt figyelmeztetés mindenképpen azt bizonyította, hogy a Nagy Ferenc módjára gondolkodó menekültek nem a magyar viszonyok romlását, hanem ellenkezőleg, azok javulását kívánták. Ezt szolgálta a volt miniszterelnök következő észrevétele is: „A magyar nép biológiailag gyengül, erkölcse hanyatlik, gazdasági élete válsággal fenyeget, iparcikkei versenyképtelenek, az ország fejlődése akadozik. Ha a mai vezetők nem akarják, hogy Magyarország még elmaradottabb országgá váljék és fejlődésében végleg megrekedjen, akkor nem szabad visszariadniuk a külső függetlenség és a belső

[5] Vö. A forradalom utáni magyar gazdaságpolitika három szakasza, Új Látóhatár, 1963/2. sz. 153–160. l.

[6] Új korszak küszöbén? Új Látóhatár, 1963/5. sz. 435. l.

[7] Magyar változatok, 1. A senki földjén, Új Látóhatár, 1964/2. sz. 204. l.

[8] Miért nincs magyar külpolitika? Új Látóhatár, 1964/5. sz. 422. l.

reformok útjától."[9] A kritikának itt javító szándéka volt és a szerzőt megelégedéssel tölthette el, hogy egy évtizeddel később már észlelhette óvásának kedvező eredményeit. Ugyancsak az Új Látóhatárban mutatott rá Szász Béla a pragmatikus politika és a teljes valóság tudomásulvételének szoros összefüggésére. Miután megállapította, hogy Kádár hatalmát nem fenyegeti újabb forradalom, hozzáfűzte: „önelégülten élvezheti, hogy olyan ország vezetője, amelynek lakói egy nyugati utazásért sóvárognak és esetleg évekig önkéntes szájkosarat viselnek, hogy – akárcsak átmenetileg – elhagyhassák szülőhazájukat".[10]

Pragmatikus politikáját azonban veszélyeztethetik a lebecsült és tekintetbe nem vett emberi tényezők, ha például figyelmen kívül hagyja a teljes valóságot, a racionális és irracionális embert.

A müncheni folyóiratnál jóval tartózkodóbb volt a londoni (majd párizsi) Irodalmi Újság, amely hosszú ideig viaskodott a kossuthi és a deák ferenci magatartásmodellel, nem cövekelve le magát egyik mellett sem végérvényesen, hanem alkalmat adva munkatársainak, hogy ki-ki a maga hajlamát követve válasszon. Hogy az Irodalmi Újság a maximalizmus és a realizmus között hányódva végül az utóbbi felé hajlott, annak oka nem az volt – mint némelyek vélték és mondták –, hogy Faludy György után először Ignotus Pál, majd Méray Tibor lett a szerkesztő, hanem sokkal inkább az, hogy a magyarországi állapotok javulása megengedte a kiegyensúlyozottabb elemzést és árnyaltabb ábrázolást. Amint igaz, hogy Kádár kormányzatát nem lehet úgy kezelni, mint Rákosiét, úgy igaz az is, hogy a Kádár-rendszerben egymást váltó periódusok is megszabták az egészről alkotott felfogást. Kétségtelen, hogy könnyebb volt a hetvenes években megértőbbnek lenni, mint az ötvenes években vagy a hatvanasokban.

A kádári rendszer is tett engedményeket az emigráció megítélésében és kezelésében. A forradalmat követő években szerinte minden bajnak és szerencsétlenségnek az okozói a nyugati magyarok voltak, róluk csak negatív jelzők kíséretében lehetett szólni. Az enyhülési politika kezdetével az emigránsok kezelésében némi differenciálódás indult meg, vagyis feloszlottak jókra és rosszakra, továbbra is arra ítélve, hogy a hazacsalogatási propaganda céljává váljanak. A Magyarok Világszövetségének, a Szülőföldünk-rádiónak és a Magyar Hírek című lapnak a hatvanas években elsődleges célja az volt, hogy a Magyarországra való visszatérést megkedveltesse és az ilyen hajlandóságokat bátorítsa. Hogy ez nem járt a kívánt eredménnyel, a koncepció kiagyalóit nem zavarta és a legtöbbször érvelésük, módszereik átgondolására sem késztette.

A hazacsalogatási kampány sem az emigrációt igazán megrengetni, sem kimagasló alakjait hazatérésre indítani nem tudta. A visszatérők döntését az esetek túlnyomó többségében a személyes sorsban bekövetkezett hátrányos fordulat, a nyugaton ért csalódás, a honvágy, az emigráns környezettel való összeütközés és a hazai lehetőségeket illető ábrándok motiválták, kevésbé eredendően politikai megfontolások. Kivétel volt mindenesetre az ausztráliai Ravasz Károly, akit határozottan *politikai* döntés indított el a hazatérés útján. Úgy érezte, hogy Magyarországon immár nyíltan és büntetlenül vallhatja azokat az elveket, amelyek miatt Rákosi idejében üldözésben lett volna része és amelyek miatt emigrálnia kellett. Mivel döntése politikai cselekedet volt, nem titokban, bűnbánóan, szemlesütve tért vissza a hazába, hanem emelt fővel és elhatározását emigráns társainak előre bejelentve. Ez másokról nemigen mondható el. Persze, csalódás Ravaszt is érte. Elveiért többé nem üldözték, de azoknak megfelelő politikai munkát nem végezhetett. Az ő esete is megerősítette azt a tapasztalatot, hogy a hazatérőknek nincs politikai cselekvési lehetőségük. Még a Hazafias Népfrontban sem, amely pedig a pártonkívüliek működési kerete. Ők legfeljebb passzív figyelői lehetnek a fejlődésnek, de nem alakítói.

Talán ez is egyik oka annak, hogy a hazatértek tábora oly jelentéktelen volt. Az ötvenes és hatvanas évek listája eléggé szegényes. A már említett politikusokon – Csorba Mikita, Erőss, Ravasz – kívül hazatért két diákszövetségi funkcionárius, Vízhányó és Radnóti, a szabadságharcos szövetség egy vezetője, Mikófalvy Lajos, az írók és újságírók közül Horváth, Vámos, Baranyai Tibor, a színészek és énekesek közül Molnár Tibor és Járay József. A későbbi években Parancs János költő, Békefi István író és felesége, Turay Ida színművésznő, Szabó Sándor és Pataky Jenő színművész, a volt KALOT-vezető és kiugrott pap, Nagy Töhötöm, a hajdani parasztpárti Varga Sándor és a hajdani kisgazdapárti képviselő, Czipó László. (A sorban az utolsó Nagy Kázmér, aki 1982-ben telepedett vissza Budapestre.) Két olyan esetről is tudunk, amikor a forradalom előtt hazatértek a forradalom után ismét, immár másodszor emigráltak: Földes-Papp Károly filozófus és Dékány Károly költő.

A hazatérési propaganda azért volt sikertelen, mert a kintinél nyugodtabb és zavartalanabb életet, a külföldi tevékenység hazai folytatását nem tudta kínálni, de azért is, mert a hazatérőktől bűnbánatot és „javulást" kívánt, holott mindenki meg volt győződve, hogy emigrációba vonulásával nem bűnt követett el, hanem helyesen cselekedett, mert a távozás a politika alakulására adható reális feleletek egyike volt. Jobb

---

[9] Uo.

[10] Kádár János útja, Új Látóhatár, 1966/6. sz. 536. l.

eredményre e propaganda csak akkor számíthatott volna, ha a hatalom birtokosai elismerik, hogy az ország elhagyása ugyanolyan legitim válasz volt az önkényre, a törvénytelenségekre, a bizalmatlanság és az üldözések légkörére, mint a belső ellenállás, a rossz politikától való idegenkedés és a közélettől való visszavonulás. Erre azonban a kommunista rendszer mindmáig nem szánta el magát, jóllehet józanabb képviselői előtt a mulasztás hátrányai nyilvánvalók kell legyenek.

2. Az emigráns magatartás átalakulása

A magyarországi enyhülés hatása szélesebb magyar rétegekre először Ausztriában jelentkezett. A közelség következtében és mert a budapesti kormány nyitása nyugat felé a szomszédos semleges Ausztriával kezdődött, az ott élő magyarok fogékonyabbak lettek a Budapest felől érkező új hangokra és csábításokra, mint a távolabbi országok magyarjai. A semleges státus megkönnyítette a magyarországi hivatalos emberek mozgását és kapcsolatteremtését a magyar menekültekkel, akik közül sokan addigra már osztrák állampolgárok lettek. A régebbi keletű bécsi egyesületek könnyebben hajlottak az együttműködésre, mint a 45 és 56 utáni emigránsok szervezetei. A magyarországi utazási lehetőségeket is elsőkként használták ki az ausztriai magyarok. A mind gyakoribb utak és az otthoniakkal mélyülő kapcsolatok csábítóan hatottak, a látogatások kellemes emlékei azok megismétlését sugallták és a magyarországi utazások rendszeressé váltak. Miután azonban utazni csak vízummal lehetett és a vízumot csak a budapesti kormányzat által kifogástalannak tekintett viselkedésért adták, az ausztriai magyarok egy része visszahúzódott az emigráns szervezetekben való részvételtől és tartózkodott az irántuk érzett rokonszenv kinyilvánításától. A budapesti megbízottak segítettek terjeszteni a híreket, hogy vízumot csak az kap, aki nem vesz részt az emigráció életében. Bécsi és gráci magyarok lassan úgy viselkedtek, mintha Magyarországon élnének, önkéntesen magukra vállalva azokat a kötelmeket és korlátozásokat, amelyekkel a magyar állampolgároknak kényszerítő okok miatt élniök kell.

Persze, ez nem volt Ausztriára korlátozott jelenség. A hazalátogató magyarok közül némelyek úgy érezték, hogy az emigrációval való szakítást várják el tőlük azok, akik nekik a vízumot adják és a szívélyes hazai fogadtatásról gondoskodnak. (Egy neves művész azért távolodott el az általa nagy becsben tartott Új Látóhatártól, mert úgy érezte, kapcsolata a müncheni folyóirattal hátrányosan érintené a Magyarországgal megindult érintkezését. „Semmit, semmilyen vonatkozásban ne írjatok, vagy ne írassatok rólam... bármilyen szereplésem a lapotokban csak ártana nekem” – közölte a folyóirat szerkesztőjével. Pedig nem hazatelepedni akart, csak látogatóba utazni. Meg is tette 1967-ben, először. Ma országosan ünnepelt, külföldön élő „hazánkfia”. Az lenne akkor is, ha kevésbé félt és óvatoskodott volna. Egy még végletesebb eset: Mindszenty bíboros halála utáni bécsi rekviemen a Szent István dómban senki sem vállalta a zászlótartó szerepét, nehogy ez hátrányosan befolyásolja a magyarországi vízum elnyerését. Volt, aki azzal érvelt, hogy hátha valaki meglátja és akkor nem utazhatik haza. A zászlót egy oszlop mellé támasztották.)

A hivatalos magyar szervek – elsősorban a Magyarok Világszövetsége – mindent elkövettek, hogy a hazautazást és a kapcsolatokat bátorítsák. Felélénkült a Collegium Hungaricum tevékenysége és az az igyekezete, hogy a bécsi magyarok kulturális központja legyen. Ügyesebb szervezéssel ez sikerült is volna. A magyarországi illetékesek azonban nagyobb súlyt fektettek az olcsó szórakoztatásra, mint az igazi kulturális munkára és ezért cigányzenés, operettes, kabaréízű műsoraikra legfeljebb azok mentek el, akiknek a művelődési igénye ezzel is kielégíthető. Az ausztriai magyar szellemi életre csak korlátozott hatást gyakoroltak. Pedig „a külföldre került kiváló honfitársak” megnyerése fontos cél volt, habár kezdettől fogva világosan látszott, hogy a hazalátogatásra kedvet ébresztő propaganda elsősorban a pénztárcákra vetette pillantását és az idegenforgalommal elérni kívánt devizabevétel minden más megfontolást háttérbe szorított. Az első célpont a jómódú külföldi magyarok voltak, függetlenül kilétüktől és a kommunizmusról alkotott véleményüktől. Csak később társult ehhez a szellemi és a politikai elit megnyerése. Ausztria mindvégig kísérleti terepe maradt a külföldi magyarok megközelítésének és kezelésének.

Németország e tekintetben mindmáig a magyarországi propaganda- és közeledési akciók szűz területe. Mintha Budapestet a nyugat-németországi magyarok nem is érdekelnék. A diplomáciai kapcsolatok késői felvétele, az NDK miatti meggondolások, a megemésztetlen közös múlt és a tisztázatlan hagyományok mind hozzájárultak ahhoz, hogy Németország más elbírálás alá esik, mint az egyéb nyugat-európai és a tengerentúli államok. A budapesti tartózkodásban közrejátszott az a tény is, hogy Németország sokkal inkább a menekültek és az emigránsok országa, mint bármelyik más ország, a maga számos kelet-közép-európai érdeklődésű szervezetével, intézményével és sajtóorgánumával. Talán ez is magyarázza, hogy a németországi magyar külképviselet miért volt oly tétlen és miért korlátozta csápjai kinyújtását a Köln–Bonn-i körzetre.

A németországi magyarok mindenképpen büszkék arra, hogy számos kulturális és tájékoztatási intézmény az ő körükből indult el és talált végleges otthonra. Ezek között megemlíthető a kastli Magyar Gimnázium, a müncheni Magyar Intézet, az évekig Kölnben székelt magyar írói munkaközösség, az erős magyar részvétellel működő PEN Club, az ugyancsak erősen magyar hátterű menekült újságírószövetség, a sajtóorgánumok közül a Hungária, az Új Hungária, a Nemzetőr, a folyóiratok közül az Új Látóhatár, a Mérleg és az Új Európa, az európai magyar könyvkiadók jelentős része, a rádiók közül a Szabad Európa, a Deutsche Welle és a Deutschlandfunk. Egy alaposabb vizsgálat kimutatná, hogy 1956 után a németországi magyar emigrációra sokkal inkább jellemző volt a szellemi és kulturális, mint a politikai érdeklődés, ami ismét ellentmondani látszik különböző bevett vélelmeknek és előítéleteknek.

Az imént rádiókról lévén szó, nem maradhat említés nélkül egy olyan magyar kezdeményezés, amelynek jótékony hatását a Szabad Európa Rádió különböző nemzetiségű munkatársainak majd kétezres tábora élvezhette és élvezi ma is. A vállalat üzemi tanácsát a magyarok erőszakolták ki, attól sem riadva vissza, hogy bíróság elé menjenek az ilyen intézményt nem ismerő és tőle idegenkedő amerikai igazgatósággal szemben. Borsányi Julián műszaki és katonapolitikai munkatárs szervezte meg és ismertette el 1956–57-ben a magyar üzemi tanácsot, majd kiterjesztette az egész vállalatra és lerakta egy olyan üzemi politika alapjait, amely révén az alkalmazottak korábbi kiszolgáltatottsága megszűnt és az ugyancsak meginduló szakszervezetek közreműködésével a német üzemi alkotmány előírásai ennél az amerikai vállalatnál is érvényre jutottak.[11]

Kevés országban volt oly eleven az ifjúság tevékenysége, mint Németországban. Az 1959. február 19-től 22-ig, a Bonn közelében lévő Hennefben rendezett *Németországi Magyar Ifjúsági Kongresszus* immár nemcsak az egyetemisták és főiskolások problémáit vitatta meg, hanem az egész németországi magyar ifjúságét és azzal a felismeréssel zárult, hogy ebben a körben erősebb a józan és mérsékelt szemléletre való törekvés, mint a menekült társadalom felnőtt részében. A körülbelül tízezer németországi magyar fiatalt majd száz delegátus képviselte. Ezek az ország egész területén szétszórtan működő csoportokban végeztek szervező munkát. A határozatok az 1956-os forradalom szellemét tükrözték, vagyis a függetlenségre, önállóságra és semlegességre irányuló szándékot, valamint haladó eszmék érvényesülését a társadalmi, politikai és gazdasági életben. A Hennefben összegyűlt fiatalok szót emeltek az ellen, hogy bárki világnézeti vagy pártpolitikai célokból a magyar forradalmat kisajátítsa. Elítélték a fasizmust, kommunizmust, minden színezetű diktatúrát.[12]

Ugyancsak józanság és demokrata szemlélet jellemezte az 1963 márciusában Oberweselben rendezett *Rajnai Találkozó*-t, amelyen öt európai országból több mint ötven fiatal értelmiségi a magyarországi fejleményeket és a nyugaton élő magyarok követendő magatartását vitatta meg.[13] A tanácskozásokról kiadott jelentés szerint: „A szabad földön élő magyarok joga és állapotbeli kötelessége a nemzet életében való részvétel. Ez gyakorlatban abban is kifejezésre jut, hogy megalkuvás nélkül hangot kell adnunk a nemzet otthon ki nem fejezhető változatlan céljának és a cél elérése érdekében a lehetőségek keretei között fel kell használni a legváltozatosabb eszközöket. A történelem tanulsága szerint azok az emigrációk bizonyultak a legsikeresebbeknek, amelyek a közös célt a legváltozatosabb eszközökkel igyekeztek elérni. A különböző taktikát képviselő demokratikus csoportok és egyének nem ellenfelek, hanem szövetségesek, akiknek egymás munkáját nem gáncsolni, hanem támogatni és kiegészíteni kell”. A magyarországi helyzetet a résztvevők úgy ítélték meg, hogy némely területen „a kedvező fejlődés jelei mutatkoznak. Ezek a jelek még nem érték el a visszavonhatatlan jellegű változások szintjét”. A követendő politikai taktikát illetően a gradualizmust ajánlották: „a fokozatosság elvének figyelembevételével, elért kedvező változások elismerésével, további pozitív változások lehetőségének felmutatásával segítjük a nemzet állandó

---

[11] Nem valósult meg Borsányi Julián egy másik kezdeményezése: az író munkatársak szerepét és felelősségét szabályozó „szerkesztőségi alkotmány”. Az ő nyugdíjba vonulásával ez a kérdés lekerült az igazgatóság és az üzemi tanács közötti tárgyalások napirendjéről.

[12] Vö. Első Németországi Magyar Ifjúsági Kongresszus, Köln 1959. A kongresszust a Báthory Istvánból, Matuz Józsefből és Szeberényi Tamásból álló előkészítő bizottság hívta egybe. A rendezés munkáit Jákli István irányította. A megválasztott intézőbizottság a következőkből állott: Jákli István, Matuz József, Pokorny Tibor, Szeberényi Tamás és Waldman Mátyás.

[13] A három fő referátumot „A magyarországi helyzet”-ről Bezerédi Zoltán (Köln), a magyar gazdaságpolitikáról Szabados József (München) és a nemzetközi helyzetről a német Egon Klepsch egyetemi docens, a majdani CDU képviselő és az Európa Parlament kereszténydemokrata frakciójának mai vezetője tartotta. A találkozóra szóló meghívót Jákli István (Köln), Kovács Zoltán (München), Osváth György (Bonn) és Varga József (Bécs) írta alá. Mind a négyen a Magyar Keresztény Demokrata Unió tagjai voltak.

nyomásának fenntartását a rendszerrel szemben mindaddig, amíg a fokozatos taktikai változások nem hozzák meg a végső sikert".[14]

A hatvanas évek elejére esik a közös magyar–német művelődési tevékenység kibővülése. A Münchenben székelő *Német–Magyar Társaság* mellé 1961-ben Mainzban létrejött a *Magyar–Német Kultúrkör.* Az előbbi élén Lajos bajor herceg állott és a munkát Baranyai Lőrincz Gusztáv irányította. A Társaság irodalmi és zenei estekkel igyekezett a magyar–német kulturális hagyományokat ápolni és a két nép közötti szellemi érintkezés gondolatát ébren tartani. Tagjai között többségben voltak a negyvenötös menekültek, míg a Magyar–Német Kultúrkör elsősorban az ötvenhatosok és a fiatalabb évjáratú magyarok érdeklődésének felkeltésére törekedett. E kör első elnöke Werner Frauendienst mainzi egyetemi tanár volt, majd annak halála után Georg Stadtmüller müncheni egyetemi tanár, a magyar történelem kitűnő ismerője lett az elnök. A tagok elsősorban magyarok voltak, de szép számmal olyan németek is, akik magyar tanulmányokkal foglalkoztak. Csoportok működtek Bonnban, Frankfurtban és Wiesbadenben.

A Magyar–Német Kultúrkör előadásokat, hétvégi konferenciákat, tanulmányi napokat rendezett, különleges érdeklődéssel a magyar történelem, nyelv és irodalom iránt, mindezt szélesebb közép-európai keretben szemlélve és nem feledkezve meg a Magyarország és Németország közötti szellemi kapcsolatokról sem. Kiadványai közül a legjelentősebb a magyar forradalom tizedik évfordulója alkalmából kiadott tanulmánykötet volt. A Kör összejöveteleinek előadói között gyakran szerepelt Bogyay Tamás, Brandenstein Béla, Gosztonyi Péter, Hennyey Gusztáv, Révész László. A központ 1968-ban Münchenbe költözött. Tevékenysége azonban hamarosan abbamaradt, mégpedig annak következtében, hogy a Kör igen tevékeny és szervező tehetséggel megáldott főtitkára, Zsolnay Vilmos hűtlen pénzkezelés miatt mind a tisztikar, mind az illetékes német hatóságok bizalmát elvesztette, majd személyileg olyan kilátástalan helyzetbe került, hogy az öngyilkosságba menekült, helyébe viszont nem lépett senki és a vezetőség is jobbnak látta, ha a Kör tevékenységét befejezettnek tekinti.

A németországi művelődési intézmények közül sajátos szerepre vállalkozott a *Müncheni Magyar Intézet,* amely 1962 decemberében alakult meg. Célul azt tűzte ki, hogy kutassa és ápolja a magyar–német történelmi és szellemi kapcsolatokat. Az intézet mögött egy bejegyzett egyesület állott, ezenkívül létesült egy tudományos tanácsadó testület is, nyugaton élő magyar tudósok részvételével.[15] Az első igazgató Bogyay Tamás történész volt. A munka hamarosan meg is kezdődött, gyarapodásnak indult az intézet könyvtára, megszülettek az első kutatási tervek, majd megjelentek az első kiadványok. A firenzei egyetemen dolgozó Pálinkás László a müncheni intézetnek adományozta gazdag emigrációs újsággyűjteményét, amelynek további gyarapításával egy volt katonatiszt, Abay-Mildschütz Kálmán foglalkozott. Tőle származik a könyvalakban – magyar és német nyelven – megjelent, mindmáig egyetlen áttekintés a nyugati magyarok sajtójáról.

A Müncheni Magyar Intézet anyagi lehetőségei korlátozottak voltak. Néhány év leforgása után kiderült, hogy az igényes tudományos program kellő pénzügyi fedezet hiányában nem folytatható. A munka elakadt és az Intézet bezárása komoly veszélyként fenyegetett. Sikerült azonban megmenteni, mégpedig oly formában, hogy 1968-ban német igazgatás alatt álló kutatóintézetté alakult át és élére Georg Stadtmüller professzor került, aki állami és alapítványi hozzájárulásokból előteremtette a fenntartáshoz szükséges összegeket. Az intézetet patronáló bejegyzett egyesület – Bogyay Tamással az élen – megmaradt, de a munka irányítása német kézbe került. Nem sokkal később megindult az *Ungarn-Jahrbuch* című évkönyv és elkezdődött a *Studia Hungarica* nevű könyvsorozat köteteinek kiadása. Az Intézet a hetvenes és nyolcvanas években több tudományos értekezletet rendezett, amelyeknek anyaga rendszeresen megjelent az Ungarn-Jahrbuch-ban. A munka elsősorban történelemtudományi jellegű, aminthogy a könyvsorozat köteteinek témái is főleg a magyar történelem tárgyköréből valók. Az Intézet élére Georg Stadtmüller nyugalomba vonulása után, 1979 novemberében Horst Glassl müncheni történész került.

A mozgalmas hatvanas évek elején indultak el a kísérletek a németországi magyar szervezetek együttműködésének és egységének megteremtésére. 1961-ben megalakult a *Németországi Magyarok Szövetsége* előkészítő bizottsága, amely abban jelölte meg a tervezett csúcsszervezet célját, hogy segítse megoldani a németországi magyar menekültek szociális, kulturális, jogi és gazdasági problémáit, az érdekképviseleten kívül foglalkozzék a magyar nemzeti célok ismertetésével és a vendéglátó német nép

---

[14] Rajnai Találkozó tanácskozásainak összefoglalása, É.n. (1963).

[15] Az egyesület elnöke Bogyay Tamás, alelnöke Torjai Szabó István és pénztárosa Jákli István lett. A Tudományos Tanácsadó Testület élére Hans Sedlmayr, a hajdani Sopron megyei Szarvkőn született és magyarul is beszélő neves német művészettörténész egyetemi tanár került. Tagjai voltak a többi között: Alföldi András, Brandenstein Béla, Deér József, Ivánka Endre, Kerényi Károly.

érdeklődésének felkeltésével.[16] E csúcsszervezet létre is jött. A *Németországi Magyar Szervezetek Központi Szövetsége* első elnöke Szilágyi Lajos volt ezredes, a németországi MHBK vezetője lett. Ő azonban nem sokkal később meghalt, helyébe Czanik Géza került, aki 1945-től kezdődően különböző segélyszervezeteket vezetett.[17] A Központi Szövetség megalakulását az a körülmény is sürgette, hogy a menekültek támogatását intéző bonni hivatalok szívesebben tárgyalnak egy, mint tíz vagy húsz magyar szervezettel. A csúcsszerv amolyan magyar képviseleti elismerésben részesült, ez kapta a pénzsegélyt, azzal a feladattal, hogy érdemes célokra a méltányosság alapján szétossza. Ezt sohasem sikerült megnyugtatóan és minden jogos igényt kielégítően elvégeznie. A központ 1964-ben 38 szervezetet fogott össze ezek száma 1971-ig 42-re nőtt. Rendszeres tájékoztatót is kiadott *Híradó* címen és Jákli István szerkesztésében.

A németországi központi szövetség kezdeményezésére a hasonló más országos szövetségek egy európai csúcsszervezet megteremtésén fáradoztak azzal a céllal, hogy az ilyen kontinentális összeállásokból alakuljon majd meg a *Szabad Magyarok Világszövetsége.* Ez az emigrációs jobboldal régi vágya volt, a magyar szervezetekkel mint tömegerővel és többségi alapon így kívánta ellensúlyozni a szerinte inkább balra húzó és negyvenhetes-ötvenhatos alapon álló New York-i Magyar Bizottságot. A nyugati magyarok ily jellegű és célú világszövetsége sohasem alakult meg, jóllehet többszöri nekifutással is meg akarták teremteni.

A németországi magyarok egyedüli központja egészen 1956-ig München volt. Az maradt volna utána is, ha a német hatóságok a forradalom után befogadott magyar menekülteket nem szállították és telepítették volna a Rajna- és Ruhr-vidékre. A legnagyobb vonzóerőt a magyarokra kétségtelenül a bajor főváros gyakorolta. Jellemző módon, nemcsak a negyvenötösök és a negyvenhetesek tömörültek itt, hanem azok is, akik a hatvanas és hetvenes években választották Németországot letelepedési helyül. Köln kényszerítő okokból vált az ötvenhatosok központjává. 1965-ben felépült a Magyar Ház, amelynek létrejöttében nagy szerepet játszott Hieró István katolikus lelkész. A háromemeletes ház Josef Frings kölni bíboros-érsek és más egyházi személyek hatékony támogatásával épült fel, otthont adva a kölni és környéki magyarok kulturális és társadalmi életének. 1966-ra, amikor mindenütt megünnepelték a forradalom tizedik évfordulóját, a legtöbb német nagyvárosban már kialakult és megszilárdult a forradalom utáni emigráció intézményrendszere. A legnagyobb és legjelentősebb ünnepség színhelye a bonni Beethovenhalle volt, nagyszámú magyar és német résztvevővel.

A Központi Szövetség kebelében az évek során több kezdeményezés indult el. Ezek közé tartozott az *Országos Magyar Találkozó*-k megrendezése, a *Magyar Kulturális Munkaközösség* és az általa 1971-ben indított *Széchenyi István Magyar Akadémia,* a *Magyar Kulturális és Szociális Alapítvány.* Egyik sem ért el különösebb sikert, mert egyfelől évről évre lankadt az emigrációs szervezetek iránti érdeklődés, másfelől a Központi Szövetség irányítói eléggé szűkkörűen értelmezték a magyar együttműködést és kulturális tevékenységükben például érdeklődési körükből kimaradtak mindazok, akiknek politikai tájékozódása nem felelt meg a mindenkori vezetőség erősen konzervatív szemléletének. A Magyar Kulturális Munkaközösség elmulasztotta a németországi magyar szellemi élet teljes színképét felmutatni. Több érdekes kezdeményezésnek (Magyar Irodalmi Színpad, Thalia Színjátszó Csoport) a tartós érdeklődés hiánya miatt vége szakadt. Kudarccal végződött az az akció is, amely – 1977-ben – egy Magyar Ház felépítését tűzte ki célul. Kiderült, hogy erre igény nem volt és a magyarok áldozatkészsége sem igen mutatkozott meg. Münchenben is bebizonyult, hogy szép elgondolásokban és tervekben sohasem volt hiány, de az is, hogy a tervkovácsok csak ritkán mérték le helyesen az adottságokat és lehetőségeket.

A nyolcvanas évekre voltaképpen – az egyházakon, az iskolákon, a sajtón, a könyvkiadáson és cserkészcsapatokon kívül – csak olyan szervezetek mentődtek át, amelyek művelődési feladatokat vállaltak és minden irányzat felé nyitottnak mutatkoztak. Ez magyarázza müncheni viszonylatban a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom és a későbbi alapítású Széchenyi Kör eredményeit. Mind a kettő, megértve a kor és helyzet követelményét, értékes előadásokkal, hétvégi konferenciákkal és színvonalas műsorokkal tartja fenn a magyar tájékozódású érdeklődést. Minden más szervezet megbénult.

A németországinál elevenebb maradt a hetvenes és nyolcvanas évekre is a svájci magyarok egyesületi élete. Erre is erősen rányomta bélyegét az ötvenhatos emigráció és a közösségi szellem, amely e kis országban erősebbnek bizonyult, mint Európa más országaiban. A svájci magyarok főleg abban jeleskedtek, hogy elérhető célokat tűztek ki és intézményeiknek tartós életet tudtak biztosítani.

Az 1970-es népszámláláson felfelé kerekítve 12 700 svájci lakos vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A magyarok valóságos száma azonban ennél valamivel magasabb lehetett. Ma körülbelül 15 000-re

[16] Vö. Meleghy Gyula: A németországi magyar emigráció történelmi pillanata, Magyarok, 1961 október.

[17] Az 1964-ben megválasztott tisztikarban Légrády László és Benkő Zoltán volt a két alelnök, Mikófalvy Lajos a főtitkár.

becsülhető. (Ebből kb. 10 000 svájci állampolgár.) A legtöbben (6400) Zürich városban és kantonban laktak, másfél- és kétezer között mozog Bern, Genf és Basel város és kanton magyar lakóinak száma. Az egyesületi élet főleg a nagyobb városokban – Zürich, Basel, Bern, Genf – folyik, a jelentősebb szervezetek és intézmények is ott találhatók. A magyarok mintegy 70 százaléka a német, 25 százaléka a francia és 5 százaléka az olasz Svájcban telepedett le.[18]

Zürichben működik – a helyi Magyar Egyesületen (amely elsősorban népes báljairól híres) és a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Körön kívül – a legjelentősebb svájci magyar szervezet, a *Svájci Keresztény Magyar Munkavállalók Szövetsége,* amely 1958 decemberében alakult *Svájci Keresztény Magyar Munkásszövetség* néven, mint a svájci keresztény szakszervezeti szövetség magyar tagozata. A munka – Harangozó Ferenc katolikus lelkész, Hanzély Menyhért, Spaits Mihály vezetésével – Oltenben indult, mintegy 235 taggal, Oltenben, Luzernben, Zürichben, Baselben, Liestalban, St. Gallenben, Herisauban alakult csoportokkal. A szövetség akkor kezdett fellendülni, amikor átköltözött Zürichbe és a vezetést Böröcz József vette át.

Böröcz, aki foglalkozására nézve szabómester, 1947-ben került Németországból Svájcba. Az ő fáradhatatlan munkájának, szakértelmének és odaadásának tulajdonítható, hogy Svájcban működik a szó igazi értelmében vett egyetlen magyar szakszervezet. (A szociáldemokrata és más szakszervezeti tömörülések inkább politikai, mint érdekképviseleti testületek voltak.) Böröcz József a pénztárossal, Winkler Józseffel együtt annyira megszilárdította a pénzügyeket, hogy nemcsak az anyagi bajok ismeretlenek, de a szövetség sok pénzt igénylő akciókat végre tud hajtani és segítségre méltó kezdeményezéseket is tud támogatni. Tagjainak száma 1983 végén elérte a 780-at, pénzügyi forgalma pedig már évek óta az évi 50 000 frankot. Valamilyen módon minden tizedik svájci magyar család részesévé vált szövetségben folyó munkának. Ezt semmilyen más nyugati magyar szervezet nem mondhatja el magáról. A szövetség szociális munkája példamutató. Egy 1984 elején készített beszámolója szerint: „több mint 200 magyart sikerült menekülttáborokból Svájcba hozni és itt menekültként felvétetni. Továbbá több mint 100 idős és beteg magyart sikerült különböző akciók keretében Svájcba hozni és megélhetéshez juttatni. Szövetségünk 60 évesnél idősebb tagjait is felveszi a biztosítottak közé, eddig mintegy 300 személyt... A biztosítási szerződésektől kezdve a lakásügyekig, a peres eljárásoktól az állampolgársági ügyekig hosszú a sora azon ügyleteknek amelyek elintézéséért a Szövetség áldozatkész vezetőinek és munkatársainak kell eljárniok."[19] A hajdani „Munkásszövetség" azért változtatta nevét „Munkavállalók Szövetségé"-re, mert az elért eredmények a nem-munkásokat is arra indították, hogy a szervezethez csatlakozzanak és érdekvédelmi szolgálatait igénybe vegyék. Böröcz József érdemeit nemcsak svájci hatóságok ismerték el, hanem az ENSZ menekültügyi szervezete is kitüntetésben részesítette.

Magyar egyesület működik Baselben, Lausanne-ban, Luganóban, Luzern-ben, Badenben (Aargaui Magyar Egyesület) és még egy-két svájci városban. Értékes működést fejt ki a *Magyar Mérnökök és Építészek Világszövetségé*nek tevékeny svájci tagozata. A magyar menekült közélet ismertebb személyiségei, az említetteken kívül, Baselben Szöllősy Árpád, Kovács Andor, Galambos Gyula; Genfben Luka László, Padányi-Gulyás Béla; Luzernben Arató László; Zürichben Czettler Antal, Kaplony Péter, Bozsoki János, Szöllősy Pál; Bernben Nagy Klára, aki a svájci fővárosban tehetséges fiatalokból 1958-ban Magyar Tánccsoport-ot hozott létre, amely azóta az ország határain kívül is megérdemelt sikereket arat; végül Grindelwaldban Irányi Béla orvos.

Bernben értékes magyar szellemi munka folyik, habár nem magyar intézményekben. A helyi zenei élet legjelentősebb alakja Veress Sándor zeneszerző, aki nagymértékben hozzájárult a svájci zeneoktatás és pedagógia fejlődéséhez. A *Kelet-Európa Intézet* – amely magánvállalkozás és alapítványi juttatásokból, valamint saját forrásaiból tartja el magát – több magyar történészt, politológust és közgazdászt foglalkoztat, akik közül a legismertebb Révész László jogtörténész egyetemi tanár. Ez intézettel közös házban működik a *Kelet-Európa Könyvtár,* amelyet a svájci államszövetség tart el és amelynek igazgatója Gosztonyi Péter, a népszerű hadtörténész. A könyvtár gazdag magyar gyűjteménnyel rendelkezik. Mind az intézet, mind a tőle független könyvtár a Kelet-Európa-kutatás fontos műhelyének tekinthető. Egy másik svájci tudományos intézetben, a genfi *Institut Universitaire des Hautes Études Internationales*-ban ugyancsak több magyar dolgozott az elmúlt évtizedekben, közöttük a legismertebb Nagy László és Molnár Miklós történész. Nagy László 1968 óta a Nemzetközi Cserkészirodának – a világcserkészet adminisztratív irányító szervének –

[18] Egy 1984-es statisztika szerint Zürich városában lakó svájci állampolgárok közül 1020 vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Ezzel Svájc négy nemzeti nyelvének (német, francia, olasz, réto-román) egyikéhez tartozók után mint ötödik legnagyobb nyelvi csoport a magyar következett. Vö. Neue Zürcher Zeitung, 1984. márc. 5.

[19] Életünk, 1984 február. – A szövetség működésére vonatkozóan vö. Molnár József: Egy példamutató emigráns szervezet jubileumára, Új Látóhatár 1984/4. sz. 540–550. l.

vezetője, genfi székhellyel. Genfben mindig folyt élénk kulturális élet, hajdan a diákszövetség közreműködésével, a hetvenes évek kezdetétől *A Magyar Irodalom Barátainak Köre* (John Seguier és Padányi-Gulyás Béla irányításával), majd újabban a Kindernay István által vezetett *Genfi Magyar Klub* kebelében, elsősorban a Svájcban élő íróknak, tudósoknak és művészeknek nyújtva szereplési lehetőséget.

A svájci magyar egyesületek a hetvenes évektől kezdődően a nemzeti ünnepeken és a történelmi évfordulókon túl inkább a kulturális tevékenységre helyezik a hangsúlyt és ezzel némileg háttérbe szorul a politikai tevékenységük. Terveiket a *Svájci Magyar Egyesületek Szövetsége* – évek óta Czettler Antal vezetésével – igyekszik összefogni, de ugyanakkor azoknak a politikai törekvéseknek is hangot adni – magyar emigráns és nemzetközi fórumokon –, amelyek a svájci magyarok körében jelentkeznek. A svájci magyarok nem zárkóznak el a magyarországi enyhülés és reformkezdemények tudomásulvétele elől, szép számmal látogatnak Magyarországra, de idegenkednek minden kapcsolattól a magyar kormány külképviseletével és más szerveivel. A svájci kormánynak a diplomáciai testület tagjainak tevékenységét illető szigorú előírásain és állampolgárainak külső befolyásolását tiltó rendelkezésein kívül a magyarok tartózkodásának is tulajdonítható, hogy a budapesti kormányzat Svájcban még kevesebb eredményt mutathat fel, mint Németországban.

A svájci magyar kezdeményezések között említést érdemel az *Alapítvány a Magyar Kultúra Fejlesztésére Külföldön,* amely azzal a céllal alakult, hogy kulturális teljesítményeket jutalmazzon. Az alapítók a magyarok széles körű adakozásában bíztak és azt serkenteni igyekeztek. A korábbi elnevezés, a „Becsületadó" nem éppen szerencsés kifejezésével azt szerették volna érzékeltetni, hogy szerintük minden külföldön élő magyarnak szinte becsületbéli kötelessége a magyar nyelv, irodalom és művelődés idegenben való fennmaradásához hozzájárulni. A várt eredmény elmaradt ugyan, de annyit évenként a bizottság mindenesetre összegyűjtött, hogy fontosnak tartott kezdeményezéseket és kiadványokat támogathasson. 1981-ben megalapította a Nagy Imre-díjat, amellyel időközönként arra érdemes munkákat kitüntet.[20]

Három jelentős értelmiségi vállalkozásnak – az Európai Protestáns Szabadegyetemnek, a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Körnek és a Dies Academicus Hungaricus Genevensisnek – Svájcban van a központja. Ezek tevékenységéről az értelmiségi körökkel foglalkozó fejezetben lesz szó. Ennél szerényebb a svájci magyar sajtótevékenység. Jóllehet tekintélyes a Svájcban élő magyar írók és újságírók száma, nagyobb és jelentősebb sajtóvállalkozás nem született. Az egyesületi közlönyökön kívül csak két lap jelenik meg. A *Duna* nevű „svájci magyar tudósító", amelyet Zürichben Gilde Barna jelentet meg, 1968 februárjától kezdődően rendszeresen, valamint a Vezényi Pál által kiadott *Magyar Hirdető.* Ez 1981-ben Zürichben indult, helyi tájékoztatást nyújtva és hirdetéseket közölve.

A skandináviai magyarok többsége Svédországban él. Az ötvenhatos forradalom után befogadott mintegy nyolcezer magyar menekült a kezdeti táboréletet és az új egzisztencia megteremtésével járó nehézségeket átvészelve, hamarosan beilleszkedett a svéd társadalomba és a különböző hivatási pályákon szaporodtak a magyar sikerek. Az ötvenhatos és korábbi magyarokat a *Szabad Magyarok Tömörülése* fogta össze, amely kezdetben *Magyar Tudósító,* majd *Északi Tudósító* címen 1967-ig rendszeres közlönyt adott ki Szabó Ödön szerkesztésében. Magyar egyesületek alakultak mindenütt, nemcsak a nagyobb városokban – Stockholmban, Göteborgban, Malmöben, Lundban –, de a kisebbekben is. Az egyesületek mellé hamarosan dalárdák, tánccsoportok, kulturális körök, sportklubok társultak. (Több magyar labdarúgó-csapat is működött.) Majd minden egyesület kiadott valamilyen lapot. 1949 és 1980 között 41 magyar újságról tudunk. Ezek közül 1981 végéig még hét rendszeresen megjelent.[21] 1971-ben a stockholmi magyarok egy szép és tágas kertes házat kaptak a városi tanácstól. Ebből lett a Magyar Ház, amelyben az egyesületek összejöveteleiket tartják és itt rendezik a különböző ünnepségeket.[22] Országos szervezetként 1973-ban megalakult a *Magyar Komité Svédországban.* Ez 1976-ban átalakult a *Svédországi Magyarok Országos Szövetségé*-vé. A magyarok száma óvatos becslések szerint körülbelül 10 000. Érdekes jelenség, hogy újabban mind több erdélyi magyar telepedik meg Svédországban és az egyesületi életben immár jelentős szerepet játszanak a Romániából érkezett magyarok.

---

[20] Az Alapítvány intézőbizottsága 1983-ban a következőkből állott: Alföldi László, Arató László, Ghéczy Iván, Jaczkó Pál, Kovács Andor, Luka László, Merényi Aladár, Nagy László.

[21] A Stockholmban élő Szöllősi Antal Magyar Archívumában több értékes adatot közölt a svédországi magyar bevándoroltakra és menekültekre vonatkozóan.

[22] Elsősorban a március 15-i és október 23-i megemlékezéseket. Ezt a két napot minden nyugati magyar kolóniában megünneplik. – Újabb keletű svédországi kezdeményezés az Északi Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre, amely 1985 tavaszán rendezte az „I. Stockholmi Magyar Irodalmi Nap"-ot, azzal az elhatározással, hogy folytatni fogja irodalom- és könyvpártoló munkáját. A szervezést Szöllősi Antal végzi. – A nevesebb svédországi magyar egyesületi vezetők: Rezsőfi Alajos, Polgáry Sándor, Jakabffy Ernő, Ásvány Endre.

A svédek kezdetben arra törekedtek, hogy a bevándoroltak és véglegesen letelepedettek asszimilálódjanak, vagyis svédekké váljanak. A hetvenes években ez a szemlélet megváltozott és tért nyert az úgynevezett etnikai gondolat, amely szerint a beilleszkedésnek és integrálódásnak nem mond ellent az anyanyelv megóvása és a szülőföld kultúrájához való ragaszkodás. Ennek lett következménye, hogy a magyar nyelv iskolai oktatására is van lehetőség ott, ahol arra igény jelentkezik. A svéd iskolák magyar nyelvtanárokat foglalkoztatnak. Ezzel egy időben indult meg a budapesti érdeklődés a nyugaton élő magyarok nyelv- és hagyományápolása iránt. A két törekvés találkozásából svéd–magyar együttműködés született, abban az értelemben, hogy budapesti intézmények közreműködnek a svédországi magyar nyelvtanárok kiképzésében és a tankönyvellátásban, amit a legtöbb magyar menekült szervezet nem ellenez, sőt helyesel és támogat.

A magyarországi intézményekkel való érintkezésben mind Svédországban, mind Norvégiában jelentős szerepet játszanak az ott élő magyar műfordítók – kik közül a legnevesebbek Csatlós János, Szente Imre, Thinsz Géza Svédországban, Sulyok Vince Norvégiában –, akiknek szívós munkája és összeköttetései nélkül a magyar irodalom nem érte volna el mai ismertségét. A budapesti illetékesek rá voltak szorulva az említettek tehetségére és tudására, ők viszont a budapesti segítségre, hogy munkáik – mindkét országban – napvilágot láthassanak.

A Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia sok egyéni kapcsolatot épített ki a skandináviai magyarokkal, de az egyesületi élet befolyásolása nemigen sikerült. Arra kényszerült tehát, hogy vele együttműködő egyesületeket hozzon létre helyi közreműködéssel és miután a legnagyobb érdeklődés a magyar filmek iránt nyilvánult meg, létrejöttek Stockholmban és Koppenhágában magyar filmklubok, amelyek tevékenysége szinte kimerül filmek bemutatásában. Miután ezeket sok magyar nézi meg, e klubok szép létszámokkal büszkélkedhetnek, aminek következtében a budapestiek elégedettsége sem marad el.

A menekültsors egy ellentétes pólusa figyelhető meg Olaszországban, ahová 1956 után igen sok magyar került, de igen kevés mutatott végleges letelepedési szándékot. Olaszország tipikus átmeneti ország, a menekültek annyi időt töltenek ott, amennyi szükséges a kivándorlásig vagy más európai országba való áttelepedésig. Sokan azért mentek Olaszországba, mert Jugoszláviából minden nehézség nélkül át lehet jutni a határon. A hatvanas évek közepén a menekültek 40 százaléka érkezett útlevéllel Olaszországba, a többi illegálisan lépett át jugoszláv területről. A menedékjog megszerzése általában könnyű, de a megélhetés annál nehezebb. Munkaalkalom csak kevés akad. Ezért majd mindenki arra törekszik, hogy továbbálljon. A menekültek táborokba kerülnek – a legrégebbi Capuában, Nápoly közelében van, a latinai tábor 1965-ben, a trieszti 1966-ban nyílt meg –, ahol meglehetősen mostoha körülmények uralkodtak kezdettől fogva. A svájci magyar keresztény szakszervezet elsősorban az olaszországi magyar táborlakókon kívánt segíteni, amikor megindította akcióját Svájcba való befogadásuk érdekében. Sokan kerültek Olaszországból Svédországba is. Szép számmal vándoroltak ki az Egyesült Államokba és Ausztráliába.

Franciaországban, Nagy-Britanniában és a Benelux-országokban a hatvanas és hetvenes évek magyar menekült életére a politikától való nagyfokú elfordulás és az emigrációs tevékenységnek a kultúra területére való korlátozása volt a jellemző. Míg a politikai szervezetek – az ötvenhatosokat is beleértve – lassan elsorvadtak, megélénkült a kulturális érdeklődés és az olyan munka, amely mentes volt a magyarországi rendszerrel való konfliktusoktól. Nem mintha ez országok magyar menekültjei elfogadták volna a kommunizmust mint társadalmi rendező és irányító elvet, de értelmetlennek és időszerűtlennek tekintették a vele való állandó harcot, különösen, mikor látniok kellett, hogy a befogadó országok kormányai egymás után rendezik viszonyukat Budapesttel, politikai partnernek fogadják el a magyarországi kormányzatot. Persze, ez nem ment gyorsan és zökkenő nélkül. Belgiumban és Hollandiában a magyar szervezeteken belül évekig tartó vita folyt e kérdésről és majd minden vezetőségváltozással napirendre került a dilemma: lehet-e és ajánlatos-e kapcsolatot tartani magyarországi intézményekkel. Az emberek mind nagyobb számban látogattak szülőhazájukba, de ezt az ottani rezsimmel szembeni rokonszenvnek tekinteni éppen úgy téves volt, mint a haza nem látogatást egyszerűen ellenséges érzület jelének tartani. A frontok a magyarországi helyzet megítélésében és a belőle levont következtetésekben egészen másképpen alakultak, mint a hazalátogatás melletti vagy elleni döntésben. A magyarországi hatóságok és az emigráns politikai vezetők egyaránt összekeverték a kettőt és nem csoda, hogy ítéleteik – ellenkező előjellel ugyan – egyaránt téveseknek bizonyultak.

Belgiumban számos egyesület működött és több magyar intézmény létesült. A tevékeny magyarok közül említést érdemel Déri Béla brüsszeli lelkész, aki 1956-ban új ház szerzésével kibővítette az ott létesült korábbi *Magyar Ház*at, amelyet kultúrközponttá és diákotthonná alakított át, könyvkiadót alapított, rendszeres irodalmi és kulturális találkozókat rendezett. Korán halt meg, 1966-ban, valamivel túl a negyvenen. A belgiumi magyar egyetemisták tekintélyes hányada a löweni *Mindszenty Kollégium* lakója lett. Ezt a jezsuita Muzslay István alapította és vezeti. Az ő nevéhez fűződik a kelet-európai intézet létrehozása is. Ebben több fiatal magyar kutató talált munkát. Néhány esztendő óta a brüsszeli *Corvina Kör* igyekszik

irodalmi estek, előadások, társas összejövetelek rendezésével kielégíteni az ily irányú igényeket. Belgiumban jelenik meg a *Kilátó* című kulturális szemle, amelynek főszerkesztője Farkas Pál és felelős kiadója Bódi Mária. A folyóirat elsősorban másodközléseket ad és csak részben eredeti írásokat, viszont eléggé gazdag az információs anyaga.

Hollandiában az új menekültek körében a helyi egyesületeken kívül főleg a diákszövetség, a belőle fakadt Mikes Kelemen Kör, valamint a református egyház gondoskodott a kulturális igények kielégítéséről.

Franciaországban a magyarok többsége 1956 után is Párizsban és környékén telepedett le. Következésképpen a legtöbb magyar szervezet és intézmény a francia fővárosban működött. Jelentős munkát végzett a katolikus misszió (Szalay Jeromos, Gácsér Imre, Hieró István vezetésével), a református gyülekezet (amelynek élén a húszas évektől kezdődően Párizsban dolgozó Kulifay Imre lelkész állott), a helyi szabadságharcos csoport és az MHBK, a szabadkőműves páholy, valamint néhány más, elsősorban klubszerű, kis létszámú csoport. Ez utóbbiak egyike, a *Magyar Nyelv és Kultúra Franciaországi Baráti Köre* budapesti sugallatra és kezdeményezésre alakult. (Elnöke Kemény Mihály.) Nyugati magyaroknak aligha jutott volna eszükbe, hogy ők a magyar nyelv *barátai,* hiszen a nyelv nekik sokkal több, énük elidegeníthetetlen része. A magyar nyelvnek lehetnek nem-magyarok a barátai, de a szóban forgó körben elsősorban magyarok gyülekeztek. Éppen ezért keltett sok helyütt mosolyt és derűt, hogy némely gyanútlan párizsi magyar segédkezett a tájékozatlan és nyelvi kérdésekben érzékelten budapesti hivatalos emberek akciójában, amely sem vonzóvá, sem eredményessé válni nem tudott.

Nagy-Britanniában a hagyományos londoni magyar egyleteken kívül egyetlen érdemleges szervezet született, a Szepsi Csombor Kör, amelynek tevékenységéről azonban az értelmiségi köröknél lesz szó. A sajtóélet is elszegényedett a Magyar Szó és a Népszava megszűnésével, valamint az Irodalmi Újság Párizsba költözésével. Lajossy Sándor Magyar Család című lapja tudott csak bizonyos állandóságra szert tenni.

Az amerikai magyar emigráció intézményrendszere alig gyarapodott az elmúlt két évtizedben. Ellentétben azonban az európai országokkal, az Egyesült Államokban és Kanadában ha nem is oly eleven, mint az ötvenes években, de minden más kontinensnél erőteljesebb volt az úgynevezett emigrációs politika, vagyis olyan kezdeményezések, amelyeket a magyarországi rendszerrel szembeni állásfoglalás és a szabadság, demokrácia, függetlenség melletti hitvallás sugallt. Ami Európában nem sikerült vagy csak csíráiban jelentkezett, Amerikában észrevehetően kibontakozott: a politizáló társadalmi szervezetek lassan átvették egy politikai képviselet szerepét, a kormány és a törvényhozás tagjai előtt ők adnak hangot annak, amit a magyar nép követeléseinek neveznek. Az e célból létrejött külügyi koordináló bizottságban a legnagyobb emigráns szervezetek vesznek részt és képviselőik révén igyekeznek befolyásolni az amerikai közvéleményt, sajtót, valamint a végrehajtó hatalmat. Társult hozzá az Amerikai Magyar Szövetség is, amely, kihalván belőle az öregek, immár nem a régi amerikások szervezete, hanem az újaké, akiknek figyelmét elsősorban nem az amerikai politika köti le, mint az elődökét, hanem a magyar emigráció tevékenysége, valamint az Egyesült Államok és Magyarország közötti viszony alakulása.

Az említett fordulat következtében az *Amerikai Magyar Szövetség*be belekerültek az emigrációs ellentétek, amelyek időnként belső súrlódásokhoz és ellentétekhez vezettek, olyannyira, hogy végül kettészakadt és a két tábor bíróságok bekapcsolásával akarta tisztázni, ki illetékes az amerikai magyarok nevében szólni. Az egyik társaság 1983. március 26-án Clevelandben tisztikart választott, Nádas Jánossal, mint országos elnökkel az élen.[23] Három hónappal később Akronban közgyűlésre ült össze a másik tábor, megünneplendő az Amerikai Magyar Szövetség 75 esztendős jubileumát. Ezen is választottak tisztikart, megerősítve Dömötör Lajost elnöki tisztében.[24] Az előbbi társulásnak konzervatívabb színezete volt és közelebb állt a kormányzó republikánus párthoz, mint az utóbbi. A magyarországi kapcsolatokat illetően is elzárkózóbb álláspontot képviselt, mint az Akronban megválasztott tisztikar. A személyi összetételben azonban nem tükröződött ennyire a különbség a két irányzat között.

A republikánus párt egyébként 1945-től kezdődően inkább élvezte az új magyar bevándoroltak rokonszenvét, mint a demokrata párt. A magyar bevándoroltak között még ma is él az a hiedelem, hogy a republikánusok erősebben és határozottabban törekszenek a kommunizmus visszaszorítására, mint a demokraták. Az elmúlt évtizedek eseményei ezt eléggé megcáfolták. Eisenhower, valamint Dulles 1956-os

---

[23] Társelnökök lettek: Bertalan Imre, Bodnár Gábor, Hites Kristóf, Vígh Zsolt. Az intézőbizottság elnökévé Pásztor Lászlót, az igazgatóság elnökévé Vígh Zsoltot választották meg. A szervezet neve: Amerikai Magyarok Országos Szövetsége.

[24] Az igazgatóság elnöke Böjtös László, az intézőbizottság elnöke Beke Imre lett. A külügyi titkár Száz Zoltán. A szövegben sajnálatos elírás történt. Az elnök Dömötör Tibor és nem Lajos.

magatartása, a Nixon–Kissinger-kettős irányvonala, a Ford idejében keletkezett, úgynevezett Sonnenfeldt-doktrína aligha volt alkalmas arra, hogy a republikánusok kelet-európai politikájának elvi szilárdságát igazolják. A magyarok nagy része ennek ellenére nem fog lemondani arról a tévhitről, hogy a politikai konzervativizmus hozza meg az áhított külpolitikai változásokat, nem pedig a tényleges nemzetközi erőviszonyok módosulása, amelyről mind republikánusok, mind demokraták a nemzeti érdekekből kiindulva és nem a kelet-közép-európai emigránsok gondolatait követve vélekednek.

Az viszont tagadhatatlan, hogy – különösen választások előtt – a republikánusok a demokratáknál eltökéltebben és lendületesebben közelítenek az „etnik" szavazókhoz, igyekezvén megnyerni őket és szavazataikat a köztársasági párt jelöltjeinek. A pártban működő magyar csoport élén először Pásztor László, majd Hajdu-Németh Lajos állt. Jelenleg Belső Gyula játszik ily szerepet mint a Magyar Amerikai Republikánus Párt Országos Szövetségének elnöke és Reagan elnök által kinevezett „federális tanácsnok". A demokraták szerényebbek e tekintetben és megelégedni látszanak azzal a támogatással, amelyet néhány nevesebb magyar „etnik" hívüktől kapnak.

Az amerikai magyar szervezetek között különleges szerep jutott a *Szabad Magyar Jogászok Világszövetségé*nek (amelyet kezdetben Amerikai Szabad Magyar Jogászok Szövetségének, majd 1973-ig Szabad Magyar Jogászok Szövetségének neveztek). Ez nem korlátozta működését a magyar jogásztársadalom szakmai és érdekképviseleti ügyeire, hanem politikai szerepet is vállalt. Rendszeresen tájékoztatta az amerikai kormányt és törvényhozást, valamint a nemzetközi szervezeteket a magyarországi állapotokról, különös tekintettel az emberi jogok és politikai szabadságok kezelésére. Ez a politikai érdeklődés a többi között annak tulajdonítható, hogy a szervezet élén politikus jogászok álltak, először Nagy Vince, majd Varga László.[25] A szövetség táviratok, levelek, memorandumok formájában majd minden jelentős magyar fejleményben állást foglalt és véleményt nyilvánított, ha az ENSZ-ben, vagy más fórumokon magyar kérdések szóba kerültek. Az évi közgyűlési jelentésekben az elnök és a főtitkár rendszeresen beszámolt arról, hogy a szövetség mit tett fő célja, „a szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonulása és Magyarország felszabadítása" érdekében. A szövetség előadásokat, konferenciákat rendezett, tiltakozó akciókat szervezett és tagjai – élükön Varga Lászlóval – rendszeresen cikkeztek az emberi jogokat és a magyarországi viszonyokat érintő kérdésekről. A szövetség alapításának harmincadik évfordulóján Reagan elnök azt írta Varga Lászlónak: „Dicséret illeti a Szövetséget, hogy három évtizeden át olyan igazságszolgáltatási rendszerért küzd, amely a magyar nép akaratának és erkölcsi felfogásának megfelel."

1956 után egy ideig még működött, de azután lassan hanyatlásnak indult a *Magyar Nemzeti Sportszövetség,* amelynek utolsó nagy akciója a magyar sportolók befogadtatása volt az 1956-os melbourne-i olimpiai játékok után. Telegdy György elnök amerikai segítséggel a hazájukba visszatérni nem akaró olimpikonok amerikai letelepedését előkészítette és gondoskodott arról, hogy az Egyesült Államokban versenyzési lehetőséghez, mindenekelőtt azonban új egzisztenciához jussanak. A Sportszövetség megbízottai más országokban is segítségére voltak az ott letelepedni szándékozó olimpiásoknak. A Sportszövetség ezután már csak keveset hallatott magáról és nemsokára megszűnt.

Az Egyesült Államokban talált otthonra a *Magyar Cserkészszövetség* vezető testülete is Bodnár Gábor elnök irányításával. A külföldi magyar cserkészet Amerikában bizonyult a legerősebbnek, ami a cserkészek számát és tevékenységét illeti. A csapatok többségét az amerikai kontinensen találjuk. Utána Európa, majd Ausztrália következik. Az Európai Kerület élén Kölley György müncheni katolikus lelkész különleges tekintélyt és népszerűséget vívott ki, Bodnár Gábor után a külföldi magyar cserkészet második legismertebb alakjává emelkedve. A magyar cserkészet eredményes működését mutatja, hogy 1984 végén 13 országban 86 igazolt csapat 6500 fiú- és leánycserkészt tartott nyilván. Buffalo közelében, Fillmoreban *Sík Sándor Cserkészpark* létesült, ahol a vezetőképző központ is működik. A magyar cserkészek munkáját nem lankasztotta le és nem bénította meg, hogy minden fáradozása ellenére nem kapta meg a Nemzetközi Cserkészmozgalom elismerését, osztoznia kellett tehát az emigráns cserkészetet sújtó politikai indítékú hátrányos megkülönböztetésben. (Ezen az sem változtatott, hogy a genfi *Nemzetközi Cserkészirodának* a hatvanas évek vége óta Nagy László személyében magyar vezetője van.)

A nyugati magyar cserkészet felbecsülhetetlen érdemeket szerzett a magyar nyelv ápolásában és az ifjúság magyar műveltségének megalapozásában. A gyakorlati cserkészmunka a magyar nyelvismeret elmélyítésére, a földrajzi, néprajzi, történelmi és irodalmi tájékozottság növelésére és a magyar népdal, valamint a népi tánc elsajátítására irányult elsősorban, és csak azután a hagyományos cserkészfoglalkozásra, aminek következtében sikerrel gazdagította az iskolákban kapott magyar tudást.

---

[25] A jogászszövetség vezetőihez tartozott illetve tartozik Weber Tibor, Moór Arthur, Némethy Imre, Nyáry Miklós, Zsitvay Leó, Márk Béla, Fercsey János, Láczay Ervin.

A legtöbb magyar egyesület New Yorkban alakult. Egyházi, kulturális, politikai és társadalmi feladatokat vállaltak magukra. Céljaik és érdekeik gyakran ellentétben álltak egymással és csak ritkán lehetett őket közös akciókra mozgósítani. A *Magyar Ház* a világváros magyar negyedében létrejött ugyan, de sok szervezet kiszorult belőle, elsősorban politikai nézeteltérések miatt. Így is azonban több egyesületnek és társaságnak ad otthont, vagy legalábbis összejöveteli lehetőséget, különösen mivel tágas és szép előadóteremmel rendelkezik. A New York-i társasági élet visszatérő eseményei a különböző bálok, amelyek olykor hetekig kínálnak beszédtémát és a róluk a lapokban megjelenő tudósítások a hajdani magyar báli beszámolókra emlékeztetnek, különösen, ha bővelkednek főúri nevekben és címekben. Az igazi sikert az jelzi, ha a New York Times is méltónak tart egy ilyen magyar bált arra, hogy megemlékezzék róla.

A magyar bálok New Yorktól Los Angelesig a társasági évad fénypontjai, de nincs hétvége, hogy valamely amerikai nagyvárosban ne legyen emlékező ünnepség, vacsora, szüreti mulatság vagy ünnepélyes díszebéd. Az amerikai magyarok ilyesmiben fáradhatatlanok és a közösségi élet inkább ezekben a társas összejövetelekben mutatkozik, mint komoly és formális értekezletekben. Sokhelyütt rendeznek zenei, színpadi, műkedvelő műsorokat és mozielőadásokat, amelyek mindig több embert vonzanak, mint az igényes irodalmi és tudományos estek. Ez azonban nem sajátosan amerikai jelenség, hanem általános tünet.

A Clevelandben működő *Magyar Társaság* – Nádas János vezetésével – a hatvanas és hetvenes években is megrendezte az immár hagyományos *Magyar Találkozó*kat, amelyeket a magyar tudományosság és művészet seregszemléjének tekint, anélkül azonban, hogy integráló erőként tudna fellépni és reprezentatív voltát igazolná. Az évi találkozók mindig eseményszámba mennek, eléggé népesek, az elhangzó előadások is színvonalasak, Nádas János kezdeményezése mégsem tud kikerülni a régi kerékvágásból és megelégszik az eddigi eredményekkel. Úgy látszik, megújulásra képtelen és talán ez a magyarázata annak, hogy a fiatal nemzedék érdeklődését sem tudja hosszabb időre lekötni. Jóllehet a Magyar Társaság elsődlegesen nem politikai társulat, a politikai konzervativizmushoz való ragaszkodása (amely a szereplők kiválasztásában is megnyilvánul) visszavonhatatlannak látszik és ez kétségtelenül gátló tényező a fejlődésében. Az általa patronált *Árpád Akadémia* sem emelkedett ki a középszerűségből és makacsul ragaszkodik immár régóta avultnak bizonyult díjazási rendszeréhez. Irodalmi díjjal a középszerűt bátorítják, nem az igazi tehetséget. A kör, amelyre érdeklődése kiterjed, oly szűk, hogy kedvét szegi mindazoknak, akik e körön kívül vannak. Nem vitathatatlan és kiemelkedő teljesítményeket jutalmaz, hanem pályázók között választ, elbátortalanítva a pályázaton való részvételtől azokat, akiket tartózkodásra késztet a túl alacsonyra helyezett mérce. Pedig a Magyar Társaság és az Árpád Akadémia életrevaló kezdeményezés volt, kár, hogy a politika hatása és a színvonal iránti érzéketlenség megfosztotta a remélt átütő sikertől.

Visszaesett az utóbbi évtizedben a *Magyar Zsidók Világszövetségé*nek tevékenysége és a magyar zsidókra gyakorolt hatása is. A zsidók szervezeti életének fő területe mindig is az Egyesült Államok volt. Nemcsak a számbeli arányok és az anyagi lehetőségek miatt, de azért is, mert az amerikai magyar zsidók mintha másoknál erősebben éreznék az összefogás és közös munka szükségét. Úgy látszik azonban, hogy amilyen mértékben enyhül a magyarországi helyzet és javul a zsidók viszonya az ottani államhatalomhoz, olyan mértékben csökken a kommunista rendszerrel szembeni közös fellépés igénye. A nyugaton élő magyar zsidók nagy számban látogatnak Magyarországra, jelentős hányaduk Izraellel érez közösséget, nem meglepő tehát, hogy kevesebb az érdeklődés egy olyan szövetség iránt, amely a közös magyar nyelv és múlt alapján kívánja összefogni őket. Az utóbbi időben a Világszövetség sokat foglalkozik az úgynevezett vészkorszakkal, a magyar zsidóság háború alatti tragédiájával és annak kellő feldolgozásával. 1966-ban elkezdődött Randolph Braham, a New York City University tanára szerkesztésében a Hungarian-Jewish Studies tanulmányköteteinek kiadása. Megjelent, ugyancsak Braham összeállításában az Eichmann-bibliográfia. 1968-ban napvilágot látott a magyarországi zsinagógákat bemutató háromnyelvű album és 1980-ban készült el a magyar–zsidó munkaszolgálatról szóló tudományos feldolgozás. Ugyancsak megjelent angolul, The politics of genocide címen, Randolph Braham magyarul 1963-ban már kiadott dokumentumgyűjteménye a magyar zsidóság történetéről, 1867-től a második világháborúig.

Az Egyesült Államokban indított akciók közül említést érdemel az a széles körű kampány, amelyben a New Yorkban élő Sisa István a magyarországi születések csökkenésére hívta fel a figyelmet és sürgetett intézkedéseket a nemzethalál rémét felidéző folyamat ellen. Több bizottság alakult a romániai magyarok kisebbségi jogainak védelmére: a Zolcsák István által irányított *Erdélyi Világszövetség* amerikai tagozata, az *Amerikai Erdélyi Szövetség* (amelynek elnöke Wass Albert), a *Committee for Human Rights in Romania* (rövidítve CHRR, magyarul: Romániai Emberi Jogok Bizottsága) és a Lőte Lajos által vezetett *Erdélyi Bizottság* (két lapjával, az 1967-ben indult *Székely Nép*-pel és az 1973-ban alapított angol nyelvű *Carpathian Observer*-rel). Az Amerikai Erdélyi Szövetségben és az Erdélyi Bizottságban inkább az idősebb nemzedék, a CHRR-ben főleg a fiatalok vesznek részt. Az AESZ erősen hangsúlyozza a Magyarország és Erdély közötti történelmi kapcsolatokat, ápolja az együvé tartozás érzését és bízik egy majdani újabb unióban, a CHRR az

emberi jogokat helyezi az előtérbe, követelve a magyarságot érintő hátrányos megkülönböztetések eltörlését. Wass Alberték az erdélyiek összefogásán munkálkodnak és a magyarok körében élesztik az Erdélyért való felelősség érzését. A másik csoport – amelynek vezetői Veress Bulcsú és Hámos László – az amerikai kormányt, törvényhozást, közvéleményt igyekszik mozgósítani – tüntetésekkel is – a romániai magyarok emberi jogainak kivívása érdekében. Érdekes szerepet játszik ebben a vonatkozásban a Brazíliában élő Zolcsák István, ki vagyonos ember lévén, sok kezdeményezést pénzel. Ő abból a körülményből kiindulva, hogy a romániai magyarok kérdésében nincs érdekellentét a magyarországi kommunista rezsim és a nyugati emigráció között, az Erdélyért való széles összefogást javasolja és a magyar kisebbség mai áldatlan sorsának jobbrafordulása érdekében nem zárkózik el a Budapesttel való együttműködéstől sem.

A CHRR a nyolcvanas évek elején magára vállalta a szlovákiai magyar kisebbség helyzetével való foglalkozást és panaszainak továbbítását is, igyekezve a nyugati világban érdeklődést kelteni a csehszlovákiai magyarok sorsa iránt. Ennek alapján változtatta meg nevét *Hungarian Human Rights Foundation-re* (HHRF), magyarul: *Magyar Emberi Jogok Alapítvány*-ra. A szervezet *Hungarian Human Rights Bulletin* címen rendszeresen megjelenő tájékoztató közlönyt ad ki New Yorkban. (1984-ben megalakult az Alapítvány kanadai csoportja.)

Amerika minden nagyobb városában működnek magyar egyesületek, helyenként túlságosan sok is, aminek olykor az a következménye, hogy az egyesületek által rendezett összejövetelek gyéren látogatottak. A távolságok miatt csak a hétvégeken lehet magyarokat nagyobb számban részvételre megnyerni és ha sok az esemény, az ilyenek iránt érdeklődők is megoszlanak, sehova sem jut annyi, amennyit a rendezők elvárnak. Az egyesületek sokszínűsége azonban az amerikai magyar élet értékes vonása. Kifejezésre jut benne az érdeklődések és érdekek pluralizmusa, amit a magyarok oly becsben tartanak, hogy az egységesítés ésszerű gondolata az esetek túlnyomó többségében már a kezdet kezdetén zátonyra fut. A magyar széthúzásnak nevezett jelenségnek van pozitív vetülete is: az egyéni szabadsággal, választási lehetőségekkel való élés dokumentálódik benne. Mint reflex természetesnek és logikusnak tekinthető, hiszen a magyarok olyan társadalmi berendezkedések elől menekültek, amelyek egységesítésre, központosításra, a szervezkedési szabadság korlátozására törekedtek.

Lehetetlen felsorolni az Egyesült Államokban található sok magyar egyesületet. Csaknem mindenütt működnek a szabadságharcos szövetség csoportjai, különböző egyházi és vallásos körök, kulturális céllal alakult egyletek, hivatási és származási alapon létrejött társaságok. Érdekes Florida esete. Valamikor szép eredményeket ért el a *Petőfi Magyar Kulturális Egyesület* (Bognár Kálmán irányításával), amikor azonban a floridai városokban (különösen Miamiban és Sarasotában) megnőtt az – elsősorban nyugdíjas – magyarok száma, városonként alakultak egyletek, helyenként kettő-három is. Sarasota a nyolcvanas évek elején népes magyar kolóniát kapott és szervezeti, kulturális élete is felvirágzott annak következtében, hogy tevékeny magyarok választották e kellemes éghajlatú várost öregségük lakóhelyéül.[26] Amerikában is érvényes az a felismerés, hogy csak ott eleven a magyarok közösségi élete, ahol akad két-három tevékeny ember és magára vállalja a szervezés sokszor terhes munkáját. Ilyen alapon született meg a többi között 1964-ben Papp Gábor kezdeményezésére és hatékony közreműködésével a clevelandi magyar iskola, amely az azóta eltelt két évtizedben sokat tett a magyar gyerekek anyanyelvi oktatásáért.

Az amerikai emigrációban kelt új életre a magyar vallás gondolata. Ennek követői a magyarság bajai egyik okának azt tartják, hogy a nép és a vallás nem azonos fogalom, a nemzetet megosztja a vallási különbség. Szerintük a zsidóság fennmaradásának és sikeres létének magyarázata, hogy a nép és a vallás nem különül el egymástól, a kettő egy és ugyanaz. A magyar vallást azért szorgalmazzák, hogy a magyar nemzeten belül is létrejöjjön ez az egység. Amerikában élvén, azt vették észre, hogy vallási célokra könnyebben kapni anyagi támogatást, mint etnikai célokra. Magyar érdek tehát ezt a körülményt kihasználni. A magyar vallással azonban nem szűnt meg a vallási megosztottság, hanem kitágult, mert az eddigi hitfelekezetek mellé egy újabb társult. Némely amerikai és kanadai városban a magyar vallás hívei istentiszteletre jönnek össze. A prédikációk a nemzeti érzést erősítő elmélkedések, amelyek kiegészülnek magyar versek elmondásával és népdalénekléssel. A hívek száma kicsi, de van közöttük elég sok értelmiségi is. Az amerikai szekták világában egy szektával több. Hangadói szerint a kereszténység révén a magyarság amolyan agymosáson ment keresztül és csak annak normái szerint képes gondolkodni, holott fel kellene ismernie, hogy a keresztény nyugatért csak vérzett, de kapni nem kapott semmit, hacsak nem a trianoni és a párizsi békét.[27] A magyar vallás szólamaiban keresztényellenesség, nacionalizmus, nemzeti

[26] Például Bognár Kálmán, Boros Lajos, Füry Lajos, Oláh László, Szűcs Pál, Vajda Albert.

[27] Vö. Ébresztő! Napjaink, 1976 október.

fájdalom és tragikus életérzés keveredik, kevés ésszerűséggel és reális helyzetfelméréssel. A Torontóban 1974 óta megjelenő *Napjaink* című lap tekinthető ez irányzat szócsövének.

Szép számmal akadtak hívei az Egyesült Államokban a sumér származási elméletnek is. Érdekes módon, főleg abban a rétegben, amelyben egyfelől a keresztény-nemzeti eszmevilág szolgált – a heves és szólamos kommunistaellenességen kívül – politikai tájékozódási iránynak, másfelől a keresztényellenes magyar vallás is hódított. Mind a két irányzatban fontos szerepet játszott a veszélyérzet, a magyarságot fenyegető veszedelmek okozta félelmek és szorongások, amelyek ellen némelyek úgy véltek és vélnek hatásosan küzdeni, hogy egy tündökletes származás eszményképébe kapaszkodnak és a nemzetiség-vallás szoros egységében óhajtják a magyarságot erősebbé, szilárdabbá, ellenállóképesebbé tenni. A sötétnek, gyászosnak, lesújtónak tekintett jelen e körökben elviselhetőbbnek látszik, ha mögötte a nemes és előkelő eredet fénylik fel és a vallássá lényegült nemzeti mivolt lelkesíti az embereket. Sajnos, amire ez szolgál, nem annyira felemelő. Ez elméletek némely követői gyakorlati politikai elveikben és törekvéseikben olykor nemigen jutnak túl a megcsontosodott konzervativizmuson, a demokráciától és pluralizmustól való idegenkedésen, keresztény és keresztényellenes eszmék összevegyítésén, a valóság tudomásulvétele helyett álmok és ábrándok kergetésén. A jövőt illetően csak abban lehet reménykedni, hogy a fiatal nemzedék lelkét és szívét már a szülőkénél derűsebb tapasztalatok alakítják és gondolkodásukra, szemléletükre nem ütik rá bélyegüket a történelem okozta traumatikus élmények.

Az évek múlásával megritkultak az amerikai magyar újságok. Anyagilag még legjobban Gombos Zoltán lapjai (Amerikai Magyar Népszava, Szabadság, Amerikai Magyar Világ) bírták. Mint olvasókra elsősorban a régi amerikásokra és azok leszármazottjaira támaszkodnak. Gombos Zoltán 1984-ben meghalt. Az 1956 után indult különböző újságok nagy része a hatvanas években megszűnt. Megszűnt 1966-ban a New Yorkban kiadott *Az Ember* is, miután Göndör Ferenc halála után sem Deák Zoltán, sem Klár Zoltán nem tudta tartósan megjelentetni és anyagi alapját hosszabb időre biztosítani. Klár idejében Az Ember a korábbinál is inkább az amerikai magyar zsidóság lapja kívánt lenni, de úgy látszik, a tehetős zsidó kereskedők sem hirdetéseikkel, sem egyéb támogatásukkal nem honorálták kellőképpen ezt a szándékot. Kaliforniában viszont két lap is állta a versenyt. Mind a kettő megjelenési helye Los Angeles, de olvasóközönségük szélesebb körű. Az *Új Világ*ot 1972-ben alapította Orbán Ferenc és felesége, Szombathelyi Blanka színésznő. Könnyed, olvasmányos és a sok irányú tájékoztatásra súlyt helyező lap, amelynek sikerült állandóságot biztosítani és hírét évről évre öregbíteni. Úgy látszik, hogy a hirdetők sem váltak hűtlenné. Szombathelyi Blanka népszerű társasági hírrovata erősen növelte a lap iránti érdeklődést. A *Californiai Magyarság* régebbi alapítású lap, mai kiadója és szerkesztője, Fényes Mária 1970-ben vette át. Munkatársi gárdája elsősorban Amerikából rekrutálódik, konzervatív beállítottságú, arra törekedve, hogy kielégítse olvasóinak helyi tájékozódási igényét. Nem kétséges, hogy az emigráció lapjainak ez a legfontosabb feladatuk. A szétszórtságban és még az egy városon belüli távolságok miatt is, elsőrendű szerep jut a tájékoztatásnak, ami előfeltétele, hogy a magyarok közötti érintkezés ne szakadjon meg és valamelyes közösségi tudat ébren maradhasson. Erénye a két Los Angeles-i lapnak, hogy egyaránt bőven tudósítanak a helyi eseményekről, különösen a kiterjedt kulturális munkát is végző egyházak és gyülekezetek tevékenységéről.[28]

Jellegében erősen politikai orgánum a Baltimoreban 1965 óta megjelenő *Értesítő,* amely legtöbb amerikai laptársától eltérően fontos feladatot lát az olvasók politikai befolyásolásában és a polémiában. Legismertebb munkatársa, Stirling György, aki egy sajtószolgálatot is fenntart és részben Magyarországra, részben az emigrációra vonatkozó hírekkel látja el a nyugati, főleg amerikai lapokat. Kanadában, de az Egyesült Államokban is a zsidóság körében igen olvasott volt az 1962-ben indult, Torontóban kiadott *Menora* (Egyenlőség), „az északamerikai magyar zsidóság lapja" (mint alcímében olvasható volt), amely elsősorban a magyar zsidók életéről és Izraelről tájékoztatott. Politikailag a cionizmus elveit vallotta. Szerkesztője és kiadója Egri György volt, aki a hetvenes években még további két lapot állított elő torontói nyomdaüzemében (a kanadai *Magyar Hírlap*ot és a *New Yorki Napló*t).

Kanadában a hatvanas és hetvenes években változatlanul a *Kanadai Magyarság* (amely később *Magyarság*ra változtatta nevét) és a *Magyar Élet* volt a legolvasottabb lap. Az előbbi, népszerű nevén a „Kékújság" (kék címbetűi alapján) sok más országba is eljutva, hozzájárult az emigránsok jelentős rétegeiben uralkodó konzervatív nézetek fennmaradásához és terjedéséhez, önmagát mintegy az úgynevezett nemzeti emigráció amerikai szócsövének tekintve. Az Amerikában élő munkatársakon (Béldi Béla, Oláh György, Frey András, valamint több éven át Kovács Imre) kívül, készségesen szerepeltetett európai magyar újságírókat is, például Gábor Áront, Nyisztor Zoltánt, Szitnyai Zoltánt, Rónai Zoltánt. (A

[28] Az Új Világban publikál Szegedi László, Vajda Albert, Kállay Kristóf Ervin, Szombati Sándor, Hóry László, Stankovich Victor. A Californiai Magyarság mellékleteként jelenik meg 1973 nyarától – Zas Lóránt szerkesztésében – a Napnyugat, mint a Californiai Magyar Írók Körének lapja. A Napnyugat könyveket is kiad.

nyolcvanas években Habsburg Ottót és Zathureczky Gyulát.) A Vörösváry István által szerkesztett lap színéből és érdekességéből sokat vesztett a nyolcvanas években, azután, hogy tartózkodóbbá vált a magyar politikai vitákban és egyrészt a nemzetközi eseményekre, másrészt a mindennapi élet apró politikamentes történeteire helyezte a hangsúlyt.

Az Egyesült Államok nagyobb városaiban fontos szerepet játszanak a hetenként egyszer vagy többször jelentkező magyar rádiók. Szerepük főleg a helyi tájékoztatásban jelentős. A műsoridőt e rádiók tulajdonosai bérlik valamelyik helyi állomástól. A kiadásokat a hirdetések fedezik. New Yorkban a Kálmán László- és a Kóréh Ferenc-féle rádióműsor bizonyult a leghallgatottabbnak, Clevelandben pedig a helyi magyar rádió és televízió (Kossányi Miklós mérnök vezetésével). Indultak magyar rádióműsorok Pittsburghben, Chicagóban, Los Angelesben és más városokban is. Ezek a főleg hétvégeken közvetített műsorok a helyi vonatkozású híreken és beszámolókon kívül bőven adnak szórakoztató zenét és természetesen nagy számban hirdetéseket.

Az amerikai magyarok számát illetően a legfrissebb adatok 1982-ből származnak. Az Egyesült Államok Statisztikai Hivatalának 1979-es felmérése szerint 1 592 000 lakos magyar eredetűnek vallotta magát. Ezek között vannak olyanok, akiknek minden őse magyar volt és vannak, akik vegyes nemzetiségű elődöktől származnak. A tisztán magyar elődöktől származó és Magyarországon születettek száma 534 000-ret tett ki, a vegyes házasságokból születetteké pedig 1 058 000-ret. A magyar származású amerikaiak az összlakosság 0,9 %-a. A kérdőíven szereplő „egynemzetbeli" meghatározás azt jelentette, hogy a megkérdezetteknek minden őse azonos nemzetiségű, a „vegyesnemzetbeli" pedig azt, hogy különböző népek tagjai voltak. Magyar statisztikusok mintegy 700–800 000-re teszik azok számát, akiket az Egyesült Államokban származás és nyelv alapján magyarnak lehet nevezni. A számokban észlelhető ingadozás annak következménye, hogy minden kutató más és más szempontok szerint végzi számításait és becsléseit.[29]

Az amerikai közgondolkodásban a hetvenes években jelentős fordulat következett be. A hajdani „olvasztótégely"-elméletet az etnikai sokszínűség váltotta fel. A bevándorlótól tehát az állam és a társadalom immár nem várja el, hogy asszimilálódjék az angolszász többséghez, hanem anyanyelvét megtartva és magával hozott nemzeti hagyományait ápolva épüljön bele, integrálódjék az amerikai közösségbe.[30] Az amerikai társadalom tehát nem igyekszik beolvasztani, hanem módot nyújt arra, hogy bárki etnikai hovatartozását kifejezésre juttathassa. Ennek volt következménye a népszámlálás nemzeti eredetet firtató kérdése és a mozaikszerűen összeálló amerikai társadalom képének elfogadása.

Az amerikai magyarok életében jótékonyan hatott e változás és mindenképpen serkentette a magyar nyelv és művelődés ápolásának igényét. A magyarországi kormányzatnak meg lehetőséget nyújtott arra, hogy nyelv- és hagyományápolás címén befolyását kiterjessze az Egyesült Államok magyar eredetű polgáraira.

Hasonló fejlődés következett be Kanadában, ahol ugyancsak megnyílt a lehetősége a nemzetiségi származás és hovatartozás kifejezésre juttatásának, olyannyira, hogy maga az állam is bátorítja az etnikai öntudat erősödését és támogatja az erre irányuló kezdeményezéseket (például a nemzetiségi nyelveken írott könyvek kiadásának segélyezésével).

Az ötvenhatos forradalom után letelepedett 37 000 új menekülttel 1981-ig mintegy 145 000-re nőtt a magyarok és magyar származásúak száma. Ezeknek körülbelül a fele él Ontario államban. A nagyobb magyar települések ott találhatók.[31] A magyar összefogás az ötvenhat utáni években is a legfontosabb feladatok közé tartozott, ám nem mindig sikerült megvalósítani, vagy ha igen, legtöbbször rövid életű volt. A *Kanadai Magyarok Szövetsége* – amely az egyházakat és az egyesületek többségét tömörítette – 1969-ben létrehozta az *Egyesült Magyar Alap*ot a magyarság javát szolgáló kezdeményezések és vállalkozások anyagi megsegítésére. Az alap gyűjtésekkel teremtette elő azokat az összegeket, amelyeket különböző

---

[29] Szántó Miklós budapesti szociológus az anyanyelvűséget véve alapul 450 000-re teszi az Egyesült Államokban élő magyarok számát. Vö. Magyarok Amerikában, Budapest 1984, 18.l.– Dávid Zoltán a világmagyarságot kutató statisztikus az 1968-as adatok alapján 800 000-re becsülte az amerikai magyarok számát. Vö. A magyar diaszpóra, Magyar Hírek, 1969. ápr. 19. – Több amerikai magyar statisztika 700 000 magyarról tud.

[30] A legtöbb magyar – 142 000 – New York Államban él. Ohióban 106 000, Pennsylvaniában 83 000, New Jerseyben 82 000, Californiában, Illinoisban és Michiganben 50-60 000 a magyarok száma. A városok közül New York áll az első helyen 70 000 magyarral, utána Cleveland következik.

[31] A városok közül a legtöbb magyarja Torontónak van. Az ott élő Béky-Halász Iván 1984-ben a torontói telefonkönyvben 170 Horváth, 161 Nagy, 135 Kovács, 131 Tóth, 114 Szabó és 101 Kiss nevű magyart talált. Kilátó (Brüsszel), 1984 április.

kulturális célokra fordított. 1974-ben a torontóiak házat vásároltak magyar központ céljaira. A *Magyar Ház* és a benne kialakult *Kanadai Magyar Kultúrközpont* nagy jelentőségű vállalkozás volt, amely maradandó sikernek és a magyar összefogás szép példájának bizonyult. A házban otthont kaptak az emigráns szervezetek, amelyek száma 1978-ban 23 volt. A Magyar Ház előcsarnokának hirdetőtáblája állandóan tele van hirdetményekkel és meghívókkal, amelyek arról tanúskodnak, hogy mily eleven az egyesületi és közösségi élet. Majd minden érdeklődésű és hivatású magyar megtalálja a maga működési keretét. Működik a házban egy magyar mozgóképszínház is, kielégíteni igyekezvén a mozilátogató közönség igényét. A nagyterem kiválóan alkalmas nagyobb összejövetelek, gyűlések, műsoros estek és mulatságok megrendezésére.

A ház árát a tagok hozzájárulásából fedezik és talán a még meglévő adósság is kisebb lenne, ha közöttük egyetértés uralkodott volna. A Magyar Ház tagságát politikai és személyi ellentétek erősen megosztották, aminek következménye majd mindig az, hogy az önmagukat megbántva és sértve érzők anyagi hozzájárulásukkal takarékoskodnak. Ebből adódott gyakran, hogy felhangzott a „veszélyben a Magyar Ház jövője” borúlátó kijelentés és az ismétlődő felszólítás, hogy „mentsük meg a Magyar Házat!” A törlesztés, illetve az adósságok csökkentése mindig függvénye volt a belső légkör alakulásának és valahányszor bajok mutatkoztak, a Ház sorsa is beszédtémává lett. Az intézmény azonban, ha akadozva és nehézségekkel küszködve is, működik, nemcsak az iránta megnyilvánuló igényt, de a fennmaradása melletti eltökéltséget is jelezve. A torontói magyar intézmények és egyesületek a torzsalkodás és széthúzás ellenére is értékes kincsüknek tekintik a Magyar Házat és Kultúrközpontot, amely kétségtelenül nagy vívmánya a kanadai magyaroknak.[32]

Az imént említett magyar intézmények és egyesületek közé tartozik a Rákóczi Szövetség és Alap, a Szépmíves Céh, a Széchenyi Társaság, a Magyar Helikon Társaság, a Szabadságharcos Szövetség, a Körösi Csoma Társaság, az MHBK, a Cserkészszövetség, az 1964-ben indult Arany János Hétvégi Magyar Iskola, valamint a népi zenét és táncot ápoló Kodály Együttes.

Kanadában alakult meg 1957-ben a *Magyar Mérnökök és Építészek Világszövetsége,* a Magyarországon megszüntetett mérnök- és építészegyesület nyugatra került tagjaiból. (Ugyanakkor Svájcban is alakult egy hasonló csoport, de a hatvanas évek közepéig elsorvadt, és csak jóval később támadt fel újra Jankovich István, Nagy Csaba, valamint Szilágyi Tibor közreműködésével.) A szövetségnek az 1984 augusztusában Zürichben tartott első kongresszusáig a kanadai Noël Péter volt az elnöke. Őt Zürichben az Európában élő Koncz Tihamér váltotta fel. A Világszövetség vezetőségének legtöbb tagja ma is Kanadában él.

A Magyar Ház legnépesebb csoportja a kétszáznál több taggal működő *Magyar Nyugdíjasok Klubja.* Árulkodó tünet arról a sokhelyütt észlelhető jelenségről, hogy a nyugati magyarság vészesen öregszik és azok a fiatalok, akik nem olvadtak be teljesen a befogadó társadalomba és nem vesztették el magyar érdeklődésüket, jóval kevesebben vannak, mint a kiöregedő és lelépő nemzedék. Némely egyesület – és nemcsak Kanadában – kívülről szemlélve, könnyen amolyan nyugdíjasok klubjának látszik.

Kiöregszenek szerte az Egyesült Államokban és Kanadában a magyar negyedek is. Egyik-másik már teljesen elnéptelenedett. A meghalt vagy eltávozott magyar bevándoroltak helyét a náluknál is szegényebb színesek foglalták el. Az udvarokat felveri a gyom, a házak összeomlanak vagy leégnek. A vidék sivár és vigasztalan képet mutat. Clevelandben, Pittsburgh-ban, Detroitban, Torontóban járva, a látogató már csak mutatóba talál a hajdani virágzó és pezsgő magyar közösségi életre valló nyomokat. A templomok elvesztik a híveket, akik vagy meghaltak, vagy az elővárosokba költöztek. Egy kanadai lap 1984 áprilisában közölte, hogy egyházi főhatósága eladta a torontói, Spadina úti Szent Erzsébet magyar katolikus templomot. A környék, amely valamikor magyar volt, nemzetiségi tekintetben teljesen megváltozott. A magyarok elmentek, helyükbe kínaiak jöttek. A plébánosnak nem volt más választása, mint elköltöztetni a templomot, mivel a hívek emellett döntöttek.[33] Oda kívánják a templomot, ahol most élnek. Nem a hívek tömörülnek a templom köré, mint hajdanában, hanem a templom megy a hívek után.

A politikai ellentétek, amelyek a kanadai magyarokat is megosztják, különösen akkor ütötték fel fejüket, amikor a magyar kormány érdeklődni kezdett a nyugati magyarok iránt. Ezek körében a hazautazásokkal kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogyan is viszonyuljanak a mai, kommunista Magyarországhoz. Kanada kormánya szívélyes viszonyban van a budapesti kormánnyal, a két ország közötti kapcsolatok zavartalanok,

---

[32] A Magyar Ház 1975-től kezdődően Krónika címen rendszeresen megjelenő nyomtatott folyóiratot is kiad, amely elsősorban a kanadai magyarok tevékenységét tartja számon. Az ismertebb kanadai magyar közéleti emberek közül említést érdemel Gyallay-Pap Domokos, Nagy György, Vass Ferenc, Korponay Miklós, Tar Mihály, Endes László, Kovács István, Kostya Sándor, Ormay József, Bolla Imre.

[33] Vö. Kanadai Magyarság, 1984. április 28.

aminek következtében az ottawai magyar külképviselet és a Magyarok Világszövetsége eléggé tevékeny a kanadai magyarság befolyásolásában. Ez természetesen nem mindenkinek tetszik és a magyarok körében vita tárgya, mi legyen az egyéni és közösségi álláspont. Az együttműködők és az együtt nem működők tábora éles küzdelmet vív egymással, olykor megbénítva korábban jól működő szervezetek életét. Érdekes jelenség, hogy a Budapesttel kiépülő jó kapcsolatok hívei között sok hajdani nyilas található, akik megbabonázva attól, hogy fennakadás nélkül utazhatnak Magyarországra és a budapesti megbízottak itt kinn sem firtatják, hogy ki mi volt, semmi kivetnivalót nem látnak abban, hogy a pesti kommunistákkal jó viszonyban legyenek. (Amikor 1976-ban, a montreali olimpiai játékok alkalmából a magyar sportolók fogadtatására egy úgynevezett olimpiai társaság alakult, abban a magyar követség minden aggály nélkül vette tudomásul nyilasok részvételét is.)

A Budapesttel való szóértés és együttműködés viszont vörös posztó a Kanadai Magyar Szövetség legtöbb tagegyesületében és a Magyar Ház vezetőségében. Valahányszor valamely egyesület magyarországi előadót léptet fel a Magyar Házban vagy olyan nyugati magyart fogad, aki kapcsolatban áll a Magyarok Világszövetségével vagy az Anyanyelvi Konferenciával, mindannyiszor magasra csap az ellenzés és az elutasítás lángja. A Kanadai Magyarok Szövetsége 1978 tavaszi közgyűlésén kijelentette, hogy a közelgő, úgynevezett Szabadvilági Magyarok Második Világkongresszusán Hágában „nem vehet részt olyan személy, aki valamely kommunista kormánnyal, annak szervezetével, megbízottjával, vagy képviselőjével kapcsolatot tart, vagy tartott fenn”.[34] Ugyanezen a közgyűlésen Nagy György elnök arról beszélt, hogy „a kommunisták nemcsak képviselőiket és megbízottaikat igyekeznek becsempészni a magyar szervezetekbe és intézményekbe, hanem mondvacsinált, akár csak néhány személyből álló új egyesületek létesítése, új sajtótermékek indítása, röpcédulák terjesztése által igyekeznek a magyar tömegeket megtéveszteni és az emigrációs szervezeteket megbontani. A végcél: a szabadvilági magyar intézmények, központok infiltrálása és átvétele”.[35]

Ilyen értelemben foglalt állást a legnépszerűbb torontói lap, a Kanadai Magyarság is, odáig menve az elutasításban, hogy közölte, nem ad előzetes hírt és beszámolót olyan eseményről, amelyen Budapestről érkezett előadók vagy vendégek vesznek részt. A felháborodás vihara söpört végig a torontói magyar társaságokban, amikor egy alkalommal az Anyanyelvi Konferenciával kapcsolatot tartó egyetemi tanár a Magyar Házban rendezett egyesületi ülésen megjelent. Hosszú ideig volt támadásoknak kitéve a torontói egyetem magyar tanszéke is, mert vezetője, Bisztray György szoros kapcsolatot épített ki magyarországi intézményekkel. Az ezt ellenzők azzal érveltek, hogy a tanszék részben kanadai pénzből, részben magyar emigráns hozzájárulásokból született meg, azzal a céllal, hogy ott a szabadság szellemében fogant oktatás folyjék. Ez viszont – többek szerint – veszélybe kerül, ha a tanszék vezetője Budapesttel együttműködik. A felháborodást nagymértékben növelte és az indulatok felkorbácsolásához is hozzájárult, hogy a szóban forgó tanár a kanadai magyarokat lebecsülő nyilatkozatot tett, legalábbis a kritikusok ezt olvasták ki belőle. A torontói magyar tanszék egyébként a legjelentősebb magyar eredmények egyike, közös erőfeszítésből és áldozatkészségből született meg, ékes bizonyságaként annak, hogy a magyarok, nézeteltéréseik és vitáik ellenére is képesek közösségi cselekvésre és összefogásra, ha annak szüksége és értelme megvilágosodik előttük. A Magyar Ház, a tanszék, egy angol nyelvű tudományos folyóirat, a magyar iskolák (Toronto, Montreal stb.) olyan teljesítmények, amelyekre büszkék lehetnek a kanadai magyarok, akik közül sokan hivatási életükben és vállalkozói kezdeményezéseikben példás tehetségről, szorgalomról és szívósságról tettek tanúságot.

Túlzás nélkül mondható el ugyanez az ausztráliai magyarokról is, azzal a kiegészítéssel, hogy még a kormányzat régióiba is jutott belőlük. A Perthben élő Mensáros Andor hosszú ideig a nyugat-ausztráliai kormány tagja és a liberális párt egyik vezetője volt, legmagasabbra jutva azok közül a magyarok közül, akik bekapcsolódtak a befogadó ország politikai életébe.

Az ausztráliai magyar egyesületi életben jelentős esemény volt az 1969. december 31-től 1970. január 4-ig Melbourne-ben rendezett első *Ausztráliai Magyar Találkozó.* Azóta néhány éves időközökben rendszeresen összejönnek ilyen találkozóra a magyarok, nem is annyira azért, hogy valamiféle politikai demonstráció részesei legyenek, sokkal inkább azért, hogy lássák egymást, beszámoljanak gondjaikról és

---

[34] Kanadai Magyarság, 1978. április 22. Ez a szemlélet sugallta a Szent-Györgyi Albert elleni tüntetést, amelyet szabadságharcosok azért szerveztek, mert a Nobel-díjas tudós elment a budapesti külképviselet fogadására.

[35] Uo. – A magyarországi kapcsolatok kérdésében tanúsított pozitív állásfoglalása miatt éri kritika újabban az 1982-ben Calgaryban megjelenő és Miklóssi István által szerkesztett Nyugati Magyarság című lapot is. A frissebb lapalapítások közé tartozik a Torontóban kiadott Magyar Napló, amelynek egyaránt van olvasója Kanadában és az Egyesült Államokban, elsősorban bő tájékoztató anyaga révén.

örömeikről, bemutassák eredményeiket, elsősorban azokat, amelyeket a fiatalság magyarként való megtartásában elértek.[36]

Az ausztráliai magyarok száma 45–50 000 körül mozog. A két világvárosban, Sydneyben és Melbourne-ben 20–20 000-ren, Adelaide-ben 2500-an és Perthben hozzávetőlegesen 1200-an élnek.[37] A nagy magyar központok kétségtelenül a két világvárosban és környékükön találhatók. Sydneyben és Melbourne-ben működik a legtöbb magyar egyesület, ott jelenik meg a két legolvasottabb lap, a *Magyar Élet* és az *Ausztráliai Magyarság.* Sydneyben, Melbourne-ben, Perthben az idegen nyelvű ausztrál rádiók hálózatában rendszeres magyar műsorsugárzás folyik. A magyarok fontos szerepet játszanak a tudományos életben, majd minden egyetemen találunk szép számmal magyar tanárokat, akik közül némelyik országosan ismert tudós.

Politikailag az ausztráliai magyarság is erősen megoszlott. A többség kétségtelenül konzervatív felfogású, de mindenütt szép számmal akadnak haladó, modern gondolkodású magyarok, akik nem kis lehangoltsággal szemlélik némely honfitársuk erősen múltba ragadt és korszerűtlen nézeteit. Ami a szélsőségeket illeti, Dél-Amerikán és Kanadán kívül ide jutott a legtöbb Európából kivándorolt nyilas. Ám ezek oly törpe kisebbség, hogy említeni is felesleges lenne, ha nem adnák hírét gyakran jelenlétüknek. A Magyarországgal való kapcsolatok nem játszanak oly szerepet, mint mondjuk Amerikában vagy Európában. Ennek talán az lehet a magyarázata, hogy Ausztrália nagyon messze van Magyarországtól, sem a hazautazás nem oly egyszerű és olcsó, sem magyar hivatalos emberek nem jutnak el nagy számban e távoli kontinensre. Budapesti részről sem mutatkozik oly érdeklődés az ausztráliai, mint az amerikai magyarok iránt. Az emigráns politikai körökben a visszatérő témák a trianoni szerződés, a magyar kisebbségek – különösen az erdélyi magyarok – helyzete, az ötvenhatos forradalom, mindenekelőtt azonban a helyi problémák, amelyek iránt – éppen az Európától és a Magyarországtól való távolság miatt – jóval elevenebb az érdeklődés, mint más kontinensek magyarjai között.

A melbourne-iek legnagyobb eredménye a *Magyar Központ* felépítése, amely oly vállalkozás, hogy időnként túlszárnyalni látszik az ott élő magyarok teherbíróképességét. Több, elégtelennek bizonyult kísérlet után, a hetvenes évek végén, magyar áldozatkészség és adományozás révén nagyobb telekhez jutott a Magyar Ház-szövetkezet és a résztvevő egyesületek csoportja,[38] 1980-ra pedig együtt volt annyi pénz, amennyi az építkezés megkezdéséhez szükséges volt. Részvények jegyzésével mintegy ötszáz magyar család járult hozzá a költségekhez. Az épületkomplexum egy ifjúsági házból, egy bálteremből és klubhelyiségből áll, módot nyújtva a melbourne-i magyar egyesületeknek, hogy ünnepségeket és összejöveteleket rendezzenek. Persze, az ellentétek ebben az esetben sem maradhattak el. Az egyesületek egy része távol tartotta magát a vállalkozástól és nem veszi igénybe a Magyar Központot, amely céljainak is jobban megfelelne és fenntartása is könnyebben biztosítható lenne, ha valóban az egész melbourne-i magyarság magáénak vallaná.

Az egyesületek száma tekintélyes.[39] Az intézmények közül különleges szerepet játszanak az egyházak, amelyek részben a cserkészet és a magyar iskolai oktatás fennmaradását is előmozdítják. Az iskolák közül a legismertebb és legeredményesebb a melbourne-i Regnum Marianum Magyar Iskola, amelyet Orosz Márta vezet.

---

[36] 1981 végén Sydneyben rendezték az 5-ik, 1984 utolsó és 1985 első napjaiban a nyugat-ausztráliai Perthben a 6-ik találkozót.

[37] Az ausztráliai hivatalos népszámlálók a nemzetiség helyett a szülőföld iránt érdeklődnek. Az 1981. június 30-i népszámlálás adatai szerint 28 000-en születtek Magyarországon. Ezek 37 %-a Sydney-ben, 28 %-a Melbourne-ben lakott. A hivatalos statisztikában nem szerepelnek magyarként azok a gyerekek sem, akik már Ausztráliában születtek. A magyarok tényleges száma jóval nagyobb, ha hozzáadjuk a Jugoszláviából, Csehszlovákiából, Romániából bevándoroltakat, valamint magyar szülők Ausztráliában született fiait és leányait.

[38] Az ötholdas telek 80 000 dolláros vételárát Jandó Gyula és Hende Sándor családja fizette ki.

[39] Ezeket a tartományi csúcsszervek – Victoriai Magyar Szövetség, New South Walesi Magyar Szövetség, stb. – fogják össze. Ezek felett áll az Ausztráliai Magyar Szövetség. A nevesebb ausztráliai egyesületi vezetők közé tartozik Majláth György, Galló Géza, Endrey Antal, Faith Ferenc, Csaba László, Varga Zoltán, Altorjai Ervin, Kogon Károly, Elek Sándor. A rádióállomások irányítói és fő munkatársai Deseö Walter, Soós Miklós, Mészáros Tibor, Légárd László, Gallus Sándor, Ruttkay Arnold. A sajtóban és irodalomban Domahidy András, Csepelyi Rudolf, Ruttkay Arnold, Dezséry András, Csapó Endre, Ady János, Márffy Attila, Endrey Antal, Novák Mária, Veszely János, Krinszki Gyula az ismertebb nevek. A melbourne-i értelmiségi fiatalokat Szöllősy Szabolcs fogja össze. A magyar közéletben szerepet játszó tudósok közül az ismertebbek Gallus Sándor, Kunz Egon, Varsányi Gyula, Vászolyi Erik.

Új-Zélandban mintegy ezer magyar él, eléggé elszórtan és olykor egymásról nem tudva, meglehetősen szerény közösségi eredményekkel, de az ország magas életszínvonalának megfelelően kielégítő anyagi viszonyok között, sok szép hivatási és vállalkozói sikerrel.

A latin-amerikai magyarok száma megbízható becslések szerint 100 000 körül mozog. Ezek többsége – mintegy 60 000 – Brazíliában él. Szép számmal találunk magyarokat Argentínában, Venezuelában, Uruguayban, Chilében, Peruban, Kolumbiában és Mexikóban. A magyar közösségi élet fő központjai Buenos Aires, Sao Paulo és Caracas. Ezekben működik a legtöbb magyar egyesület, iskola és más kulturális intézmény, ott legerősebbek az egyházközségek és gyülekezetek, ott jelennek meg váltakozó eredménnyel a magyar sajtótermékek.

Az emigráns politikában a dél-amerikai magyar vezető személyiségek mindig is szerény szerepet játszottak, elsősorban annak következtében, hogy távol éltek a magyar érdekek támogatása tekintetében szóba jöhető nyugati kormányoktól. A dél-amerikai magyar politikusok közül csak kevesen és csak rövid időre számíthattak az emigráns „nagy politiká"-ban való részvételre. Az esetek túlnyomó többségében csak arra volt módjuk és lehetőségük, hogy valamely New York-i vagy európai emigráns nagyságnak biztosítsák a dél-amerikai hátteret. A hajdani Nemzeti Bizottmány, majd a Magyar Bizottság némely vezetője előszeretettel vette igénybe a dél-amerikai magyarok támogatását. A helyi magyar politikusok tevékenysége legtöbbször kimerült az egyes országokban élő magyarok összefogásában és a helyi ügyekben kivívott vezető szerepben. Nem véletlen, hogy amikor Eckhardt Tibor vagy későbben mások részéről kísérletek történtek az emigrációs képviseletnek a többségi elv alapján történő megalkotására, a New Yorktól, Londontól, Párizstól távol eső területek magyarjai ebben szívesen vettek részt, abban a reményben, hogy a „magyar menekült tömegek" megbízottaiként elfoglalhatják azokat a helyeket, amelyeket a politikai jogfolytonossági koncepciók – nagyrészt az európai fővárosokban, még inkább New Yorkban élő – képviselői tartottak megszállva. Valóban, ez kínálkozott az egyetlen lehetőségnek, hogy az emigrációban kialakult és bevált garnitúra kerüljön az élre, a hajdani hazai hírességek mellé, vagy helyébe.

A dél-amerikai magyar politikusok tevékenysége kettős volt. Egyfelől igyekeztek a magyarokat összefogni, másfelől a hatóságokat és a közvéleményt magyar ügyekben tájékoztatni. Helyzetük olykor problematikus volt, elsősorban azokban az országokban, amelyekben gyakran váltogatták egymást a kormányok és politikai rendszerek, különösen pedig, ha olyan szélsőséges fordulatokra került sor, mint például Argentínában. A magyar emigráns politikusok arra törekedtek, hogy a váltakozó rendszerek ellenére is meghallgatásra találjanak a mindenkori kormányoknál. Világnézetüket és politikai tájékozódásukat illetően nagyjából konzervatívok voltak, ami megfelelt az oda bevándorolt magyarok többsége szemléletének.

Ezt tükrözte a dél-amerikai magyar sajtó is. A három legjelentősebb lap, bármennyire igyekezett is alkalmazkodni a környezethez és az olvasói várakozásokhoz, a hetvenes évek kezdetéig kimerült. A Buenos Airesben megjelenő *Délamerikai Magyarság* 1963 őszéig állt fenn, a Sao Paulóban kiadott *Délamerikai Magyar Hírlap* 1966 december végéig jelent meg és a *Délamerikai Magyar Újság* – amely ugyancsak Buenos Airesben látott napvilágot – 1970 végén szüntette be megjelenését. E lapok kiadói, szerkesztői és vezető munkatársai közé tartozott a többi között Gácsér Imre, Kutasi Kovács Lajos, Simon László, Kórodi Tibor, Fercsey János, Kótai Zoltán, Vajay Szabolcs. Az 1966 végéig Gácsér Imre által kiadott és Kutasi Kovács Lajos által szerkesztett Délamerikai Magyar Hírlap Brazíliából átkerült Argentínába és ott 1971-ben a Délamerikai Magyarsággal egyesülve *Magyar Hírlap* néven folytatta a munkát. Ez az egyetlen nagyobb dél-amerikai magyar lap, amely napjainkig fennmaradt. A Magyar Hírlap Buenos Airesben jelenik meg mint „a délamerikai magyarok független hetilapja". Tulajdonosa és szerkesztője Czanyó Adorján, főmunkatársa pedig a Sao Paulo-ban élő bencés, Gácsér Imre. Célja szerint elsősorban az argentínai és brazíliai magyarok tájékoztatását kívánja szolgálni, de Buenos Airesben jelenvén meg inkább argentin színezete van. Az utóbbi időben a Sao Paulo-iak igyekeznek ezen változtatni, az ott élő magyar újságírók tevékenyebb részvételét sürgetve.

A dél-amerikai magyar művelődés legfontosabb intézménye a Sao Paulo-i *Könyves Kálmán Szabadegyetem,* amely szeretne valóságos szellemi központ maradni és jó színvonalát tartani. Több dél-amerikai magyar tudós halála miatt szegényebb lett az előadói gárda, amin a vezetők azzal igyekeznek segíteni, hogy Észak-Amerikából, Európából, sőt Magyarországról hívnak meg tudományágukban tekintélyre szert tett szakembereket. Ez olykor nem kis nehézséggel jár, egyfelől a tetemes költségek, másfelől a magyarországi meghívottakkal szembeni tartózkodás és ellenzés miatt. Sao Paulóban, ahol a magyarok száma 35–40 000 körül mozog, akadnak szép számmal olyanok, akik nem szívesen látják Magyarországon élő szellemi emberek szereplését. Másfelől, a magyarországi illetékes hatóságok és intézmények sem erőszakolják a kulturális kapcsolatokat oly mértékben, mint az Egyesült Államok, Kanada vagy némely európai ország esetében.

Fejlődőképes állapotban vannak – különösen az egyházak hatékony közreműködésével – a hétvégi magyar iskolák, a cserkészet és a fiatal értelmiségiek sokhelyütt még kezdeti stádiumban lévő, klubszerű összefogása. Ez utóbbiak közül a legígéretesebb az a Sao Paulo-i baráti kör, amelynek *Magyar Szeminárium* a neve és amely időközönként rendezett előadásaival, összejöveteleivel reményt nyújt arra, hogy Dél-Amerikában is létrejön az európaihoz és észak-amerikaihoz hasonló igényes értelmiségi társulás. Ennek bátorítása az idősebb brazíliai magyarok szép feladata volna, egyúttal biztosítéka annak, hogy a Könyves Kálmán Szabadegyetem munkáját lesz ki folytassa.

Argentínában a mintegy 15–20 000 magyar nagyobbik része az 1947 után Németországból kivándorolt hajdani dipi. Ezek kezdetben rendkívül tevékenyek voltak, létrehozták Buenos Airesben a *Centro Hungaro* nevű közös szervezetüket, a magyar színházat és több lapjukat. A hetvenes évek második felében a régi és a forradalom után kiérkezett új magyarok összefogásából jött létre a *Hungária Kultúregyesület* (amelyben a Centro, a Buenos Aires-i Magyar Egyesület és az olivosi Kultúregylet vett és vesz részt). Magyar alkotásnak számított az Angolkisasszonyok mintegy ezer diákot befogadó és magyar internátussal is rendelkező iskolája.

A hajdan oly virágzó dél-amerikai magyar színjátszás a hetvenes évek kezdetén megszűnt. A neves színészekből álló hajdani társulat felbomlott, Páger Antal hazatért, volt aki meghalt. A többiek együtt maradtak és Sao Paulóban, majd Buenos Airesben egy ideig még működött a *Magyar Színjátszó Társaság,* de nemsokára annak is vége lett. Abban a társulatban, amely 1970-ben Argentínában Hajmássy Miklós irányításával még fellépett, rajta kívül már senki sem szerepelt az ötvenes és hatvanas évek nagyjaiból.

Jelentős magyar központ alakult ki Venezuelában, ahová folyamatosan kerültek újabb és újabb magyar bevándorló rétegek. A második világháború után elsősorban az európai zsidóüldözések tragikus tapasztalatait hordozó magyar zsidók, 1947 után katonatisztek és értelmiségi hivatásúak, 1956 után pedig főleg kézművesek és szabad foglalkozásúak vándoroltak ki ebbe a fejlődő és gyarapodó dél-amerikai országba. Számuk 4000 körül van, akik közül 3500 Caracasban él. A venezuelai főváros élénk magyar közösségi élettel dicsekedhetik. Az egyesületi összejövetelek és ünnepségek igen látogatottak. Egy hírlapi tudósítás szerint Sydney és Buenos Aires után itt a legtevékenyebbek a magyar szervezetek.[40] 1960-ban megalakult a *Magyar Ház* nevű társulás, 1973-ban elkészült az új épület, amely otthont nyújt az egyházi közösségeknek, a cserkészetnek, az egyesületi életnek. A Magyar Házat részvények kibocsátásával teremtették meg. A ház tehát a magyarok közös vagyona. A magyarok közötti írásbeli érintkezést az 1956-ban indított *Caribi Újság* tartotta fenn, szerkesztőjének, Rozanich István újságírónak 1984-ben bekövetkezett haláláig.

A Dél-Afrikai Köztársaságba különösen 1956 után vándoroltak ki magyarok, kiket elsősorban a kellemes éghajlat és a jó megélhetési viszonyok vonzottak. A dél-afrikai magyarok száma három és félezer körül mozog, kik közül a legtöbben Johannesburgban élnek. De jutott magyar Fokvárosba, Durbanba, Port Elisabethbe is. A Johannesburgban működő *Magyar Egyesület* nemcsak azzal tűnt ki, hogy a magyarokat összefogja, hanem karitatív tevékenységével is, amelyet az új menekültek érdekében végez.[41] Az Európából érkező magyar bevándorlókat lakással, állással, tanáccsal várja és segíti őket az állampolgárság megszerzésében. A magyarok a nagy távolságok ellenére is összetartanak és viszályok csak ritkán robbannak ki. Gábor Áron egy tudósítása szerint a magyar összejöveteleken a johannesburgi magyarok húsz százaléka jelenik meg, amely oly magas arányszám, hogy nincs másutt példája, legfeljebb Caracasban. A legtöbb helyen ennél jóval alacsonyabb a magyar ünnepségek és összejövetelek látogatottsága. Melbourne-ben 8–9, Los Angelesben, Torontóban, Sydneyben 5–5 százalék. A többi magyar központban még alacsonyabb az arány.[42] Johannesburgban jelent meg 1969 és 1984 között a Délafrikai Magyar Egyesület hivatalos lapja, amelyet *Postakürt* címen Péter László szerkesztett.

3. Vallási és egyházi intézmények

Az 1956-os forradalom után nyugatra áradó menekülttömegben szép számmal voltak katolikus és más hitfelekezetű papok is. Ami a katolikusokat illeti, a magyar püspökök az 1956 után külföldre távozott papokat felfüggesztették, tehát ezek papi funkciókat nem végezhettek, mindaddig, amíg letelepedési helyük illetékes

[40] Vö. Zsuffka Victor: A caracasi magyarokról, Új Világ, 1983. június 24.

[41] Irányítói Nikolits Miksa, Péter László, Szigethy Miklós.

[42] Vö. Utolsó oázis, Kanadai Magyarság, 1974. június 22.

püspökei érdekükben Rómához nem fordultak és nem eszközölték ki, személy szerint külön eljárással, a felfüggesztés alóli felmentést. A püspökök természetesen mindent elkövettek, hogy a Szentszéktől a kívánt engedélyt megszerezzék. A menekült magyar papok a lelkipásztorkodásban vagy egyházi intézményeknél helyezkedtek el.

Bécs e tevékenységben központi helyet foglalt el, mivel a Magyarországot elhagyó papok első állomása az esetek túlnyomó többségében az osztrák főváros volt. Itt működött a Pazmanaeum, amelyet Pázmány Péter alapított magyar papnevelő intézetként 1623-ban. Majd kétszáz évvel később, 1813-ban általános szeminárium és kollégium lett, a bécsi érsekség joghatósága alatt, de mint az esztergomi egyházmegye tulajdona. Ez a magyarázata annak, miért választotta lakhelyéül Mindszenty bíboros-prímás, aki esztergomi érsekként az intézmény gazdája volt. 1956 után a Magyarországra irányuló katolikus segélyprogramnak is Bécs volt a kiinduló állomása. A Keleti Papi Segélyező Egyesület, az Ostpriesterhilfe, innen szervezte a magyarországi támogató munkát. A Bahnhofsmission – a pályaudvari misszió – révén sok magyar menekült részesült az új élet megindulását megkönnyítő segélyekben.

A magyar papság élén a forradalom utáni években is Zágon József állott mint a Konzisztorális Kongregáció által kinevezett apostoli adminisztrátor. Székhelye a római Palazzo Falconieriben volt, amely az ugyancsak Zágon vezetése alatt álló Pápai Magyar Intézetnek is helyet adott. 1964-ben azonban változás történt a Via Giulia 1. számú palota helyzetében. A budapesti kormány és a Vatikán között kötött részleges megállapodás szerint az emigráns magyar papoknak ki kellett költözniök a házból és átengedni azt a budapesti kormány bizalmát élvező személyeknek.[43] A Pápai Magyar Intézet is a magyarországi katolikus egyház irányítása alá került.

Zágon prelátus a nagyobb európai katolikus közösségek élére főlelkészeket nevezett ki, akik irányították a lelkipásztori munkát és a lelkészek tevékenységét. Németországban Ádám György, Svájcban Pfeiffer Miklós (volt kassai kanonok, a szlovákiai Prohászka Körök vezetője), Angliában Ispánki Béla, Belgiumban Varga László jezsuita (az EMSZO és a Hivatásszervezet volt szellemi irányítója) volt a főlelkész. Olaszországban Zágon látta el a főlelkészi teendőket, de illetékessége például Ausztriára nem terjedt ki. Ott a Szentszék szándékainak megfelelően László István kismartoni püspök működött mint a magyar menekültek apostoli vizitátora. Az ausztriai magyar papokkal tehát ő és nem Zágon rendelkezett. A magyar katolikus papok működési lehetőségei és anyagi viszonyai országonként változtak. A legjobb helyzetben mindmáig a németországiak vannak. A németországi katolikus egyház páratlan anyagi lehetőségei előnyeit a menekültek egyházközségei és azok lelkészei is élvezik. A tengerentúli országokban a magyar papok mindenütt az illetékes megyéspüspök joghatósága alatt állnak és a menekült magyarok püspökének kinevezéséig munkájuk koordinálására kevés kísérlet történt.

A papok számát illetően többen végeztek felméréseket és számításokat. 1957-ben körülbelül 700 Nyugaton működő magyar katolikus lelkészt tartottak nyilván. Ebből mintegy 390 szerzetes volt. Nagy részük Európában élt. Tengerentúlra kevesen mentek, részben nyelvi, részben életforma-okok miatt. Őry Miklós jezsuita történész felmérése szerint, amelyet 1959–60-ban végzett, 763 magyar pap élt nyugaton, ezenkívül mintegy 70 teológus és kb. 40–50 segítőtestvér. Az európai országonkénti megoszlás a következő volt: Ausztria 75, Olaszország 54, Németország 44, Svájc 22, Franciaország 18, Belgium 10, Anglia 9, a többi ország 13. Az Egyesült Államokban ugyanebben az időben 282 magyar pap élt. Kanadában 38, Brazíliában 26, Argentínában 18 volt a számuk. Az egyéb dél- és közép-amerikai országokban 35 magyar papot számláltak. Őry Miklós kimutatása szerint Formózán 16, Japánban 12, Fülöp-szigeteken 10, más ázsiai országokban együttesen 14, Ausztráliában és Új-Zélandban 8 magyar pap dolgozott. Afrikában mindössze 4 papról tudott az összeállítás szerzője.[44] A magyar papoknak csak egy része végzett magyar pasztorációt, igen sokan idegen nyelvű egyházközségekben szolgáltak, ezenkívül szép számmal kaptak munkát iskolákban, egyetemeken, kórházakban, szeretetintézményekben. A hatvanas évek elején Texasban egy magyar ciszterci ta kolostorban 25 magyar szerzetes dolgozott. Kaliforniában a bencések vezettek középiskolát, a premontreiek csornai ága ugyancsak Kaliforniában működtetett középiskolát, a jászóiak egyetemekre kerültek tanítani, a domonkosok teológiára, a piaristák az Egyesült Államokban több iskolát, konviktust, rendi noviciátust, szemináriumot alapítottak. A pálosok Pennsylvaniában kegyhelyet létesítettek. Missziós munkára vállalkoztak a szaléziek és az Isteni Ige Társasága tagjai. 1960-ban 125 magyar jezsuita 22 országban tanítói és tudományos tevékenységet végzett. Szép számmal találunk magyar papokat a

---

[43] A szóban forgó házban laktak Zágon Józsefen kívül olyan ismert személyiségek, mint Mester István, Nyisztor Zoltán, Asztalos János. Egy időben a második emeleten az emigráns papok, a többi részben a budapesti hivatalos személyek laktak. Ez az együttélés azonban hamarosan megszűnt.

[44] Vö. Pannónia Sacra, 1960 október, Őry felmérése eredetileg a Magyar Papi Egység című lapban (a Szolgálat elődjében) látott napvilágot Seregszemle címen.

vatikáni hivatalokban. A pápai diplomáciában a magyarok közül a legismertebb Kada Lajos érsek, aki több országban képviselte a Szentszéket és jelenleg a római kúria magas rangú tisztségviselője.

András Imre és Morel Gyula 1969-ben megjelentetett statisztikája 771 magyar papról nyújtott adatokat. Ezek közül a legtöbb Észak-Amerikában élt, szám szerint 338. Európában 313 magyar papot tartottak nyilván. Többségük Ausztriában (109), Németországban (83), Olaszországban (62) dolgozott. Közép- és Dél-Amerikára 57 és Ázsiára 42 magyar pap jutott. A szerzetesrendek közül a jezsuiták 163-as létszámmal messze vezettek, utánuk következtek a ferencesek 70, a szaléziánusok 50, a ciszterciták 40 és a bencések 35 szerzetessel. A hatvanas évek végén 1035 magyar apáca élt a világ minden részében szétszórva, ám ezek közül nem mind volt menekült, szép számmal szerepelnek e létszámban olyanok is, akiket hivatalosan rendi szolgálatra küldtek külföldre.[45] Az előbb említett két szerzőnek egy 1982-ben kiadott újabb munkája már mintegy 800 katolikus papról és körülbelül 1700 apácáról tesz említést. Ezek a világ különböző részeiben szétszórva élnek. Az Egyesült Államokban 69 és Kanadában 18 római katolikus és görög katolikus magyar egyházközség működik. Dél-Amerikában is számon tartanak néhány igen jól működő magyar egyházközséget. Az Európában élő katolikusok száma 150 000 körül mozog; Belgiumban 10 000 a magyar hívők száma és 3 egyházközségük, illetve lelkészi hivataluk van; Németországban a 24 000 magyar katolikus ügyeit 10 lelkészi hivatal intézi. Angliában 15 000 katolikus hívőnek csak egy lelkészi hivatala van, Franciaországban 30 000-nek öt, Olaszországban 1000-nek egy, Hollandiában 5500-nak egy, Ausztriának 43 000 katolikusnak kilenc, Svájcban 9000-nek hat.[46]

Némely országban kezdeményezések történtek az ökumenikus gondolatnak az egyházközségek életében történő megvalósítására, hogy ne csak néhány kiemelkedő intézményben, hanem a hívők mindennapi gyakorlatában is érvényesüljön. Ennek igen szép példáját nyújtotta a zürichi magyar katolikus misszió. Csobánczy József bácskai születésű és Jugoszláviában kisebbségi sorsban felnőtt plébános 1982 júniusi ünnepélyes beiktatásán a 600 résztvevő között protestánsok is voltak, tanújelét adva a katolikusok és protestánsok közötti szóértés óhajának. Csobánczy nemcsak a katolikus egyházközségi életnek, de az ökumenikus együttműködésnek is új lendületet adott. Az új zürichi plébános által mondott miséken – Zürichen kívül Winterthurban, Schaffhausenben és más északkeleti svájci városokban – protestánsok is megjelennek. Szeptember második vasárnapján – minden évben – Zürichben katolikus és protestáns magyarok ökumenikus istentiszteletet tartanak. A részvétel emelkedő számadatai – legalábbis Svájcban – azt mutatják, hogy a politikai megmozdulásokkal és egyesületi összejövetelekkel ellentétben nő a vallási közösségek és a hitélet iránti érdeklődés.

Az ökuméne eszméje hódításának szép példáját mutatta a montreali *Magyar Ifjúsági Otthon* felépítése. A kanadai magyar katolikusok e nagy vállalkozása protestáns közreműködéssel ment végbe. A kezdeményezés Deák Ferenc jezsuita, montreali katolikus plébános részéről indult el, de nyomban a gondolat megvalósítása mellé állt az Első Magyar Református Egyház, Komjáthy Aladár lelkész vezetésével. Közös erőfeszítéssel és egyéni adakozók segítségével sikerült több mint kilencvenezer dollárt összegyűjteni, amelyhez a szövetségi kormány száz és a tartományi kormány hetvenötezer dollárral járult hozzá és bankkölcsönnel, valamint önkéntes munkával 1984 végére elkészült a 150 montreali magyar fiú és lány részére az Ifjúsági Otthon, 1985 januárjában avatta fel Irányi László püspök.

Amikor Zágon József 1960-ban magasabb vatikáni beosztásba került, Ádám György lett a Nyugat-Európában élő valamennyi magyar katolikus főlelkésze. Ádám György 1950-től Németországban működött mint főlelkész. Ez alatt az idő alatt és európai főlelkészségének évei alatt számos jelentős katolikus intézmény létrejöttét kezdeményezte vagy valósította meg, különösen Németországban, ahol az ő tevőleges részvételével fejlődött ki a Burg Kastl-i magyar gimnázium, a *Paulinum* nevezetű müncheni diákotthon, a müncheni kelet-európai menekültek kultúrháza: a *Haus der Begegnung,* a németországi magyar katolikusok lapja: a *Pannonia Sacra,* majd több hasonló egyházi lap összevonásával az európai magyar katolikusok központi orgánuma, az *Életünk.* Ádám György 1970-ben valamennyi nyugati magyar katolikus képviselője lett a Szentszéknél. Szervezői képességének és fáradhatatlanságának nyomai ma is érezhetők a katolikus intézményrendszerben. 1977-ben pápai prelátus lett. 1978 januárjában Münchenben meghalt.

---

45 Vö. Emmerich András – Julius Morel: Bilanz des ungarischen Katholizismus, München 1969. – A nevesebb katolikus papok az egyebütt már említetteken kívül: Bácsvári Róbert, Bátori István, Dévény István, Eperjes Ernő, Fábián Károly, Fejős Ottó, Frank Miklós, Gáspár Pál, Giannone Egon, Gróh Béla, Hegyi János, Hieró István, Horváth Benedek, Kerényi Olaf, Kőműves János, Lakos Endre, Marosi László, Mehrle Tamás, Mihályi Gilbert, Pfeiffer Miklós, Radnai Tibor, Schermann Rudolf, Szlezák Imre, Szőke János, Valentiny Géza, Varga László, Varga Zoltán, Vargha Gábor, Vecsey József és Lajos. – Említést érdemel, hogy Tomek Vince személyében 1947 és 1967 között magyar volt a piarista rend általános főnöke. Tomek Vince Rómában székelt, nagy tekintélynek örvendve rendjén kívül is.

46 Vö. Emmerich András – Julius Morel: Kirche in Übergang, Die katholische Kirche Ungarns 1945–1982, Wien 1982.

A magyar menekült egyházközségek majd mindenütt saját erőből tartották fenn magukat. Vonatkozik ez elsősorban Amerikára, ahol ismeretlen a központi egyházi támogatás és a hívek tartják el papjaikat, építik templomaikat, biztosítják adományaikkal az egyházközségi, illetve gyülekezeti élet anyagi feltételeit. Az Egyesült Államokban különösen sikeres némely katolikus egyházközség és protestáns gyülekezet. Ezek papjai fáradhatatlanok a hívek összefogásában és az egyháznak való megtartásában. Az eredményes papok nemcsak jó lelkipásztorok, hanem tehetséges szervezők és ügyes üzletemberek is. Enélkül ugyanis Amerikában lehetetlen lenne fenntartani az egyházközségeket és gyülekezeteket. A plébánosok és lelkészek nemcsak istentiszteleteket tartanak, nemcsak egyházi funkciókat látnak el, de előadásokat, társas összejöveteleket, bazárokat rendeznek, egyszóval a hívek szabad idejének hasznos és szórakoztató kitöltéséről is gondoskodnak, biztosítva nekik a magyar közösségben való mozgás lehetőségét és az egyházaknak a fennmaradáshoz szükséges anyagiakat. Európában ez az önellátás nem annyira elterjedt, mint Amerikában. Némely országban nemcsak a hívek hozzájárulása, de főleg a helyi egyházi felsőbbség támogatása teszi lehetővé a magyar egyházközségek és gyülekezetek működését. Ahol a helyi egyházak gazdagok, vagyonosak, ott a menekült közösségeknek is több jut. Ez a helyzet Németországban. A müncheni katolikus egyházközség 1984-es költségvetése például 55 000 márka körül mozgott, amiből körülbelül négyötöd a müncheni érsekségtől, egyötöd a hívektől származott. Ebben persze nincs benne a plébános és a lelkészek fizetése. Németországban egyházi adó van, ami mindenkire kötelező, aki valamely hitfelekezet tagja. Érthető tehát, hogy az államilag behajtott egyházi adókból az egyházközségeknek is jut és így kevesebb szükség van a hívek közvetlen adományaira. (A München–Freisingi főegyházmegye 1982-ben egyházi adókból majd 400 millió márkát szedett be, amiből lelkipásztori feladatokra mintegy 250 millió jutott. Persze, nem minden egyházmegye olyan gazdag, mint a müncheni.) Svájcban szinte teljesen a katolikus egyházi főhatóság biztosítja a magyar katolikus missziók személyi és anyagi előfeltételeit, amit ugyancsak egyházi adóból fedez.

A katolikus irányítással vagy ösztönzésre alakult intézmények közül talán a Burg Kastlban működő *Magyar Gimnázium* a legjelentősebb. A Bauschlottból ide került gimnázium az 1956-os forradalom után indult olyan fejlődésnek, amely nemcsak az állandóságot, de a folyamatos gyarapodást és megerősödést is biztosította. „A magyar szabadságharc után ez az iskola elsősorban szükséget pótolt: érettségihez akart segíteni több száz magyar diákot, akit a forradalom a középiskola padjaiból vetett ki" – állapította meg Harangozó Ferenc igazgató. „Ezért csak szükséges és fontos átmenőtábornak látszott sok diák s talán tanár előtt is, ahol jól-rosszul elkészülnek és leteszik az érettségit. Ebből magyarázható részben az 1957–60-as éveket jellemző sok nehézség. A magyar iskola azonban ebben az időben is óriási szolgálatot tett, mert közel kétszáznegyven diák szerezhette meg itt az érettségi bizonyítványt." Galambos Ireneus és Harangozó Ferenc igazgatósága alatt évről évre nőtt és szépült a kastli várban működő gimnázium, egymás után épültek újabb és újabb épületrészek, helyet juttatva az iskolán kívül a fiú- és leányinternátusnak, valamint egyéb intézményeknek is.

A Németországi Magyar Reálgimnázium nem egyházi iskola, hiszen fenntartásához szükséges anyagi fedezetet elsősorban a bajor államtól kapja, de a nyugati magyar katolikusok különleges pártfogását élvezi, az iskolabizottságnak hivatalból a németországi főlelkész az elnöke és az igazgatók is kivétel nélkül papok voltak eddig. (Az előbb említett két igazgatót Radics János, azután Major Márk, majd 1984-ben Ritter Márton követte.) Az iskolának 1957 őszén történt megnyitását követő húsz esztendő alatt több mint 500 diák szerzett érettségi bizonyítványt és ezeknek körülbelül 90 százaléka egyetemre került. A tapasztalatok azt bizonyították, hogy egyetemi tanulmányaikban, majd hivatási életükben jól megállták helyüket, ami mindenképpen az iskola színvonalát és oktatási módszerét igazolta. A volt diákok külön szervezetben tömörültek és támogatják hajdani otthonukat. Az iskolában a tanuláson kívül kiterjedt önképzőköri, sport-, népitánc- és zenei tevékenység folyik. A gimnázium népi együttese páratlan a maga nemében és sok sikert aratott Németország határain kívül is. A diákok saját újságot is kiadnak, amelynek az iskolán kívül is akad olvasója. Persze bajok és belső ellentétek ezt az intézményt sem kímélték meg. Voltak időszakok, amikor az iskolán belül széthúzás, egyenetlenség uralkodott és kívülről támadásnak volt kitéve. Nemegyszer maguk a volt diákok vagy a szülők kifogásolták a tanítás túlságosan konzervatívnak, nacionalistának, tekintélyelvűnek tartott szellemét és a korszerűtlennek ítélt pedagógiai módszereket, foglalkoztatva ezzel a sajtót és olykor a hatóságokat is. Az iskola életében azonban nagyobb megrázkódtatás nem következett be, a tanítás sohasem szakadt meg és a mégoly éles ellentétek idővel elsimultak. A magyar emigráns sajtó a gimnázium lelkes híveinek és pártfogójának bizonyult, a külföldi magyarság féltett kincsének tekintette és ezért minden kritikától megóvta. Pedig sokszor talán helyesebb lett volna a felmerült problémákat a magyar nyilvánosság előtt megvitatni, mint a nem-magyar újságokban kiteregetni.

Az iskola alapítói és irányítói gyakran emlegették, hogy alapos általános műveltség és gazdag magyar ismeretek továbbadásával a gimnázium egyfelől a nyugati magyarság, másfelől egy majdani Magyarország számára nevel értelmiségi vezető réteget. Az emigráció tapasztalatai nem támasztják alá, hogy ez a szándék eredménnyel járt. A Kastlban végzett diákok kitűnő orvosok, mérnökök, jogászok, gazdasági

szakemberek lettek, de a magyar közösségi életben csak messze számarányuk alatt vesznek részt. Mintha a magyar iskolában kapott nevelés inkább elidegenítette volna őket a magyarsággal való törődéstől és intézményeiben való közreműködéstől, ahelyett, hogy éppen a magyarsághoz való tartozás tudatát erősítette és az együttérzést növelte volna. Az emigrációs szellemi és politikai intézmények nemigen kaptak utánpótlást Burg Kastl neveltjeinek népes táborából, ami mitsem von le ennek értékéből és szerepéből, de mint jelenség azt látszik igazolni, hogy „az új magyar vezetők" kinevelése a kastli várban eddig nem sikerült. Vajon nem volt-e túl igényes ez a cél és hiú ábránd a megvalósításhoz fűzött remény?

Az egyéb katolikus egyházi intézmények közül említést érdemel a Sao Paulo-i *Szent Gellért Kolostor,* amely nemcsak a nyugati magyar katolikus hitéletben, művelődésben, iskolaügyben, hanem Brazília kulturális életében is jelentős szerepet játszik. A brazil metropolis peremén, a Morumbi nevű városrészben létesült hatalmas épületkomplexum egy új templomot, rendházat, gimnáziumot, internátust, versenyuszodát és más sportpályákat foglal magában. 1931-ben alapították magyar bencések, akik különösen a második világháborút követő években, majd 1956 után mindent elkövettek, hogy virágzó intézménnyé fejlesszék Szent Benedek rendjének és a nyugati magyarságnak e nagy jelentőségű vallási-művelődési központját. A gimnáziumban portugálul folyik a tanítás, de bárhová lép a látogató, mindenütt Magyarországgal találkozik. A Szent Gellért Kolostor tekintélyét nagymértékben emeli, hogy intézményeiben oly kiváló magyar bencések dolgoznak, mint Jordán Emil, Hets Aurélián, Kögl Szeverin, Gácsér Imre, Tóth Veremund és a híres Teilhard de Chardin-fordító, Rezek Román.

Nemcsak Dél-Amerikában, de főleg Észak-Amerikában több olyan vallási és nevelési intézményt találunk, amelynek alapítói és mai irányítói magyarok, vagy amelyekben magyar papok, főleg szerzetesek kimagasló szerepet játszanak. Ilyen például a kaliforniai Portola Valley magyar alapítású és Hites Kristóf által vezetett középiskolája és kollégiuma.

A nevesebb európai katolikus létesítmények közé tartozik a *Paulinum* nevű müncheni diákotthon, a Mindszenty bíborosról elnevezett *Collegium Hungaricum* a belgiumi Löwenben, az innsbrucki *Mindszenty Otthon* (Gróh Béla igazgatása alatt működő diákotthon), az ugyancsak Mindszentyről elnevezett és a hívek gyűjtése eredményeként megszületett *Fatimai Magyar Kálvária,* valamint a *Szent István Zarándokház* Rómában.

A római magyar zarándokház alapjait az az adomány teremtette meg, amelyet a Genfben élő Fáy Erzsébet juttatott erre a célra és amelyhez utána további adományok járultak. Fáy Erzsébet ajánlata abból állott, hogy felépíti – a hajdani római magyar zarándokház utódaként – az új magyar zarándokházat, ha a magyaroknak sikerül Rómában megfelelő telekhez jutniok. 1965 novemberében a Via Casalettón magyar tulajdonba került egy majd öt és félezer négyzetméter nagyságú telek, amelyen hamarosan megindultak az építkezések. 1965 decemberében létrejött – Zágon József elnökletével – a Szent István Alapítvány és felépült az ugyancsak Szent Istvánról elnevezett zarándokház. (A telek 200 000, a ház 300 000 dollárba került.) Igazgatója Mészáros Tibor lett, akit Mindszenty bíboros nyugatra érkezése után titkárként maga mellé vett. A nyugaton élő magyar katolikusok, de külföldi intézmények is gyűjtésekkel, adományokkal segítették az anyagi fedezet előteremtését és a későbbiekben az adósságok csökkentését. A zarándokház tulajdonosa az Alapítvány, amely egyházi és állami jóváhagyás után jogi személyiséggel rendelkezik, a mindenkori vagyonkezelő pedig köteles az Alapítvány céljainak megfelelően eljárni.

További jelentős magyar kezdeményezés volt a római *Santo Stefano Rotondo* – 1500 éves körtemplom – megújítására indított akció, amely csaknem kizárólag egy magyar pap, Juhar József nevéhez fűződik. 1963-ban létrehozta a „S. Stefano Rotondo megújításának nemzetközi központjá"-t, amelynek titkáraként éveken át munkálkodott annak érdekében, hogy a vallás- és művészettörténeti értékű emléket a végső pusztulástól megmentse, eredeti céljainak visszaadja. Anyagi forrásokat kutatott fel, gyűjtéseket szervezett, hangversenyeket rendezett, szaktanulmányok megjelentetéséről gondoskodott és egyeztette a restaurálásra irányuló kezdeményezéseket A II. Vatikáni Zsinat atyáinak egy népes csoportja – érsekek és püspökök – támogatta az ügyet, azzal, hogy a S. Stefano Rotondo „a liturgia és a párbeszéd" zsinatának emléktemploma legyen. Juhar József fáradozásait nem kísérte siker, nem tudott annyi erőt és pénzt mozgósítani, hogy a terve megvalósuljon, ezenkívül magyar egyházi részről sem kapta meg azt a támogatást, amelyet az ügy megérdemelt volna. 1968 karácsonya előtt a nemzetközi központban viselt főtitkári tisztéről lemondott. A nemzetközi központ formálisan nem oszlott fel, de tevékenységét abbahagyta. (Juhar József másik értékes munkája a német Katekizmus magyar fordítása volt. Ez 1958-ban jelent meg Rómában.)

A nyugati magyar katolikus intézmények között előkelő hely illeti meg a *Magyar Egyházszociológiai Intézet*et, amely 1957-ben alakult Bécsben László István kismartoni püspök támogatásával, vallási szervezetek, valamint magánosok segítségével, András Imre jezsuita tudományos irányításával. 1964-től kezdődően néhány éven keresztül – az ugyancsak jezsuita Morel Gyula vezetésével – Münchenben amolyan fiókintézete működött, de ez nem bizonyult életképesnek. Azóta a munka kizáróan Bécsben folyik.

Az Egyházszociológiai Intézet a magyar katolikusok hitéletének tudományos vizsgálatával, az egyház szervezésének problémáival, egyházpolitikai kérdések elemzésével foglalkozik és kutatásainak eredményeit időnként megjelenő nagyobb összefoglaló munkákban (András Imrével és Morel Gyulával mint szerkesztőkkel), valamint rendszeres tájékoztató füzetekben adja közzé. A publikációs tevékenység főleg német nyelven folyik, szép eredményeket és sikereket könyvelve el.

Ugyancsak sikeresnek és tartósnak bizonyult egy másik magyar kezdeményezésű, nemzetközi keretben folyó vállalkozás. Ez a *Mérleg* című negyedévi szemle, amely azzal a céllal indult, hogy a II. Vatikáni Zsinat szellemében előmozdítsa a magyarországi katolikus papok és világiak jobb tájékozódását, eligazítsa őket a teológiai és természettudományi gondolkodás mai eredményeiben, hozzáférhetővé tegye azokat az idegen nyelvű vallásos tanulmányokat és cikkeket, amelyekhez a feltételezett olvasók egyébként nem juthatnának hozzá. A Mérleg gondolata a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom kebelében született meg, onnan indult el a kezdeményezés, de a folyóirat a bécsi Herder Kiadó gondozásában jelenik meg mint „lapok és könyvek szemléje”. Magyar kérdésekkel nem foglalkozik, magyar szerzők és fordítók név nélkül szerepelnek, a nyugati magyarok teljesítményeit figyelmen kívül hagyja, kerüli annak látszatát, hogy a nyugati magyar emigráció környezetében készül. Ennek tulajdonítható, hogy minden nehézség nélkül jut el a magyarországi olvasókhoz, sőt Budapesten is megrendelhető és előfizethető. Szerkesztője a Münchenben élő Boór János természettudós és teológus, aki nagy tárgyismerettel és látókörrel, a témák iránti rendkívüli érzékenységgel és jó szerkesztői érzékkel állítja össze a Mérleg számait. Magas színvonalának és témagazdagságának tulajdonítható sikere és tekintélye.

Hasonló jellegű vállalkozás a Klagenfurtban kiadott *Szolgálat* (1956 és 1969 között *Magyar Papi Egység*), amely elsősorban nem a teológia és a természettudomány mai eredményeit igyekszik közvetíteni, hanem a lelki pásztorkodásban hasznos eligazítással szolgálni és az olvasók vallási kérdésekben való tájékozottságát előmozdítani. A Mérleghez hasonlóan ugyancsak a magyarországi olvasókhoz igazodik, eleget téve mindazoknak a feltételeknek, amelyektől a Magyarországra való beengedés függ.

Valamikor nagy számú katolikus lap jelent meg a nyugati országokban. Egy 1969-es felmérés 33 katolikus sajtóorgánumot tartott nyilván. Ezek száma a nyolcvanas évekre azonban erősen megcsappant. Különösen Európában, ahol az egyes országokban megjelenő helyi katolikus lapok szerepét átvette az *Életünk,* kiterjesztve érdeklődését és figyelmét az egész kontinens katolikus magyarjaira.[47] Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában még nem jött létre az egész kontinenst átfogó katolikus magyar lap. Említést érdemelne még a Katolikus Szemle, de arról inkább majd a nyugati magyar folyóiratok tárgyalásánál. Ugyanez vonatkozik a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalomra, amelynek tevékenységéről az értelmiségi körök bemutatásánál lesz szó.

Némely katolikus egyházi férfiú a közéletben és a művelődésben is fontos szerephez jutott. Varga Béla és Közi Horváth József a politikai emigráció vezető alakjai közé emelkedett. A piarista Tomek Vince rendjének általános főnökévé lépett elő. A premontrei Gábriel Asztrik mint a középkori művelődés kiváló tudósa öregbítette nemzetközi hírnevét a száműzetésben. A jezsuita Jánosi József filozófia professzor 1965-ben vasúti szerencsétlenség áldozata lett. Az említetteknél fiatalabbak közül Békés Gellért bencés mint teológiai tanár, író és szerkesztő emelkedett ki, Boros László – mielőtt az egyházi szolgálatból kilépett volna – Európa-szerte ismert és megbecsült teológusnak számított, kinek könyvei több nyelven jelentek meg. A bencés Rezek Román mint Teilhard-kutató és -fordító, Őry Miklós jezsuita mint történész, az ugyancsak jezsuita Varga Andor mint a bioetika tanára szerzett hírnevet. Az Amerikában élő Ádám János filozófus és történész a jezsuiták tartományfőnöke lett. Emigráns pap áll – Szabó Ferenc jezsuita teológus és író személyében – a Vatikáni Rádió magyar osztályának élén, nagymértékben hozzájárulva e rádió széles körű érdeklődéséhez és magyarországi népszerűségéhez.

A katolikus könyvkiadás ugyancsak az 1956-ot követő években lendült fel. A római Katolikus Szemle szépirodalmi és teológiai könyveket adott ki, gondozva egyúttal a kiadványsorozatot, amely a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom évi tanulmányi heteinek anyagát tartalmazza. Számszerűen a legtöbb magyar katolikus könyvet egy kismartoni kiadó, a Prugg-Verlag jelentette meg, elsősorban hitbuzgalmi jellegű kiadványokat, részben magyar szerzőktől, nagyobb részben azonban külföldi szerzők munkáit ültetve át magyarra. Szép számmal szerepelt ebben a kiadói programban az úgynevezett „sekrestye irodalom”, vagyis olyan munkák, amelyek népszerű formában, minden művészi szándék nélkül, az egyszerű emberek hitét kívánják erősíteni és az egyházhoz való ragaszkodását tartósítani. Néhány kiadvány azonban az igényesebb olvasóközönséget is kielégíthette. Ilyen volt például a „Stuttgarti bibliai kislexikon” 1973-ban kiadott magyar változata, amely kitűnően eligazít a biblia rejtelmeiben és hasznos kézikönyv a Szentírás

[47] Az Életünk felelős szerkesztője Harangozó Ferenc. A lapot Szamosi József szerkeszti. Rajtuk kívül a leggyakoribb szerzők közé tartozik Cser-Palkovits István, Közi Horváth József, Mehrle Tamás, Prokop Péter.

megértéséhez. Tudományos szempontból a legjelentősebb vállalkozás, a Bonnban élő Adriányi Gábor egyháztörténeti sorozata, amelyben olyan kiváló szerzők munkái láttak napvilágot – a müncheni Aurora Kiadó gondozásában –, mint Hermann Egyed, Salacz Gábor, Meszlényi Antal, valamint Adriányi Gábor. Hermann Egyed magyar egyháztörténete Magyarországon is keresett és nagy figyelemmel forgatott kézikönyvvé lett. Eddig két kiadást ért meg.

Nagyszámú katolikus könyvet adott ki a bécsi *Opus Mystici Corporis (OMC)* nevű vállalkozás – Török Jenő piarista irányításával –, elsősorban arra törekedve, hogy népszerűen megírt és a hitélet elmélyülését szolgáló irodalmat nyújtson a vallásukban megerősödni kívánó híveknek. A szerzők részben magyarok, részben idegen nyelvűek voltak. A kiadványok Magyarországra is eljutottak.

A katolikus vallású magyar emigránsok körében jelentős eseménynek számított Mindszenty József bíboros prímás külföldre távozása. A magyar egyházfő 1971. szeptember 28-án hagyta el Magyarországot és érkezett Rómába. Ott azonban csak alig négy hetet tartózkodott, jóllehet VI. Pál pápa kitüntető kedvességgel fogadta. Október 23-án áttelepedett Bécsbe. A Pazmanaeumban rendezkedett be, ahonnan személyes érintkezések, utazások és levelezés formájában végezte a külföldi magyar katolikusok lelki irányítását. Hatása és befolyása azonban nem korlátozódott a katolikus egyház tagjaira. A magyar emigráció túlnyomó többsége hallgatott a szavára és őszintén tisztelte. A hit és az egyház szabadságáért folytatott küzdelme, igazságtalan és jogtalan meghurcolása, sok éves rabsága, majd másfél évtizedig tartó önkéntes száműzöttsége a budapesti amerikai követségen, valamint makacs kitartása elvei mellett oly tekintélyt és megbecsülést adott neki, amellyel sem előtte, sem utána magyar emigráns az elmúlt negyven esztendőben nem dicsekedhetett.

Mindszenty nyugatra érkezve, szemmel láthatóan két közvetlen célt tűzött maga elé. Végleges formába kívánta önteni emlékiratait és meg akarta újítani a magyar lelkipásztorkodást az emigrációban. Ez irányban már 1971 novemberében és decemberében megtette az első lépéseket. Tárgyalásokat kezdett emlékiratai megjelentetéséről és kiadta első külföldi pásztorlevelét. 1972 márciusában a világ minden részében megemlékeztek nyolcvan év előtti születéséről. 1972 májusában ment első nagyobb körútjára, mégpedig Németországba. Még abban az évben, majd az elkövetkező években ellátogatott Belgiumba, Portugáliába, ismét Németországba, Angliába, Kanadába, az Egyesült Államokba, Dél-Afrikába, újból Amerikába, Ausztráliába, Új Zélandba, végül Dél-Amerikába. Útjai és a magyarokkal való találkozásai diadalmenetek voltak, az emberek szeretettel és ragaszkodással vették körül, nem takarékoskodva a megbecsülés és a bizalom jeleivel.[48]

A bíboros nemcsak a hitben való megmaradást és tanúságtételt sürgette, de a magyar nyelv és kultúra ápolását, a magyarok összetartását és a jövőben való reménykedést is. Tábora nagyobb volt katolikus híveinél, mert vallásra való tekintet nélkül mögéje állt, aki kérlelhetetlen és tántoríthatatlan antikommunizmusát, a budapesti rendszerrel szemben tanúsított elutasító magatartását és minden egyezkedéstől, kompromisszumtól, szóértéstől való idegenkedését példamutatónak és követendőnek tekintette.

Volt azonban az emigrációnak egy része, amely mindezt nem tartotta elegendőnek és arra is kíváncsi lett volna, milyen társadalom- és államképet melenget magában a bíboros, mit tart a különböző társadalmi kisebbségek szabadságáról, hogyan látja a tőle eltérően gondolkodó magyarok szerepét és mi legyen a helyes magatartás azokban a szükséghelyzetekben, amelyekbe a Magyarországon vagy más kommunista rendszerű országokban a magyarok éppen a szabadság hiánya és a zárt társadalom feltételei miatt nap mint nap kerülhetnek. Bécsben és útjai során a külföldön élő magyarok százezreivel találkozott. Meghallgatta az emberek jó híreit és panaszait, értesült örömeikről és bajaikról. Néhol azonban hiányolták, hogy a maga részéről nemigen érdeklődött az egyházán kívüli rétegek munkája és eredményei iránt. Íróknak, újságíróknak, tudósoknak, művészeknek csalódást okozhatott, hogy teljesítményeik és sikereik elkerülték a prímás figyelmét. Mintha csak azok iránt mutatott volna érdeklődést, akiket munkatársai a közelébe engedtek. A szerep, amely múltjánál és elhivatásánál fogva méltán megillette, vagyis, hogy az egész nyugati magyar emigráció vezéralakja legyen, kitöltetlen maradt, mert nem tudta az emigrációt integrálni és a tőle eltérő nézetűeket is egy tágabb gondolatrendszerben, a kölcsönös türelem alapján egyesíteni.

Mégis, amikor 1973. november 1-én VI. Pál pápa az esztergomi érsekségről és a prímási méltóságról való lemondását kérte, majd december végén az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította, a külföldi magyarok egyértelműen melléje állottak és méltánytalannak nevezték a vele szemben tanúsított bánásmódot. A pápai döntést érthetetlennek és sértőnek érezték azok a külföldi magyarok is, akik sok mindenben nem értettek egyet a bíborossal. A széles körű tiltakozási akció éreztetni engedte, hogy ebben

[48] Vö. Csonka Emil: A száműzött bíboros, München 1976.

az ügyben a magyar emigránsok az ő oldalán állottak. Az 1974 októberi frankfurti nemzetközi könyvvásáron bemutatták németül megjelent emlékiratait, de nem örülhetett sokáig könyve sikerének. 1975. május 6-án hirtelen meghalt.

Kétségtelenül, nagy űrt hagyott maga után. A mariazelli temetés nemcsak a Szentszék vele szembeni fenntartásait mutatta, amennyiben a pápa képviselője hiányzott a gyászoló gyülekezetből, hanem magyar hívei megrendülését és abbéli fájdalmát is, hogy nincs, aki a helyére állhatna, munkáját hasonló tekintéllyel és szuverenitással folytathatná.

Bécsben 1973. november 17-én fogalmazott végrendeletében az emigránsoknak azt üzente, hogy „Ne járjatok haza... Ne pénzeljétek elűzőiteket, a nemzetirtókat. De térjetek haza – ne olvadjatok be –, amikor a hit és a magyarság napja felkel otthon. Addig igen fontos a magyar iskola... Végrendeleti általános örökösöm a Mindszenty Alapítvány, az általam megállapított szabályzat szerint... Könyveim joga és hozama, maga az Alapítvány, szolgáljanak az ország nemzeti és egyházi felépítésére..."[49] Az emigránsok nagy hányada nem követi Mindszenty tanácsát. Szép sorjában és egyre rendszeresebben hazajár, szembeszökő módon „pénzeli elűzőit" és aligha fog majdan tömegesen hazatérni, mert olyannyira gyökeret ereszt nyugaton, hogy nehezen lesz képes onnan elszakadni.

Az 1973-as végrendelethez halála előtt írt kiegészítésnek, az Alapítványra vonatkozó része így hangzik: „A Mindszenty Alapítvány egyik legelső feladatának tekintem, hogy azt a magyar nemzeti és katolikus célt szolgálja, amit életem feladatául tűztem ki s amit Isten segítségével hazámban is és a számkivetésben is igyekeztem megvalósítani: megtartani magyarságában és hitében népünket, különösen felnövekvő ifjúságunkat."[50] Felemelő szándék, és méltó a sokat szenvedett, nemzetét szerető főpaphoz. Mind ez ideig azonban kevés jutott a végrendeletben említett célra. Talán azért is, mert a reméltnél szerényebb az Alapítvány vagyona. Az Alapítvány 1972-ben alakult meg a liechtensteini Vaduzban. A bíboros halála után az alapítványi tanácsülés gróf Batthyány Ivánt választotta elnökké. Ő már Mindszenty életében is ellátta ezt a tisztséget. Az Alapítvány feladatai közé tartozik a szellemi hagyaték gondozása, jövedelmek és adományok kezelése, magyar egyházi és nemzeti intézmények támogatása. Vaduzban helyezték el a prímás könyveit, archívumát és egyéb emlékeket, amolyan emlékmúzeumot rendezve be az erre a célra alacsony bérösszegért kapott házban. Vaduzban azonban kevés magyar fordul meg és ezért a Mindszenty-emlékmúzeumnak sem volt sok látogatója. Át is telepítették Mariazellbe.

Mindszenty emlékét hirdeti a mariazelli sír is, amelynél II. János Pál pápa imádkozott, amikor Ausztriába látogatott. Amerikában több szobor és emléktábla emlékeztet rá. Ezenkívül azok az intézmények, amelyek az ő nevét vették fel. Emlékiratainak nem lett újabb kiadásuk, de az Alapítvány 1979-ben megjelentette a budapesti amerikai követségen 1956 és 1971 között írt napi jegyzeteit. Hírlapi cikkek, különösen évfordulókon, szép számmal jelennek meg róla, de tudományos feldolgozás még nem készült életéről és pályafutásáról. Boldoggá avatása érdekében viszont már indult akció, mégpedig az Egyesült Államok mintegy félmillió magyar katolikusa körében. Az akciót 1980 nyarán Füzér Julián New Brunswick-i plébános indította el. (1973-ban Mindszenty avatta fel az ottani Szent László templomot, amelynek előterében később helyet kapott a bíboros szobra.) A halála tizedik évfordulóján, 1985 májusában az európai katolikusok népes zarándoklatot rendeztek Mariazellbe, hogy felidézzék a prímás szenvedésekkel teli életét. A zarándoklatra a világ más részeiből is érkeztek magyarok.

A még budapesti tartózkodása alatt szervezett *Mindszenty Mozgalom* tevékenysége kimerült emlékező összejövetelekben és publicisztikai írásokban, sodró erejű megmozdulássá nem tudott kifejlődni és visszhangja is meglehetősen csekély volt. A bíboros halála után hamarosan megszűnt.[51]

Az nem mondható, hogy Mindszenty József emléke elhalványult, de az idő múlásával mind kevesebb menekült tartja magát azokhoz az elvekhez és magatartási normákhoz, amelyeket a prímás életében emigráns társai figyelmébe ajánlott.

A nyugati magyar katolikusok történetében fontos nappá lett 1983. május 26-a, amikor nyilvánosságra került, hogy II. János Pál pápa a világban szétszórt magyarok lelkigondozásának vezetésével Irányi Lászlót, a washingtoni kegyesrendi magyar provinciálist bízta meg és címzetes püspökké nevezte ki. A felszentelésre július 27-én került sor a washingtoni Szeplőtelen Fogantatás székesegyházban, nagyszámú magyar és

[49] Kanadai Magyarság, 1976. jan. 3.

[50] Uo.

[51] Az emigrációs élet furcsaságai közé tartozott, hogy 1979 végén Kanadában „Mindszenty fiai" néven szervezet alakult, amelynek hivatása „hazánk jövőjének jobbátétele". Egy újsághirdetés „a hazaszerető magyarok" támogatását kérte. Vö. Kanadai Magyarság, 1980. jan. 24.

amerikai hívősereg jelenlétében. Irányi László az első püspök, akinek feladata a magyar nyelvterületen kívüli magyar katolikusok lelki gondozása. Úgynevezett „választott püspök", vagyis nem feje valamely egyházmegyének, hanem lelkigondozói munkáját a magyar hívek lakóhelyének illetékes megyéspüspökeivel egyetértésben végzi. Közvetlen felelőséggel a római Szentszéknek tartozik. A kinevezés örömet és megelégedettséget váltott ki a nyugati magyar katolikus hívek körében. Az új püspököt mindenütt nagy szeretettel fogadták, elsősorban Amerikában, ahol a cserkészetben és az amerikai magyar közéletben játszott szerepe folytán sokan ismerték. Európában is jó visszhangja volt a pápa döntésének, hiszen kellett egy tekintélyes személyiség, aki a lelkipásztori munkát összefogni és irányítani tudja. Az európai magyar lelkészek 1982 szeptember végén a németországi Freiburgban rendezett konferenciájukon egyértelműen állapították meg, hogy „hiányzik egy vatikáni magyar delegátus mint teljes értékű irányító erő lelkipásztori munkánk számára". Delegátus helyett püspököt kaptak, aki 1984 februárjában Szőke János szaléziánust, a kelet-európai egyházi segélyakciók irányítóját, nyugat-európai püspöki helynökévé nevezte ki. A katolikus egyházi hierarchia tehát teljessé vált.

*

Számban és befolyásban némileg szerényebb hellyel kellett megelégedniök a *magyar protestánsok*nak, akiknek életében az 1956 utáni évek ugyanolyan pezsgést indítottak el, mint a katolikusokéban, de akik egyfelől kevésbé jelentős nemzetközi háttérrel rendelkeztek, másfelől nélkülöztek olyan tekintélyes vezetőt, mint amilyen Mindszenty bíboros volt. Az Egyesült Államokban viszont, éppen az ország protestáns többsége és a közéletben játszott szerepe miatt, a magyar protestánsok számarányukhoz viszonyítva az átlagosnál erősebbeknek és hatékonyabbaknak bizonyultak. Az ötvenhatos menekültek mindenütt hozzájárultak a gyülekezeti élet megújulásához és elmélyüléséhez, gyarapítván hagyományos és sikeres protestáns hitbuzgalmi és jóléti intézmények eredményeit. Akadtak városok, amelyekben a kisebb létszámú protestáns gyülekezetek maradandóbb és értékesebb művelődési teljesítményekkel büszkélkedhettek, mint a katolikusok. Különösen a magyar nyelv és hagyományok ápolása területén. Például a magyar írásbeliség tekintetében a protestáns értelmiség munkája sikeresebb volt, mint a katolikusoké, kik viszont az ifjúság nevelésével és a cserkészmozgalom támogatásával szereztek egész Amerikában elévülhetetlen érdemeket.

Ami az egyházközségi és gyülekezeti tevékenységet illeti, abban is mintha a protestánsok elevenebbeknek bizonyultak volna, mint a katolikusok. Összefügghet ez az egymástól eltérő egyházszervezési elvekkel, amennyiben a protestánsoknál több lehetőség van a hívek tevékeny közreműködésére és egyházi szerepvállalására, mint a katolikusoknál, akiknél a zsinati újítások és a laikusok fokozottabb bevonása ellenére is mintha megmaradt volna a papok hierarchikus különállása, amely nem egyszer bénítóan hat a hívek kezdeményezési és cselekvési bátorságára. Másfelől, mintha a katolikusoknál erősebben hatott volna a környezet integráló ereje és a vallási igények ugyanúgy kielégítést nyernek a nem-magyar nyelvű istentiszteleteken, mint a magyarokon.

Az amerikai magyar protestáns felekezetek helytől és időtől függően hol a fejlődés, hol a megtorpanás képét mutatták. Mind az Egyesült Államokban, mind Kanadában több volt a református gyülekezetek, mint a katolikus plébániák száma. 1984-ben az Egyesült Államokban 88 református gyülekezet és 43 katolikus plébánia működött. Kanadában ugyanakkor 26, illetve 14 volt a gyülekezetek, illetve plébániák száma.

Az Egyesült Államokban és Kanadában működött és működő magyar református püspökök, lelkészek, teológusok közül némelyek neve – egyházi és kulturális tevékenységük alapján – Amerikán kívül is ismertté vált. Ilyenek a többi között Ábrahám Dezső, Bertalan Imre, Béky Zoltán, Borbás Antal, Borshy-Kerekes György, Bütösi János, Csordás Gábor, Hamza András, Harsányi András, Havadtőy Sándor, Hunyady László, Komjáthy Aladár, Nagy Lajos, Pándy-Szekeres László, Szigethy Béla, Tóth Kálmán, Tóth Tibor, Trombitás Dezső, Vasvári Ödön, Vatai László, Vincze Károly, Vitéz Ferenc. Az evangélikus lelkészek közül a legnagyobb tekintélynek Brachna Gábor főesperes örvendett.

Az amerikai magyar protestantizmus érdekes színfoltjai a babtista gyülekezetek, amelyek az Egyesült Államok és Kanada némely városában említésre érdemes tevékenységet fejtenek ki. A legismertebb baptista vezető Haraszti Sándor atlantai orvos. A magyar unitáriusok számbelileg nem jelentősek, hitéletük a megfelelő helyi protestáns gyülekezetekben bontakozott ki.

Míg Amerikában elsősorban a gyülekezeti élet gazdagsága mutatta a magyar protestánsok erejét és életrevalóságát, Európában az ifjúsági, az értelmiségi szervezési munka és a sajtótevékenység emelkedett ki. E tekintetben is az ötvenes évek vége és a hatvanas évek eleje jelezte a fordulatot. Az ötvenhatos menekültek energiája és kezdeményező kedve hozta létre és virágoztatta fel a különböző protestáns vallási

ihletésű vállalkozásokat. Ezek közé tartozott a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, valamint a két szervezet konferenciasorozata és kiadói tevékenysége. Ezekről azonban nem itt, hanem az értelmiségi körökről, továbbá az irodalom és a sajtó eredményeiről szóló fejezetben lesz szó.

A hitélet és a gyülekezeti tevékenység alakulása nemcsak a hívek és papjaik munkakedvétől, hanem külső körülményektől is függött. Magától értetődően elevenebb és eredményesebb volt azokban az országokban, amelyekben a protestánsok a lakosság többségét, vagy erős kisebbséget alkotnak. A magyar gyülekezetek mindenütt rá voltak és rá vannak szorulva a befogadó ország vallási közösségeire, anélkül szinte lehetetlen például lelkészek alkalmazása és feladatuk ellátása. Az európai gyülekezetek sehol sem bizonyultak elég erőseknek és gazdagoknak, hogy – mint Amerikában – papjukat ellássák és az egyházi munka pénzügyi alapját megteremtsék. Magyar lelkigondozás voltaképpen csak ott szerveződött meg, ahol ezt külső segítség lehetővé tette.

Az európai országokban folyó református lelkigondozói tevékenységet a már 1945-ben megalakult *Nyugat-Európai Református Lelkigondozói Szolgálat* fogja össze. Értekezletein beszélik meg a lelkigondozás időszerű kérdéseit, amiként a *Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége* intéző bizottsági ülésein a nyugat-európai magyar evangélikus lelkészek egyeztetik elképzeléseiket és terveiket. A reformátusok vezető testülete élén mint egyházi elnök Varga Sándor londoni lelkész, mint világi elnök a Münchenben élő Fáy Gedeon áll. Az evangélikus irányító testület elnöke Vajta Vilmos, ügyvezető elnöke Terray László és titkára Pátkai Róbert. Az intéző bizottságnak 10 tagja van, teológiai konferenciát 2–3 évenként rendez. Nagyobb magyar protestáns gyülekezetek működnek Svájcban, Németországban, Hollandiában, Svédországban, Nagy-Britanniában, Ausztriában.

A problémák majd mindenütt azonosak vagy hasonlóak. A nehézségekre és lehetőségekre jó példát nyújt Svájc, ahol ugyancsak az ötvenhat után érkezett magyar menekültek révén került napirendre a protestáns lelkigondozás és gyülekezeti élet ügye. Svájcban akkor egyetlen magyar lelkész működött, mégpedig a református Lemesi József, aki Sárospatakon és a baseli egyetemen tanult. 1951-től kezdődően előbb Zürichben, majd Baselben, Bernben és Genfben tartott rendszeres magyar istentiszteleteket. Az ötvenhatos menekültek megérkezése után a svájci protestáns egyházak segélyszerve, a HEKS (Hilfswerk der Evangelischen Kirchen der Schweiz(HEKS)) megerősítette Lemesi Józsefet, intézményesítette a magyar lelkigondozói tevékenységet és Krüzsely József személyében egy második magyar lelkészt is megbízott e munkával. Krüzsely Kárpátaljáról származott, Budapesten és Genfben tanult. A feladatok úgy oszlottak meg, hogy Lemesi illetékességi területe Basel székhellyel a Német-Svájc, Krüzselyé Genf székhellyel a Francia-Svájc és Bern-kanton lett. Lemesi József 1956-ban elindította *A Levél* című sokszorosított gyülekezeti közlönyt, amelyet az elkövetkező években Krüzselyvel együtt írt és szerkesztett. Ez az értesítő azóta megszakítás nélkül jelenik meg, évenként többször. Vallásos jellegű elmélkedéseken kívül gyülekezeti híreket közöl. A hitélet elmélyülésével és a magyar református csoportok megerősödésével 1971-ben Lemesi már nyolc, Krüzsely pedig öt városban tartott rendszeres istentiszteleteket. A gyülekezeti élet gazdagodásának jele volt, hogy a hatvanas évektől kezdve Lemesi József néhány tevékeny gyülekezeti tag, főleg Csia Klára segítségével minden évben megrendezte az immár hagyományossá vált „pünkösdi találkozót”. E kétnapos találkozók résztvevői (50 és 100 közötti létszámban) bibliamagyarázatot, vallásos témájú elmélkedést, történelmi, irodalmi előadásokat hallgatnak meg. Rendszeres előadók voltak Bárczay Gyula, Bárdos Lajos, Gémes István, Kaplony Péter, Zsindely Endre.

A svájci segélyszervezet, a HEKS(HEKS) a magyar lelkigondozást átmenetinek tekintette és költségeit is csak meghatározott időre vállalta. Öt-tíz évre gondolt, azzal a feltételezéssel, hogy annak letelte után a magyarok beilleszkednek a lakóhelyüknek megfelelő helyi gyülekezetbe és nem érzik többé szükségét a magyar nyelvű igehirdetésnek és lelkigondozásnak. A magyar hívők azonban szívósan kitartottak saját gyülekezeteik mellett. A svájciak megértőknek bizonyultak, a magyar lelkigondozást nem szüntették meg, a magyar protestánsok haladékot kaptak.

A lét vagy nemlét kérdése azonban mégis felvetődött, mert 1979 decemberében Lemesi József meghalt és egy évvel később Krüzsely József elérte a nyugdíjkorhatárt. Az a veszély fenyegetett, hogy lelkész hiányában önmagától megszűnik a protestáns lelkigondozás. Cselekedni kellett. A baseliek (Kovács Andor, Gödri Zsolt, Szathmáry László), a berniek (Irányi Béla, Király Ernő, Révész László) és a zürichiek (Kaplony Péter, Szöllősy Pál, Piros Gyula) tárgyalásba kezdtek az illetékes svájci egyházi vezetőkkel a magyar lelkigondozás további biztosítása érdekében. A sorozatos megbeszélések eredménye az lett, hogy a jelentősebb kantonális egyházak és a HEKS(HEKS) együttesen hajlandók voltak egy lelkészi állás anyagi fedezetét vállalni (a HEKS(HEKS) anyagi hozzájárulását egyelőre kilenc évre korlátozva). 1980 júniusában megalakult a *Svájci Magyarnyelvű Protestáns Gyülekezetek Szövetsége,* négy gyülekezet (Baden, Basel, Luzern, Zürich) részvételével, amelyekhez 1981-ben St. Gallen és Schaffhausen társult. A Szövetségnek először svájci vezetője volt, majd 1981 novemberében Szöllősy Pál lett első megválasztott elnöke. A

Szövetség az egy lelkészi állást személyi és gyakorlati okokból két félállásra osztotta fel és Baselben Szathmáry László, Zürichben pedig Bán József kapott lelkészi megbízást. Az utóbbi 1983 végén lemondott és teljes svájci szolgálatba ment. Utóda a Svédországból áttelepedett Joób Olivér evangélikus lelkész lett. A Szövetség az 1984 novemberében tartott közgyűlésén további három évre meghosszabbította Szöllősy Pál elnöki megbízatását. Krüzsely József visszavonulása után a Francia-Svájcban és Bernben úgy alakultak a viszonyok, hogy 1981-ben a berniek önálló gyülekezetet létesítettek, 1983-ban pedig félállásra meghívták lelkésznek az Erdélyből származó evangélikus Antal Bélát, aki azóta rendszeresen tart istentiszteletet Bernben és Bielben, valamint kisegít Genfben és Lausanne-ban.

A svájci helyzetet talán nem volt felesleges kissé részletesebben ismertetni, mert kiderül belőle, milyen problémákkal küszködnek a magyar protestáns szórványok és milyen erőfeszítéseket igényel a rendszeres lelkigondozás fenntartása. Németországban is az okozta a bajokat, hogy a magyarok nem tudtak saját erőből lelkészt tartani, a német támogatás kevésnek bizonyult és a magyar papok egzisztenciális okokból kénytelenek voltak német szolgálatba állni. Ez történt a müncheni Czeglédy Zoltánnal, akit az anyagi ellátottság elégtelensége kényszerített arra, hogy német gyülekezetbe menjen. A legnépesebbek és legerősebbek még a Rajna–Ruhr-vidéki protestáns csoportok, saját lelkésszel, de Németország egyéb vidékein szükségmegoldásokkal kell biztosítani a magyar hitélet megmaradását. Ausztriában eredményesen működik mind a református, mind az evangélikus lelkigondozói szolgálat. Az előbbinek az élén Soós Mihály bécsi református lelkész áll, az utóbbit Szépfalusi István bécsi evangélikus lelkész vezeti. Burgenlandban két ismert lelkipásztor áll a magyar gyülekezetek élén, az egyik Gyenge Imre református püspök, a másik Teleky Béla evangélikus lelkész. Hollandiában főleg Tóth Miklós, Tüski István és Kibédi Varga Sándor (írói nevén Áron) hatékony közreműködése révén erősödött meg a protestáns egyházi élet.

A nevesebb európai protestáns lelkészek közé tartozik az említetteken kívül Bárczay Gyula, Cseri Gyula, Gémes István, Glatz József, Nagy József, Pátkai Róbert, Szigethy Sándor, Terray László, Varga Sándor. A protestáns nemzetközi szervezetekben gyakran találkozunk a református Bárczay Gyula, az evangélikus Vajta Vilmos strasbourgi teológiai tanár, a Lutheránus Világszövetség tekintélyes vezető teológusa és Terray László norvégiai evangélikus lelkész nevével.

A magyar protestáns lapok közül a legjelentősebbnek és legmaradandóbbnak a külföldön élő magyar evangéliumi keresztények központi orgánuma, az *Útitárs* bizonyult. A magyar forradalom után, 1957 áprilisában indult, először Koppenhágában adták ki, majd áttelepedett Norvégiába és Svédországba, 1967-ben Köln lett a megjelenési helye, 1971-től Stuttgartban jelenik meg. Szerkesztői és kiadói a következők voltak: Gémes István, Terray László, Glatz József, Szépfalusi István, Pátkai Róbert, Tóth János, Pándy Kálmán. Az ötvenhatos menekültek élesztették fel a *Jöjjetek* című református lapot, amelyet 1948 és 1954 között az ausztriai lelkigondozói szolgálat adott ki. 1957 márciusában átvette egy hollandiai egyházi alapítvány és Amsterdamban jelent meg évekig Tóth Miklós és Kibédi Varga Sándor (Áron) szerkesztésében. Végül a már említett *A Levél,* a svájci magyar nyelvű protestáns gyülekezet értesítője, amelyet Lemesi József alapított és jelenleg Szathmáry László ad ki Baselben.

Az Egyesült Államokban működött az *Evangéliumi Világszolgálat,* amely a SZEMRE hivatalos lapjaként jelent meg. Szigethy Béla és Harsányi András szerkesztette. Pénzhiány miatt 1956 tavaszán meg kellett szüntetni. A jelenleg is megjelenő lapok közül a *Reformátusok Lapja* a Kálvin Zsinat hivatalos közlönye, a *Magyar Egyház* a független, későbbi nevén az Amerikai Magyar Református Egyház orgánuma. Az utóbbi 1927 óta jelenik meg, az előbbi 1972 nyarán indult. Az 1974-ben alapított *Református Hírek* azzal különbözött az előbb említett lapoktól, hogy éles bírálatban részesítette a magyarországi református egyházi vezetőket és azokat, akik velük, valamint a hazai rendszerrel együttműködtek. Az időközben megszűnt lap némely szerkesztője és munkatársa enyhítette korábbi elutasító magatartását. Az amerikai magyar evangélikusok lapja az 1963 óta Clevelandben megjelenő *Erős Vár.*

Népszerű hitbuzgalmi könyveivel és füzeteivel tűnt ki az *Evangéliumi Kiadó,* amely elsősorban az egyszerű hívőket kívánta elérni, akárcsak a stuttgarti *Evangéliumi Iratmisszió,* a neves evangélizáló Ungár Aladár, majd ennek halála után Kovács Árpád által szerkesztett *Vetés és Aratás* című folyóiratával.

A külföldi magyar szerzők közül a teológiai irodalomban Vajta Vilmos, Bárczay Gyula, a hitbuzgalmi irodalomban Trombitás Dezső, Soós Mihály, Szépfalusi István, Terray László, Komjáthy Aladár, Krüzsely József munkássága érdemel említést. Az emigrációban megjelent protestáns egyháztörténeti és egyházpolitikai művek közül a legjelentősebb Gombos Gyula Szűk esztendők című 1960-ban magyar és angol nyelven kiadott könyve, amelyben a magyarországi református egyháznak a kommunizmus alatti sorsát tárgyalta.

Bár nem kimondottan vallási szervezet, de erős protestáns hagyománnyal és háttérrel rendelkezik a Németországban működő *Nemzetekfeletti YMCA/YWCA Szövetség,* amelyben 1956 után szép számmal szerepeltek magyarok is, sőt hosszú ideig az Aachenben élő Szeberényi Tamás középiskolai tanár volt e

szövetség elnöke. A magyaroknak Kölnben, Marburgban, Münchenben, Marlban, Essenben és más városokban volt kis helyi csoportjuk, részt vettek rendszeresen a szövetség évenként kétszer rendezett tanulmányi konferenciáin, valamint különböző hétvégi találkozókon. A Marburgban működő magyar YMCA/YWCA népitáncegyüttes sikerrel képviselte a magyar színeket nemzetközi folklór fesztiválokon. E magyar csoportok tevékenysége a hetvenes évek második felében utánpótlás hiányában erősen visszaesett és a marburgi kivételével már csak papíron léteznek. Az imént említett Szövetség keretein kívül alakult a müncheni YMCA-szervezet, amelynek azonban még kevésbé van protestáns vallási jellege, mint az előbb felsorolt magyar csoportoknak.

4. Értelmiségi körök és találkozók

A hatvanas évek elejének fontos jelensége a fiatal magyar értelmiség összefogásának vágya és helyének, szerepének, feladatának tisztázására irányuló törekvése. Mind több helyen ismerték fel annak a tételnek a helyességét, hogy nem elegendő csak a hivatási előrejutással és az idegen társadalomba való beilleszkedéssel törődni, hanem azzal egy időben és párhuzamosan szükséges a nyugati magyarok szellemi közösségét is megteremteni. Az egyetemi tanulmányaik befejezése előtt álló diákok és diplomájukat már megszerzett fiatal értelmiségiek körében mind többen jutottak arra a meggyőződésre, hogy nyugaton szerzett műveltségük hiányos marad, ha nem egészül ki a magyarságra vonatkozó ismeretekkel és hogy közérzetüket is javítja, ha bekapcsolódnak a magyar szellemi vérkeringésbe. Erre nemcsak azok törekedtek, akiknek tanulmányai és majdani hivatási kötelezettségeik a magyarságtudománnyal érintkeztek, hanem olyanok is szép számmal, akiknek pályája – mint orvosok, mérnökök, építészek, közgazdák – nem kívánta meg feltétlenül a magyar műveltséggel való szembesülést. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör első tanulmányi hetéről szólva, Cs. Szabó László az összejövetel céljának azt jelölte meg, hogy „nyolc-tíz nyugati ország java fiataljai, idősebb előadók segítségével tisztázzák egymás közt helyüket a befogadó új világban, e világ lelki, művelődési, irodalmi, gazdasági problémáit, végül azt az egyensúlyi helyzetet, amelyben a friss menekültek összehangolódnak a Nyugattal s mégis összetartanak népükkel, jó időre két hazát fogadván el a végzettől”.[52]

A *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* ennek az egyetemi ifjúság és a fiatal értelmiség körében jelentkező igénynek a kielégítésére vállalkozott. 1951 tavaszán kezdte el tevékenységét, három teológus hallgató közreműködésével.[53] Az egyik Tóth Miklós volt (aki azóta is az együttes munkájának irányítói közé tartozik), a másik kettő Tüski István és Végh József. Az egyesületi tevékenység az ötvenhatos diákok bekapcsolódásával lendült fel. A végzett egyetemisták és főiskolások útja a diákszövetségből a Mikes Kelemen Körbe vezetett. Ennek Hollandián túlmutató jelentősége 1959-ben kezdődött, amikor Prágay Dezső biokémikus kezdeményezésére sor került az első jelentős tanulmányi hétre Doornban. A doorni találkozón tíz országból mintegy ötven író, kutató, tanár, újságíró és diák vett részt. A tanulmányi hét – amelyre a résztvevők saját költségükön utaztak és amelynek kiadásait egyházak és magánosok fedezték – oly sikeresnek bizonyult, hogy folytatása magától értetődőnek tűnt. Cs. Szabó László szerint a doorni találkozó minden tekintetben úttörő volt. „Számolni kellett gátszakító szócsépléssel – írta –, nekiszabadult monológokkal, hazafias szócifrázással, áhítatos ködevéssel, szóváltással, civódással, sértődéssel, kivonulással; utóvégre nemcsak erényekből áll a magyar ember. Hat napig folyt a tanácskozás s mindössze egyszer történt barátságtalan összetűzés... A fiatalok *tisztázni* gyűltek össze Doornban. Tisztázni, vagyis kitisztítani a szemhatárt, ködöt oszlatni, akármilyen szentelt hagyományú is az a homály; tisztázni, vagyis kitisztítani a gondolatok eldugult kútjait a fenekükön csillámló igazság fölmerítésére; tisztítani, vagyis megtisztítani ágbogas torlaszaitól az igazság felé vezető ösvényeket.”[54]

---

[52] A doorni találkozó, Új Látóhatár 1959/4. sz. 327. l. [Megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában kiadott Cs. Szabó emlékkötetben: „Angol az útlevelem, de magyar a büszkeségem” — A „Mikes” nevében Czigány Lóránt emlékezik a száz éve született Cs. Szabó Lászlóra. Mikes International, Hága, 2005. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html , pp. 47-49. — Mikes International Szerk.]

[53] Hivatalos neve ez volt: Mikes Kelemen Kör, Hollandiai Magyar Ifjúsági Munkaközösség. A „Hollandiai” jelző következetes használatát az indokolta, hogy e kört ne lehessen összetéveszteni szélsőjobboldali politikusok és újságírók által 1959-ben Münchenben alapított Mikes Kelemen Körrel, amely ugyancsak rendezett előadásokat, irodalmi esteket és könyvkiadói tevékenységet is folytatott, a többi között Fiala Ferenc, Marschalkó Lajos, Málnási Ödön munkáinak megjelentetésével.

[54] A doorni találkozó, 328–329. l.

Mivel a Mikes – ahogyan a Kört tagjai és barátai az egymás közötti társalgásban nevezték – következetes maradt mind az iménti *tisztázó* szándékban, mind a színvonalra való törekvésben, messze elkerülték mindazok, akiket nem ilyen igények vezettek. Az évenként megrendezett konferenciák nem voltak tömegtalálkozók, hanem inkább egy lassan kirajzolódott elit összejövetelei és vitáinak fórumai. A kezdeti években az előadói asztaloknál elsősorban az idősebb írói és tudósi nemzedék tagjai ültek: Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Kerényi Károly, Deér József, Iványi-Grünwald Béla, Bogyay Tamás, Veress Sándor, Gara László, Békés Gellért, Rezek Román. Később mind nagyobb számban szerepeltek az akkor húsz-harminc évesek. Mindmáig több mint száz nyugati, magyarországi, jugoszláviai és romániai magyar író és tudós adott elő a Mikes tanulmányi napokon, amelyeket 1959-től kezdődően egyetlen év – 1969 – kivételével minden esztendőben megtartottak. A leggyakoribb előadók a következők voltak: Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Hanák Tibor, Határ Győző, Karátson Endre, Kibédi Varga Áron, Németh Sándor, Péter László, Kassai György, Czigány Lóránt, Tóth Miklós. Az előkészítő és szervezési munkát a hatvanas években – 1971-ig Németh Sándor, 1972-től főleg Tóth Miklós és Kibédi Varga Áron végezte.

1966-ban jelent meg először a konferencián Jugoszláviából, 1967-ben Magyarországról és 1981-ben Romániából érkezett előadó. Magyarországi hivatalos körök kezdetben fokozott reményeket fűztek a Mikes Kelemen Körrel való együttműködéshez, ennek jele volt, hogy 1967-ben Amersfoortban hattagú budapesti „delegáció" részvételét engedélyezték. E remények azonban nem teljesültek, ennek következtében a későbbi években olykor elég nehéz volt magyarországi előadók részvételét elérni.

A konferenciák központi témája az első években, ha nem is teljesen, de legalábbis részben magyar tárgyköröket érintett, később túlsúlyba kerültek az általános irodalmi, művészeti, esztétikai, bölcseleti kérdések. Kivételnek számított az 1980-as bleyerheidei konferencia, amely a megbeszélések középpontjába az 1945 és 1949 közötti korszak magyarországi társadalmi, politikai és irodalmi közállapotait állította.[55]

A magyarországi kapcsolatok ügye a Mikes Kelemen Kör tagjait is megosztotta, főleg annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy meddig lehet elmenni a magyarországi intézményekkel való együttműködésben. Ez okozta a mindeddig legnagyobb válságot, 1971-ben, amikor a magyarországi hatóságokkal való szoros kapcsolatoktól idegenkedő többség visszavonulásra kényszerítette az azt pártfogókat. Akkor vált meg a konferenciák szervezési munkáitól Németh Sándor, aki a messzemenő együttműködés híve volt. E válság egy időre lehetetlenné tette magyarországi előadók meghívását, de a hetvenes évek második felétől kezdve a Kör ismét rendszeresen hív meg vendégeket Magyarországról is. Ezt a többi között az is elősegítette, hogy az illetékes magyarországi szervek engedtek korábbi makacsságukból és nem vártak különösebb ellenszolgáltatásokat a kiutazási és részvételi engedélyekért. A Mikes Kelemen Kör ma azok közé a szervezetek közé tartozik, amelyek egészséges egyensúlyt tartanak a jellegükből folyó kötelezettségek és a szülőfölddel való kapcsolatok viszonyában.

1959-ben rendezte első kongresszusát a Pax Romana nemzetközi katolikus egyetemi mozgalom magyar tagozata, a *Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom* is. A KMEM-ben részben a hajdani katolikus diákmozgalmi emberek, részben a forradalom után nyugatra került diákok gyülekeztek, vagy úgy, hogy közben a helyi MEFESZ-csoportok tagjai is voltak, vagy úgy, hogy csak a KMEM munkájában vettek részt. Befejezvén tanulmányaikat, a diákok továbbra is a KMEM tagjai maradtak és az idők folyamán vezető szerephez jutottak. A KMEM is átalakult lassan diákszövetségből a fiatal katolikus értelmiség szervezetévé, a tanuló ifjúság számszerűen mind jobban visszaesett. Csak kevés utánpótlást kapott.

Reményei és számításai a Burg Kastl-i magyar gimnáziumot illetően nem váltak be. A katolikus szellemben nevelt ifjúság nem olyan arányban csatlakozott az iskola elvégzése után a KMEM-hez, mint ahogyan azt sokan remélték. Ennek magyarázata egyfelől a Burg Kastlban végzett tanulók gyenge érdeklődése a magyar szervezetek iránt, másfelől az iskolában uralkodó konzervatív szellem, amely inkább elhallgatta, mint népszerűsítette a KMEM munkáját. A kastli tanárok semmi jelét nem adták annak, mintha becsülnék és értékelnék a KMEM tevékenységét. A tanulókat sem ösztönözték, hogy abban vegyenek részt, ha egyetemre vagy főiskolára jutnak. A katolikus klérus – amelyből a tanárok egy része kikerült – szembeszökő módon idegenkedett a KMEM-ben tapasztalt felvilágosultságtól, modernségtől, nyitottságtól, ökumenikus beállítottságtól, erős „zsinat-pártiság"-tól és politikai középutasságtól. Nem csoda, hogy tanítványaikkal sem kedveltették meg az Egyetemi Mozgalmat, különösen, amikor látták, hogy Mindszenty bíboros sem rokonszenvezett vele.

---

[55] A Kör konferenciáinak anyagát nyomtatásban is megjelenteti: Eszmék nyomában (1965), Nyugati magyar irodalom (1976), Az embernek próbája (1976), Mérlegen (1978), Belső tilalomfák (1982), Önarcképünk sorsunk tükrében (1984). [Az Eszmék nyomában megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

Az ökumenikus tájékozódásra az indítást az 1969-es közgyűlés adta meg, amely határozatban mondta ki a katolikus–protestáns együttműködés gondolatának támogatását, egyben azt is, hogy kívánatos volna a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferenciával együtt egy ökumenikus találkozó megrendezése. Erre sor is került 1971-ben Sionban, de akkor már az Ifjúsági Konferenciából kiszakadt Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel karöltve, majd azóta kétszer is megismételve. Az 1969-es kongresszuson lett a KMEM egyházi tanácsadója Békés Gellért római bencés tanár, az ökuméne gondolatának lelkes híve.[56]

A KMEM évi kongresszusai – amelyeket húsvét hetében, majd később a húsvétot követő héten rendeztek – mindannyiszor össze voltak kötve előadásokkal. E tanulmányi hetek az idők folyamán a jelentősebb értelmiségi találkozók sorába léptek. Ezeken előadott a többi között András Imre, András Károly, Barankovics István, Békés Gellért, Bogyay Tamás, Feketekuty László, Hegyi Márton, Horváth Árpád, Menczer Béla történész, Morel Gyula, Hans Sedlmayr német művészettörténész, Szabó Ferenc, Vass György dogmatikatanár, Vida István.

A KMEM tanulmányi hetei tárgyköre a mai embert és a mai keresztényt foglalkoztató témákat öleli fel, meglehetősen ritkán érintve sajátosan magyar kérdéseket. Ez részben azzal függ össze, hogy a konferenciák kiadásainak egy részét egyházi pénzadók fedezik (kiket könnyebb vallásos jellegű összejövetelek támogatására megnyerni), részben azzal, hogy az értelmiségi találkozók jellegének kialakulása közben a KMEM-nek jutott feladatul olyan kérdések figyelemmel kísérése, mint a hit, az Isten, az ember és a modern világ, a vallás és a természettudományok viszonya, a társadalomért és a természetért viselt felelősség, a kereszténység jelene és jövője. Olykor azonban a KMEM is magyar témát választott, mint például 1972-ben, amikor a nemzeti önvizsgálatot tárgyalta, vagy 1983-ban, amikor az „Ember és szabadsága” témakör nyújtott módot a magyar vonatkozások bővebb kifejtésére.

A Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom konferenciái a legnépesebb értelmiségi találkozók. Nem ritka, hogy kétszáznál is több a résztvevők száma. A KMEM abban is különbözik az egyéb hasonló társulásoktól, hogy sok helyi szervezete működik, rendszeres előadásokkal, hétvégi találkozókkal, egy-egy kérdést taglaló szemináriumokkal. A legtevékenyebb csoport kétségtelenül a müncheni volt, talán annak következményeként, hogy ott él Kalniczky György, a KMEM hosszú időn keresztül működött főtitkára, valamint az elnöki tanács több tagja – András Mária, Boór János, Kovács K. Zoltán –, akik igyekeztek a helyi csoport életét is elevenné tenni. A müncheni csoporton kívül említést érdemel még az innsbrucki, amely hétvégi konferenciáival nemcsak a helybeliek, de a szomszédos országokban élő érdeklődők figyelmét is fel tudta kelteni.

Az érdeklődés persze, szerénynek nevezhető, ha összehasonlítjuk az olcsó szórakoztatás, a dilettáns önkelletés, a hazafiaskodás, a magyarkodás, a politikai buzogányforgatás fórumainak adataival. Bizony, a nyugati emigráció szégyeneinek egyike, hogy a komoly, megfontolt, színvonalas szó mindig kevesebb embert vonzott, mint a silány mulattatás és a nagyképű tudatlanság, amely értette és érti a módját annak, hogy tetszetősnek és kívánatosnak tűnjék fel. A KMEM müncheni csoportjának adatai azt az elszomorító tényt közlik, hogy 1974 és 1977 nyara között az igényes és színvonalas előadások látogatottsága 17 és 78 fő között mozgott, egy olyan nagyvárosban, amelyben sok ezer magyar él. Münchenben három év alatt csak 164 személy akadt, akiket a 11 előadás valamelyike érdekelt, 81 látogató a 11 előadásból csak egyen jelent meg.[57] Ugyanakkor zsúfolásig megtelnek a termek, ha vidám esteket vagy bálokat hirdetnek. Persze, nemcsak Münchenben.

A KMEM-et is, mint a többi értelmiségi társulást, fenyegeti az elöregedés veszélye. Mind kisebb a fiatalok, mind nagyobb az idősebbek aránya. Némi megifjodásra csak Innsbruckban és Münchenben látni jeleket, amelyek azonban derűlátásra még nem nyújtanak elegendő okot. Münchenben biztató kezdeményezés indult el a fiatalabbak bekapcsolására. Ennek tartóssága azonban nagyrészt függ a fiatalok kitartásától és az idősebbek megértésétől, türelmétől, mert az ifjúság új stílust, formákat, gondolkodási és viselkedési normákat hoz magával, amit egy egészséges és fejlődőképes szervezetnek tudnia kell integrálni. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az idősebbek sokhelyütt hívják az ifjúságot, de megriadnak, ha meg is

56 Az 1969-ben megválasztott tisztikar élére Targonski György matematikus került, társelnök pedig a müncheni Kalniczky György lett, aki később átvette a főtitkári teendőket és több, mint egy évtizeden át intézte a szervezet adminisztratív ügyeit. A KMEM ismertebb tagjai a többi között András Mária, Bejczy Antal, Berta József, Boór János, Horváth Árpád, Kiss Ulrich, Kovács K. Zoltán, Kunz Ferenc, Marghescu Sándor, Morel Gyula, Targonski Jolán, Tiszai Magda. A főtitkári tisztségben Kalniczky utóda Czupy József lett. Az elnök 1985-től Skultéty Csaba.

57 A kép még lehangolóbb, ha összehasonlítjuk a megjelentek számát a kiküldött meghívókkal. 784 meghívóra 75-en mentek el, 364-re 29-en, 290-re 20-an. Vö. A KMEM főtitkárság statisztikai adatai a müncheni előadások látogatottságáról, 1977.

jelenik. A KMEM próbája lesz, hogy elviseli-e a fiatalok által bevezetett új hangot és magatartást. A megújulás nélkül viszont egyhelyben topogásra és pangásra van ítélve.

A protestáns ifjúság és fiatal értelmiség szolgálatára az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia és a belőle az idősebb korosztály kezdeményezésére kivált Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem vállalkozott.

Az *Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia* az ötvenes évek végén azzal a szándékkal kezdte meg tevékenységét, hogy a menekült protestáns ifjúságot hitében és magyar öntudatában megerősítse, a keresztényként való tájékozódásban segítse. A szervezet élén evangélikus és református lelkészek állottak, akiknek munkája révén hamarosan jól működő és tartósnak ígérkező intézmény alakult ki.

Az Evangéliumi Ifjúsági Konferencia elhatározta, hogy évi találkozóit a nagyhéten rendezi. Az elsőre 1960-ban a norvégiai Trysilben került sor. Ezen 9 országból még csak 72 résztvevő jelent meg, de a következő évben, az ausztriai Salzerbadban 12 országból már 122-en vettek részt, 1962-ben az angliai Dymchurchbe 11 országból 102 vendég érkezett. A további években Németország, Dánia, Svájc, Svédország és más nyugat-európai országok voltak a tavaszi konferenciák színhelyei.

A jelentősebb európai protestáns lelkészek és teológusok támogatták a kezdeményezést és maguk is részt vettek mint előadók, igehirdetők, vagy áhítatok vezetői. Közöttük volt a legtekintélyesebb nyugati magyar evangélikus teológus, Vajta Vilmos (aki a hatvanas években a Lutheránus Világszövetség teológiai osztályának élén állott), László norvégiai, Szépfalusi István ausztriai, Glatz József és Szigethy Sándor svédországi, Pátkai Róbert angliai, Nagy József németországi evangélikus, Tüski István hollandiai, Bárczay Gyula svájci, Soós Mihály ausztriai, Varga Sándor angliai református lelkész. Az utóbbi években Gémes István stuttgarti evangélikus, valamint Cseri Gyula frankfurti és Kiss Szabolcs koblenzi református lelkész irányította a szervezet tevékenységét. Az évenként rendezett összejöveteleken gyakran szerepeltek nyugaton élő magyar írók is, közöttük Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Kerényi Károly, Szente Imre és Sulyok Vince. A konferenciák anyaga a hatvanas években több kötetben könyvalakban is megjelent Szépfalusi István szerkesztésében.[58]

Az Evangéliumi Ifjúsági Konferencia tanulmányi hetei erősen vonzották – a jegyzőkönyvek tapintatos fogalmazása szerint – a „javakorabelieket” is és az a veszély fenyegetett, hogy az ifjú és idősebb résztvevők arányszáma az előbbiek rovására tolódik el. Ennek ellensúlyozására a laikusok részvételi jogának felső határát, az előadókat kivéve, először 35, majd később 40–42 évben állapították meg. Az idősebbek ezt hátrányos megkülönböztetésnek tekintették és elhatározták, hogy a szervezeten belül „Szabadegyetemet” hoznak létre, amelyben nem lesz életkorbeli megkülönböztetés. Az 1969 áprilisában tartott értekezlet határozata szerint a jövőben két tanulmányi konferenciát rendeznek. A nagyhéten az EMEIK szokásos találkozóját, a fiatalok számára, valamivel később az EMEIK Szabadegyeteme konferenciáját, amelyen korra való tekintet nélkül bárki részt vehet. A Szabadegyetem hitet tett az ökumenikus együttműködés mellett és fő feladatai egyikének nevezte, hogy megismerni, ápolni, terjeszteni kívánja az „egyetemes” magyar kultúrát, függetlenül attól, hogy annak művelői Magyarország határain belül vagy azokon kívül élnek.

Az 1969 áprilisi összejövetel 8 tagú ideiglenes intéző bizottságot választott Tóth János elnökletével, azzal a feladattal, hogy az evangélikus és református gyülekezetek laikus munkájában való részvételét az illetékes lelkészi munkaközösségekkel tisztázza. Sem az evangélikus, sem a református lelkigondozó szolgálat tagjainak többsége nem rokonszenvezett a „javakorabeli laikusok” sznobnak és szalmalángnak tekintett aktivitásával. A szabadegyetem tervezett tevékenysége ellen foglalt állást, jóllehet Tóth János és társai megígérték, hogy eltekintenek a 35 éven aluliak bevonásától és a lelkigondozó szolgálatokkal karöltve akarják terveiket megvalósítani, a többi között a katolikusokkal rendezendő első ökumenikus találkozót. Erre 1971 nyarán került sor a svájci Sionban, de a Szabadegyetem kezdeményezői az EMEIK illetékes vezetői részéről utólagos elmarasztalásban részesültek. A szakadás elkerülhetetlennek bizonyult. Az EMEIK intéző bizottsága megtiltotta a Szabadegyetemnek, hogy az Evangéliumi Ifjúsági Konferencia nevet használja. A Szabadegyetem irányítói elhatározták, hogy szervezetüket megtartják, önállóak lesznek *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* néven. Az alapszabály-tervezet vitájában Szabó Zoltán azt mondotta, hogy „Mivel az EPMSZ mindenki felé nyitott és kapcsolatai is megvannak, az elkövetkező időben Nyugat-Európában kikristályosodási pont lehet.” Az 1972. évi ausztriai St. Georgen-i konferenciát már mint az EPMSz találkozóját hirdették meg. A szervezet Svájcban nyert elismerést, a Svájci Protestáns Egyházak Szövetsége vette pártfogásába, berni székhellyel független egyesületként a Svájci Polgári Törvénykönyv alapján jegyeztetett be. E státusz kivívását Tóth János összeköttetései és kapcsolatai tették lehetővé. A

[58] Mi az igazság? (1962), Ecce Homo (1962), Mit cselekedjünk (1962), Ádám, hol vagy? (1963), Amíg időnk van (1965), Együtt Európában (1971).

Szabadegyetem a kezdeti években rászorult a svájci protestáns egyházak anyagi támogatására, e segélynek 1976-ban bekövetkezett megszűnése óta az EPMSz Baráti Társasága gondoskodik a munka pénzügyi fedezetéről.

A St. Georgenben rendezett tanulmányi hétre az EPMSz három magyarországi szellemi embert – Benda Kálmánt, Csoóri Sándort és Mészöly Miklóst – hívott meg előadónak, de kiutazási engedélyt egyikük sem kapott. Megjelent viszont két fiatal író Erdélyből. A Magyarországra küldött meghívások és a romániai magyar irodalom két képviselőjének jelenléte mutatták, hogy az EPMSz a magyar szellem országhatárokon túli egységében gondolkodik és nem rajta múlott, hogy ez a beállítottsága a következő esztendőkben nem dokumentálódott mindig az előadók és résztvevők listájában. Szemmel látható volt a törekvése, hogy a párbeszédet a világ különböző tájain élő magyarok között fenntartsa, a másik oldalról jövő válasz viszont napi politikai meggondolások, nem egyszer bürokratikus szűkkeblűség függvénye volt. Budapesti illetékesek sok éven át tudomást sem vettek az EPMSz létéről, Romániából viszont csaknem minden találkozón voltak vendégek, előadói asztaloknál is, Jugoszláviából pedig gyakran vettek részt olyan magyarok, akik a Szabadegyetem vallási és művelődési törekvései iránt érdeklődtek.

Ellentétben a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalommal, az EPMSz csak konferenciák rendezésére, könyvkiadásra és olvasói hálózat kiépítésére korlátozta tevékenységét. Helyi szervezeteket nem létesített és két konferencia közötti időben előadásokat is csak ritkán rendezett, főleg kiadványai megjelenése alkalmából, műveket és szerzőket mutatva be. Már az első években kialakult a szervezet irányítóinak köre, melynek tagjai egymást váltva látták el a különböző vezetői feladatokat. Ezek közül említést érdemel az első elnökön, Tóth Jánoson kívül Balla Bálint, Bárczay Gyula, Kovács Andor, Szépfalusi István, Szépfalusi Márta, Szöllősy Árpád, Szöllősy Pál. Az egymást váltó elnökök mellett a Szépfalusi-házaspár biztosította hosszú időn át az ügy- és pénzkezelés folyamatosságát, munkájával a legjobban működő külföldi magyar szervezetek egyikévé téve a Szabadegyetemet.

Az EPMSz tekintélyét és népszerűségét magas színvonalú tanulmányi hetei alapozták meg. Fontos feladatának tekintette a hungarológiai – irodalmi, magyar történelmi, néprajzi, társadalomtudományi – ismeretek gyarapítását és a konferenciák résztvevőinek a mai magyar szellemi élet kimagasló alakjaival való megismertetését. Ezért hívta meg előadónak a nyugati magyar irodalom, művészet, tudomány legjobbjait és a lehetőségeknek megfelelően olyan magyarországi, romániai, jugoszláviai magyar szellemi embereket, akikkel való találkozás a nyugati magyaroknak mindenképpen élményt ígért. A Szabadegyetem tanulmányi heteinek majd másfél évtizede alatt a többi között a következők tartottak előadást: Békés Gellért, Hanák Tibor, Határ Győző, Molnár József, Morel Gyula, Peéry Rezső, Siklós István, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Szelényi Iván, Szente Imre, Veress Sándor, Zsindely Endre, valamint a belső körhöz tartozó Balla Bálint, Bárczay Gyula, Kovács Andor, Szépfalusi István, Szöllősy Árpád, Tóth János. Az EPMSz találkozóinak programját mindig kiegészítették vallási tárgyú előadások, istentiszteletek, áhítatok, irodalmi estek, kiállítások, hangversenyek.

Amikor több éves szünet után, 1979-ben a budapesti hatóságok ismét engedélyezték magyarországi meghívottak kiutazását és Keresztury Dezső kíséretében többen is megjelentek, a neves budapesti író beszédének egy passzusa szükségessé tette, hogy az EPMSz állást foglaljon a hazai kapcsolatok kérdésében. Az alsó-ausztriai Mönichkirchenben rendezett konferenciának – a Herder-díjat éppen akkor átvevő Sütő András ünneplésén kívül – ez volt egyik legjelentősebb mozzanata. Szöllősy Árpád elnök világossá tette, hogy az EPMSz nem zárkózik el a párbeszéd és az érintkezés elől, de a kapcsolatoknak szigorúan a kölcsönösség alapján kell kiépülniök és nem érinthetik azokat a fenntartásokat, amelyekkel a szervezet a Magyarországon kialakult társadalmi és politikai rendszert kíséri. Budapest kénytelen volt belátni, hogy egy olyan jelentős értelmiségi tömörülést, mint amilyen az EPMSz, nem hagyhat figyelmen kívül és nem is kényszeríthet olyan megalázó szerepre, mint amelyre némely más nyugati magyar egyesülettel való kapcsolatait építette.

A konferenciák programjával és előadóival kapcsolatban egyszer került sor komolyabb vitára. Ez 1983-ban történt, amikor a rendezők meghívták előadónak Hegedűs András szociológust, a volt miniszterelnököt, akit az 1956-os forradalom söpört el posztjáról. Neki egy szociológiai kérdésről kellett volna előadnia az Asconában meghirdetett tanulmányi héten. Hegedűs meghívása ellen többen tiltakoztak és az EPMSz különféle külső támadások középpontjába került. A rendezőség – noha tudományos és nem politikai téma elemzésére kérte fel Hegedűst – megoszlott abban a kérdésben, hogy tartsa-e fenn a meghívást, vagy vonja vissza, mert a meghívott nevéhez mégiscsak a magyar történelem egy sötét fejezete fűződik. A további vitát elkerülendő, az EPMSz az utóbbi mellett döntött, de a maga részéről Hegedűs András is visszalépett, hogy megkönnyítse a két tűz közé került Szabadegyetem helyzetét. Az eset világosan mutatta, hogy hol vannak a határai a magyarországi közéleti emberekkel való érintkezésnek és milyen érzékenyen reagál a nyugati magyar közvélemény egy jelentős hányada, ha valaki a határokat átlépi. A másik tapasztalat, hogy emóciók

és indulatok milyen fontos szerepet játszanak, még olyan ügyekben is, amelyekben a józan mérlegelésnek és a pluralista szemléletnek kellene érvényesülnie.

A közelmúltban az EPMSz egy kisebb belső válságon is átment. Ennek eredője az az ellentét volt, amely az évek folyamán az adminisztrációt és a pénzkezelést intéző Szépfalusi-házaspár és a vezetőség más tagjai között merült fel és végül a harmonikus együttműködést lehetetlenné tette. A válság békésen oldódott meg, Szépfalusi Márta és István egymás után megvált tisztségeitől, az elnökség pedig köszönettel és elismeréssel nyugtázta azt az értékes és eredményes munkát, amellyel segítettek a szervezetet felépíteni és sikeresen működtetni.

Szépfalusi Istvánnak nagy szerepe volt a könyvkiadás megindításában és megszervezésében is. A Szabadegyetem legmaradandóbb vállalkozása kétségtelenül egy igényes kiadói program megvalósítása, amely nemcsak kitűnő művekkel gazdagítja a nyugati magyar könyvtermést, de a Könyvbarátok Körének megszervezésével – amely elsősorban Szöllősy Árpád érdeme –, olvasói réteget is toborzott a jó irodalom befogadására. A kiadói tevékenység 1973-ban indult meg az EPMSz füzetsorozatával, amely – Szépfalusi István szerkesztésében – a konferenciák legjobb előadásait bocsátotta nyomtatott formában az érdeklődők rendelkezésére. A sorozatban 1973 és 1978 között 12 füzet jelent meg. 1976-ban kezdődött el Szöllősy Árpád javaslatára a könyvek kiadása és 1984 végéig 22 mű hagyta el a nyomdát. A szerzők névsora: Cs. Szabó László, Vándor Györgyi, Konrád György, Szelényi Iván, Tóth János, Peéry Rezső, Hanák Tibor, Domahidy András, Janics Kálmán, Sütő András, Lehoczky Gergely, Bibó István, Ordass Lajos, Szépfalusi István, Szabó Zoltán. A legjelentősebb kiadvány kétségtelenül Bibó István Összegyűjtött Munkái-nak négy kötete, valamint a nyugati magyar költészet és a nyugati magyar próza antológiája, az előbbi Kemenes Géfin László, az utóbbi Ferdinandy György szerkesztésében.[59] Az EPMSz könyvkiadója az anyagilag legmegalapozottabb nyugati magyar kiadók közé tartozik. A majd ötszáz tagot számláló Könyvbarátok Köre, a Szabadegyetem Baráti Társaságának tagjaival együtt, teremti meg, időnként jelentős áldozatkészséggel, a kiadványok megjelentetésének anyagi alapját. Az igényes program és a könyvek színvonalas kiállítása meg annak biztosítéka, hogy szélesebb olvasói rétegek is figyelemmel és érdeklődéssel kísérjék.

Az előbb tárgyalt értelmiségi körökkel egy időben indult, de csak 1977-ig maradt fenn a németországi *Magyar Főiskolai Hét.* Az első főiskolai hetet 1961-ben rendezték a marienbergi Európa Házban. A rendező kezdetben az Európa Ház, a kölni Széchenyi Kör és a németországi Diákszövetség volt, később azonban a Diákszövetség hirdette és rendezte meg az évenként, a nyár végén sorra kerülő és szép számú résztvevőt vonzó találkozót, amely témaválasztásban és színvonalban nem maradt el a Mikes, a KMEM és az EPMSz tanulmányi hetei mögött. A Főiskolai Hét volt valamennyi közül a leginkább hungarológiai érdeklődésű, témái csaknem kizárólag a magyar irodalomra, történelemre, társadalom- és gazdaságtudományra korlátozódtak. A szervezők abból indultak ki, hogy magyar értelmiségiek magyar nyelven rendezett tanulmányi konferencián magyar kérdéseket vitassanak meg, mert általános emberi problémák és a kor által feladott kérdések taglalására idegen nyelvű értekezletek és előadások is kielégítő lehetőségeket nyújtanak, mindenkinek abban az országban, amelyben él. Az előadók jelentős hányada Németországban lakó író és tudós volt, de szép számmal szerepeltek az előadói asztalnál más országból érkezett vendégek, így Magyarországról is a többi között Berend T. Iván, Béládi Miklós, Mészöly Miklós, László Gyula, Lőrincze Lajos. Előadott Marienbergben nyugati magyar írók és tudósok közül: Szabó Zoltán, Kibédi Varga Áron, Bogyay Tamás, Décsy Gyula, Jászai Géza, Menczer Béla, Brunner György, Gosztonyi Péter, Varga József, Kovács K. Zoltán, Horváth Árpád, Hellenbart Gyula, Világhy Ernő, Molnár József. Az irodalmi esteken gyakran szerepeltek ismert költők és elbeszélők, köztük Háy Gyula, Thinsz Géza, Sulyok Vince, Monoszlóy Dezső, Lőkkös Antal.

1972–73-ban nyilvánvalóvá vált, hogy a Diákszövetség, mivel irányító tagjai befejezték tanulmányaikat és szétszóródtak az egész országban, képtelen a főiskolai hetek folyamatosságát biztosítani. Tarnai László és Kovács György, akik korábban a szervezés munkájában részt vettek, hivatási okok miatt visszavonultak, a marienbergi ház sem volt már könnyen megkapható a konferencia megrendezésére, úgyhogy abbamaradt a tanulmányi hetek sorozata. Később Balogh Tibor mérnök tett kísérletet feltámasztására, egyesületként jegyeztetve be a Főiskolai Hetet, mint magyar kulturális fórumot. Egyetlen egyszer sikerült még megszervezni egy találkozót, 1977-ben a Nürnberg melletti Feuersteinben, a többi között amerikai magyar és magyarországi résztvevőkkel. A konferencia sikere a folytatást sugallta, de az 1979-re tervezett és kisebbségi kérdések megtárgyalására összehívandó találkozó ügye kútba esett, egyfelől a kellő érdeklődés hiánya, másfelől az illetékes budapesti intézményeknek a meghívott magyarországi előadók kiutazását

[59] E két kötet, valamint további két nyugati magyar irodalmi antológia megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.

lehetetlenné tevő feltételei miatt. Ezzel a németországi Főiskolai Hét végleg lekerült a napirendről és néhány évvel később a rendező egyesület is feloszlott.

A hetvenes évek második felében bontakozott ki a *Svájci Magyar Irodalom és Könyvbarátok Köré*nek (SMIKK) kulturális tevékenysége. A Kör 1977-től kezdődően minden év őszén Luganóban rendez tanulmányi napokat, mintegy a megszűnt németországi Főiskolai Hét örökébe lépve, nemcsak a tekintetben, hogy elsősorban a Svájcban, Németországban és Ausztriában élő magyarok érdeklődését kívánja felkelteni, de a magyar központú témaválasztásban is. Tevékenysége nem korlátozódik az évi tanulmányi napok megrendezésére, hanem egész évben rendez esteket és előadásokat, ezenkívül könyvkiadásba is belekezdett.

A SMIKK előzményének tekinthető a *Zürichi Magyar Ifjúsági Klub,* amely éveken keresztül rendezett színvonalas előadásokkal vonta magára a figyelmet és amelynek élén a szlovákiai magyar ifjúsági mozgalomban részt vett, majd Csehszlovákia 1968-as megszállása után nyugatra menekült B. Szabó Péter állott. A Kör megalapításának ötlete és kivitelezése két zürichi magyar, Bozsoki János és Magyari Sándor nevéhez fűződik. Az egyesületi életben jártas Bozsoki szervezési munkájának eredményeként 1976 elején megtartották az alakuló közgyűlést Zürichben. A Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Körének elnöke a Luganóban élő Saáry Éva költő és festő lett, a főtitkári tisztség Bozsoki Jánosnak jutott, majd egy év végeztével átadta B. Szabó Péternek, aki a Kör *Értesítő* című rendszeres közlönyét is szerkeszti.

Az alapítók szándéka kezdetben az volt, hogy népszerűsítik a nyugati magyar irodalmat és segítenek eljuttatni a megjelenő könyveket a világban szétszórt olvasókhoz. Munka közben azonban hamarosan észrevették, hogy mily megoldhatatlan feladatra vállalkoztak és mivel az együttesben az irodalomnak nemcsak fogyasztói, hanem művelői is szép számmal akadtak, gyorsan rájöttek arra, hogy könnyebb könyveket kiadni, mint eladni. A terjesztés elsőbbségét felváltotta a kiadás elsőbbsége, jóllehet a Kör nem adta fel könyvterjesztői programját.

Svájc határain túl a SMIKK tekintélyét elsősorban a luganói tanulmányi napok alapozták meg. Ezek szervezését Saáry Éva és B. Szabó Péter vállalta. Az első konferenciát, 1977 őszén, a közeli Asconában élt és meghalt Kerényi Károly vallástörténész és ókortudós munkásságának felmérésére szentelték, 1978-tól kezdődően három éven keresztül *Magyar Mérleg* címen az elmúlt harminc év magyar kultúrtörténeti teljesítményeinek összegezése volt a feladat, mégpedig külön-külön konferencián tárgyalva a magyarországi, nyugati és kisebbségi eredményeket. 1981-ben a magyar forradalom 25-ik évfordulója alkalmából ez volt a tanulmányi napok központi témája. 1982-ben újabb sorozat indult meg Gesta Hungarorum címen a magyar történelem három nagy szakaszának áttekintésére. Ez az 1984-es konferencián fejeződött be a kiegyezéstől 1945-ig terjedő időszak tárgyalásával. A luganói találkozók általában ötnaposak és sikerükhöz nagymértékben hozzájárul a színhely festői fekvése. A leggyakoribb előadókhoz a következők tartoztak: Bogyay Tamás, Dénes Tibor, Ferdinandy Mihály, Gosztonyi Péter, Hanák Tibor, Juhász László, Saáry Éva, Csernohorszky Vilmos. A konferenciák anyaga kötet-formában is megjelent. Mind ez idáig napvilágot látott a Kerényi-szimpózium, a Magyar Mérleg, az 1956-tal foglalkozó „Befejezetlen forradalom” teljes anyaga és megjelenik a Gesta Hungarorum előadásainak szövege is. A SMIKK ezenkívül más könyveket is kiadott, magyar és német nyelven. Nevét az 1983-as közgyűlésen *Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Körre* változtatta, levonva annak következtetéseit, hogy az évek folyamán nemcsak irodalmi előadásokat és szerzői esteket, hanem 1981-től rendszeres képzőművészeti kiállításokat is rendezett, gondot fordítva a Svájcban élő magyar művészek megismertetésére és népszerűsítésére.

Svájci vállalkozás a *Dies Academicus Hungaricus Genevensis* nevű értelmiségi konferencia, amely Genfben jött létre néhány ott élő magyar – Luka László, Molnár Miklós, Nagy László és mások – kezdeményezésére Az első találkozóra 1977 június közepén került sor igen szép számú résztvevővel. A vitaindító előadást Szabó Zoltán tartotta az 1956-os forradalomról. A konferencia zárónyilatkozatában ez olvasható: „A magyar népnek nem feladata, hogy újabb felkelést kezdjen és új visszatorlást provokáljon ki, de feladata, hogy minden rágalommal, feledéssel és elszürküléssel szemben tisztán őrizze meg a maga forradalmának zászlaját, amely az emberiség szabadabb jövőjének a zászlaja is.” Ugyanebben a nyilatkozatban a résztvevők kijelentették, hogy „veszélyben forog az emberi szabadság minden olyan országban, ahol nem a pluralitás érvényesül mind ideológiai, mind politikai tekintetben. Szolidaritást vállalnak mindazokkal az egyénekkel és csoportokkal, akik akár hazájukon belül, akár hazájukon kívül küzdenek, hogy nemzetük önrendelkezési joga és hazájukban az emberi szabadság jogai érvényesüljenek”.

A következő találkozón, 1980 májusában, a résztvevők Bibó István életművére pillantottak vissza, kiemelve abból a jelentősebb mozzanatokat. A bevezető referátumot Borsody István tartotta „Jászi, Bibó és a magyar nemzetiségi kérdés” címen, elsősorban Bibónak a nemzetről és a kisebbségről vallott nézeteit ismertetve és összehasonlítva Jászi Oszkár felfogásával. A további vita három részben folyt és egy-egy

nagyobb Bibó-tanulmány témakörét érintette. Az első „A kelet-európai kisállamok nyomorúságá"-t és „A magyar demokrácia válságá"-t taglalta (Borsody és e könyv szerzője bevezető előadásával), a második a „Zsidókérdés Magyarországon" című tanulmányt (Kemény István bevezetőjével), a harmadik a nemzetközi szervek bénultságáról szóló angol nyelvű könyvet elemezte (Tóth János referátumával). A népes és nagy sikerű konferencia nemcsak a Bibó iránti érdeklődést és tiszteletet érzékeltette, de arról is tanúságot tett, hogy a genfi kezdeményezés életre való és elsősorban olyanok szükségletét elégíti ki, akik más magyar értelmiségi találkozókat nem, vagy csak ritkán látogatnak.

A kedvező tapasztalatok indították Luka Lászlót arra, hogy 1983-ban megrendezze a harmadik Dies Academicust. A június közepén lezajlott háromnapos értekezleten a magyar reformkísérletek álltak a viták középpontjában. A téma alkalmat nyújtott a konferencia résztvevőinek, hogy áttekintsék azokat a változásokat, amelyek az utolsó évtizedben Magyarországon a politikában, a társadalomban és a gazdasági életben végbementek. Mivel a találkozóra Nagy Imre és társai kivégzésének 25-ik évfordulója alkalmából került sor, lehetetlen volt nem emlékezni erre a negyed század előtti eseményre. A szervezők erre a konferencia nyilvános és francia nyelvű megnyitó ünnepségét használták fel, amelyen magyar és nem magyar írók, tudósok és újságírók idézték fel Nagy Imre emlékét. Ezt megelőzően a Dies a következő nyilatkozatot bocsátotta ki: „Nagy Imre és sorstársai, s velük együtt az 1956-os forradalom annyi más áldozata még ma, negyed század múltával is ismeretlen helyen, névtelen sírban nyugosznak. A legelemibb erkölcs és kegyelet nevében kérjük az illetékeseket, hogy hamvaikat tisztességben temessék el, nevükkel megjelölt sírban, a civilizált Európa évezredes szokása szerint."

Az európai értelmiségi konferenciák sorában említést érdemelnek a *Magyar Műhely* című párizsi folyóirat találkozói, amelyek az előbb említettekkel ellentétben nem nyilvánosak, hanem arra szolgálnak, hogy a folyóirat munkatársainak és baráti köre tagjainak módot nyújtsanak közös témák megbeszélésére. Az első Magyar Műhely-találkozót 1972-ben rendezték, a folyóirat fennállásának tizedik évfordulója alkalmából a Párizs melletti Marly-le-Roi-ban. Azóta ezek a konferenciák intézményesültek és az utolsó évtizedben felváltva Marlyban és a Bécs melletti Hadersdorfban rendezik. Programjuk irodalmi előadásokból, alkotói módszerek megbeszéléséből, stílusvitákból, kísérletek bemutatásából és a Magyar Műhely által alapított Kassák-díj kiosztásából áll. A Kassák-díjban eddig nemcsak költők és írók, de képzőművészek is részesültek, annak folyományaként, hogy a Magyar Műhely az irodalmat és a képzőművészetet az alkotói törekvés egymást kölcsönösen kiegészítő két megjelenítési formájának tekinti. A párizsi folyóirat lappolitikájának megfelelően az évi találkozók is a budapesti művelődési minisztériummal és a Magyarok Világszövetségével való szoros együttműködés jegyében zajlanak le. A szervezők az értekezletek programját Budapesten is megbeszélik és a Magyarországról azokra érkező delegációkban – írókon kívül – mindig helyet foglalnak a Művelődési Minisztérium, a Magyarok Világszövetsége és az illetékes magyar követség megbízottai is. Mivel e konferenciák zártkörűek, és a Magyar Műhely egyébként is eléggé elszigetelődött a külföldi magyarok közösségétől, a budapesti hatóságokkal kialakult meghitt viszony és együttműködés nem kelt különösebb szimpátiát a politikai emigráció soraiban vagy közvélemény-formáló sajtójában.

Azoknak az értelmiségi tömörüléseknek a sorában, amelyek nem rendeznek nagyobb szabású konferenciákat vagy találkozókat, csak helyi előadásokat, hírben és tekintélyben első helyen áll a londoni *Szepsi Csombor Kör,* amelyet 1964 végén Czigány Lóránt, Siklós István és Szabó András – Cs. Szabó László fia – alapított. A név Czigány Lóránttól származik. A Kör „célul tűzte ki – írták a munka megindulásakor kiadott körlevelükben az alapítók – a magyar nyelv és irodalom, valamint a művészetek terjesztését, bátorítását és előadóik meghallgatását. Munkára s együttműködésre kíván alkalmat nyújtani azoknak, akik – Szepsi Csombor szavaival: »... idegen földre látni, hallani, tanulni, értelmet venni minden tartózkodás nélkül elindultak«. Példaadóan alkalmasnak látszott Szepsi Csombor Márton kassai, tizenhetedik századi útleíró arra, hogy nevével magyarok közösségét hívja életre". Annál is inkább, mert Szepsi Csombor Angliában is élt.

A Kör az angol fővárosban fórumot teremtett az irodalomnak, a tudományos eredmények átadásának és a civilizált diszkussziónak. Estjein elsősorban a Nagy-Britanniában élő magyar szellemi embereknek adott lehetőséget a magyar közönség előtt való megszólalásra, de szívesen hívott meg előadónak Londonba látogató más országban élő írókat, tudósokat és művészeket is. A londoni lengyel klubban rendezett és egy pohár bor mellett végződő esteken gyakran léptek fel hazai hírességek is, a többi között Illyés Gyula, 1980 márciusában pedig hat kiváló költő, kik angliai előadókörútjuk alkalmából fogadták el a meghívást. A Kör súlyát és népszerűségét nagymértékben emelte, hogy mindjárt alakulása után élvezhette Cs. Szabó László, Szabó Zoltán és Londonban élő más magyar szellemi emberek támogatását, színvonaligénye pedig hosszú időre biztosította a londoni magyar értelmiség figyelmét és érdeklődését. Ugyanilyen igényes volt könyvkiadói programja is, amely 1967-ben indult Iványi-Grünwald Béla Hungarica gyűjteményének feldolgozásával és több lírai és prózai köteten kívül olyan fontos munkákat tartalmazott, mint Révai András

tanulmányainak gyűjteményét és Fekete Márton (Sárközi Mátyás) angol nyelvű Ki kicsodáját (Prominent Hungarians). A Kör kiadásában eddig 15 kötet jelent meg

Bécsben a *Bornemisza Péter Társaság* vállalkozott a Szepsi Csombor Köréhez hasonló tevékenységre, a magyar művelődés szolgálatára és az igényes közönség szellemi tájékoztatására. 1960 márciusában alakult, titkára kezdettől fogva Szépfalusi István volt és az ő fáradhatatlan ügybuzgalmának tulajdonítható, hogy a Társaság előadásai rendszeressé váltak, intézményesültek, megbecsülésre és tekintélyre tettek szert. Szépfalusi magas színvonalra törekedett és a magyar szellemiség egységét tartva szem előtt alkotta meg a Társaság programját. Az előadók – egy 1975-ös statisztika szerint, amely az 1960 és 1975 közötti időszakot fogta össze – 34 százaléka Romániában, 25 százaléka Ausztriában, 20 százaléka más nyugat-európai országokban, 14 százaléka Magyarországon, 7 százaléka Jugoszláviában élt. Ez alatt a másfél évtized alatt mintegy hetvenen szerepeltek a Bornemisza Péter Társaságban, amely nemcsak Bécsben, de más osztrák városokban is rendezett előadásokat.[60]

Bécsben említést érdemel még az Európa Club, amely azonban hajdani összetételében már nem létezik. A szakadás után a tagok egy része *„Európa”-Club* néven folytatja működését – és ez ma Darányi Ferenc vezetésével rendszeres előadások és összejövetelek tartásával igen tevékeny –, a másik a *Bécsi Magyarok Kultúregyesülete,* amelynek munkáját Deák Ernő és Zsiga Tibor irányítja, ugyancsak rendszeresen hirdetve előadásokat és rendezve összejöveteleket. Zürichben szép eredménnyel működött a *Kirchgassei Kör,* amely 1975-ben alakult és havonként tartott előadásokat, olykor jó nevű írókat és tudósokat kérve fel műveik vagy kutatási eredményeik ismertetésére. A Kaplony Péter egyetemi tanár vezetése alatt álló kör laza együttesként, minden szervezeti forma nélkül működött és tartózkodott a politikától. Néhány év alatt azonban kimerült és működését befejezte. Tartósabbnak bizonyult a müncheni *Széchenyi Kör,* amely – Buzády Tibor orvos és Madas István mérnök irányításával – ugyancsak a politikamentesség jelszavával kezdte el működését. Anyagilag tehetősebb lévén – Buzády pénzügyi támogatása folyományaként – a kezdeti nehézségeken könnyen esett túl és megalapozván létét biztosította zavartalan működését. A nyolcvanas évek elején amolyan kollektív vezetés alakult ki a szerepek és felelősségek elosztásával, Madas István irányításával. A Széchenyi Kör sikeresen vetette meg lábát Münchenben. Magyarországi kapcsolatai azonban többször váltottak ki vitákat és ellentéteket. Az előadók részben nyugati, részben magyarországi írók, tudósok, művészek voltak, a kiválasztás ellen nem merülhetett fel panasz, a színvonal kielégítőnek bizonyult és az előadásokat sokan látogatták.

Sikeres működésre tekinthet vissza a brüsszeli *Corvina Kör,* amely azzal a céllal alakult 1978-ban, hogy rendszeres előadóesteken szólaltasson meg ismert írókat, tudósokat, kutatókat, függetlenül attól, hogy hol élnek. A Kör – Mechler László, Ivánkay Judith és mások munkája révén – a belga fővárosban lakó magyarok kulturális központjává vált, estjein általában hatvanan-hetvenen jelennek meg, állandóan növekvő érdeklődéssel kísérve ez értékes értelmiségi társulás tevékenységét.

Az Egyesült Államokban és Kanadában élő nagyszámú magyarság jóval szegényebb az olyan értelmiségi társulásokban, mint amilyenek a nyugat-európai államokban kialakultak. Pedig sok városban több tízezerre tehető a magyarok száma, az anyagi lehetőségek jobbak, mint Európában, a magyar értelmiségi réteg is felveszi a versenyt az európaival, sőt az amerikai és kanadai egyetemeken működő magyar tanárok, kutatók és könyvtárosok száma messze felülmúlja az európai egyetemeken dolgozó magyarok számát, íróban, újságíróban, művészemberben sincs hiány, mégis az amerikai magyarok nemcsak az igényes irodalmi sajtóban és könyvkiadásban, de az értelmiség összefogásában és megszervezésében is az európaiak mögött maradtak.

A *Magyar Baráti Közösség* – amelyet kezdetben Itt-Ott körnek hívtak – laza társulás, de azért van némi szervezeti felépítése, a feladatokra kiszemelt felelősi és ügyintézői hálózata. A tagok nagyrészt a hajdani diákszövetség tagjai, akik megszerezvén a diplomát és belekerülvén a hivatási életbe, egy idő után úgy érezték, hogy érdemes lenne fenntartani valami kommunikációt egymás között és megteremteni némi írásbeli érintkezést. Ebből az igényből született az *Itt-Ott* nevű körirat, majd rendszeres közlöny, amely kezdetben alig állt másból, mint az érdekeltek beszámolóiból életük alakulásáról és véleményeikből különböző felvetődött kérdésekről. Az Itt-Ott életrevaló kezdeményezésnek bizonyult. Szabad fórum volt, amelyen mindenki őszintén kiönthette szívét, másokkal is megoszthatta örömeit és aggodalmait. Nyílt és őszinte eszmecsere alakult ki az olvasók között, a szerkesztő munkája csak arra korlátozódott, hogy a beérkezett írásokat közzétegye. Ereje a közlönynek abban volt, hogy informált és mentes volt minden szerkesztési megkötöttségtől, olyan – olykor formátlan és nyers megfogalmazású – írásokat tett közzé, amelyek az irodalmiasság igénye nélkül a maguk eredetiségével és ösztönösségével hatottak, szókimondóak és bátrak voltak. A siker igazolta a vállalkozást. Az Itt-Ott később már folyóiratjelleget vett fel.

[60] Vö. Szépfalusi István: A Bornemisza Péter Társaság 15 éve, in: Irodalom a jövő szolgálatában, Bern 1976.

Tanulmányokat, cikkeket közölt, de mai nyomtatott formájában is fő szempont maradt az eszmecsere, aminek következtében a lapszámok többségét a hozzászólások, vélemények, viták teszik ki.

Egy idő után elégtelennek bizonyult az írásbeli érintkezés. Így született meg a rendszeres találkozók ötlete és némi szervezeti felépítés elindítása, amelynek további állomása a már többfelé működő helyi szervezetek létrehozása.

Az immár rendszeressé vált évi találkozók – Magyar Hét néven – lehetővé teszik, hogy a közösség tagjai személyesen is összejöjjenek és terveiket megbeszéljék. Ennek helye az Ohio állambeli Columbustól mintegy 50 mérföldre fekvő Lake Hope (a Reménység tava) állami park, amely képes mind nagy számú vendégsereget befogadni, mind egy konferenciához szükséges külső feltételeket biztosítani. A tanulmányi hetek erősen magyar témájúak, elsősorban irodalmi, történeti, az etnikumot érintő kérdéseket helyezve az előtérbe. Az előadók Amerikában élő magyar szellemi emberek. Európaiak ritkán adnak elő az MBK konferenciáin, és ha igen, akkor azok leginkább Magyarországról vagy Erdélyből meghívott írók és tudósok. A nyugati magyar előadók közül a többi között Kovács Imre, Gombos Gyula, Király Béla, Kiss Sándor, Faludy György, Püski Sándor, Ludányi András, Nagy Károly, Kabdebó Tamás, Ferdinandy György szerepelt a Lake Hope-i találkozón.

A Magyar Baráti Közösséget foglalkoztató témák között fontos szerepet játszik a kisebbségi magyarok emberi és nemzetiségi jogainak ügye. Több tagja tevékenyen részt vesz azokban a megmozdulásokban és kezdeményezésekben, amelyek például a romániai vagy szlovákiai magyarok érdekében az Egyesült Államokban indultak. Az MBK 1980 augusztus végén az akkori amerikai elnökhöz intézett levelében kifejezésre juttatta, hogy mennyire aggasztja a kisebbségben élő magyarokkal szemben alkalmazott mostoha bánásmód és hátrányos megkülönböztetés. A könyvkiadási program is mintha ezt az érdeklődést és gondot tükrözné. Az eddig megjelentetett két könyv kisebbségi kérdésekkel foglalkozik. Az egyik a Kent State University erdélyi szimpóziumának anyaga volt, a másik Janics Kálmán „A hontalanság évei” című művének angol nyelvű változata. Az MBK Könyvkiadó Alap-ot létesített, amelyre adakozásokból befolyt összegek segítik a fontosnak tartott könyvek megjelenését.

Az MBK munkájának irányítói Böjtös László, Sass Márton, ifj. Lipták Béla, Ludányi András és Mária, Éltető Lajos, Cseh Tibor, Kazella Ignác, Somogyi Balázs, Fekete Pál. A közösség igyekezett jó viszonyt kiépíteni a nyugati magyarokkal foglalkozó budapesti intézményekkel és némely tagjai az Anyanyelvi Konferenciát is támogatják. A magyarországi visszhang azonban nem volt mindig pozitív. A nyilvánosság előtt az MBK-t és vezetőit elismerően emlegetik, az együttműködést azonban eléggé egyoldalúan értelmezik. 1980-ban például Csoóri Sándor nem kapott engedélyt, hogy az augusztus végi konferencián részt vegyen és előadjon, azzal az indokolással, hogy a konferencián Kovács Imre és Király Béla is szerepelt mint meghívott előadó. Az MBK tiltakozott ez ellen a budapesti döntés ellen. „Hangsúlyozni kívánjuk – jelentette ki a Magyar Baráti Közösség Tanácsa –, hogy az otthoni és a nyugati magyarság közötti kapcsolatokat, a kölcsönös megbecsülés elvét tiszteletben tartó párbeszédet és eszmecserét, továbbra is hasznosnak tartjuk. Ugyanakkor, ha ez a párbeszéd monológgá válik, és a magyarságot összekapcsoló hídon egyirányúvá válik a forgalom: egyszóval, ha úgy látjuk, hogy nekünk diktálni akarnak, akkor a jövőben is tiltakozni fogunk.” Ez az állásfoglalás hasonlít ahhoz, amelyet az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem tett 1979-ben és érzékelteti, hogy nyugati magyar értelmiségi körökben hogyan gondolkodnak a magyarországi intézményekkel való szóértésről és érintkezésről.

A Magyar Baráti Közösséggel rokon szellemű a New Brunswickban működő *Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör.* Mint a neve mutatja, az együttes magja hajdani ötvenhatos diákokból verbuválódott, akik szükségét érezték annak, hogy tanulmányaik után is együtt maradjanak, laza közösségben és elsősorban a magyar nyelv, irodalom, művelődés ápolására. A Kör 1960-ban alakult, alapítói a Rutgers egyetem volt MEFESZ-tagjai voltak, akik nem elégedtek meg azzal, hogy a maguk körében gondoskodnak a nyelv és hagyomány fenntartásáról, hanem az utódokra is gondoltak. Ez indította el a Hétvégi Magyar Iskolát, amely mindmáig a Kör legnagyobb teljesítménye. Fenntartása ugyanis nemcsak pénzáldozatot, hanem sok személyes munkát és odaadást igényel. Az iskolának célja, hogy a magyar szülők gyerekeivel a magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, földrajzot és a népművészetek elemeit megismertesse.[61] A Kör – amelynek irányítói Nagy Károly és Fekete Pál – rendszeresen szervez előadásokat és szerzői esteket, amelyekre szívesen hív meg előadókat és szereplőket Magyarországról, valamint a vele szomszédos országokból. Alig van Amerikába látogató magyarországi vagy erdélyi író, tudós, művész, aki ne kapna meghívást – akárcsak a nyugat-európaiak is – a Bessenyei Körbe.

[61] Az iskola sikeres működése nagyrészt Csergő Miklós és Csergő Miklósné szakavatott vezetésének eredménye.

Érdekes és jelentős vállalkozás volt az 1977-ben elindított „Tanúk korukról – szóbeli történelem" című szabadegyetemi előadássorozat, amelyben jelenkori magyar történelmi események részesei vagy tanúi mondják el élményeiket és tapasztalataikat. Ebben a sorozatban eddig Király Béla, Kovács Imre, Püski Sándor, Boros Lajos, Kopácsi Sándor, Wigner Jenő, Nyeste Zoltán, Kiss Sándor, Gosztonyi Péter, Jónás Pál, Pongrátz Gergely, Somody Pál, Szent-Miklósy István, Vásárhelyi Miklós szerepelt, öt előadás füzet formájában nyomtatásban is megjelent és elismerő kritikai fogadtatásban részesült.

Mind a Magyar Baráti Közösség, mind pedig a Bessenyei György Kör szellemi tájékozódására jellemző, hogy erősen vonzódnak a népiség gondolata felé és a jelenkori magyar szellemi életből is elsősorban azokkal rokonszenveznek, akiket az úgynevezett nemzeti irányzathoz lehetne sorolni. (Ezt látszott dokumentálni az 1984 nyarán rendezett „Szárszó"-i Konferencia.) Nem véletlen, hogy az Illyés Gyula, Németh László, Kodály Zoltán iránti tisztelet és megbecsülés minden mást felülmúlt és napjainkban különös érdeklődés kíséri olyan alkotók munkásságát, mint Csoóri Sándor, Sütő András, Kósa Ferenc, Czine Mihály, Fekete Gyula. Az MBK-hoz hasonlóan erős figyelmet fordít a Bessenyei György Kör is a magyar kisebbségek helyzetére, különösen arra a küzdelemre, amelyet például Király Károly, Janics Kálmán és Duray Miklós folytat a magyarok emberi és nemzeti jogaiért.

Más jellegű, de szoros személyi kapcsolatok folytán az iménti két szervezettel némileg rokon szellemű az *Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete,* amely az amerikai egyetemeken tanító magyarokat fogja össze és évi találkozóin szakmai kérdéseken kívül magyarságtudományi problémákat is megvitat. Fő szervezőinek egyike Basa Molnár Enikő volt.

Hasonló elnevezésük miatt gyakran összetévesztenek három olyan amerikai magyar intézményt, amelyek elsősorban a befogadó ország tudományos köreiben és a magyarság iránt érdeklődő rétegeiben igyekeznek a magyar tudomány, irodalom és művészet kiemelkedő alkotásait megismertetni. A Hám Tibor irányítása alatt Washingtonban működő *Amerikai–Magyar Kultúrközpont* 1966 őszétől kezdve azon fáradozik, hogy a magyar szellemi értékek mind szélesebb körben váljanak ismertté, ennek érdekében előadásokat, művészi esteket rendez, másfelől arra is törekszik, hogy a bevándoroltak és leszármazottaik magyarságtudata erősödjék az egymást váltó nemzedékekben. 1982-ben elhatározta, hogy folyamatosan kiadja a második világháború utáni korszak magyar dokumentumait. Az *Amerikai Magyar Alapítvány,* amely 1954-ben létesült New Brunswickban és Molnár Ágoston az elnöke, a magyar történelmi és művelődési hagyomány elmélyítésén fáradozik, magyarságtudományi kutatómunkákat és tanulmányokat támogat. A *Magyar Kulturális Alapítvány* – amelynek élén az Atlantában élő Értavi-Baráth József áll – angol nyelvű könyvsorozatával tűnt ki. Ebben megjelent a többi között Petőfi, Ady és József Attila válogatott költeményeinek angol fordítása.

A hungarológiai kutatásnak két központja van Amerikában. Az egyik az Indiana állambeli Bloomingtonban, a másik a kanadai Torontóban működik A bloomingtoni magyar tanszék nagyrészt a magyar állam hozzájárulásából jött létre és ennek következtében igen erős a budapesti befolyás, a másikat a kanadai állam ellátmánya és a kanadai magyarok anyagi erőfeszítése teremtette meg 1978-ban. A tanszék megalapítását lehetővé tevő emigráns hozzájárulás (amelyet a Rákóczi Szövetség és a Széchenyi Társaság gyűjtött össze) sok vita forrása lett, mert a magyar pénzadók szerettek volna a tanulmányi programba és a tanszékvezető tanár tevékenységébe beleszólni, ami természetesen állandó súrlódásokhoz vezetett és máig sem szűnt meg.

Amerikáról szólva nem érdektelen felsorolni néhány értelmiségi kört, amelyekben irodalommal, történelemmel, nemzeti hagyományokkal foglalkoznak és a magyar tudat ébrentartásán fáradoznak. Részben még működő és részben már megszűnt ilyen társaságok az *Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat* (amely Szent-Iványi Sándor, Gellért Andor, Bárány Oberschall Magda hathatós közreműködésével ígéretes kezdeményezésnek indult, de halálesetek, betegségek és kiöregedés következtében erősen visszaesett), a chicagói *Kodály Zoltán Társaság,* a *Bostoni Magyar Intézet,* a Szathmáry Lajos által fenntartott és vezetett chicagói *Tulipános Láda,* Los Angelesben az *Arany János Kultúr Kör,* Santa Monicában a *Zrínyi Miklós Kör,* Montrealban a *Bethlen Gábor Kör,* Ottawában a *Bartók Kör,* Torontóban a *Németh László Kör,* Vancouverben a *Magyar Kulturális Egyesület.*

A magyar színházi vállalkozások a hetvenes évekig, egyetlen kivétellel, az érdeklődés hiánya és anyagi nehézségek miatt, bezárták kapuikat. Csak a torontói *Művész Színház* maradt életben és 1982-ben huszonöt éves jubileumát ünnepelte. Ez Kertész Sándor igazgató érdeme volt, aki sikerrel fogta össze a társulatot és jó műsorpolitikával állandó közönséget szervezett, amely mindvégig kitartott a színház mellett.

5. Irodalom és irodalmi sajtó

Az a gyarapodás és gazdagodás, amelyet a nyugati magyar irodalom az ötvenhatos menekülés révén elért, nagymértékben járult hozzá *irodalmi központ* jellegének és szerepének megerősödéséhez. Az új irodalmi emigráció egyfelől megszilárdította a meglévő orgánumot és intézményeket, másfelől saját kezdeményezéseivel és vállalkozásaival nemes versenyre kényszerítette a régebben emigrációban élő írókat, szerkesztőket és irodalmi szervezőket. A kisebbségi sorban élő magyar írók körében a magyarországitól eltérő alkotói feltételek következtében már korábban tudatosodott az önálló központiság érzése. Ennek ébredtek tudatára a nyugaton alkotó magyar írók is. Az a meggyőződés kerekedett felül bennük, hogy részei ugyan az egységes magyar irodalomnak, de a budapestitől különböző lehetőségekkel és adottságokkal, attól elütő, sajátos intézményrendszerrel, következésképpen nincs szükségük a budapesti gyámkodásra vagy elismerésre, a maguk útján haladva válhatnak az egyetemes irodalomnak a többivel egyenrangú szeletévé.

A többközpontúság felismerése és elfogadása serkentette a saját irodalmi létalapok megszilárdulását, önálló fórumok kialakulását, az irodalmi sajtó és könyvkiadás fellendülését. Az írók túlnyomó többsége érezte és tudta, hol a helye a magyar irodalomban, alkotásai és teljesítményei milyen szerepre jogosítják fel, milyen tudomásulvételre és elismerésre számíthat az irodalmi közvélemény részéről. Csak keveseket foglalkoztatott az a kérdés, hogy *hol van a magyar irodalom.* Nyugaton-e, mint Mikes György hitte (azon az alapon, hogy szabadon és önnön törvényeit követve működhet), vagy Magyarországon, mint a párizsi Nagy Pál hirdette (abból indulva ki, hogy ott van a törzs és a nyugati irodalom annak csak egy ága). A nyugati magyar irodalom művelőinek túlnyomó többsége sem azt nem érezte, hogy ő a magyar irodalom, sem azt nem, hogy amit alkot az csupán a hazainak egy ága. Sokkal inkább az a meggyőződés vert gyökeret benne, hogy az egységes hagyományrendszer alapján állva, egymás mellett működve, de más és más feltételek között dolgozva, az egyenrangúság alapján közösen munkálkodnak a magyar irodalom érdekében.

Az irodalmi sajtó nagy része legalábbis így fogta fel szerepét és feladatát. Elsősorban az *Új Látóhatár,* amelynek szerkesztői és fő munkatársai körében sohasem terjedt el a kisebbrendűség érzése. A folyóirat mentes volt mindenféle komplexustól, ezért tudta fenntartásait és kritikai észrevételeit mind a magyarországi intézményekkel és közéleti személyekkel, mind a nyugati magyar emigráció intézményeivel és hangadó köreivel szemben nyíltan és kertelés nélkül kifejezésre juttatni, de ugyanakkor mindkét irányban elismerni és méltányolni mindent, ami arra érdemes. A magyarországi eseményekről, fejleményekről, jelenségekről vallott felfogását nem befolyásolta sohasem, hogy budapesti hivatalos részről csak lekicsinylésben, elhallgatásban, hátrányos megkülönböztetésben volt része. Helyzetmegítéléseiben és következtetések levonásában a valóságból, a tényekből indult ki, tekintet nélkül a folyóiratot ért ütésekre, de ugyanezt tette emigráns vonatkozásban is, a sérelmek és csalódások nem befolyásolták, amikor véleményt mondott. A folyóirat nemcsak színvonalas művek közzétételével és a világban való eligazodást segítő eszmetisztázó tevékenységével, de dogmák, ideológiák előítéletek elutasításával és minden irányban való nyitottságával is respektust vívott ki, amit a szerkesztők többre becsültek, mint a függetlenséget korlátozó szövetségesi vagy vélt szövetségesi cinkosságot. Jóllehet 1957-ben a külföldi Magyar Írószövetség egyik orgánumává nyilvánította, függetlenségét és különállását az Írószövetséggel szemben is megtartotta. Kritikai álláspontját nem enyhítette, ha egyik vagy másik szervezettel közelebbi kapcsolatba került. Szerkesztési elveiben nem tett engedményt annak érdekében, hogy erkölcsi vagy anyagi támogatásban részesüljön. Nem lehetett megnyerni sem annak, hogy a magyar nyelv vagy irodalom érdekében neki nem tetsző partnerekkel fogjon össze, sem annak, hogy az emigráció retrográd rétegeinek rokonszenve érdekében haladó és demokrata nézeteiből engedjen.

Támadásoknak az ötvenes és hatvanas években, de még később is gyakran ki volt téve. Magyarországon hecczsurnalisztákat szabadítottak rá, hogy tekintélyét és hitelét lejárassák. Sikertelenül. Szerkesztőit, fő munkatársait rágalmazták, a folyóiratra való hivatkozást írásművekből kihuzigálták, példányszámait a határon elkobozták, kiadványait a posta nem továbbította, a lakosság megtévesztésére készült propagandairatok haladás-, demokrácia-, szocializmus-, békeellenes orgánumnak állították be és szélsőjobboldali, nyilas kiadványokkal együtt emlegették. Ezt is hiába. Az irodalmi világ számon tartotta, kutatók és tudósok hivatkoztak rá, megemlítését nem lehetett minden könyvből és folyóiratból kitörölni, összejöveteleken országos hírű szellemi emberek a postai kézbesítési tilalom eltörlését, nyílt és nem zugáruként való beengedését sürgették. Ugyanakkor nyugaton például a Nemzetőr a kommunizmussal való paktálással vádolta, mások politikai vakságot vetettek a szerkesztők szemére, nyilasoknak zsidóbérenc volt, egyes zsidóknak antiszemita, reakciósoknak felforgató, szélsőbalnak gyáva megalkuvó, a hagyományos irodalom követőinek érthetetlen és zagyva szövegeket közlő, az irodalmi avantgárdnak ósdi realista. A

párizsi Magyar Műhely egy szerkesztője szerint „magasrangú irodalmat kevert alacsonyrendű politikával", amit Budapesten oly eredeti megállapításnak tartottak, hogy azonnal felkapták és továbbadták.[62]

Az Új Látóhatár elleni ármánykodás nem azért érdemel említést, mintha egyszeri és egyedi eset lett volna, hanem azért, mert mutatja, milyen reakciókkal kell számolnia mindenkinek, aki igyekszik kivonni magát a különféle érdekek erődrendszeréből és független kíván maradni. Más emigráns orgánumok és intézmények is szereztek hasonló tapasztalatokat, ugyancsak érezvén a függetlenségre és pártatlanságra való törekvésnek nemcsak előnyeit, de hátrányait is.

Az Új Látóhatár bevált szerkesztési elveit követve, a hatvanas és hetvenes években is a magyar irodalom integrálására törekedett és nemcsak azoknak az íróknak, költőknek, tudósoknak a bevonására, akik közvetlenül a forradalom után érkeztek külföldre, hanem fokozatosan azokéra is, akik később hagyták el Magyarországot. Az ötvenhatosok közül nem csupán az idősebbek egy része – Háy Gyula, Szász Béla, Peéry Rezső, Sztáray Zoltán, Faludy György, Molnár Miklós, Határ Győző, Tűz Tamás, Dénes Tibor – publikált e folyóiratban, hanem a fiatal költő- és írónemzedék majd minden tagja ott kezdte el külföldi pályafutását. Túlzás nélkül állítható, hogy az irodalmi életbe való belépést jelezte az Új Látóhatárban való első megjelenés. Ezek közé az akkori fiatalok közé tartozott Albert Pál (Sipos Gyula), András Sándor, Bakucz József, Czigány Lóránt, Czigány Magda, Ferdinandy György, Gosztonyi Péter, Gömöri György, Halász György, Hellenbart Gyula, Horváth Elemér, Kabdebó Tamás, Karátson Endre, Kemenes Géfin László, Keszei István, Lőkkös Antal, Makkai Ádám, Márton László, Máté Imre, Nagy Pál, Parancs János, Péter László, Sárközi Mátyás, Siklós István, Sulyok Vince, Szente Imre, Thinsz Géza, Tóth Z. László, Vitéz György. Az említettek persze nemcsak az Új Látóhatárban publikáltak, hanem más folyóiratokban és lapokban is, de az alkotói pályán való elindulásukat nagyban befolyásolta az ott való első vagy kezdeti megjelenés.

Az Új Látóhatár nem tudta maradéktalanul végbevinni az erők tömörítésének és egy valóban központi irodalmi orgánum megteremtésének munkáját. Sikertelen maradt például az a törekvése, hogy Márai Sándort rendszeres munkatársnak megnyerje. Márai a Látóhatár elindulásakor kéziratával tisztelte meg a müncheni folyóiratot. Ott jelent meg híres verse, a Halotti beszéd. Később visszahúzódott a folyóiratokban és lapokban való publikálástól, azzal az indoklással, hogy mondanivalóját könyveiben közli. Az Új Látóhatárnak nem sikerült ettől az elhatározásától eltérítenie, ami kétségtelenül vesztesége a külföldi folyóirattermésnek. Voltak mások is, akik kimaradtak az Új Látóhatár munkatársi gárdájából, az esetek túlnyomó többségében a szerkesztőség mulasztása következtében. A valóban központi orgánumként való működést nagyrészt anyagiak akadályozták meg. Nagyobb terjedelemre, gyakoribb megjelenésre, népesebb szerkesztői együttesre lett volna szükség. A folyóiratot a külső kényszerítő körülmények ütötték el attól, hogy az legyen, aminek alapítói szánták és amit olvasói elvártak. A szegénység és nyomorúság határt szabott a terjeszkedési és növekedési törekvésnek. Jóllehet a szerzőknek – mint általában az emigráns kiadványok – az Új Látóhatár sem fizetett tiszteletdíjat, a közlésre elfogadott kéziratok mennyisége mindig többszöröse volt a kinyomtatható anyag mennyiségének, következésképpen kéziratokat vagy el kellett hárítani, vagy a szerzőknek sokáig kellett várniok a megjelenésre. Éppen ezért valahányszor új folyóirat indult el, az Új Látóhatár szerkesztői ezt örömmel és megelégedéssel fogadták. Nem aggasztotta őket versenytársak megjelenése, inkább megkönnyebbülést okozott, hogy növekszik a kéziratok elhelyezésének lehetősége.

A folyóirat első negyedszázadának eredményei közé tartozik az irodalmi színvonal fenntartása, az élénk kritikai tevékenység, a sok helyütt elismeréssel fogadott történelmi dokumentáció, az emlékirat-irodalom bátorítása, a közelmúlt eseményeinek történeti feldolgozása és részben politikai, részben irodalmi kérdésekről kezdeményezett viták. A legszenvedélyesebb és legnagyobb érdeklődéssel kísért eszmecsere 1968-ban András Sándor „Hazatérés" című elbeszéléséről, azon belül az emigráns fiatalok közérzetéről és az irodalom feladatáról folyt. Nagy figyelmet keltett 1967-ben a nemzeti önismeretről, 1969-ben pedig a Magyarországgal való párbeszédről rendezett ankét. A hetvenes években, még inkább a nyolcvanasokban, lankadt a vitázó kedv és érdekes módon mintha írók és olvasók egyaránt elfelejtettek volna felháborodni. A szerkesztőket sokszor meglepte, hogy olyan írások, amelyekről azt hitték, hogy hatalmas vihart fognak kavarni, minden érdemleges visszhang nélkül maradtak. A kritikai megszólalást, az indulatos tiltakozást felváltotta a békés tudomásulvétel és a mindenbe való belenyugvás. Nemcsak az Új Látóhatárban, de valamennyi külföldi magyar orgánumban elhalkult a vita, ami sokat vesz el e folyóiratok és lapok színéből, érdekességéből, izgalmából.

[62] A hatvanas és hetvenes években nyugatra került írók és tudósok egy része is az Új Látóhatár munkatársa lett. A többi között Fodor István, Harmat Pál, Monoszlóy Dezső, Perneczky Géza, Román István, Zalán Magda. A hatvanas évek elején kezdett el rendszeresen publikálni az Új Látóhatárban Domahidy András, Domahidy Miklós, Hanák Tibor, Major-Zala Lajos, Zsigmond Endre. Az utóbbi 1972 és 1979 között a folyóirat főmunkatársa volt.

Az Új Látóhatár a hatvanas és hetvenes években is folytatta azt a gyakorlatát, hogy időnként tematikus számokkal jelentkezik. Ilyen volt az 1962-es Illyés Gyula-szám, az 1971-es Németh László-szám, valamint az 1981 őszén a magyar forradalom 25. évfordulója alkalmából kiadott kettős szám. Az olvasók eligazítását szolgálta az 1976-ban kiadott Repertórium – Czigány Lóránt szerkesztésében –, amely huszonöt év anyagát szedte rendbe, megkönnyítve az évfolyamokban való visszalapozást. (Az évek folyamán megjelent a Magyar Műhely és a Katolikus Szemle Repertóriuma is.)

Az Új Látóhatár fiataljainak elégtelen megjelenési lehetőségei és az irodalmi ízlésben mutatkozó eltérések okozták 1962-ben egy csoport kiválását, amely Párizsban *Magyar Műhely* néven indított új folyóiratot, egyfelől a nemzedéki különállás, másfelől az alkotói szemlélet különbözősége jegyében. Az új folyóirat szerkesztői a következők voltak: Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor és Parancs János. Néhány év alatt kialakult e folyóirat sajátos profilja, amelynek fő vonása a társadalmi elkötelezettségtől való idegenkedés, az irodalomban a kísérletező kedv, a modern művészeti áramlatokkal és irányzatokkal való szembesülés, új kifejezési formák keresése, az irodalomnak oly értelmű felfogása, hogy feladata nem a közlés, az „üzenet", a kommunikáció, hanem annak kiderítése, hogy eszköze, a nyelv, mire használható fel, kezelésének milyen lehetőségei kínálkoznak. Ezt a programot a jelenlegi szerkesztői hármas (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) követi. A Magyar Műhely nyugati munkatársainak többsége azonban más úton halad és más a művészi eszménye. A Magyar Műhelynek tulajdonított „modernség" – „szövegek" írása és a képzőművészettel érintkező vizuális irodalom – elsősorban a folyóirat magvát alkotó csoportra és némely magyarországi szerzőre jellemző, de nem az egész munkatársi körre, amely rendkívül vegyes és – legalábbis ami a Nyugaton élőket illeti – csaknem azonos az Új Látóhatár és az Irodalmi Újság munkatársi gárdájával. Ezek egyszerre publikálnak „kísérletező" és „hagyományhű" orgánumokban. A Magyar Műhely szerkesztői által értelmezett művészi újítás és kísérletezés tábora tehát jóval kisebb, mint a folyóirat munkatársainak köre. A külső szemlélőben a kettő könnyen összemosódhatott. A párizsi folyóirat figyelemre méltó, mert mintegy megtestesíti a nyugati magyar irodalom egy részének szoros kapcsolatát a kor modern művészi áramlataival és részvételét azok vérkeringésében. A kísérletező kedv magyar hagyományait is ápolja, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Szentkuthy Miklós örökségét kívánja folytatni, a róluk megjelentetett különszámok mutatták, hol vannak azok a tájékozódási pontok, amelyekre tekintetét függeszti.

Az irány, amelyet a Magyar Műhely követ és az alkotói módszer, amelyet választott, csak egy nagyon kis olvasói réteg ízlésének felel meg, minek következtében kezdettől fogva aligha számíthatott arra, hogy az olvasók el is tartják. Adományokra és a szerkesztők önkéntes munkájára szorult, de így is hamarosan jelentkeztek a nehézségek, amelyek oda vezettek, hogy a folyóirat 1970-ben – azzal az indoklással, hogy feladatát befejezettnek tekinti – bejelentette megszűnését.

A megszűnés helyett azonban csak szünetelt a megjelenés egy ideig. A Magyar Műhely újból lábra kapott, ismét, de elég rendszertelenül jelentek meg számai, sőt könyveket is adott ki, részben a szerkesztők munkáit, részben a folyóirathoz közel álló költők köteteit. Két szerkesztője nyomdász lévén, nem kis áldozattal és fáradsággal életben tartották a folyóiratot. Élet jele az immár intézményessé vált évi konferenciák megtartása, amelyek olyan körökbe is elvitték a hírét, amelyek a folyóiratot nem ismerik vagy tőle idegenkednek.

Furcsa jelenség, de a Magyar Műhely ismertebb és olvasottabb Magyarországon, mint az emigrációban. Magyarországra minden nehézség nélkül bejut, sőt előfizetni is lehet rá. Szerkesztői szívesen látott vendégek Budapesten, a magyarországi irodalmi és napi sajtó semmilyen más nyugati irodalmi intézményről nem cikkezik annyit és oly megbecsülő, elismerő hangnemben, mint a Magyar Műhelyről. A szerkesztők Budapesten és másutt irodalmi esteken mutathatják be folyóiratukat és munkájukat.

Ez a megkülönböztetett bánásmód annak a lappolitikának következménye, amelyet a Magyar Műhely a hetvenes évek kezdete óta követ. Ez abból áll, hogy a folyóirat tartózkodik a magyarországi közviszonyokat érintő bármilyen kritikától, nem foglalkozik politikai és társadalmi kérdésekkel, szorosan együttműködik a párizsi magyar követséggel, a magyar Művelődési Minisztériummal, a Magyarok Világszövetségével és az Anyanyelvi Konferenciával. Évi találkozóinak programját budapesti illetékesekkel beszéli meg.

Felvetődik a kérdés, milyen megfontolások vezetik a szerkesztőket. Elsősorban az az óhajuk, hogy a folyóirat bejusson Magyarországra. Ezt sikerült elérniök. Másodszor a magyarországi irodalomba való részleges integrálódás vágya, ami ugyancsak teljesült. Harmadszor: a magyarországi kísérletező és modernista törekvések bátorítása. Ez is sikerrel járt, mert tudomásul véve és elfogadva a Magyar Műhelyt, a budapesti kultúrpolitika irányítói nem tagadhatták meg ugyanazt a tudomásulvételt és elismerést a hasonló művészi elveket valló magyarországi alkotóktól. Nem kétséges, hogy az absztrakt és avantgárd irányzatokkal szemben észlelhető türelem némileg a Magyar Műhely befogadásának is következménye.

Mit adott fel politikájával a szerkesztőség? Elsősorban a köz ügyeiben való nyilvános és a magyarországi viszonyok kritikáját is magában foglaló nyílt állásfoglalás lehetőségét, ami nem lehetett könnyű, lévén a

szerkesztők gondolkodó és önálló véleménnyel rendelkező írók. Másodsorban az emigráns olvasó bizalmát és érdeklődését, ami nem lebecsülendő tényező, még ha a párizsi szerkesztők véleménye ennek értékéről esetleg nem a legkedvezőbb. Harmadszor egy népszerű és kedvelt folyóirat esélyét, aminek lelkesítő és serkentő hatása tagadhatatlan. A Magyar Műhely eljátszotta ezt az esélyt és aligha valószínű, hogy a budapesti kultúrpolitikusok vállveregető gesztusai és egy kis magyarországi kör rokonszenvnyilatkozatai pótolnák egy nagy nyugati magyar olvasótábor figyelmét és támogatását, amire a Magyar Műhelynek mindenképpen lehetősége volt.

A pozitívumok és negatívumok mérlegelése nyilván az előbbiek javára ütött ki, mert Nagy Pál és szerkesztőtársai elégedettnek látszanak folyóiratuk eredményeivel. Mi lehetett a budapesti kultúrpolitikusok számítása, amikor a többi ellenében a párizsi folyóiratot kitüntető elismerésben és megbecsülésben részesítették? Arra komolyan nem gondolhattak, hogy a nyugati magyar szellemi és irodalmi életet megosztják, arra sem, hogy gesztusukkal a Magyar Műhely külföldi tekintélyét emelik, végül arra sem, hogy a példa követésére serkentenek. Nem kétséges, hogy fő céljuk egy külső kritikai hang elhallgattatása volt és ezt a célt könnyen érték el, mivel egy fegyverletételre kész partnerrel álltak szemközt. Ugyanakkor nyitottságukat és készségüket a nyugati magyar írókkal való párbeszédre is igazoltnak láthatták, hiszen egy párizsi magyar folyóiratnak szabad bejárása van Magyarországra, sőt bárki előfizetheti, ha akarja, forintban. Kérdés viszont, hogy milyen párbeszéd az, amelyben a nyugati fél nem mond semmit, hiszen az alku éppen abból áll, hogy ez tartózkodik minden állásfoglalástól.

A Magyar Műhely taktikájának eredménye eléggé sovány. Hatása a magyarországi kultúrpolitikára minimális volt és az sem mondható, hogy szerkesztőinek magyarországi publikálási lehetőségei nőttek. A folyóiratot ajnározzák, a szerkesztők irodalmi esteken lépnek fel és interjúkat adnak, munkájukról cikkeket írhatnak, ők is és mások is, egy-egy művüket azonban csak nagyritkán nyomtatják ki. A Magyar Műhely felülről előszeretettel fogadott és sugallt cikktéma, de a magyarországi olvasókhoz a felsőbbségek elsősorban nem a párizsi kísérletezők műveit juttatják el, hanem a nyugati magyar irodalom hagyományhű művelőinek munkáit. Másfelől a Magyar Műhely irányítója, Nagy Pál sem eleve fejbólintó János, olykor erős bírálatban részesített hazai jelenségeket és intézményeket, közéleti szereplésében tehát nem követi azt a kritikai tartózkodást, amelyet a folyóirat magára vállalt.

A Rómában megjelenő *Katolikus Szemle* magatartására is rányomta bélyegét a feszültségek enyhülése és a kapcsolatok javulása Magyarország és a nyugati magyar emigráció között. Jóllehet a Katolikus Szemle nem hivatalos orgánuma semmilyen egyházi szervezetnek, mégis témaválasztásaiban és azok kezelésében erősen érezhető a világnézeti elkötelezettség és az a körülmény, hogy élén a Szent Benedek Rend egy kimagasló alakja, Békés Gellért áll. Az is tudott, hogy a magyarországi katolikus egyház és némely külföldi katolikus intézmény kapcsolata eléggé szoros, a szerzetesrendeken belül meg egyenesen zavartalan az együttműködés, következésképpen egy bencés szerzetes által irányított folyóiratnak mindenképpen tekintettel kell lennie erre a helyzetre és légkörre. Fokozatosan enyhült tehát az egyházpolitikai kérdésekben korábban uralkodó éles hang, terjedt a megértés a magyarországi egyházi vezetőkkel szemben és a maximalista követeléseket felváltotta a lehetőségek realista mérlegelése. Ez jellemzi az egyházpolitikai cikkek és elemzések írói – András Imre, Szabó Ferenc, Kovács K. Zoltán – helyzetmegítéléseit. A Katolikus Szemle nem kritikátlan szemlélője a magyarországi viszonyoknak, de nem hajlik a bajok dramatizálására és hangja józan, nyugodt, indulatoktól mentes. A már említetteken kívül a leggyakoribb szerzők közé sorolható Cs. Szabó László, Tűz Tamás, Vásárhelyi Vera, Ölvedi János, Gosztonyi Péter, Horváth Elemér, Fábián Károly, Román István, Ferdinandy György, Lőkkös Antal, Skultéty Csaba, László László.

Az elmúlt két évtizedben megjavult szépirodalmi anyaga, erősen fejlődött a jelenkori történelem iránti érdeklődése, jelentősen bővült a munkatársi gárdája, nyitottabbá vált, vallási tárgyú közleményeiben pedig uralkodóvá lett a második vatikáni zsinat és az ökumenikus eszme, a keresztény egyházak közötti szóértés szelleme. Figyelemre méltó jelenség, hogy Mindszenty bíboros nemigen adta tanújelét annak, mintha különösképpen kedvelné a Katolikus Szemlét és a római folyóirat is tartózkodott attól, hogy szolidáris legyen azokkal a politikai felhangokkal, amelyek a prímás személyét körüllengték. Tisztelte és becsülte benne az egyházfőt és a sok megpróbáltatáson keresztülment hitvallót, de nem tartott azokkal, akik politikai vezérré avatták. Nagy érdeme Békés Gellértnek, hogy a hetvenes évek közepétől kezdve teret engedett folyóiratában a nemzetiségi és kisebbségi kérdéseknek. Az Ölvedi János által gondozott rovat figyelemmel kísérte és rendszeresen számon tartotta az utódállamokban élő magyarok sorsának alakulását, a velük szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetéseket és jogkorlátozásokat.

Az *Irodalmi Újság* életében némi nyugalom és megállapodottság következett be azután, hogy Londonból átköltözött Párizsba és szerkesztését Méray Tibor vette át. Enczi Endre halála után Lehoczky Gergely lett a segédszerkesztő, aki ezt a munkakörét egészen 1979 nyarán bekövetkezett haláláig látta el. A lap élénk politikai érdeklődése az enyhülés időszakában sem csökkent. A valódi enyhülés elengedhetetlen feltételének a diktatúra lazulását és az egyéni szabadságjogok kiterjesztését tartotta.

Az Irodalmi Újság – elsősorban Méray Tibor vezércikkeiben kifejezésre jutó – fenntartásai és kritikai észrevételei a reformpolitika serkentését és a kívánatos irányban teendő további lépések bátorítását kívánták előmozdítani. Mindig törekedett a jó színvonalra, igyekezett érdekes és olvasmányos lenni, szerencsésen megérezte, melyek az időszerű és az olvasókat foglalkoztató témák. Többé-kevésbé ugyanazok voltak a szerzői, mint az Új Látóhatárnak és a Magyar Műhelynek, elsősorban a költők, az elbeszélők, a kritikusok. Leggyakoribb és mintegy belső munkatársainak számított Háy Gyula, Aczél Tamás, Szász Béla, Schöpflin Gyula, Molnár Miklós, Mikes György, Halász Péter, Cs. Szabó László, Kende Péter, Fejtő Ferenc, Sárközi Mátyás, kikhez később Nagy Csaba és Kasza (Levente) László csatlakozott.

Az Irodalmi Újság anyagi helyzete ugyanolyan gyenge volt, mint az Új Látóhatáré vagy a Magyar Műhelyé. Gyakran fenyegette a megszűnés veszélye. 1972-ben a havi megjelenésről áttért a kéthavira, később a negyedévire. Svájcban külön alap létesült fennmaradásának elősegítésére.[63] Évekig Torontóban nyomták Egri György üzemében, mert olcsóbbnak bizonyult, 1980-tól a Nagy Ernő által a franciaországi Giromagnyban berendezett nyomdaüzemben állítják elő, ahol külsőre megszépült, anyagilag is jobb viszonyok közé került.

Párizsban 1978 nyarán kezdte meg működését a *Magyar Füzetek,* amely évenként rendszertelenül két-három alkalommal jelenik meg. Szerkesztőjének és kiadójának eredetileg az volt a szándéka, hogy a Magyarországon elterjedt szamizdat-irodalom termékeit, a magát demokratikus ellenzéknek nevező és főleg fiatalokból álló csoport állásfoglalásait, politikai elemzéseit nyomtatja ki és teszi hozzáférhetővé a nyugati olvasók számára. Később azonban érdeklődése nemcsak erre terjedt ki, hanem tematikus számaiban egy-egy tárgykör bővebb és részletesebb feldolgozására vállalkozott. Így, a többi között megjelentetett egy kötetet Bibó Istvánról, egy másikat kisebbségi kérdésekről. Könyvsorozatában főleg olyan műveket tett közzé, amelyek Magyarországon nem jelenhettek meg vagy amelyek szerzőit közlési tilalom sújtotta (Konrád György, Haraszti Miklós, Bence György, Kis János, Kenedi János). A Magyar Füzetek a hazai ellenzéki mozgalmon kívül érdeklődéssel kíséri olyan politikai gondolkodók munkásságát, akiket az érvényben lévő kultúrpolitika ugyan nem iktat ki a magyar múltból, de eszméiket és felismeréseiket csak erősen megszűrve engedi terjedni (Jászi, Bibó). Kende Péter szerkesztőt és Kemény István főmunkatársat egy szerkesztői munkaközösség támogatja, amelynek tagjai: Borsody István, Fejtő Ferenc, Király Béla, Schöpflin György, Varga Iván. (Haláláig Szabó Zoltán is tagja volt.) A magyarországi belső ellenzék iratait a Magyar Füzeteken kívül elsősorban az Irodalmi Újság és részben a müncheni Nemzetőr terjesztette, Magyarországon azonban elsősorban a Szabad Európa Rádió révén váltak ismertté. Külföldi elterjedésükhöz nagymértékben hozzájárult a Zsille Zoltán által Bécsben alapított *Bibó-Press,* amely nemcsak a nyugati magyar, de a külföldi sajtót, elsősorban a nagy hírügynökségeket rendszeresen ellátja az ellenzéki mozgalom híreivel és dokumentumaival.

A nyugati magyar irodalmi sajtó legfrissebb hajtása a Chicagóban megjelenő *Szivárvány,* amelynek 1980-ban jelent meg első száma. Szerkesztője Mózsi Ferenc költő, kinek sikerült rövid néhány év alatt jó munkatársi gárdát a folyóirat köré szervezni és annak színvonalát számról számra javítani. A Szivárvány saját nyomdai berendezéssel rendelkezve könyvek kiadásába is fogott és évenként egy-két új kiadvánnyal gazdagítja a nyugati magyar könyvtermést. A folyóirat munkájáról még korai mérleget készíteni, de ha fejlődése nem törik meg, talán megcáfolhatja azt a hiedelmet, hogy Amerikában – a kellő adottságok és lehetőségek ellenére – lehetetlen hosszabb ideig igényes folyóiratot életben tartani. Ami az ezzel kapcsolatos esélyeket illeti, kisebbek a reményei egy másik, 1981-ben ugyancsak az Egyesült Államokban indult, félévi folyóiratnak, a Washingtonban megjelenő *Arkánumnak,* amely a kísérletező irodalomnak kötelezte el magát, nem oly radikálisan azonban, mint a Magyar Műhely, hiszen helyet ad hagyományosabb formáknak és művészi megközelítéseknek is. Szerkesztői András Sándor, Bakucz József, Kemenes Géfin László, Vitéz György. A folyóirat elsősorban az említettek írásait közli és eléggé rendszertelenül jelenik meg, ami annak tulajdonítható, hogy a lapot fenntartó olvasói tábort nem sikerült kialakítania és adományokra, valamint a szerkesztők hozzájárulására van ráutalva.

A hetvenes években rövid működés után három folyóirat-kezdeményezésnek is fel kellett adnia a küzdelmet. A legkorábbi a Hamza András református lelkész szerkesztésében megjelenő *Ötágú síp* volt, amelynek New Brunswickban 1973–74-ben összesen hat száma jelent meg. Kezdettől fogva elvetélt vállalkozás volt, mivel egy külföldi magyar folyóirat létét nem lehet Magyarországon megjelent írások újraközlésére alapozni, egy olyan korban, amikor a magyarországi folyóiratok könnyen és zavartalanul jutnak el a külföldi olvasókhoz. Az Ötágú síp kiadójának és szerkesztőjének célja az volt, hogy a magyarországi hivatalos szervekkel és intézményekkel kiépített együttműködése hátteréül e folyóirat szolgáljon, egy

[63] Ezt Magos Gábor és felesége, Gyimes Judith szervezte meg. Az Irodalmi Újság Baráti Körének tagjai rendszeres hozzájárulással támogatták a folyóirat megjelenését.

mögötte álló és elveit valló irodalmi közösség látszatát keltse. Ez nem sikerülhetett Hamza Andrásnak, mert megfelelő munkatársakat nem kapott, legkevésbé olyanokat, akik politikai szándékait is magukénak tekintették volna. Az Ötágú síp visszhang nélkül maradt a nyugati irodalmi életben, annál nagyobb reklámot kapott Magyarországon, ahol hivatalos körök a valóságosnál jóval fontosabb szerepet tulajdonítottak neki. Hamza András a folyóirat beköszöntő cikkében szabad fórumot ígért, a szabad fórumból azonban nem lett más, mint főleg a Magyarországon, Romániában vagy Szlovákiában egyszer már kinyomtatott írások újbóli megjelenési helye. Ez okozta korai végét, igazolva a szerkesztői koncepció eredendően téves voltát.

Ugyanez vonatkozik a Torontóban, 1978-ban, Tar Mihály kiadásában és Béky-Halász Iván szerkesztésében megindult *Tanú*ra, amely folyóiratként, de újságformában jelent meg rövid néhány évig. A Tanú a hazai szellemi élettel való együttműködés jegyében kezdte el munkáját, de ahelyett, hogy az erről való eszmecserének teremtett volna fórumot és állandó munkatársi gárdát szervezett volna a lap köré, megelégedett azzal, hogy újraközölt Magyarországon vagy a szomszédos országokban már kinyomtatott írásokat. Eredeti közleményt épp oly keveset tartalmazott, mint az Ötágú síp. A lapot Tar Mihály áldozatkészsége tartotta fenn és amikor annak anyagi forrásai kimerültek, a Tanú is kimúlt. Az olvasók toborozására és olvasói tábor kialakítására egyik orgánum sem gondolt, azt az érzést keltve a kívülállókban, hogy a lapalapításnak nem volt más célja, mint a kiadók és szerkesztők magyarországi súlyát és tekintélyét növelni. Az Ötágú síphoz hasonlóan a Tanút is politikai indítékú különleges melegséggel és elismeréssel fogadták a nyugati magyarokkal foglalkozó budapesti hivatalok és irodalmi kritikusok. Mindkét folyóirat egyébként a magyarországi népi és nemzeti irányzathoz állt közel, olyan szerzőket népszerűsített, akik jó irodalmat alkottak és rokonszenves eszméket vallottak, de mint folyóiratoknak meg kellett bukniok, mert hamis szerkesztési koncepciót követtek, és figyelmen kívül hagyták a tartós megjelenés elemi feltételeit. Ilyen veszély fenyegetheti az *Új Idő* című rokonszenves clevelandi folyóiratot is (amelyet Vígh Ildikó és Vígh József ad ki), ha másodközlések helyett nem tesz nagyobb erőfeszítéseket saját munkatársi gárda megszervezésére.

A *Külhoni Szövegtár* egyetlen számát 1979-ben Bostonban Koncz Lajos orvos jelentette meg és Bikich Gábor szerkesztette. A kiadvány évkönyvként látott napvilágot, tehetséges szerzőkkel és színvonalas tartalommal, de ismét a megjelenési feltételek figyelmen kívül hagyásával. Ezért nem jutott tovább az első számnál. Érdeme, hogy néhány addig meg nem jelent írásnak – főleg Bikich Gábor és Csokits János újabb verseinek, valamint Szabó Zoltán egy esszéjének – nyilvánosságot adott. A Külhoni Szövegtárban úgy látszott, mintha fóruma születnék a Magyarországhoz való közeledéstől és a párbeszédtől idegenkedő irodalmi csoportnak. Kudarca azért sajnálatos, mert nem lett ennek az irányzatnak színvonalas megszólalási helye, a tagadás és elutasítás megmaradt tehát az eléggé alacsony rendű politikai polémia szintjén.

A néhány év után abbamaradt vállalkozások között említhető Ferdinandy György egyszemélyes folyóirata, a *Szomorú vasárnap,* amelyet 1962 és 1970 között jelentetett meg Strasbourgban, majd rövid ideig Puerto Rico-ban. Ebben mindenekelőtt saját munkáit nyomtatta ki, de olykor-olykor helyet adott mások írásainak is. 1972 és 1975 között jelent meg Münchenben a *Vagyunk* című kulturális kéthavi folyóirat, amelyet Ledermüller Olivér adott ki és a Jugoszláviában honos, de azokban az években Nyugaton sokat tartózkodó Sz. Kanyó Leóna, majd Máté Imre szerkesztett. Elsősorban ismeretterjesztéssel foglalkozott, de közölt szépirodalmat, kritikákat és az ifjúságnak szóló írásokat is.

Az európai magyar sajtóban új színfoltként jelentkezett 1980-ban a *Bécsi Napló,* amely a Klamár Gyula halálával megszűnt Magyar Híradó örökébe lépett, de némileg más jelleggel és érdeklődéssel. Hanák Tibor, aki az alapítástól kezdve 1984 végéig szerkesztette a lapot, bő teret adott az irodalmi, tudományos és művészeti kérdéseknek, aminek alapján méltán sorolták többen az irodalmi szemlék közé, annál is inkább, mert ha külsejében nem is, de igényességben és tárgyköreiben inkább folyóirat, mint hírlap. Kéthavonként jelenik meg mint „az ausztriai magyarok lapja", az egyesületek csúcsszervezetének kiadásában. Hanák kitűnő munkatársakat toborzott, a lap színes, érdekes, színvonalas, mindenről tájékoztat és a politikában mérsékelt, középutas. Elsősorban Ausztriában olvassák, de sok példány jut el más európai országokba és tengerentúlra is. Munkatársai között van Czigány Lóránt, Ferdinandy Mihály, Gosztonyi Péter, Gömöri György, Halász Péter, Határ Győző, Kabdebó Tamás, Naschitz Frigyes, Sárközi Mátyás, Varga László, Vándor Györgyi.

Angol nyelven jelent meg a *Studies for a New Central Europe,* amelyet az Egyesült Államokban adtak ki 1963 és 1977 között, és amelynek alapító szerkesztője az Ausztráliában élő Gallus Sándor történész volt. A Dreisziger Nándor által szerkesztett *The Canadian-American Review of Hungarian Studies* of a kanadai Kingstonban jelent meg 1974-től kezdődően. Ennek utódja a *Hungarian Studies Review,* amely Torontóban lát napvilágot Bisztray György és Dreisziger Nándor szerkesztésében. Kiadója egy magyar társaság, amely a torontói egyetem magyar tanszékével karöltve gondoskodik a folyóirat megjelentetéséről. A munkatársak főleg amerikai egyetemeken dolgozó magyar történészek.

A folyóiratokról szólva említést érdemel Ferdinandy Mihály füzetsorozata, amely rendszertelenül jelenik meg és a szerző újabb és régebbi írásait közli. A *Ferdinandy Mihály Füzetei* című kiadvány egyedülálló a maga nemében. Más nyugati magyar író nem választotta művei megjelentetésének ezt a formáját, amely se nem könyv, se nem folyóirat. Az írások eredetiek, olyanok, amelyek addig nem kerültek nyomtatásra, vagy amelyeket a szerző folyóiratokban elhelyezni nem tudott. Sorozatát, amelyet Münchenben nyomtatnak, a maga költségére adja ki. Témái történelmiek és irodalmiak.

A nyugati magyar sajtó – az irodalmi és a hírközlő egyaránt – szinte megszakítás nélkül anyagi nehézségekkel küzd. Az egymást követő évfolyamokban rendszeresen visszatérő panasz, hogy állandóan emelkednek a nyomtatási költségek és mind nehezebbé válik a zavartalan megjelenés. A lapok két-három évenként emelték az előfizetési díjat és csökkentették az oldalszámot, vagy az évi megjelenést, így próbálván elkerülni a lap árának gyakori emelését. Nem segítettek a segélykérő felszólítások sem, vagy csak ideig-óráig enyhítették a fokozódó bajokat. A lapok különböző akciókkal igyekeztek pénzhez jutni, sajtóalapok létesítésével állandó támogatókat kapni, különféle kedvezmények ígérgetésével a vásárlási kedvet serkenteni.[64] 1972. március 15-én a Szabad Magyar Jogász Szövetség a Szabadságharcos Szövetséggel, az Amerikai Magyar Szövetség egy tagozatával és több egyházzal, valamint egyesülettel karöltve nyilatkozatban hívta fel a figyelmet az európai magyar sajtó siralmas helyzetére, kérve az amerikai magyarok érdeklődését és segítségét. Sok foganatja ennek sem lett. Anyagilag a legmegalapozottabb európai lap a Nemzetőr, elsősorban fáradhatatlan szerkesztője, Tollas Tibor rendszeres utazásai és hírverő körútjai eredményeként.

Ami a könyvkiadást illeti, a hatvanas–hetvenes években több korábbi tevékeny és ismert kiadó megszűnt. Közöttük az Amerikai–Magyar Kiadó, amely Fenyvessy Jeromos 1970 áprilisában bekövetkezett halála után összeomlott, hiszen teljesen a domonkosrendi szerzetes üzleti érzékére és ügyességére épült; a brüsszeli Magyar Ház kiadója, amely ugyancsak egy papi személy, Déri Béla vállalkozása volt és annak halála után kimúlt; a Magyar Könyves Céh, amely a Magyar Írók Szövetsége Külföldön kebelében működött és azzal együtt fejezte be tevékenységét, továbbá a római Anonymus, a clevelandi Kossuth, a Buenos Aires-i Kárpát, valamint néhány észak-, dél-amerikai és ausztráliai lap könyvkiadói programja.

A nyolcvanas éveket megérő kiadók közül említést érdemel az *Aurora Könyvek* kiadója, Molnár József, aki saját nyomdájában, Tótfalusi Kis Miklós betűivel a szép kiállítású könyvek egész sorát jelentette meg. 1964-től kezdődően húsz év alatt majd ötven Aurora-könyv látott napvilágot. Köztük Határ Győző újabb művei, Cs. Szabó László több munkája, Major-Zala Lajos verseskötetei, egy egyháztörténeti sorozat, az ötvenhatos forradalomról szóló tanulmánygyűjtemény, valamint a legsikeresebb kiadványnak számító Szabó Dezső-monográfia Gombos Gyula tollából. Tekintélyes volt az Újváry Sándor által még Budapesten alapított, majd Münchenben újjászervezett *Griff Kiadó* termése. Újváry részben több eredeti munkát tett közzé, köztük Márai Sándor-műveket és Méray Tibor könyvét Nagy Imréről, részben régebbi könyveket nyomtatott ki újból. A washingtoni *Occidental Press* – Csicsery-Rónay István vállalata – ugyancsak több jelentős munkát adott ki, köztük Gara László „Az ismeretlen Illyés” című művét, Márai Naplóinak egy kötetét, az Új égtájak című lírai antológiát és a Korunk szellemi körképe című franciából fordított szemelvénygyűjteményt, amely két kiadást ért meg. A Torontóban működő *Vörösváry–Weller Kiadó* – Vörösváry István cége – nevéhez fűződik Márai több könyvének, Horthy Miklós emlékiratai második kiadásának, Mindszenty emlékiratainak, Kovács Imre visszaemlékezéseinek megjelentetése. A New York-i *Püski Kiadó* csak néhány esztendős tevékenységre tekinthet vissza, de ez alatt több értékes munkát jelentetett meg, a többi között Gombos Gyula több művét és Faludy György összegyűjtött verseit. (Püski Sándor 1970-ben telepedett le az Egyesült Államokban, nem menekültként, hanem kivándorlóként, elvállalva a magyar könyvek, köztük Magyarországon kiadott könyvek terjesztését. Az utóbbi miatt kezdetben durva támadásoknak volt kitéve, de könyvterjesztői programja, New York-i könyvesboltjának működése és üzleti sikerei következtében támadói elhallgattak, belátva, hogy Püskivel kapcsolatos fenntartásaik és vádjaik alaptalanok voltak.)

Részben magyar, részben angol nyelvű kiadványok megjelentetésével foglalkozik Wass Albert író vállalkozása, az *Amerikai Magyar Szépmíves Céh,* amely elsősorban történelmi művek kiadásával a

---

[64] Az anyagiak hiánya indíthatta a Párizsban élő Tompa Lászlót arra, hogy Kuti Kilátó című rendszertelenül megjelenő és korlátozott példányszámú folyóiratát teljes egészében maga állítsa elő. E minden érdemleges visszhang nélkül megjelenő sokszorosított irodalmi lapnak eddig tíz száma látott napvilágot. – Kálmán Szabolcs Los Angeles-i református lelkész egy cikkében megállapította, hogy „hasonlóan az egyházakhoz, a sajtó is létéért küzd. Minden évben elhallgat egy-egy magyar újság, mint ahogy a magyar templomok ajtajai is itt-ott bezárulnak... A helyi újság, mint a helyi egyház is a környéken élő magyarokra épül. Nem engedhetem meg magamnak azt a luxust, hogy valamiért megsértődöm és nem fizetek elő, mint ahogyan azt sem engedhetem meg magamnak, hogy nem járok magyar templomba és nem támogatok magyar egyházat. Ha én így teszek, és ha más is így tesz, akkor nem lesz helyi magyar sajtó, és nem lesznek helyi magyar gyülekezetek.” Új Világ, 1983. aug. 5.

magyarokról az angol nyelvterületen kialakult hamis képzeteket igyekszik korrigálni és a nyugati történetírás tévedéseit helyreigazítani. Ennek eredménye olykor vitatott, főleg némely kiadott mű polemikus jellege miatt.

Az egyéb könyvkiadói programok közül kiemelkedik az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem vállalkozása, amely színvonalas és értékes művekkel gazdagította a nyugati magyar könyvtermést. A nyolcvanas években a legigényesebb és legmegalapozottabb kezdeményezések közé emelkedett. A termést illetően is a legjelentősebb kiadók egyike lett. Kiterjedt könyvkiadási tevékenységet folytat a svájci SMIKK, a londoni Szepsi Csombor Kör, a hollandiai Mikes Kelemen Kör, a KMEM, a folyóiratok közül a Szivárvány, a Katolikus Szemle, a Magyar Műhely, a Nemzetőr, a bécsi Integratio, a lapok közül a Katolikus Magyarok Vasárnapja és néhány kisebb kiadó. Az 1972-ben elhunyt Szirmai Károly emlékének ápolásával foglalkozik a *Szirmai-Archívum,* amelyet a vajdasági író Stuttgartban élő fia, Szirmai Endre orvostanár és költő tart fenn és amely az évek során a két Szirmai több munkáját jelentette meg.

A nyugati magyar könyvkiadás csak a legnagyobb erőfeszítések árán tartható fenn. Az olvasók szétszórtsága miatt a könyvek nehezen jutnak el az olvasókhoz. A könyvterjesztés teljesen megszervezetlen, merő esetlegesség, hogy hová mennyi könyv kerül és milyen olvasói réteget ér el. A magyar könyvekkel való kereskedés nem kifizetődő üzlet. A nagyvárosokban működő könyvkereskedők éppen hogy megélnek, némelyeknek más cikkek árusítását is vállalniok kell, hogy számításaik beváljanak. Ha ez nem lenne, és ha nem kínálna némi nyereséget a magyarországi kiadványok eladása, a nyugati magyar könyvkereskedők becsukhatnának, mert a külföldön megjelenő könyvekkel való foglalkozásra csak ráfizetnének. A nyugati magyar könyvek drágák, olykor iszonyatosan drágák, éppen azért, mert kis példányszámban jelennek meg és a nyomtatási költségek túlságosan magasak. A kiadóknak nincs forgótőkéjük, nem előlegezhetik a könyvek előállítási költségeit, ennek következtében a szerzők jelentékeny hányada maga finanszírozza műve kinyomtatását és az esetek túlnyomó többségében maga gondoskodik terjesztéséről is, sokszor úgy, hogy szerzői esteken, irodalmi összejöveteleken, tanulmányi konferenciákon maga árusítja. Az írók szerint nincs ennél megalázóbb tevékenység.

Mindenképpen előnyben vannak azok az írók, akiknek van idejük hosszabb utazásokra, vagy fiatalok, kik az utazás fáradalmait nem érzik annyira, mint az idősebbek. A sokat utazó írók ennek ellenszolgáltatásaként olyan tapasztalatokra tehetnek szert és olyan élményekben lehet részük, amelyekhez a nem utazó írók sohasem jutnak hozzá. A nyugati magyarok életét senki sem ismeri annyira, mint az utazás fáradalmait magára vállaló író. Gábor Áron munkáiban részben lecsapódott az a sok ismeret, amelyet magyarok körében szerzett és Tollas Tibornak is sok értékes beszámoló köszönhető például az amerikai és az ausztráliai magyarság elhelyezkedéséről, kezdeményezéseiről, intézményeiről.

Néhány könyvkereskedőnek sikerült évtizedeken át fennmaradni, a nehézségek ellenére is nyugati magyar könyvekkel foglalkozni. Ezek közé tartozik, hogy csak néhányat említsek, a londoni Danubia Book (Iványi Béla boltja), Párizsban a Balaton-cég, Münchenben Katkó Sándor „Musica Hungarica"-ja, Bécsben a Libro-Disco (amelynek elődje Novák Rudolf könyvkereskedése volt), Clevelandben a Magyar Áruház Könyvosztálya (Dietrich Dénes igazgatása alatt), Torontóban a Pannonia Books, New Yorkban a Püski–Corvin Könyvesbolt, New Brunswickban Somody Pál üzlete, Haifában Gondos Sándor könyvesboltja, Tel Avivban a Hadash, Sydneyben a Globe Book Company, Sao Paulóban Landy Dezső vállalata (egy másik jelentős dél-amerikai, Rio de Janeiro-i könyvesbolt, tulajdonosa Bródy Sándor halála után megszűnt).

A könyvkereskedők gyakori panasza, hogy a nyugati magyarok körében túlontúl sokan foglalkoznak könyvek eladásával: kiadók, szerzők, egyesületek, nyomdák, újságok, magánosok, kik ráadásul kedvezményekkel is csábítják a vevőt, amit a kereskedő nem tehet. A panasz kétségtelenül jogos, de az emigráció rendkívüli viszonyai között és a szétszórtságban aligha alakulhatott volna ki más rendszer. A szabad kereskedelem ebben is érvényesült.

A könyvek, folyóiratok és lapok megjelenését nagymértékben megkönnyítették a nyugati magyar nyomdák, amelyek nagy része semmiképpen sem volt irigylésre méltó anyagi helyzetben, hiszen magyar nyomda épp oly kevéssé élt meg a nyugaton született magyar művekből, mint a könyvkereskedők. A legnagyobb magyar nyomdai vállalkozás kétségtelenül Vörösváry István üzeme Torontóban, amelyben a kanadai nemzetiségi kiadványok jelentős hányada készül. Ugyancsak nagyobb méretű vállalkozás a ferences rend Ohio állambeli Youngstown-i nyomdája, amelyben a Katolikus Magyarok Vasárnapja című lap és annak kiadványai készülnek. A ferencesek vezetője Deng Miklós. (A Katolikus Magyarok Vasárnapja szerkesztője sokáig Eszterhás István volt; jelenleg Dunai Ákos, egy fiatal újságíró szerkeszti.) Nagy gépparkkal rendelkezett Gombos Zoltán clevelandi nyomdája, amely azonban ugyanúgy, mint az egyéb amerikai magyar nyomdák, fokozatosan átállt a modern technikai eljárásokra. Az amerikai üzemek közül említést érdemel a többi között Egri György hajdani nyomdája Torontóban, Hamza András nyomdája New York környékén, Püski Sándor nyomdaüzeme és Hamza István kis vállalkozása. Európában a legrégibb a müncheni Herp-nyomda, valamint Ledermüller Olivér nyomdaüzeme, 1963-ban nyílt meg Molnár József

szép kiadványairól híres nyomdája, amelyet 1983-ban Kerekes János vett át. Ugyancsak Münchenben működik a Nemzetőr nyomdája, valamint Máté András szedészete. A Basel közelében lévő franciaországi Giromagnyban Nagy Ernő indított fényszedészeti üzemet. Persze, más amerikai és európai városokban is találunk magyar szedő vagy nyomtató vállalkozásokat, legtöbbször egy-két személyes kezdeményezésként. És némileg kuriózumként hathat, hogy Hong Kongban is működik magyar nyomda, mintegy harminc alkalmazottat foglalkoztatva Braun Ferenc Libra Press nevű vállalata a világ számos nyelvén nyomtat, a nyugati magyar könyvtermés néhány darabja ugyancsak ott készült.

A könyvek tehát megjelennek, a közlési vágy a szerzőkben oly erős, hogy semmilyen nehézségtől és kényelmetlenségtől nem riadnak vissza, ékes bizonyságaként annak, hogy ragaszkodnak az anyanyelvhez, az irodalomhoz, az elhagyott hazához és védekeznek az idegen szellembe való beolvadás ellen.

A nyugaton élő magyar írók számáról nincsenek pontos statisztikai adatok. A hetvenes évek közepén végzett – eléggé vázlatos – felmérésem alapján mintegy három és félszázra becsültem azok számát, akik rendszeresen és bizonyos színvonalon felül publikálnak szépirodalmat, értekező prózát, általános érdekű tudományos irodalmat. Ezeknek csak egy töredéke él írói munkából. Ide sorolhatók a hivatásos újságírók és rádiószerkesztők, akiknek az írás egzisztenciát biztosít. A túlnyomó többség egyéb kenyérkereső foglalkozása mellett műveli az irodalmat és alkotja meg munkáit. Akárcsak a nyugati országok írói, azzal a különbséggel, hogy ott a sajtó, az elektronikus médiumok, a könyvkiadók sokkal több írónak biztosítanak megélhetést, mint a nyugati magyar intézmények. Mindenesetre a nyugati magyar írók egzisztenciális lehetőségei össze sem hasonlíthatók a magyarországiakéval, akiknek egy jelentős hányada meg tud élni abból, amit alkot, legyen az vers, széppróza, színmű vagy műfordítás.

Díjak tekintetében nincsenek elkényeztetve a nyugati magyar írók. A Bostonban kiosztott Bibó Díj, a clevelandi Árpád Akadémia díjai csak erkölcsi megbecsülést fejeznek ki, a máltai lovagok Lehel-pályázatának díjai, a Magyar Műhely Kassák Díja és a Svájcban alapított Nagy Imre Díj legfeljebb egy-egy munka megjelenését segíti elő.[65]

Az írók tömörülési vágyának és szervezkedési hajlamának a külföldi magyar írószövetség megszűnése után alig maradt más érvényesülési lehetősége, mint a Nemzetközi PEN Club kebelében alakult *Hontalan Írók Központja,* amelyben a magyarok mindig meglehetősen tevékenyek voltak. Tábori Pál ebbéli működéséről már volt szó, az ő halála után főleg a németországi Werner Géza nevét kell megemlíteni, aki hosszú időn keresztül elnöke volt a német nyelvterület menekült íróit összefogó csoportnak. Ebben rajta kívül Újváry Sándor, Háy Gyula, Kerényi Károly és Magda, Benedek Károly és Alice, valamint Vadasi Bettina volt igen aktív. A londoni csoportban elsősorban Mikes György és a párizsiban Méray Tibor tevékenysége érdemel említést. Az Egyesült Államokban Flórián Tibor, Kovács Imre, Király Béla, Csicsery-Rónay István, Varga László, néhány év óta Györgyey Klára működése emelkedett ki. Az utóbbi hosszabb idő óta értékes és tartalmas angol nyelvű közlönyt ad ki, amely elsősorban az amerikai, de gyakran a világ más részeiben élő menekült írók és PEN-tagok tevékenységéről tájékoztat.

Még az Írószövetség működése alatt kísérlet történt Belgiumban, ha nem is ellen-írószövetség, de amellett létező írói csoportosulás létrehozására, elsősorban olyanok részvételével, akik mellőzve érezték magukat. Ez a csoportosulás 1958 augusztusában jött létre egy Déri Béla által Brüsszelben, a Magyar Házban szervezett és a száműzött magyar írók feladatainak megtárgyalására összeült konferencián. A megjelentek között volt Cs. Szabó László, Szitnyai Zoltán, Kisjókai Erzsébet, Tóth László (Nápoly), Rezek (Román) Sándor, Megyery Ella, Vajay Szabolcs, valamint Tollas Tibor vezetésével a Nemzetőr több munkatársa. Ez az együttes elhatározta az Európai Magyar Írók Kongresszusának összehívását, de további tevékenysége kimerült egy olaszországi találkozó lebonyolításában, utána szétbomlott, mert a csoportot összetartó Déri Béla meghalt.

Valamivel szervezettebb és tartósabb kezdeményezésnek bizonyult a *Németországi Magyar Írók Munkaközössége,* amely 1971 áprilisában alakult Kölnben, azzal a céllal, hogy a Német Szövetségi Köztársaság, valamint a német nyelvterület magyar íróit összefogja és érdekeiket megvédje, publikálási lehetőségeiket megjavítsa. Az alapítók között volt Peéry Rezső, Csiky Ágnes Mária, Ujlaky Sári, Gábor Áron, Tollas Tibor, Kocsis Gábor és e könyv szerzője. Az alakuló közgyűlésen Peéry Rezsőt választották meg elnöknek, Ujlaky Sárit pedig titkárnak. A Munkaközösség díszelnöke Kerényi Károly lett. Tagjai között

[65] A Bibó Díjat 1980-ban Szabó Zoltán, 1981-ben Németh Magda és Kemény István, 1982-ben Kenedi János (Budapest), 1983-ban Sztáray Zoltán, 1984-ben Csoóri Sándor (Budapest) kapta. A Nagy Imre Díjat az Alapítvány a Magyar Kultúra Fejlesztésére Nyugaton nevű intézmény 1981-ben az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek Bibó István összegyűjtött műveinek kiadásáért, 1983-ban pedig a magyarországi kéziratos irodalom előállítóinak juttatta. A clevelandi Irodalmi Társaság 1984-ben alapított József Attila Díját első ízben Lezsák Sándor (Lakitelek) kapta egy verseskötetéért.

volt az említetteken kívül Bogyay Tamás, Ferdinandy Mihály, Földes-Papp Károly, Háy Gyula, Hanák Tibor, Kutasi Kovács Lajos, Monoszlóy Dezső, Perneczky Géza, Zathureczky Gyula. Alapszabályai szerint tartózkodni kívánt „mindennemű ideológiai vagy pártpolitikai állásfoglalástól”, de elítélt „minden demokráciaellenes, az emberi és művészi szólásszabadság korlátozására irányuló törekvést”. Céljait a Munkaközösség nem tudta megvalósítani. A tagok szétszórtsága következtében szervezeti életre lehetőség nem volt, még a vezetőség sem tudott a kívánatos módon működni, mert Peéry Rezső Dél-Németországban, a többi tisztségviselő Köln környékén élt. Hamarosan kiderült, hogy a magyar irodalom – különösen az emigráns szerzők – iránt lankadó nyugatnémet kiadói érdeklődést még az érdekeltek szervezett fellépésével sem lehetett felélénkíteni. Anyagiak hiányában a társaság tétlenségre volt kárhoztatva. Az egyetlen eredmény a munkaközösség néhány költő tagja verseinek egy német nyelvű antológiája és több irodalmi, szerzői est megrendezése volt. 1974-ben Peéry Rezső betegségére való tekintettel lemondott, a Munkaközösség élére Csiky Ágnes Mária került. A közte és a titkári teendőket ellátó Ujlaky Sári közti ellentét teljesen megbénította a szervezet működését. Amikor meg nyilvánvalóvá vált, hogy anyagiak hiánya miatt érdemleges tevékenységre nincs kilátás és a kilépések is elszaporodtak, a Munkaközösség működése 1975-ben egyszerűen abbamaradt.

Több szerencséjük volt a kanadai magyar íróknak, mert 1968-ban alapított szervezetük mind a mai napig fennáll. Miska János érdeme volt, hogy a *Kanadai Magyar Írók Szövetsége* mintegy harminc taggal az első évek nehézségeit átvészelte és rendszeres összejövetelekkel, irodalmi és szerzői estekkel egy eleven egyesületi élet benyomását keltette. Több magyar és angol nyelvű antológiát is megjelentetett, nyilvánosságot adva és a figyelmet felhívva a Torontóban, Montrealban, Ottawában és másutt dolgozó költők és írók munkáira. Amikor Miska János eltávozott Torontóból és Albertába ment könyvtárosnak, a Szövetség elnöki tisztét Juhász József vette át. A Kanadában élő írók közül, az említetteken kívül, a nevesebbek: Faludy György, Tűz Tamás, Vitéz György, Kemenes Géfin László, Vatai László, Zalán Magda, Zend Róbert, Tamási Miklós, Seres József, Béky-Halász Iván, Sárvári Éva, valamint az 1981-ben elhunyt Fáy Ferenc.

A kisebb irodalmi társulások közül említést érdemel a Los Angelesben 1971 óta működő *Napnyugat* írói kör, amelynek tagjai főleg a Californiai Magyarságban publikálnak és eddig két antológiát jelentettek meg.

Az irodalmi folyóiratok körül kialakult munkatársi gárdák szolidaritása és belső összetartása eléggé gyenge. Közösségi tudat és együttérzés tekintetében az emigráns írók nemigen jeleskednek. Még leginkább a Nemzetőr körében észlelhető ilyesmi, elsősorban Tollas Tibor szervező munkája és integráló képessége révén, de némileg politikai indítékokból is. A Nemzetőr körül csoportosult írók még ha nagy olvasótáborral és hírverési apparátussal rendelkeznek is, kiszorítottnak érzik magukat a nyugati magyar irodalomban kialakult hierarchiából és vélt mellőzöttségüket könnyen hajlandók politikai okokkal magyarázni.[66]

A mellőzöttség, meg nem értés, sértődöttség érzése különben is jellemző volt mindig a nyugati magyar irodalomnak arra a szárnyára, amely szívesen nevezte magát nemzetinek és határolta el magát azoktól, akik a nemzeti jelleget inkább műveikben juttatták kifejezésre, mint a nevük elé rakott jelzőkben vagy nyilatkozatokban. Az iménti jelenségre példaként meg lehetne említeni Szitnyai Zoltán egy megállapítását: „A magyar irodalomnak terebélyes fája nőtt Nyugaton – jelentette ki egy írásában –, de az elmúlt negyedszázad sem volt elégséges olyan szépirodalmi folyóirat létesítésére, amely a baloldaliakhoz hasonló színvonalon és a nemzeti eszméhez hűen adna teret régi íróknak is, de elsősorban a fiataloknak. A fiatalok, akikben megszólal az írói küldetés tudata, az érvényesüléshez szükséges fórumot keresve, a nemzetitől idegen szellemi lapokhoz kényszerülnek. Esetleg világnézetük ellenére, s aztán a baloldal révén elért sikerük hatása alatt, világnézetük is baloldalivá lesz... Őrségváltás előtt vagyunk, amelynél a jövő érdekében nem nélkülözhetjük a fiatal írókat s amikor még tennünk lehet valamit azért, hogy ezek a fiatalok nemzeti szellemben induljanak el pályájukon... De ehhez szószék kell! A szükséges anyagiakkal rendelkező s olyan nívójú szépirodalmi folyóirat, mint az otthoni rendszerrel megalkuvó, a nemzeti gondolattól idegen folyóiratoké.”[67] E sajátos nézettel Szitnyai Zoltán nem állott egyedül. Jelentős volt azoknak a főleg idősebb íróknak és publicistáknak a száma – ide tartoztak Szitnyain kívül Nyisztor Zoltán, Oláh György, Milotay István és mások, akik komolyan gondolták, hogy a vezető irodalmi folyóiratok – az Új Látóhatár, az Irodalmi Újság, a Katolikus Szemle, a Magyar Műhely – valami nemzetellenes, baloldali összeesküvés részesei és a magyar irodalom elnemzetietlenítésén munkálkodnak. Szitnyaival együtt mások is hirdették, hogy a fiatal, kezdő írók alapjában véve „keresztény, nemzeti” érzületűek és a „régi Magyarország”

---

[66] A munkatársak belső köréhez tartoztak és tartoznak a szerkesztőn kívül a többi között a következők: Csernohorszky Vilmos, Gábor Áron, Hajnal László Gábor, Juhász László, Kocsis Gábor, Makra Zoltán, Máté Imre, Radnóczy Antal, Saáry Éva, Stankovich Victor, Töttösy Ernő, Vadnay Zsuzsa, Vajda Albert.

[67] Hol van a nemzet? San Francisco 1982, 229. l.

koordinátarendszerében gondolkodnak, az őket nyilvánossághoz juttató és pályájukon elindító folyóiratok hatására azonban baloldaliakká, megalkuvókká, az otthoni rendszerrel kiegyezőkké, a nemzeti gondolattól elidegenedett egyénekké válnak. E szemléleti ferdeség és egyoldalúság következménye volt, hogy a fiatalok nagy része elfordult a konzervatív és múltba ragadt, úgynevezett nemzeti emigrációtól, amelynek irányítói egy pillanatig sem gondoltak arra, hogy a fiatalokat esetleg minőségeszményük és színvonaligényük is az állítólagos „baloldali" orgánumok felé irányíthatták. Arra azonban helyesen tapintottak rá, hogy a „nemzeti emigráció" képtelen volt értékes és jelentős irodalmi orgánumot létrehozni, annak ellenére, hogy többször is történt kísérlet a nyugati olvasóközönség megnyerésére. Az időnként kibocsátott felhívások a magyar irodalom és sajtó támogatására (például az 1975-ös esztendőnek A Magyar Írás Évé-vé való nyilvánítására),[68] a nemzeti emigráció íróinak és lapjainak a megsegítését akarták kieszközölni. Minden eredmény nélkül, mert jóllehet lapjaikat és könyveiket sokan olvasták, az irodalmi közvélemény és az elismert írók közössége alig vett tudomást róluk. Nekik pedig ez kellett volna, jól tudván, mennyivel többet ér ez, mint a közönségsiker.

A nyugati magyar olvasók érdeklődését és ízlését vizsgáló közvéleménykutatás, amelyet Kabdebó Tamás végzett 1976-ban, nem nyújthatott megbízható képet az olvasmányokról és az olvasókról, mivel csak 420 válaszra támaszkodhatott, de azért érzékeltette, hogy a külföldi magyarok figyelme és rokonszenve hogyan oszlik meg. A legfrissebb – 1975–76 – olvasmányok iránt érdeklődő kérdésre a legtöbben Mindszenty emlékiratait, Márai Sándor két új regényét és Szolzsenyicin magyarul is megjelent Gulág-ját említették.

A legtöbbet olvasott nyugati magyar szerzők sorrendje ez volt: Márai Sándor, Gábor Áron, Mindszenty József, Cs. Szabó László, Határ Győző, Kabdebó Tamás, Wass Albert. Arra a kérdésre, hogy melyik könyv tetszett a legjobban, a legtöbben Gábor Áron „Az embertől keletre" című, a szovjet fogságban eltöltött éveire visszaemlékező munkáját említették. Utána következtek Mindszenty emlékiratai, Márai Sándor „Föld, föld"-je, Wass Albert „Kapa és kasza" című regénye és Határ Győző „Sírónevető"-je. A rendszeresen olvasott folyóiratok és lapok sorrendje: Nemzetőr, Irodalmi Újság, Új Látóhatár, bécsi Magyar Híradó. A kedvelt szerzők listája élén Cs. Szabó állt, utána Márai, Wass, Gábor Áron, Határ, Halász Péter, Füry Lajos következett. A közvéleménykutatás válaszaiban nagy számban szerepeltek Magyarországon és Romániában (Erdélyben) megjelent művek és ott élő írók is, de erre itt és most felesleges kitérni, mert ezúttal csak a nyugati magyar irodalomról és írókról van szó.

6. Emigráns politika

Az enyhülési időszak bekövetkeztével csökkent a nyugati kormányok érdeklődése az emigrációk iránt és ezek felszólalásai, javaslatai, panaszai gyakran süket fülekre találtak. A szovjet és némely közép-kelet-európai kommunista kormány gondoskodott azonban arról, hogy az emigrációk léte és szerepe ne váljék feleslegessé, mert az emberi jogok állandó megsértésével, agresszív akciókkal, a hidegháború szellemében fogant nyilatkozatokkal egyfelől az emigrációknak nyújtottak tápanyagot, másfelől a nyugati közvéleményt hangolták olyan irányba, hogy az emigrációk véleménye iránti fogékonysága nem tompult el. A magyar emigráció sem panaszkodhatott egyelőre arról, hogy tétlenségre lenne kárhoztatva, mert jóllehet a budapesti kormány több jó irányú intézkedésbe fogott, 1963-ban amnesztiát hirdetett, a nyugattal szemben is békülékenyebb hangot használt, mégis önmagát megtagadni nem tudván, elegendő okot szolgáltatott arra, hogy lépéseit és tetteit az emigránsok kritikával illessék.

A hatvanas években a magyarországi közállapotoknak legjelentősebb és legszínvonalasabb bírálatát Gombos Gyula írta meg *Húsz év után* című könyvében. Ebben az 1945 és 1965 közötti két évtizedre pillantott vissza, de mérleget készített a jelen viszonyokról is. Pontos leltárát adta mindazoknak a kedvező fejleményeknek, amelyek az életet elviselhetőbbé tették és az állampolgárok mozgási lehetőségeit növelték, de ugyanolyan pontossággal és aprólékossággal sorolta fel a negatív előjelű tényeket is. Véleménye szerint „az Ötvenhat utáni engedmények jórészt taktikai megfontolásból születtek, azzal a hátsógondolattal, hogy kezesebbé tegyék azt a népet, melyet Ötvenhat előtt, mint kiderült, nem tudtak megkezesíteni. Az első évtized kudarcot vallott módszerei jórészt ezért cserélődtek ki, de a második évtized céljai szemlátomást ugyanazok voltak, mint az elsőé ... Nem változott az országot fogvatartó hármas áttételű uralmi szerkezet, mely a nemzet életét változatlanul meg szeretné határozni: az Ideológia, mely a Pártért van; a Párt, mely helytartó szerepében az orosz hódoltságért van; s az orosz hódoltság, mely öncél. Vagy fordítva: az orosz

[68] Vö. Kanadai Magyarság, 1974 karácsony: „A magyar összeomlás harmincadik évfordulója küszöbén kérő szóval fordulunk a szabad világban szétszórt magyarsághoz."

hódoltság állapota, mely egyedül kezese a Párt uralmának; a Párt, mely magányos és meddő képviselője az Ideológiának; s az Ideológia, mely be szeretné helyettesíteni az egész nemzet eszméletét. Ez ami nem változott, s ez a lényeg."[69] Szólott könyvében Gombos Gyula arról is, hogy minek kellene megváltoznia Magyarországon és mi változhatnék meg az adott erőviszonyok között. Rendkívül meggyőző elemző erővel és világos okfejtéssel mutatott rá arra, hogy mindenekelőtt meg kellene változnia a Párt és a nemzet viszonyának. „A nemzet, úgy tűnik – írta –, eléggé tudomásul vette, hogy a Párt kényszerű adottság, az ország helyzetéből támadt, mellyel meg kell tanulnia élni. A Párt azonban mindmáig nem volt képes annak a belátására, hogy az ország helyzete, bármennyi kénytelenséget von is maga után, nem teszi egyeduralmát jogossá, még kevésbé természetessé, s abból, hogy a nemzet úgy-ahogy tudomásul veszi kormányzatát, még nem következik, hogy azt a magáénak is tekinti. S józanul nem is lehet elvárni tőle, hogy annak tekintse. Hiszen két évtized minden keserve abból származott, hogy a Párt nem a nemzet szerve volt, csak a nemzetet fogva tartó idegen uralomé. S amíg az ország zöme ezt így érzi – és nem kétséges, a lényeget tekintve, helyesen – addig a Párt és a nemzet viszonya érdemileg nehezen változhat."[70] Gombos szerint a Párt, még ha akarná, sem tudná magát egykönnyen kioldani helytartó szerepéből, e szerep betöltésére hívták életre, illetve alakították át drasztikusan, ez szabja meg működésének irányát és célját. Mégis, amiben bízni lehet, az a párttagok magatartása és Gombos látott némi esélyt arra, hogy adott esetben a jobbfajta párttagok meghódíthatják, a maguk képére alakíthatják a pártot, persze, nem belátható időn belül, talán egy új nemzedék színre lépésével. Addig is valami mégiscsak változtatható, nem a népi önrendelkezés megvalósításával, még a Bibó István-i kompromisszummal sem, hanem minimális programként a meglévő intézményekből indulva ki, vagyis az érdekvédelmi szervezetekből, amelyeknek formai jogait valóságosakká lehetne átalakítani: „ha kiszabadulhatnak a Párt politikai fogságából, s főként ha ők maguk, tagjaik akaratából, igényt tartanak önállóságukra, s azt ki is tudják vívni: a társadalmi közakarat gyűjtőmedencéivé válhatnak. Innen a közakarat képviselet útján már fölvezethető az állam két legfontosabb szervébe, először a törvényhozásba, aztán a kormányba."[71] Ugyanígy abban is látott Gombos lehetőséget, hogy a közakarat a párton belül is szóhoz jusson és kedvező fejlődés esetén a párt is hozzájárulhatna a közjó előmozdításához. Gombos könyvének párhuzamosan haladó két fő sajátossága: egyfelől a fennálló viszonyok könyörtelen és éles kritikája, másfelől egy rendkívül higgadt és realista helyzetmegítélés, valamint a jövőt illető józan prognózis. A hatvanas évek közepén végső fokon ugyanolyan gradualista terv körvonalait vázolta fel, mint az ötvenhatos forradalom előtt Kovács Imre.

A magyar emigráció politikusai közül csak kevesen nézték az eseményeket hasonló éleslátással és józansággal. Nagy Ferenc, Kovács Imre, Varga Béla, Kiss Sándor igyekezett megmaradni a lehetőségek és az adottságok határai között, az emigráns politikusok többsége viszont csupán reagált arra, ami Budapesten történt és gyakran a válaszok hangneme is hasonlatos volt a magyar fővárosból felröppentett nyilatkozatokéval. A Gombos Gyula fejtegetéseiben annyira lenyűgöző realizmus nyomát csak ritkán láthattuk a hatvanas évek emigráns politikai irataiban.

1963 tavaszán az a hír borzolta fel egyes nyugati magyar politikai körök kedélyeit, hogy az Egyesült Államok kormánya normalizálni készül viszonyát a Kádár-rendszerrel és ügyvivő helyett ismét követ képviseli majd Budapesten. A washingtoni külügyminisztérium a törvényhozás tagjainak eljuttatott memorandumban indokolta meg, miért látja elérkezettnek az időt a magyar–amerikai viszony rendezésére. U Thant ENSZ-főtitkár nyár eleji budapesti útját sokan „a magyar kérdés eltemetésének" és Kádár kétségtelen sikerének könyvelték el. Mind gyakrabban vetődött fel Mindszenty bíboros jövőjének ügye, amely nemcsak az amerikai–magyar viszony, de a Vatikánnal való kapcsolat szempontjából is elsőrendű fontossággal bírt. Nixon volt amerikai alelnök 1963 júniusi budapesti útjával kapcsolatban az volt az emigráns lapok fő kérdése, meg fogja-e látogatni az amerikai követségen lakó bíborost. Ez nem következett be, nem is volt várható, hiszen sajátos politikai jelleget és hangsúlyt adott volna Nixon útjának, amit a budapesti kormány rossz néven vett volna, de az amerikai kormány sem akart. Helyeslő jóváhagyás és öröm fogadta Kennedy elnök szavait az ENSZ-közgyűlés megnyitó napján. „Hiszünk abban – mondotta –, hogy mindenütt a világon, Kelet-Európában éppen úgy, mint Nyugaton, Dél-Afrikában éppúgy, mint északon, régi országokban éppen úgy, mint az újakban, a népnek meg kell adni a szabadságot, hogy minden diktatúra vagy jogcsorbítás, minden kényszer, vagy földalatti beavatkozás nélkül dönthessenek saját sorsukról".[72]

1963-ban kezdett az erdélyi magyarok sorsa olyanná válni, hogy a nyugati emigráció figyelmes lett rá. Egymás után jelentek meg a lapokban híradások, amelyek szerint román hatóságok és magánosok szabad folyást engednek magyarellenes érzelmeiknek, szaporodnak a panaszok magyar iskolák megszüntetése és

69 Húsz év után, München 1970, 12–13. l.

70 Uo. 203. l.

71 Uo. 223–224. l.

72 Új Hungária, 1963. szept. 27.

az erdélyi gyerekeknek román iskolákba való kényszerítése miatt. Ugyanakkor jelentkeztek az első kritikai hangok a Kádár-kormányzattal szemben, hogy nem emeli fel szavát az erdélyi magyarok érdekében. Kéthly Anna a demokrata emigráció képviseletében beadvánnyal fordult az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez és az emberi jogokkal foglalkozó bizottság javaslatára hivatkozva, a romániai magyar panaszok sürgős orvoslását kérte.

Ugyanebben az időben mind gyakrabban lehetett a szovjet–kínai viszony kiélezőédéséről olvasni, amit a budapesti sajtó még tagadott, úgyhogy az emigráns lapoknak és a nyugati rádióknak könnyű dolguk volt a két kommunista nagyhatalom közötti szaporodó ellentétek kiteregetésével.

A politikai szervezetek és újságok napirenden tartották a letartóztatások és perek ügyét. 1962 elején nagy felháborodást keltett és éles tiltakozásokat váltott ki, hogy míg egyfelől megkezdődött az 56-os elítéltek szabadonbocsátása, másfelől a kormány átlátszó ürügyekkel és meggyőzőnek egyáltalán nem mondható indoklással letartóztatta Püski Sándort, Zsigmond Gyulát, Bodor Györgyöt, mert állítólag „románellenes szervezkedés”-ben vettek részt, amit másképpen nem lehetett magyarázni, mint Bukarestnek tett szolgálatot. A cél az erdélyi magyarokkal kapcsolatot tartó budapesti szellemi emberek megfélemlítése volt. A Magyar Bizottság 1966 februárjában nyilatkozatot adott ki a magyarországi újabb letartóztatásokról. Az ítéletek elsősorban a vallási ismeretek terjesztését kívánták megakadályozni és katolikus papokat, meg híveket megijeszteni. A Magyar Bizottság letartóztatási hullámról beszélt, kérve a nyugati kormányokat, használják fel a rendelkezésükre álló lehetőségeket az ártatlanul elítéltek és letartóztatottak kiszabadítása érdekében.

1966 márciusában a Szabad Magyar Jogászok Szövetsége New Yorkban kerekasztal-konferenciát rendezett, amelyen Kovács Imre azt fejtegette, hogy a jövőről gondolkodva tisztán kellene látni bármilyen restauráció lehetetlenségét. „A mai helyzetből, az adottságokból kell kiindulni – mondotta –, a tervgazdálkodás, a parlamentáris demokrácia és az egyéni szabadságjogok egyeztetésében kell keresnünk a megoldást az új magyar politikai és társadalmi rend kialakítására. Az ötvenhatos forradalom is ebbe az irányba mutatott.” Kiss Sándor szerint a magyarországi liberalizálódás nem eredményezett demokratizálódást: „A párt teljes egyeduralmának csökkentésére feldobott reformjavaslatok mindmáig tervek maradtak. Lehetett kritizálni a rossz párttagokat, de nem a pártot; a közép- és alsó vezetőket, de nem a felső vezetést. A biztonsági szelepeket a gazdasági és kulturális életben hol itt, hol ott nyitották meg, készen arra, hogy bármikor becsukják.” Varga László megállapította, hogy a magyar vezetők nem használják ki azokat a lehetőségeket, amelyeket a szovjet–kínai válság és a belső szovjet problémák kínálnak, a nemzetnek még annyi jogot és politikai szabadságot sem engedélyeznek, amennyit bármelyik új afrikai állam polgárai élveznek. Az iménti felszólalókkal szemben Eckhardt Tibor abban összegezte mondanivalóját, hogy „a magyar emigráció legfőbb kötelessége napirenden tartani szülőhazánk felszabadításának a követelését”, Kővágó József pedig csatlakozva Eckhardthoz kijelentette: ha a magyar emigráció a forradalom közelgő tizedik évfordulóján „egyetlen követelésre, a szovjet csapatok kivonására koncentrálná erejét, nagy szolgálatot tehetne ügyünknek”.[73]

Persze, az ilyen nyilatkozatok nem voltak ritkák vagy egyediek, sőt, majdhogynem ez volt nemcsak az úgynevezett nemzeti emigráció, de sok ötvenhatos szervezet állásfoglalásának lényege. Meglepően kevés magyar emigránsban vált tudatossá, hogy a követelés még nem politika, különösen, ha kevés a remény arra, hogy a követelésnek érvényt lehessen szerezni, vagy mellettük hatalmas támogatókat felsorakoztatni. A forradalom tizedik évfordulója megmutatta, hogy jóllehet valóban a szovjet csapatok kivonásának a követelése adta meg az emlékezések alaphangját, e nemes és tiszteletre méltó célhoz nem lehetett közelebb jutni, sőt a Csehszlovákia elleni 1968-as invázió és a Brezsnyev-doktrína bizonyította, hogy a szovjet csapatok távozása pusztán e követelés hangoztatásával, tehát szavakkal nem érhető el.

A tizedik évforduló egyébként az egész civilizált világnak alkalmat adott arra, hogy újból átgondolja 1956 októberének jelentőségét és annak a hősies harcnak az értelmét, amelyet a magyarok Budapest utcáin vívtak. A magyar emigránsok emlékező ünnepségekkel, tanulmányokkal, hírlapi cikkekkel, könyvekkel, előadásokkal, utcai demonstrációkkal hívták fel a figyelmet az eseményre, jólesően regisztrálva, hogy mindennek milyen eleven visszhangja volt és meggyőződve arról, hogy 1956. október 23-a kitörölhetetlenül belekerült az emberiség történetébe.

1966–67-ben egy ellenkező előjelű folyamat is éreztette hatását, az a nyugati – főleg a hírközlő médiumokban terjedő – nézet, hogy a közép-kelet-európai kommunista rendszerű országok függetlenítik magukat a Szovjetuniótól, mind önállóbb politikát folytatnak és belső viszonyaikban is messze eltávolodtak attól, amit kommunizmusként ismerünk. Az ilyen felfogás persze nem a tájékozott és tekintélyes publicisták

[73] Várhatunk-e változást a nemzetközi politikában és Magyarországon 1966-ban? New York 1966.

írásaiban kapott hangot, nem is az illető országokban működő állandó tudósítók jelentéseiben, hanem a két-három napra érkező, gyorsan szétnéző és máris továbbutazó riporterek beszámolóiban, akik futó benyomások és hivatalos emberekkel való érintkezések alapján rajzoltak derűs képet mindarról, amit láttak. Kovács Imre egy 1967-ben a Rabnemzetek Közgyűlésének vezetőségéhez intézett memorandumában cáfolta a magyarországi alkalmi tudósítók túlzásait és kellően meg nem alapozott helyzetmegítéléseit, ismertetve és elemezve azoknak a politikai folyamatoknak az igazi értelmét és jelentőségét, amelyek Magyarországon elkezdődtek.

Az emigráns sajtó is mind ingerültebb hangon emlegette a valóságos helyzet nem ismeréséről tanúskodó magyarországi riportokat. Olykor túl is értékelte azokat, megfeledkezve, hogy általános újságírói gyakorlatról van szó és az ilyen röpke látogatások alkalmából született beszámolók a világ minden részében megbízhatatlanok. Az újságírók legfeljebb e rossz gyakorlatért marasztalhatók el, nem azért, mintha csak Magyarországról vagy más kommunista országról akarnának hamis képet festeni. Azt a vádat is el kellett viselniök, hogy a vízum kedvéért vagy a meglátogatott országban élvezett kitüntető vendéglátásért írják túlontúl kedvező riportjaikat Magyarországról. A vádaskodóknak természetesen nem jutott eszükbe, hogy ugyanilyen tájékozatlan és „száguldó” riporterek írták annak idején a negatív kicsengésű beszámolókat is, amelyek felületessége miatt nem fogalmazódtak meg panaszok és felszólalások. A sajtó megbízhatósága sokat vitatott téma, sajnos, a megbízhatatlan sajtó is életünkhöz tartozik és ugyanúgy el kell viselnünk, mint mindennapjaink sok más fogyatékosságát

Csehszlovákia 1968-as lerohanása és az ebben való magyar részvétel érthető módon foglalkoztatta az emigráns politikai köröket és a sajtót.[74] Budapest képtelen volt megmagyarázni, miért kellett a gyászos akcióban részt vennie és ezzel beárnyékolni azokat az ésszerű kezdeményezéseket, amelyek 1962–63 óta a Kádár-rendszert jellemezték. A nyugati magyar politikai szervezetek és lapok alaphangja az volt, hogy az augusztusi invázióban való részességért a magyar nép nem tehető felelőssé, a felelősség kizáróan a Moszkvának elkötelezett kommunista pártot és kormányt terheli. Voltak, kik kikerülhetetlen kényszerről beszéltek, amely alól még az a Kádár János sem vonhatta ki magát, aki rokonszenvezett Dubcsekkel és az utolsó pillanatig arra törekedett, hogy a szovjet–csehszlovák szakadás elkerülhető legyen. Moszkvában 1956-hoz hasonlóan ismét az erőszak hívei kerültek fölénybe és a vélt biztonsági szempontok maguk alá gyűrték mások alapvető nemzeti jogait és a szövetségi érdekeket. A Szovjetuniónak újból szembesülnie kellett a művelt világ felháborodásával és elítélő magatartásával, de nyilván megszokta ezt. Ügyes és ravasz diplomáciával hamarosan ha nem is feledtette, de történelemmé tétette Csehszlovákia megszállását.

Az 1968 augusztusi eset megmutatta, hogy milyen határai vannak a varsói szövetség országai mozgásszabadságának. A kommunizmus szovjet modelljét legfeljebb módosítani lehet, de megengedhetetlen egy másik kommunista modellel való felváltása, még akkor is, ha maga a kommunista pártvezetőség reformálja meg önmagát és politikai gyakorlatát.

Kádár János új kurzusának a fő eleme is ebben az időszakban kristályosodott ki. Az az egyensúlyozó művészet ugyanis, amely a biztonsági és külpolitikai kérdésekben tanúsított teljes alávetettség és a belső ügyekben kivívott nagyobb mozgási szabadság egyeztetéséből áll. A Csehszlovákia szovjet térdre kényszerítésében való részvétellel egy időben és párhuzamosan folyt az új gazdasági mechanizmus bevezetése, vagyis egy gazdasági reformmunka elindítása. Kádár belső politikájában szabad kezet vélt kapni azáltal, hogy a katona- és külpolitikában nem habozott Brezsnyev mellé állni. A nyugati magyar emigrációban a gazdasági reformok meghirdetése és elindítása nem kapta meg a kellő méltánylást, mert a belső helyzet enyhülése érdekében tett intézkedéseket erősen beárnyékolta a Csehszlovákia elleni akcióhoz való csatlakozás, a külpolitikában betöltött kiszolgálói szerep és az ország nemzetközi hírnevének alakulásában mutatott közöny.

A politikai emigrációnak a magyarországi fejlemények megítélésében is jelentkező megosztottsága azok közé a tények közé tartozott, amelyeket mindenkinek tudomásul kellett vennie, aki józanul és tárgyilagosan szemlélte a külföldi magyarok tevékenységét. Mégha olykor hátrányosnak is látszott, mégis üdítő jelenség volt, hogy az emigrációban élő magyarok nem gondolkodnak egyformán, körükben a nézetek és vélemények számos válfaja virágzik és sikerrel hárítanak el minden olyan kezdeményezést, amely egységesíteni, uniformizálni akarja magatartásukat. Így vált igazi alternatívává a mai Magyarországgal szemben, ahol egy központi akarat uralkodik és több kérdésben lehetetlen az önálló gondolkodás, véleménynyilvánítás és egyéni állásfoglalás. A magyar emigráció ereje a sokszínűség, a pluralizmus és demokratikus választási lehetőség. Hosszú távon mindenképpen gyengülését okozta volna a kikényszerített egység, amely

---

[74] A németországi jelentősebb szervezetek ún. Magyar Akcióbizottságot létesítettek, amely tiltakozott és tiltakozásra felhívott a csehszlovákiai invázió ellen, demonstrációkat helyezve kilátásba és az „agresszorokkal való kapcsolatok”, felfüggesztését sürgetve. Vö. Magyar Akcióbizottság Felhívása, Köln 1968. aug. 24.

törékenységénél és ingatag voltánál fogva legfeljebb időleges sikerekkel kecsegtet, de tartós eredményeket nem produkálhat. Az emigráció demokratikus légköre és felépítése nem mindenkinek tetszett. Voltak, kik régi érdemekre és méltóságokra hivatkozva tekintélyi alapon igyekeztek – a maguk vezetésével – egységet sürgetni, de csúfosan megbuktak és amikor ezt elviselni képtelenek voltak, demokráciából is rosszul vizsgáztak. Mulatságos módon, a hazai kommunista propaganda is állandóan az egységet kérte számon és annak hiányában a gyengeség jelét látta, gúnyos hangon és kárörvendően emlegetve a széthúzást, acsarkodást, kötekedést. Ám, az emigrációnak jóval nagyobb erénye és eredménye a vélemények és ítéletek sokszínűsége, mint lett volna az egységesített és uniformizált közélete. A valóságtól elrugaszkodott gondolatok, botor ötletek, téves és hamis nézetek, vad tervek és elképzelések megérdemlik a bírálatot, a tagadást, az elutasítást, de hozzátartoznak a demokratikus közélethez és a nyugati magyarok túlnyomó többsége éppen azért hagyta el hazáját, mert hiányzott neki a szabadság – benne a tévedés szabadságának – légköre.

Nem okozhatott meglepetést, hogy amikor a csehszlovákiai inváziót követő megrázkódtatás enyhülni kezdett és az amerikai–szovjet eszmecsere újból elindult, a magyar emigráció egy jelentékeny hányada gyanakvással kísérte Washington „feledékenységét”. Azzal párhuzamosan kritika érte a nyugatnémetek úgynevezett keleti politikájának alakulását. Szaporodtak főleg az amerikai magyar sajtóban a kormányt óvatosan bíráló hangok és a Torontóban megjelenő Kanadai Magyarságban is néhány munkatárs – Frey András, Béldi Béla, Gábor Áron, Oláh György – elkezdte óvni az olvasókat, legyenek éberek a Washingtonban és Bonnban mutatkozó koegzisztenciális hangokkal szemben. Terjengő amerikaellenesség és németellenesség kapott lábra, félreérthetetlen célzásokkal azokra az „eltévelyedésekre”, amelyeket az amerikai és a nyugatnémet kormány elkövet. Béldi Béla például azzal vádolta a németeket, hogy Hitlerhez hasonlóan a szövetségesek és barátok újbóli cserbenhagyására készülődnek és a nyugat–keleti feszültség csökkentésére irányuló törekvés „trójai faló, amelynek hasába Willy Brandt volt-kommunista segítői becsempészték a Szovjetet Európa életébe”. Béldi a bonni szociáldemokrata-liberális kormány politikája mögött „mohó kapzsiságot” látott, „amivel a német nagytőke, a Thyssen-Krupp és más „háborús bűnös” trösztök új milliárdos üzletet akarnak kötni – a mi bőrünkre”.[75] Gábor Áron „Brandt elárulta Európát” című cikkében azt írta, hogy „Senki, semmilyen erő nem moshatja le többé a bélyeget, hogy Willy Brandt az európai kultúra, erkölcs és életforma halálos ítéletét írta alá Moszkvában. Az egyetemes történelem szempontjából lényegtelen, hogy a szovjet tankok végrehajtják-e az ítéletet, vagy sem.” A Kanadai Magyarság állandó munkatársa szerint a németek miatt „rab Kelet- és Közép-Európa, miattuk földönfutó száz- és százezer magyar, lengyel, román, cseh, szlovák, bolgár. Moszkvában harmadszor fordultak szembe Nyugattal, mely a háború után békejobbot nyújtott. És harmadszor tagadták meg a népeket, amelyek értük harcoltak, véreztek, miattuk pusztulnak és rabságban sínylődnek”.[76] Az eset azért érdekes és tünetként jellegzetes, mert mutatja, mennyire érzelmekre és indulatokra alapozódott sok neves emigráns publicista állásfoglalása és mennyire hangulatkeltés volt a céljuk, az események elemzése és az indító okok feltárása helyett.

Némely emigráns politikusnak a Szabad Európa Rádió ellen a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején felélénkült kampánya érvtárában is a főszerepet az játszotta, hogy a müncheni magyar szerkesztőség a koegzisztencia bűvöletében él, engedi magát félrevezetni „Kádár állítólagos liberalizmusától” és csupán a magyarországi rezsim szembeszökő vétkeit pellengérezi ki, nem pedig magát a kommunizmust és Kádár személyét. A Magyar Bizottságon belül is szaporodtak a hangok a müncheni adó „puhasága” miatt. Volt, aki kijelentette, itt az ideje, hogy „rendbe hozzák” a rádiót.[77] A Magyar Bizottság némely tagja sohasem bocsátotta meg az amerikaiaknak, hogy nem a Bizottmány, illetve Bizottság ellenőrzése alá került a müncheni rádió. Részben ez a magyarázata például Pfeiffer Zoltán, valamint Varga László visszatérő kritikájának. Az utóbbi 1972-ben és 1973-ban a cikkek sorozatát írta a Szabad Európa Rádió amerikai és magyar vezetősége ellen, a többi között azzal vádolva őt, hogy a nyugati sajtóhoz hasonlóan rózsás képet fest a magyarországi állapotokról és nem leplezi le, a többi között, a budapesti titkosrendőrség módszereit. Bede Istvánnak a „gulyás-kommunizmusról” egy tekintélyes amerikai lapban tett nem éppen szerencsés és könnyen félreérthető – félre is magyarázott – nyilatkozata kétségtelenül jó alkalomnak kínálkozott a SZER műsorpolitikájának bírálatára. A vele szembeni emigráns fenntartások azzal magyarázhatók, hogy a szólamokban kimerülő antikommunizmus, a magyarországi közszereplők sommás elítélése és bizonyos követelések – amelyek indokoltságát és jogosságát senki sem vitatta – állandó szajkózása helyett úgy viselkedett, mint egy magyarországi ellenzék, megbízhatóságra, alaposságra, a realitások figyelembevételére, megvalósítható követelések megfogalmazására törekedve. Az emigráció egyes köreiben

[75] Kanadai Magyarság, 1970. szept. 12.

[76] Uo. 1970. aug. 29.

[77] Kovács Imre 1969 májusában elküldött, keltezés nélküli levele a szerzőhöz.

ez kevésnek és elégtelennek bizonyult egy kívánatos emigráns szerep ellátására. A kritikusok azonban megfeledkeztek arról, hogy a rádió nem az emigráció szócsövének készült, hanem az amerikai politika és propaganda intézményének, a hatvanas évek második és a hetvenes évek első felében elérkezve egy olyan szakaszához, amelyben politika és propaganda nem volt annyira távol egymástól, mint mondjuk 1955–56-ban. A rádió hitelét nagymértékben növelte, hogy működése többé-kevésbé fedte a tényleges amerikai külpolitikai szándékokat és célokat.[78]

Az amerikai külpolitika a hatvanas évek végére már szemmel láthatóan éreztetni engedte, hogy – a csalódások ellenére is – a Szovjetunióval való szóértésre, normális viszonyra és a kapcsolatainak a közép-kelet-európai országokkal – így Magyarországgal – való rendezésére törekszik. Persze, ezt a szándékát nem mindenütt honorálták és viszonozták. A magyar kormány azonban érdeklődést tanúsított a kapcsolatok javítása iránt. Az emigráns politikai képviseletek viszont nem mutattak megértést. Nyilván attól is tartottak, érthető módon, hogy ezáltal az ő szerepük és befolyásuk csökken. Magatartásuknak volt tehát elvi és személyi háttere. Azzal, hogy szembehelyezkedtek a nyilván magasabb érdekek diktálta washingtoni irányváltozással, helyzetüket problematikussá tették, annál is inkább, mert a budapesti rezsimmel való szorosabb kapcsolat különben is együtt járt az emigránsokkal való együttműködés lazításával.

Mégis, a magyar emigrációs képviseletek okosabb magatartással és ügyesebb taktikával ebben a helyzetben is igazolhatták volna létjogosultságukat. Hiba volt és terméketlennek bizonyult az amerikaiak, angolok, németek, franciák állandó figyelmeztetése, hogy helytelen politikát követnek és jó lenne, ha óvatosabbak lennének potenciális közép-kelet-európai partnereikkel szemben. A figyelmeztetések és óvások semmit sem használtak, mert a címzettek nyilván nem voltak kíváncsiak a magyarok tapasztalataira és felismeréseire. Következésképpen abban is mind kevésbé voltak érdekelve, hogy velük szoros és meghitt kapcsolatban maradjanak, e kapcsolatok keretéül szolgáló intézményeket fenntartsák vagy támogassák. A magyar emigráns politikusok talán nagyobb eredményeket könyvelhettek volna el, ha a tagadás helyett mint tényt tudomásul veszik a nyugati fővárosokban bekövetkezett fordulatot és a magyar érdekek képviseletét az új irányvonalhoz igazítják, annak elemei közé iktatva a magyar igények figyelembevételét. Az energiákat nem annak tudatosítására kellett volna fordítaniuk, hogy a nyugati külpolitika rossz, hanem annak felderítésére, hogyan érvényesíthetők abban a magyar szempontok és követelések.

A magyar politikai képviseletek között a hetvenes évek kezdetén még mindig a Magyar Bizottság volt a legjelentősebb, de a Washington és a közép-kelet-európai kommunista rendszerű országok közötti viszony javulásával az emigráns képviseletek – így a Magyar Bizottság – szerepe fokozatosan csökkent. Kovács Imre 1972 februárjában szomorkás hangú levelében e könyv szerzőjét arról értesítette, hogy „A Free Europe felszámolja az exile tevékenységet, az irodákat sorra bezárják, a Magyar Bizottságot március végén, az ACEN-ét (Rabnemzetek Közgyűlése) április végén, hajtogatjuk ugyan, hogy valami szimbolikus folyamatosságot fenntartsunk, de miből és hogyan. Nixon elnök aláírt egy executive rendeletet, amely Annuity Fund-ot (Évjáradék Alapot) létesített 1,85 millió dollár erejéig, ebből 63 exile kap évjáradékot, a legmagasabb határ évi 4200 dollár. A legtöbbje túl van a nyugdíjhatáron, 65 évesek vagy öregebbek: szép volt az elnöktől ez a gesztus, a rendelet aláírásakor rezignáltan beszélt, közös ügyet szolgáltak, Amerika hálás nekik, s legszorongatóbb anyagi gondoktól meg akarja kímélni őket."[79] A levélben közölt fejlemények be is következtek, ha nem is a jelzett menetrend szerint. A Magyar Bizottság irodája bezárt, javadalmazása megszűnt, de az együttes nem oszlott fel. Varga Béla tekintélye és személyes egzisztenciájának megalapozottsága lehetővé tette, hogy a Bizottság szerényebb keretek között tovább működjék, a tagok összejöhessenek, időnként állást foglalhassanak és erről a nyilvánosságot tájékoztathassák. Akinek nem volt állása – például Barankovics István vagy Pfeiffer Zoltán – az elnök által intézményesített évjáradékot kapta, ami eléggé csekély volt, de kissé kiegészítette a minden állampolgárnak járó öregségi járadékot. A New York-i magyar politikusok kiöregedtek vagy meghaltak, Sulyok Dezső 1965 májusában halt meg, Eckhardt Tibor és Barankovics István sem élvezhette sokáig a megérdemelt nyugalmat, 1972 szeptemberében, illetve 1974 márciusában elhunyt.

A Magyar Bizottság által korábban ellátott szerep átvételére elsősorban az 1970 végén alakult *Európai Szabad Magyar Kongresszus* pályázott, de e szerepet betölteni nemcsak azért nem tudta, mert vezetői nem rendelkeztek a Magyar Bizottság irányítóinak ismertségével és tekintélyével, hanem azért sem, mert annál sokkal inkább gravaminális, panaszkodó és sérelmi politikát követett és feladatát betöltöttnek vélte tiltakozásokkal, óvásokkal, az emigráns közvélemény érzelmeinek és indulatainak hangot adó iratok megfogalmazásával. Az ESZMK 1970. november 28–29-én alakult meg annak érdekében, hogy „a jelenleg

[78] Ez nem találkozott a hallgatók egyöntetű helyeslésével. Magyarországon és nyugaton mind többen nevezték rosszalló értelemben Budapest III-nak, hiányolva a „régi hangot".

[79] Kovács Imre 1972. február 8-i levele a szerzőhöz.

önrendelkezési jogától megfosztott magyar népet – az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, az Emberi Jogok 1948. december 10-én kelt Deklarációja, valamint az 1950. november 4-i Strasbourgi Egyezmény szellemében – képviselje az európai nemzetközi szervezetekben".[80] Az Európai Szabad Magyar Kongresszus elnöke Közi Horváth József lett, európai szervezeteket és országos tömörüléseket fogott össze, kifelé tehát egy alulról felépített organizáció képét mutatta, mint a tagszervezetek csúcsszerve. Munkájának kezdeti szakaszában részt vett Dálnoki Veress Lajos, Lengyel Béla, Kisbarnaki Farkas Ferenc, a svédországi Rezsőfi Alajos, az ausztriai Fáber György, a belgiumi Töttösy Ernő, az angliai Glatter Zoltán. Az 1974. november 9–10-én rendezett zürichi kongresszuson Dálnoki Veress Lajost díszelnökké választották.

Míg az ESZMK Európára korlátozta tevékenységét és európai intézményeknél – elsősorban a strasbourgi Európa Parlamentnél – kívánt magyar érdekeket képviselni, Amerikában két csoport is létrejött magyar képviseleti szándékkal: a *Magyar Koordináló Bizottság* és az *Amerikai Közös Magyar Külügyi Bizottság.* Ezek már 1971 őszén együttes ülést rendeztek és 1972. március 15-én közös nyilatkozattal léptek a nyilvánosság elé. Az Európai Kongresszushoz hasonlóan a Koordináló Bizottság is szervezetek együtteseként lépett fel és azok közös intézményének tüntette fel magát, ellentétben az egyéni tagságokból álló Magyar Bizottsággal. A valóságban azonban ugyancsak nem a tagszervezetek demokratikus közakarata vezetődött fel az irányító grémiumba, hanem az ott szereplő és nem feltétlenül szervezeteket képviselő politikusok közmegegyezésére épültek a döntések. Az Amerikában alakult új képviselet a békés együttélést és az új európai keleti politikát illetően még elutasítóbb volt, mint a Magyar Bizottság némely tagja. Az Amerikai Közös Magyar Külügyi Bizottság 1971. szeptember 25-i ülésén Eckhardt Tibor előterjesztésére határozatban marasztalta el Brandt nyugatnémet kancellárt, amiért „felajánlotta a Szovjetuniónak az európai kontinensen jelenleg fenntartott helyzet rögzítését" és kijelentette, hogy „nem fogadhatjuk el véglegesként Magyarország kirekesztését a Szabad Világból, melybe a magyarság elválaszthatatlanul beletartozik".[81]

Az Európában és Amerikában élő közép-kelet-európai emigránsok körében kétségtelen erős ellenérzés uralkodott a Nyugat és a kommunista államok közötti közeledéssel szemben, elsősorban attól tartva, hogy a nyugati nagyhatalmak túlzott engedményeket tesznek és cserébe semmit sem kapnak, vagyis a kommunista uralom alatt élő népek életében érezhető változások nem következnek be. A közvetlen akciók híveit ilyen megfontolások indították utcai tüntetések szervezésére és az elégedetlenségnek kifejezést adó különböző formájú demonstrációk kezdeményezésére. A kanadai nemzetiségi csoportok például 1971 októberében tiltakozó felvonulásokat rendeztek Koszigin szovjet miniszterelnök látogatása ellen. A legtöbb nyugati országban a rendőrség az ilyen demonstrációkba vagy nem avatkozott be, vagy egyszerűen betiltotta őket. Franciaország kormánya radikálisabb rendszabályokhoz folyamodott és amikor Brezsnyev odalátogatott, a közvélemény nem kis felháborodására a látogatás időtartamára Korzikára száműzte azokat a közép-kelet-európai menekülteket – szám szerint mintegy ötvenet, köztük magyarokat –, akikről azt gondolta, hogy esetleg megzavarják a szovjet pártvezető vizitjét.

A magát nemzetinek nevező emigrációban fájdalmasnak nevezték, hogy az enyhülési politikának áldozatul esett a madridi magyar királyi követség, amelyet Franco a Magyarországgal való kapcsolatok rendezése érdekében 1969 végén bezáratott. A Kanadai Magyarság a hírt azzal kommentálta, hogy „Ezt a diplomáciai és szociális szempontból egyedülálló magyar szigetet seperte most el a mindent elözönlő koexistencialista áradat. Nem lehet érte szemrehányást tenni a spanyol kormánynak, inkább köszönet illeti, hogy ilyen sokáig kivárta az idők jobbrafordulását – ami sajnos nem következett be. Magyar szempontból a veszteség mégis pótolhatatlan és fájdalmas. A koronás, angyalcímeres zászló, amely Madrid főútvonalán büszkén hirdette az örök magyar ideált és ünnepi miséken Isten oltárát díszítette, porba hullt. A szabad magyarság harcvonala egy fontos végvárral lett szegényebb."[82] Az elérzékenyült, patetikus hang a beszámoló írójának kétségtelenül tiszteletre méltó érzéseit fejezte ki. Egy bizonyos újságírói iskolára jellemző volt, hogy a panaszt, a sérelmet, a megbántottságot érzékletes módon tudta ecsetelni, de az emigráns magyaroknak a szerző minden bizonnyal jobb szolgálatot tett volna, ha ebben az esetben inkább azt magyarázza meg, milyen meggondolások és okok alapján történt a francoista kormány lépése.

---

[80] Az Európai Szabad Magyar Kongresszus előzménye egy Európai Szabad Magyar Parlament megalakítására irányuló felhívás volt, amelyet több európai szervezet vezetői írtak alá és 1969. október 5-én bocsátottak ki. A felhívás szerint a „Parlament"-nek az lett volna a célja, hogy „az európai politikai és gazdasági szervezetekben a magyarság képviseletét" ellássa. „Mivel a budapesti rendszer csak szovjet megbízóit képviselheti, így az ESZMP Magyarországot is képviseli mindaddig, amíg népünk egységes akarata a szovjet csapatok kivonulása után megtartandó szabad választások útján meg nem nyilvánul."

[81] Kanadai Magyarság, 1971. okt. 30.

[82] Uo. 1970. jan. 3.

Akadtak természetesen, akik nem elégedtek meg sérelmek felhánytorgatásával és a szovjet hadsereg kivonulásának, a magyar önrendelkezés helyreállításának követelésével, hanem azon is tűnődtek, hogy mindez hogyan következhetnék be. Amikor nyugati politikai körökben és a sajtóban különböző semlegességi tervek vetődtek fel, egy magyar emigránsokból álló csoport is kidolgozott ilyet, keresve a módját annak, hogyan lehetne Közép-Európában a két nagyhatalom közötti ütközési övezetet biztonságosabbá tenni és egy esetleges pusztító összecsapás lehetőségét csökkenteni. A New Yorkban megjelenő Studies for a New Central Europe című angol nyelvű magyar folyóirat 1972 elején megjelent számában javaslatot terjesztett elő Közép-Európában létesítendő, Ausztriához hasonló, nemzetközileg garantált semleges övezet létesítésére. Kardos Talbot Béla tájékoztatója szerint a javaslat megfogalmazói helytelenítik, hogy „egyes nyugati országok kétoldalú közvetlen megállapodások és 'technikai segélynyújtások' útján növelik a Szovjetunió és a Varsói Paktum államainak katonai potenciálját. Ezzel szemben ... az Oroszország és Németország közt lévő terület semlegesítése esetén megnyílhat az út a nagyarányú multilaterális kelet-nyugati gazdasági együttműködés és segélynyújtás előtt". Egy cikkében Kardos Béla beszámolt arról, hogy az említett folyóiratot kiadó Mid-European Research Institute nevű kutatócsoport 250 közép-európai származású szakértőnek, tudósnak, diplomatának, politikusnak és egyesületi vezetőnek kérdőívet küldött, amelyre válaszolva 98 százalék helyeselte a szóban forgó közép-európai semlegesítési elgondolást, 89 százalék meg helyénvalónak tartotta, ha a nyugati hatalmak felvétetnék ezt a kérdést a majdani európai biztonsági konferencia napirendjére.[83] Most nem érdemes arra kitérni, hogy reális és keresztülvihető lett volna-e egy ilyen terv, a lényeg, hogy egyes gondolkodó magyarok a puszta tagadáson és követelésen túlmenően, komolyan mérlegelték, miképpen lehetne elérni a magyar önrendelkezés kivívását.[84]

A semlegesítés ügye egyébként nemzetközi konferenciákon is szóba került. 1972 júniusában Párizsban a Szocialista Internacionálé kongresszusával egy időben ülésező Közép-Kelet-Európai Szocialista Unió egy kelet-közép-európai semleges övezet megteremtését sürgette, amely hozzájárulhatna a béke állandósításához Európában és a világban. Ugyancsak a francia fővárosban a Dunai Közösség Bizottság, egy kelet-európai emigráns politikusokból álló csoport, felszólította elnökét, Auer Pált, hogy járjon el a nyugati kormányoknál egy közép-kelet-európai semlegességi övezet tervének a biztonsági konferencia napirendjére való helyezése érdekében. (A szóban forgó bizottság régi alapítás volt, 1932-ben létesült Budapesten.)

Kéthly Anna a Szociáldemokrata Párt folyóiratában, az 1970 májusában elindított *Szociáldemokrata Szemlé*ben az ötvenhatos forradalomra tizenöt év távlatából visszaemlékezve elkészítette e másfél évtized mérlegét és arra a következtetésre jutott, hogy „A világ állandó forrongásban él, a nemzetközi politika mindennap új problémákkal viaskodik. Főleg a gazdasági élet területén szaporodnak a jelenségek, hogy a demokratikus világ valami újat, tartósat akar teremteni. Ettől a folyamattól a másik világ sem zárhatja el magát és ha ebbe bele akar kapcsolódni, saját területén is nagyobb szabadságot kell adnia. Lehet, hogy a jogtalanul és indokolatlanul „szocialistának" nevezett világ mai vezetői erre még nem hajlandók. De ők sem maradnak örökké a helyükön. El kell hogy érkezzék egy olyan világ, amelyben minden oldalon szabad emberek intézik világunk sorsát."[85]

A magyar szociáldemokraták az enyhülési politika magyarországi eredményeit 1973. június 1–3-án tartott bécsi pártértekezletükön tekintették át. Konferenciájukon megfogalmazták az úgynevezett szociáldemokrata alternatívát, vagyis azt a programot, amelyet követni kívántak. Ez nem akart a szó igazi értelmében vett program lenni, hanem azoknak a tennivalóknak vázlatos felsorolása, amelyeket a párt maga elé tűzött a demokratikus szocializmus megvalósításának érdekében. Mint a *Szociáldemokrata Alternatíva* című irat bevezetésében olvasható, „Az alternatíva a következő politikai adottságokat feltételezi: Magyarország visszanyeri belső és külső függetlenségét. Cselekvőképes központi kormányzat alakul, amelynek ereje és képessége van összefüggő reformok kidolgozására és életbe léptetésére." A terv tehát elméleti jellegű volt, megvalósítására belátható időn belül nem nyílt lehetőség, mégis képet nyújtott azokról az elvekről és gyakorlati elképzelésekről, amelyek a magyar szociáldemokraták gondolkodását és magatartását jellemezték. Ők abból indultak ki, hogy a szociáldemokrata pártnak létjogosultsága vitathatatlan,

---

[83] Uo. 1972. okt. 7.

[84] A javaslattal foglalkozott a Közös Magyar Külügyi Bizottság, helyeselve az elgondolást, kétlépcsős megoldással, amelyben az első lépcső Magyarország demilitarizálása, a második az osztrák mintára történő semlegesítése lett volna. A KMKB a javaslat szövegét megküldte kormányoknak, ismert politikusoknak, szakértőknek, tekintélyes sajtóorgánumoknak. Vö. Magyar Élet (Toronto) , 1973. jan. 27.

[85] Szociáldemokrata Szemle, 1971 november, 5. l. A folyóiratot sokszorosított formában Stockholmban adták ki, főszerkesztője Kéthly Anna, felelős kiadója Bölcsföldi Andor volt. Rendszeres munkatársai közé tartozott a: többi között Kemény György, Ignotus Pál, Gergelyfy Sándor, Vass Vilmos, Kovács Dénes, Surányi Imre. 1973-ban szűnt meg.

működésére, a dolgozó tömegek gazdasági és politikai érdekeinek képviseletére ugyanúgy szükség van, mint létének első évtizedeiben. Az alternatíva, amelyet kínál, a demokratikus szocializmus. Magyarország helyét és szerepét illetően megállapították, hogy az 1956. november 1-én deklarált semlegesség a magyar nép akaratát fejezte ki. „Ez az aktív semlegesség pártunk véleménye szerint – folytatódik a nyilatkozat – nagyon is összeegyeztethető a Szovjetunió alapvető biztonsági érdekeivel. A semlegességet ezért azzal a megkötéssel kívánjuk vállalni, hogy az ország atomfegyvermentes terület, hogy a magyar kormány nem tűr meg és nem nyújt segítséget egy a Szovjetunió elleni támadó akciónak. Ez az ünnepélyes garancia és egy kétoldali megállapodás a Szovjetunióval váltaná fel Magyarország kényszerű tagságát a Varsói Szerződésben és a KGST-ben.” A szociáldemokrata párt egy jövendő magyar politikai rendszert a parlamenti demokráciára építené, jóléti társadalomra törekednék, a termelési eszközök állami tulajdona helyett azok társadalmi, illetve közületi tulajdonba vételét javasolja, szocialista piacgazdálkodást vezetne be, amelyet nem öncélúnak, hanem eszköznek tekint, gondoskodnék a teljes üzemi demokráciáról, tudomásul venné független szakszervezetek működését, parasztpolitikájában a földműves lakosság önrendelkezési jogát és személyes termelői érdekeltségének helyreállítását biztosítaná, fejlett szociálpolitikát vezetne be. Az „Alternatíva” szerint a párt elismeri, hogy „Magyarországon az elmúlt évtizedekben a társadalomban számos olyan változás történt, amely maradandó lesz és pozitív eredményeket is mutathat fel. Ugyanakkor azonban alapvető elvi kérdésekben – és a gyakorlatban is – a jelenlegi rendszer és a demokratikus szocializmus között szakadék tátong, aminek áthidalására csak akkor történhet kísérlet, ha az ország kiszabadult jelenlegi függőségi viszonyából és ha a magyar nép maga választhatja meg azt az utat, amely sajátságainak, életfeltételeinek, kívánságainak és érdekeinek legjobban megfelel.”[86]

A szociáldemokratákon kívül a hatvanas–hetvenes években egyetlen politikai irányzat sem jelentkezett hasonlóan alapos és részletes politikai tervezettel. A népiek körében Kovács Imre hajlott arra, hogy e csoport is összeállítsa a maga nézeteinek és törekvéseinek katalógusát, de társai idegenkedtek tőle, korainak tartva a programalkotást, amikor megvalósítására mind kevesebb az esély. Szerintük a világhelyzet alakulása nem kedvezett a távolabbi jövőre vonatkozó semmilyen tervkovácsolásra.

A magyar Szociáldemokrata Pártot érzékenyen érintette az enyhülési politikának a nyugati szocialisták által felfogott értelme és azok mind elevenebb kapcsolata a közép-kelet-európai szociáldemokráciát megsemmisítő kommunista pártokkal. Az ötvenes évek kezdetéig a menekült pártokat – megszűnvén a hazaiak – az Internacionálé teljes jogú tagoknak tekintette. Később csak tanácskozási joguk volt, vagyis felszólalhattak, de nem szavazhattak, nem vehettek részt a döntések meghozatalában. 1970-ben a nemzetközi szocialista ifjúsági csúcsszervezetben, a IUSY-ban már ezt a tanácskozási jogot is megvonták a közép-kelet-európai menekültektől. 1972-ben – amikor az Internacionáléban megnőtt Willy Brandt, Olof Palme és Michael Foot befolyása – a konzultatív státust is megvonták tőlük, az egyéni felszólalási jogot kollektívvé alakítva át, vagyis a hontalan szociáldemokraták közösen kaptak egy tanácskozási joggal rendelkező delegátust, a Közép-Kelet-Európai Szocialista Unió képviselője személyében. Bármennyire igyekeztek is bizonygatni az Internacionálé vezető funkcionáriusai, hogy nem a kommunizmus elől menekült elvtársaik kipenderítéséről volt szó, hanem szervezeti reformról, amely megszüntette a konzultatív státust, nem leplezhették, hogy a kelet–nyugati párbeszéd sajátos értelmezése jegyében mégis csak megfosztották őket jogaiktól, amely ezután csak a részvétel lehetőségéből állt, elütve őket a döntéshozatal után a felszólalástól is. A reálpolitika győzött tehát a szocialista szolidaritás felett. (A csehszlovák párt megalázónak tartotta, hogy 1983 nyarán Zürichben tartott kongresszusára a német SPD üdvözlő táviratot küldött, de nem képviseltette magát, a svájci párt távolmaradásával tündökölt és az Internacionálé képviselője, egy svájci, kimentette magát.)[87] A magyarokat a nyugati elvtársaik részéről tapasztalt mostoha bánásmód azért is érintette fájdalmasan, mert 1947-ben Kéthly Annának nagy része volt abban, hogy a német szociáldemokrata pártot visszavették az Internacionáléba. A köszönetet és hálát 1972-ben – jogai megnyirbálásával – kapta meg érte. A magyar pártnak egyébként Kéthly Anna 1976 novemberében bekövetkezett haláláig jó kapcsolata volt az angolokkal (főleg Denis Healeyvel) és a svédekkel. Az osztrák párttal mindvégig szívélyes maradt a viszonya.

A szociáldemokratákéhoz hasonlóan gyengültek más politikai irányzatok nemzetközi kapcsolatai is. Az emigráns kereszténydemokraták ugyancsak érezték a megváltozott viszonyokat. Ahol a kereszténydemokrata pártok kormányoztak vagy kormánykoalícióban vettek részt, ott a kormányok enyhülési politikája e pártok magatartását is befolyásolta, az emigránsok iránti elhidegülés jelei mutatkoztak. A volt kisgazdapártiaknak és parasztpártiaknak ilyen hátterük nem volt, ők legfeljebb a Nemzetközi Parasztunión keresztül próbáltak kapcsolatot tartani nyugati agrárpártokkal. A Nemzetközi Parasztunió –

[86] A 20 lap terjedelmű füzetet Kéthly Anna elnök és Bölcsföldi Andor főtitkár jelentette meg.

[87] Vö. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1983. aug. 31.

amelynek a lengyel Mikolajczyk után Nagy Ferenc lett az elnöke – az 1969 júniusában Brüsszelben tartott európai értekezletén még megvitatta a csehszlovákiai invázió és a Brezsnyev-doktrína utáni helyzetet, tevékenysége azonban mindinkább alábbhagyott. Többé-kevésbé ez történt a Rabnemzetek Közgyűlésé-vel is, amely egy ideig még működött, de az amerikai támogatás megvonásával kénytelen volt tevékenységét abbahagyni. A Fehér Ház és a Külügyminisztérium finoman, de határozottan éreztette, hogy a Szovjetunióval és a közép-kelet-európai kommunista kormányokkal való szóértése és a kapcsolatok normalizálása nem teszi lehetővé az addig támogatott emigráns szervezetek további megsegítését.

Kivétel a Szabadelvű Pártok és Csoportok Világszövetsége, a „Liberal International", amelynek vezetőségében hosszú ideig helyet foglalt Apponyi György és Vészy Mátyás. Az előbbi a volt Polgári Szabadságpárt, az utóbbi az 1949-ben megszűnt Polgári Demokrata Párt képviselőjeként. A liberális Uniónak teljes jogú tagja ma is a „Száműzött Liberálisok Bizottsága", amely jelenleg észt, jugoszláv, lengyel, litván és magyar csoportból áll. Minden csoport szavazatra jogosult három küldöttel képviseltetheti magát az évenkénti kongresszuson. A Végrehajtó Bizottságban két hely illeti meg a száműzött liberálisokat, akik beadványaikkal, felszólalásaikkal hasznos tájékoztató tevékenységet fejtenek ki a nyugati szabadelvű politikusok körében és igyekeznek ébren tartani a közép- és kelet-európai népekkel való szolidaritás gondolatát.

Az amerikai enyhülési politika, amely a hetvenes éveket jellemezte, azokban a nyilatkozatokban is éreztette hatását, amelyeket az elnök minden esztendőben a „Rabnemzetek hete" alkalmából szokott kibocsátani. 1972 júliusában például Richard Nixon már ilyen mérsékelt szavakkal adott kifejezést a közép-kelet-európai népek iránti érdeklődésének: „az emberi jogok és a személyi méltóság ügye egyetemes igény marad, különösen egy olyan világban, amelyben nem szűnik meg a szabadságért és a függetlenségért való küzdelem. Méltányos tehát, hogy mi, akik a magunk értékes hagyományait becsben tartjuk, kifejezésre juttassuk rokonszenvünket és megértésünket azokkal szemben, akik nem élvezhetik ez adományokat".[88] Nem volt többé szó felszabadulásról, csak arról, hogy az amerikai nép rokonszenvezik az önrendelkezésre és a személyes szabadságra irányuló nemzeti törekvésekkel.

A hatvanas évek második és a hetvenes évek első felében az amerikai politikusok és közírók egy csoportja sürgette, hogy Washington vonuljon vissza különböző nemzetközi kötelezettségeitől, fordítsa figyelmét és anyagi erőforrásait a belső tennivalókra. William Fulbright arkansasi demokrata szenátor, a szenátus külügyi bizottságának elnöke volt ennek az irányzatnak fő képviselője, követelve a többi között az Európában állomásozó amerikai csapatok létszámának csökkentését és a Szabad Európa Rádió megszüntetését. Két másik szenátor társával, Stuart Symingtonnal és Mike Mansfielddel együtt abban a meggyőződésben élt, hogy a rádióadások beszüntetése megkönnyíti a közép-kelet-európai kommunista kormányokkal való viszony megjavítását, amit amerikai érdeknek tartott. Izolacionista beállítottságának volt következménye a nemzetközi kötelezettségektől való szabadulás sürgetése, ami kedvező visszhangra is számíthatott, hiszen a külföldön elköltött pénznek hazai jóléti programokban való felhasználása népszerű követelés volt. Fulbright tervei mégis kudarcot vallottak. Az európai rádiók elleni kampányához, amely része volt az általános ellenzéki programjának, nem sikerült többséget kapnia sem a külügyi bizottságban, sem a szenátus plénumában. A kormány a Szabad Európa és a Szabadság Rádió kérdésében határozott maradt, jóllehet Nixon és Ford külügyminiszteréről, Henry Kissingerről az a hír járta, hogy nem szereti a müncheni intézményt, attól tartva, hogy az keresztezi keleti politikáját és árt a kívánatosnak tartott enyhülésnek. Amikor Fulbright szenátort 1975-ben Arkansasban nem választották meg újra, a törvényhozásból való távozásával a rádiók létjogosultsága körüli vita is lekerült a napirendről.

Addigra azonban megváltozott a rádiók státusa. Számos ok szólt amellett, hogy az amerikai kormány a fenntartásukat elősegítő támogatást ne a CIA útján adja, hanem ezt nyilvánossá téve, a kongresszussal szavaztassa meg, mint önálló költségvetési tételt és föléjük rendeljen egy olyan szervet, amely kapcsolatukat a kormánnyal és a törvényhozással biztosítja. 1971 óta a Szabad Európa Rádió és a Szovjetunió területére műsort sugárzó Szabadság Rádió évi költségvetését a kormány javasolja a kongresszusnak, amely a szenátus és a képviselőház költségvetési procedúrájának menetét követve, olykor érzékeny módosításokkal, megszavazza. A rádiók 1974 óta a *Nemzetközi Rádiózási Hivatal* (Board for International Broadcasting) felügyelete alatt működnek. Néhány évvel később ez a Hivatal felszívta magába a közben egyesített rádiók saját vállalati felügyeleti testületét is. A CIA-val való szakítás drasztikus volt, az új vezetőkben észrevehető idegenkedéssel a régi támogatókkal szemben, a CIA részéről pedig az érintkezés és kapcsolat teljes felszámolásával. A Nemzetközi Rádiózási Hivatalnak sikerült a nyolcvanas évek elején a korábbinál nagyobb összegeket kieszközölni a rádió zavartalan működtetésére és technikai modernizálására.

88 RFE washigtoni jelentés, 1972. júl. 17.

A magyar szerkesztőség élére 1972-ben Bede István nyugalomba vonulása után a fiatalabb nemzedék egy tagja, Szabados József került. (A helyettes igazgató, András Károly utóda, 1967 tavaszán Feketekuty László lett.) Nemzedékváltás következett be az *Amerika Hangja* és a *BBC* magyar osztályának vezetésében is. Az előbbiben Szegedy-Maszák Aladárt 1969-ben Takács József, az utóbbiban Galló Ferencet 1975-ben Jotischky László, majd néhány évvel később Siklós István követte. Mindhárman diákként jutottak nyugatra az ötvenhatos forradalom után.

Visszatérve a nemzetközi politikában elterjedt enyhülési irányzathoz, ennek és a magyarországi belső állapotok lassú javulásának hatása abban is megmutatkozott, hogy az emigráns szervezetek, kevesebb alkalmat találva a világhelyzethez való hozzászólásra, többet foglalkoztak egymással és a nyugati közvélemény formáló intézményekkel. Elsősorban ezeknek az általános fejlődésre és a Magyarországra vonatkozó véleményét bírálták, olykor élesebb hangon támadva a „félrevezetetteket", „eltévelygőket", „vakokat", „rossz úton járókat", mint az igazi ellenfeleket, a kommunistákat.

Különös harc dúlt a szabadságharcosok körében, elsősorban a tekintetben, hogy kik ötvenhat küzdelmeinek igazi folytatói és az októberi hagyományok valódi letéteményesei. A különböző szabadságharcos csúcsszervezetekből kettő vészelte át az éveket. A *Magyar Szabadságharcos Világszövetség,* amelynek élén dálnoki Veress Lajos állott és a *Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség,* amelyet a Pongrátz és a Hóka fivérek fémjeleztek. Mind a kettő világszövetségnek nevezte magát, az utóbbi a „nemzetőr" szócska hozzátételével.

Az előbbinek Veress Lajos 1976-ban bekövetkezett halála után Pogány András, az amerikai szabadságharcos szövetség vezetője lett az elnöke. A világszövetségnek tevékenysége csúcspontján az Egyesült Államok területén 14, Kanadában 6 és Európában 5 tagszervezete működött. Kifelé az egység látszatát igyekezett kelteni, de funkcionáriusai körében egyenetlenség uralkodott. 1970 januárjában például az amerikai csoport nevében Pogány András levélben szólította fel Veress Lajost, hogy bélyegezze meg és függessze fel a Franciaországi Magyar Szabadságharcos Szövetséget, amelynek hivatalos közlönyében „egyetlen szabadságharcos mondat nincs, hanem nyilas-hungarista-szélsőjobboldali frazeológiák halmaza".

Pogányékat viszont a Pongrátz–Hóka-tábor ítélte el, mert szerinte semmi közük nem volt a szabadságharchoz, abban fegyverrel nem vettek részt és csak bitorolják a szabadságharcos nevet. A Hóka Ernő elnöksége alatt álló szervezet határozott hangon jelentette ki, hogy „csak egy szabadságharcos szövetség van" és az az övé. Ennek súlyát és tekintélyét kétségtelenül emelte, hogy vezetői között voltak a Pongrátz-fivérek, akiknek szabadságharcos érdemeit nehezen lehetett elvitatni és akik mindenki másnál nagyobb népszerűséget élveztek az ötvenhatban fegyverrel harcolók körében.

Politikai realitásérzékkel némely szabadságharcos vezető nemigen rendelkezett. Mással, mint az önkritika teljes hiányával aligha volt magyarázható a Hóka-féle szövetségnek az a kijelentése, hogy az 1969-es philadelphiai és az 1971-es New York-i kongresszus eredményeként „a világszövetség eddig soha nem tapasztalt tekintélynek örvend nemcsak magyar, hanem világpolitikai fórumok előtt is, és határozott remény van arra, hogy belátható időn belül a Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Szövetség a felszabadult magyar élet legfőbb szervezete lesz Magyarországon".[89] Hogy ezt a bizakodó prognózist mire alapozták, arról a nyilatkozat megfogalmazói hallgattak.

A magyar emigráció szélsőjobboldalán ugyanakkor rendkívül egyszerűnek látták a jelent és annak ártalmaitól való szabadulás módját. A hetvenes évek elején két nyilas lap, a Belgiumban kiadott *Út és Cél* című „antibolsevista folyóirat" és az Ausztráliában megjelenő *Hungarista Mozgalom* egyöntetűen Szálasi tanításában találta meg a nemzetközi problémák megoldásának kulcsát és a magyarság jövőjének jobbrafordulását is a hungarista eszmék újjáéledésétől várta. „A magyar életnek csak a hungarizmus hozhat megváltást", amely „rugalmasan idomul mindenkor az idők követelményeihez, de alapelvei változatlanok".[90] Henney Árpád, a nyilas mozgalom vezetője szerint „A világot leigázni akaró marxista „szélsőbal" ellen csak egyetlen erő veheti fel eredményesen a harcot, a „szélsőjobb", mely magyar viszonylatban a hungarizmus".[91] A hetvenes években az Európában, Kanadában és Ausztráliában működő kis hungarista csoportok időnként hallattak magukról, de a világhelyzetre vagy a magyar fejleményekre vonatkozóan semmi olyat mondani nem tudtak, ami különösebb érdeklődést vagy visszhangot váltott volna ki.

---

[89] Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség X. Világkongresszusának Zárónyilatkozata, Fairfield, Conn. 1973. ápr. 15.

[90] Hungarista Mozgalom, 1971. febr. 1.

[91] Hungarista Testvéreim! c. röpirat, 1972. (Gosztonyi archívum).

Némileg átalakult az MHBK tevékenysége. Az idők múlásával ez mindinkább kimerült társasági összejövetelek és kulturális előadások rendezésében, a helyi magyar kolóniák életében való részvételben és a bajtársi kapcsolatok ápolásában. Az összeköttetést a világ különböző tájain működő MHBK-csoportok között a *Hadak útján* című közlöny tartotta, amelynek a tartalma is annyiban változott, hogy a politikai vitát felváltotta a csendes emlékezés és a múlt eseményeinek felelevenítése. A szervezet nagyon megérezte vezetőjének, Zákó Andrásnak az 1969 elején bekövetkezett hirtelen halálát. Pótolni senki sem tudta, távozása a szervezet jellege megváltozásának és politikai ereje gyengülésének nyitánya volt. Az MHBK központjának ma vitéz Duska László a vezetője.

Az emigrációs színképnek a másik oldalán a hatvanas évek végén egy olyan új összefogás kísérlete indult meg, amely némi naivitással azt remélte, hogy a hazai kormányzat hajlandó *politikai* párbeszédre az emigrációval és annak intézményes megvalósításában is kész részt venni. A terv kigondolója, Varga Sándor volt parasztpárti titkár volt, aki tevékenyen vett részt a párt forradalom alatti feltámasztásában és a Petőfi Párt munkájában. Az erőviszonyokat és lehetőségeket tévesen ítélve meg, túlzott jelentőséget tulajdonítva a nyugati magyarok irányában elhangzott budapesti kijelentéseknek, a terep kellő felmérése és gondos előkészítés nélkül kezdett el szervezkedni.

Néhány barátjával 1968-ban Kölnben megalapította a *Demokratikus Magyar Nemzeti Szövetség*et. Ennek felhívásait és memorandumait rajta kívül aláírta Meleghy Gyula, egy bergisch-gladbachi gyáros, a nyugat-németországi emigráns közélet ismert tagja, rokonszenvezett a kezdeményezéssel a Bad Godesbergben élő gróf Széchenyi György – aki a politikai foglyok szövetségének is vezető tagja, egy ideig elnöke volt – és némi érdeklődést mutatott a Genfben élő Padányi-Gulyás Béla volt kisgazdapárti képviselő.

A Szövetség 1968. augusztus 23-án levelet intézett Fock Jenő miniszterelnökhöz, tiltakozva a csehszlovákiai invázióban való magyar részvétel ellen és sürgetve a magyar csapatok visszavonását Csehszlovákiából. Az év végén és még inkább 1969 elején Varga Sándort annyira fellelkesítették Illyés Gyulának a nyugati magyarok iránt érdeklődést mutató írásai, valamint a kapcsolatok javítását célzó némely hazai nyilatkozatok, hogy elérkezettnek látta az időt egy Németországban rendezendő írótalálkozó meghirdetésére. „Illyés jól látja – írta Varga –, hogy a magyar nép megmaradásának, nemzeti jövendőjének biztosítása nem pusztán pártpolitikai, mégcsak nem is állampolitikai feladat többé. Inkább lelki, tehát szellemi problémává lett a magyar jövő biztosításának problémája. Így nagyban a politika területéről az irodalom területére és sokban a politikusok feladatköréből a magyar írók feladatkörébe került át a magyar nép nemzeti sorskérdése.”[92] E felismerés ellen aligha lehetett érvelni és az sem volt illúzió, hogy hazai és kinti szellemi emberek közös asztalhoz ülhessenek. Varga Sándornak azonban nem volt oly tekintélye és súlya, hogy egy ilyen találkozót létrehozhasson, arról nem is szólva, hogy még a népi mozgalomhoz tartozó barátaiban – pl. Kovács Imrében – sem tudta eloszlatni a különböző kételyeket és fenntartásokat. Kellő irodalmi és politikai előkészület nélkül 1969 júliusában meghirdette a Magyar Irodalom Hetét, amelyet szeptember 6. és 13. között három Rajna-vidéki német városban készült megrendezni. A meghívó a felkért előadók, díszelnökök, védnökök olyan listáját tartalmazta, amely nemcsak Budapestet ijesztette meg, hanem sok nyugati meghívottat is. Ráadásul Varga budapesti partnere a Magyarok Világszövetsége volt, amely a tervezett találkozó célját se meg nem értette, se Varga szándékait nem osztotta.[93] Az elképzelésnek kudarcot kellett vallania, visszavetve a rossz előkészítés miatt egy alapjában véve egészséges ötletet.

A Demokratikus Magyar Nemzeti Szövetséget a sikertelenség nem verte le és nem késztette visszavonulásra. Némi megtorpanás után ismét hallatta hangját memorandumok és időszaki kiadványok formájában. Varga Sándor 1974 februárjában meghirdetett egy Magyar Nemzeti Symposiumot, amely „a hazai rendszer és az emigráció viszonyának megvizsgálására” vállalkozott volna, magyarországi és nyugati magyar résztvevőkkel. Varga abból indult ki, hogy „az emigráció nemzethű demokratikus erői” – nem térve ki arra, hogy kikre gondolt – elismeréssel regisztrálják a következőket: „1. Magyarországon a törvényesség megszilárdult, a türelmi politika elviselhető társadalmi légkört teremtett. A közélet demokratizálódásának folyamata is beindult; 2. Az új gazdasági mechanizmus első eredményei sikeresnek mondhatók. Az általános életszínvonal – bár még nagyon alacsony – emelkedőben van, s talán a Közép-Kelet-Európa-i országok között első helyen áll. A nép társadalmi gondozása határozott szociális karaktert kapott.” Ami a külpolitikát

---

92 „Próbáljuk tehát most megépíteni”, című, Varga Sándor által aláírt és kelt. nélk. körlevél.

93 A rendezők azt szerették volna, ha a meghívott magyarországi írókat Illyés Gyula vezeti. A megnyitó előadásra e könyv szerzőjét kérték fel, aki ezt elhárította. Személyét a budapesti partnerek egyébként sem fogadták el, a Varga Sándornak küldött értesítésük szerint „a felkért magyarországi előadók kifogást emeltek ellene”. Varga nem volt hajlandó a budapesti feltételeket tudomásul venni. A németek, akik a szervezésre pénzt ígértek, a zavarok láttára visszaléptek. (Varga Sándor személyes közlései.)

illeti, Varga úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a budapesti kormány „nyilvános külpolitikai megnyilatkozásai” problematikusak, „a gazdasági érdekeltségű külpolitikai tevékenység” kielégítő.[94]

A Magyar Nemzeti Symposium ötlete még addig sem jutott el, mint az irodalmi hét terve. Ennek sorsa csökkentette a Varga elképzelései iránti bizalmat. Ez őt azonban nem bátortalanította el. 1975 áprilisában Meleghy Gyulával együtt emlékiratot juttatott el Kádár Jánoshoz és az MSZMP Központi Bizottságához, amelyben a XI. Kongresszussal kapcsolatban észrevételeket és javaslatokat tett.[95] Válasz nem érkezett Budapestről, amiből az aláírók azt a következtetést vonhatták le, hogy sem Kádár, sem az MSZMP nem hajlandó velük és a nyugati emigrációval a párt és kormány politikájáról eszmecserét folytatni és „a demokratikus egyetemes magyar nemzeti egység útjait keresni”. Vargáékat nyilván csalódással töltötte el, hogy kezdeményezésük közönybe fulladt, de ha pontosabban mérték volna fel a lehetőségeket, észrevehettek volna, hogy az erőviszonyok terveiket eleve meg fogják hiúsítani. Ami azután be is következett. Varga Sándor a maga személyére nézve úgy vonta le a következtetéseket, hogy néhány évvel később feladta az emigráns létet és visszatért Magyarországra.

Többé senki sem próbált egyenjogúsági alapon Budapesttel párbeszédet kezdeni, mivel nyilvánvalóvá lett a két oldal egyenlőtlensége. Az emigránsok csak a magyarországi intézmények feltételei alapján építhettek ki kapcsolatokat szülőföldjükkel.

[94] Vö. A Magyar Nemzeti Symposium terve, 1974 február.

[95] Országon kívül – nemzeten belül, a DMNSZ Értesítője, Köln 1975.

V. HETVENÖT

1. Helsinki

Az 1975. július 30. és augusztus 1. között Helsinkiben rendezett Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet – amelyen 33 európai ország, valamint az Egyesült Államok és Kanada állam-, illetve kormányfői vettek részt – nemcsak a világpolitikának, de a magyar emigrációnak is fontos állomása volt. Értelméről, hatásáról, következményeiről az egész világon viták folytak és mindenki a maga sajátos érdekeinek megfelelően emelte ki előnyeit vagy hátrányait. Megrendezését elsősorban a Szovjetunió szorgalmazta, nem kis részben azért is, hogy az európai status quo-t és ezáltal a második világháborús területi nyereségeit az európai nemzetek közösségével, valamint az Egyesült Államokkal és Kanadával szentesíttesse. A nyugati kormányok a konferenciát nem ellenezték, mert egyfelől ők is szívesen vették, hogy az európai határokról ne folyjék vita, másfelől úgy érezték, hogy a tervezett határozatok egyike-másika a Szovjetuniót és szövetségeseit is bizonyos magatartási elvek követésére kényszeríti. Ezért tulajdonítottak oly nagy jelentőséget már kezdettől fogva az úgynevezett „harmadik kosár”-nak, amely az emberi jogok tiszteletére, az eszmék szabad áramlására és az emberek zavartalan mozgására vonatkozóan tartalmazott irányelveket. Az 1975. augusztus 1-én aláírt nemzetközi érvényű egyezmény számot vetett mind az egyik, mind a másik oldal igényeivel. A kommunista tábor megkapta a határok sérthetetlensége és a fennálló status quo jóváhagyását, a nyugatiak pedig az emberi jogokra és szabadságokra vonatkozó kívánságaik formális elfogadását. A fennálló status quo megszilárdításának tényét enyhítette, hogy az egyezmény csak a határoknak erőszakos úton történő megváltoztatását tiltja meg, de nyitva hagyja a lehetőséget azok békés, megegyezéses úton történő módosítására. A kommunista tábor viszont azáltal térhet ki az emberi jogokra, az eszmék szabad cseréjére és az emberek zavartalan mozgására vonatkozó kötelmek alól, hogy az egyezmény csak a kormányoknak szóló *ajánlások*at tartalmaz, nem kötelező erejű előírásokat.

A nyugati magyar emigráció politikai szervezetei és sajtóorgánumai a konferencia ötletének felvetésétől és az előkészítési időszaktól kezdve mindvégig csak annak a Szovjetunió és a kommunista kormányok javát szolgáló vetületeit látták és regisztrálták, kevésbé véve figyelembe azokat a lehetőségeket, amelyeket a megállapodás a Szovjetunióra és szövetségeseire gyakorolható nyomás tekintetében kínált. A valóságban nem csak arról volt szó, hogy a kommunista tábor megkapta, amit akart, de arról is, hogy az emberi jogokat és szabadságokat szívükön viselő kormányok a Helsinkiben kötött egyezmény alapján számon kérhették azok tiszteletben tartását és a finn fővárosban adott ígéretek beváltását. Az is tény, hogy Helsinki hivatkozási alapul szolgálva, megkönnyítette a kommunista országokban emberi jogaikban megsértett polgárok, valamint nézeteik szabad kifejtésében, panaszaik és követeléseik zavartalan előadásában akadályozott emberi közösségek fellépését és érvelését. Nem véletlen, hogy a Szovjetunióban a Helsinki Egyezmény után jöttek létre vagy erősödtek meg a polgári jogokért küzdő, a hivatalos politikától eltérő elveket valló, vagy ellenzéki beállítottságú csoportok.

A nyugati magyarok körében csupán néhány politikai és politikamentes szervezet, sajtóorgánum, valamint nagyobb rádióállomások (Szabad Európa, BBC, Amerika Hangja, továbbá a két kölni német adó) adtak árnyalt képet a helsinki konferenciáról és megállapodásról, hátrányain kívül rámutatva azokra az előnyökre is, amelyeket kínált. Az emigráció szervezeteinek és sajtójának túlnyomó többsége inkább a konferencia és az egyezmény elleni hangulatkeltésben jeleskedett. Némelyek odáig mentek el, hogy a nyugati kormányokat – elsősorban a washingtonit – Európa elárulásával, a közép-kelet-európai népek cserbenhagyásával, a Szovjetunió háborús és háború utáni hódításainak végleges elfogadásával vádolták. Voltak, kik halálos csapást emlegettek és az európai nemzetek jövőjét a legsötétebb színekben állították be. Az Amerikai Közös Magyar Külügyi Bizottság – Eckhardt Tibor elnökletével – 1971. szeptember 26-án azt követelte, hogy az európai biztonsági konferenciára csak akkor kerülhessen sor, „ha minden résztvevő nép önrendelkezési joga helyreállott. Amikor mód nyílik arra, hogy független nemzetek szabadon hozhatnak érvényes határozatokat közös sorsukat illetőleg!”[1]

A mérsékeltebbek arra törekedtek, hogy a nyugati hatalmak bizonyos követelések képviseletét vállalják. Az előkészületek kezdetén, 1971 májusában a kelet-európai menekült politikusok egy csoportja – magyar részről Varga Béla, Nagy Ferenc és Auer Pál – több nyugat-európai külügyminiszterhez eljuttatott memorandumában azt sürgette, hogy a nyugati hatalmaknak a Szovjetuniótól legalább a Brezsnyev-doktrína elejtését, a szovjet csapatok kivonulását és Közép-Kelet-Európa semlegesítését kellene követelniök.[2]

[1] Kanadai Magyarság, 1971. okt. 30.

[2] A Felhívást Rómában tartott értekezleten 34 menekült politikus írta alá, május 24-én.

1973 júniusában az Európai Szabad Magyar Kongresszus, a Svájci Magyar Egyesületek Szövetsége és a „Schweizerische Aktion für das Selbstbestimmungsrecht aller Völker” nevű szervezet zürichi közös sajtókonferenciáján Werner Kägi, a zürichi egyetem közjogi és nemzetközi jogi tanára kifejtette, hogy a biztonsági konferencia a szovjet politika sikerének könyvelhető el, de alkalmat nyújt a szabadságért és önrendelkezésért indítandó nagyarányú diplomáciai offenzívára. Szerinte az önrendelkezés kérdését a tárgyalások középpontjába kellene állítani. Európa biztonsága – állapította meg a svájci professzor – nem lehet a temetők csendje, valódi biztonság csak a szabadságra épülhet. Az Európai Szabad Magyar Kongresszus a közép-kelet-európai emigránsok más képviseleteivel együtt memorandumot küldött több kormánynak és az Európa Tanácsnak, amelyben azt kérték, hogy a résztvevők csak olyan rendezést fogadjanak el, amely Közép- és Kelet-Európában biztosíthatná az emberi jogok és az önrendelkezés érvényesülését.[3]

1973 szeptemberében a közép-európai federalisták csoportja – magyar részvétellel – Genfből levelet küldött a helsinki konferenciát előkészítő értekezlet delegátusaihoz. Ebben kérte, hogy Közép-Európában állítsák helyre az emberi jogokat, amelyeket a jaltai megállapodás a felszabadított Európának megígért. A jaltai egyezmény ígéreteinek teljesítése az európai biztonság elengedhetetlen feltétele.[4] E levél azért volt figyelemre méltó, mert a közép-kelet-európai emigráns politikusok és szervezetek túlnyomó többsége Európa kettéosztásának és a keleti felében élő népek cserbenhagyásának dokumentumát látta benne, holott önrendelkezést és szabad választásokat helyezett kilátásba. A genfi levél helyesen érzékeltette, hogy Jaltát nemcsak elutasítani, de rá hivatkozni is lehet, követelve az ott tett ígéretek beváltását.

A magyar emigráció realista és a helyzetmegítélésekben józan mértéktartásra törekvő szárnyán sem hiányzott a biztonsági konferenciával szembeni óvatos fenntartás és kritika, különösen, ami a szovjet szándékokat illette, de anélkül, hogy azok dramatizálására vagy a nyugatiak szempontjainak szélsőséges lebecsülésére törekedtek volna. Auer Pál a szovjet törekvésekről szólva megállapította, hogy „Szovjet-Oroszország valóságos célja a kelet-európai status quo újbóli hallgatólagos elismertetése volt a nyugati hatalmak által, vagy ahogyan a szovjet vezetőség ezt meg szokta fogalmazni a II. világháború által létesített tények (realitások) tudomásulvétele, az európai közösség fellazítása, illetve a nyugat-európai politikai közösség létrejöttének megakadályozása és helyette oly Páneurópa szervezése, amelynek Szovjet-Oroszország és csatlós államai is tagjai. Ugyanakkor alkalmi ‘détente’ létrejötte, amely megkönnyíti a szovjet tervek megvalósítását”.[5]

Az emigráns – és köztük a magyar – követelések az önrendelkezés jogának biztosítását sürgették, a tiltakozások oka pedig elsősorban az volt, hogy sokan a küszöbön álló megállapodásban a kontinens keleti felének Európa testéről való végleges leszakítását látták. Közvetlenül a helsinki értekezlet előtt nyugat-európai emigráns képviseletek – magyar részről az Európai Szabad Magyar Kongresszus – nyilatkozatot bocsátottak ki, amelyben azt állították, hogy a finn fővárosban sorra kerülő nyugat–keleti csúcsértekezlet a jelenlegi közép- és kelet-európai állapotokat törvényesíteni fogja. A nyilatkozatot magyar részről Közi Horváth József írta alá. Az aláírók egyébként a szovjet csapatok kivonulását és szabad választásokat követeltek.[6]

Gerald Ford elnök Helsinkibe való elutazása előtt, 1975. július 25-én fogadta tíz amerikai nemzetiségi csoport képviselőit, köztük magyar részről Pogány Andrást, aki első felszólalóként „a magyarság legélesebb tiltakozását” tolmácsolta, mert szerinte a tervezett megállapodás „hatalmas propagandaeszköz a Szovjetunió kezében”. Az elnök azzal érvelt, hogy „nem a kis népek és országok sorsát pecsételi meg ez a megállapodás, hanem lehetőséget ad a Szovjettel való további tárgyalásokra, valamint a détente felhasználására a humanitárius és kulturális kapcsolatok megvalósításával kapcsolatban.” Pogány András a találkozóról készített beszámolójában hozzáfűzte, hogy Fordnak korábbi magatartásától eltérő viselkedése Kissinger külügyminiszter befolyásával magyarázható. A nemzetiségi megbízottak aggodalmait az sem oszlatta el, hogy az elnök – mint mondotta – nem hitt a helsinki egyezmény aláírása „tragikus következményeiben, elvégre abban semmi másról nem mondunk le, mint az erőszak alkalmazásáról, amit úgysem alkalmaztunk volna sohasem”.[7]

---

[3] Vö. Neue Zürcher Zeitung, 1973. jún. 18. és az ESZMK magyar nyelvű jelentése.

[4] A federalisták levele szeptember 21-én került nyilvánosságra.

[5] Elkerülhető-e a harmadik világháború? München 1977, 45. l.

[6] A nyilatkozatot 1975. július 20-án bocsátották ki Londonban.

[7] Vö. Magyar Élet, 1975. aug. 1.

Az 1975 október elején Strasbourgban rendezett kelet-európai emigráns értekezlet résztvevőihez a neves orosz regényíró, Alekszandr Szolzsenyicin, akit 1974-ben megfosztottak állampolgárságától és kiutasítottak a Szovjetunióból, zürichi otthonából azt az üzenetet intézte, hogy a kelet-európai népek lelki egysége talán utolsó reménye ennek a kontinensnek. Az értekezlet a Helsinkit követő csalódás légkörében ült össze és azzal a felhívással zárult, hogy az európai kontinens minden lakója fogjon össze a totalitárius rendszerek elleni küzdelemben, hozzátéve, hogy a helsinki értekezlet nem elégítette ki az európai népeknek béke- és biztonság utáni vágyát.[8]

A nyugati magyarok hangadói a finn fővárosban kötött egyezményben a Nyugat vereségét látták. Miután a közép-kelet-európai erőviszonyok megváltoztatására irányuló követeléseket a nyugati kormányok nem képviselték, mivel nem képviselhették, sok magyar emigráns szemében az egész konferencia mérlege negatívvá vált, és egyértelmű szovjet sikernek könyveltetett el. A nagyobb lapok, például a Nemzetőr, a – nevét időközben Magyarság-ra egyszerűsítő – Kanadai Magyarság, a Magyar Élet, nem győzték hangsúlyozni, hogy milyen ártalom érte az európai szabadság ügyét Helsinkiben. A különböző szabadságharcos szervezetekben is uralkodóvá vált a nézet, hogy a biztonsági értekezlet nemcsak az európai szovjet hódítás véglegesítését jelezte, de a nyugat erőtlenségét és tétlenségét is világossá tette. A legvégletesebb álláspontot a Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség foglalta el. 1975. augusztus 16–17-én Bostonban rendezett rendkívüli kongresszusán „helsinki árulás"-ról, a szovjet térnyerésben vétkes „nyugati cinkosságról" beszélt és kijelentette, hogy „a magyar szabadságharcos szervezetek a nyugati kormány- és államfők helsinki árulása után törvényesnek tekintik minden eszköz igénybevételét, amely a magyar nép felszabadítását célozza. Ezért a szabadföldön élő magyar Nemzetőrséget Magyar Felszabadító Hadsereggé nyilvánították, szigorú belső rendelkezések alapján".[9] Ezt a harcias nyilatkozatot nem lehetett mosoly nélkül olvasni. Hiszen, milyen eszközöket vehettek volna igénybe az elkeseredett szabadságharcosok és kikkel, miből, ki ellen vezették volna hadba a felszabadító armadát? A határozat megmaradt annak, ami volt, ártalmatlan háryjánoskodásnak, amit maguk a megfogalmazói is annak éreztek, hiszen megvalósítása érdekében semmit sem tettek. Egyetlen következménye egy hírlapi vita volt.

Az amerikai politika – amelybe oly sok emigráns vetette bizalmát, részben tájékozatlanságból és valódi elemeinek fel nem ismeréséből – kétségtelenül csalódást és elégedetlenséget okozott, mert a hetvenes évek elején és közepén már szemmel láthatóan nem az emigrációk kívánta irányban haladt. Gábor Áron keserű hangon regisztrálta, hogy „a világ rendezésére, az emberi és népi jogok védelmére hivatott amerikai politika nem egyezik múltunk történelmi útmutatásával és jövőbeni elképzeléseinkkel.[10]

Ha nem is ilyen drámaisággal, de mindenképpen szembeszökő és a jövő tennivalókat mérlegelő komolysággal valóban felvetődött a kérdés, hogyan is állunk a magyar emigrációs célok nyugati támogatásával és a magyarok meddig számíthatnak a befogadó országok kormányainak, sajtójának, közvéleményének jóindulatú rokonszenvére. Az bizonyosnak látszott, hogy Helsinkivel egy időszak lezárult és egy új elkezdődött. Még szemléletesebbé vált a fordulat 1978 januárjában, amikor az Egyesült Államok visszajuttatta a magyar népnek a Szent Koronát.

2. A korona

Amikor a magyar–amerikai kapcsolatok fokozatos javulása már észlelhető volt, valószínűnek tetszett, hogy a rendezésre váró ügyek között előbb vagy utóbb a Magyar Szent Korona sorsa is szóba kerül, miután Budapest többször is tanújelét adta annak, hogy szeretné visszakapni minden magyarok féltett kincsét és a magyar államiság jelképét. Mindaddig azonban, amíg a kérdés megoldása nem érett meg és a washingtoni kormány véglegesen nem döntött, hivatalos amerikai tényezők tagadták, hogy a korona ügye foglalkoztatja őket. Egy külügyminisztériumi értekezlet után a Magyar Bizottság által 1970 májusában kiadott jelentés szerint az európai ügyekben illetékes államtitkár biztosította Varga Bélát arról, hogy „ámbár az amerikai kormány Kelet-Európa országaival való viszonya normalizálására törekszik, a jelen pillanatban nem tervezi a korona visszaadását, amelyet a magyar nép nevében őrizetében tart". Varga Béla megelégedéssel vette

[8] UPI, Strasbourg 1975. okt. 5. A felhívást tíz közép- és kelet-európai emigráns képviselet megbízottai írták alá.

[9] A Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség Zárónyilatkozata, Sajtó bizottság, 1975. aug. 16–17.

[10] Kanadai Magyarság, 1977. jún. 25.

tudomásul, hogy „pillanatnyilag az amerikai kormánynak nincs terve a koronának a kommunista rendszer részére" történő átadására, „a magyar nép akarata ellenére, amely jogilag a tulajdonosa".[11]

A New York Times 1972. február 9-én Bécsből jelentette, hogy Nixon elnök arról tájékoztatta Mindszenty József bíborost, hogy a korona továbbra is az amerikai kormány őrizetében marad.[12] Ugyancsak a New York Times-ban Eckhardt Tibor egy olvasói levélben tiltakozott „a korona a magyar népé" helyes tételének olyan értelmezése ellen, hogy ennek következtében vissza kellene juttatni Budapestre. „Jobban bízunk az amerikaiakban, mint az oroszokban – írta –, és mélységesen sajnáljuk, hogy Patton tábornok nincs többé közöttünk és nem magyarázhatja meg fogadkozását: Szent István koronája mindaddig őrizetünkben marad, amíg az oroszok megszállva tartják az országot".[13] Az amerikai lap néhány nappal ezelőtt azt írta vezércikkében, hogy „A Szent Korona a magyar nép tulajdona, helye Budapesten van, tekintet nélkül a jelenlegi rendszerre, amely egyébként nemzetközi elismerést élvez és diplomáciailag az Egyesült Államok is tudomásul veszi."[14] Az Amerikai Magyar Szervezetek Koordináló Bizottsága vezető tagjai – Eckhardt Tibor, Pásztor László, Pogány András, Gereben István – több ízben interveniáltak a washingtoni kormánynál és törvényhozásnál, ahol mindannyiszor azt a lakonikus választ kapták, hogy „nincsenek tervek a Szent Korona kiadására". Közben azonban a kormányhivatalokban forgó laptudósítók azt a benyomást szerezték, hogy egyfelől a budapesti kormány erősen dolgozik a korona megszerzése érdekében, amerikai részről pedig csak a kedvező pillanatra várnak, amikor ez kellő indoklással és formában megtörténhetik.

Az emigrációs sajtóban a korona ügye visszatérő téma volt és a cikkek alaphangja az elutasító magatartást tükrözte. Az amerikai köztársasági párt nemzetiségi osztályának vezetője, Pásztor László többek véleményét tolmácsolva jelentette ki, hogy „amíg Magyarországnak nincs alkotmányos és szabadon választott kormánya" az Egyesült Államok nem adhatja ki a koronát.[15] Abban viszont alig lehetett bízni, hogy a washingtoni kormány magáévá teszi ezt a felfogást, jóllehet többször is álláspontjának változatlanságáról biztosította a hozzá forduló magyarokat. 1973 augusztusában a tavasszal posztjától megvált budapesti amerikai követ, Alfred Puhan kijelentette, hogy a koronát vissza kell juttatni Magyarországra.[16] A külügyminisztérium reakciója: a magyar kormány ugyan kérte visszaadását, de erről még nem indultak tárgyalások.

Az amerikai kormány a jelek szerint 1977 tavaszán látta elérkezettnek az időt arra, hogy a korona visszaszármaztatását komolyan mérlegelje és a visszaadás körülményeiről a tárgyalásokat megkezdje. Az erről szóló értesülések és hírek az amerikai magyar politikai közszereplőket mozgósították, akik igyekeztek szenátorokat és képviselőket megnyerni a tervezett lépés elleni tiltakozásra. Akadtak is néhányan, akik – elsősorban magyar szavazatokra számítva – vállalták a korona visszaadása elleni fellépést és közbenjárást. A tiltakozók között volt Ronald Reagan, aki szerint: „Az elnyomás elleni rendíthetetlen küzdelem nemes magyar hagyományát tükrözi Kováts Mihály, Kossuth és napjaink élő szabadságharcosai ezreinek élete. Szent István koronájának visszaadása indokolatlan és teljesen felelőtlen sértés e hősök emléke és leleményes, tehetséges magyar–amerikai közösségünk nemzeti büszkesége ellen."[17]

A magyarok kongresszusi meghallgatása a Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának európai albizottsága előtt történt 1977. november 9-én. A meghallgatott tanúk többsége a korona visszaadását ellenzők, kisebbsége az azt támogatók köréből került ki. Ellenezte a tervezett lépést a többi között Pogány András, Pásztor László, Béky Zoltán református püspök, az Amerikai–Magyar Szövetség elnöke, Füzér Julián katolikus plébános, Lőte Lajos, az Erdélyi Bizottság elnöke. Helyeselte a kormány szándékát Nagy Ferenc, Kovács Imre, Király Béla, Varga László a politikusok, Deák István, Völgyes Iván, Gáti Károly, Sinor Dénes a meghívott egyetemi tanárok közül.

Pogány Andrásnak a kongresszusi kihallgatásról készített beszámolója szerint „November 9-e gyásznapnak bizonyult a State Department számára, mert a megjelentek óriási többsége, különböző amerikai szervezetek képviseletében a leghatározottabban tiltakozott a Szentkorona kiadása ellen, azon az alapon, hogy Magyarország szovjet katonai megszállás alatt, ráerőszakolt kormányzat alatt él s így a

---

11 Hungarian National Council, Confidential Report (Gosztonyi archívum).

12 A New York Times szerint Mindszenty bíboros úgy vélte, hogy vallási, történelmi és alkotmányos szempontok alapján a végső döntés meghozatalába őt is be kellene vonni.

13 New York Times, 1972. febr. 22.

14 Uo. 1972. febr. 12.

15 Új Európa, 1972/10. sz.

16 Az Associated Pressnek adott interjújában.

17 Amerikai Magyar Értesítő (Baltimore) 1980 október. (A „Reagan for President" kampánybizottság közleménye.)

Szentkorona, mint a magyar állami függetlenség és szuverenitás szimbóluma, nem eshet a jelenlegi rezsim kezeibe."[18] Egy másik résztvevő, Kovács Imre szerint a tiltakozók nem érték el céljukat, végső fokon kudarcot vallottak, mert egyfelől érveiket nem tudták meggyőző módon előadni és mellettük rokonszenvet kelteni, másfelől agresszív viselkedésükkel idegenkedést, sőt rendreutasítást váltottak ki. A támogatók azzal érveltek, hogy Budapesten a Szent Korona „megszilárdíthatja a magyarokat hitükben és kitartásukban, a népnek szüksége van a bátorításra és nekünk a népre kellene függesztenünk tekintetünket, nem a rendszerre" (Nagy Ferenc), „a korona többet használ a népnek, mint a kommunista rezsimnek, a reményt erősítve benne, hogy sorsa jobbra fordul" (Kovács Imre), „mivel egy egész nemzedék nőtt fel anélkül, hogy egyszer is láthatta volna a koronát, nem indokolt a visszaadás ellen küzdeni" (Király Béla) „a korona hazai jelenléte történelmi hatóerőnek mutatkozik és élteti azokat az eszméket, amelyekben Magyarország népe nem szűnt meg hinni" (Hám Tibor), „bizonyos feltételek teljesülése esetén a korona a szabadság és a függetlenség eszméjét fogja hirdetni" (Varga László). Támogatta a Szent Korona Magyarországra való visszatérését Varga Béla, a Magyar Bizottság elnöke is.[19] A külföldi magyarok jelentősebb folyóiratai és lapjai közül az Új Látóhatár, a Katolikus Szemle, az Irodalmi Újság, a bécsi Magyar Híradó, a rádiók közül Amerika Hangja és valamennyi európai magyar adóállomás. A Szabad Európa Rádió a korona megérkezése és átadása alkalmából először tudósított közvetlenül Budapestről.

A magyarokat is magában foglaló amerikai küldöttség élén Carter elnök megbízásából Cyrus Vance külügyminiszter utazott Budapestre és 1978. január 6-án megtörtént az Országházban az ünnepélyes átadás. Az Egyesült Államok kormánya, amely maga mögött tudhatta a kongresszus és a lakosság többségének jóváhagyását, nem tette magáévá egyes magyar emigráns körök aggodalmát és veszélyérzetét, de nem akadályozta őket abban, hogy véleményüket a nyilvánosság előtt kifejezésre juttassák és tiltakozó akciókat indítsanak.

Talán nem hat szerénytelenségnek, ha e könyv szerzője idéz abból a tanulmányából, amelyet 1978 elején írt és amelyben a Magyar Szent Korona hazatérésének előtörténetét dolgozta fel.

„A szentkorona hazatért. Ott van, ahol a helye: Magyarország fővárosában és a magyar nemzet tulajdonában. E tulajdonjog felől soha semmilyen kétség nem lehetett és az amerikai kormány, amely harminchárom évig őrizte, egy pillanatig sem tekintette a magáénak. Sőt, határozottan szembe szállt olyan jogi magyarázatokkal, amelyek értelmében hadizsákmánynak tekinthető vagy olyan birtoktárgynak, amely súrolja az amerikai tulajdon fogalmát és csak különleges közjogi eljárás után szolgáltatható ki. Az amerikai kormány nézete kezdettől fogva az volt, hogy a magyar koronázási ékszereket megőrzésre vette át 1945-ben, azzal a szándékkal, hogy a jogos tulajdonosnak visszaadja. A jogos tulajdonos pedig nem más, mint a magyar nemzet, és minthogy ennek a nemzetnek a túlnyomó többsége Magyarországon él, formálisan ez ország lakosságának, de valójában az egész magyarságnak adta vissza...

A „hogyan" tekintetében a Washington és Budapest közötti megállapodás ünnepélyes külsőségeket irányzott elő, melyek ugyan nem voltak összehasonlíthatók a korona Budapestre való korábbi visszatéréseinek külsőségeivel, de mégis kifejezésre juttatták, hogy a magyar népnek értékes kincs hazatéréséről és nem mindennapi eseményről van szó. A „kinek" kérdésére meg az a felelet született meg, hogy a magyar népnek, mégpedig az amerikai nép részéről. Nem a kormány adja vissza egy másik kormánynak, hanem az Egyesült Államok népe Magyarország népének. A „néptől a népnek" jelleget az átadó és átvevő delegációnak kellett tükröznie. És végül az is nyilvánvalóvá lett, hogy az amerikaiak a magyar koronázási ékszereket minden feltétel nélkül szolgáltatják vissza jogos tulajdonosaiknak. Mert, milyen címen szabhattak volna feltételeket az amerikaiak olyasminek a visszaszolgáltatásáért, ami nem az ő tulajdonuk? Nem hadizsákmányt juttattak vissza. Nem adományt vittek Budapestre. Nem adás-vételi szerződés feltételeit teljesítették. Fejlett jogi érzékre és politikai tapintatra vall, hogy nem tették a koronát alku tárgyává és nem használták fel politikai nyomásra, üzletre, zsarolásra, hanem gazdag múltjának és méltóságának megfelelően, minden hátsó gondolat és feltétel nélkül, nemes gesztussal szállították vissza Budapestre."[20]

Azoknak a lelkiállapotát és beállítottságát, akik nem tudták megérteni és váltig helytelenítették a washingtoni döntést, Szitnyai Zoltán érzékeltette: „Carter is az egy tál lencse mellett döntött – írta –, azon örök erkölcsi érték helyett, amit az biztosított volna számára, ha hallgat az amerikai magyarokra, akik harminc éve harcolnak azokért, akik nem nyilváníthatják szabad akaratukat... Az Egyesült Államok

---

[18] New Yorki Magyar Élet, 1978. ápr. 29.

[19] Borbándi Gyula: A korona és a köztársaság, Új Látóhatár, 1978/1–2. sz. 17–18. l.

[20] Uo. 1–2. és 5–6. l.

elnökének döntése megsértette azt, ami a magyaroknak szent."[21] Kétségtelen, hogy Jimmy Carter éppen úgy nem hallgatott a korona ügyében a tiltakozó magyarokra, mint nem hallgatott reájuk Helsinki ügyében Gerald Ford, vagy korábban a kommunista világ felé való újabb nyitást kezdeményező Richard Nixon és Henry Kissinger. Ennek következményei, természetesen, nem maradhattak el. Fel kellett vetni a kérdést, mi az emigráns politika jövője és az emigráns magyarok feladata.

3. Az emigráció hivatása

Mi az emigráció hivatása? A kérdés olyan idős, mint maga az emigráció. Amióta emigránsok léteznek, szünet nélkül foglalkoztatja őket szerepük és feladatuk megfogalmazása. Minden emigráció a kornak és a viszonyoknak megfelelő választ ad, újból és újból elgondolkozva azon, mi létének értelme és magyarázata. Az 1945 óta nyugatra kényszerített vagy a hontalanságot önként vállalt magyarok mindannyiszor felvetették a feladatokat és tennivalókat tisztázó kérdést, valahányszor olyan események vagy fordulatok következtek be, amelyek állásfoglalást sürgettek. Ilyen fejlemény volt a hatvanas évek közepe táján elkezdődött magyarországi enyhülés, a nemzetközi feszültség csökkenése és a hetvenes évek elejétől Budapest nyugati külkapcsolatainak rohamos javulása.

Akik kezdettől fogva és a helyzet változásától függetlenül makacsul az ellenkezés és tiltakozás álláspontjára helyezkedtek, könnyebben viselték el a történelem alakulását, mint azok, akik nem rekedtek meg a fejlődés valamely periódusánál, hanem közvetlen céljaikat mindig az adott feltételekhez és lehetőségekhez igazították. Ezek pedig állandóan változván a gondolkodó emigránsokat is új és új problémák elé állították. Folyamatosan arra kényszerítették őket, hogy az adottságokat és esélyeket állandóan mérlegeljék, feladataikat időközönként megvizsgálják.

A hatvanas évek vége és a hetvenes évek emigráns sajtója eléggé lehangoló képet adott a világban végbemenő események és irányzatok megértéséről. A tájékozatlansággal párosult megnemértés okozta, hogy az emigráció céljait érintő fejtegetésekben annyi köddel, homállyal, zavarral, ellentmondással találkoztunk.

Abban a politikai szervezeteket és lapokat elmarasztalni nem lehetett, hogy élesen szembenálltak a magyarországi kommunista rezsimmel és minden eszközzel arra törekedtek, hogy annak, ahol lehet, ártsanak. Emigrációtól mást aligha lehet elvárni és ameddig létét fel nem adja, ez a jellegéből folyó feladata. Felvetődött azonban a kérdés, hogy a magyar emigráció hangadó körei e feladatukat az eredmény és a siker esélyével végzik-e vagy pedig olyasmit művelnek, ami szükségszerűen kudarccal végződik, tehát ellenfelük gyengítése helyett annak megszilárdulásához járulnak hozzá.

Az emigráció hivatásáról folyt cikkezés és a tennivalóról időnként fellángolt viták mutatták, hogy a magyarok elégedetlenek az eredményekkel és látják, hogy az ellenfelükkel vívott küzdelem nem hozta meg a remélt sikert, mert sem belső helyzete nem ingott meg, sem külső kapcsolatai nem romlottak. Sőt, az elégedetlenséget állandóan növelte, hogy Budapest pozíciója a világban javuló irányzatot mutatott, az emigráció politikai képviseletei pedig az irántuk való érdeklődés elhalványodását konstatálták. Létüket és cselekvési körüket, persze, nem fenyegette veszély, mert a magyarországi uralkodó hatalom és külföldi gyámolítója minden jó irányú kezdeményezése ellenére is hagyott annyi támadási felületet, hogy szinte kihívta maga ellen a tagadást és elutasítást.

A Magyar Bizottság igyekezett ugyan hangot adni mérsékeltebb álláspontoknak, még ha némely tagja – mint Barankovics István vagy Pfeiffer Zoltán – el is rugaszkodott a valóságtól, de például az Európai Szabad Magyar Kongresszus, az amerikai Külügyi Bizottság és Koordináló Bizottság, a magyar egyesületeket tömörítő csúcsszervek mintha feladatukat csak abban látták volna, hogy tiltakozzanak és nyugati partnereiket tiltakozó szóra bírják, kevésbé abban, hogy eredmény és siker reményével kecsegtető politikai akcióba kezdjenek. Nem a tiltakozás volt hiba, hiszen az indokolt és megalapozott volt az esetek túlnyomó többségében, hanem az, hogy a tiltakozásnál nemigen jutottak többre. Vagy ha igen, olyan eleve időszerűtlen és figyelemre sehol sem méltatott ötletre, mint az, hogy egy jelentős kelet-nyugati értekezlet előtt valamely magyar szervezet a trianoni béke revíziójának napirendre tűzését sürgette. Azt sejtetve, hogy a Trianon okozta bajok megoldásával az egész világ rendje helyreáll.

Málnási Ödön történész esete egyik példája volt annak a tanácstalanságnak, amelyet a magyarországi fejlemények némelyekben előidéztek. A szélsőjobboldal gondolkodóinak egyike egy 1966-ban megjelent

[21] Hol van a nemzet? Id. m. 76–77. l.

tanulmányában tájékozottságra és józanságra valló helyzetképet adott a magyarországi változásokról, messzemenően pozitív jegyeket fedezve fel elsősorban a társadalmi problémák megoldásában. „Magyarországon egyetlen munkás és egyetlen paraszt sem sírja vissza az 1945 előtti időket, mert senki sem akar az élet vonatján mégegyszer a harmadosztályon utazni. A lezajlott szocialista forradalmat, ha kívülről jött is, mindenki elfogadta, s Tamási Árontól, Illyés Gyulától, Németh Lászlótól, Veres Pétertől kezdve minden kipallérozott magyar elme rendíthetetlenül meg van győződve a szocializmus szükségességéről, csak a szocializmus magyar útjának keresése terén van felfogáskülönbség. Senki sem kívánja kiszorítani a közéletből a magyar élet éltető elemét: a szocializmust. Csak egyet kívánnak hozzá: *szabadságot*."[22] Emigráns társait arra szólította fel, hagyják abba a múlt siratását, avult nézetek felmelegítését, legtöbbször papírkosárba kerülő memorandumok gyártását. Ha eltekintünk annak vizsgálatától, hogy valóban oly egyöntetű volt-e a szocializmus melletti rokonszenv, mint Málnási állította, az olvasóban az a benyomás keletkezhet, hogy a szerző igyekezett realista módon szemlélni a Magyarországon végbement változásokat. Ez a realizmus azonban nyomban eltűnt, amikor listát készített arról, hogy milyen követelésekkel álljon elő a külföldi magyar, ha kifejezésre akarja juttatni a magyar nép törekvéseit. Málnási szerint követeljen: magyar szocializmust, szocialista hivatalnok-kormányt, a munkástanácsok forradalomban kivívott jogainak felélesztését, minden hatalmat az Országos Munkástanács kezébe; Semmit vissza! Ki a reprivatizálni akaró reakciósokkal; magyar célokhoz igazított tervgazdaságot, az 1945 óta alkotott ítéletek hatálytalanítását, az elítéltek kártalanítását, semleges magyar köztársaságot stb.[23] E követelések túlnyomó többsége teljesen irreális volt (nem beszélve azok egy részének nemzeti szocialista felhangjairól), éles ellentétben a helyzetelemzésben mutatkozó realitásérzékkel.

Az Amerikában élő Sisa István az 1966-os év mérlegét elkészítve az elmúlt két évtized eredményeinek felsorolása után panaszos hangon emlegette fel „az érem másik oldalá"-t, amely különösen az ötvenhatos forradalom tizedik évfordulója alkalmából vált láthatóvá. „1966 – írta – a főhadszíntérnek számító Washingtonban inkább a fájdalmas balsikerek esztendeje volt." Szerinte „a forradalom évfordulójának hivatalos agyonhallgatása, és a liberális sajtó által mutatott lekicsinylése elsősorban a State Department „hídépítő" politikájára vezethető vissza." A szerző felvetette a kérdést, „érdemes volt-e egy teljes esztendőn keresztül oly sok energiát, súlyos összegeket áldozni irreálisnak bizonyult tervek s alapjában másodrendű célok kergetésére, melyek éppúgy délibábnak bizonyultak, mint a tervek végrehajtására 1965-ben bejelentett 100 000 dolláros alap megteremtése. Ugyancsak felmerül a kérdés, vajon az agyonhallgatásban nem játszott-e szerepet az a szerencsésnek nem mondható hangnem és rámenős stílus, amely szabadságharcos körök részéről amerikaiak irányában itt-ott megmutatkozott s náluk kedvezőtlen visszahatást szült?... 1966 csalódásaiból azonban hasznot lehet meríteni, ha az azokból adódó tanulságokat józanul leszűrjük és a jövőben alkalmazzuk. Ahelyett, hogy olyan szekér után szaladnánk, mely nem vesz fel, rendezzük sorainkat és induljunk el saját erőnkből megvalósítható, forró szívvel, de hűvös fejjel kitűzött célok felé. Húsz év után végre tudomásul kell vennünk, hogy az annyira áhított nagy célok: szülőhazánk felszabadítása, az oroszok kivonulása, szabad választások megtartása, vagy Trianon revíziója olyan történelmi erőktől függ, melyekre mi hatást gyakorolni nem tudunk."[24] Az emigráció konzervatív szegletéből származó Sisa István a magyar sorsproblémák felé fordulást ajánlotta, olyan kérdésekkel való foglalkozást, mint a hazai abortusz-rendelet, a magyar kisebbségek sorsa, nyugaton pedig a magyar ifjúság beolvadása és a magyarság lemorzsolódása.

Egy másik amerikai magyar, Wass Albert regényíró menekült társainak a beolvadással szemben a befogadó társadalomba magyarként való beilleszkedést ajánlotta. A helyes úton szerinte azok járnak, akik: „beilleszkednek az új ország rendjébe, részt vesznek aktívan is az új ország életében, de ugyanakkor magyaroknak vallják magukat és gondoskodnak arról, hogy gyermekeik öntudatába is beleoltsák az évezredes magyar múlt európai hivatásának, a magyar kultúra színvonalának és a magyar szellem, a magyar tehetség világviszonylatban is megmutatkozó értékének ismeretét. Azt a hajdani magyar menekült családot, mely ezt az utat választotta s mely ennek a kettős hivatástudatnak az egyensúlyával teremtett új otthont magának az amerikai kontinens bármely pontján, ma köztisztelet veszi körül. Az ilyen családnak ma befolyása van s egyetemes magyar szempontból jó és hasznos szolgálatot teljesít a maga szűk körében, mert a magyar névnek megbecsülést és a magyar ügynek barátokat szerez."[25] Wass Albert nem adta fel a magyar egység megteremtésének reményét és azt a hitét, hogy közös erőfeszítéssel hatalmas vállalkozások is létrehozhatók. 1968-ban több cikket írt ilyen értelemben, de változó tapasztalatai alapján változó követelésekkel. Míg kezdetben „minden magyar" összefogására törekedett, később már csak a

---

[22] A Hazai Magyarság Mai Követelései, London 1966, 11–12. l.

[23] Uo. 14–15. l.

[24] Kanadai Magyarság, 1966. dec. 31.

[25] Uo. 1967. szept. 23.

kiválasztottak „élcsapatába” helyezte bizalmát, de még az sem tudott tartósan összeállni és a Wass által alapított intézményeket eredményesen működtetni.

Míg a szabadságharcosok többsége – kik főleg a Veress Lajos által vezetett szövetségben gyülekeztek – erősen hitt az amerikai kormányzattal való szóértésben és beadványokkal, memorandumokkal, személyes eszmecserékkel próbálta a magyar kérdésekben vallott elveit és megfogalmazott érveit elfogadtatni, a Pongrátz-fivérek által vezetett szövetség tagjai ennek hasztalanságát hirdették és a szabadságharcos ügyekben való fellépésre csak azokat tartották illetékesnek, akik fegyverrel a kézben harcoltak ötvenhatban. Röpirataikban és lapjaikban kifejezésre juttatott felfogásuk nem is volt alkalmas arra, hogy amerikai vagy más kormányférfiak komoly partnernek elfogadják őket. Kizárólagosságra való törekvésük, a faji gondolkodást súroló nézeteik, a felszabadításra tett – de komolyan sohasem vett – célzásaik rokonszenv helyett inkább idegenkedést váltottak ki a kívülállókból. A rivális szövetség sikerei elszigeteltségük érzését, következésképp sértődékenységüket és sérülékenységüket növelték.

A szabadságharcos szervezetek javára írandó azonban, hogy jóllehet állandó volt körükben a civakodás és széthúzás, a magyarságukhoz való ragaszkodásnak, magyar kezdeményezések támogatásának és értékes intézmények fenntartásának olykor megindító példáját adták. A szabadságharcosok gyerekeiket is igyekeztek a magyar nyelvben és kultúrában felnevelni, a cserkészcsapatokban szép számmal lehetett szabadságharcosok fiaival és leányaival találkozni. Egy kanadai publicista szinte fogadalomként és patetikus szavakkal vallott amellett, hogy mik az emigráns magyarok feladatai: „gyermekeinket hazaszeretetben neveljük, gyönyörű nyelvünkre megtanítjuk, magyar iskolába küldjük, s így a magyar anyákat hősökké avatjuk; nem hurcoljuk a vasfüggöny mögé kemény munkával megszerzett dollárjainkat, nem hencegünk ott jómódunkkal, ki nem fizetett autónkkal; nem támogatjuk a propaganda útra kiküldött színészek előadásait, nem vásároljuk festők giccses képeit és nem olvassuk kommunista írók gyalázatos könyveit; nem megyünk hivatalos meghívások alapján kommunista pénzen kongresszusokra, hogy ott a békés egymás mellett élés boldogságát hirdessük; de itt az emigrációban magunkhoz ölelünk minden tisztességes magyart.”[26] A többes szám azonban mind kevesebb magyarra vonatkozott, mert a fogadkozások ellenére sem lehetett elzárkózni bizonyos felismerések és az idők változása okozta következtetések levonása elől. Néhány év múlva már azok voltak többségben, akik nem ily szigorúan fogták fel az emigráns magatartás követelményeit.

Az iméntitől lényegesen elütő szellem és gondolkodás ihlette Borsody István 1977 őszi elmefuttatását, amelyben a demokratikus emigráció harmincadik évfordulóján azt kérdezte, hogyan illik ez bele a történelmi folytonosságba és milyen világpolitikai változások közepette érte meg harmadik évtizedének végét. A kép – Borsody szerint – szöges ellentétben állt mindazzal, ami a kelet-európai emigránsok agyában Amerikáról megfordulhatott. A hatvanas évek és hetvenes évek amerikai politikája legtöbbjükből csak csalódást válthatott ki, de az rossz tanácsadó lenne a jövőre nézve. Helyette inkább a realitásokat kellene figyelembe venni és a magatartást azokhoz igazítani. „Aki még komolyan veszi az emigráció politikai szerepét a magyar demokrácia építésében – írta –, annak sürgősen változtatnia kellene eddigi gondolkodásmódján, hogy lépést tarthasson mind a világpolitikai, mind az európai helyzet változásával. A sikertelenség nem iktatja ki okvetlenül a politikai emigrációt hazája történelméből. Rákóczi és Kossuth máig is hősként él a nemzet emlékezetében. De Rákóczinak volt erkölcsi ereje, hogy beismerje: politikája kudarccal járt, s óvta a magyarokat, ne reménykedjenek európai segítségben a Habsburg-uralom lerázására. Kossuth az emigrációban szülte legjobb gondolatait, amikor egyrészt az osztrák-magyar dualista rendszer katasztrofális következményeire hívta fel a nemzet figyelmét, másrészt a dunai konfederáció eszményében ismerte fel a reánk és szomszédainkra nehezedő sorsproblémák megoldását. Jászi Oszkár, az októbrista emigráció legmaradandóbb értékű tagja, szintén a federációs megoldás zászlaját tartotta magasra és korunk problémáinak mélyreható elemzésével a követők táborát toborozta, e folyóirat (Új Látóhatár) alapítóit és számos munkatársát beleértve. Demokratikus emigrációnk harmincadik évfordulóján és a Kádár-korszak huszonegyedik esztendejében felvetődik a kérdés: mi tulajdonképp ennek az emigrációnak a politikai mondanivalója Magyarországnak, az öt országban élő magyar népnek és szomszédjainak a Duna medencében?”[27]

Megnyugtató választ erre a kérdésre sem az az írói és politikai kör, amelyhez Borsody is tartozott, nem tudott adni, sem azok a hozzászólók, akik az esszé megjelenését követő Új Látóhatár-vitában részt vettek. Kovács Imre többször is sürgette barátait egy ilyen munka elvégzésére, de eredmény nélkül, maga is inkább felaprózta gondolkodói és írói energiáit kétes értékű hírlapi cikkek írására, ahelyett, hogy a Borsody-említette vállalkozásba belefogott volna. Gombos Gyula és Szabó Zoltán is csak elemeit és mozaikdarabkáit formálta meg egy ilyen elméleti szerkezetnek, de összeszerelésére senki sem vállalkozott.

[26] Nyíregyházy Pál: Hősök ünnepére, Kanadai Magyarság, 1971. jún. 5.

[27] Harminc év után, Új Látóhatár, 1977/4–5. Sz. 282. l.

A Svájcban élő Garamvölgyi Antal szerint a „nyugati segítség elmaradása világosan értésünkre adta otthon és az emigrációban egyaránt, hogy nem várhatjuk a „felszabadításunkat". A történelem meghatározta a helyünket és azon emberi számítás szerint belátható időn belül változtatni nem lehet. Mind az otthon, mind az emigráció magatartását ez a reális felismerés kellene, hogy meghatározza. Az otthon maradottak felismerték ezt a megváltoztathatatlan helyzetet. Mi nem. A forradalom nyugatra menekült harcosai abban igyekeztek egymást túllicitálni, ki a legnagyobb antikommunista, mert a magyar nemzeti öntudatnak itt ez volt a fokmérője. Húsz év elmúlása után látjuk, mennyivel helyesebb, reálisabb lett volna megőrizni forradalmi célkitűzéseink egyik leglényegesebb követelését a szocializmust és így egy nagyon lényeges kérdésben azonos eszmei talajon maradhattunk volna az otthonnal. Meg kellett volna ezt tennie nemcsak azoknak, akik a szocializmust akarták, hanem azoknak is, akik a nyugati demokráciáért harcoltak, mert mindannyiunknak be kellene látnunk, hogy a mai nemzetközi helyzetben Magyarország számára más alternatíva nincs, mint a demokratikus szocializmus."[28] A müncheni Benkő Zoltán megtoldotta Borsody kérdésfeltevését azzal, hogy „mi az otthoniak mondanivalója a demokratikus emigrációnak és másrészt, mi veszteni valónk van egy esetleges kölcsönös eszmecsere során akkor, midőn nyilvánvaló, hogy problémáink megoldásában magunkra hagytak."[29] Kende Péter Párizsból küldött hozzászólásában a többi között Szekfű Gyulának azt a Borsody által idézett mondását helyezte kritikai megvilágításba, hogy a Magyarországról 1947-ben elmenők „kiiktatták magukat a magyar történelemből". Kende szerint „ha kormányszintű kapcsolatokkal e progresszív demokrata töredék nem rendelkezett is, kifejezési lehetőségekben nem szűkölködött, legalábbis 1957 óta. Mármost, mit tudott tenni ez a nem-ellenforradalmi, nem-reakciós emigráció? Mit bírt elérni egy Károlyi Mihály, egy Szabó Zoltán, egy Kéthly Anna? Milyen hatással volt az 1957 utáni magyarországi fejlemények alakulására a folyóirat, amelyben e vitát folytatjuk? A Szekfű által bejósolt kiiktatáshoz, sajnos nem kellett, hogy valaki reakcióssá váljék."[30] Egy volt diplomata, Kállay Kristóf Ervin úgy látta, hogy „minden emigránsban Kossuth Lajos szelleme kell éljen, amely nem enged követeléseiből, sürgeti az emberi jogok fenntartás nélküli, legteljesebb és legtágabb tiszteletben tartását, nem tévesztve szem elől a kor követelményeit, a szociális igazságot és az azt biztosító termelési viszonyokat."[31] És végül a bécsi Varga József a történelem pontos ismeretének fontosságát hangsúlyozta és azt, hogy a magyarság ép történeti tudattal rendelkezzék, mert „csak így lesz elérhető, hogy... a jelen sajátosságaival összhangban álló nemzeti és nemzetközi feladatait felismerje és megvalósítsa. Csak így juthat az uralkodó rendszer az idegen segítséggel megszerzett hatalom tudomásulvétele mellé legitimitásának tényleges elismeréséhez, s ezáltal a jövő lehetőségeinek kiszélesítéséhez."[32]

Az emigráció konzervatív szárnyán a Szentkorona visszaadása az 1978 újévi sajtóban vezető téma volt és arra serkentette a vezércikkírókat, hogy a fordulat fényében tekintsék át az emigráció feladatait. Gábor Áron a tennivalóik jobb elosztását sürgette és azt ajánlotta, hogy a nagy kapukon való dörömbölés helyett érdemesebb lenne kiskapukon zörgetni. Wass Albert legfontosabb feladatnak a közöny elleni küzdelmet jelölte meg. Flórián Tibor költő azoknak az összefogását sürgette, akikben él a felelősség az egész nemzet sorsa iránt. Pogány András azt fejtegette, hogy az emigrációban is a szekfűgyulai „kis magyar út" és „nagy magyar út" követői állnak szemben egymással. Eléggé leegyszerűsítve a problémát, úgy látta, hogy a kis magyar út hívei csak a túlélés lehetőségeire függesztik tekintetüket. A nagy magyar út hívei szerint „a szentistváni utat kell ápolnunk a szabadnak maradt magyar lelkekben. S ez – minden kérdést megold." Bizony eléggé általánosító szemlélet és aligha valószínű, hogy a címzettek meg is értették, mire törekedjenek és mi a teendőjük. Sisa István sokkal konkrétabbnak bizonyult. Szerinte „Helsinkiben is megmutatkozott, hogy a nyugat hatalmai a kisujjukat sem hajlandók megmozdítani a Vasfüggöny által védett területi és ideológiai status quo megváltoztatására". Megállapította, hogy „mosoly-offenzívát gorombasággal elhárítani nem lehet, de nincs is rá szükség. Van ugyanis mód az ellentámadásra olyan vonalon, ahol a magyarországi kormányzat a legsebezhetőbb. Nyissunk új frontot és hívjuk tetemre a magyarországi kormányt több millió erdélyi testvérünk egyre súlyosbodó kálváriája felett, mely iránt mindezideig Budapest a „nem látok – nem hallok – nem szólok" bűnös közönyét tanúsította."[33]

A „nemzeti emigráció"-ban nagy becsben tartott Flórián Tibor mélységesen elítélte Carter elnököt, mert „a politikai erkölcs (ha ugyan van ilyen) makacs félretolásával kiszolgáltatta független államiságunk jelképét azoknak, akik segítették eltiporni a magyar nemzet függetlenségre törekvő kísérletét." Flórián mégsem

---

[28] Új Látóhatár, 1978/1–2. sz. 94–95. l.

[29] Uo. 98. l.

[30] Uo. 101. l.

[31] Uo. 107. l.

[32] Uo. 115. l.

[33] Vö. New Yorki Magyar Élet, 1978. márc. 18.

érezte halálos csapásnak az eseményt, és a magyarországi rendszernek az emigráció felett aratott győzelme napjának 1978. január 6-át. Fennhangon jelentette ki: az emigráció él! Bizonyítéka, hogy a magyar ügynek és az emigrációnak sohasem volt olyan nemzetközi nyilvánossága, mint 1977. november 4-e (a washingtoni döntés bejelentése) és 1978. január 6-a (a korona átadása) közötti időben, amelyben szerinte „a nemzeti szellemű emigráció" megmutatta erejét. Végső következtetéseiben azonban szerényebb és mértéktartóbb hangot ütött meg. „A nemzeti szellemű emigráció ilyen körülmények között – írta –, nem is lehet más, mint a mai kormány külföldi ellenzéke és így azt is megértjük, hogy szeretnének elhallgattatni vagy legalábbis erőnket megtörni. Vétkezik tehát emigrációs hivatása ellen minden külföldi magyar, aki az 1977. november négy és 1978. január hat között történt események hatása alatt elcsügged, elveszti hitét és cselekvőképességét."[34]

A politikai képviseletek és szervezetek nem csüggedtek el és nem vesztették el cselekvőképességüket, továbbra is tevékenyek voltak és némi megtorpanás után változatlan hévvel folytatták a munkát, még ha ebben mind kevesebben vettek is részt.

4. Politikai érdekvédelem

Körülményeik és lehetőségeik az emigrációs szervezeteket arra kényszerítették, hogy az egész magyarság képviseletében való fellépésük igényét tompítsák és tevékenységüket magyar érdekek melletti felszólalásra korlátozzák. Mivel a képviseleti elismerés a nyugati kormányok részéről majdhogynem nullára csökkent, hiszen azok kapcsolata Budapesttel normalizálódott és némely esetben zavartalan volt, a menekült magyarság szervezeteinek nemigen maradt más választásuk, mint a nyugatiak tájékoztatása és olyan ügyekben való fellépés, amelyekben a kommunista uralom alatt élő magyaroknak nincs véleménynyilvánítási szabadságuk, vagy csak korlátozott mértékben és erős megszorításokkal szólalhatnak meg. Az emigrációs politikai szerep tehát a hetvenes évek közepére lényegesen csökkent, de azért módot és lehetőséget nyújtott hasznos és értékes munkára.

1976 tavaszán az úgynevezett Sonnenfeldt-ügy rázkódtatta meg a közép-kelet-európai emigrációkat. A Washington Post 1976. március 22-én egy londoni megbeszélésről számolt be, amelyen Helmuth Sonnenfeldt, az amerikai külügyminisztériumban dolgozó tanácsos Kissinger külügyminiszter jelenlétében meglepő kijelentéseket tett. Az értekezletet az Európában szolgálatot teljesítő amerikai diplomaták tájékoztatására hívták össze. Sonnenfeldt szerint a Szovjetunió európai uralma nyers erőszakra épül, az ellenőrzése alatt álló népek legszívesebben elszakadnának, miután nincs egy olyan organikus állapot, amely a szovjet birodalmon belül tartaná őket. A terület Moszkva érdekszférája, de az nem tud bennük semmiféle lojalitást ébreszteni. A természetellenes állapot előbb vagy utóbb forradalomhoz vezethet, ami világháború kirobbanását idézheti elő, tehát fenyegeti a békét. Sonnenfeldt szerint az Egyesült Államoknak nem szabadna előmozdítania olyan fejlődést, amely hátráltatja a kívánatos organikus viszony kialakulását.

A nyilatkozat érthető megütközést és tiltakozási hullámot váltott ki. Nemcsak az emigrációk körében okozott megütközést, de például Jugoszláviában is, ahol Jalta szellemének újjászületését és a szovjet hegemónia jóváhagyását látták benne.[35] A keret és Kissinger jelenléte azt látszott alátámasztani, hogy nem egyéni véleményről, hanem az amerikai külpolitika egy jól átgondolt tételéről van szó. A Lengyel-Amerikai Kongresszus – a lengyel származású amerikaiak csúcsszervezete – a demokrata párthoz fordult és az Egyesült Államok külpolitikájának kongresszusi felülvizsgálatát kérte. Európában és Amerikában politikai szervezetek egész sora tiltakozott, levelek és táviratok sürgették Ford elnököt, hogy tisztázza az amerikai külpolitika kelet-európai elképzeléseit. Sonnenfeldt az Amerika Hangja rádióban magyarázta meg, hogy voltaképpen mire gondolt és hol értették félre előadását. Tagadta, hogy nyilatkozatának az lenne az értelme, amelyet neki tulajdonítanak. Az Egyesült Államok bátorítja és támogatja Kelet-Európa népeinek törekvéseit a nagyobb függetlenségre, a teljes nemzeti szuverenitásra és a világ többi részével ápolt normális kapcsolatokra. Az „organikusabb kapcsolat" azt jelenti, hogy ezt a Szovjetunió is ismerje el – mondotta Helmuth Sonnenfeldt.[36] Magyarázata és érvelése nem győzte meg a háborgókat, kiket Ford elnök sem tudott véglegesen lecsendesíteni, amikor május elején az amerikai lengyelekhez intézett levelében

[34] New Yorki Magyar Élet, 1978. márc. 11.

[35] AFP, 1976. ápr. 10., Politika (Belgrád), 1976. ápr. 10.

[36] USIS, 1976. ápr. 27.

kijelentette, hogy „nincs Sonnenfeldt-doktrína”, az amerikai kormány a kelet-európai nemzetek szabadságát és nemzeti függetlenségét támogatja.

A köztársasági pártot érzékenyen érintette a Sonnenfeldt körüli vihar. Javában folyt a választási kampány és tartani lehetett szavazatok elvesztésétől. A republikánus kortes hadjáratban éppen ezért nagy súlyt helyeztek az amerikai külpolitikai célok változatlanságának bizonyítására és az „etnik” szavazók megnyugtatására. Magyar részről Pogány András nyíltan a magyar szavazatok megvonásával fenyegetett. Azt írta, hogy amíg Kissinger és Sonnenfeldt hivatalban van, amerikai magyar és általában etnik szavazó nem támogatja Fordot a választáson, mert ő felelős munkatársai magatartásáért: „ha Ford ragaszkodik külügyminiszteréhez, ám ragaszkodjék. De akkor feledkezzen meg a szavazatainkról. Mert mi sem vagyunk egészen ostobák. Sok mindent lenyeltünk már a múltban, de azt, hogy amerikai külpolitika támogassa azt a szovjet tervet, amely Magyarországot végleg a szovjet tagállamává süllyesztené – ezt mi soha nem vehetjük tudomásul. A választás most már csak Gerald Fordon áll egyedül.”[37] Az elnök megbukott, a többség a demokrata pártra szavazott. Ehhez bizonyára hozzájárult a csalódott republikánus érzelmű nemzetiségi szavazók pálfordulása is.

A magyar forradalom huszadik évfordulója alkalmából a Közös Magyar Külügyi Bizottság nyilatkozatában kijelentette, hogy „Európa biztonsága Közép-Kelet-Európa sorsán múlik. Tartós európai béke alapfeltétele a közép- és kelet-európai népek nemzeti függetlenségének helyreállítása.”[38] A bizottság ügyvezető titkára, Gereben István ugyanakkor hozzátette, hogy „a Magyarországon uralkodó rendszernek most jó alkalma lenne bebizonyítani azoknak az emberi szabadságjogoknak tiszteletét, amelyek bennefoglaltatnak az általa is aláírt helsinki nyilatkozatban.”[39] Habsburg Ottó a New York-i Magyar Külügyi Társaságban a demokrácia és a diktatúra kibékíthetetlen ellentétéről beszélt, elítélve azokat a nyugati opportunistákat, „akik azt hiszik, hogy az ördöggel is szabad, sőt kell koexisztenciát kezdeni.”[40]

A világpolitika alakulása, a szovjet politika sikerei és a nyugatiak állítólagos meghátrálásai a panaszok sorozatát indították el. Szitnyai Zoltán például ilyen következtetéseket vont le abból, amit maga körül látott: „Fájóan kiábrándító tanulság, hogy világnézeti szolidaritás és azon alapuló helytállás csak a kommunistáknál van. A nyugati eszmékhez csatlakozó vazallus népek a leghősibb cselekedet árán sem remélhetik, hogy Nyugat segítségével rázhassák le bilincseiket. A rabnépek felszabadításának hosszú éveken át hangoztatott követelménye komolytalanul fenyegető propagandának bizonyult, s a magyarság ezer éves politikai rutinjával sem sejthette meg a propaganda mögé rejtett mentalitás reservációit, amely megtévesztően hallgatta el, hogy bár lázadásra buzdít, tapsol a lázadónak, magához is öleli, ha önerejéből győzi le zsarnokát, de nem áll ki érte a harcban és sorsára hagyja, ha elbukik. A magyaroknak bele kell törődniök történelmi rendeltetésükbe: vérükkel védeni a keresztény világot, pusztulva őrködni Nyugat békés álmain.”[41]

Az elkeseredés érthető volt, de a keresztény világ védelme, a Nyugat békés álmain való őrködés gyakori emlegetése legfeljebb a magyaroknak nyújthatott okot az elmerengésre és történelmi igazolásul, a nyugatiakat cseppet sem gondolkodtatta el és hatotta meg, mert megszokták, hogy a közép-kelet-európai népek legtöbbje – lengyelek, szlovákok, románok, horvátok – mind a nyugati kereszténység védőbástyájának tekinti magát.

Az elégedetlenséget fokozta, hogy 1977-ben Jimmy Carter elnök nem adott ki nyilatkozatot a „rabnemzetek hete” alkalmából, megtörte tehát azt a hagyományt, amelyet 1969-ben Eisenhower elnök indított el, miután a kongresszus megszavazta a közép-kelet-európai népekre való évi megemlékezést. Szenátorok és képviselők helytelenítették Carter „feledékenységét”, amely szerintük árnyékot vetett emberi jogi politikájára.

A nyugati magyarok egységes csúcsszervezetének létrehozása a Helsinki körüli években is foglalkoztatta a politikai vezetőket. Eckhardt Tibor már nem élt, ő volt ennek az ötletnek fő szószólója és pártfogója, mert ebben vélt vetélytársat teremteni a New York-i Nemzeti Bizottmánynak, majd a Magyar Bizottságnak. A hazai Magyarok Világszövetségének ellensúlyozása is szerepet játszott Eckhardt elképzeléseiben. Az ő nyomdokain haladva határozta el 1974 áprilisában az Amerikai Magyar Külügyi Bizottság, hogy megkezdi a Szabad Magyarok Világszövetsége megalakítását. A tervből nem lett semmi, elsősorban anyagiak hiánya

[37] Kanadai Magyarság, 1976. ápr. 10.

[38] New Yorki Magyar Élet, 1976. nov. 6.

[39] Uo.

[40] Kanadai Magyarság, 1976. nov. 13.

[41] Hol van a nemzet? Id. m. 71. l.

miatt. Létrejött azonban mint állandó intézmény a *Szabadvilági Magyarok Kongresszusa,* amely első ízben 1975. augusztus 21. és 24. között ülésezett Torontóban.

A négy napos tanácskozáson képviseltette magát az Európai Szabad Magyar Kongresszus, a kontinentális csúcsszervezetek, az országos szervezetek és egyéb politikai, társadalmi, kulturális tömörülések. A kongresszus „állandó jellegű koordináló magyar szervezetté" nyilvánította magát és elhatározta, hogy rendszeresíti az ilyen találkozókat. Padányi-Gulyás Béla, aki akkor az ESZMK alelnöke volt, az adott nemzetközi helyzetben és a magyar ügyek iránti fokozódó érdektelenség légkörében az emigrációnak olyan taktikát ajánlott, amely „a Rákóczi felkelés kuruc portyázásaihoz" hasonlít. A szétszórt magyarok számára a külpolitikai akcióknál a portyázó rajtaütés szinte az egyetlen alkalmazható taktika – mondotta, de nem közölte, hogy pontosan mire gondol, csak sejtetni engedte, hogy központi irányítás nélkül is minden adott pillanatban cselekedni képes együttesek munkája lebeg a szeme előtt. Az idők változása abban is megmutatkozott, hogy Padányi-Gulyás szerint a kongresszus már nem azt nézi, hogy ki kit képvisel, „mert a magyar ügynek nem képviseletre, hanem szolgálatra van szüksége. A Világkongresszus legnagyobb teljesítménye az, ha koordinálni tudja az egymástól messze esett magyarság szervezeteinek akcióit." Persze, ez sem ment ily egyszerűen, mert e szervezetek mindenütt a helyi adottságoknak, politikai légkörnek és lehetőségeknek az alapján működtek, koordinálásra akkor sem lett volna mód, ha erre erősebb szándék és igény mutatkozott volna. A negatívumok továbbra is fontos helyet foglaltak el e megbeszélések napirendjén. A többi között az, hogy „önmagukat zárják ki a szabad világi magyar közösségből", akik az április 4-i magyar követségi fogadásokon részt vesznek.

Három évvel később – 1978. augusztus 4–7-én – Hága volt a magyarok világtalálkozójának színhelye. Már a meghívók kiküldésénél mindenki tudomására hozta a rendezőség, hogy: „A Világkongresszuson nem vehet részt olyan személy, aki valamely kommunista rezsimmel, annak képviseletével kapcsolatot tart vagy tartott; továbbá, aki valamely vasfüggöny mögötti ország hivatalos rendezéseiben vett részt." (1982-ben ezt már azzal enyhítették, hogy kivételt alkotnak, akik ezt a befogadó ország hivatalos megbízása alapján teszik.) Erre azért volt szükség, mert mind több egyesületi és szervezeti tag utazott Magyarországra, lépett kapcsolatba hivatalos szervekkel, vett részt azok által rendezett találkozókon, vagy gazdasági összeköttetéseket épített ki magyar üzleti partnerekkel. A rendezés munkáját az Európai Szabad Magyar Kongresszus vállalta, amelynek elnöke akkor Stankovich Victor volt. A Zárónyilatkozatban a résztvevők megismételték a már korábban is megfogalmazott követeléseiket. A határozati javaslatokban hangot kapott az az igény, hogy a magyarság a szabad európai népek közösségéhez tartozzék. A Kongresszus elítélt minden olyan törvényt és rendelkezést, amely ellentétben áll az emberi jogokkal és a nemzetközileg vállalt kötelezettségekkel.

A Szabadvilági Magyarok Hágában rendezett II. Világkongresszusán az előzőnél is észrevehetőbb módon jelentkezett fő gyengéje, az ugyanis, hogy az összegyűlt és egyébként tekintélyes magyar közéleti emberek képtelenek voltak határozataikat végrehajtani, mert ahhoz sem anyagi lehetőségeik, sem áldozatra kész munkatársaik nem akadtak. Az ötletek és javaslatok túlnyomó többsége életrevaló volt, megvalósításukra azonban mégsem került sor. Mintha kiagyalóik megelégedtek volna azzal, hogy a magyar nyilvánosság előtt fennkölt hangon előadták és elfogadtatták, az már kevésbé foglalkoztatta őket, hogy a lehetőségek mit engednek meg. Szép szavakban és gondolatokban nem volt hiány, de hatása és következménye majd semminek nem lett, a résztvevők hivatásukat teljesítettnek látták abban, hogy összejöttek és „magyarságuk mellett" hitet tettek. Egy amerikai lap a hágai irányelveket felsorolva megjegyezte, hogy „minden pont elvi fontosságú".[42] Az is maradt, gyakorlati próbára nem került sor. Persze, nem a magyarok mulasztásából, hanem megfelelő alkalmak elmaradása és kedvező feltételek hiánya miatt.

Amikor 1982 szeptemberében megrendezték a harmadik világkongresszust, Stankovich Victor már csak arra korlátozta az emigránsok feladatát, hogy: igyekezzenek „a nemzet állagának megóvásához hozzájárulni, hogy megmaradjon az a kevés, amiből újra felépülhet a haza". És, amikor a tevékenységi köröket kutatta, felismerte, hogy „a nemzetszolgálatra kínálkozó alkalmak valamennyien az ország határain kívül esnek": segíthetnek enyhíteni a kisebbségi magyarok sorsán, javítani „hírünket a világban", helytállni a világkommunizmus elleni szellemi küzdelemben.[43] A Szabadvilági Magyarok III. Világkongresszusán – Torontóban, 1982. szeptember 17–19-én – a résztvevők ennél igényesebb és hangzatosabb célokat tűztek ki, majdhogynem a töretlen munkavágy és vállalkozási készség igazolásaként. A szónokok – köztük Padányi-Gulyás Béla, Gyallay-Pap Domokos, Nádas János, Gereben István, Töttösy Ernő, Nagy György – majd minden időszerű kérdést érintettek és a munkabizottsági javaslatok, előterjesztések szinte minden téma- és feladatkört áttekintettek. Olyan általánosságokon kívül, mint például „a hazai zsarnoksággal

---

[42] New Yorki Magyar Élet, 1978. szept. 2.

[43] Vö. Nemzetőr, 1982 október.

sohasem lehet kiegyezni, de a magyar nemzettel mindig egyet kell érteni", számos konkrét, megvalósítható terv is szerepelt a Zárónyilatkozatban, ismét azonban azzal a hiányossággal, hogy a szép és nemes szándékok megvalósításának az útját és módját nem jelölték meg. Pontosabban csak arról volt szó, hogy mi a kongresszus állásfoglalása és szerinte mit kellene tenni, de nem arról, hogy ki mit vállal és mit mikor kezd el.

Így tehát a 82-es torontói kongresszus is csak tiszteletre méltó elvek és felismerések megfogalmazásáig jutott el, emigráns magyaroknak sem igazi tevékenységi keretet, sem kellő munkalehetőségeket kínálni nem tudott. A kongresszuson majd nyolcvan magyar szervezet képviseltette magát,[44] ami bizonyos egyetemességet kölcsönzött neki, de feltűnt, hogy a legjelentősebb európai és amerikai értelmiségi körök majd mind hiányoztak és a kongresszus rendezői – akárcsak az előzőké is – lemondtak több olyan magyar író és gondolkodó közreműködéséről, akik jelentős eszmetisztázó munkát végeztek a magyar tudat fejlesztése és a történelmi ítélőképesség javítása érdekében. Ennek következtében a szervezők nehezen védhették meg magukat olyan vádak ellen, hogy az emigráns közgondolkodásnak és közvéleménynek csak egy bizonyos – a konzervativizmus felé hajló – szektorára támaszkodnak.

Többé-kevésbé ez vonatkozott az Európai Szabad Magyar Kongresszusra is, amely – részben fogyatékos személyi és anyagi erőforrások miatt – sem igazán reprezentatív, sem igazán tevékeny és hatékony nem lehetett. Felszólalt azonban rendszeresen az emberi jogok és szabadságok megsértése (pl. vallási kisközösségekkel, ellenzéki csoportokkal szembeni bánásmód, erdélyi és szlovákiai magyarok hátrányos megkülönböztetése ellen), az európai egységszervezeteknél és intézményeknél napirenden tartotta azokat a kérdéseket, amelyekben közös európai állásfoglalást vélt szükségesnek. Céljait illetően 1982 novemberében kijelentette, hogy „az önrendelkezésétől megfosztott és idegen csapatok által megszállt magyar nép érdekeit tartja szem előtt, s a nép elnyomóival nem kíván kapcsolatot tartani, mert ez a jelen helyzetben a legcsekélyebb sikerrel sem kecsegtet.[45] Az ESZMK-hoz közel álló körökben magyar sikernek könyvelték el Habsburg Ottónak a bajor CSU listáján 1980-ban a strasbourgi Európai Parlamentbe való megválasztását és őt a közép-kelet-európai népek egyedüli képviselőjének nevezték, megfeledkezve egy másik megválasztott képviselőről, a cseh Jiři Pelikanról. A feledékenységnek aligha lehetett más magyarázata, mint az, hogy a nevezett az olasz szocialista párt listáján került Strasbourgba. Habsburg Ottó ígéretének megfelelően valóban hangot adott a kommunista uralom alatt élő népek törekvéseinek és sikeres működésének eredménye volt, hogy 1984-ben újraválasztották.

A nyolcvanas évek elejének legkülönösebb és legeredetibb határozati pontját a Magyar Találkozó (Magyar Kongresszus) 1982 novemberi clevelandi Zárónyilatkozatában találhatjuk meg. „A Magyar Kongresszusnak az a meggyőződése, hogy a Magyarországgal közvetlenül összefüggő magyarlakta területeket minden további tárgyalás és kivétel nélkül vissza kell követelni."[46] Az ilyen szöveg olvastán a külső megfigyelő vagy arra gondol, hogy a határozathozók nem tudják, mely világban élnek, vagy arra, hogy határozataikkal maguk is oly keveset törődnek, hogy a legelemibb fogalmazási gondosságon is túlteszik magukat. Az eset nem szolgáltatott valami fényes bizonyítékot bizonyos emigráns körök politikai műveltségéről.

E jelenségnek ellentmondó mérséklet és józanság jellemezte a Veress Lajos-féle Magyar Szabadságharcos Világszövetség kongresszusait, amelyeken az évek múlásával tért nyert a realitások iránti érzék. Dálnoki Veress Lajos 1976-ban meghalt. Utódai sikerrel óvták meg a szövetséget a bomlástól és eléggé rugalmasaknak bizonyultak ahhoz, hogy a nyolcvanas években is életképesek legyenek. Pogány András, Pásztor László, Gereben István és a többiek eredményes egyensúlyozással elérték, hogy egyfelől alkalmazkodtak az idők változásához, másfelől vigyáztak arra, hogy a tagok meg ne vádolhassák őket az elvek rovására tett engedményekkel. Az 1979. április 20–21-én rendezett washingtoni kongresszuson szólamok pufogtatása helyett inkább az aprómunkában elért eredményeket összegezték; az európai egységmozgalom fejlődéséről, az 1977-es belgrádi konferenciára készített dokumentációról, a Szentkorona ügyében szervezett akciókról, az Erdély ügyében tett lépésekről és hasonló kezdeményezésekről beszéltek. Határozataikban pedig a politikai foglyok szabadulását sürgették és felszólították a nyugati magyar történészeket, hogy igyekezzenek ellensúlyozni a hazai történetírásban észlelhető torzítási kísérleteket. A javaslatok és határozatok szövege korábbi dokumentumokkal ellentétben mértéktartást és visszafogottságot mutatott. Ez még inkább észlelhető volt Kölnben 1982. június 1–3-án rendezett következő kongresszuson. Az ott elfogadott Zárónyilatkozat ugyanis megismételte a külső és belső szabadság előfeltételének tekintett követeléseket (a szovjet megszállás vége, több párt részvételével rendezett szabad választások), de

[44] Vö. Nyugati Magyarság, 1982 november.

[45] ESZMK Sajtóközlemény, 1982. nov. 29.

[46] Kanadai Magyarság, 1983. jan. 22.

hozzátette, hogy „az egyéni szabadságjogok területén elképzelhető bizonyos könnyítés, amelyet a magyarországi rendszer még megtűrhet anélkül, hogy monolitikus egyeduralmát fel kellene áldoznia. Mivel fegyvereink kizárólag szellemi fegyverek, küzdenünk kell a „könnyítéseknek” otthoni kiszélesítéséért. Súlypont: a nyugati tájékoztatási anyag (könyvek, sajtó, kazetták, filmek) beengedése, a magyar történelmi múlt tárgyilagos, kiterjesztett közlése és oktatása. A Világszövetség fokozott küzdelmet hirdet tehát az egyéni szabadság könnyítésének kiszélesítésére. Küzdelmet a „világnézeti apartheid” ellen. Küzdelmet a plurális világnézeti és politikai nézetek eltűrésére, mint a könnyítések minimumára. Követeli a Helsinki Alapokmányban is elfogadott vallásszabadság korlátozás nélküli biztosítását.”[47] Tekintsünk el a stiláris bizonytalanságoktól. A dokumentum első ékes bizonyítéka annak, hogy a gradualizmus gondolata a szabadságharcos világszervezetben is tért hódított és ott is felülkerekedett a belátás, hogy az adott nemzetközi feltételek és erőviszonyok között csak a kis lépések taktikája vezethet némi eredményre. A Szabadságharcos Világszövetség washingtoni kongresszusán Pogány András helyébe Vitéz Baán katolikus lelkészt választották meg elnöknek, őt három évvel később Kölnben a kanadai Magas István követte.[48]

Az imént említett belgrádi európai biztonsági és együttműködési utókonferenciával ellentétben az 1980-ban Madridban rendezett második ilyen konferencián a nyugati magyarság már nemcsak írásban adott hangot véleményének, hanem a delegációk egyikének két magyar tagja is volt. Carter elnök az amerikai delegációba meghívta Bertalan Imre református lelkészt, az Amerikai Magyar Református Szövetség elnökét és Gombos Zoltán lapkiadót. Ők a delegációban többekkel együtt az amerikai társadalmat, annak is elsősorban az emberi jogokban érdekelt részét képviselték. Rajtuk kívül a konferencia időtartama alatt kis magyar küldöttség is tartózkodott Madridban, azzal a céllal, hogy a delegációkat az emberi jogok magyarországi érvényesüléséről és a helsinki záróokmány kezeléséről tájékoztassa. A különböző szervezetek vezetői közül ott volt Gereben István, Töttösy Ernő, Koszorús Ferenc, Gyallay-Pap Domokos, Hámos László és a Madridban élő Szekeres János. „Egy kis magyar csoport szívós, önzetlen munkája a magyar ügyet helyi színvonalról nemzetközi színvonalra emelte – olvasható egy hírlapi beszámolóban. Hogy ezt a nemzetközi fórumot meg tudjuk tartani és tovább tudjuk fejleszteni, ahhoz a madridi csoport személyes erőfeszítése nem elegendő, ahhoz a szabad magyarság erkölcsi és anyagi támogatása a döntő feltétel.”[49]

1980 nyarán és őszén a magyar közéleti emberek egy része erősen elkötelezte magát Ronald Reagan elnökké választása mellett. A Reagan–Bush-együttes érdekében „magyar–amerikai országos bizottság” alakult, amelyben olyan ismert neveket találunk, mint Teller Ede, Hajdu-Németh Lajos, Belső Gyula, Pogány András, Gereben István, Könnyű László, Horányi Tibor, Helcz Tibor. A névsor azt látszik igazolni, hogy az amerikai magyar emigráns közélet vezető alakjainak többsége republikánus érzelmű volt. A Reagan-kormány azonban mintha nem igen honorálta volna a mellette állást foglaló magyarok kívánságait és követeléseit, azok fogadtatásában és elbírálásában nem bizonyult megértőbbnek és nagylelkűbbnek, mint az előző Carter-kormány, vagy a még előbbi Nixon–Ford–Kissinger-együttes. Kiderült, hogy a politikai váltógazdaság ellenére is van folyamatosság az amerikai külügyek irányításában. A politikusok, amint hatalomra kerülnek, azonnal elfelejtik ellenzéki korukban tett nyilatkozataikat és ígéreteiket, azok valóra váltása helyett inkább a változatlan vagy csak lassan változó realitásokhoz igazodnak. Emigráns magyar vezetőket – és nemcsak Amerikában, hanem Európában is – gyakran megtévesztették az ellenzéki pozícióból tett nyilatkozatok vagy udvariassági gesztusok. Elég De Gaulle-ra, Nixonra vagy Franz Josef Straussra emlékeztetni, akik bizony nagy adag csalódást okoztak többeknek, amikor felelős állásban mást tettek, mint amit ellenzéki korukban hirdettek. Ronald Reagan is sokkal inkább bizonyult reálpolitikusnak, mint az emigráns álmok és vágyak valóra váltójának. Sokak tanulságára szolgálhatott, hogy 1977-ben még a Szentkorona visszaszolgáltatása ellen foglalt állást, amikor azután elnök lett, közreműködésével a magyar-amerikai kapcsolatok olyan szintre emelkedtek, amelyen azelőtt sohasem voltak.

A Magyar Bizottság nevében Varga Béla továbbra is állást foglalt nemzetközi és magyar érdekű kérdésekben, jóllehet a Bizottság működése már csak formális volt, különösen az után, hogy 1979-ben Nagy Ferenc, 1980-ban Kovács Imre és 1982-ben Kiss Sándor meghalt, Király Béla a politikától visszavonult, Kővágó József pedig érzelmileg eltávolodott a Magyar Bizottság irányvonalától. A lengyel fejlemények 1981 júliusában arra indították a magyar országgyűlés volt elnökét, hogy kinyilvánítsa rokonszenvét a lengyel nép törekvései iránt és figyelmeztesse a budapesti kormányt azokra a káros következményekre, amelyekhez egy a lengyelek elleni akcióban való magyar részvétel vezethetne. „Ha a magyarországi rendszer – mondta

---

[47] MSZVSZ Zárónyilatkozat, Köln 1982. jún. 3.

[48] Vö. Kanadai Magyarság, 1979. máj. 26. és Nemzetőr, 1984. máj. 15. A washingtoni kongresszuson Helcz Tibor, Tollas Tibor, Töttösy Ernő és Walter István lett az alelnök, Lőte Pál a főtitkár. A kölni kongresszuson a főtitkárrá megválasztott Tollas Tibor helyébe Sulyánszky Jenő került az alelnökök közé.

[49] Vö. Itt–Ott, 1981/2. sz.

Varga Béla – a lengyelek szabadságküzdelmét támogatni nem tudja, vagy arra képtelen, legalább ne ártson és ne ejtsen jóvátehetetlen sebet a töretlen magyar-lengyel barátságon és a magyar nép tisztességén."[50] A magyar forradalom huszonötödik évfordulója alkalmából Varga Béla a Magyar Bizottság nevében az Egyesült Nemzetek főtitkárához fordult, ismételten kérve az Egyesült Nemzetek határozatának végrehajtását. A nyilatkozatot az Egyesült Államok törvényhozási naplójában angol nyelven kinyomtatták.[51] Varga Béla egyébként nyolcvanadik születésnapja (1983. február 18.) alkalmából különleges megtiszteltetésben részesült. Az Egyesült Államok kongresszusa mindkét háza tisztelettel adózott a demokráciáért és szabadságért vívott küzdelmének, a törvényhozási naplóban örökítve meg a magyar politikus érdemeit.[52]

Magyar körökben meglehetősen negatív visszhangot váltott ki az amerikai külügyminisztérium által az emberi jogok 1981-es helyzetéről összeállított jelentés, amely 1140 lapon 154 országról közölt adatokat. A jelentés Magyarországra vonatkozó része többek szerint azt a látszatot keltette, mintha a külügyminisztérium a valóságnál ártalmatlanabbá állította volna be a bajokat és a magyar alkotmányi, vagy törvényes előírásokat úgy fogta fel, mintha azok a tényleges állapotokat tükröznék. Varga László, a Jogász Szövetség elnöke memorandumában – amelyet a Szenátus és a Képviselőt ház külügyi bizottsága elnökének küldött el – részletesen foglalkozott a jelentéssel és kiigazította szembeszökő hibáit, amelyek feltehetően tájékozatlanságból származtak.[53]

Ugyancsak csalódást és méltatlankodást váltott ki George Bush alelnök egy nyilatkozata, amelyet hivatalos látogatása során Magyarországon tett. Bush budapesti pohárköszöntőjében Kádár Jánost „nagy tehetséggel és vezetői képességgel rendelkező egyéniség"-nek nevezte. Gereben István a Magyar Koordináló Bizottság nevében táviratot küldött Reagan elnöknek, megütközését fejezve ki Bush nyilatkozata miatt, amely szerinte ellentmondott az elnöki elvi és politikai felfogásnak. A magyarok levelekkel árasztották el a Fehér Házat és a külügyminisztériumot. Az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója 1983. november 8-án megállapította: „Világos, hogy Magyarország az emberi jogok területén tanúsított magatartása nem feddhetetlen." Maga Bush alelnök hozzátette, hogy „Magyarországon az emberi jogok helyzetének – annak ellenére, hogy jobb, mint azelőtt volt – nagyméretű javulásra van szüksége. Bármit mondtam is ebben a tárgyban, azt viszonylagos és nem abszolút vonatkozásban kell értelmezni." Bush 1984. január 12-én tizenegy amerikai-magyar vezető személyiséget fogadott és tájékoztatta őket a kormány kelet-európai politikájáról, amelynek lényege – mint Magyarországról elutazva Bécsben is mondta – a különbségtevés és minden kormánynak a tényleges magatartása alapján való megítélése és kezelése.[54]

Ronald Reagan ismét felelevenítette azt a szokást, hogy az elnök minden évben a rabnemzetek hete alkalmából üzenetet intéz az érintett népekhez. 1984. július 16-án fogadta az Egyesült Államok mintegy kétszáz nemzetiségi megbízottját és e találkozó jelentőségét azzal is aláhúzta, hogy oldalán ott állt Bush alelnök is. Reagan azt mondotta, hogy „minden zsarnok, ki az állampolgárokat megfosztja az emberi jogoktól, elítélést érdemel, függetlenül attól, hogy bal- vagy jobboldali diktátor."[55] A rabnemzetek hetére kiadott nyilatkozatában pedig kijelentette, hogy az Egyesült Államok a rab és elnyomott népek számára a remény és a bizakodás jelképe kíván lenni.[56] A Fehér Ház és a külügyminisztérium időnként fogadott magyar küldöttségeket. Olykor magasabb, máskor alacsonyabb beosztású tisztviselők rendszeresen tájékoztatták őket a külpolitikai célokról, különösen a Kelet-Európára és Magyarországra vonatkozó elképzelésekről.

---

50 Reagan választási győzelmével megerősödött az ún. neokonzervatív irányzat és az elnök belpolitikai eredményei következményeként sikerült befolyása alá vonni néhány hivatalt és szervezetet. A magyar emigráció intézményrendszerében és fontosabb orgánumai működésében azonban nem tudott érdemi változásokat előidézni. Maga Reagan is, noha személye iránti rokonszenv nem csökkent, egyik-másik lépésével elidegenítette némely magyar emigráns hívét. Ezek egyike, Pogány András 1985 tavaszán keserű szavakkal fakadt ki az elnök ellen Salgó Miklós budapesti követ magatartása miatt. Pogány szerint Salgó beszélhet az elnök és a kormány nevében, de „száját sem nyithatja ki az amerikai magyarság nevében, mert hozzánk ugyan semmi köze. Rólunk-nélkülünk, szabad amerikai állampolgárok nevében nem tehet ígéreteket a kommunista magyar kormánynak s ezt egyszer s mindenkorra visszautasítjuk és ki is kérjük magunknak." A követ és a budapesti rezsim közötti szívélyes viszony ellen tiltakozó cikk azzal fejeződik be, hogy „mi már torkig vagyunk Salgó Miklóssal, arra lennénk kíváncsiak, mikor lesz a Fehér Háznak elege belőle?" Vö. Kanadai Magyarság, 1985. márc. 16.

51 Bécsi Napló, 1981 július-augusztus és 1981 november-december.

52 Új Világ, 1983. aug. 5.

53 Bécsi Napló, 1981 július-augusztus.

54 Vö. Kanadai Magyarság, 1983. okt. 1. és 1984. jan. 7.

55 RFE washingtoni jelentés, 1984. júl. 16.

56 Uo.

Tévedés lenne ezeknek a tájékoztatóknak különleges jelentőségeket tulajdonítani, de hasonlókat a magyar emigránsok másutt nem észleltek, semmilyen más országban nem tartotta fontosnak és szükségesnek a kormány, hogy rendszeresen érintkezzék a menekültek szervezeteivel. Igaz viszont, hogy ezek sehol sem teszik ki a lakosság oly nagy százalékát és a politikusok sehol sincsenek annyira rászorulva szavazataikra, mint az Egyesült Államokban.

Az Amerikában és az Európában élő magyar emigránsok 1984-ben már azt is eredménynek könyvelték el, ha nyugati kormányférfiak Kelet-Európát és Magyarországot egyáltalán szóba hozták. A strasbourgi Európa Parlamentben mindig különleges figyelem és érdeklődés kísérte, ha valaki a kommunista kormányzat alatt élő népeket megemlítette és ezáltal ügyük napirenden tartását jelezte. Az emigráns képviseletek szorgosan gyártották a jelentéseket és emlékiratokat, de úgy tetszett, hogy a kormányoknak saját külképviseleteik és a kommunista rendszerű országokban tartózkodó vagy utazó újságírók révén meglehetősen sok saját információjuk van. Mind kevésbé vannak tehát rászorulva arra, hogy az emigránsoktól szerezzék be a szükséges adatokat. Az emigráns képviseletek és szervezetek tevékenysége azonban mégsem hiábavaló, mert olyasmire is ráirányítja a figyelmet, ami a diplomaták és laptudósítók érdeklődését elkerüli.

Az idők változásának jelét lehetett észrevenni az olyan nyilatkozatokban, amelyeket amerikai kormánytisztviselők tettek, megnyugtatandó a náluk járó magyarokat. 1984 tavaszán James Dobbins, az európai ügyekkel foglalkozó külügyminisztériumi alállamtitkár csak annak a kijelentésére volt hajlandó, hogy a NATO bátorítja Kelet-Európában „békés evolúciós folyamat révén a liberalizálódást és valóban szabad társadalmak létrejöttét". Az emberi jogokban illetékes államtitkár, Elliot Abrams arról biztosította 1984 októberében magyar látogatóit, hogy a kormány, ha nem is a magyar emigránsok szavaival, de „más módon kifejezést fog adni annak a nézetének, hogy Magyarország orosz befolyás alatt áll." A magyar emigránsoknak meg kellett elégedniök olyan dicsérő szavakkal, mint amelyekkel 1984 szeptemberében Edward Meese, az elnök személyes tanácsadója bocsájtotta el a Dömötör Tibor-féle Amerikai Magyar Szövetség delegációját, hogy „nincs még egy olyan szervezet Amerikában, amelyik a kommunizmus lényegét és veszélyeit jobban ismerné, mint az Amerikai Magyar Szövetség."[57] Nem kétséges, hogy a Fehér Házba látogató magyarok nem ilyen dicséret bezsebeléséért, hanem megnyugtatóbb politikai nyilatkozatért utaztak a fővárosba.

A politikai képviseletek és szervezetek, az emigráns sajtótermékek és a nyugati magyarok szellemi közösségei Magyarország lakosságának állapotán és közviszonyain kívül eleven érdeklődéssel kísérték a szomszéd országokban élő magyarok helyzetét is. Az egyetemes magyarság érdekeiből indulva ki, nem lehettek közömbösek azok sorsa iránt, akiket a nemzethez tartozóknak tekintettek, de akik a történelem alakulása következtében idegen uralom alá kerültek. Attól kezdve, hogy a romániai vagy a csehszlovákiai magyar kisebbség elleni hátrányos megkülönböztetésekről és jogfosztásokról hírek érkeztek, a magyar emigráció kötelességének tekintette, hogy ezek ellen tiltakozzék és az érintett magyarok panaszait nyugati fórumok elé vigye.

Ezzel egy időben fellendült a magyar kisebbségekkel és általában a nemzetiségi problémákkal való tudományos foglalkozás. A szakemberek egész sora világította meg e kérdések különböző történelmi, néprajzi, társadalmi, művelődési, politikai és gazdasági vetületeit. A tárgykörnek hatalmas irodalma született az emigrációban, némileg pótlandó azt a hiányt, amely az érdekeltek és a magyarországi szakemberek kényszerű hallgatása következtében állt elő. A kisebbségi és nemzetiségi kérdések tudományos feldolgozásában és publicisztikai tárgyalásában különösen kitűnt Révay István, Borsody István, Peéry Rezső, Ölvedi János, Zathureczky Gyula, Wass Albert, Illyés Elemér, Jónás Endre, Wagner Ferenc, András Károly, Skultéty Csaba, Sirchich László. Az emigráció adott nyilvánosságot Janics Kálmán és Duray Miklós munkáinak, valamint ezek előszavaként megjelent egy-egy Illyés Gyula- és Csoóri Sándor-esszének, e problémák nagy értékű írói megelevenítésének.[58]

Magyar javaslatra és közreműködéssel az Európai Nemzetiségek Federalista Uniója már 1964 nyarán levélben fordult Gheorghe Maurer román miniszterelnökhöz, kérve a magyarellenes intézkedések visszavonását.[59] A panaszok az emberi jogok, köztük a nemzetiségi jogok sérelmére, a magyar iskolákkal

---

[57] RFE washingtoni jelentés, 1984. ápr. 3. és Nyugati Magyarság, 19S4 november és 1984 október.

[58] A kisebbségi kérdésekkel foglalkozó fontosabb munkák: Illyés Elemér: Erdély változása, Peéry Rezső: Requiem egy országrészért, Janics Kálmán: A hontalanság évei, Duray Miklós: Kutyaszorító, Ölvedi János: Napfogyatkozás, Zathureczky Gyula: Transylvania, Citadel of the West, Haraszti Endre: The Ethnic History of Transylvania, és Transylvania, The Roots of Ethnic Conflict (Kent University Symposium).

[59] Vö. Új Európa, 1964/12. sz.

szembeni mostoha bánásmódra, a történeti és kulturális elnemzetietlenítésre vonatkoztak. A magyar panasziratokban gyakran említést kapott a kolozsvári magyar egyetem megszüntetése, iskolák bezárása, az anyanyelvi oktatás és a magyar nyelv használatának korlátozása, az élet minden területén észlelhető románosítás. Az emigráns szervezetek és lapok mind többet foglalkoztak az erdélyi, pontosabban romániai magyarokkal, hiszen a magyarok egy jelentékeny hányada már nem Erdélyben, hanem Bukarestben és az ókirályság más területein élt. Szaporodtak az akciók nyugati támogatás megnyerésére.

A kérdés nemzetközi ügy lett, azáltal, hogy mind több politikai fórum tárgyalásának napirendjére került. 1966 júliusában 51 amerikai képviselő a külügyminiszterhez fordult az erdélyi magyarok érdekében.[60] Utána is mind több magyar és nem-magyar beadvány született annak érdekében, hogy a nyugati kormányok vessék latba befolyásukat az áldatlan romániai állapotok megszüntetése érdekében. Az Amerikai Magyar Szövetség és az Erdélyi Világszövetség szenátorokat és képviselőket nyert meg annak érdekében, hogy a kongresszusban szóvátegyék a Ceausescu-rendszer magyarellenes intézkedéseit és az emberi jogok sorozatos megsértését. A két szövetség arra ösztönözte tagjait, hogy mint amerikai, kanadai, ausztrál szavazók ne hagyják nyugodni képviselőiket. „Minden magyar érzésű szavazópolgár elvárja választott képviselőitől, hogy szabad emberek szabad országának képviselőihez illő módon minden adódó alkalommal nem az elnyomók, a törvényszegők, hanem az elnyomottak, az üldözöttek, az Igazságot keresők oldalára álljanak."[61] Az amerikai kormányt arra kérték, hogy függessze fel kereskedelmi kapcsolatait Romániával, ha az nem változtat a magyar kisebbséggel szembeni magatartásán. „Az Amerikai Egyesült Államok kétszázesztendős évfordulóján legyen végre ennek az országnak a kormánya hűséges azokhoz az alapelvekhez és szabadságeszmékhez, amelyeknek jegyében megalapítói annak idején véráldozattal létre hozták!" – írta Wass Albert 1976 tavaszán.[62]

A Romániai Emberi Jogok Bizottsága (CHRR) 1976 májusában kulturális genocidiummal vádolta a bukaresti kormányt és arra kérte az amerikai kongresszust, hogy tagadja meg tőle a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt. Bizonyítékul felhozta több kisebbségi oktatási intézmény megszüntetését, a magyar nyelv elnyomását, történelmi emlékek elpusztítását, adatok és statisztikák meghamisítását, levéltárak elkobzását, a külföldön élő rokonokkal való kapcsolatok korlátozásai, a nemzetiségi közösségek feloszlatását.[63] Május 8-án tüntetésre került sor New Yorkban Románia ENSZ képviselete előtt, mintegy ezer résztvevővel. A képviselőház egy tagja és a demonstrációt rendező CHRR részéről az akkor 24 éves Hámos László beszélt, kifejtve, hogy a tüntetők a romániai magyar kisebbség politikai és gazdasági elnyomása ellen tiltakoznak. A rendőrség megakadályozta, hogy a magyarok átadhassák petíciójukat a román ENSZ főmegbízottnak.[64]

Több szenátor – köztük Robert Taft és John Sparkman – az elnökhöz és a külügyminiszterhez fordult azzal, hogy a törvényhozás tagjainak egy részét nyugtalanítja a magyarok helyzete Romániában. Június 16-án a magyarok a fővárosban tüntettek ismét, a Washington-emlékműtől a Fehér Ház elé vonulva, majd a Capitol előtt gyűlést tartva, amelyen négy képviselő és egy szenátor beszélt a mintegy 500 résztvevőhöz.[65] A közvetlen akciók révén az Erdélyi Világszövetséggel szemben a Committee for Human Rights in Rumania főleg fiatalokból álló csoportja került az érdeklődés homlokterébe, az előbbinél némileg több eredménnyel, mert ezek az Amerikában felnőtt, angolul jól beszélő, mozgékonyabb és a helyi szokásokban otthonosabb fiatalok az idősebb nemzedéknél könnyebben találták meg azt a hangot, amelyet a befogadó társadalom politikusai és újságírói megértenek. A New Yorkban élő Gellért Andor szerint „a magyar megmozdulások két okra vezethetők vissza. Egyrészről arra a tényre, hogy az erdélyi magyarság helyzete, amely a második világháború óta állandóan aggasztó volt, az utolsó két esztendő alatt tovább romlott és szinte elviselhetetlenné vált. Másrészről arra a felismerésre, hogy Budapest tehetetlensége következtében a nyugati világban élő magyarságnak kell fellépnie erdélyi testvérei védelmében is." A szerző hozzáfűzte, hogy a tüntetők területi kérdéseket nem vetettek fel, s „pusztán arra szorítkoztak, hogy az erdélyi magyarokkal szemben elkövetett igazságtalanságok ellen tiltakozzanak. Vagyis követelték, hogy a román kormány váltsa

---

[60] Vö. Kanadai Magyarság, 1966. júl. 30.

[61] Magyar Élet, 1976. márc. 6.

[62] Uo.

[63] Fizetett hirdetés a New York Timesban, 1976. máj. 7.

[64] RFE washingtoni tudósítás, 1976. máj. 10.

[65] RFE washingtoni tudósítás, 1976. jún. 17.

be a saját alkotmányában, a békeszerződésben s a többi nemzetközi megegyezésekben a kisebbségeknek tett ígéreteit."[66]

Az Erdélyi Világszövetség és a CHRR között abban is különbség volt, hogy míg az előbbi körében a terület hovatartozandóságáról is értekeztek és az „unió Magyarországgal" gondolatát ápolták,[67] az utóbbi a romániai magyarok ügyét merőben emberi jogi kérdésnek fogta fel és ebben a minőségében foglalkoztatta vele az általa elért politikusokat és közírókat. A magyar kisebbség ügyeiben a világsajtóban megszólaló történészek – köztük a magyar Schöpflin György és Lukács János – ugyancsak ebből a szemszögből vizsgálták a kérdést, elejét véve minden olyan feltételezésnek, mintha valamilyen leplezett területi jóvátétel igénye sugallná a magyar akciókat. Ilyesmi sem a CHRR állásfoglalásaiból, sem a témát tárgyaló tudományos és publicisztikai feldolgozásokból nem volt kiolvasható. Ha valaki a romániai magyarok sorsával kapcsolatban idegen fórumokon a területi kérdést érintette volna, aligha találkozott volna érdeklődéssel és rokonszenvvel.

Ez pedig megvolt, főleg amerikai törvényhozói körök részéről, amelyek gondoskodtak róla, hogy bizottsági tárgyalásokon vagy a plénum ülésein szóba kerüljön. Az amerikai magyarok tüntetései is megismétlődtek, valahányszor szükségesnek vagy hasznosnak mutatkoztak. A magyarokat Illyés Gyula is bátorította, aki 1976 karácsonyán azt írta, hogy a nemzetiségi jogfosztás elleni küzdelemben „dörömbölni kell, azonnal és szüntelenül... a dörömbölést kell felelősen közcselekvéssé tenni, oly fegyelmezett együttes mozgalommá, hogy végül ne csak dongjon, de törjön be is az ajtó." A jeles költő és író 1977 júliusában üzenetet küldött a CHRR fiataljainak, amelyben megköszönte, amit az amerikai magyarok az erdélyi magyarok érdekében tettek. „Ha valamit kérhetek az amerikai magyaroktól – mondotta –, az az, hogy tényleg kivételes helyzetüknél fogva, adják tudtára a világnak az elnyomottak sérelmeit: a sajtó és a gyűlésalkalmak felhasználásával és ezt csak ők tudják mívelni. Tehát igen fontos az a munka, amit – mondom, emberiesség-szolgálatában – végezni tudnak... Meg vagyok győződve arról, ha az amerikai magyarok összefognak, közösséget alkotnak azért, hogy a távollevő testvéreiken segítsenek, ők maguk is jobban fogják magukat érezni egymás között, rögtön megteremtenek egy olyan közösséget, ami anélkül talán nem alakulna ki."[68]

Az erdélyi magyarokért szót emelő emigránsok érveik igazolását látták azokban az adatokban, amelyeket Király Károly tett közzé, amikor magasrangú kommunista pártfunkcionáriusként a magyar kisebbség védelmében összeütközésbe került a pártvezetőséggel és nyilvánosságra hozta lehangoló tapasztalatait. A Király Károly ellen foganatosított hatósági eljárás részletei és a magyar kisebbségi vezető iratai nyugaton hamar ismertté váltak. Különböző emigráns szervezetek és lapok hosszú időn keresztül tiltakoztak Király személyes szabadságának korlátozása és meghurcolása ellen. Az Amerikai Magyar Szövetség elnöke, Béky Zoltán tb. református püspök Ceausescu amerikai látogatása alkalmából – amelyet tüntetések kísértek – részben Király adataira is hivatkozva felhívta a házigazda, Carter elnök figyelmét a két és félmillió romániai magyar emberi és nemzetközi jogainak sorozatos megsértésére.[69]

1979-ben létrejött az *Északamerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottsága,* azzal a céllal, hogy összhangot teremtsen a különféle szervezetek programjai és tervei között. Ebben részt vett az Amerikai Erdélyi Szövetség (Wass Albert, Teleki Béla, Kóréh Ferenc, Flórián Tibor), az Erdélyi Bizottság (Lőte Lajos), a CHRR (Hámos László és Veress Bulcsú) és a Kanadai Magyar Szövetség (Gyallay-Pap Domokos). Támogatta az együttest az Amerikai Magyar Szövetség és a Közös Külügyi Bizottság. Az 1980. november 15-én rendezett New York-i értekezleten elhatározták, hogy 1981-ben a következő követeléseket helyezik az előtérbe: 1) nyelvhasználat, 2) magyar iskolák, 3) külföldiek elszállásolása magánházaknál, 4) magyar könyvek, folyóiratok, újságok beengedése, 5) az elvett okmányok nyugtázása.[70]

A CHRR a madridi biztonsági és együttműködési utókonferencián széles körökben terjesztette két angol nyelvű kiadványát, amelyek a helsinki megállapodásnak bukaresti részről történt megszegése és a magyarokkal szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztető bánásmód részleteit tartalmazták. 1981 februárjában pedig megbírálta azt a jelentést, amelyet az amerikai külügyminisztérium az emberi jogok

---

[66] Magyar-román hidegháború, Kanadai Magyarság, 1976. júl. 24.

[67] Wass Albert szerint „nem marad más hátra, mint Erdély visszacsatolása Magyarországhoz, melynek évezredes keretén belül az oda beszivárgó, vagy betelepített népcsoportok – köztük a Vlach is – évszázadokon keresztül szabadon fejlődhettek, nyelvüket megőrizhették, kultúrájukat kifejleszthették és a befogadó őslakossággal egyenlő jogokat élveztek". Magyar Élet, 1977. febr. 5.

[68] Magyar Hírlap (Buenos Aires), 1978. jan. 15.

[69] Vö. Kanadai Magyarság, 1978. ápr. 22.

[70] Új Világ, 1981. jan. 2.

helyzetéről tett közzé, jóllehet tárgyilagosabb volt az előzőnél és felsorolta az erdélyi magyarok jónéhány sérelmét.

A Zolcsák István vezetése alatt működő *Erdélyi Világszövetség,* amelynek legtevékenyebb tagszervezete kétségtelenül az Amerikai Erdélyi Szövetség volt, 1982-ben ismét leszögezte, hogy továbbra is az unió elvi álláspontját vallja és tagjait arra kötelezte, hogy aláírásukkal hitelesítsék az alapszabály és a benne foglalt elvek betartásának „fogadalmát". Ez elvek közé tartozott „Erdélynek Magyarországgal való újraegyesítése."[71]

Az *Ellenpontok* című erdélyi szamizdat kiadvány 1982-es elindulása élénk visszhangot váltott ki a magyar emigrációban, a lapok hosszú szemelvényeket közöltek belőle és a Szabad Európa Rádió az egész magyar nyelvterületen ismertté tette. Az Ellenpontok, majd az erdélyi magyar hírügynökség (egy másik magán kezdeményezés) jelentései és elemzései nagy mértékben bővítették a romániai magyarok helyzetéről szerzett ismereteket és lehetővé tették, hogy az érdekükben külföldi kormányhivatalokban és törvényhozóknál eljáró magyar emigránsok a legfrissebb adatok birtokában legyenek. Mind az Európa Tanáccsal kapcsolatot tartó Európai Szabad Magyar Kongresszus, mind az Amerikában működő erdélyi testületek nem szűntek meg összeköttetéseiket igénybe venni, valahányszor a magyar kisebbség ügyében a felszólamlás időszerűvé és szükségessé vált. 1983. július 6-án 220 szenátor és képviselő levelet intézett George Shultz külügyminiszterhez, amelyben azt kérték, hogy a bukaresti kormánnyal folytatandó tárgyalások témái közé vegye fel a két és félmillió romániai magyar emberi és önrendelkezési jogát. Elliot Abrams külügyminisztériumi államtitkár, akinek ügykörébe tartoztak az emberi jogi kérdések, Washingtonban 1984. január 19-én az Amerikai Magyar Szövetség Böjtös László és Beke Imre vezetésével megjelent küldöttsége előtt kijelentette, hogy az erdélyi magyarok problémáiról az amerikai kormány tárgyalni fog a román kormánnyal, amint azt már a múltban is tette, hozzáfűzte azonban, hogy „a külügyminisztériumnak csak korlátozott lehetőségei vannak a hatásos beavatkozásra". Az államtitkár szerint a magyar származású szavazókat is képviselő kongresszusi tagok felszólalásának, átiratainak vagy határozati javaslatainak sokszor nagyobb hatásuk van a román kormányra, mint egy diplomáciai megbeszélésnek.[72]

Ártott a romániai magyarok melletti fellépés hatékonyságának, hogy a fiatalok csoportjában belső ellentétek ütötték fel fejüket. Az 1984. május 31-én rendezett washingtoni demonstrációt már nem a CHRR szervezte, hanem a Kálmán László, egy New York-i magyar rádió igazgatója által kezdeményezett *Magyar Akcióbizottság,* mivel a CHRR az akció időszerűségében és hasznában kételkedett. A tüntetés azért sikernek bizonyult és ha a kellő sajtóvisszhang el is maradt, hosszabb lejáratú hatásában aligha lehetett kételkedni, különös tekintettel arra, hogy az amerikai kongresszus először látszott hajlani a román kommunista rezsimnek nem általában az emberi jogok, hanem a magyar nemzeti kisebbség emberi, kulturális és önrendelkezési jogai megsértése miatti elmarasztalására.[73] A jövőt illetően nem biztató, hogy 1984 nyarán a Ceausescu-rendszer megítélése az amerikai közvéleményben pozitív irányba fordult, azután, hogy szembeszegült a Los Angeles-i olimpiai játékok bojkottjával és elküldte a román sportolókat a július végén kezdődött világversenyre, amelyen gyakori volt a Románia melletti rokonszenv megnyilvánulása. Ilyen légkörben természetesen megnehezül azok dolga, akik a rendszer elnyomó jellegére és a magyar kisebbséggel szembeni ellenséges beállítottságára mutatnak rá.

1982-től kezdődően egy másik magyar nemzetiségi csoport ügye is nemzetközi téma lett. A szlovákiai magyarok nehéz helyzete, a velük szemben alkalmazott megszorítások, jogfosztások (különösen az iskolaügyben és a nemzeti hagyományok ápolásában) ráébresztették nemcsak az emigrációt, hanem a nyugati közvéleményt is arra, hogy Románián kívül Csehszlovákiában is hátrányosan megkülönböztetik a magyarokat. A *Szlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság* jelentései, Janics Kálmán és Duray Miklós beszámolói és cikkei tudatosították a tényt, hogy a prágai és pozsonyi kormány nem tartja be a nemzetiségi jogokra vonatkozó és civilizált országokban magától értetődőnek tartott előírásokat. A Duray Miklós elleni hatósági eljárás pedig azt bizonyította, hogy Csehszlovákiában lehetetlen a vélemény szabad megvallása és a

---

[71] Erdélyi Magyarság, 1982/4. sz. – Az 1982-ben megválasztott tisztikar élén egy tíztagú társelnöki kar állott. Ennek tagjai voltak a többi között Ady János, Dömötör Tibor, Füry Lajos, Hites Kristóf, Irányi László, Wass Albert, Zolcsák István. Főtitkár Nádas János lett. Az „erdélyiek" Amerikán-kívüli működése néhány aktív emigráns személyes tevékenységéből állott. Ausztráliában Ady János, Altorjai Ervin, Galló Géza, Európában Illyés Elemér, Zathureczky Gyula.

[72] Száz Zoltán külügyi titkár jelentése, Új Idő (Cleveland), 1984/1. sz.

[73] Vö. Nemzetőr, 1984. máj. 15. – Sikerként könyvelték el mindenütt a Magyar Emberi Jogok Alapítvány-nak kanadai csoportja által Ottawában 1985. május 10-én rendezett tüntető felvonulását. Ennek célja az volt, hogy az Emberi Jogok Nemzetközi Konferenciája alkalmából felhívja a Helsinki Egyezményt aláíró 35 ország képviselőinek figyelmét a romániai és csehszlovákiai magyarok helyzetére. Az ötórás tüntetésen az ország minden részéből a fővárosba érkezett több mint kétezer magyar vett részt. Vö. Kanadai Magyarság, 1985. máj. 25.

közösségi ügyekben való felszólalás. Az emigráció e tekintetben sem maradhatott néma és tétlen, különösen az után, hogy meg nem erősített hírek szerint a budapesti kormányt is nyugtalanították a Duray elleni intézkedések, több magyar író pedig nyíltan tiltakozott a pozsonyi bírósági eljárás ellen és a tárgyaláson megjelent. A kormány ugyan közlési tilalomban részesítette Csoóri Sándort a Duray-könyvhöz írott előszava miatt, de azt már nem merte megtenni, hogy ugyanolyan érdektelenséget mutasson a szlovákiai magyarok iránt, mint amilyent a romániaiak ügyében hosszú éveken át tanúsított. A nyugati magyarok e tekintetben is magukra vállalták azt, amit a magyarországiak nem tehettek meg. A sajtóban, a közélet fórumain, törvényhozó testületek és kormányhivatalok irodáiban ismertették a magyar kisebbség elleni jogkorlátozó intézkedéseket és a kulturális autonómia csökkentésére tett kezdeményezéseket.

A Csehszlovákiából menekült vagy a hajdani magyar Felvidékről származó magyarok összefogása nem teremtett olyan népes és tevékeny szervezetet, mint az erdélyieké. Régóta fennállt a *Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmánya,* amely több ízben adott hangot a szlovákiai magyar kisebbség panaszainak. 1980-ban memorandumot juttatott el a madridi konferencia 35 delegációjához, felsorolva a legégetőbb szlovákiai magyar sérelmeket, csatolva az ottani Jogvédő Bizottság dokumentum-összeállítását és adattárát. A CSMNB-ban Szilassy Béla után Sirchich László látta el az elnöki teendőket, majd az ő halála után Elek László került a bizottmány élére, 1984 áprilisában pedig Hites Kristóf San Franciscó-i bencés gimnáziumi igazgató lett az elnök. (Ez a szervezet adja ki a *Kettős járom alatt* című időszaki lapot.)

Miután a jugoszláviai magyarok helyzete – jóllehet az sem mentes bajoktól és nehézségektől – komoly panaszra nem adott okot és messze kedvezőbbnek bizonyult, mint a romániai vagy szlovákiai magyarok helyzete a Délvidékről vagy Vajdaságból elszármazott magyar emigránsok szervezeti tevékenysége eléggé a háttérbe szorult. A jugoszláviai magyarok kielégítő nemzetiségi jogokkal rendelkeznek és ha voltak is sérelmeik, azok gyakran az őket képviselő magyar funkcionáriusok bátortalanságának vagy tehetetlenségének voltak a következményei. A nyugati magyar emigráció negyven esztendeje alatt nem volt szükség arra, hogy a vajdasági magyarok ügyeit nemzetközi fórum elé kelljen vinni. Az 1954 októberében létesült *Délmagyarországi Felszabadító Tanács* hamarosan, legalábbis nevében, idejét múlt kezdeményezésnek bizonyult, hiszen felszabadításra már régóta nem gondolt senki. A Tanács – Lelbach Antal elnökletével – a vajdasági magyarok életének alakulásával foglalkozik és bő teret ad történelmi visszapillantásoknak, a magyar-horvát-szerb múlt egyes mozzanatai feldolgozásának. Ebben Homonnay Elemér volt a legtevékenyebb, több dolgozatot írva és előadást tartva.

Miután Ausztria magyarjai kisebbségi, népcsoporti státushoz jutottak, szerepet és munkát vállaltak e népcsoport közös akcióiban és külső képviseletében. A magyar Központi Szövetség figyelemreméltó eredménynek könyvelte el, hogy két képviselője, Deák Ernő és Kántás János személyén keresztül az Európa Tanácsban, Strasbourgban az európai kisebbségek nyilvános meghallgatása során az ausztriai magyarság is hallathatta hangját, ami semmilyen más európai ország magyarjainak eddig nem sikerült.

A nyugati magyar emigrációt a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején mind többet foglalkoztatta a Magyarországon kibontakozott ellenzéki mozgalom, amely ha nem érte is el a hasonló lengyel, cseh és szovjetunióbeli kezdeményezések jelentőségét és nemzetközi visszhangját, érzékletes módon jelezte az országban nyíltan kifejezett és lappangó elégedetlenséget, nemkülönben azt a rossz közérzetet, amely elsősorban a fiatal nemzedék tagjaiban jelentkezett. Ezek szívesen látták volna, ha a gazdasági gyarapodáson kívül a közerkölcs, az egyéni és közösségi jogok kiterjesztése, a politikai decentralizáció, a szocializmuson belüli pluralizmus és a nemzeti értékek megbecsülése is nagyobb figyelemben és méltánylásban részesül. A mozgalomnak két ága van. Az egyikben főleg a létező kommunizmusból kiábrándult és annak gyökeres reformját, a szocializmus korszerűbb és demokratikusabb változatát sürgető fiatalokat, a másikban a magyarság állapota miatt aggódókat, a nemzeti közérzet és önmegbecsülés javulásán munkálkodó szellemi embereket találunk. További különbség, hogy az előző csoport nem riad vissza a legalitás határainak átlépésétől, az utóbbi a nagyobb hatékonyság és eredmény érdekében, ameddig lehet, igyekszik a legalitáson belül maradni és annak eszközeit igénybe venni. A nyugati emigránsok rokonszenve megoszlik a két irányzat között. Azok egységét és közös fellépését viszont szükségesnek ítélik meg A nagyobb publicitás és jobb kommunikáció következtében az úgynevezett demokratikus ellenzék nagyobb ismertséggel és népszerűséggel rendelkezik a kinti magyarok körében, mint az úgynevezett nemzeti ellenzék, ámbár Illyés Gyula és Csoóri Sándor mindenki mást felülmúló tekintélye és az irántuk megnyilvánuló megbecsülés az utóbbi hatásának és kisugárzásának tagadhatatlan jele.

Az emigráns szervezetek és sajtóorgánumok egyaránt szót emeltek mind az egyik, mind a másik ellenzéki csoport visszaszorítására és elhallgattatására irányuló hatósági intézkedések ellen. Köreikben rokonszenvvel fogadták mind a két irányzat nyugatra látogató tagjait. Mégis, ha a közelebbi érdeklődést és figyelmet nézzük, akkor a demokratikus ellenzék szóvivőit elsősorban a hollandiai Mikes Kelemen Kör, a genfi Dies; a párizsi Magyar Füzetek és Irodalmi Újság, valamint a Szabad Európa Rádió népszerűsítette, míg a nemzeti ellenzék kimagasló tagjai elsősorban a Protestáns Szabadegyetem, a Magyar Baráti

Közösség, a Bessenyei György Kör, az Új Látóhatár, a Bécsi Napló és a Nemzetőr rokonszenvére számíthattak. Egyik esetben sem kizárólagossági alapon, de mégis észrevehető módon és formában. Biztosra vehető, hogy ha megszületnék a két irányzat között az összhang és együttműködés, az emigránsok érzelmeiben és vonzalmaiban mutatkozó eltérés is megszűnnék. Aminthogy teljes volt közöttük az egyetértés, valahányszor egyik vagy másik védelmére, az ellenük elkövetett hatósági intézkedések megbélyegzésére kellett összefogni.

Ugyanilyen egyetértés és összhang, jellemezte némely más nyugati vállalkozás visszhangját is. Ezek közé tartozott a *Recski Szövetségnek* – Sztáray Zoltán kezdeményezésére és vezetésével történt – megalakítása. A szövetség a hajdani kényszermunkatábor volt rabjait tömöríti a közös érdekek védelmében. Arra természetesen nem lehetett számítani, hogy Kádár János válaszoljon a Sztáray által neki küldött levélre, de sikerként könyvelhető el, hogy Recsk léte többé nem hallgatható el, lassan az irodalomba is bevonul és az ott töltött időt a volt foglyoknak már nyugdíjigényük elbírálásánál is beszámítják.

5. Magyar-magyar kapcsolatok

A hatvanas évek közepétől kezdődően és a „kádári politika” jegyében megindult konszolidáció következtében a nyugaton élő magyarok körében mind elevenebb lett az érdeklődés az elhagyni kényszerült vagy önként elhagyott szülőföld iránt. Az érdeklődést olyan hazai jelenségek is növelték, mint az életszínvonal emelkedése, az. ország külsejének csinosodása, a nyugat felé való nyitás, a szellemi és egyházi világgal kialakult zavartalanabb: viszony, a külföldi utazások megkönnyítése, az egyéni mozgástér tágulása, a magánkezdeményezés bátorítása. Az 1963-as amnesztia ugyancsak növelte a Magyarországra való látogatás és a Magyarországgal váló ismerkedés vágyát. Szerepet játszott a rokoni kötelékek és baráti kapcsolatok felújításának igénye is. A külföldre utazó rokonok és barátok serkentették a látogatás visszaadásának szándékát. Megindult a kölcsönös személyi forgalom, amelyet a budapesti kormányzat nemcsak azért támogatott, mert értékes devizabevétellel kecsegtetett, de azért is, mert alkalmasnak látszott arra, hogy a rezsim nemzetközi hírét javítsa. Ami be is következett, évről évre fokozódó mértékben.

A nyugati magyarok a „szülőket, barátokat cserbenhagyó,” „hazát és szülőföldet eláruló”, „kártevő ellenforradalmárokból” és kommunistaellenes „disszidensekből” idővel „nyugatra szakadt hazánkfiai”, idegenben élő „honfitársak”, félrevezetett kitántorgók és megtévesztett elbujdosók lettek. Kivéve azokat, akik politikai tevékenységük következtében továbbra is mint „a szocialista Magyarország ellenségei” kezeltetnek és e minősítésnek megfelelő elbánásban részesülnek.[74] A magyar-magyar viszonyban lábrakapott a „honfitárs” név és megszólítás, ami azonban külföldön sehogyan sem akar gyökeret verni. Olyan hazai sajátossággá lett, amely eredetét azonnal elárulja. Nyugaton a magyarok sem önmagukat egymás között, sem a hazaiakat nem nevezik honfitársnak, a szó használata a magyarországi hivatalos és félhivatalos körökre korlátozódott. Az „emigráns” és a „disszidens” elnevezés e körök részéről azoknak jár ki, rosszalló értelemben, akiknek kommunistaellenes érzelmei nyíltan kifejezésre jutnak, vagy akikről Budapest hivatalaiban úgy tudják, hogy a kialakult szocializmussal nem igen tudnak megbarátkozni. Mindenki más egyszerűen nyugati vagy külföldi magyar lett.

Szakított az „emigráns” elnevezéssel a magyar menekültek jelentős hányada is. A „disszidens” szót ők soha nem használták, önmagukat nem nevezték disszidenseknek, hiszen közülük csak kevesen voltak igazán disszidáltak, vagyis magukat – lévén annak korábban hívei, tisztségviselői – a budapesti kormány érdekeitől és képviseletétől elkülönítők, a kormányzattal és rendszerrel szakítók. A magyar menekültek túlnyomó többsége emigráns volt, akit hazájából elüldöztek, elkergettek, vagy aki elmenekült, száműzött, hontalan lett. Az „emigráns” elnevezéstől való idegenkedést az a felismerés magyarázta, hogy legtöbben már nem voltak menekültek, mert végleges letelepedési helyükön állampolgársághoz jutottak és új országuknak lojális polgárai lettek. Az emigráns mivolt ellen szólt az a körülmény is, hogy a volt haza belső ügyeibe már nem kívántak beavatkozni, annak sorsán már nem akartak tevőlegesen változtatni, nézeteiket és véleményüket fenntartva ugyan, azt olyannak fogadták el, amilyen. Következésképpen önmagukat már nem illethették a politikai hangzatú és a politikai szembenállást is magában foglaló „emigráns” elnevezéssel.

---

[74] Sokáig tenyészett és még ma sem tűnt el teljesen az a felfogás, hogy az idegenben élés, az emigráns mivolt valójában szakítás a magyarsággal és emigránsok nem tekinthetők többé magyaroknak. Gárdos Miklós szerint „Barankovics István és Kovács Imre hazájukat elhagyott egykori magyarok, Faludy György egykori magyar költő”. (Magyarország, 1971. aug. 22.) Lotz Jánost búcsúztató cikkében Szépe György ilyeneket írt: „...éveken át egyesek emigránsnak tekintették. Nem vitatkozott, hanem tettekkel bizonyította magyarságát.” (Magyar Nyelv, 1973 szeptember.)

A hazalátogatások – különösen ha rokoni hátterűek voltak – sem megütközést, sem fejcsóválást nem váltottak ki, legfeljebb némi csodálkozást, ha a hazalátogató olyan közéleti személy volt, aki azt megelőzően hangzatos antikommunizmusával tüntetett és a magyarországi fejlődés pozitív vonásai iránt semmilyen megértést nem mutatott, az azt méltánylókat megalkuvással vádolta (pl. Fenyő Miksa, Ignotus Pál), vagy ha némelyek hazalátogatásuk után úgy kezdtek el külföldön viselkedni, mintha Magyarországon élnének.

A hazatérések vagy hazatérési szándékok közül egyetlen eset keltett nagyobb visszhangot, mégpedig 1962 végén, amikor a legjelentősebb antikommunista szervezetek egyikének, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének egy vezetője véglegesen haza akart térni. Szándékának megvalósulása elmaradt, mert ebben a halál megakadályozta, de hamvait hazavitték és Pomázon temették el. Szilágyi Lajos volt huszár ezredesről van szó, aki az MHBK nyugat-németországi főcsoportvezetője, a Hadak Útján kiadója és a németországi magyar szervezetek szövetségének elnöke volt. Az MHBK köreiben az eset érthető felháborodást keltett, megrázkódtatva azt a szervezetet, amely a magyarországi rendszer elleni küzdelem élharcosának kiáltotta ki magát...

A magyarországi illetékesek ekkor azonban már hivatalosan nem arra buzdították az emigránsokat, hogy lássák be külföldi tartózkodásuk céltalanságát és térjenek vissza Magyarországra, hanem arra, hogy legyenek a befogadó ország, új honuk lojális polgárai, de támogassák, segítsék elő szülőhazájuk külföldi érdekeit és céljait. Magyarország idegenben való szolgálata fontosabb és nemesebb feladat lett, mint a hazába való bűnbánó visszatérés.

A nyugati magyarokkal való törődés és a sorsuk iránti érdeklődés néhány jelentős szellemi ember nyilatkozatai révén kapott olyan hitelt, hogy a nyugati bizalom és visszhang nem maradhatott el. Kodály Zoltán, Németh László, Illyés Gyula szavai és írásai azt a felismerést és meggyőződést táplálták, hogy a nyugaton élőkkel szembeni megváltozott hangok nemcsak a hatalom embereinek taktikai fogásai, hanem társadalmi hátterük is van és ha oly jelentős szellemek, mint az említettek, az anyanyelvi közösség tudatát a politikai ellentétek elé helyezik, a kinyújtott kezet elutasítani méltánytalan volna. A nyugati magyar irodalmi és értelmiségi körökben a visszhang általában pozitív volt, annak pontos ismerete nélkül, hogy a szóértés és közeledés gyakorlatilag hogyan valósítható meg.

Kodály Zoltán arra szólította fel a nyugati magyarokat, őrizzék meg nyelvüket, ápolják a magyar irodalmat, művészetet, mert azt semmi sem pótolhatja. Zilahy Lajos egy költői levelére válaszolva Illyés Gyula azt üzente, hogy minden magyart emészt valamilyen honvágy, a kintit és a hazait egyaránt, az utóbbit az eszményi, az igazi Magyarország utáni honvágy. Németh László szerint a hazaiak a kintiekkel álmodnak és a kintiek álmai a hazaiakéból épülnek, tehát összetartoznak. Az idegenben élők maradjanak a haza fiai. A magyar szétszóródottsággal és a magyar anyanyelvűek szerepével, hivatásával, feladataival legtöbbet és legalaposabban Illyés Gyula foglalkozott. Ő tette tudatossá, hogy „a világon mintegy tizenöt millió ember tartozik a magyar anyanyelvűek közösségébe. Minden harmadik magyar e közösség keretén kívül kisebb-nagyobb távolságokra – van, hogy tízezer kilométerre – él." Majd azt kérdezte: „ezekhez mi a viszonyunk? Helyesebben: mi ma a mi – a zömbeliek – viszonya?"

A válaszok megoszlottak, Magyarországon és nyugaton egyaránt. Magyarországon voltak, akik szívesen rendezték volna hazaiak és kintiek viszonyát, hogy az normális legyen. De voltak, akik örömmel hagytak volna mindent a régiben. Az enyhülés és a nemzeti egységpolitika ellenzői nem érezték szükségét annak, hogy „hűtlen, hazaáruló, antikommunista emigránsokkal" közösködjenek. A nyugaton élők egy része felfigyelt a megváltozott hazai hangokra és hajlott arra, hogy a megértést keresőkkel valamilyen modus vivendi lehetőségeiről eszmecserét folytasson. A másik rész minden párbeszédet elutasított, azzal az indokolással, hogy az emigrációnak küzdenie kell a fennálló rendszer ellen és nem tárgyalhat annak képviselőivel. Mindkét oldal bőven talált érveket önnön álláspontja igazolására. Az elutasítók álláspontját kitűnően érzékeltette az Új Hungária című lap egy kommentátora. „Abba az országba – írta –, amelyben Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Németh László erkölcse, politikai felfogása és szabadságszeretete érvényesül, minden menekült azonnal hazamenne. A szovjet hadsereg által megszállott területre, a Rákosi-féle borzalmakat, az 56-os forradalmárok üldözését ma is fenntartó csatlós rendszerbe – nem."[75]

A tanácstalan és habozó emigránsokra nagy hatással volt, hogy a nyugati magyar irodalom két legjelentősebb alkotója, Márai Sándor és Cs. Szabó László egyaránt bizalmatlan volt a magyarországi változásokkal szemben és olvasóiban is növelte a bizalmatlanság, a kétkedés, az elutasítás érzését. Cs. Szabó László az Evangéliumi Ifjúsági Konferenciának a dániai Slagelseben rendezett találkozóján azt mondotta, hogy a hazaiak nyugatra látogatása és a nyugatiak hazalátogatása nem hasonlítható össze. „Ha D. vagy I. vagy P. – folytatta – kilátogat Svájcba, Franciaországba, Norvégiába, Angliába, ott nem verték

[75] Új Hungária, 1963. jan. 18.

le fegyverrel a munkástanácsokat, nem vetették börtönbe Bibó Istvánt, s nem végezték ki Losonczyt. Látogatásával nem üt maga is szerény pecsétet egy francia, angol, norvég, illetve svájci November Negyedikére. S ha D. vagy I. vagy P. kilátogat, akármelyik lapnak elmondhatja, hogy egy cseppet sincs ínyére, amit nyugaton tapasztalt. Elmondhatja-e ugyanígy egy hazatérő író az ottani lapokban? Hetekkel a távozása után megjelenne a fényképe a diaszpóra könnyzacskójának szánt Magyar Hírekben, amint háttal a lencsének gyanútlanul ölelget valakit vagy valamit a giccsel és honfikönnyel folyó Kánaánban."[76] Márai Sándor 1974-ben a szellemi csereforgalom egyoldalúsága ellen szólalva fel ezt írta naplójába: „a *détente* időszakában az oroszok szorosabbra fogják a nyaklót otthon is, a keleteurópai országokban is; gondosan vigyáznak, hogy az 'enyhülés' korszakában ne 'áramoljanak szabad eszmék', a Gondolat Rendőrség fokozott éberséggel kezd működni. Személyszerinti tapasztalatom: Kanadában, magyar nyelven, kevés példányban 'Föld, Föld' címen legutóbb megjelent könyvem hat példányát elküldöttem Budapestre: ismerősöknek, nyitott borítékban, ajánlottan. Mind a hat küldemény postafordultával visszaérkezett (a mostani postajárás mellett szép teljesítmény) 'Retour' pecséttel, mellette: 'Non admis. Conv. de Tokyo, 29 & 1/9.' Huszonöt évvel a kommunista hatalomátvétel után egy ország, amelyet állig felszerelt katonai, biztonsági alakulatok őriznek, még mindig fél a könyvtől, – attól a gyufalángnyi világosságtól, amit a sűrű sötétben egy könyv terjeszt."[77]

A magyar–magyar kapcsolatok intézményes rendezésére hosszú éveken keresztül szinte semmi sem történt, nyilván annak okaként, hogy hivatalos magyar körök nem tudták, hogyan szervezzék meg az érintkezés kereteit. Jó ideig megelégedtek a Magyarok Világszövetsége felélénkült tevékenységével, a Szülőföldünk rádióműsor és a Magyar Hírek című lap andalító és honvágygerjesztő „hazacsalogató" propagandájával, a nyugati magyarok szaporodó hazalátogatásával, amely nemcsak az idegenforgalmat és a devizabevételt növelte, hanem később hasznosítható személyi kapcsolatok szövődéséhez is hozzájárult.

A mérsékelt és középutas emigránsok felfogásának kipuhatolására az Új Látóhatár 1969 végén ankétot indított a párbeszédről. Miután a vitát e könyv szerzőjének egy írása váltotta ki, talán szólhat erről ismét személyes hangon.

A „Magánbeszéd a párbeszédről" címen kinyomtatott eszmefuttatás azzal a céllal íródott, hogy némi fény vetüljön a kinti és a hazai magyarok közötti érintkezés részleteire. Az erre vonatkozó felismeréseimet és tapasztalataimat összegezve arra a végső következtetésre jutottam, hogy vannak „közös ügyek", amelyekben a józan, realista szemléletű és demokrata felfogású emigránsok közös nevezőre kerülhetnek a hasonló gondolkodású hazai írókkal és politikusokkal, mind a két fél az ügyeket a magáénak is tekintheti. „A közös ügy közmegegyezés eredménye, és könnyen elképzelhető, hogy ilyen ügyekben reális és haladó szemléletű emigránsok közelebb állnak az ugyancsak haladó szemléletű hazai gondolkodókhoz, mint maradi felfogású emigráns-társaikhoz. Aminthogy arra is van példa, hogy dogmatikus kommunisták bizonyos kérdésekben ugyanúgy gondolkodnak, mint a nyugaton élő magyarok reakciós rétegei. Érdemes lenne elmélkedni azon is, mindig és minden esetben érvényes-e az „otthoniak" és a „kintiek" felosztás; nem felelne-e meg jobban a valódi helyzetnek, ha a frontok a konkrét kérdésekben vallott felfogás és kifejezett érdek alapján jönnének létre.

Párbeszéd miről, kikkel és hogyan? Gondolom, elsősorban arról, ami otthoni és kinti szellemi embereket leginkább érdekel: mi a magyarság helyzete a világban, milyen lehetőségei vannak, hogy biológiai állagát megtartsa, szerepét a népek közösségében megjavítsa, a tudományokban, a művészetekben és a technikai civilizációban észlelhető elmaradását behozza, a nála fejlettebb és haladottabb nemzetekhez felzárkózzék, a gazdasági versenyben helyét megállja, természetéről világos fogalmakkal rendelkezzék és a korszerű igényeket kielégítő társadalmi rendet teremtsen. Ezen belül természetesen még száz és száz téma kínálkozik az otthon és a szétszórtságban élők közötti eszmecserére."[78] Írásomban arra is rámutattam, hogy Magyarországon sokan azért féltek a párbeszédtől, mert azáltal az emigránsok „fellazítási" szándéka és nyugaton azért, mert általa a kommunisták „bomlasztási" szándéka kapott volna érvényesülési lehetőséget. Az igazi párbeszéd viszont összeegyeztethetetlen a fellazítástól és a megosztástól való félelemmel.

Az ankét során Kovács Imre kijelentette, hogy: „Én nem félek semmiféle párbeszédtől, azt sem hiszem, hogy mindjárt összedűlne a világ, ha elkezdenénk a hazaiakkal különféle kérdésekről rendszeresen beszélgetni vagy egyszerűen csak csevegni. Ha tetszik, ha nem, széles skálájú, tömeges párbeszéd máris folyik. Az utóbbi években a hazalátogatók és az otthoniak, a kiutazók és az emigránsok között igen élénk eszmecserék, párbeszédek fejlődtek ki, nem is teljesen hatástalanul vagy eredménytelenül. A kintiek az

---

[76] Amíg időnk van, 1965. 203. l.

[77] Napló 1968–1975, Toronto 1976, 234. l.

[78] Új Látóhatár, 1969/4. sz. 299. l.

otthoniakra, az otthoniak a kintiekre hatnak, aztán, hogy kinek van igaza, ki kit győzött meg, nem lényeges. A lényeg, hogy beszélgetünk, magyarok magyarokkal."[79] Csiky Ágnes Mária, emlékeztetve Vas Istvánnak egy nyugati magyar versantológiáról írt elismerő kritikájára és a kölcsönös írói állásfoglalásokra, felvetette annak gondolatát, nem kellene-e az irodalomban megkezdeni a párbeszédet és annak intézményesítéséről is gondoskodni.[80] Thinsz Géza, a Stockholmban élő költő megállapította, hogy a párbeszéd addig csak „legföljebb embrionális formában" jelentkezett. „Nem a külföldi magyarokon áll vagy bukik a kétirányú szellemi csereforgalom kiszélesítése. Mi csupán arra szorítkozhatunk, hogy leszögezzük: mindkét fél hasznára válnék a párbeszéd. Addig is örüljünk a párbeszéd „magzatának" – hátha felcseperedik egyszer."[81] Garamvölgyi Antal úgy látta, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben „antiszocialista és szovjetellenes magatartásunkat nyugodtan feladhatjuk, mert 1) szovjetellenes, antiszocialista, ellenséges magatartással ma az országot segíteni nem lehet, 2) a statusquo, a két szuper nagyhatalom egyezsége még nagyon hosszú időre meghatározója lesz az európai politikának, 3) külső segítségre, felszabadításra, de még csak meghallgatásra sem találunk a nyugati hatalmaknál. Amerika nemcsak nem akar, de nem is tud segíteni." Ami pedig az emigránsok hivatását illeti, a hozzászóló szerint „feladatunk, hogy segítsük a magyarság megmaradását, függetlenségéért vívott harcát, amelyet ma csak „az alkalmazkodó" fegyverével vívhat meg. Az eszköz, amely ma rendelkezésre áll: a békés fejlődés, a megértés, az alkalmazkodás."[82] A párizsi Márton László a párbeszédet a következő axiómák elfogadásával képzelte el: „1) Magyarországot földrajzi helyzete és történelme olyan közösségbe kényszerítette, amely tartós s amelyből kiválnia rövid távon nem lehetséges, hosszú távon pedig nem kívánatos. 2) A magyaroknak – a földbolygó bármely pontján éljenek is – nem lehet feladatuk, hogy a hidegháború lövészárkaiból egymásra célozzanak, hiszen jól tudhatják, hogy szerepük csak a közkatonáé, az ágyútöltelékéké lehet. 3) A magyarság sorsát az ország és a környezet fejlődésének belső dinamikája határozza meg. Nem mondhatok le jogomról, hogy gondolkozzam s hogy a helyzetet, a dinamika törvényeit saját felfogásom szerint analizáljam. De távozásom tényével szavazati, döntési, képviseleti jogomról lemondtam."[83] A szociáldemokrata Vass Vilmos szerint, a hazai diktatúra igazából nem akar párbeszédet az emigrációval és hozzáfűzte, hogy „a hivatalos Magyarországgal nekünk nem lehet közös témánk, közös nyelvünk."[84]

A magyarországi rezsim a külföldi magyarokkal folytatandó párbeszéd fórumának a Magyarok Világszövetsége égisze alatt létesített *Anyanyelvi Konferenciát* szánta. Az ötlet megszületésénél jelentős szerepet játszott az amerikai New Jerseyben élő Nagy Károly, akit a menekültek gyermekeinek magyar nyelvű oktatása és a magyar iskolák helyzete indított arra, hogy a jövőről elgondolkozzék és ennek gondját ugyancsak érző hazai szellemi emberekkel a közös teendőkről értekezzék. A magyar iskolákról készített felmérésével és leveleivel kopogtatott ott, ahol meghallgatást remélt, Kodály Zoltánnál, Illyés Gyulánál, Váci Mihály költőnél. Az utóbbi képzelőerejét megragadták Nagy Károly közös fáradozásokat sugalló gondolatai. Országgyűlési képviselő lévén a legilletékesebb helyeken szorgalmazta a szórványmagyarság nyelvi megmaradásáért való küzdelem intézményes kereteinek megteremtését. Így született meg 1970. augusztus 1. és 15. között a Debrecenben és Budapesten rendezett első anyanyelvi konferencia.[85]

Ennek nyugati reakciói meglehetősen eltérőek voltak és a helyesléstől a különböző fenntartásokon keresztül egészen a határozott elutasításig nyúltak. Mértéktartó helyeslés és óvatos reménykedés jellemezte Czigány Lóránt, a résztvevők egyike benyomásait. „Az Anyanyelvi Konferencia minden kezdeti nehézsége ellenére is hasznosnak mondható – írta –, legfőképpen azért, mert fölvázolta a problémák főcsoportjait, kezdetet adott egy olyan dialógusnak, amely a napi politika fölé emelkedik, bár kétségtelen, hogy az ott kirajzolt együttműködésnek is lehetnek még nehézségei, nemcsak otthon, de külföldön is. A meghívást elfogadó vendégek a konferencia szervezőinek bizalmat előlegeztek, s ha a bizalmat a Zárónyilatkozat szellemétől eltérően propaganda célokra óhajtják felhasználni, ez könnyen veszélyeztetheti az együttműködés lehetőségeit."[86]

---

[79] Új Látóhatár, 1969/6. sz. 531. l.

[80] Uo. 534–536. l.

[81] Uo. 537–538. l.

[82] Új Látóhatár, 1970/2. sz. 170–171. l.

[83] Uo. 171–172. l.

[84] Uo. 180. l.

[85] Vö. Nagy Károly: Magyar szigetvilágban ma és holnap, New York 1984, 45–53. l.

[86] Új Látóhatár, 1970/5. sz. 476–477. l.

Az Anyanyelvi Konferenciával szemben széles elutasító front alakult ki nyugaton, még az oly tárgyilagos és fenntartásos véleményt is bírálva, mint amilyen Czigány Lóránté volt. A Nemzetőr, a Kanadai Magyarság, a Magyar Élet és kisebb lapok a cikkek egész sorozatát írták a budapesti kezdeményezés ellen. Az emigráns szervezetek egy része is óvott attól, hogy a nyugati magyarság túlzott hitelt adjon azoknak az ígéreteknek és fogadkozásoknak, amelyek az anyanyelv ápolása, a külföldi magyarság magyarként való megmaradása és a kölcsönös kapcsolatok jótékony hatása közös nemzeti érdekként való feltüntetése mellett szóltak. Nem mintha a nyugati magyarok ezt nem akarták volna, de bizalmatlanok voltak a hivatalos magyarországi szervekkel való együttműködéssel szemben. Az azt nyíltan ellenzők hozzátették, hogy a külföldi magyar gyerekek magyarságának megőrzése és anyanyelvi oktatása érdekében elegendő, amit saját nevelőikkel és tankönyveikkel az egyházak, hétvégi iskolák, a cserkészcsapatok tesznek.

Kételyek és fenntartások jelentkeztek még olyan körökben is, amelyek nem voltak eleve elutasítóak és tagadóak. Például az Új Látóhatár munkatársai körében is megoszlottak a vélemények. Nem mindenki helyeselte, hogy a folyóirat hat munkatársa részt vett a konferencián és elnézte, hogyan használják fel jelenlétüket a budapesti lapok saját céljaik előmozdítására. Kovács Imre, rossz érzéseinek és nyugtalanságának hangot adva, azt írta, hogy: „A hat munkatárs biztosan meggondolta, hogy miért ment el Debrecenbe, egyáltalán haza, s magam is rendbenlévőnek tartom, hogy hazamentek. De nem volna jobb, ha most átkapcsolnának egy olyan laphoz, melynek programja a hídépítésnek ez a formája. Közöttünk már valamennyiünket kompromittálnak, az UL-t olyan színben tűntetik fel, mintha mi lennénk Kádárék nyugati hídfője. Valahogy az arcvonalak összekuszálódtak, az ember nem tudja, kivel szövetkezik, vagy kivel ki ellen társul... azt hiszem, elérkezett az ideje, hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba. Az UL nem lehet átjáróház kétes szándékok vagy jóhiszemű balgák számára. Fogjuk egymás kezét, csak azt nem tudjuk, ki áll a sor végén.” A maga személyes magatartását illetően Kovács Imre kijelentette, hogy „Én határozott döntéssel emigráltam, pontosan tudtam, miért jövök el Magyarországról. Nem tudtam a kommunizmussal egyezkedni, képtelenségnek tartottam, hogy kommunizmusban éljek, s ma is ez a felfogásom, hiába nevezik szocializmusnak. Valószínűleg erről a Magyarországról már nem jönnék el, de erre még nem megyek vissza. Én is ki vagyok téve csábításnak, rábeszélésnek, hogy menjek haza, akárcsak látogatóba, amint azonban magyar földre lépnék, mindjárt elveszíteném azt a potenciálomat és hitemet, ami 23 éven át az elveimhez kötött. De elveszítené hitét sok magyar is, mert ha én is hazamentem, a velem egyívásúak hazamentek, akkor már nincs remény. A remény, a kitartás részei vagyunk és ez roppant felelősség.”[87]

Kovács Imre aggodalmait a folyóirat munkatársi gárdája nem osztotta mindenben és nem helyezkedett a teljes elutasítás álláspontjára, jóllehet tekintélyes és megbecsült munkatársainak jelentős hányada – köztük Szabó Zoltán, Cs. Szabó László, Gombos Gyula, Sztáray Zoltán és Molnár József – hasonló módon gondolkodott, nem a magánlátogatást, hanem a politikai indítékú hazalátogatást ellenezve.

Kovács Imrén kívül Cs. Szabó László is teljesen elzárkózott minden érintkezés elől. Peéry Rezsővel folytatott beszélgetésében arra keresett választ, miért nehéz partnert találni a hazai és kinti magyarok közötti dialógushoz. „Amit, tapasztalatom szerint, a *hivatalos* másik oldal akar – állapította meg –, lényegében elmondható Szabó Lőrinc verscímével: semmiért egészen. Nem nyújtanak semmit, amíg önállóan kint működünk a közös ügyért, irodalmunk javára, mi ellenben adjuk oda magunkat egészen, alakuljunk át szép csendben kultúrpolitikai kirendeltséggé. Nincs így kimondva, de elárulja a magatartásuk. S nemcsak az övék. Egyik-másik dialogizáló kinti írótársam viselkedésén megfigyelhető hol finom, hol nem is olyan finom változás: reflexeik igazodnak a magyar hatóságok tetszéséhez, még ha anyagilag függetlenek is. Nem minket sértenek meg vagy árulnak el, minket se megsérteni, se elárulni nem lehet. Azokat az otthoni fiatalokat hagyják cserben, akiket fullaszt a légkör és tágabb szellemi hazát szeretnének kifeszíteni maguk körül.”[88]

Később Kovács Imre álláspontja enyhült, Cs. Szabó Lászlóé és Gombos Gyuláé meg annyiban módosult, hogy néhány évvel később maguk is a hazalátogatás mellett döntöttek. Mindmáig ismeretlen okokból, mert a nyilvánosság előtt sem Cs. Szabó, sem Gombos nem közölte, mi indította a hazába látogatóként való visszatérésre és az ország megtekintésére. Ez nagy kára a nyugati magyar közgondolkodásnak és irodalomnak, mert egy ilyen beszámoló bizonyosan jelentős dokumentum lett volna. Az írók közül csak Szente Imre vallott arról, miért látogatott haza negyedszázados távollét után.[89]

---

[87] Levél a szerzőhöz, 1970. okt. 9.

[88] Új Látóhatár, 1973/2. sz. 103. l.

[89] Vö. Nemzetőr, 1983. szept. 15. és okt. 15. – Molnár József és Szépfalusi István is megírta magyarországi útját, de Illyés Gyula temetése alkalmából Budapesten töltött két nap aligha tekinthető hazalátogatásnak.

Míg az első Anyanyelvi Konferencia a kapcsolatok kiépítését indította el, az 1973 nyarán Szombathelyen rendezett találkozón már gyakorlati kérdések megtárgyalására is sor került. E kérdések a következők voltak: külföldi magyar nyelvoktatás, tankönyvek, zeneoktatók, nyelvtanárok, népdal- és népitánc tanítók magyarországi képzése és tapasztalatcseréje. Mind az első, mind a második konferencián szó volt az irodalmi kapcsolatokról és a mozgalom politikai vetületeiről is, de szembeszökő módon kifejezésre jutott, hogy a hangsúly a külföldi magyar nyelvoktatás és a tankönyvellátás fejlesztésére esik. Újabb három év múlva, 1976-ban – a magyar forradalom huszadik évfordulója táján – nem látszott tanácsosnak nyugati magyarokat értekezletre hívni, ezért a harmadik konferenciára 1977-ben került sor Budapesten. Ezen az imént említett témákon kívül már részletesen érintették a nyári táborok, a sárospataki és debreceni nyári kollégium illetve pedagógus továbbképző tanfolyam, valamint a rendszeres szakmai találkozók ügyét is. 1981-ben Pécsett szintén ezekről a kérdésekről folyt a szó, kiegészítve a kétnyelvűség problémájának és a nyugaton működő „lojális" kezdeményezések és szervezetek munkájának áttekintésével. (Lojális szervezetnek Budapesten a pártfunkcionáriusok azt nevezték, amely hajlandó volt a szoros együttműködésre és elfogadta a magyarországi gyámkodást. Ausztriában csúcsszervezetük is van az úgynevezett lojális egyesületeknek. A Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia maga is kezdeményezte ilyen egyesületek létrejöttét. A Magyar Nyelv Baráti Köre-i ilyeneknek tekinthetők.).

Pécsett kisebb botrányt okozott, hogy a kormány a fejlődő kapcsolatok és a szívélyes érintkezés ellenére sem hajlandó enyhíteni a nyugati magyar irodalom legtöbb termékével szemben tanúsított ellenséges beállítottságán és az egyirányú kulturális forgalmon. Az irodalmi munkacsoport ülésén, a Jelenkor című folyóirat szerkesztőségi helyiségében immár nemcsak külföldi magyar írók és értelmiségiek panaszkodtak a postai halóságokra, de a hazaiak is tiltakoztak az ellen, hogy nem jutnak hozzá a nyugati magyar irodalom termékeihez és képtelenek kellően tájékozódni a külföldön élő alkotók munkásságában. Valóban, a párbeszéd és a közeledés egyik legnagyobb akadálya a konok elzárkózás a nyugaton született magyar művek és folyóiratok elől. Nemcsak Márai Sándor, de más írók is állandóan sérelmezték, hogy a posta nem kézbesíti ki azt a kevés számú példányt műveikből, amelyeket magyarországi barátokhoz eljuttatni kívántak. A folyóiratok és kiadók is panaszolták, hogy kiadványaik gyakran érkeznek vissza a hírhedt lilaszínű pecséttel, amely a nemzetközi postai egyezményre való hivatkozással jelzi a szállítmányok visszautasítását. A hivatkozási paragrafus a robbanóanyagokra és a pornográfiára vonatkozik, aminek a kézbesítését a postahivatalok megtagadhatják. A magyar irodalom termékei és folyóiratai robbanóanyagnak minősülnek. Az is előfordult, hogy egy megyéspüspöknek címzett, külföldön kiadott, de hazai szerző által írt egyháztörténeti munka a feladóhoz, mint kézbesíthetetlen pornográf irat érkezett vissza a magyarországi postától. A pécsi vitából nemcsak az derült ki, hogy a hatóságok álláspontjukon nem akarnak változtatni, de az is, hogy a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia hazai illetékesei sem készek az áldatlan állapotok megszüntetését követelni. Aminthogy sorozatosan bebizonyult, hogy az együttműködési feltételeket Budapesten igyekeznek megszabni úgy, hogy a nyugatiak ezekhez vagy alkalmazkodnak, vagy visszavonulnak (mint tette például két költő, Makkai Ádám és Sulyok Vince).

Nem csoda, hogy az együttműködés egyoldalú értelmezése és a nyugati igények iránti értetlenség vissza-visszatérően porondra szólította a párbeszéd és az anyanyelvi mozgalom emigráns ellenzőit, akik bőséges igazolását láthatták tagadásuknak és elutasításuknak. Csernohorszky Vilmos, a Nemzetőr vezércikkírója szerint „az illetékesek ma sem tanultak – vagy tanulhattak – a történelemből, és igényeik ma sem terjednek – vagy terjedhetnek – tovább, mint jellemileg gyenge, lelkileg labilis, elveiket 10 évenként köpönyegként váltogató, folyton vedlő 'intellektuelekig'. Ezzel azonban el is árulják, hogy céljaik priméren továbbra sem 'anyanyelviek', hanem politikaiak."[90] A Kanadában élő Fáy Ferenc költő is több ízben óvott a budapesti fogadkozásoktól és figyelmeztetett az anyanyelv ápolása mögött meghúzódó önös politikai szándékokra. Az európai emigráns szervezetekben szerepet játszó Töttösy Ernő szerint: „Az európai 'össz'-magyarság – csakúgy, mint egyebütt – nem egy tudatos és homogén közösség. Mindenesetre összeköt bennünket a közös nyelv és szülőföld – vagy egyszerűen a 'magyar föld' szeretete. Ezzel és a rokoni, vagy baráti szálakkal magyarázható az az óriási méretű 'haza-látogatás', amelyet a rendszer igyekszik ugyanúgy 'hódolattá' átértékelni, mint forinttá a külföldi devizát." Hozzátette, hogy „szigorúan el kell határolnunk a 'haza-látogatók'-tól a 'haza-dolgozók' kicsiny, de aktív kasztját. Ezekkel szemben egyetlen szavunk van: a megvetés."[91] A müncheni Juhász László kifejtette, hogy „aki politikai okokból hagyta el hazáját, nem működhet együtt még kulturális téren sem azokkal, akik egy külföldi nagyhatalom szolgálatában napról-napra megsértik az emberi jogokat Magyarországon. Ahogy Thomas Mann és a hitleri diktatúra más menekültjei nem vették igénybe a fasiszta rendszer kulturális szolgálatait, úgy a kommunizmus menekültjei sem engedhetik meg maguknak, hogy összefogjanak azokkal, akik elűzték őket hazájukból. Egy idő után a

---

[90] Nemzetőr, 1978. szept. 15.

[91] Kanadai Magyarság, 1982. okt. 9.

politikai menekült is hazalátogat, de kapcsolata a rendszerrel csak a legszükségesebb hivatalos ügyekre szorítkozhat és mindenesetre elítélendő, ha a hazautazásnak ára van. Ha valaki a vízumért lekötelezve érzi magát a rendszernek és igyekszik a hazai rezsim kedvébe járni, ezt a viselkedést határozottan el kell utasítanunk."[92] Tollas Tibor feltette a kérdést, hogy: „Lojalitás – de kivel?". Válaszában arra a következtetésre jutott, hogy: „Fiainkat akkor kergetjük 'álomvilágba', ha a mai politikai helyzetet véglegesnek fogadjuk el, és nem veszünk tudomást az otthoni szellemi élet bátor harcáról a hatalom ellen. Ha ezt a kettősséget megértik fiataljaink, megértik azt is, miért nem lehetett Magyarország a szülőföldjük, s megtalálják az utat, hogy hazájukon miképpen segíthetnek idekinn, miképpen adhatnak reményt hazai társaiknak és a kisebbségben élő magyarságnak egyaránt. Csak a valóságos helyzet ismeretében választhatnak helyesen: kivel legyenek lojálisak, a hatalommal-e, vagy a néppel? Mert ez a kérdés veleje! Így válhatnak csak az elnyomottak szószólójává a nagyvilágban. Így lesz a külföldön felnőtt fiatal nemcsak nyelvében, de szívében is hű a nemzethez."[93] Varga László az anyanyelvi mozgalomban való részvételről szólva kifejtette, hogy az abban való részvételt nem ellenzi, de nem is helyesli. „Véleményem attól függ – folytatta –, hogy a résztvevőknek mi a szándéka és milyen eredményt értek el. Feltételezem, hogy az Anyanyelvi Konferencia résztvevői tudják, hogy a rendszert nem anyanyelvünk ápolása, vagy a magyarság érdeke, hanem propaganda szempontok vezetik, mutatva, hogy a szabad világgal jó kapcsolatban vannak. A rendszer tehát használja őket. Jóhiszeműen feltételezem, hogy ők is akarják használni a rendszert, még pedig közös ügyünkért, a népért. Ha ez sikerül nekik, akkor a részvétel helyes, ha nem, akkor a rendszer lenyelte őket."[94]

Az Új Látóhatár szerkesztőségének két tagja, Molnár József és Sztáray Zoltán is aszerint ítélte meg a közeledést és érintkezést, hogy hasznára válhatik-e a közös magyar érdeknek. Az utóbbi a magyar–magyar szóértés fő kerékkötőjének a Magyarok Világszövetségét tartotta, mert egyoldalúságával és politikai elfogultságaival megakadályozta a mindkét felet közösen érdeklő kérdések tárgyilagos megvitatását. Szerinte termékenyebb lehetne a munka, ha a programot nemcsak Budapest állapítaná meg és a találkozókra nem kizárólag Magyarországon kerülne sor, hanem, ha a tennivalók és célok megfogalmazása közösen történnék és a mozgalomban résztvevők külföldön is összeülnének. Az egyenlőség így dokumentálódhatnék. Abban is ellentmondást látott Sztáray, hogy hivatalos magyar helyeken egyfelől a magyar nyelv külföldi sorsáért aggódnak, másfelől mindent elkövetnek a külföldi magyar irodalom elhallgatására és hitelének rontására. Molnár József is elsősorban ez utóbbit észrevételezte, megállapítva, hogy elfogadhatatlan a nyugati magyar irodalom termékeinek aszerinti minősítése, vajon alkotóik hajlandók-e a magyar állam képviselőivel kapcsolatba lépni vagy attól idegenkednek. Az előbbi esetben a művek méltánylásban részesülnek, az utóbbi esetben ezek nem is léteznek. A nyugati szerzők, a folyóiratok szerkesztői és a kiadók irányítói nem fogadhatják el ezt a „megosztó és bekerítő taktikát", legkevésbé nyújthatnak ehhez segédkezet.[95]

A bajok főleg abból származtak, hogy a hazaiak és a kintiek sohasem tárgyalhattak az egyenrangúság alapján. Az utóbbiak mindvégig ki voltak szolgáltatva az előbbieknek, a feltételeket ezek igyekeztek megszabni. Ez az állapot kétségtelenül egészségtelen, de az erőforrások különbözősége következtében aligha valószínű, hogy a nyugati fél képes lett volna bármilyen intézményes együttműködés anyagi feltételeit és az ilyen hosszú távú munka személyi apparátusának működtetését vállalni. Nem vitás, az egyik fél mögött hatalmas pénzügyi erőforrások állnak, a másik mögött tudáson és képességeken kívül majdhogynem semmi. Gombos Gyula helyesen vette észre, hogy „Az egyik fél, a magyar kormányzat, a hatalom dolgában teljesen birtokon belül van, a másik fél, a nyugati magyar, teljesen birtokon kívül. S mivel az ügy politikától semmiképp sem mentesíthető, mindig csak az történhet, amit a birtokon belüli jónak lát és akar."[96]

A birtokon belüli fél pedig politikai céljait is elő kívánta mozdítani a magyar nyelvért vállalt kezdeményezésével és a nyugati magyarokkal indított párbeszédével. Az ezt szorgalmazó nyelvészek, írók, közéleti emberek minden bizonnyal merev elutasítással találkoztak volna a politikai hivatalok főnökeinél, ha nem sikerült volna meggyőző módon bebizonyítaniok az anyanyelvi mozgalom és a szellemi

---

92 Nemzetőr, 1981. máj. 15.

93 Uo. 1981. szept. 15.

94 Bécsi Napló, 1982 július-augusztus. A Varga László által említett kölcsönösség különösen a műfordítók esetében szembeszökő. Ezek munkáját nagyban elősegíti a hazai kapcsolat, e munka viszont hasznos az illetékes irodalmi és könyvkiadói hivataloknak is. Gara László halála óta a legjelentősebb műfordítói munkát Thinsz Géza, Sulyok Vince, Haldimann Éva, Dedinszky Erika, Ujlaky Sári, Kassai György végezte. A jelenkori magyar irodalom nyugati megismertetésében és népszerűsítésében mint német nyelvű kritikus a genfi Haldimann Éva tette talán a legtöbbet.

95 Vö. Nyílt levél Lőrincze Lajoshoz, Új Látóhatár, 1977/6. sz. 516–524. l.

96 Nemzetőr, 1979 december.

kapcsolatteremtés politikai előnyeit is. Béládi Miklós, Bárczi Géza, Imre Samu, Keresztury Dezső, Lőrincze Lajos, Pomogáts Béla és a többiek azért kaptak lehetőséget, hogy a magyar nyelv külföldi sorsa és a magyar irodalom egyetemessége érdekében munkálkodhassanak, mert feltehetőleg nyilvánvalóvá tudták tenni az ebből folyó politikai hasznot is. A hatalom megbízottai sohasem tagadták, hogy nekik a politikai érdekek legalább olyan fontosak, ha nem fontosabbak, mint a művelődésiek. Gosztonyi János még miniszterhelyettes korában kijelentette, hogy „az anyanyelvi mozgalomban, a magyar kultúra közös ápolása útján alakuljon ki tisztességes emberi lojalitás a mai Magyarország, a Magyar Népköztársaság iránt." Ezt már mint a Magyarok Világszövetségének főtitkára megtoldotta azzal, hogy „amit végezünk, politikai munka, nemcsak kulturális."

Voltak, akik ezt elfogadták, voltak, akik különvéleményt jelentettek be. Az előbbiek közé tartozott Sinor Dénes bloomingtoni egyetemi tanár, aki nemcsak tudomásul vette, de gyarapította is a politikai szándékok listáját. Az első Anyanyelvi Konferencián kijelentette, hogy „Magyarország szocialista állammá lett – a mi feladatunk, hogy objektíven tolmácsoljuk odakint a magyar realitást. Nem kell szocialistává lenni ahhoz, hogy a mai magyar államrendszert objektíven tolmácsoljuk. Két alternatívát vetek fel. Az anyaország vagy elfogadja azt, ahogyan mi élünk, vagy elveszít minket. S ami minket illet: vagy kapcsolatban maradunk a szocialista Magyarországgal, vagy nem maradunk kapcsolatban Magyarországgal."[97] Két évvel később Sinor már konkrétabban kifejezte, hogyan képzeli el az együttműködést. Az 1973-as találkozón kijelentette, hogy az „Anyanyelvi Konferencia a Népfront mozgalom külföldi testvére".[98] Ezt nyugaton elemi felháborodás követte és nemcsak az együttműködés ellenzői háborogtak, hanem hívei is, mert Sinor Dénes a lehető legrosszabb szolgálatot tette az anyanyelvi mozgalomnak. Budapesten sem örültek neki, mert jóllehet az amerikai tanár minden megnyilatkozásának nagy nyilvánosságot adtak és őt állandóan idézték, ez a kijelentése soha többé nem jelent meg nyomtatásban.

Sinorral ellentétes álláspontot foglaltak el olyan tudósok és írók, mint Nagy Károly, Czigány Lóránt, Kibédi Varga Áron, Thinsz Géza, akik igyekeztek a politikát lehetőleg távol tartani és egészséges egyensúlyt teremteni a hazai és a nyugati nyelv- és irodalomápoló elképzelések között. Különösen Nagy Károly munkálkodott erősen azon, hogy az anyanyelvi mozgalom az legyen, aminek kezdeményezői elképzelték. Cikkeiben, felszólalásaiban, javaslataiban nem szűnt meg hangoztatni, hogy a külföldi anyanyelvi oktatásnak a magyar irodalom egységéből kell kiindulnia, a tankönyveknek a kinti igényekhez kell alkalmazkodnia és meg kell szűnnie az emigrációs irodalom némely irányzatával és fórumával szembeni ellenséges magatartásnak. Ezt a törekvését a budapesti funkcionáriusok figyelmen kívül hagyták, sőt elutasították. A Magyar Hírek című lap főszerkesztője, Szántó Miklós egy írásában Nagy Károlyt elmarasztalta, mert a magyar nyelv és irodalom egyetemességét hirdetve, ezt az egyetemességet a kommunista rendszerrel szemben „barátságtalan személyekre és művekre" is kiterjesztette, és nem határolta el magát „a politikai emigrációban a Magyar Népköztársasággal szemben ellenséges népcsoportok közt gyakran vázolt nemzetképtől, amely tagadja a területhez kötődés és a történelmileg konkrét rendszer adta formát."[99] Nagy Károlyt a csalódások és rossz tapasztalatok nem kedvetlenítették el, a mozgalmat saját szüleményének is tartva, következetesen munkálkodik a magyar nyelvért, a külföldi magyar iskolákért és a magyar irodalom egysége gondolatának politikai korlátozások nélküli elfogadásáért, az egyirányú kulturális csereforgalom kétirányúvá tételéért.

Az anyanyelvi mozgalom elkönyvelhet több jelentős eredményt is. Nem kétséges, hogy serkentette a külföldi magyar nyelvoktatást; támogatta a hétvégi iskolákat és tanfolyamokat; megismertette a tanárokat és nevelőket, az ének- és táncoktatókat a magyarországi pedagógiai módszerekkel és tapasztalatokkal; segítette a külföldi egyetemeken dolgozó magyar lektorok és előadók munkáját; kiadott néhány használható tankönyvet; előmozdította idegenben élő magyar fiatalok magyarországi tartózkodását és magyar beszélőkészségének javulását. Kiállításokat rendeztetett nyugati magyar képzőművészeknek, megszervezte egy költői antológia megjelenését, lehetőséget adott külföldön élő magyar szakembereknek rendszeres találkozókra és hazai kartársaikkal való eszmecserére. Ezek kétségtelenül értékes teljesítmények és elsősorban azoknak a kitűnő nyelvészeknek, tanároknak, pedagógusoknak, íróknak az érdeme, akik magát az ügyet tartva szem előtt, politikától függetlenül is tehetségüket és tudásukat a magyar nyelv külföldi megmaradása szolgálatába állították. Ennyiben a kezdeményezés sikeresnek mondható. Részben az anyanyelvi mozgalomnak és az általa bekövetkezett légkör javulásnak tulajdonítható az is, hogy a hetvenes évek közepétől mind több nyugati magyar költő és elbeszélő művei napvilágot látnak a hazai folyóiratokban

[97] Vö. Szántó Miklós: Az anyanyelvi mozgalom tizennegyedik esztendejében, A Magyar Hírek Kincses Kalendáriuma 1984, 48. l.

[98] Vö. Cs. Szabó László: Két tükör közt, Basel 1977, 170. l.

[99] Vö. Szántó id. m. 52–54. l.

és lapokban.[100] Ez többeket a magyarországi publikálásra serkentett, másokkal viszont felvettette a kérdést, vajon mi a hasznosabb: hontalanságban élő szerzők munkáinak szelektált magyarországi kiadása, vagy pedig nyugaton nyomtatásban megjelent műveiknek Magyarországra való beengedése és az irántuk megnyilvánuló hazai érdeklődés megbízhatóbb módon történő kielégítése?

A külföldi kritikákban gyakran szerepelt az a kifogás, hogy a budapesti hivatalok miért csak a nyugati magyarok nyelvével foglalkoznak és miért nem törődnek a szomszédos országok magyarjainak anyanyelvi helyzetével. Miért nem terjed ki a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia érdeklődése az erdélyi, a szlovákiai, a vajdasági, a kárpátaljai magyarokra is? A mozgalom külföldi hangadói is – köztük Nagy Károly – nagy jelentőséget tulajdonítottak ez igénynek és el is érték, hogy a III. Anyanyelvi Konferencián, 1977-ben Budapesten már megjelentek Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió magyar kisebbségének képviselői. A budapesti meghívást csak a romániai magyarok nem fogadhatták el. A szomszédos országok magyarjainak részvétele az ilyen konferencián viszont csak jelképi jelentőségű. Messzemenő eredményeket ettől elvárni nem lehet. A Magyarok Világszövetsége sohasem terjesztette ki tevékenységét a szomszéd országok magyarjaira, az Anyanyelvi Konferenciának sincsenek eszközei, hogy kisebbségek anyanyelvi fejlődése érdekében hathatósan közbejárjon. Igazat kell tehát adni Gosztonyi Jánosnak, aki az 1977-es találkozó végén kijelentette, hogy: „Különbséget kell tennünk a szomszédos országokban élő magyarság és a világ más országaiban élő magyarok között. A szomszédos országok magyar anyanyelvű lakossága nem bevándorolt, hanem őshonos. Évszázadok óta, sőt ezredéve él szülőföldjén. Nem tehet róla, hogy a történelem fordulatai módosították a határokat. Az ő anyanyelvük megtartását, népi, nemzeti kultúráját elsősorban nem valamiféle mozgalommal, hanem állami törvényekkel, intézményekkel, intézmények rendszerével kell biztosítani."[101] Illetékes tehát a budapesti kormány, amelynek államközi szerződésekkel és politikai megállapodásokkal kellene gondoskodnia arról, hogy a magyar kisebbségek zavartalanul ápolhassák nyelvüket és nemzeti hagyományaikat.

Az anyanyelvi konferenciák rendezői nem voltak finnyásak és válogatósak, amikor a meghívandók listáját összeállították. Az első konferencián, 1970-ben feltűnt, hogy politikailag milyen vegyes társaság ülésezett Debrecenben és Budapesten. Volt nyilas képviselőtől és publicistától kezdve a mérsékelt közép minden irányzatán keresztül egészen radikális és szocialista eszméket hirdető baloldaliakig a politikai színkép minden árnyalata képviselve volt. A résztvevők *kifelé* egységet mutattak. A közös nevező a magyarországi hatóságokkal szembeni barátságos, szívélyes magatartás volt. Nem sok, de elegendő ahhoz, hogy Budapest tudomásul vegye és elfogadja őket. Ehhez az elfogadáshoz nem kellett több, mint egy jóindulatú gesztus, elismerő nyilatkozat, amely elfeledtette a múltat és reményt nyújtott a további kapcsolatra. Ilyen alapon szerveződött az A. K. nyugati táborának többsége: külföldi munkájukhoz hazai segítséget remélő nyelvoktatókból, lektorokból, műfordítókból, magyarországi megjelenésre éhes költőkből és írókból, az emigráns politikából kikopott egyesületi vezetőkből, valamint amerikai egyetemi tanárokból, akiknek évi tevékenységi jelentését szépen gazdagították és díszítették a magyarországi tudományos kapcsolatok, előadások, cikkmegjelenések, konferenciázások. A kisebb rész olyan írókból, tudósokból, tanárokból, szakemberekből áll, akiket inkább egyetemes magyar, mint önös egyéni érdekek vezérelnek.

A Magyarországra látogató, kapcsolatokat építő és konferenciázó, sajtóban megjelenő, dicsérő említésekben részesített külföldi magyarokról a propaganda sikerrel rajzolta meg a haladó, az idővel lépést tartó, a szocializmussal rokonszenvező, józan, felvilágosult, békeszerető demokraták képét, kik megérdemlik az ország lakóinak érdeklődését és a haza megbecsülését. A valóságban a választóvonal egészen másutt húzódott. A józanságnak, mérsékletnek, demokrata mivoltnak semmi köze nem volt a budapesti hivatalokkal ápolt kapcsolatokhoz. Aminthogy a hazai intézményekkel együttműködők között szép számmal akadtak olyanok, akik a magyarországi fejleményekkel szemben semmilyen megértést nem tanúsítottak. Az esetek nagy számában mind a két fél becsapta a másikat. Budapestet és sok nyugati partnerét csak a formalitások érdekelték. Mind a két oldal arra számított, hogy túljár a másik eszén. Az együttműködőket a magyar fővárosban mint a korszerű gondolkodás és a szülőföldhöz való hűség mintaképeit ünnepelték. Közülük sokakat ugyanakkor más nem érdekelte, mint az új szerepükben való tetszelgés, fontoskodás, neofita buzgalom. Egy-egy hazai kirándulást mi más követhetett tehát, mint az otthoni állapotokon való fanyalgás, a magyar elmaradottság jeleinek emlegetése és a kommunista funkcionáriusok nevetségessé tétele. Budapest

---

[100] Könyve jelent meg Budapesten Cs. Szabó Lászlónak, Gombos Gyulának, Thinsz Gézának, Deák Istvánnak, Várdy Huszár Ágnesnek, Czigány Lóránttnak, Kutasi Kovács Lajosnak. A nevezettek – Gombos kivételével – gyakran publikálnak folyóiratokban és lapokban. Rajtuk kívül a legtöbbet szerepel a hazai irodalmi sajtóban Tűz Tamás, Gömöri György, Major-Zala Lajos, Határ Győző, Horváth Elemér, Szabó Ferenc, Dedinszky Erika, Várdy Béla, Kabdebó Tamás, Baránszky László.

[101] Uo. 53. l.

valószínűleg elégedetlen sok nyugati partnerével, de realista és nem válogat, azzal dolgozik együtt, aki erre hajlandó.

A cél nem más, mint a nyugati magyarok kommunistaellenes érzelmeinek tompítása és az emigráns politika gyengítése. Kiderült: az emigránsokkal vagy volt emigránsokkal is ki lehet alakítani egy olyan viszonyt, hogy azok ne dolgozzanak a budapesti rezsim ellen. Ha már érte nem tesznek semmit, hát legalább jóindulatú semlegességet tanúsítsanak. Az is szembeszökő volt, hogy a nyugatiakkal foglalkozó hazai funkcionáriusoknak azok a legkedvesebb partnerek, akiknek hivatásuk és érdeklődésük messze esik a magyar ügyektől, tehát kevéssé eshetnek abba a kísértésbe, hogy politikai kérdésekbe beleszóljanak és esetleg nem tetsző dolgokat mondjanak. A semleges vagy közönyös magyarok száma állandóan nőtt és mivel a magyarországi fejlődés inkább pozitív, mint negatív irányba mutatott, nem volt nehéz velük a békés egymás mellett élés légkörét megteremteni.

Az emigráció mérsékelt gondolkodói és írói részéről gyakran lehetett hallani azt a kifejezést, hogy „együttműködés a magyar néppel: igen, együttműködés a hivatalokkal és hatóságokkal: nem!" Akármilyen tetszetős is e nézet, nagy gyengéje, hogy nem ültethető át a valóságba, mert a magyar néppel nem lehet együttműködni hivatalok és hatóságok kikapcsolásával. Bármilyen érintkezés feltételezi bizonyos állami hivatalok és hatóságok igénybevételét. Maga a rokonlátogatás sem vihető keresztül anélkül, hogy valamely külképviselethez kelljen fordulni vízumért, be kelljen jelentkezni az illetékes rendőrségnél, találkozni kelljen a főleg nyugati szellemi embereket olykor felkereső külügyminisztériumi „belügyesekkel". A magyar néphez eljutni csak hivatalos személyeken keresztül lehet. A jól hangzó tétel tehát gyakorlatilag használhatatlan.

Az írók körében gyakran hangzik el az a logikus kérdés, hogy miért a Magyarok Világszövetsége vagy az Anyanyelvi Konferencia az ő magyarországi partnerük és nem az Írószövetség, vagy a PEN Klub. Természetes partnereik kétségtelenül ezek lennének. Akik e kérdést felteszik, elfelejtkeznek viszont a magyarországi intézmények „profil"-járól, amelynek alapján az Írószövetség csak a szocialista országokkal való irodalmi kapcsolatokat ápolja, a PEN Klub pedig a nem-szocialista országok íróival való érintkezésben illetékes. Ki marad tehát a nyugati magyar írók számára? Csak a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia. Az együttműködésre kész nyugati íróknak tehát nincs választásuk, azok a partnereik, akik e feladatra hivatalból kirendeltettek.

A magyar–magyar kapcsolatok bővülése és elmélyülése kikerülhetetlen folyamat volt. Budapesten előszeretettel érvelnek amellett, hogy ennek azért kellett bekövetkeznie, mert a realitások elől józan ésszel nem lehet kitérni és előbb vagy utóbb mindenkinek be kell látnia, a szocializmus Magyarországon nem átmeneti állapot, hanem tartós berendezkedés. Valóban, de a tapasztalatok bizonysága szerint az uralkodó hatalom körében bekövetkezett jó irányú változások legalább annyira megkönnyítették a közeledést, mint az emigránsok szemléletében végbement fordulat. A mai állapotok eléréséhez nemcsak az kellett, hogy az emigránsok józanabbul és reálistábban gondolkodjanak, hanem az is, hogy a kommunista rezsim emberségesebb, engedékenyebb, megértőbb, elviselhetőbb legyen. Nem az történt, hogy a kommunizmustól idegenkedő vagy azt elutasító emigránsokkal szemben a „létező szocializmus"-nak lett igaza, hanem az, hogy a magyar „létező szocializmus" annyira megváltozott, hogy a tőle idegenkedők vagy elutasítók is, ha realisták voltak, létét tudomásul vehették, vele a civilizált érintkezés formái szerint kapcsolatba léphettek.

Bizonyos mértékű érintkezés és párbeszéd elől nyugati magyarok már csak azért sem zárkózhattak el, mert az ötvenes és hatvanas években ők voltak azok, akik a budapesti rendszert elzárkózásáért és a magyar nép elszigeteléséért elmarasztalták, az országnak a nyugatról való leválasztását felhánytorgatták, a normális kapcsolatokat sürgették. Amikor tehát ennek a rendszernek a képviselői korábbi politikájuk téves voltát belátva a nyugattal a kapcsolatok újrafelvételének útján immár nagy előrehaladást tettek és a magyar–magyar kapcsolatok rendezését is napirendre tűzték, az elzárkózást és elszigetelődést ostorozók nem kezdhettek egy ellenkező előjelű és irányú elzárkózásba és elszigetelődésbe. Az a tény, hogy mind többen vesznek részt a hazai és a külföldi magyarok párbeszédében, kölcsönös megismerésében és érintkezésében, annak jele, hogy a kapcsolatok kiépülése buktatók és visszaesések ellenére is előre halad. Az eredmény és siker elsősorban a magyarországi kormányférfiak érdeke lenne, mert ha ez a fejlődés megakadna és romlás következnék be, a felelősség elsősorban őket, a birtokon belülieket terhelné.

A magyar–magyar kapcsolatokról rajzolt kép nem lenne teljes, ha nem történnék említés arról, hogy ezek fogyatékosságaik és hiányosságaik ellenére is fejlettebbek, mint akármelyik más kommunista rendszerű ország kapcsolatai a nép külföldön élő részével. A legtöbb kommunista kormánynak csak elítélő és megvető szava van az emigrációról. A lengyel és a csehszlovák újabbkori történelem néhány rövid periódusát leszámítva, a jelenlegi magyarországi kormányzat a legmegértőbb, legméltányosabb és saját feltételei alapján ugyan, de leginkább hajlandó a békés kapcsolatokra az országból elüldözött vagy eltávozott anyanyelvi társakkal.

A magyarok közötti kapcsolatok mind a hazában, mind az idegenben élő magyarok körében mind ez ideig kellően meg nem emésztett problémának látszik. Megnyugtató rendezését talán előmozdítaná, ha minderről kintiek és hazaiak között hűvösebben, érzelmek és indulatok nélkül, a lehetőségek, esélyek és kockázatok higgadtabb mérlegelésével lehetne beszélni. Valamint, ha a budapesti kormányzat részéről elfogadásra találna a kölcsönösség elve, az egyirányú forgalom kétirányúvá válnék, a sokat emlegetett kulturális csere valóban az lenne, amit a szó és a fogalom kifejez.

Az iménti elemzés talán érzékelteti, hogy milyen új jelenségek és fejlemények szélesítették ki és mélyítették el az emigráció addigi megosztottságát, vagy váltották fel újakkal a régi ellentéteket. Helsinkivel, a Magyar Szent Korona Budapestre való visszatérésével és az óhazával szövődő mind sűrűbb kapcsolatokkal új korszak kezdődött, amely a kérdések egész sorát vetette fel és állította a nyugati magyarokat olykor feloldhatatlan dilemmák elé.

Akik kételkednek az érintkezés és a párbeszéd értelmében, joggal és méltán hivatkoznak lehangoló tényekre, a mai magyarországi valóság elkedvetlenítő mozzanataira. Akik a kapcsolatokat és a szóértést pártfogolják, ugyancsak joggal és méltán emlegetik, hogy a mégoly vitatható kezdemények és eredmények ellenére is, azok nélkül ma sivárabb és szegényebb lenne a magyarok egymásról való ismerete és kölcsönös viszonya.

Vajon, el tudnak-e igazodni a hontalanságban élő magyarok az érvek és ellenérvek szövevényében, meg tudják-e találni azt az egészséges középutat, amelyen haladva elérhetik a magyarok együvé tartozásának látható megnyilvánulását, és ugyanakkor meg tudják tartani szabad, független, autonóm személyiségüket, tudatában a magyar államiság működési feltételeinek, az ország és a nép valódi állapotának, a gyakran változó külhoni lehetőségeknek és mindezek helyes megítéléséből fakadó feladatoknak?

6. Politikai emigráció és szellemi diaszpóra

A nyugaton élő magyarok olyan állapotban értek el a nyolcvanas évekhez, hogy megváltozott közösségi jellegük. A történelem alakulása gyengítette tevékenységük politikai és erősítette annak kulturális vetületét. Az emigrációs jelleg elhalványodott, mivel csökkent a hazai hatalommal való szembenállás heve. Az ellenséges, rendszerdöntő, mindent tagadó és semmit el nem ismerő magatartás enyhült.[102] Az előtérbe egy olyan ellenzéki magatartás került, amely a budapesti kormányzattal és annak politikájával kiegyezni nem tud, de bírálatával annak módosítására, a hibák és mulasztások elismerésére, a nép javát szolgáló kezdeményezések elindítására ösztönzi. Ilyen értelemben komoly szerepe is lehet. Építő módon járulhat hozzá Magyarország belső állapotának és külkapcsolatainak megjavulásához, adott esetben függősége lazulásához, önrendelkezése visszanyeréséhez. Az adott nemzetközi helyzetben és erőviszonyok között ez nem lebecsülendő cél. A politikai emigrációnak nemes feladat. Ennek változatlan léte és időnkénti feladatvállalása nem homályosíthatja azonban el azt a körülményt, hogy a nyugati magyarok egy idő óta több elszántságot és erőt fordítanak művelődési célok megvalósítására, mint a politikai szerepre. Nem azért, mert attól visszariadnak, hanem azért, mert pillanatnyi hasznát korlátozottnak látják.

A széles körökben terjedő elnevezések: nyugati magyarság, magyar diaszpóra, szórványmagyarság, mind mintha azt jeleznék, hogy a politika helyett az anyanyelv, a művelődés, a hagyomány, a szellemi közösség tudata került az első helyre. Amilyen mértékben szűkülnek a politikai cselekvés lehetőségei, olyan mértékben tágulnak a magyarok nemzeti állagának megtartására, azonosságának tudatosítására, szellemi teljesítményekre szánt erőfeszítések.

A nyugati magyar egyházak változatlanul eleven tevékenysége, a cserkészetnek az ifjúság érdekében végzett áldozatos munkája, a hétvégi iskolák felbecsülhetetlen értékű működése, a magyar szórványokat összefogó egyesületek és szervezetekténykedései, az értelmiségi körök magas színvonalú és a hungarológiai érdeklődést kielégítő összejövetelei, az írók és művészek alkotókedve, a folyóiratok, lapok és könyvkiadók lankadatlan küzdelme vállalt feladataik teljesítéséért, a magyar tudósok, szakemberek és vállalkozók tehetségének, leleményességének nap mint nap észlelhető megnyilvánulásai, a valóságos teljesítmények megbecsülésére irányuló hajlandóság növekedése, mind azt látszanak igazolni, hogy a

[102] Vonatkozik ez a többi között sok ötvenhatos menekült magatartására, vagy a korábban az emigráció tanítómestere szerepében fellépő Nemzetőr szerkesztési politikájára. E változás főleg Tollas Tibor mérséklő befolyásának tulajdonítható. Az élek tompítására és az indulatok lecsillapítására irányuló törekvés sok helyütt észlelhető.

nyugati magyarság megtalálta a politika eltorlaszolt útjai helyett azokat az új utakat, amelyeken haladva a világban való hasznos jelenlétének további bizonyítékait szolgáltathatja.

Az 1945 és 1985 közötti négy évtized eredményeit számba véve az imént vázolt jellegváltozás semmiképpen sem sugallhatja azt, hogy amit a menekült magyarság ez idő alatt tett, az felesleges, értéktelen, hiábavaló volt. Nagyot változott az idő. Ma nem lehet a cselekvésnek ugyanaz a közvetlen célja és iránya, mint volt negyven vagy harminc évvel ezelőtt, de még kevésbé a módszere és eszköztára. A változatlannak tekintett távoli célokat is veszélyeztetheti a helytelenül megválasztott út és eljárás. Egy nemzetnek külföldre kényszerített vagy külföldre szakadt része mindig az adott helyzetnek, erőviszonyoknak, lehetőségeknek az alapján határozza meg a szerepét és vállalt feladatát. Az elmúlt negyven év mérlege mindenképpen pozitív. Az emigránsoknak elegendő okuk volt, hogy az országot elhagyják. Voltak időszakok, amikor mást nemigen cselekedhettek, még ha nem képzelték is el és nem akarták is életüket idegenben leélni. Nem kell tehát bűnbánó lélekkel visszagondolniok hajdani döntésükre, bármikor távoztak is el, helyesen teszik, ha nem hallgatnak azokra, akik Magyarországon azt sugallják nekik, hogy tévedtek, megtántorodtak, engedtek a félrevezetésnek és ezért bűntudatot kell érezzenek.

Az újabbkori magyar történelem tele van olyan mozzanatokkal, amikor szabadlelkű emberek előtt nem volt más lehetőség, mint a hatalommal szembeni ellenállás, a belső visszavonulás, vagy a távozás. Ha ma már elismerésben és méltánylásban részesül, hogy a szembeszegülésnek és a visszahúzódásnak, egy vétkes hatalomtól való idegenkedésnek komoly okai voltak és e magatartások nem elmarasztalást, hanem tiszteletet érdemelnek, akkor az önkény elleni állásfoglalásnak az emigráció útján történő dokumentálása is ugyanilyen elismerést érdemel. Bűnbánatot sürgetni vagy elvárni tehát korszerűtlen kívánság.

A nyugati magyar emigránsok sokat tévedtek, sokat civakodtak és egymással is háborúskodtak, a változó idők által feladott változó kérdésekre olykor érthetetlen válaszokat adtak, értékeiket gyakran nem becsülték meg és erejüket haszontalan dolgokra fecsérelték, de négy évtizedes működésükhöz sok szép eredmény és alkotás is fűződik. A magyar társadalmat, annak keresztmetszetét tükrözték és ha hibáik, gyengeségeik, fogyatékosságaik, vétkeik voltak, azok az egész magyar társadalmat terhelik, aminthogy erényeik és sikereik is az egész magyar társadalom javát szolgálják. A második világháború utáni magyar emigráció úgy viselkedett, mint általában az emigrációk, és nem marad el a történelem bármely más emigrációja mögött. Legfeljebb eredménytelenebb volt, mint némely másik, mert fő célját eddig nem érte el, vagyis azoknak a viszonyoknak a megváltoztatását, amelyek miatt létrejött.

Szerepe nem fejeződött be és ha a politikait nagyrészt felváltotta a kulturális, ez annak a fejlődésnek is következménye, hogy a nyugati magyarságot számbelileg növelő új menekült rétegek már nem elsősorban politikai okok miatt hagyják el az országot, hanem a jobb életfeltételek, a zavartalanabb alkotás, a kedvezőbb közérzet és az előnyösebb személyes érvényesülés miatt. Szellemi teljesítményekkel is – ha azok értékesek – elérhetők vagy megközelíthetők politikai célok.

NÉVMUTATÓ

A,Á

B

C

Cs

D

E,É

F

G

Gy

H

I,Í

J

K

L

M

N

Ny

O,Ó

Ö,Ő

P

R

S

Sz

T

U,Ú

V

W

Z

Zs

TÁRGYMUTATÓ

A,Á

B

C

Cs

D

E,É

F

G

H

I,Í

J

K

L

M

N

Ny

O,Ó

Ö,Ő

P

R

S

Sz

T

U,Ú

V

W

Y

Z

